

SANTERI JUNTILA

TIEDON KUMULOITUMINEN JA TRENDIT
LAINASANATUTKIMUKSESSA

KANTASUOMEN BALTTILAISLAINOJEN
TUTKIMUSHISTORIA

ESITETÄÄN
HELSINGIN YLIOPISTON HUMANISTISEN TIEDEKUNNAN
SUOSTUMUKSELLA JULKISESTI TARKASTETTAVAKSI
PÄÄRAKENNUKSEN XV AUDITORIOSSA
LAUANTAINA 30. TAMMIKUUTA 2016 KELLO 12.

HELSINKI 2015

Julkaisija Helsingin yliopisto
© Santeri Junttila

Kirjan on taittanut Santeri Junttila.
Kansikuvan on taiteillut Rigina Ajanki.

Tätä työtä on tukenut Koneen Säätiö.

Painetun teoksen ISBN 978-951-1841-7
Sähköisen teoksen ISBN 978-951-1842-4
Sähköisen teoksen osoite <http://urn.fi/URN:ISBN978-951-1842-4>

Tätä teosta on painettu 250 kappaletta ympäristöystävälliselle,
FSC-sertifioidulle Scandia 2000-paperille.
Painopaikka AS Pakett, Tallinna.

Sisällys

Esipuhe	5
Kielten lyhenteet	10
1. Johdanto	11
1.1. Työn tavoitteet	11
1.2. Aiempi tutkimus aineistona	13
1.2.1. Tutkimuksen alkuvaiheet	13
1.2.2. Nuogrammaatikkosukupolvi	15
1.2.3. Lainasanatutkimuksen epäsuosion kausi	20
1.2.4. Strukturalistisen lainasanatutkimuksen kausi	27
1.2.5. Nykyiset tutkijapolvet	36
1.3. Aineiston rajaus, lähteet ja taulukkomuotoinen esitys	37
1.4. Käsiteltyjen sanojen esityseriaatit	40
1.5. Työn rakenne	41
2. Kantasuomen balttilaislainaetymologian määritelmä	44
2.1. Kantasuomen määritelmä	45
2.2. Balttilaisuuden määritelmä	48
2.3. Lainaetymologian määritelmä	53
2.4. Etymologioitten määrä	55
3. Balttilaislainaetymologiat ja niiden vastaanotto	60
3.1. Alkuperämaininnat ja niiden tyypittely	60
3.1.1. Alkuperämainintojen tyypit	61
3.1.2. Alkuperämainintojen ajallinen jakauma	64
3.1.3. Alkuperämainintojen jakauma kirjallisuudenlajeittain	66
3.2. Tulkintaongelmat etymologioitten vastaanotossa	68
3.2.1. Lainan iän avoimeksi jättävät etymologiat	69
3.2.2. Useamman balttilaislainaetymologian saaneet sanat	72
3.2.3. Rinnakkaislainauksen ja johdossuhteen rajankäynti	73
3.2.4. Homonymia etymologioiden kompastuskivenä	75
3.2.5. Uusina esitetyt vanhat etymologiat	75
3.3. Etymologioitten ryhmittely statuksen perusteella	77
3.3.1. Ryhmittelymenetelmä	78
3.3.2. Balttilaislainaetymologioitten jakauma statuksen perusteella	83
3.3.3. Ryhmä A. Keskeytyksettä hyväksytyt etymologiat	88
3.3.4. Ryhmä B. Keskustelun myötä hyväksytyt etymologiat	91
3.3.5. Ryhmä C. Kiistanalaiset etymologiat	101
3.3.6. Ryhmä D. Kannatuksensa menettäneet etymologiat	110
3.3.7. Ryhmä E. Kritisoidut kannatuksettomat etymologiat	118
3.3.8. Ryhmä F. Maininnatta hylätyt etymologiat	119
3.3.9. Ryhmä G. Arvioimattomat etymologiat	122
3.4. Etymologioitten vastaanotossa näkyvät tutkimuksen trendit	126

4. Lainasanatutkimuksen argumentit ja niiden kehitys.....	136
4.1. Argumenttien tyypittely.....	137
4.1.1. Muotoargumentit.....	139
4.1.2. Merkitysargumentit.....	146
4.1.3. Lähtökieliargumentit.....	149
4.1.4. Levikkiargumentit.....	150
4.1.5. Lainakerrostuma-argumentit.....	151
4.2. Argumenttien frekvenssi balttilaislainojen tutkimuksessa.....	152
4.3. Muotoargumentit.....	154
4.3.1. Substituutioargumentit.....	154
1. Omnikomparatismista nuorgrammatiikkaan 155; 2. Thomsenin substituutioargumentit <i>Beröringerissä</i> 157; 3. Myöhempi nuorgrammaattinen tutkimus 161; 4. Lainasanatutkimuksen kritiikki ja ekspressiivisyysargumentti 165; 5. Kaliman ja Niemisen käsitykset ja kiistat 170; 6. Lainasanatutkimuksen hiljaisen ajan havaintoja 175; 7. Koivulehto strukturalistisen lainasanatutkimuksen uranuurtajana 176; 8. Strukturalistisen lainasanatutkimuksen leviäminen 181; 9. Ekspressiivisyysargumentti lainasanatutkimuksen tukena 186; 10. Nyökäsitykset substituutioista 192	
4.3.2. Äännerakenneargumentit.....	193
4.4. Merkitysargumentit.....	196
4.4.1. Merkitysvastaavuusargumentit.....	196
4.4.2. Merkitysryhmäargumentit.....	202
4.5. Lähtökieliargumentit.....	208
4.5.1. Baltoslaaviargumentti ja levikkiaukkoargumentit.....	208
4.5.2. Lainautuneisuusargumentit.....	213
4.5.3. Leksikaalistuneisuusargumentit.....	216
4.5.4. Johdossuhdeaukkoargumentit.....	218
1. Lähtömuotona verbivartalosta postuloitu nomini 219; 2. Lähtömuotona prefiksi-johdosnominista postuloitu prefiksitön nomini 220; 3. Lähtömuotona muusta nominista postuloitu samakantainen nomini 221; 4. Lähtömuotona apofonia-asteeltaan postuloitu muoto 226; 5. Muut johdossuhdeaukkoetymologiat 227	
4.5.5. Sanastolähdeargumentit.....	228
4.6. Levikkiargumentit.....	230
4.6.1. Positiiviset levikkiargumentit.....	230
4.6.2. Negatiiviset levikkiargumentit.....	235
4.7. Lainakerrostuma-argumentit.....	236
4.7.1. Kantasuomalaiset lainat balttilaisissa kielissä.....	236
4.7.2. Kantasuomea nuoremmat esihistorialliset balttilaislainat.....	239
4.7.3. Balttilaisia vanhemmat pohjoisindoeurooppalaiset lainat.....	242
4.7.4. Kantasuomen varhaiset slaavilaiset lainat.....	243
4.7.5. Kantasuomen länsigermaanisaiset lainat.....	245
4.8. Alkusyntyhypoteesi.....	246
5. Katsaus työn tuloksiin.....	248
5.1. Lainasanatutkimuksen trendit ja tiedon kumuloituminen.....	248
5.2. Balttilaislainaetymologiat.....	254
Kirjallisuus.....	256
Tutkimushistoriallinen taulukkoliite http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1842-4	

Esipuhe

Tämän työn juuret juontavat vuoteen 2003, jolloin päätin valita pro graduni aiheeksi itämerensuomen vanhat balttilaiset lainasanat. Aiemmin olin suunnitellut jatkavani seminaarityössä aloittamaani skandinaavisten lainojen käsittelyä laajentamalla näkökulmaa itämerensuomesta saameen, mutta luvuonna 2002–03 Riian Pohjoismaisen lukion suomenopettajana työskennellessäni jäivät saamelaiskielet sitä kauemmas, mitä lähemmäs balttilaiset tulivat. Balttilaiskielten taidosta taas saan suuresti kiittää dosentti Regina Venckutén erinomaista liettuanopetusta Helsingin yliopistossa.

Tutkimusaiheeni sai innostuneen vastaanoton tuolloiselta suomalais-ugrilaiselta laitokselta (nykyisin suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitoksen suomalais-ugrilainen oppiaineryhmä) ja minä sain työlleni parhaan mahdollisen ohjaajan, professori Riho Grünthalin. Sovimme, että rajoitan laajan aiheeni pro gradussa tutkimushistoriaan. Tuo rajoitus ei vielä riittänyt – tietenkään, on tässä vaiheessa helppo sanoa – ja huhtikuussa 2005 valmistuneen gradun otsikoksi tuli *Thomsenista Kalimaan. Vanhimpien itämerensuomalais-balttilaisten kieli-kontaktien tutkimushistoria vuoteen 1936*. Työstä tuli silti varsin laaja, suunnilleen tämän kirjan puolikkaan kokoinen.

Valmistumiseni jälkeen oli selvää, että laadin professori Grünthalin ohjauksessa väitöskirjan samasta aiheesta, itämerensuomalais-balttilaisista kontakteista. Olen rajattoman kiitollinen Riholle, joka on luotsannut työtäni eteenpäin tiedeyhteisön parhaiten perinteitten mukaisesti kuuntelemalla, auttamalla, kannustamalla, vastaamalla kysymyksiini ja puuttamalla ongelmiin niin virka-aikoina kuin hiljaisehtoolakin.

Väitöskirjatyöni aloitin keräämällä alan kirjallisuutta skannaamalla ja ennen kaikkea valokuvaamalla – tuolloin vain harvassa kirjastossa oli kuvanlukija käytettävänä. Kuvasin kaikki esihistoriallisia balttilaiskontakteja käsitelleet tekstit, kokosin kuvat sähköiseksi kirjastoksi ja järjestin niitten etymologiset maininnat ja tärkeimmät argumentit taulukoiksi. Vuodet 2005–07 työskentelin Suomen kielen ja kulttuurin lehtorina Zagrebin yliopistossa, josta tein monet viikonloppuretket Budapestiin Unkarin tiedeakatemiaan kirjastoon kamerani kanssa. Suurkiitos ystäväilleni ja kollegoilleni Sonja Laitiselle ja Outi Pynnöselle (nykyisin Tánzos), jotka minut noilla retkilläni majoittivat!

Aineiston keruussa ja järjestämisessä oli suuri apu Kotimaisten kielten tutkimuskeskukselta (nykyisin Kotimaisten kielten keskus) helmikuussa 2007 käyttöön saamastani xel-muotoisesta suomen etymologisesta viitetaulukosta, josta suuri kiitos Klaas Ruppelille ja Toni Suutarille. Sven Soosaarelle kuuluu kiitos suuresta avusta Viron kielen instituutin etymologisen kortiston käytössä

Talinnassa talvella 2007–08 ja Iris Metsmäelle kymmenistä tarvitsemistani tiedonhauista kortistossa talvella 2012–13. Laimute Balodea kiitän useitten baltologisten julkaisujen välittämisestä.

Helsingin yliopistosta sain syksyllä 2007 paikan tohtorikoulutettavana ja työhuoneen Franzenian (nykyisin Päiväkoti Franzenia) yläkerrasta. Tutkijana sain avaimen laitoksen erinomaisesti varusteltuun kirjastoon, jonka kokoelmia pääsin siis hyödyntämään päivästä ja vuorokaudenajasta riippumatta. Siellä keräsin pääosan sähköisestä kirjastostani, johon tällä hetkellä kuuluu 985 pdf-muotoista kokotekstiä ja 18 863 jpg- tai tif-kuvaa yksittäisistä aukeamista. En tiedä, miten tämä olisi mahdollista nykyisessä yliopiston kirjastossa, kun kaikki kokoelmat on supistettu minimiin ja siirretty yhteen rakennukseen, joka on avoinna vain arkisin ja päiväsaikaan. Internetissä on aineistoni muodostavista teksteistä edelleen vain pieni osa.

Paitsi Franzenian kirjastonhoitajalle Ursula Virolaiselle, olen suuressa kiitollisuudenvelassa kaikille kirjastonhoitajille, jotka ovat auttaneet minua työssäni niin Helsingin yliopiston entisessä pääkirjastossa, nykyisessä Kansalliskirjastossa, yliopiston entisissä laitoskirjastoissa päärakennuksen kolmannessa kerroksessa, Metsätalossa ja Topeliassa, lukuisissa muissa helsinkiläisissä kirjastoissa, jo nimetyssä Unkarin tiedeakatemian kirjastossa, Tarton Yliopiston pääkirjastossa, suomalais-ugrilaisen laitoksen kirjastossa ja Kirjallisuuseumion kirjastossa, Vilnan, Göttingenin, Wienin, Zagrebin ja Pavian yliopistojen, Berliinin Humboldt-yliopiston ja Freie Universitatin sekä Budapestin Eötvös Loránd-yliopiston kirjastoissa. Kiitän myös laitoksemme amanuensseja Arto Kilpiötä ja Lotta Jalavaa avusta monenmoisissa ongelmisani. Kysymykseni ja toiveeni kirjastoissa ja laitoksella eivät suinkaan aina olleet siitä helpoimmasta päästä. Erityisesti kiitän niitä eri kirjastojen henkilökuntiin kuuluvia, jotka ovat minua auttaakseen halunneet ja uskaltaneet toimia vastoin ylhäältä annettuja, ihmisten väliseen epäluottamukseen perustuvia nurjamielisiä ohjeita ja rajoituksia.

Tohtorikoulutettavan työsuhteeni päättyessä vuoden 2008 lopussa minulla oli onni saada tutkimusapuraha Koneen Säätiöltä, jolle olen mittaamattoman kiitollinen työni rahoittamisesta kaikkiaan neljän vuoden apurahalla sekä monen tärkeän konferenssi- ja aineistonkeruumatkan kustantamisesta. Apurahakausien välillä vuosina 2010–11 ennätin taas kuulua Helsingin yliopiston henkilökuntaan tutkijakoulu Langnetin rahoituksen turvin. Kiitos Langnetin Kielen tutkimus ja vaihtelu -ryhmän ohjaajille ja jatko-opiskelijoille tuesta ja innoituksesta! Syvästi kiitollinen olen myös professori Ulla-Maija Forsbergille, jolta olen jatko-opintojeni aikana saanut kaikenpuolista apua ja hyviä neuvoja rahoituksen hakemiseen.

Vuosien varrella on väitöskirjan aihe vähitellen täsmentynyt. Ensin työn oli tarkoitus sisältää esihistoriallisten balttilaiskontaktien tutkimushistorian lisäksi kattava balttilaislainojen sanasto ja jo keväällä 2008 kirjoitin taulukkoni pohjalta luonnoksia sana-artikkeleiksi. Olen kuitenkin joutunut jättämään ne jatkotutkimukseen, sillä jo aineiston keruussa ja taulukoinnissa oli valtavasti työtä. Vielä vuotta myöhemmin koossa oli vasta ensimmäisten sadan vuoden (1869–1969) aineisto sekä eräitä lisäyksiä ja korjauksia gradun tekstiin. Kesällä 2009 ryhdyin kirjoittamaan referaatteja vuoden 1936 jälkeen ilmestyneistä tutkimuksista. Sekin eteni verkkaisesti ja samana syksynä tuli työhön monen kuukauden tauko pitäessäni Helsingin yliopistossa etymologian johdatuskurssia. Niinpä seuraavana vuonna otin vanhemman kollegani Janne Saarikiven neuvosta vaarin ja jätin sanasto-osan väitöskirjatyön ulkopuolelle.

Vuonna 2010 jatkoin työtä jatko-opiskelijavaihdossa Tartossa. Vuoden lopulla valokuvakirjastoni, taulukkoni ja tutkimushistorialliset referaattini ulottuivat tutkimushistoriassa vuoteen 1985 saakka. Joulukuussa pidetyssä Langnetin Suomenlinnan-talviseminaarissa sovittiin, että jokainen osallistuja tuo seuraavan kesän tapaamiseen ainakin yhden luvun verran valmiista väitöskirjatekstiä. Sain tästä innoituksen muokata referaattitekstien, gradun ja taulukoitten pohjalta kolmen pääluvun aiheet: kronologisen yleiskatsauksen tutkimushistoriaan, katsauksen käsityksiin lainojen fonologisista ja morfologisista substituutioista sekä katsauksen lainasanasemantiikan pohjalta tehtyihin päätelmiin. Yleiskatsauksesta tuli työni runko pitkäksi aikaa, substituutioluvun esittelin Langnetin vuoden 2011 suviseminaarissa Siguldassa ja lainasanasemantiikan historiasta pidin esitelmän Freiburgin pohjoismaisen kielitieteen konferenssissa keväällä 2012. Neljänteen päälukuun, joka esitteli käsityksiä balttilaiskontaktien esihistoriallisesta kontekstista, sain alun jo Suomenlinnan seminaarin esitelmästä. Siihen oli kirjallisuudessa kaikkein eniten aineistoa tarjolla.

Syksyllä 2011 paikkailin puutteita taulukoissani ja valokuvakirjastossani lähinnä kirjallisuudesta löytyneiden viitteitten avulla. Kevättalvella 2012 Englannin Bathissa jatkoin taas kirjoitustyötä, mutta tekstin keskeistä lukua, kronologista yleiskatsausta oli hyvin järjestetystä aineistosta huolimatta vaikea ulottaa vuodesta 1936 eteenpäin. Noin puoli vuotta sai kirjoitustyö taas odottaa, kun kiersin konferensseissa esittelemässä tutkimustani ja järjestelin Helsingin yliopistoon konferenssia balttilais-itämerensuomalaisten kontaktien tutkijoille. Syksyllä järjestin tekstin uudelleen tiivistämällä muoto-, merkitys- ja esihistoriakysymykset osiksi kronologisen katsauksen aikajaksoja, mutta pian työhön tartuttuani ymmärsin, miksi 1930-luvun jälkeinen osa ei tahtonut pysyä koossa. Ensinnäkin tutkimushistoriallinen etymologia-aulukkoni ei tehnyt eroa etymologioitten perusteltujen ja perustelemattomien mainintojen välille eikä

näin ollen paljastanut tiedon kumuloitumisesta mitään. Toiseksi minulla ei ollut luotettavia välineitä mitata balttilaislainoja koskevien yleisten käsitysten kehittymistä, koska Thomsenin *Beröringerin* ja Kaliman IBL:n jälkeen niistä ei ole julkaistu kokonaisuutena. Taulukko tarvitsi siis kahta lisäystä: oli merkittävä erityyppiset etymologioitten puolesta ja niitä vastaan esitetyt argumentit ja oli selkeästi eroteltava toisistaan balttilaislainoja puolustavat ja vastustavat kannat sekä etymologioitten pelkät maininnat.

Näin yksityiskohtainen etymologiataulukko on työni lopullisessa kirjoitusvaiheessa osoittautunut käytännölliseksi, mutta sen laatiminen oli erittäin työlästä ja siirsi koko kirjoitusvaiheen viimeisen apurahakauden päättymisen jälkeiseen aikaan. Taulukonteon keskeyttivät lähinnä matkat Helsinkiin puuttuvaa kirjallisuutta keräämään. Olen kiitollinen kaikille minua näillä matkoilla majoittaneille ystäville, erityisesti Jarre Parkatille ja vielä kerran Sonja Laitiselle. Aloitin taulukourakan lokakuussa 2012 ja vasta marraskuussa 2013 taulukko ulottui kuluvaan hetkeen saakka. Tämän jälkeen minun oli vielä täydennettävä aiemmin tekemäni osa uuden tasolle ja lopulta maaliskuussa 2014 taulukko oli valmis. Samalla oli kiteytynyt väitöskirjani yläotsikko *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa*.

Taulukon pohjalta valmistelin tammikuuhun 2015 mennessä kolme päälukua: yksi – tämän kirjan toinen pääluke – määrittelee balttilaislainatutkimuksen peruskäsitteet, toinen – tämän kirjan kolmas pääluke – esittelee menetelmän etymologisen tutkimuksen trendien mittaamiseksi sekä balttilaislainaetymologiat näin mitattujen trendien valossa ja kolmas – tämän kirjan luvut 4.1 ja 4.2 – käy läpi etymologisessa keskustelussa käytetyt argumenttityypit. Vasta tämän jälkeen ryhdyin jatkamaan työn laajinta osaa, tutkimuksen kronologista katsausta, siitä mihin se jäi vuonna 2012.

Keväällä 2015 sain Helsingin yliopistolta väitöskirjan loppuunsaattamisapurahan kolmeksi kuukaudeksi ja kirjoitustyö eteni alkuun ripeästi. Mittaa teokselle alkoi kuitenkin kertyä jo liiaksi asti. Lopulta huhtikuun alussa olin kuvaillut alan tutkimusta noin 1960-luvun lopulle saakka yli 160 liuskalla ja jäljellä oleva osuus uhkasi kaksinkertaistaa sivumäärän. Siltä työn pelasti vasta irrottautuminen arjen rutiinista. Hyvien ystäväni ja kollegoitteni kyydissä pääsin automatkalle Unkariin. Kun minun ei lomalla tarvinnut päivittäin kirjoittaa kronologista lukua, ymmärsin yhtäkkiä voivani jättää sen pois väitöskirjasta.

Puoliksi kirjoittamastani suuresta kronologisesta katsauksesta olen saanut ainesta tämän työn kahteen osaan: tutkijoitten ja tutkimussuuntien esittelyn olen tiivistänyt johdannon luvuksi 1.2 ja etymologisessa perustutkimuksessa käytettyjen argumenttien kehityksen kuvausta käytin hyväkseni lukujen 4.3–4.7 laatimisessa. Suurimman tilan- ja ajansäästön olen saavuttanut jättämällä

kirjasta kokonaan pois soveltavan etymologisen tutkimuksen argumentit ja käsitykset eli kaiken keskustelun balttilaiskontaktien ajasta ja paikasta sekä niihin osallistuneitten kielimuotojen kehitysvaiheesta. Se kuuluu jatko-tutkimukseni piiriin.

Työni viimeisessä kirjoitusvaiheessa olen saanut erityisen paljon apua tiedeyhteisöltä. Kiitän vastaväittäjäni professori Johanna Laaksoa ja toista esilukijaani professori Karl Pajusalua heidän asiantuntevista neuvoistaan, joitten ansiosta tämä työ on paljon parempi kuin esitarkastukseen jättämäni versio. Kiitän filosofeja Mikko Tolosta ja Jouni-Matti Kuukkasta määritelmistä työssäni keskeisille tieteenteoreettisille käsitteille. Innoittavista keskusteluista ja valaisevista neuvoista haluan kiittää kollegoitani, etymologeja ja kielihistorioitsijoita Ante Aikiota, Mikko Bentliniä, Mariko Fasteria, Sampsa Holopaista, Adam Hyllestedtiä, Jaakko Häkkistä, Eino Koposta, Jouni Kortesharjua, Jenny Larssonia, Jouko Lindstedtiä, Kari Liukkosta, Ranko Matasovičia, Niklas Metsärantaa, Oliver Plötziä, Juho Pystystä, Ilona Rauhalaa, Evar Saarta, Janne Saarikiveä, Wojciech Smoczyńskia, Lembit Vabaa ja Tiit-Rein Viitsoa. Erityisen iso kiitos tällä saralla kuuluu Petri Kalliolle, jolta olen saanut lukemattomia hyviä neuvoja ja huomioita kaikissa työni vaiheissa. Juha Kuokkalalle taas olen valtavassa kiitollisuudenvelassa paitsi asiantuntevista neuvoista ja hyvistä keskusteluista myös moninkertaisesta majoituksesta ja kaikinpuolisesta avusta aineiston hankkimisessa. Rigina Ajankia kiitän tämän kirjan upeasta kansikuvasta.

Eriline tänu mu elukaaslasele Eve Liivamäele kõigest abist ja kaasa elamisest.

Tartossa 10. marraskuuta 2015

Santeri Junttila

Kielten lyhenteet

arj	arja(lainen)	lt	liettua
arm	armenia	lv	latvia eli lätti
av	avesta	ly	lyydi
ba	baltti(lainen)	ma	mari
ba-sl	baltoslaavi(lainen)	md	mordva
esiba	esibaltti	mint	muinaisintia
esilt	esiliettua	mkš	mokša
esilv	esilatvia	mksm	myöhäiskantasuomi
esigerm	esigermaani(nen)	mns	mansi
ers	ersä	mru	muinaisruotsi
germ	germaani(nen)	mrl	muinaisslaavi
ha	hanti	pr	muinaispreussi
ieur	kantaindoeurooppa	psaa	pohjoissaame
ims	itämerensuomi	ru	ruotsi
ink	inkeroinen	sa	saksa
jatv	jatvingi	saa	saame
ka	karjala	sk	skandinaavi
kas	keskialasaksa	sl	slaavi
kba	kantabaltti	slov	sloveeni
kgerm	kantagermaani	sm	suomi
kksm	keskikantasuomi	udm	udmurtti
ko	komi	unk	unkari
kr	klassinen kreikka	ur	kantaurali
ksk	kantaskandinaavi	va	vatja
ksl	kantaslaavi	ve	vepsä
ksm	kantasuomi	ven	venäjä
lat	latina	vksm	varhaiskantasuomi
latg	latgali	vi	viro
li	liivi	vs	eteläviro
liSal	salatsinliivi	žem	žemaitti

1. Johdanto

1.1. Työn tavoitteet

Tällä teoksella on kaksi päätavoitetta. Ensinnäkin pyrin kuvaamaan, kuinka kielen vanhimpia, esihistoriallisia sanastokerrostumia koskevat käsitykset ovat ajan saatossa muotoutuneet ja muuttuneet. Tarkasteluni alkaa vuodesta 1869 eli fennougristiikan kontekstissa aivan historiallis-vertailevan sanaston-tutkimuksen alkua ajoista, ja jatkuu lähes nykypäivään saakka. Näin pitkän ajan kuluessa ovat monenlaiset trendit ja suuntaukset tiedemaailmassa ja yhteiskunnassa ehtineet vaikuttaa tutkimukseen.

Tutkimustrendien muutokset ja paradigmanvaihdokset kielitieteessä ovat kiinnostaneet tutkijoita ja herättäneet keskustelua jo vuosikymmenten ajan. Trendeistä ja paradigmoista puhuttaessa otetaan yleensä kantaa niitten puolesta tai niitä vastaan. Objektiivisen tarkastelukulman löytäminen on vaikeata. Tähänastiset tutkimushistorialliset esitykset ovat keskittyneet kirjoittajien tärkeimpinä pitämien tutkijoiden työn kuvauksiin, eikä käsitellyn kirjallisuuden valintakriteereitä ole kuvattu tai perusteltu.

Tässä työssä sovittelen tutkimushistoriaan kvantitatiivista lähestymistapaa. Etymologinen tutkimus taipuu mitattavaksi ja vertailtavaksi helpommin kuin moni muu humanistinen ala, sillä sen tutkimuskohteena ovat sanat, joita sopivan määritelmän rajoissa voidaan laskea, sekä niitten alkuperät, jotka on mahdollista luokitella suljetuksi joukoksi. Näin pyrin noudattamaan tutkimushistoriallista symmetriaperiaatetta: laskuissa ovat mukana sekä voittaneet että hävinneet etymologiset käsitykset.

Käyttämäni aineisto on varsin laaja: se sisältää kaikki vähintään kerran kantasuomen balttilaislainoiksi eli perinteisemmin itämerensuomen vanhoiksi balttilaislainoiksi ehdotetut itämerensuomalaisten kielten sanat, joita on yhteensä yli tuhat. Vanha balttilainen lainakerrostuma on tutkimushistoriallisena aineistona kyllin edustava, mutta helpommin hahmotettavissa ja käsiteltävissä kuin suuremmat, historiallisen ajan lainakerrostumat. Kantasuomalais-balttilaisten sanastokosketusten tutkimus on keskeinen osa laina-etymologiaa, ja sen vaiheet edustavat hyvin koko fennougristisen lainasana-tutkimuksen historiaa. Lainasana-tutkimus taas on yksi neljästä etymologian osa-alueesta kielikunnan sisäisten sanastosuhteitten selvittelyn, historiallisen johto-opin ja ekspressiivisen sanaston tutkimuksen ohella; fennougristiikassa lainasana-tutkimus on näistä osa-alueista vanhin ja ensinnä kriittiseksi tieteenksi kohotettu.

Kantasuomen balttilaislainat eivät koskaan ole olleet kieleen ja sen tutkimukseen kohdistuneitten tieteenulkoisten intohimojen pääesineenä. Niihin ei ole liitetty niin voimakkaita kansallispoliittisia merkityksiä kuin yhtäältä vanhoihin laajalevikkisiin uralilaisiin sanoihin tai toisaalta suuremmilta naapurikansoilta saatuihin aivan uusiin tai hyvin vanhoihin lainoihin. Niitä ei myöskään ole ekspressiivisten sanojen tavoin leimattu vakavasti otettavaan tutkimukseen soveltumattomaksi ”merkitysopillisesti huonommaksi ainekeksi”. Niinpä käsitykset balttilaislainaetymologioista soveltuvat tutkimushistorian lakmuspaperiksi: niissä erottuvat voimakkaimmat, pitkäaikaisimmat ja koko etymologian kenttää muovanneet suuntaukset, joitten myötä kokonaiskuva kielen keskeisimmän sanaston alkuperäsuhteista on vaihdellut.

Osin paradigmojen vaihtumisen ansiosta ja osin siitä huolimatta on tieto etymologiasta vähitellen kertynyt, kumuloitunut. Perustelluimmat käsitykset ovat muotoutuneet vähittäin monien tutkijoiden työn tuloksena, pitkänä hermeuttisena prosessina, joka on käynyt läpi kielitieteen eri kehitysjaksoja alkaen omnikomparatismista ja edeten nuogrammatiikan kautta strukturalistiseen lainasanatutkimukseen. Näin ollen etymologian edistymistä ja käsitysten kehittymistä ei ole mahdollista osoittaa mittaamalla ja laskemalla. Tutkimuksen ja sen tulosten laadun arviointi on mahdollista vain kvalitatiivisesti ja enimmäkseen hyvin pitkällä, vuosikymmenten mittaisella aikavälillä. Tämä on työni toinen päätavoite.

Pyrin etsimään ja nostamaan esiin parhaiten perustellut etymologiset kriteerit kantasuomen balttilaislainoille. Ryhmittelen etymologiassa käytetyt argumentit muotoon, merkitykseen, lähtökieleen, levikkiin ja lainakerrostumien olemassaoloon liittyviksi ja käsittelen kunkin argumenttiryhmän historiallista kehitystä ja käyttöyhteyksiä. Näin etsin ja nostan esiin kestäväällä pohjalla olevan tutkimustiedon ja sen kumuloitumisen. Aiemmin lainasanatutkimuksesta ei ole kirjoitettu vastaavanlaista historiaa, joka pohjautuisi kattavaan lähdeaineistoon ja sen argumenttien loogiseen analyysiin.

Tämän työn ulkopuolelle jää kaksi suurta ja tärkeää kantasuomen balttilaislainoihin ja niitten tutkimukseen liittyvää aluetta. En pohdi tutkijoiden tai tutkimuksen tieteenulkoisia motiiveja enkä tutkimustrendien taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia, kulttuurisia tai taloudellisia tekijöitä, sillä työ kuuluu kielitieteen alaan. Toiseksi työni käsittelee vain etymologista perustutkimusta eli etymologioihin johtaneita päätelmiä. Olen jättänyt pois kaikki etymologiasta johdetut eli etymologian kannalta aposterioriset päätelmät kantasuomalais-balttilaisten kontaktien ajasta, paikasta, esihistoriallisesta kulttuurikontekstista ja kontaktikielten keskinäisistä suhteista.¹ Ne kuuluvat

¹ Jako etymologisen perustutkimuksen eli etymologioihin johtaneitten päätelmien ja etymologiaa soveltavan tutkimuksen eli etymologioista johdettujen päätelmien välillä on työni kannalta

suunnittelemani jatkotutkimuksen piiriin ja vaativat paljon laajemman lähdekirjallisuuden huomioon ottamisen kuin tämän työn puitteissa on mahdollista.

1.2. Aiempi tutkimus aineistona

1.2.1. Tutkimuksen alkuvaiheet

Viimeistään 1700-luvulta saakka ovat tutkijat kiinnittäneet huomiota itämerensuomalaisten ja balttilaisten kielten sanastollisiin yhtäläisyyksiin. Alan varsinaisen tutkimuksen katson kuitenkin alkaneen vasta itämerensuomen vanhojen balttilaislainojen (eli kantasuomen balttilaislainojen) määritelmästä, jonka esitti Thomsen (1869). Balttilaiskontaktien tutkimuksen esivaiheet eivät siis kuulu tämän työn piiriin. Niitä ovat käsitelleet Thomsen (BFB 5–7) ja Kalima (IBL 1–5) ja niistä olen itsekin kirjoittanut lyhyesti (Junttila 2005: 10–12).

Kööpenhaminan yliopiston vertailevan kielitieteen professori, tanskalainen Vilhelm Thomsen (1842–1927) oli erittäin lahjakas ja monipuolinen kielitieteilijä, joka perehtyi useisiin indoeurooppalaisiin, turkkilaisiin ja muihinkin Euraasian kieliin. Hän vieraili useimmissa Euroopan yliopistoissa ja tunsu henkilökohtaisesti kaikki aikansa johtavat kielitieteilijät (Hovdhaugen & al. 2000: 302). Thomsenin työ tutkijana nojasi vahvasti tanskalaisten indoeuropeistien ja historiallis-vertailevan kielitieteen uranuurtajien Rasmus Raskin ja Franz Boppin perinteeseen. Thomsen oli aikansa moderneimman metodin, nuogrammatiikan edelläkävijöitä saksalaisten August Leskienin ja Karl Brugmannin rinnalla. Nuogrammaatikat rinnastivat kielen kehittymisen evoluutioon ja vaativat kielihistoriaa ohjaavien poikkeuksettomien äännelakien selvittämistä.

Thomsenin kiinnostus suomalais-ugrilaisia kieliä kohtaan virisi jo nuoruudessa. Vuonna 1867 Thomsen kävi Suomessa, opiskeli suomea, tapasi Elias Lönnrotin ja August Ahlqvistin sekä kiinnostui myös saamesta (Stipa 1990: 325). Thomsenin väitöskirja *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske* (GSI = Thomsen 1869) oli aikanaan käänteentekevä, moderni teos, jonka voi katsoa mullistaneen koko itämerensuomen lainasanatutkimuksen – tai

---

perustavanlaatuisen, mutta fennougristisessa kirjallisuudessa sitä ei ole aiemmin käsitteellistetty. Määritelmä ja siinä käyttämäni termit ovat omiani. Työni viimeistelyvaiheessa huomasin kuitenkin Mailhammerin (2010) käyttäneen aivan vastaavanlaista jakoa germanistisen etymologian kenttää esittelevässä artikkelissa. Mailhammerin termit ovat *Klassische Etymologie* ja *Etymologie im größeren Zusammenhang der historischen Sprachwissenschaft*.

aloittaneen sen. Vielä Itkosen (1961: 197) mukaan Thomsenin teokset ”edustavat parasta mitä lainasanatutkimuksen alalla on aikaansaatu”.

Thomsen (GSI 108) kirjoitti, että liettua tai sen sukuinen kieli on liivin nuorempaan lättiläiseen vaikutukseen verrattuna tuonut suuren vaikutuksen koko suomalaiseen kielikuntaan, nykytermein siis itämerensuomeen. Tällä vaikutuksella hän tarkoitti kantasuomen balttilaislainoja, joita hän esitti useita kymmeniä jo germaanisista lainoja käsitelleessä kirjassansa. Balttilaislainojen on Thomsenin mukaan oltava suunnilleen saman ikäisiä kuin vanhimmat germaaniset, vaikkakin pikemmin nuorempia kuin vanhempia. Sen sijaan yhtä vanhoista slaavilaiskontakteista todistavia sanoja ei juuri ole.

Myös Thomsenin aikalaiset Suomessa ja Virossa tutkivat itämerensuomen balttilaisperäistä sanastoa. August Ahlqvist (1826–89), Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professori, esitti satoja lainaetymologioita teoksessansa *De vestfinska språkens kulturord. Ett lingvistiskt bidrag till Finnarnes äldsta kulturhistoria* (1871). Sanskritin ja vertailevan kielitieteen professori Otto Donner (1835–1909) taas julkaisi ensimmäisen itämerensuomen balttilaislainoihin keskittyneen artikkelin *Über den Einfluss des Litauischen auf die finnischen Sprachen* (1884). Ahlqvist ei kuitenkaan hallinnut historiallis-vertailevan kielentutkimuksen metodeja (vrt. Korhonen 1986: 83–86, Häkkinen 2008: 105–6 ja alla kohta 4.3.1.1) eikä Donnerkaan ollut lainaetymologioitten arvioijana täysin tehtävänsä tasalla (vrt. Kulonen 1996a: 40–41). Donnerin artikkeli sisälsi silti kymmeniä oikeita etymologioita ja merkitsi suurta edistysaskelta verrattuna hänen etymologiseen sanakirjaansa *Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen* (VW I–III 1874–88). Yhden balttilaisetymologian esitti myös monen alan tutkija ja taitaja David Emanuel Daniel Europaeus (1820–84).

Virossa itämerensuomen sanaston alkuperää käsitteli baltiansaksalainen kielentutkija Nikolai Anderson (1845–1905), jonka työt kuitenkin kärsivät vielä suuremmista metodisista heikkouksista kuin Ahlqvistin teos. Virolainen Mihkel Veske (Weske, 1843–90) julkaisi Kazanin yliopistossa työskennellessänsä itämerensuomen ja baltoslaavin sanastosuhteista paksun teoksen *Славяно-Финскія культурныя отношенія по даннымъ языка* (1890), mutta sekin oli metodisesti vanhentunut, sillä Veske ei kyennyt päättämään lainojen lähtökieltä äännesuhteitten perusteella (Vrt. Alvre 1993).

Unkarissa toiminut saksalainen uralilaisten ja altailaisten kielten tutkija ja ensimmäisen suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen alan professori Josef (József) Budenz (1836–92) oli etymologina Donneria taidokkaampi ja hänen etymologinen sanakirjansa *Magyar-ugor összehasonlító szótár* (1873–85) varsin korkeatasoinen. Budenz kirjoitti kuitenkin balttilaislainoista vain vähän (artikkelissa *A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések*, 1869), sillä hänen

päättämiskokouksessa oli unkarin kieli. Tšekkiläinen maantieteilijä ja orientalisti Vilém Tomášek (Wilhelm Tomaschek, 1841–1901) puolestaan tutki itäisiä suomalais-ugrilaisia kieliä, löysi mordvan ja marin balttilaislainat ja mainitsi myös itämerensuomen balttilaisperäisen vaikutuksen, muttei käsitellyt sitä laajemmin.

Liettualainen Pietarin pappiseminaarin Raamatun kielten lehtori Kazimieras Jaunius (1848–1908) kokosi satoja balttilais-itämerensuomalaisia sanarinnastuksia. Jauniuksen laatimat liettualais-virolaisen ja liettualais-suomalaisen sanaluettelon käsikirjoitukset julkaisi kuitenkin vasta Simas Karaliūnas Vilnan yliopiston monisteenä vuonna 1972. Jaunius ilmeisesti tunsikin Thomsenin GSI:n, mutta hän ei kuitenkaan vaikuta ymmärtäneen tämän esittelemiä etymologisen tutkimuksen periaatteita, vaan hänen luettelonsa ovat yhtä sattumanvaraisia kuin jo 1700-luvulla esitetyt rinnastukset.

Vuonna 1890 Thomsen julkaisi suurteoksensa *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sproghistorisk undersøgelse* (BFB), jonka laatimisen hän oli aloittanut jo pitkälti toistakymmentä vuotta aiemmin (BFB 14). *Beröringer* on edelleen laajin ja merkittävin yleisesitys itämerensuomalais-balttilaisista kielikontakteista. Teos ei käsittele vain itämerensuomen vanhoja balttilaislajinoja, vaan kaikkia balttilaisten ja suomalais-ugrilaisien kielten välisiä sanastosta todennettavia kosketuksia. Thomsen esitteli siinä itämerensuomen sanastosta 112 varmaa tai todennäköistä sekä 94 epävarmaa tai epätodennäköistä vanhaa balttilaislainaa. Useimmat Thomsenin etymologiat ovat edelleen hyväksyttäviä, sillä metodisesti *Beröringer* oli aikaansa edellä.

1.2.2. Nuorgrammaatikkosukupolvi

Thomsenin *Indflydelse* ja *Beröringer* piirsivät ennennäkemättömän kirkkaan kuvan itämerensuomen esihistoriallisista kielikontakteista. Thomsenin jälkeinen, 1860–70-luvuilla syntynyt tutkijasukupolvi tarkensi kuvan yksityiskohtia, lisäsi siihen piirtoja ja poisti kokonaisuuteen sopimattomia elementtejä, muttei pyrkinyt enää – eräitä marginaalin yksityisajattelijoina lukuun ottamatta – pyyhkimään Thomsenin työn jälkeä maalatakseen uuden kuvan puhtaalle kankaalle. Yhtä tärkeätä on, että Thomsenin jälkeiset fennougristit käyttivät hänen antamiensa välineitä, historiallis-vertailevan kielentutkimuksen metodia ja nuorgrammaattista äännelain käsitettä. Tältä pohjalta nimitän Thomsenia seurannutta tutkijapolvea nuorgrammaatikoiksi. Suomalaisen fennougristiikan traditio on käsitellyt nuorgrammatiikkaa ennen kaikkea Setälän paradigmana, mutta sen leviämiseen vaikutti kuitenkin olennaisesti Thomsenin antama malli. (Vrt. Korhonen 1986: 108, Kelomäki 2009: 1–4.)

Tutkimus keskittyi Suomeen ja Helsingin yliopistoon, jossa Thomsenin oppilas ja myöhempi vävy Emil Nestor Setälä (1864–1935) toimi Suomen kielen ja kirjallisuuden professorina vuodet 1893–1929. Nuori professori aktiivisine oppilaineen teki historiallis-vertailevasta kielentutkimuksesta aikansa nopeimmin kehittyvän ja puoleensavetävimmän humanistisen tieteenalan Suomessa.

Vuosisadan vaihteessa aloittaneet Kotikielen Seuran *Virittäjä* (1897–) ja Setälän perustama *Finnisch-Ugrische Forschungen* (FUF, 1901–) nousivat lainasanatutkimuksen pääarenoiksi Suomalais-Ugrilaisen Seuran (SUS) julkaisujen (SUSA, SUST) ohella. Muita tärkeitä julkaisukanavia olivat Suomalaisen Tiedeakatemian ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aikakauskirjat. Vain runsasta vuosikymmentä aiemmin vallinnut tilanne oli kääntynyt pääläelleen: suomalaisten ”omittua” lainasanatutkimuksen ja Thomsenin menetit jäivät suomalaisia julkaisuja vähemmän seuranneet ulkomaiset tutkijat fennougristisen tutkimuksen kärjestä.²

Etymologista tutkimusta vietiin nyt eteenpäin yksittäistä sanaa tai sanuetta käsittelevissä, usein hyvinkin lyhyissä artikkeleissa, äännehistorian tuntemus taas karttui hieman pitempien, yleensä johonkin tiettyyn äännesuhteeseen keskittyvien artikkelien kautta. Uusi julkaisumuoto vilkastutti alan keskustelua huomattavasti, mutta samalla Donnerin tai Tomášekin töitten tapaiset, kieli-kontakteista paljon uutta tietoa tuoneet laajat artikkelit jäivät harvinaisiksi.

Kaikki suomalaiset fennougristit nuorgrammaattisella kaudella olivat Setälän oppilaita. Setälä toi Thomsenin tanskankieliselle teokselle laajaa akateemista julkisuutta suomen-, unkarin- ja saksankielisillä referaateillaan (1891b, 1893 ja 1894a). Setälän varhainen päätyö oli *Yhteissuomalainen äännehistoria* (1891a), joka antoi perustellun kuvan itämerensuomen konsonantiston kehityksestä – vokaaleja käsittelevä osa jäi kirjoittamatta. Myöhemmin Setälän kompastuskiveksi osoittautui, yllättävää kyllä, juuri äännehistoria: hän kehitti epäonnistuneen hypoteesin koko uralilaisen kantakielen äänteistön kattaneesta astevaihtelusta (1896a). Setälän hypoteesin pohjalta syntynyt astevaihteluteoria vaikutti etymologiseen tutkimukseen 1930-luvulle asti. Setälä myös riitautui aiemman opettajansa Arvid Genetzin kanssa, minkä vuoksi tämän ansiokas tutkimus *Ensi tavuun vokaalit suomen, lapin ja mordvan kaksi- ja useampitavuisissa sanoissa* (Genetz 1896b) jäi aikakauden

² Thomsenin läheisistä suhteista suomalaisiin fennougristeihin kirjoittaa Salminen (2008: 43): ”Vilhelm Thomsen nautti sekä SUS:n että yleensä suomalaisten kielitieteilijöiden parissa aivan erityistä arvonantoa elämänsä loppuun asti. Seitsemänkymmenvuotispäivänsä tienoilla vuonna 1912 hän kävi Helsingissä, jossa SUS järjesti hänelle sankarin vastaanoton juhlakokouksineen, laulutervehdyksineen kaikkineen. SUS toimitti hänelle kaksiosaisen juhlaulkaisun”. Setälä (1920: 304) itse kuitenkin kirjoittaa, ettei oppinut nuorgrammaattista metodia apeltansa vaan Gustaf Meyerin kreikan kieliopista.

etymologeilta hyödyntämättä, vaikka se olisi tuonut valoa lainojenkin ongelmallisiin vokaalisuhteisiin. (Setälän varhaisista töistä vrt. Itkonen 1961: 175–6 ja Hovdhaugen & al 2000: 180–5, astevaihteluteoriasta Korhonen 1986: 129–33 ja Häkkinen 1993: 27, Genetzin työn merkityksestä Itkonen 1961: 172–3.)

Setälän yleiskatsaus itämerensuomen germaanisiin lainoihin (*Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen*, 1906) sovitti kielikontaktit uuteen, ajan arkeologista tietoa vastaavaan absoluuttiseen kronologiaan. Suomalaisen fennougristikoulukunnan muotoutumista ohjailleet Setälän käsitykset kielihistorian ja lainasana-tutkimuksen metodeista, niitten mahdollisuuksista ja rajoista ovat parhaiten kuitenkin luettavissa Setälän kiivaista kritiikeistä historioitsija Wallinin ja arkeologi Smirnovin teoksille (Setälä 1894b, 1900; vrt. Itkonen 1961: 177–9, Junttila 2014).

Setälän ohella tärkein suomalainen etymologi vuosisadan vaihteen molemmin puolin oli Volgan alueen kielten ja hantin tutkijana tunnettu Heikki Paasonen (1865–1919), jonka etymologinen pääteos *Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan* (1896) avasi lainasana-tutkimuksessa uuden suunnan kiinnittämällä huomiota balttilaiskontakteja vanhempiin indo-eurooppalaisperäisiin sanoihin itämerensuomessa. Setälä ja Paasonen esittivät useille balttilaislainoina pidetyille kulttuurisanoille arjalaista tai sitäkin vanhempaa selitystä; kuitenkin vain muutamaa näistä etymologioista voi pitää onnistuneena.

Muut balttilaiskontaktien tutkimuksessa ansioituneet vuosisadan vaihteen suomalaiset fennougristit olivat Yrjö Wichmann (1868–1932), Eemil Aukusti Tunkelo (1870–1953), Heikki Ojansuu (1873–1923) ja Frans Äimä (1875–1936). Wichmannin olennaisin tietolisa balttilaiskontaktien tutkimukselle oli saamen hankalahkon affrikaattaedustuksen selvittäminen, mikä täsmensi balttilaislainojen äänteellisiä ehtoja (*Über die vertretung des urspr. fiugr. -ńťś- ~ -ńđź- im lappischen*, 1914a). *Virittäjän* pitkäaikaisena päätoimittajana Tunkelo julkaisi lehdessä monenmoisia kielitieteellisiä kysymyksiä käsitelleitä kirjoituksiaan, joista balttilaiskontaktien alalla keskeisimmät olivat *Mistä nimi Häme?* (1899) ja *Pari balttilaisperäiseltä näyttävää suomen sanaa* (1928). Nuorgrammaattisen kauden tuotteliain itämerensuomalais-balttilaisten sanasto-yhteyksien tutkija oli kuitenkin Ojansuu, joka ainoana kauden tutkijana kokosi niistä kirjankin: *Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin* (LSBK, Ojansuu 1921a). Ojansuu myös laati ensimmäisen yleisesityksen suomen kantakielten kronologiasta kielikontakteineen (1907).

Tarkasteltavan kauden tärkein itämerensuomen kielikontaktien tutkija Suomen ulkopuolella oli Karl Bernhard Wiklund (1868–1934). Upsalan

yliopistossa vaikuttaneen Wiklundin suurin työ oli kantasaamen äänneoppi (1896), joka laajensi myös balttilaislainatutkimuksen vielä Thomsenille suhteellisen tuntemattomiin saamelaiskieliin. Toinen Wiklundin aiheen kannalta keskeinen teos oli vuonna 1916 ilmestynyt artikkeli *Om de västfinska folkens urhem och deras flyttning därifrån*, jossa hän pyrki sijoittamaan kartalle paitsi kantasuomalaisten aiemman asuinalueen myös balttilaiskontaktit. Metodisesti Wiklundin työ ei kuitenkaan ollut erityisen onnistunut. Wiklund käsitteli vielä balttilaislainojen geminaattaedustusta ja kronologiaa 1910-luvulla puhjenneeseen germaanis-itämerensuomalaiseen esihistoriakiistaan liittyneessä artikkelissansa *Die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen* (1917), jossa hän esitti Thomsenista ja suomalaistutkijoista huomattavasti poikkeavia näkemyksiä (vrt. Kylstra 1961, Bentlin 2010).

Virossa ei varsinaista fennougristiikkaa harjoitettu vielä Venäjän vallan aikana, mutta eräät kielentutkijat ja -harrastajat julkaisivat laajahkoita yleistajuisia artikkelisarjoja viron kielen esihistoriasta kielihistorian ja lainasanatutkimuksen valossa jo 1910-luvulla aikakausjulkaisussa *Eesti Kirjandus*. Suhteellisen laadukkaita ja ajantasaisia sarjoja julkaisi kolme kirjoittajaa, Jaan Jõgever (1860–1924), Villem Grünthal (1885–1942) ja Jaan Lõo (1872–1939). Neljäs balttilaislainoja käsitellyt virolaistutkija oli historioitsija ja folkloristi Matthias Johann Eisen (1857–1934).

Merkittävä osa itämerensuomalais-balttilaisiin kontakteihin perehtyneistä indoeurooppalaistenkin kielten tutkijoista oli Suomesta, sillä heillä oli etunaan muualla harvinainen suomen kielen taito. Suomessa ei ollut balttilaisiin kieliiin erikoistuneita tutkijoita, mutta Helsingin yliopiston slavistiikan perustaja, professori Jooseppi Julius Mikkola (1866–1946) opiskeli Liettuassa vuosina 1893–94 ja ensimmäisenä suomalaisena tiedemiehenä myös oppi liettuan kielen. Thomsenin teokset germaanisista ja balttilaisista lainasanakontakteista saivat Mikkolalta (1894) rinnalleen tutkimuksen *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen*. Etymologina ei Mikkola kuitenkaan ollut erityisen perusteellinen. 1920-luvulta alkaen hän ryhtyi yhä enenevässä määrin vastustamaan lainasanaselityksiä. Mikkolan artikkelia *Kannel ja sen vastaava balttilainen nimitys* (1925b) voi pitää vielä rakentavan kriittisenä, mutta hänen 1930-luvun kirjoituksiansa leimaa periaatteellinen lainasanavastaisuus ja näennäistieteellinen demagogia. (Vrt. Aalto 1987: 157–73.)

Myös Helsingin yliopiston skandinavistit Ralf Saxén (1868–1932) ja Tor Evert Karsten (1870–1942) käsitelivät balttilaiskontakteja eräissä töissään. Saxén esitti muutaman balttilaisetymologian, kun taas Karsten esitti useita sekä enemmän että vähemmän onnistuneita germaanisista etymologioita aiemmin balttilaisperäisiksi ehdotetuille sanoille. Karsten joutui kiistaan lainojen

tulkinnasta ja äänne-edustusten yksityiskohdista ensin Thomsenin ja Wiklundin, sittemmin nuoremman sukupolven tutkijoiden Toivosen ja Collinderin kanssa. Näitten käsitykset erosivat vain vähän Karstenin esittämistä, mutta oppiriita ajautui henkilökohtaiselle tasolle (vrt. Bentlin 2010).

Muually itämerensuomalais-balttilaisten kontaktien tutkimukseen osallistuivat Evald Lidén (1862–1939, Göteborg) sekä seuraavan sukupolven indoeuropeistit Ferdinand Sommer (1875–1962, useissa Saksan yliopistoissa) ja Hermann Jacobsohn (1879–1933, Marburg). Sommer kritisoi teoksessansa *Die indogermanischen iä- und io-Stämme im Baltischen* (1914) eräitä Thomsenin substituutio-oletuksia, joista fennougristit sittemmin luopuivat, vaikkakaan viittauksia Sommerin huomioihin ei suomalaisesta kirjallisuudesta tapaa. Enemmän vaikutusta oli Jacobsohnilla, joka vuonna 1928 opetti Helsingin yliopistossa. Jacobsohnin vuonna 1922 ilmestyneen monografian *Arier und Ugrofinnen* pääaihetta, arjalaisten ja suomalais-ugrilaisten kielten välisiä kontakteja koskevien äännehistoriallisten kysymysten myötä Jacobsohn joutui ottamaan kantaa myös balttilaislainojen äänneilmiöihin. Niihin hän palasi vielä artikkelissansa *Zum Vokalismus der germanischen und litauischen Lehnwörter im Ostseefinnischen* (1924). Jacobsohn osallistui myös kritiikkiin Karstenin substituutio-oletuksia vastaan kirjoituksessa *Über die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen* (1925). Jacobsohn ei kuitenkaan ollut fennougristiikan kentällä kotonaan ja tuli muotoilleeksi varsin rohkeita teorioita.

Liettuan ensimmäinen kielitieteilijä oli Kazimieras Būga (1879–1924, Pietari, Perm, Liettuan itsenäistymisen jälkeen Kaunas), joka lyhyen elämänsä aikana ansioitui erityisesti liettuan sanaston tutkijana. Hän oli kirjeenvaihdossa usean suomalaistutkijan kanssa ja hyödynsi ahkerasti fennougristien tuloksia omissa tutkimuksissansa, esimerkiksi kesken jääneessä päätyössänsä, suuressa liettuan kielen sanakirjassa *Lietuvių kalbos žodynas I–II*. Būgan omat rinnastukset eivät kuitenkaan olleet onnistuneita, sillä hän ei osannut itämerensuomalaisia kieliä.

Būgan yhteydessä on mainittava hänen nuoruudenteoksensa *Aistiški studijai* (AS = Būga 1908a), josta kirjoittaja pian sen ilmestymisen jälkeen sanoutui täysin irti. Būga kokosi kirjan Jauniukselta muistiin merkitsemistänsä teorioista ja hypoteeseista ennen kuin oli varsinaisesti edes aloittanut kielitieteelliset opintonsa. *Aistiški studijai* käsitteli ”aistilaista” eli balttilaista kielikuntaa ja sen menneisyyttä. Liettualaisen kansallistunteen henkeä uhkuva teos väitti aistien asuttaneen aikoinaan koko Baltiaa Viroa myöten ja hallinneen Itämeren kauppaa, mistä todistaisivat näitten kielistä muka naapureille lainautuneet sanat *airo, laiva, purje* ym. (AS 7–9). Kaikissa mahdollisissa kielikontakteissa kirja piti ”aisteja” aina lainanantajaosapuolena: itämerensuomesta Būga mainitsi 227 ”aistilaista” lainaa, joista oli 138 uusia ja muutamaa

poikkeusta lukuun ottamatta täysin kestävämmä etymologioita. (IBL 14–22, Junttila 2005: 59–61.)

Būgan aikalainen ja kollega Latviasta oli Jānis Endzelīns (1873–1961, Tartto, Harkiv, Latvian itsenäistymisestä lähtien uudessa Latvian yliopistossa Riiassa). Endzelīns ei myöskään osannut itämerensuomalaisia kieliä, mutta piti yhteyttä suomalaisiin ja virolaisiin kollegoihinsa. Endzelīns julkaisi *FUF*:ssa tärkeän artikkelin *Über die nationalität und sprache der kuren* (1912), jossa hän Kuurinmaan paikannimistön perusteella onnistui osoittamaan aiemmin itämerensuomalaisena pidetyn kuurien muinaisheimon kieleltään balttilaiseksi. Endzelīns katsoi kuurin kielen lainanneen sanoja paitsi latviaan myös liiviin ennen sen myöhempiä latvialaiskontakteja (*Zu den kurischen Bestandteilen des Lettischen*, 1913).

Latvialainen orientalisti ja slavisti Peter Schmidt (Pēteris Šmits, 1869–1938) laati Latviassa julkaistuun kokoomateokseen *Die Letten. Aufsätze über Geschichte, Sprache und Kultur der alten Letten* (1930a) laajahkon artikkelin *Sprachliche Zeugnisse über die Urheimat der Balten und ihre Kultur*, jossa hän käsitteli balttien suhteita itämerensuomalaisten kanssa laajasti ja fennougristien käsityksiin hyvin istuvasti.

1.2.3. Lainasanatutkimuksen epäsuosion kausi

Nuorgrammaattisen lainasanatutkimuksen aikakausi fennougristiikassa päättyi viimeistään 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, jolloin tutkijat alkoivat kritisoida sekä nuorgrammaattisen metodin ehdottomuutta äänteellisten vastaa- vuuksien suhteen että lainasanaoletusten oletettua suosimista omalähtöisten alkuperäselitysten kustannuksella. Aiemman tutkimuksen kiivain arvostelija oli Mikkola, jonka väitteet olivat kuitenkin niin heikosti perusteltuja, ettei hän saanut kannattajia nuoremasta tutkijapolvesta, omastansa puhumattakaan. Muut kriitikot olivat nuorempaa lingvistipolvea ja heidän kritiikkinsä sisällökkäämpää. Poikkeus asiallisesta, vaisustakin keskustelusta oli Jalo Kaliman ja Eino Niemisen välinen kiista sotavuosien *Virittäjän* sivuilla.

Arvostelijat eivät onnistuneet luomaan vieroksumansa nuorgrammaattisen metodin tilalle uutta, eikä Thomsenin teoksia katsottu missään vaiheessa syrjäytetyn. Lainaetymologioita uskottiin kumminkin voitavan korvata yhtä uskottavilla omaperäisillä selityksillä joko uralilaisen kielikunnan sanaston tuntemuksen paratessa tai sanaston deskriptiivisistä kasvua selvittelemällä. Uusi tutkimusote oli löysempi ja vähemmän kriittinen kuin aiempi. Nykynäkökulmasta on selvää, että etymologisessa tutkimuksessa otettiin askel taakse eikä eteenpäin. Koko kielihistorian arvostus esihistorian tutkimuksen välineenä laski nopeasti, sillä muitten tutkimusalojen, arkeologian ja fyysisen antropo-

logian koettiin tuottavan konkreettisempia tuloksia. Petri Kallio on puhunut suorastaan ”lainasanatutkimuksen pimeästä keskiajasta”. Keskiajalla aktiivisen tutkijan tilalle astui munkki, joka luostarissa kopioi ja järjesteli vanhoja kirjoituksia; vastaavasti lainasanatutkimuksen hiljaisella kaudella ehdittiin aiemmin kertynyttä etymologista tietoa järjestää sanakirjoihin ja muihin hakuteoksiin.³ Näin luotiin edellytykset tulevalle lainasanatutkimuksen renessanssille. Toisaalta uutta etymologista tutkimusta tehtiin etenkin kauden loppupuolella erittäin vähän.

Toisen Thomsenin jälkeisen fennougristipolven edustajista balttilaislainoja tutkivat Suomessa oikeastaan vain Yrjö Henrik Toivonen (1890–1956) ja Ruotsissa Björn Collinder (1894–1983). Toivonen oli Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori vuosina 1934–48 ja fennougristien ensimmäisen nuogrammatiikan jälkeisen sukupolven johtava etymologi. Toivonen esitti kymmenen balttilaislainaetymologiaa, ensimmäiset jo *Virittäjän* artikkeleissa *Etymologisia huomioita* ja *Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta* vuonna 1917. Hän myös kritisoi balttilaisia selityksiä ja esitti usealle balttilaisperäisenä pidetylle sanalle muita etymologioita. Toivosen elämäntyönä oli suomen sanojen alkuperän kartoitus, mutta sen hedelmä, seitsenosainen Suomen kielen etymologinen sanakirja (SKES) valmistui vasta vuosina 1952–81 ja Toivonen ehti nähdä vain sen ensimmäisen niteen. Björn Collinder oli Wiklundin oppilas ja seuraaja Upsalan yliopistossa. Hän ei esittänyt uusia balttilaisetymologioita, mutta syventyi erittäin sananloppuisten aineiden substituution ongelmiin. Poleemisessa, lähinnä Karstenia vastaan suunnatussa teoksessa *Die urgermanischen lehnwörter im finnischen* (1932a) Collinder esitti, ettei lainojen sananloppuisten aineksen perusteella voi tehdä tarkkoja päätelmiä lainanantajakielestä – tämä pessimistinen käsitys vakiintui kahden tutkijapolven ajaksi.

Viron itsenäistyttyä vuonna 1918 Tarton yliopisto nousi merkittäväksi fennougristiikan keskuukseksi, johon värvättiin opettajia myös Suomesta. Suomen sanastoa oli tässä vaiheessa tutkittu jo verraten paljon, joten etymologioiden erityisen kiinnostuksen kohteeksi nousi se osa viron sanastoa, jolla ei ole vastineita suomessa. Virossa balttilaislainoja tutkivat Tarton yliopistossa vaikuttaneet kielitieteilijät Lauri Kettunen (1885–1963), Albert (sittemmin Andrus) Saareste (1892–1964) ja Julius Mägiste (1900–78) sekä kansatieteilijä Ilmari Manninen (1894–1935) ja folkloristi Oskar Loorits (1900–61).

³ Hienon ajankuvan antavat professori Pertti Virtarannan (1959: 448) sanat virkaanastujais-esitelmässään: ”Tällä hetkellä suurin osa maamme fennisteistä ja fennougristeista on tavalla tai toisella valjastettu sanakirjatoihin, seikka mihin ulkomaisen kielentutkijan huomio heti kiintyy, vaikka se meistä itsestämme tuntuu aivan luonnolliselta”. Kauden suuret sanakirjahankkeet olivat jo Setälän ideoimia (Tanner 2007: 11–16).

Saaresten *Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes* I (1924a) oli Tarton yliopiston ensimmäinen tohtorinväitöskirja viron kielestä. Selkeä kuvaus viron keskeisestä sanastosta sisälsi runsaasti uusia lainaetymologioita. Pian väitöksen jälkeen Saarestesta tuli Tarton yliopiston viron kielen professori vuosiksi 1925–41. Vuosisadan vaihteen tienoilla ja ennen ensimmäistä maailmansotaa syntyneen tutkijapolven tärkein etymologi oli kuitenkin Julius Mägiste, joka aloitti tutkijanuransa Tarton yliopistossa hyvin nuorena. Lainasanatutkimuksen kannalta Mägisten varhaisista teksteistä tärkein on Viron johtavassa, vuonna 1922 perustetussa kielitieteellisessä lehdessä *Eesti Keel* julkaistu artikkeli *Kõhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul* (1932), eräänlainen ohjelmanjulistus uudelle aikakaudelle.

Monen muun tiedemiehen (mm. Saaresten) lailla Mägiste joutui pakenemaan Virosta neuvostomiehityksen tieltä ja työskenteli neljännesvuosisadan (1944–69) Lundin yliopistossa. Mägisten suurin teos oli vasta postuumisti julkaistu, keskeneräiseksi jäänyt 12-osainen viron etymologinen sanakirja, *Estnisches etymologisches Wörterbuch* (EEW 1982). Mägisten sodanjälkeisiä töitä motivoi usein pyrkimys todistaa lainoina pidettyjä sanoja omaperäisiksi, minkä vuoksi monet lainaselityksiä puoltavat argumentit jäivät häneltä huomaamatta. Suomessa samanlainen tutkimusote oli Lauri Kettusella (1885–1963), jonka suunnittelema etymologinen sanakirja jäi kuitenkin käsikirjoitukseksi (vrt. Suhonen 1989b). Kestävimpiä päätelmiä Mägiste esitti artikkeleissa *Gibt es im Tscheremissischen baltische Lehnwörter?* (1959), *Estn. (h)öis ‘Blüte’ und seine Sippe – ein balt. Lehnwort?* (1970) ja *Zu einigen vermeintlichen baltischen Lehnwörtern in den ostseefinnischen Sprachen* (1977). Mägisten työtä balttilaislainaetymologioitten selvittelijänä on referoinut Vaba (2002a).

Balttilaiskontaktitutkimuksen aktiivinen kärki siirtyi 1930-luvun alussa nuorgrammatiikan ajan fennougristeilta seuraavan sukupolven kahdelle slavistille. He olivat Mikkolan johdolla slavistiikkaa opiskelleet Jalo Lahja Kalima (1884–1952) ja Eino Nieminen (1891–1962). Kalima oli myös fennougristi ja toimi Helsingin yliopistossa itämerensuomalaisen kielentutkimuksen dosenttina vuodesta 1924 alkaen. Vuonna 1927 hän opiskeli liettuaa ja valmisteli uutta yleisteosta itämerensuomen balttilaislainoista Liettuassa. Työ kesti kauan ja kirja *Itämerensuomen balttilaiset lainasanat* (IBL) ilmestyi vasta vuonna 1936. Kalima selitti kirjan viivästymisen johtuneen lähinnä eteen tulleista innostavammista työtehtävistä (IBL XIII). Jo ennen kirjan ilmestymistä hän käsitteli balttilaislainaetymologioita ja niihin liittyviä äännekysymyksiä useissa artikkeleissa: *Eräiden sanojen alkuperästä* (1928a), *Onko suomen reuna balttilainen lainasana?* (1928c), *Parista suomen s-alkuisesta sanasta* (1930), *Virsi sanan alkuperästä* (1933a) ja *Fi. sammas ‘grenzstein’* (1933b). (Vrt. Aalto 1987: 173–85.)

IBL käsittelee nimestänsä huolimatta vain kantasuomen aikaisia balttilais-kontakteja. Kalima kirjoitti sen ennen kaikkea yliopisto-oppikirjaksi, muttei halunnut supistaa sitä käsittelemään vain varmoja sanayhdistelmiä, koska ”sellainen teos, paitsi että se vie tiedettä sangen heikosti eteenpäin, on lisäksi useimmista lukijoista kuiva” (IBL XIII–XIV). Tästä huolimatta Kalima jätti kirjastansa pois niin kestävämpiä kuin aivan onnistuneitakin etymologioita, millä on ollut ratkaiseva vaikutus käsityksiin vanhojen balttilaisten lainojen määrästä (vrt. Liukkonen BF 9–11). Oppikirjana Kaliman teos on kuitenkin paikallaan, sillä hän onnistui tiivistämään aiheensa selkeään ja ymmärrettävään muotoon.

Eino Nieminen oli Kalimaa muutaman vuoden nuorempi, niin ikään Liettuassa ja Latviassa tutkimusta tehnyt kollega, joka kilpaili tämän kanssa Helsingin yliopiston slaavilaisen filologian professuurista vuonna 1934. Riitaisasta kilpailusta kirjoittaa Veli Kolari *Suomen slavistiikan historiassa*:

”Taistelu virasta oli poikkeuksellisen kiivasta ja jätti pysyvät jälkensä myös henkilösuhteisiin. Nieminen näet katkeroitui loppuikäseen Kalimaan ja katkaisi välinsä myös asiantuntijana olleeseen Max Vasmeriin, tämä kun asetti Kaliman etusijalle ja arvioi Niemistä melko suorasukaisin, jopa musertavin kääntein. Niemisellä taas oli tukenaan puolalainen komparatisti Jan Rozwadowski. Myös kolmas asiantuntija Nicolas van Wijk puolsi lopulta Niemistä, vaikka olikin kahden vaiheilla. Hän näet katsoi valinnan riippuvan suomalaisen slavistiikan luonteesta ja tarpeista. Jos kysymys on fenno-ugristiikan aputieteestä, niin Kalima on paras, — tätä puolta korosti pontevasti Vasmer: hänen mielestään suomalaiselta slavistilta odotetaan ensisijaisesti suomalais-venäläisten kosketusten selvittelyä — mutta jos on tarkoitus harjoittaa slaavilaista filologiaa itsenäisenä tieteenä, niin tulee valita Nieminen. Saamastaan kahdesta ensisijasta huolimatta Nieminen joutui osastossa toiseksi, ja sen mukaisesti myös nimityksen sai Kalima.” (Kolari 1985)

Niemisen (1934) ensimmäinen julkaisu balttilais-itämerensuomalaisten kontaktien alalla oli laaja FUF-artikkeli *Der stammauslaut der ins urfinnische entlehnten baltischen ā-feminina und die herkunftsfrage*. Nieminen esitti ajatuksen, että balttilaisista *ā*-dekliinaation feminiineistä lainautuneet nominit voi kaikki palauttaa lähtökielen nominatiivimuotoihin ja niiden päätevookaalin vaihtelu itämerensuomessa heijastaa lähtökielessä vallinneita äännesuhteita, joitten pohjalta hän identifioi sen muinaiskuuriksi. Kalima (1935b) hyökkäsi Niemisen hypoteesia vastaan puolustuen Thomsenin käsitystä, että lainautumista on tapahtunut useista nominiparadigman muodoista. Kaliman kritiikki oli osin oikeutettua, mutta suhtautuminen henkilökohtaisten syitten takia kaukana rakentavasta.

Nieminen (1940) arvosteli Kaliman IBL:n *Virittäjässä* vähintään yhtä tuomitsevasti. Hän väitti löytäneensä teoksesta sadoittain virheellisiä yksityiskohtia: balttilaiskielten sanat on kirjoitettu väärin, niille on merkitty

painotus väärin, annettu väärä merkitys tai ne on yhdistetty väärään kieleen. Tämä ei varmaankaan ollut kaukana totuudesta, mutta teoksen pääasian kannalta valtaosalla virheistä oli vähän merkitystä. Arvostelu kirvoitti kaksi vastinetta Kalimalta (1940a, 1941a) ja pitkän sarjan jatkokritiikkiä Niemiseltä (1940, 1941, 1944a–b, 1945a–b). Balttilaislainat saivat kiistan ansiosta runsaasti tilaa Virittäjässä, mutta keskustelu ei ollut erityisen konstruktiiivista.

Kaliman tärkein IBL:n jälkeinen teos lainasanatutkimuksen alalla oli *Slaavilaisperäinen sanastomme* (1952a). Balttilaisetymologioita Kalima esitti vielä artikkeleissa *Fi. ativo* (1939–40a), *Balticofennica* (1941b) ja *Etymologisia poimintoja* (1952b).

Nieminen julkaisi lukuisia yksittäisiä tutkielmia balttilaislainoista ja niitten äänteellisistä piirteistä. Uusia balttilaisetymologioita tai argumentteja aiempien puolesta hän esitti artikkeleissa *Fińskie hirs* 'belka' (1949), *Die Benennungen der Sense in den ostseefinnischen Sprachen* (1955a), *Beiträge zu den baltisch-ostseefinnischen Berührungen* (1959) ja *Finnisch sii* (1963b). Useammassa kirjoituksissansa Nieminen kuitenkin arvosteli mielestään perusteettomia balttilaisoletuksia: *Südestnisch kezv und lettisch ciezva* (1946), *Ein Beitrag zu der ostslawischen und ostseefinnischen Badeterminologie* (1953), *Die baltischen und ostseefinnischen Ausdrücke für Segel* (1955b), *Finnisch Kantele und die damit verbundenen Namen baltischer Musikinstrumente* (1963a) sekä *Ausdrücke für Bau-, Arbeits- und Nutzhölzer fremden Ursprungs im Finnischen* (1963c). Käsitelynsä balttilaislainojen äännesubstituutiosta ja sen perusteella tehtävistä päätelmistä lainanantajakielen suhteen Nieminen julkaisi laajana artikkelina *Itämerensuomalaisen kielten vanhimmista balttilaisperäisistä lainasanoista kuvastuvia balttilaisen lähdekielen ominaisuuksia* (1956c). Samaa aihetta jatkoi Niemisen laaja, julkaisematon käsikirjoitus *Die ins Urfinnische entlehnten baltischen ē- und i-substantiva*, joka painamattomana työnä kuitenkin jää käsittelyni ulkopuolelle.

Kolmas ja nuorin Mikkolan opiskelijana aloittanut Helsingin slavistiikan professori Valentin Kiparsky (1904–83) oli Kaliman ja Niemisen tavoin perehtynyt balttilaiskieliin ja tehnyt tutkimustyötä Baltiassa (Kolari 1985). Kiparsky käsitteli balttilaislainaetymologioita IBL:n kritiikissään, Endzelínsin kuurilaisteoriaa ruotineessa kirjassaan *Die Kurenfrage* (1939a) sekä artikkeleissansa *Suomen jäärä balttilainenko vai slaavilainen laina?* (1944) ja Tuhkuri 'vesikko (mustela *lutreola*)' ym. (1949). Fennougristeille tärkeitä olivat Kiparskyn *Virittäjässä* julkaisemat suomenkieliset arvostelut baltologien teoksista: *Kielitieteen peruskysymyksiä* (1959b, arvosteltu Loja 1958) ja *Ajatuksia balttilais-suomalaisista kielikosketuksista* (1968b, arvosteltu Stang 1966).

Suomen ulkopuolella vaikuttaneista slavisteista balttilaiskontaktien tutkimukseen osallistui Max Vasmer (1886–1962, Pietari, Saratov, Tartto, Leipzig, Berliini), joka tunnetaan ennen kaikkea venäjän etymologisen sanakirjan (REW) kirjoittajana. Latvialainen baltologi Ernests Blese (Ernst Blesse, 1892–1964), Endzelīnsin nuorempi kollega Riiassa, sivusi kantasuomalais-balttilaisia kontakteja myöhempiin kontakteihin keskittyneessä artikkelissansa *Laenusuhteist eesti ja läti keelte vahel* (1933). Kiparskyn aikaisia slaavilaisten ja balttilaisten kielten tutkijoita olivat Alfred Senn (1899–1978) Liettuassa ja Yhdysvalloissa sekä Christian Schweigaard Stang (1900–77) Norjassa. Senn ratkaisi *taivaan* etymologian artikkelissansa *Zu litauisch diēvas ‚Gott‘ und finnisch taivas ‚Himmel‘* (1949). Stang puolestaan ei ottanut kantaa etymologioihin, mutta teki niiden äännepiirteitten pohjalta eräitä päätelmiä lainanantajakielen suhteen suurteoksessansa *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen* (1966).

Mägistien ikäluokan fennisteistä ja fennougristeista balttilaislaina-etymologioita esittivät tai käsitelivät Suomessa Lauri Posti (1908–88), Veikko Ruoppila (1907–93), Aulis Johannes Joki (1913–89), Aarni Penttilä (1899–1971), Ahti Rytönen (1899–1989), Ruben Nirvi (1905–86), Erkki Itkonen (1913–92), Reino Peltola (1914–2003) ja Lauri Hakulinen (1899–1985), Virossa Paul Ariste (1905–90) ja Virossa, Saksassa ja Yhdysvalloissa Alo Raun (1905–2004).

Eniten hyvin argumentoituja balttilaislainaetymologioita esitti Posti. Tutkimustrendien voimasta näyttää todistavan, että hän julkaisi kaikki kuusi etymologiaansa vasta pitkän uransa lopulla vuosien 1969 ja 1977 välillä, kun lainasanatutkimus oli vihdoin pääsemässä pois pitkästä epäsuosiosta. Posti toimi Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten professorina vuosina 1953–71. Balttilaisetymologioita Posti käsittelee artikkeleissansa *Etymologia huomioita* (1946), *Siikanen sinun nimesi* (1969), *Reen* kausta (1970), *Vehmaro ja kysymys itämerensuomalaisen vetohärkäkulttuurin iästä* (1972), *Vainun ja vainon jäljillä* (1974) ja *Some new contributions to the stock of Baltic loanwords in Finnic languages* (1977). Postin tärkein työ oli kuitenkin laaja artikkeli *From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic* (1953–54a), joka toi itämerensuomen äännehistoriaan kysymyksen naapurikielten vaikutuksesta.

Joen (1973) uralilaisten kielten vanhimpia lainakontakteja käsitelty pääteos, *Uralier und Indogermanen: Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*, sivusi myös itämerensuomalais-balttilaisia kosketuksia. Ruoppila taas käsittelee useita balttilaisetymologioita väitöskirjassansa *Kotieläinten nimitykset suomen murteissa I* (1943). Itkosen, Penttilän, Rytöksen ja Nirvin panos balttilaislainatutkimukseen taas oli yhden hyvän etymologian tai argumentin esittäminen. Itkonen ja Joki jatkoivat

SKES:n toimitustyötä Toivosen kuoleman jälkeen; viidettä ja kuudetta osassa tekemässä oli myös Peltola.

Neuvosto-Viron johtava kielitieteilijä ja ainoa sodan jälkeen maahan jäänyt merkittävä fennougristi Ariste pystytti kielikontakteja käsittelevissä teksteis-
sänsä useita hypoteeseja, mutta ei pyrkinyt todistamaan niitä. Kirjoituksessaan *Slaavlaste ja läänemerelaste vanimaist keelelisist kokkupuuteist* (1952) Ariste ehdotti itämerensuomen olleen kosketuksissa aiemmin slaavilaisten kuin germaanien kanssa. Artikkeleissa *K' вопросу о развитии ливского языка* (1954) ja *Примечания* (1955a) hän esitti balttilaisissa kielissä olevan paljon tutkimattomia kantasuomalaisia lainoja. Kirjoituksessa *Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk* (1956) Ariste väitti, että itämerensuomalaisten balttilaiskosketukset olivat ”laaja-alaisempia ja monipuolisempia” kuin kontaktit germaanien kanssa. Artikkelissa *Über die früheste Entwicklungsstufe der ostseefinnischen Sprachen* (1961) hän oletti kantasuomen ehtineen jo jakautua ennen balttilaiskontaktien alkua. Aiempia mielekkäämpi mutta yhtä perustelematon oli Aristen artikkeleissa *The earliest substrata in the Baltic-Finnic languages* (1971a) ja *Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen* (1971b) ehdottama hypoteesi kahdesta balttilaiskosketuksia vanhemmasta substraatista itämerensuomen sanastossa: toinen olisi satem-indoeurooppalaisesta kielestä, toinen kauan sitten hävinneestä ”protoeurooppalaisesta” kielestä.

Kaikkien Aristen ideoitten takana oli aikakaudelle tyypillisen lainasana-
vastaisuuden lisäksi omintakeinen käsitys, että esihistoriallisista kieli-
kontakteista saa luotettavampaa tietoa arkeologian kuin historiallisen kielen-
tutkimuksen metodein. Aristen käsitys ja siihen liittyvä etnisen jatkuvuuden
oletukseen perustuva asutus- ja kielihistoriallinen malli (jatkuvuusteoria) saivat
hänen propagoimanaan suosiota esihistorian tutkijoitten keskuudessa niin
Virossa, Baltiassa, Venäjällä kuin lopulta Suomessakin, jossa sitä pyrittiin
tukemaan myös kielellisin todistein. Teorian varsinainen luoja oli kuitenkin
virolainen arkeologi Harri Moora (1900–68), joka esitteli sen artikkelissansa
Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodalā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā
(1952a).

Lauri Hakulinen ansioitui sanasemantiikan tutkijana, mutta muitten aikansa
fennougristien tapaan häntä kiinnostivat lähinnä omapohjaiset kehitykset ja
selitykset. Hakulisen tärkein työ (myös) lainasanan tutkimuksen kannalta on
yleisteos *Suomen kielen rakenne ja kehitys*, josta tekijä julkaisi peräti neljä
painosta (SKRK 1941/1946, 1961, 1968 ja 1979) päivittäen joka kerralla
kirjan sanastokerrostumien kuvaukset etymologioineen ajan tasalle. Näin
Hakulinen kuului Mägisten ja SKES:n toimituskunnan ohella sukupolvensa
etymologisiin leksikografeihin. Tähän joukkoon on vielä luettava ulkovirolainen,

Mägisten ja Saaresten tavoin Tartossa oppinsa saanut kielitieteilijä Alo Raun, joka julkaisi Torontossa vielä lyhyen viron etymologisen sanaston nimikkeellä *Eesti keele etimoloogiline teatmik* (1982).

Muut balttilaislainoista kirjoittaneet, ennen ensimmäistä maailmansotaa syntyneet tutkijat olivat kouluneuvos Alfred Salmela (1897–1979), kansatieteilijä Kustaa Vilkuna (1902–80) sekä kääntäjä ja toimittaja Osmo Mäkeläinen (1910–95). Koululaitoksen kehittäjänä tunnetulle Salmelalle kielentutkimus oli harrastus. Hänen uusia balttilaislainaetymologioita esitelleistä artikkeleistaan *Suomen muha ja muhi* (1965) sekä *Kirpeä* (1966) näkyy silti vankka asiantuntemus. Vilkuna taas oli Postin ohella harvoja lainasanatutkimukseen positiivisesti suhtautuneista suomalaistutkijoista, mutta vailla riittäviä tietoja fennougristiikasta ja indoeuropeistiikasta hän tuli esittäneeksi varsin ristiriitaisen hypoteesin kantasuomalais-kantaslaavilaisista kontakteista artikkeleissansa *Vanhimmat suomalais-slaavilaiset kosketukset ja suomalaisten esihistoriaa Itämeren partailla* (1948) ja *När kommo östersjöfennarna till Baltikum?* (1948–49). Ariste (1952) esitti saman ajatuksen omanaan, kun taas Toivonen (1952a) osoitti Vilkunan päätelmien heikkoudet. Mäkeläisen (1978) artikkeli *Suomen kerma-sanan balttilaisuus* (1978) oli aikanaan metodisesti innovatiivinen, mutta sen päätelmät eivät osoittautuneet kestäviksi.

1.2.4. Strukturalistisen lainasanatutkimuksen kausi

Itämerensuomalaisen lainasanatutkimuksen uusi kukoistuskausi alkoi 1970-luvun vaihteessa germanisti, akatemiaprofessori Jorma Koivulehdon (1934–2014) töitten myötä. Thomsenin tavoin Koivulehto aloitti tutkimuksensa suomen germaanisista lainasanoista, jotka hän onnistui äänteellisin kriteerein osoittamaan yhtä vanhoiksi kuin balttilaiset. Artikkeleissansa *Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I–II* (1971b ja 1972), *Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista*. Sm. karsia ~ germ. skardian (1971c) ja *Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin* (1974) Koivulehto esitti myös useita tärkeitä balttilaislainoihin liittyviä huomioita. (Vrt. Kallio 2015: 24–25.)

Strukturalistista metodiansa Koivulehto esitteli artikkeleissa *Lainasanatutkimuksesta* (1977b) ja *Zur Erforschung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen* (1981d). Koivulehdon metodologia kuvailen yksityiskohtaisesti kohdassa 4.3.1.7. Sen avulla hän osoitti germaanisiksi tai balttilaisiksi lainoiksi muun muassa kokonaisia muotoryhmiä kuten ksm. *-str*-yhtymän ja *VrtV*-sekvenssin sisältävät sekä *-rte*-päätteiset sanat artikkeleissa *Phonotaktik als Wegweiser in der Lehnwortforschung* (1979a) ja *Baltisches und Germanisches im Finnischen* (1979c).

Eräät aiemmin epäsäännöllisinä pidetyt balttilaislainojen äännesuhteet Koivulehto todisti säännöllisiksi artikkeleissa *Lainoja ja lainakerrostumia* (1979b), *Rasia ja asia* (1982b), *Zur ALE-Karte "Belette"* (1986a), *Die Sieverssche Regel im Lichte der germanisch-finnische Lehnbeziehungen* (1986b), *Pinta ja rasva* (1986c), *Zu den frühen Kontakten zwischen Indogermanisch und Finnisch-Ugrisch* (1987b), *Zu den ältesten Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch* (1990b), *Zur Etymologie von fi. susi, tosi und kesi – eine Entgegnung* (1993b), *Die Datierung der germanisch-finnischen Kontakte, revidiert* (1997a), *Reflexe des urbaltischen *ā in baltischen Lehnwörtern des Ostseefinnischen* (2000a) ja *The earliest contacts between Indo-European and Uralic speakers in the light of lexical loans* (2001a).

Itämerensuomen ja muitten läntisten uralilaisten kielten sanastosta Koivulehto löysi myös balttilaisia ja germaanisia lainoja edeltäneen luoteisindoeurooppalaisen lainakerrostuman, jota hän esitteli kirjoituksissa *Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa* (1983c), *Seit wann leben die Urfinnen im Ostseeraum?* (1983d), *Alte indogermanische Lehnwörter im Finnisch-Ugrischen* (1988c), *Ehkä ja ehto, yskä ja ystävä* (1989c), *Der Typus palje '(Blase)balg', turve 'Torf' unter den Lehnwörtern des Ostseefinnischen* (1992b), *Zur indogermanisch-germanischen Kontinuität in der Nachbarschaft der Finnougrier* (1995a) ja *Frühe Kontakte zwischen Uralisch und Indogermanisch im nordwestindogermanischen Raum* (2003a). Näistä ja muista, osin vielä vanhemmista indoeurooppalaisista lainoista hän julkaisi monografian *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie* (1991).

Lisää kantasuomen balttilaisia lainoja Koivulehto esitti paitsi useissa edellä mainituissa teoksissa, myös artikkeleissa *Germaaninen filologia ja kansalliset tieteet* (1984b), *Lapin ja itämerensuomen suhteesta* (1988d), *Hieman heidestä* (1992c), *Kiire 'päälaki' ja muuta etymologista rajankäyntiä* (1998a), *Etymologisesti hämäriä -(is)tA-johdosverbejä, lainoja ja omapohjaisia* (2009) sekä kokoelmateoksessansa *Verba mutuata* (1999c). Monien edellisellä kaudella laajalevikkisinä uralilaisina sanoina pidettyjen sanojen etäsukukieliset vastineet hän osoitti kirjoituksessa *Entlehnung und Lautgesetz* (1990a) näennäisiksi, osin rinnakkaislainauksen kautta selittyviksi. Eräitä balttilaislainaoletuksiakin Koivulehto korvasi muilla, paremmin perustelluilla lainaetymologioilla eräitten yllä mainittujen teosten lisäksi artikkeleissa *Were the Baltic Finns "clubmen"?* (1997b) ja *Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa* (1999a).

Koivulehto kannatti myös hypoteeseja erillisistä balttilaislainoista saamassa (*Direkte Kontakte des Lappischen mit dem Baltischen*, 1992a) ja varhaiskantasuomen aikaisista (kanta- tai esi)slaavilaisista lainoista (*Wie alt sind die*

Kontakte zwischen Finnisch-Ugrisch und Balto-Slavisch?, 2006b). Tällaisten lainakerrostumien olemassaoloa ei kuitenkaan ole riittävän hyvin perusteltu (vrt. alalukuja 4.6.1 ja 4.7.4).

1970-luvun vaihteessa myös fennougristit ja fennistit alkoivat uudelleen kiinnostua etymologiasta ja erityisesti lainasanatutkimuksesta. Koivulehdon sukupolven tutkijoista monet perehtyivät myös balttilaislainoihin. Suomessa niitä ovat tutkineet Helsingin yliopiston itämerensuomalaisen kielentutkimuksen professori Seppo Suhonen (1938–2010), Åbo Akademin suomen kielen ja kirjallisuuden professori Mauno Koski (1930–2005), Helsingin yliopiston suomen kielen professori Terho Itkonen (1933–98), Oulun yliopiston saamen kielen professori Pekka Sammallahti (s. 1947) sekä Turun yliopiston suomen kielen professori Kaisa Häkkinen (s. 1950).

Suhosen väitöskirja (1973) on kokonaisesitys liivin kielen lättiläislainoista. Vuonna 1980 hän julkaisi artikkelin *Balttilaisten lainasanojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä*, joka sisältää lyhyen inventaarin kantasuomen balttilaislainoista ja niitten levikistä. Suhonen päivitti esityksensä vielä kahdessa artikkelissa, *Lainasanat balttilais-itämerensuomalaisten kontaktien kuvastajina* (1984) ja *Die baltischen Lehnwörter der finnisch-ugrischen Sprachen* (1988). Omia balttilaisetymologioita Suhonen esitti vielä artikkeleissa *Baltische und slavische Etymologien* (1989a), *An der Grenze zwischen Entlehnung und Onomatopoesie* (1992) ja *Lättiläis-virolaisia kielisuhteita* (1998).

Kosken monografia *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä* (1983) esitti uusia käsityksiä useista balttilaisperäisistä värinnimistä. Artikkelissa *Zur morphologischen Restrukturierung und zu semantisch-morphologischen Interdependenzen im ostseefinnischen Wortschatz* (1986) Koski antoi etymologeille käsitteellisiä välineitä lainauksen ja sananjohdon välisen vuorovaikutuksen ymmärtämiseen ja selittämiseen. Itkonen selvitteli eräitä lainoille tyypillisiä äänneilmioita artikkeleissansa *Laaja, lavea, lakea ja laakea* (1982b) ja *Erään vokaalivyyhden selvittelyä* (1987b). Sammallahti on esittänyt vanhoja balttilaislainoja sekä saamesta että itämerensuomesta artikkeleissansa *Suomalaisten esihistorian kysymyksiä* (1977) ja *Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa* (1984) sekä monografiassansa *The Saami Languages* (1998).

Häkkinen ei ole esittänyt omia balttilaislainaetymologioita, mutta hänen väitöskirjansa *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta* (1983) on laaja kokonaisesitys fennougristisesta etymologiasta ja sellaisena myös lainasanatutkimuksen kannalta keskeinen. Häkkinen laatimia ovat myös kaksi suomen kielen etymologista sanakirjaa *Nykysuomen sanakirja 6. Etymologinen sanakirja* (1987) ja *Nykysuomen etymologinen sanakirja* (NES 2004).

Tärkein yksittäinen lainasanatutkimuksen keskus toimi Groningenin yliopistossa muinaisgermaanisten ja suomalais-ugrialaisten kielten professorin, friisiläisen Andries Dirk Kylstran (1920–2009) johdolla. Tutkimusryhmään kuuluivat myös suomalaiset fennistit Osmo Nikkilä (1933–2002) ja Sirkka-Liisa Hahmo (s. 1941) sekä niin ikään friisiläinen germanisti Tette Hofstra (s. 1943). Sen pääsaavutus oli kolmiosainen itämerensuomen germaanisten lainojen sanakirja (LägLoS I–III, 1991–2012).

Artikkelissa *Wörter für ‘Körper’ germanischen Ursprungs im Ostseefinnischen* (1982) Nikkilä käsitteli eräitten äännerakenteitten esiintymisen ehtoja kantasuomen lainakerrostumissa. Nikkilän (1998a) tärkein etymologinen kirjoitus nop-*ea* → nop-*sa*, sel-*keä* → sel-*vä*: *suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologiointi* jatkoi Kosken aloittamaa työtä lainauksen ja sananjohdon välisen rajanvedon selvittelyssä. Samaa tematiikkaa on käsitelty myös Hahmo useissa töissään, joille on yhteistä kysymys eri-ikäisissä sanoissa mahdollisista vartalo-tyypeistä. Balttilaislainojen kannalta Hahmon tutkimuksista ovat tärkeimmät monografia *Grundlexem oder Ableitung?* (1994a) sekä artikkelit *Germanische Lehnwörter auf -e im Finnischen* (1981), *Itämerensuomen *-n : *-ne-vartaloiiset nominin* (1990), *Paukama ja pukama* (1998) ja *Oliko kantasuomessa denominaalinen johdin *-eh < *-eš?* (2001). Hofstran (1985) väitöskirja *Ostseefinnisch und Germanisch: frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961* taas on tärkeä aikansa itämerensuomen lainasanatutkimuksen kokonaisuus. Balttilaislaina-etymologioita Hofstra on käsitellyt myös artikkeleissa *Zur Frage der „westgermanischen“ Lehnwörter im Ostseefinnischen* (1995a) ja *Zu einer Insel der Vergessenheit* (1995b).

Muita ulkomailla vaikuttaneita suomalaisia balttilaiskontaktien tutkijoita ovat Kalifornian yliopiston yleisen kielitieteen professori Raimo Anttila (s. 1935) sekä Kööpenhaminan yliopiston suomen kielen lehtori Olli Nuutinen (1939–95) ja hänen kollegansa Napolin yliopistossa, Eeva Elina Uotila (1941–95).

Anttila on esittänyt useita balttilaislainoja artikkeleissa *Finnish as a missing link in the Balto-Slavic lexicon* (1990), *Pattern explanation and etymology* (1995), *Affective vocabulary and borrowing: Finnish* pirsottaa ‘sprinkle’ and patistaa ‘urge, prod’ (1997a) ja *Недостающие звенья в лексическом цепочках: ПереГОНка балто-славянских слов в прибалтийско-финский и их сКОЛку* (1997b) sekä monografiassa *Greek and Indo-European etymology in action: Proto-Indo-European *ag-*. (2000). Useimpien tekstien pääsisältö on lähes identtinen. Anttilan indoeurooppalaisen ja uralilaisten kielten sanaston rajapintoja luotaavat työt osoittavat kirjoittajansa laajoja taustatietoja molemmista kielikunnista, mutta eivät tarjoa helppoja lähtökohtia

esittelemiensä lennokkaitten ajatusten edelleen kehittelyyn. Niinpä Anttilan balttilaiset ja muut lainaetymologiat ovat enimmäkseen jääneet keskustelun ulkopuolelle.

Nuutinen oli taitava strukturalistisen lainasanatutkimuksen soveltaja, joka esitti useita uusia balttilaislainaetymologioita artikkeleissa *Hulas ja hulasvesi* (1984), *Balttilaisten lainojen substituutiota* (1987a), *Malo – balttilainen lainasanarelikti* (1987b), *Kalannimi seipi* (1987c), *Satakunnan synty ja Kainuun kato* (1989a), *Järvi – balttilainen laina* (1989b), *Ukko utra, mullisaukon poika* (1991) sekä *Pälvi – balttilainen laina* (1992b). (Vrt. Hakulinen 1995.)

Vielä useampia balttilaislainaetymologioita ehdotti Uotila, jota kiinnostivat erityisesti lainasanojen deskriptiiviset ilmiöt. Balttilaislainojen tutkimuksen kannalta Uotilan tärkeimmät artikkelit ovat *Finn. *laukas e *valka- / *välkä-* (1970a), *Baltofennica II* (1970b), *Baltofennica III* (1983), *Kohta paikalleen* (1985), *Vihi, another Finnish trapping term from Baltic* (1986a), *Baltic impetus on the Baltic Finnic diphthongs* (1986b), *Aikaisia lainasuhteita* (1987), *More Baltic Loans from Ancient Everyday Contexts* (1990a) ja *New loans from Germanic and Baltic – Finnish* kersa, nuutua, synkkä (1992). Uotila ja Nuutinen suunnittelivat Koivulehdon ja Helsingin yliopiston fennougriistiikan professorin Mikko Korhosen (1936–91) kanssa kirjaa itämerensuomen balttilaisista ja germaanisista lainoista, mutta kolme tutkijaa neljästä kuoli varhain eikä suunnitelma koskaan toteutunut (Anttila – Nummenaho 2000).

Virossa balttilaislainoja ovat tutkineet Tarton yliopiston viroin kielen professori, akateemikko Huno Rätsep (s. 1927), Tarton yliopiston itämerensuomalaisten kielten professori Tiit-Rein Viitso (s. 1938) sekä ennen kaikkea fennougriisti ja baltologi Lembit Vaba (s. 1945). Rätsepan tärkein balttilaislainoihin liittyvä työ on artikkeli *Eesti keel mäletab minevikku* (2002). Viitso on tutkinut erityisesti itämerensuomen äännehistoriaa ja kantasuomen murteutumista. Hänen tärkeimmät balttilaislainoihin liittyvät ja uusia balttilais-etymologioita esittelevät artikkelinsa ovat *On early loanwords in Finnic* (1982), *Läänemeresoome maahõive ja varaseimad kontaktid* (1983), *On the earliest Finnic and Balto-Slavic contacts* (1990), *Finnic and its prehistoric Indo-European neighbors* (1992a) ja *Proto-Indo-European laryngeals in Uralic* (1992b).

Lembit Vaba on opiskellut sekä fennougriistiikkaa Tarton yliopistossa että baltologiaa Latvian yliopistossa Riiaassa sekä väitellyt Tampereen yliopistossa tohtoriksi teoksellaan *Urimusi läti-eesti keelesuhetest* (1997a), jonka aiemman version *Läti laensõnad eesti keeles* Vaba julkaisi jo vuonna 1977. Vaba on julkaissut enemmän balttilaislainoja käsitteleviä artikkeleita kuin yksikään toinen tutkija. Hän on esittänyt suuren joukon uusia balttilaislainaselyityksiä

ennen kaikkea eteläisten itämerensuomalaisten kielten sanoille, joista monet rajoittuvat pienille murrealueille tai esiintyvät vain vanhoissa tekstilähteissä.

Kaksi Vaban varhaista artikkelia rakentuu merkitysryhmäargumenttien pohjalle: hän on esittänyt balttilaista alkuperää ryhmälle eteläisen itämerensuomen maastotermejä (*Balti laenud läänemeresoome maastikusõnavaras*, 1989a) ja eräille hunajanpyyntiin liittyville sanoille (*Gibt es ein baltisches Fragment im estnischen Wortschatz der Waldimkerei?*, 1990b). Artikkelissa *Zu den baltischen m-Deverbale in den ostseefinnischen Sprachen* (1994) Vaba tutki balttilaisten deverbiaalisubstantiivien lainautumista ja äänne-edustusta sekä esitti useita uusia lainaetymologioita. Lainojen substituutioedustuksia Vaba on käsitellyt artikkeleissansa *Über eine Wortgruppe baltischer Herkunft mit südestnischer Verbreitung* (1995c), *Ostseefinnisches meri 'Meer' – doch ein baltisches Lehnwort* (1997b) ja *Zur Substitution der anlautenden Konsonantenverbindungen im ostseefinnischen Lehnwortschatz* (2002b). Näistä ensin mainittu sisältää jälleen lukuisia uusia etymologioita ja on erityisen tärkeä kantasuomalaisten ja sitä nuorempien balttilaislainojen rajankäynnin kannalta. Siinä ilmaisemiansa käsityksiä Vaba on vielä täydentänyt artikkelissa *Balti laenudest ja nende uurimisest* (1997i).

Suhosen tavoin Vaba on laatinut lyhyehkön yleisesityksen balttilaislainoista ja niitten levikistä, artikkelin *Die baltischen Sonderentlehnungen in den ostseefinnischen Sprachen* (1990a). Vaba suhtautuu lainaetymologioihin väljemmin kriteerein kuin Suhonen ja on tätä laajemmin perehtynyt myös baltistiseen kirjallisuuteen, joten Suhosen (1988) luettelossa on vain 150 varmaa ja 52 epävarmaa balttilaislainaa, mutta Vaballa 188 varmaa ja 186 epävarmaa lainaa. Viitisenkymmentä Vaban artikkelissaan mahdollisesti balttilaisperäisinä pitämää sanaa oli kuitenkin täysin vailla lainaetymologiaa. Osan näistä ”ennakoiduista” etymologioista Vaba on sittemmin julkaissut, mutta toiset ovat edelleen salassa.

Suurin osa Vaban lukuisista lainasanatutkimuksista käsittelee yhtä tai kahta sanaa, jolle hän esittää balttilaista alkuperää. Näitä ovat Kosken kirjan arvostelu (1987) sekä artikkelit *Käblik on ahjulind!* (1992b), *Eesti kalatõkkenimetused näri ja balti *ē läänemeresoome substituutidest* (1992d), *On a Baltic plant name found in 17th-century Estonian dictionaries* (1995a), *Über die Herkunft von est. keris* (1996c), *Über die baltische Herkunft von est. ihne, ihnus und die Substitution von balt. *kš* (1996e), *Über die baltische Herkunft von est. rühm und seinen ostseefinnischen Entsprechungen* (1996f), *Kas eesti keeles on läti maastikusõnu?* (1997c), *Über die baltische Herkunft von est. hürn* (1997e), *Über die baltische Herkunft von est. singas* (1997f), *Ergänzungen zur Substitution des baltischen wortanlautenden *st* (1997g), *Über die baltische Herkunft des ostseefinnischen rampa-Stammes* (1997h), *Die Rolle des altpreussischen*

Sprachmaterials in etymologischen Untersuchungen ostseefinnischer Baltismen (1998), *Sabalugu. Märkmeid ühe sõnapere etümoloogiast ja tuletusseoseist* (2000a), *Kahest sõnasisese Cm-järjendiga lõunaeesti baltismist* (2000b), *Julius Mägiste ja balti etümoloogiad* (2002a), *Kust on tulnud meie langud?* (2003), *Ein eventuelles baltisches Lehnverb in der Südgruppe der ostseefinnischen Sprachen* (2004a), *Zwei eventuelle baltische Lehnverben in der Südgruppe der ostseefinnischen Sprachen* (2004b), *Rend ja laud. Kisklauast söögilauaks* (2009a) sekä *Sõna sõlmed. Etümoloogilisi märkmeid üsked jt 'tuulamata vili' kohta* (2009b).

Ruotsissa balttilais-itämerensuomalaisia kontakteja ovat tutkineet Uumajan yliopiston suomen kielen professori Tryggve Sköld (1922–2012), Upsalan yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten professori Lars-Gunnar Larsson (s. 1947) sekä saman yliopiston viroon professori Raimo Raag (s. 1953). Sköld on kirjoittanut balttilaisista ja germaanisista lainoista artikkelit *Finnish valjaat 'harness' a Baltic loanword* (1982) ja *Finn. meri 'Meer'* (1996). Larsson on pohtinut kulttuurilainojen ja ns. luksuslainojen rajanvetoa artikkelissa *Three Baltic loanwords in Fennic* (1981b). Yhden balttilaislainaetymologian Larsson on esittänyt artikkelissa *Estnisch piim und finnisch piimä – ein baltisches Lehnwort?* (1984b) ja Raag artikkelissa *Ledum palustre in Baltic Fennic* (1984).

Pohjoismaitten ulkopuolella kantasuomen balttilaislainoista on kirjoittanut neljä fennougriasta: Padovan yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten ja unkarin kielen professori Danilo Gheno (s. 1944), unkarilainen akateemikko Károly Rédei (1938–2008), useissa Keski-Euroopan yliopistoissa toiminut saksalainen Ralf-Peter Ritter (1938–2011) sekä niin ikään eri Euroopan yliopistoissa työskennellyt, lähinnä Hampurin yliopiston fennougriastian professorina tunnettu venäläinen Eugene Helimski (1950–2007).

Ghenon tärkein työ alalla on yleiskatsaus *La questione dell'Urheimat uralica e i primi contatti fra ugrofinni e balti* (2004). Muita kolmea yhdisti kielteinen suhtautuminen Koivulehdon tutkimuksiin ja niitten tuloksiin. Erityisen kiivas kriitikko oli Ritter, joka julkaisi kokonaisen monografian (*Studien zu den ältesten germanischen Entlehnungen im Ostseefinnischen*, 1993a) puolustaaksensa Koivulehdon syrjäyttämiä aiempia käsityksiä itämerensuomalaisten kielten lainakerrostumien kronologiasta. Ritter esitti teoksessa useita uusia balttilaislainaetymologioita, mutta vain yksi tai kaksi niistä kestää kriittisen tarkastelun. Helimskin teoksissansa *Сверхдревние германизмы в прибалтийско-финских языках* (1995) ja *Early Indo-Uralic linguistic relationships: Real kinship and imagined contacts* (2001) esittämä kritiikki oli osin oikeutettumpaa, mutta hänenkään esittämänsä balttilaisetymologiat eivät ole uskottavia. Helimskin lainasanatutkimuksista kiinnostavin on pieni artikkeli

Fenno-ugrica в "ятвяжском" словарице? (1985a), jossa hän pohtii jatvinginkieliseksi väitetyn käsikirjoituksen (vrt. alalukua 4.5.5) aitoutta itämeren-suomalais-balttilaisten sanastosuhteitten valossa. Maltillisin kriitikko oli Rédei, mutta hän ei esittänyt omia lainaetymologioita kritisoiemiensa vaihtoehtoiksi. Rédein tärkein kannanotto oli artikkeli *Etymologie nach den großen Wörterbuchunternehmungen* (2002).

Vain harvat ei-fenn(ougr)istit ovat käsitelleet itämerensuomen balttilaislainoja. Vanhoissa lainakerrostumissa mahdollisista äännerakenteista on saksalainen kääntäjä ja slavisti Angela Plöger (s. 1942) kirjoittanut artikkelin *Über die Entstehung des finnischen Stammtyps CVC(C)a/ä* (1982). Göttingenin yliopiston vertailevan ja indoeurooppalaisen kielentutkimuksen professori Wolfgang P. Schmid (1929–2010) on esittänyt balttilaisia lainaetymologioita artikkeleissa *Alteuropa und das Baltikum* (1984) ja *Noch einmal zur Frage eines westfinnischen Substrats in Litauen* (1988), mutta fennougristeilta ne ovat jääneet huomaamatta. Yksittäisiä balttilaisetymologioita ovat esittäneet myös suomalainen skandinavisti Christer Hummelstedt (s. 1941), latvialainen baltologi Antons Breidaks (1932–2002), ukrainalainen indoeuropeisti Vladislav Illič-Svityč (1934–1966) sekä arkeologit Lothar Kilian (1922–2000) ja Vello Lõugas (1937–98).

Ensimmäisen strukturalistisen sukupolven lainasanatutkijoista ehdottomasti eniten balttilaislainaetymologioita on esittänyt slavisti ja baltologi, Helsingin yliopiston dosentti Kari Liukkonen (s. 1943). Liukkonen aloitti lainasanatutkimuksen jo vuonna 1973 julkaisemalla Virittäjässä balttilaislainojen kiistellyimpiä äänneilmioita käsitelleen artikkelin *Lisiä balttilais-suomalaisten lainanasuhteiden tutkimiseen*, jossa hän muun muassa esitti osuvan balttilaiselityksen sanalle *reikä*. Hän opiskeli myös Vilnan yliopistossa. Hyvin alkanut lainasanatutkijan ura kuitenkin jäi pitkäksi aikaa ilman uusia julkaisuja aiheesta. Väitöskirjassansa *Восточнославянские отглагольные существительные на -м* Liukkonen (1987) vain hieman sivusi balttilaiskontakteja. Myöhemmin hän julkaisi eräitä balttilaislainaetymologioita artikkeleissansa *Albanisch-baltisch-slavische lexikalische Beziehungen und ihre Bedeutung für die historische Phonetik des Albanischen* (1993) ja *Baltų dalyviai suomių kalboje* (1994b), joista jälkimmäinen jäi liettuankielisenä vaille useimpien fennougristien huomiota. Liukkonen kuitenkin esitti luennoillansa useita kymmeniä omia balttilaisetymologioitaan, joten Suomalais-ugrilainen Seura ehdotti Liukkoselle niitten julkaisemista monografiasarjassansa.

Liukkoson kauan odotettu monografia *Baltisches im Finnischen* (BF) ilmestyi vuonna 1999. Se sisälsi sata balttilaislainaetymologiaa, jotka kaikki eivät tosin olleet aivan uusia. Liukkoson etymologiat perustuivat enimmäkseen vakiintuneisiin äännesubstituutiomalleihin. Hän ehdotti vain harvoja aiemmin

tuntemattomia, suhteellisen marginaalisia substituutiosuhteita. Semanttisten yhdistysten suhteen Liukkonen otti kuitenkin itselleen suuria vapauksia, joten suurin osa hänen etymologioistansa on hylättävä merkityssuhteiltansa epätodennäköisinä. Monet Liukkonen etymologiat myös edellyttävät hypoteettisia postuloituja lähtömuotoja, joilla ei ole suoria vastineita balttilaisissa kielissä. Toisaalta teoksessa on myös useita paikkansa pitäviä lainaetymologioita, vaikka Liukkonen ei aina löytänyt parhaita mahdollisia argumentteja niitten tueksi (tällaisia tapauksia käsittelem neljännessä pääluvussa).

Liukkonen monografia kirvoitti lainasanatutkimuksessa ennennäkemättömän määrän julkaistuja arvosteluja, peräti 11 kappaletta. Metodisesti korkeatasoisen arvostelun esitti Nikkilä (*Fragwürdige Lehnwortforschung*, 2002). Perusteellinen ja osin tarpeettomankin kielteinen BF:n suhteen oli Koivulehdon (2001b) *Etymologie und Lehnwortforschung: ein Überblick um 2000*, kriittinen yleiskatsaus etymologian tilaan ja metodeihin vuosituhannen vaihteessa. Hyviä huomioita esittivät myös Hasselblatt (2000–01), Kulonen (2000b), Rédei (2000b), Nilsson (2001) ja jopa Ritter (2002c). Kulosen arvostelu oli maltillisen myönteinen, kun taas Vaba (2001) esitteli Liukkonen kirjan latviaksi *Baltu Filoloģija* -lehdessä suorastaan kritiikkittömän positiivisesti. Eräitten etymologioitten suhteen Liukkonen teoksen vastaanotto on kuitenkin ollut liiallisen kielteinen (vrt. päälukua 4).

Liukkonen teoksella oli samantapainen, pääosin myönteinen keskustelua lisäävä vaikutus kuin Kaliman IBL:lla aikanaan (vrt. esim. Anttila 2002), vaikka Liukkonen ei ole Kaliman tavoin vastannut esitettyyn kritiikkiin julkisesti. Keskustelu selkeytti etymologian metodisia rajoja ja on mahdollisesti innostanut nuoria fennougristeja tarttumaan lainasanatutkimukseen. BF:stä ilmestyi jopa Liettuan baltologeille suunnattu, Helsingin yliopiston liettuan kielen lehtorina toimineen Regina Venckutėn (s. 1945) laatima liettuankielinen arvostelu (Venckutė 2001), joka katkaisi Baltian baltologiien vuosikymmenten mittaisen passiivisuuden itämerensuomen vanhojen balttilaiskontaktien selvittelemisessä.⁴

Sittemmin Venckutė (2002) arvosteli liettuaksi myös Eeva Uotilan muistokirjan (Anttila – Nummenaho 2000) sisältämät balttilaislainaetymologiat. Liettualaistutkijoitten kiinnostus itämerensuomeen lainautuneisiin sanoihin näyttää olevan palaamassa, ja Vilnan yliopiston liettuan kielen professori Simas Karaliūnas (s. 1936) on jo julkaissut yhden uuden etymologian esittelevän artikkelin *Finnish terve “sound, healthy”, Slavonic *sǫdovъ “id.,” and Lithuanian tervėtis “recover, mend, convalesce”* (2004b).

⁴ Muut kaksi arvostelua olivat Alvren (2000c) vironkielinen referaatti ja Koivulehdon (2001c) suomenkielinen arvostelu, jonka teksti oli käytännössä sama kuin saksankielisessä ”vuosituhatkatsauksessa”.

1.2.5. Nykyiset tutkijapolvet

Aikamme etymologien toistaiseksi tärkein saavutus itämerensuomen alueella on suomen ja viron etymologisten sanakirjahankkeitten loppuun saattaminen. Viimeksi valmistunut viron etymologinen sanakirja (EES, 2012) ei enää ajallisesti kuulu tämän työn piiriin. Yli puoli vuosisataa vaatineen SKES:n perinnettä jatkaa ison työryhmän voimin paljon ripeämmin valmistunut *Suomen sanojen alkuperä* (SSA I–III, 1992–2000). Sen valmistuttua on traditio kuitenkin katkennut, sillä Kotimaisten kielten tutkimuskeskus lopetti etymologiahankkeensa ja jopa Setälän ja Kai Donnerin 1920-luvulla alulle paneman etymologisen viitekortiston keräämisen.

SSA:n jälkiosien päätoimittaja, sittemmin Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Ulla-Maija Kulonen (nykyisin Forsberg, s. 1960) on käsitellyt balttilaislainoja paitsi sanakirjassa ja yllä mainitussa BF:n kritiikissään myös artikkeleissa *Ovatko reuna ja leuka sittenkin balttilaisia lainasanoja?* (1988a) ja *Etymologisen tutkimuksen tuloksia ja haasteita* (2005b). Kulonen on tutkinut erityisesti ekspressiivistä sanastoa samoin kuin SSA:ää toimittanut Eino Koponen (s. 1956). Koposen väitöskirja *Eteläviron murteen sanaston alkuperä* (1998a) sai ankaraa kritiikkiä Koivulehdon (2001b) ”vuosituhatkatsauksessa” ja Nikkilän (2001b) arvostelussa, sillä Koponen yliarvioi ekspressiivisyyden osuuden sanojen synnyn taustavoimana. Toisaalta Koponen esitti työssään myös lainaetymologioita. SSA:n toimituskuntaan kuului myös nykyinen Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten professori Riho Grünthal (s. 1964), joka on käsitellyt lainaperäisiä etnonymyjä teoksessansa *Livistä liiviin* (1997) ja sitä edeltäneessä pro gradu -työssään (1990).

Ekspressiivisten alkuperäselitysten suosimisesta ja lainaetymologioitten vieroksumisesta on oikeutetusti kritisoitu myös SSA:ää. Hyvin perusteltua kritiikkiä on esittänyt muun muassa Osmo Nikkilä (1997 ja 2002). SSA:n ja Koposen väitöskirjan ilmestyminen käynnisti hedelmällisen keskustelun lainasanatutkimuksen ja omaperäisen etymologian rajoista. Siihen osallistuivat Koivulehdon ja Nikkilän lisäksi Sirkka-Liisa Hahmo (2002) artikkelissa *Deskriptives Wort oder Lehnwort?* sekä Wienin yliopiston fennougriistiikan professori Johanna Laakso (s. 1962) artikkelissa *Native or borrowed, or both – is it possible to have many mothers?* (2001b). Laajimmin laina-alkuperän ja ekspressiivisyyden välisiä suhteita on käsitellyt fennisti Vesa Jarva väitöskirjassansa *Venäläisperiäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteissa* (2003).

Nykytutkijoista eniten itämerensuomen vanhoja lainakontakteja on käsitellyt Petri Kallio (s. 1969). Hän on julkaissut kaksi balttilaislainojen äännesuhteita ja lähtökieltä selvittelevää katsausta, *Vanhoiden balttilaisten lainasanojen*

ajoittamisesta (1998a) ja *On the "Early Baltic" loanwords in Common Finnic* (2008). Balttilaislainojen paikkaa laajassa saamen ja itämerensuomen lainasanakerrostumien kontekstissa valottaa Kallion artikkeli *Stratigraphy of Indo-European loanwords in Saami* (2009). Hän on myös esittänyt kritiikkiä eräitä heikosti perusteltuja balttilaislainaetuksia kohtaan artikkelissa *Suomi(ttavia etymologioita)* (1998c) sekä hahmotellut rajaa balttilaisen ja slaavilaisen lainakerrostuman välille tutkielmassa *On the earliest Slavic loanwords in Finnic* (2006a).

Suomessa uusia balttilaislainaetymologioita on esittänyt vain Jaakko Orrman artikkelissa *Mahdollisia balttilaisia etymologioita*: haitta, huttu, rovio (1993). Balttilaislainoista ovat kirjoittaneet lisäksi fennougristit Janne Saarikivi (s. 1973), Jaakko Häkkinen (s. 1976) ja Ante Aikio (s. 1977), lainaperäisistä linnunnimistä myös suomenopettaja ja lintuharrastaja Jukka Hintikka (s. 1980).

Virossa balttilaisia lainaetymologioita on julkaissut kielentutkija Udo Uibo (s. 1956) ja Ruotsissa biokemisti Torbjörn Nilsson (s. 1956). Tšekissä Brnon yliopiston professori Václav Blažek (s. 1959) on esittänyt eräitä itämerensuomalaisen mytologian keskeisiä nimiä balttilaislainoiksi (*Balto-Fennic mythological names of Baltic origin*, 2004). Alankomaissa Paul van Linde (s. 1968) on julkaissut kokonaisen monografian itämerensuomen ongelmallisista lainaetymologioista (*The Finnic vocabulary against the background of interference*, 2007) ja Remco van Pareren (s. 1967) on sivunnut mordvan balttilaislainoja käsitellessä pro gradu -työsssänsä (2006a) myös itämerensuomen balttilaislainoja. Lisäksi niistä ovat kirjoittaneet saksalainen baltologi Bernd Gliwa sekä udmurtialainen fennougristi Vladimir Napolskih (s. 1963).

1.3. Aineiston rajaus, lähteet ja taulukkomuotoinen esitys

Balttilaiseen lainakerrostumaan eri lähteissä liitettyjä itämerensuomen kantasanoja ja liitepartikkeleita olen löytänyt yli tuhat. Työni aineistona ovat näille sanoille esitetyt, korrekkit tai hylättävät etymologiat ja niiden perusteella tehdyt kielihistorialliset päätelmät alkaen Thomsenista (1869) ja päättyen vuoteen 2009. Käsittelen balttilaislainojen tutkimushistoriaa vuoteen 2009. Sen jälkeisen keskustelun arviointi olisi vielä liian aikaista, enkä usko kyyneeni käymään läpi uusia julkaisuja niiden ilmestymisen tahtiin yhtä kattavasti kuin olen useitten vuosien mittaan kerännyt aiempaa kirjallisuutta. Rajausvuoden valinta vuosikymmenen vaihteeseen helpottaa tutkimuksen kehityksen kvantitatiivista esittelyä. Lisäksi oman vaatimattoman tieteellisen tuotantoni pääosan rajaaminen katsauksen ulkopuolelle helpottaa pyrkimystäni objektiivisuuteen.

Työni perustaksi olen kerännyt sen alaan liittyvän tutkimuskirjallisuuden elektroniseen muotoon. Keruutyön aloitin suomen etymologisen viitetietokannan ja sitä edeltävien viitehakuteosten (Donner, Kai – Erämetsä, Elvi 1937–74: *Verzeichnis der etymologisch behandelten finnischen Wörter I–III*) sekä viron etymologisen kortiston (Eesti Keele Instituut) pohjalta. Niitten tuntemasta kirjallisuudesta olen edennyt viitteitten kautta vanhempaan kirjallisuuteen. Uusimman tutkimuskirjallisuuden olen hakenut seulomalla alan julkaisuja tiiviisti ja konsultoimalla kollegojani. Vuoden 2003 jälkeisen kirjallisuuden osalta ei Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ole enää päivittänyt viitetietokantaansa: näin aikamme kulutus-Suomi käyttää kielellisen menneisyytensä kartoittamiseen paljon niukemmin voimavaroja kuin Setälän ajan köyhä agraari-Suomi.

Vuosien 1869–2009 aikana ilmestyneen painetun tutkimuskirjallisuuden osalta olen pyrkinyt aineistossani kattavuuteen. Kaikki painamattomat tekstit kuten kurssi-, esitelmä- ja konferenssimateriaalit, käsikirjoitukset ja verkkojulkaisut olen jättänyt aineistoni ulkopuolelle. Tutkimuksen tavoittamattomissa ovat tietenkin kaikki suullisesti, opetuksen yhteydessä ja tutkijain välisissä keskusteluissa esitetyt ajatukset ja ideat, joista monet ovat saattaneet vaikuttaa vuosikymmeniä tiedeyhteisön sisäisenä hiljaisena tietona saamatta koskaan kirjallista asua. Painetutkin konferenssiesitelmien tiivistelmävihot olen jättänyt pois, jos samoista esitelmistä on muokattu artikkelit laajempaan konferenssijulkaisuun. Muitten kuin itämerensuomalaisten kielten etymologisista sanakirjoista olen ottanut mukaan teokset, joista on joko hakemiston avulla tai sähköisesti mahdollista hakea itämerensuomen sanoja.

Olen koonnut kaikki tutkimushistorian alusta, vuodesta 1869 lähtien esitetyt alkuperämaininnat (etymologiaa koskevat väitteet) tutkimushistorialliseksi taulukoksi, joka sisältää kaikki kirjallisuudesta löytämäni kantasuomen balttilaislainoina pidettyjen sanojen alkuperää koskevat maininnat alkaen kunkin sanan kohdalla balttilaisen alkuperäväitteen ensimmäisestä esittämisestä. Taulukko on tämän työn sähköisenä liitteenä.

Jokainen alkuperämaininta muodostaa yhden rivin taulukkoon. Rivejä on taulukon koko ajanjaksolla (1869–2014) yhteensä 27 111, mutta osan niistä olen luokitellut pääaiheen eli balttilaislainojen tutkimushistorian kannalta epäolennaisiksi: 1373 riviä (alkuperämainintaa) edeltää hakusanojensa ensimmäistä balttilaisalkuperäväitettä, 685 riviä sisältää pelkkiä rinnastuksia ilman alkuperäväitettä, 868 riviä antaa hakusanoistaan muita kuin mahdolliseen balttilaislaina-alkuperään liittyviä tietoja (esimerkiksi vastineen saamassa, huomioita merkityksenkehityksestä tai kritiikkiä jotakin sanalle esitettyä ei-balttilaista etymologiaa kohtaan) ja 13 rivillä käsitellään balttilaisina käännöslainoina pidettyjä sanoja. Epäolennaisiksi luokitellut tiedot olen saanut

taulukkoa kootessani ja jatkotutkimuksen kannalta ne voivat olla tarpeellisia, mutta olen jättänyt ne tämän käsittelyn ulkopuolelle. Olen rajannut pois myös vuodesta 2010 alkaen ilmestyneen kirjallisuuden, taulukossa yhteensä 2358 olennaiseksi luokittelemani riviä. Vuosien 2010–14 kirjallisuutta taulukossa hyödynnän vertailumateriaalina eräissä tämän työn vaiheissa, mutta kaikki tässä työssä esitetyt laskelmat perustuvat taulukon vuosien 1869–2009 olennaisiksi luokittelemiini 21 251 riviin.

Tutkimushistoriallisen taulukon sarakkeina ovat:

- A) Alkuperämainintatyyppi. Tyypit määrittelen alaluvussa 3.1.1.
- B) Sanan kieli. Hakusanana on aina suomen muoto, kun sanan levikki ulottuu suomeen. Muussa tapauksessa hakusanana on viron muoto, tai, mikäli sana ei esiinny virossa, eteläviron, liivin, vatjan, vepsän tai karjalan muoto. Eteläviron sanoiksi olen kirjannut myös sellaiset viron sanat, joitten levikki teoksen *Väike murdesõnastik* (toim. Pall, 1982–89) mukaan ulottuu pohjoisviron alueella joko eteläviroon rajoittuviin pitäjiiin tai ainoastaan yhteen pitäjään tämän alueen ulkopuolella.
- C) Sana. Sanan rajausta perustuu etymologian rajaukseen, jonka määrittelen luvussa 2.4.
- D) Alkuperämaininnan esittäjä. Sarakkeitten D–F tiedot muodostavat maininnan lähdeviitteen.
- E) Alkuperämaininnan vuosi ja sitä lähdeviitteissä yleisen käytännön mukaan tarvittaessa täsmentävä aakkonen.
- F) Alkuperämaininnan sivunumero(t). Yhdessä teoksessa (artikkelissa, monografiassa tai hakuteoksessa) voi laskennallisesti olla vain yksi alkuperämaininta yhtä sanaa kohti. Jos sanan etymologia mainitaan teoksessa useammin kuin kerran, lasken ne yhdessä yhdeksi alkuperämaininnaksi.
- G) Alkuperämaininnan tueksi esitetyt muotoargumentit. Ne määrittelen alaluvussa 4.1.1.
- H) Alkuperämaininnan tueksi esitetyt merkitysargumentit. Ne määrittelen alaluvussa 4.1.2.
- I) Alkuperämaininnan tueksi esitetyt lainaoriginaalin olemassaoloa koskevat argumentit eli lähtökieliargumentit. Ne määrittelen alaluvussa 4.1.3.
- J) Alkuperämaininnan tueksi esitetyt levikkiargumentit. Ne määrittelen alaluvussa 4.1.4.
- K) Alkuperämaininta eli esitetty, kannatettu tai vastustettu etymologia lyhyessä muodossa. Tähän olen merkinnyt alkuperäväitteitten lisäksi itämerensuomen sanoihin rinnastetut saamen, mordvan ja marin sekä balttilaisten kielten sanat, mutta en niitten merkityksiä. Muitten kielten sanojen osalta olen merkinnyt vain kielen.
- L) Alkuperämaininnan vuosi.
- M) Alkuperämaininnan kirjallisuudenlaji (ensisijainen tutkimuskirjallisuus, sanakirja tai yleisteos).

Taulukolla on oma kirjallisuusluettelonsa, jota tämän työn kirjallisuusluettelo noudattaa ilmestymisvuosia täydentävien aakkosten suhteen.

1.4. Käsiteltyjen sanojen esitysperiaatteet

Käsittämäni eri kielten sanat esitän pääsääntöisesti niitten nykyisen oikein-kirjoituksen mukaisessa asussa. Kuurinmaan liivin sanoihin käytän kuitenkin omaa ortografiaani, joka eroaa kirjakielisestä muutamilta osin: (1) jälkitavujen vokaalien pituutta en merkitse, (2) suppean lavean taka- tai keskivokaalin merkinä ja samoin jälkitavujen redusoidun vokaalin merkinä on *y* eikä *ō*, (3) länsimurteissa aina säilyneen pyöreän takaisen levenevän diftongin merkinä on aina *uo* eikä missään itäisempien murteitten myöhäistä vokaalinkehitystä kuvastava *o* ja (4) pitkän väljän pyöreän takavokaalin merkinä on *ā* eikä *ō* (*ō* siis merkitsee vain pitkää puolisuuppeata pyöreätä takavokaalia).

Merkitykset olen pyrkinyt esittämään suoraan sanakirjoista, ensisijaisesti suomeksi, toissijaisesti viroksi ja vasta kolmantena vaihtoehtona on Itämeren alueen kielten tutkimuksen perinteinen pääkieli saksa. Niinpä olen antanut merkitykset SSA:n tai SKES:n mukaan kaikille sanoille, jotka teoksissa on (olkoonkin, että osa etenkin balttilaiskielten sanojen merkityksistä on niissä esitetty puutteellisesti tai harhaanjohtavasti). Niistä puuttuvien sanojen merkitykset on esitetty seuraavasti: suomen sanoille ruotsiksi Lönnrotin (1874–80) mukaan (näin olen IBL:n käytäntöä seuraten menetyt vain muutaman nykysuomen yleiskielestä puuttuvan sanan kohdalla); vepsän sanoille suomeksi Lauri Kettusen vepsän sanaston (*Vepsän verkkosanasto* Kotimaisten kielten keskuksessa) mukaan; viron sanoille suomeksi kahdesta *Virolais-suomalaisesta sanakirjasta* (Kokla – Laanpere – Mäger – Pikamäe, 2., uudistettu painos 1993 sekä Kettunen 1917) tai toissijaisesti viroksi viron murteiden sanakirjan (*Eesti murrete sõnaraamat*) mukaan; vatjan sanoille viroksi teoksen *Vadja keele sõnaraamat* (2. painos, toim. Grünberg), eteläviron sanoille viroksi teoksen *Võro-eeesti synaraamat* (toim. Jüvä, 2002; kirjoitusasut samasta teoksesta) mukaan tai toissijaisesti viroksi viron murteiden sanakirjan mukaan; liivin sanoille viroksi teoksen *Liivi-eeesti sõnaraamat* (Viitso – Ernštreits 2012) mukaan; lätin sanoille ensisijaisesti suomeksi suomi-latvia-suomi -sanakirjan (Mattila – Väyrynen – Strašnova 2005) mukaan ja toissijaisesti viroksi kahden *Läti-eeesti sõnaraamat* -kirjan mukaan (Tavast 2015 ja Aben 1966) mukaan; liettuan sanoille viroksi teoksen *Leedu-eeesti sõnaraamat* (Lõugas 1969) mukaan.

Kaiken kaikkiaan tämä työ käsittelee suurta joukkoa sanoja, joille on sanakirjoista löydettävissä merkitykset viroksi muttei suomeksi. Koska olen jättänyt merkitykset tässä suomentamatta, voi lukija vakuuttua viron taidon hyödyllisyydestä sekä itämerensuomalaisten että balttilaisten kielten tutkimuksessa. Huomiota kiinnittää myös huutava pula suomen ja sekä balttilaisten että eteläisten itämerensuomalaisten kielten välisistä sanakirjoista. Liettuan ja

suomen välillä on vain yksi harrastelijan laatima, niin heikkotasoinen sanakirja, ettei se sovellu tieteellisen työn lähteeksi. Kantasuomen kolmesta päähaarasta kaksi, sisämaan (eteläviron) ja Riianlahden (liivin) haara, taas ovat kokonaan vailla suomenkielisiä tai suomeen vertailevia kuvauksia, vaikka koko kielipesye on nimetty juuri suomen mukaan.

Suomen- ja vironkielisistä teoksista puuttuvien sanojen merkitykset olen antanut saksaksi. Viron sanat ovat Wiedemannin (1869) sanakirjasta ja liivin Kettusen (1938) sanakirjasta. Niistä puuttuvien sanojen merkitystiedot ovat etymologian esittäjän varassa ja ne on annettu suluissa. Latvian sanojen merkitykset ovat Endzelinsin ja Mühlenbachin sanakirjasta (*Lettisch-deutsches Wörterbuch*, 1923–32), liettuan sanojen teoksesta *Litauisch-deutsches Wörterbuch* (Kurschat 1968–73); molemmat ovat laaahkoja kansankielen sanakirjoja. Kurschatilta puuttuvien liettuan sanojen merkitykset olen antanut LEW:n mukaan. Molemmista puuttuvien sanojen olemassaolon olen tarkistanut suuresta liettuan kielen sanakirjasta (*Lietuvių kalbos žodynas*, LKŽ). Niille annan merkitystietojen sijaan vain viitteen LKŽ:iin, jossa merkitykset on annettu liettuaiksi; LKŽ:stä puuttuvat sanat olen merkinnyt kysymysmerkillä. Muinaispreussin sanojen merkitykset ovat PEZ:n mukaan. Slaavilaiset sanat olen esittänyt muinaisslaavin sanakirjan (Cejtlin – Večerki – Blagovoj) mukaan, kunhan niillä on siellä vastine. Teos antaa merkitykset vain kreikaksi, tšekiksi ja venäjäksi, joten olen jättänyt ne kokonaan pois. Siitä puuttuvat slaavilaiset sanat esitän sloveeniksi, sillä sloveeni on ainoa kieli, jossa ne kaikki esiintyvät: merkitykset ovat teoksen *Slovensko-nemški slovar* (Pleteršnik 1894) mukaan.

Eräille sanoille mainitsen eri lähteitten antamat merkitykset, jos ne eroavat huomattavasti keskenään. Yli kolmella sanalla ilmaistut merkitykset olen mahdollisuuksien mukaan tiivistänyt lyhemmiksi. Mikäli olen tiivistäessäni poistanut merkitysvariantteja, olen lisännyt lyhenteen *ym.*, *jm.* tai *usw.*

1.5. Työn rakenne

Teos jakaantuu johdannon ohella neljään päälukuun, joista pääluku 2 määrittelee ja rajaa keskeiset käsitteet, pääluku 3 tarkastelee lainasanatutkimuksen trendejä ja pääluku 4 esittelee argumentoinnin kehitystä ja tiedon kumuloitumista alalla. Pääluku 5 kokoaa lyhyesti yhteen tutkimuksen kehityksen ja sen pohjalta muodostuvan kuvan kantasuomen balttilaislainoista.

Pääluvussa 2 määrittelen kantasuomen balttilaislainaetymologian käsitteen osakomponenttiensa kautta. Lähestyn kaikkia käsitteitä niitten käyttö- ja tutkimushistorian valossa. Ensin pohdin kantasuomen (2.1) määritelmää ennen kaikkea sen ajallisen loppuvaiheen, itämerensuomalaisten kielten syntyajan

kautta, sillä kantasuomen lopun kautta määrittelen tarkastelemani lainakontaktikauden lopun. Seuraavaksi tarkastelen balttilaisuuden (2.2) käsitettä ja rajanvetoa ensinnäkin sen ajallisen alun kautta, kontrastina indo-eurooppalaiseen kantakieleen, josta erillisen kantabaltin muotoutumisen kautta määrittelen tarkastelemani lainakontaktikauden alun. Toisaalta pohdin kielellisen balttilaisuuden rajanvetoa slaavilaisuuteen päin.

Lainasanatutkimuksen kehitystä tarkastellakseni minun on määriteltävä myös lainaetymologian käsite (2.3), sillä etymologia on pidettävä erillään yhtäältä pelkästä alkuperäväitteestä ja toisaalta pelkästä rinnastuksesta. Määrittelen lainaetymologian tietyn alkuperäväitteen ja tietyn rinnastuksen yhdistelmäksi. Määritelmän ansiosta on mahdollista laskea esitettyjen etymologioitten määrä (2.4), mutta eräitten rajatapauksen käsittely on tässäkin tarpeen. Ne liittyvät ennen kaikkea sanan ja sanueen käsitteisiin etymologiassa. Lähes kaikki pääluvussa 2 tarkastelemani käsitteet ovat olleet tutkijoitten käytössä vähintään vuosikymmeniä, mutta tarkkoja määritelmiä niille ei ole esitetty.

Pääluku 3 vastaa kysymykseen, mitä tutkimuksen trendeistä ja niiden vaihteluista on mahdollista sanoa tutkimushistoriallisen taulukon sisältämän tiedon kvantitatiivisen tarkastelun kautta. Tiedon kvantifiointi edellyttää muutamien uusien käsitteitten määrittelyä (3.1) sekä eräitten määrittelyn ja vertailun kannalta ongelmallisten etymologisen keskustelun ilmiöitten erityiskäsittelyä (3.2).

Ryhmittelen aineistoni balttilaisetymologiat niistä kirjallisuudessa vallitsevan käsityksen perusteella (3.3). Tämä yleinen käsitys ei vastaa omaa kuvaani esitettyjen etymologioitten paikkansapitävyydestä, vaan olen määritellyt sen yleispätevän laskentamallin avulla kaikkien etymologioista esitettyjen käsitysten pohjalta. Malli mahdollistaa jokaisen etymologian määrittelyn joko yleisesti hyväksytyksi, yleisesti hylätyksi, kiistanalaiseksi tai arvioimattomaksi. Näitten kategorioitten kautta on mahdollista vertailla sanojen alkuperää koskevia käsityksiä ja niiden muuttumista ajassa.

Lopuksi jäljitän tutkimustrendejä summaamalla yhteen yksittäisten sanojen alkuperää koskevissa käsityksissä tapahtuneet vaihtelut (3.4). Havaitsemani trendit ovat yleistettävissä balttilaislainojen tutkimuksesta koko fenno-ugristiseen etymologiaan. Pohdin lyhyesti myös tutkimustrendien taustalla vaikuttaneita tekijöitä, mutta nämä päätelmät eivät ole työni päätavoitteena. Aatehistorialliselle jatkotutkimukselle toivon kuitenkin tarjoavani hedelmällistä lähtöaineistoa.

Pääluvussa 4 otan kantaa etymologisen tiedon rakenteeseen (argumenttityypit ja niiden väliset suhteet), tiedon kumuloitumisen mekanismeihin ja niiden nopeuteen (argumenttien asema keskustelussa eri aikoina) sekä lopuksi

myös kantasuomen balttilaislainojen määrittämissä kriteereihin ja eräisiin yksittäisiin etymologioihin.

Etymologisen tiedon rakennetta lähestyn tyypittelemällä keskustelussa käytetyt argumentit muoto-, merkitys-, lähtökieli-, levikki- ja lainakerrostuma-argumentteihin. Kukin argumenttityyppi jakaantuu vielä alatyyppeihin (4.1). Esitän lyhyen kvantitatiivisen katsauksen argumenttityyppien käytön kehitykseen ja vaihteluihin (4.2). Balttilaislainojen tutkimuksen kannalta työni pääsisältö taas on neljännen pääluvun kvalitatiivinen osa, joka käsittää noin kaksi viidennestä koko teoksen tekstimäärästä. Sen olen jakanut erityyppisiä argumentteja käsitteleviin lukuihin (4.3–4.8). Ne kuvaavat tiedon kumuloitumista eli parhaiten perusteltujen käsitysten vähittäistä muotoutumista keskustelussa käytettyjen argumenttien kautta. Niissä otan myös kantaa keskustelussa esitettyjen hyvin perusteltujen argumenttien puolesta ja heikosti perusteltuja vastaan ja muodostan siltä pohjalta uudenlaisen synteessin kantasuomen balttilaislainakerrostumaa määrittävistä kriteereistä.

Pääluku 5 on lyhyt katsaus työni tuloksiin kahdessa osassa. Ensin tiivistän saamani kuvan tutkimushistorian suurista linjoista ja vertailen niitä aiemmin kirjallisuudessa esitettyihin tutkimushistoriallisiin näkemyksiin (5.1). Lopuksi luettelen balttilaislainaetymologiat, jotka olen neljännessä pääluvussa osoittanut hyväksyttäväksi tai hylättäväksi vastoin kolmannessa pääluvussa mainittuja yleisiä käsityksiä (5.2).

Sähköinen taulukkoliite sisältää kolme xcl-välilehteä: ensimmäinen on tutkimushistoriallinen taulukko, toinen sen lähdeluettelo ja kolmas tämän työn kielittäinen sanahakemisto.

2. Kantasuomen balttilaislainaetymologian määritelmä

Kantasuomen balttilaislainan määritelmä tulee tutkimushistoriassa esittää tarkasti ja yksinkertaisesti aihetta eri aikoina käsitelleitten tutkijoiden ajatusten jäsentämiseksi. Käsitteen määrittely ja rajaaminen on sitä hankalampaa, mitä useamman erilaisen tutkijan ja aikakauden ajatteluun sitä on sovellettava. Aiheen tarkka ja yksiselitteinen määrittely on kuitenkin tarpeen, koska sen käsittelyn historiasta pyritään tilastollisesti mittaamalla tai hermeneuttisesti vertailemalla havaitsemaan tiedon kumuloitumista tai eri aikakausien trendejä. Lisäksi käsitteenmäärittely itsessään on tieteessä keskeinen uutta tietoa ja uusia ajattelutapoja luova prosessi.

Tutkimushistorioitsija voi määrittellä tutkimansa käsitteen joko sen eri käyttöyhteyksien summana kautta aikojen eli *nominaalisesti* tai sen asiasisällön mukaan eli *reaalisesti*. Valittavina ovat siis yhtäältä termin käyttöhistoriaa seuraileva esitys ja toisaalta kronologinen kuvaus tietyn deskription mukaan rajatun ilmiön tutkimuksesta. Nominaalisen lähestymistavan ongelma on sen lähes rajaton toleranssi: termiä on periaatteessa voitu käyttää miten tahansa eikä sen uutta tietoa luovia käyttöyhteyksiä ole helppo erottaa ja tuoda esille määrittelemättä ensin sen parhaiten perusteltua sisältöä. Nominaalinen lähestyminen lisäksi rajaisi käsittelystä ulos kaikki yhteydet, joissa aiheesta on keskusteltu muilla, vain osin synonyymisilla käsitteillä. (Vrt. StEPh 2015 s.v. *Definitions*.)

Reaalinen käsittelytapa merkitsisi tieteenfilosofisen määritelmän mukaan kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistorian esittämistä kaikkien niitten sanojen tutkimushistorian summana, jotka tiedetään balttilaislainoiksi – tiukimman määritelmän mukaan itse asiassa kaikkien niitten, jotka *ovat* balttilaislainoja. Tällaisen tutkimuksen kuitenkin voisin laatia vasta perehdyttyäni kaikkiin esitettyihin balttilaisalkuperäväitteisiin ja arvioituani ne luotettavasti. Tutkimushistoriallisen esityksen laatiminen on kuitenkin vasta ensimmäinen askel balttilaislainoihin liittyvän problematiikan tuntemukseen. Toisaalta reaalinen käsittelytapa jättäisi pois tutkimuksesta kaikki sanat, joita ei enää pidetä kantasuomen balttilaislainoina. Niistä käyty etymologinen keskustelu on kuitenkin lisännyt ymmärrystä balttilaislainoista ilmiönä samalla lailla kuin nykikäsitusten mukaisten balttilaislainojenkin tutkimus.

Nominaalisen ja reaalisen käsittelytavan välillä olen valinnut keskitien, joka perustuu sekä tutkimushistorian avaamaan näkökulmaan että etymologiain kriittiseen arviointiin. Määrittelen ensin kantasuomen balttilaislainan käsitettä rajaavat ehdot ja tarkastelen sitten, minkä sanojen on kulloinkin katsottu täyttäneen nämä ehdot. Tällöin tutkimukseni kohde on itse nominaalisesti määrittelemieni ehtojen reaalinen tulkinta ja sen kehitys. Näin minimoin

nominaalisen lähestymistavan ongelmat ikään kuin kääntämällä kaikkien tutkijoitten käyttämän terminologian yhdelle yleispätevälle kielelle. Kaikista ongelmista en pääse, sillä käännös ei koskaan täysin vastaa alkuperäistä ajatusta. Tulkintaongelmia on useita ja eräissä rajanvedoissa joudun turvautumaan nominaaliseen lähestymistapaan, kuten alemmaa käy ilmi.

2.1. Kantasuomen määritelmä

Rajauksen selkiyttämiseksi olen nimennyt aiheeni *kantasuomen balttilaislainoiksi*, vaikka niistä on paljon useammin käytetty nimitystä *itämerensuomalaisten kielten vanhat balttilaislainat*. Katson nimittäin vasta *kantasuomen* käsitteen mahdollistavan vanhojen balttilaislainojen sanastokerrostuman selkeän ajallisen rajaamisen.

Vilhelm Thomsen eritteli *Indflydelsessä* (GSI 108) itämerensuomessa kaksi eriaikaista sanastokerrostumaa ”liettuan sukuisista”, ts. balttilaisista kielistä: liivin nuorehkot lättiläislainat sekä näitä vanhemman vaikutuksen koko ”suomalaiseen kieliheimoon” (*den finske sprogstamme*), ts. itämerensuomalaisiin.⁵ Thomsen ei käyttänyt kantakielen käsitettä, vaan kirjoitti, että vanhempi vaikutus on edeltänyt muutosta sekä ”liettualaisten” että ”suomalaisten” heimojen maantieteellisessä levinneisyydessä. Vanhempaa vaikutusta Thomsen piti samanaikaisena itämerensuomen goottilaisvaikutuksen kanssa, josta hän kirjoitti (GSI 104), että suomalainen kieliheimo ei sen kestäessä ollut vielä jakautunut (*forgrenet seg*) tai ainakin eli nykyistä tiiviimmässä keskinäisessä yhteydessä. Tämän tiiviin yhteyden kielihistorialliseksi sisällöksi voi tulkita kantasuomen kauden, mutta koko kantasuomen käsitettä ei vielä Thomsenin aikaan ollut olemassa.

Beröringerissä Thomsen (BFB 142) lisäsi etnisluonteiseen määritelmäänsä myös lingvistisen puolen: ”suomalaiset” olivat vielä balttilaiskontaktiensa aikaan yksi kielellinen yksikkö (en sproglig Enhed). Viimeistään tässä Thomsenin on tulkittava ajatelleen sitä kielimuotoa, jonka Setälä (1891a) ensin nimesi *yhteissuomeksi* (saksaksi vastaavasti *Gemeinfinnisch*) ja sittemmin (Setälä 1916) kantasuomeksi (saksaksi *Urfinnisch*).

Thomsenin maantieteelliset ja kielelliset päätelmät olivat oikeansuuntaisia ja osoittivat, että kantasuomen balttilaislainat on erotettava eteläisten itämerensuomalaisten kielten myöhemmistä, historiallisen ajan latvialaisista lainoista. Nämä kaksi lainakerrostumaa on omaksuttu itämerensuomeen aivan erilaisissa kielellisissä ja historiallisissa konteksteissa. Äänteelliset, semanttiset ja

⁵ Vrt. Setälä 1891b: 462: ”Suomalaisilla kielillä’ tarkoitamme seuraavassa aina n. s. länsi-suomalaisia kieliä (suomi, karjala, vepsä, vatja, viro, liivi)”.

kielimaantieteelliset ehdot on järkevintä määritellä kumpaankin kerrostumaan erikseen ja toisesta riippumatta. Niinpä historiallisen ajan latvialaislainat on rajattava tämänkin työn ulkopuolelle. Liivin ja viron (ml. eteläviro) lättiläisistä lainasanoista on kummastakin julkaistu monografia (Suhonen 1973, Vaba 1977 ja 1997a).

Lainasanakerrostuman rajauksen voisi ajatella perustuvan kantasuomalaisuuden sijasta myös levikkiin, jolloin yksinomaan eteläisessä itämerensuomessa esiintyvät lainat jäisivät vanhojen balttilaisten lainojen ryhmän ulkopuolelle. Näin rajattaessa jäisi kuitenkin pois paljon äänteellisin kriteerein vanhoiksi lainoiksi todistettavia sanoja, jotka ovat kadonneet Suomenlahden pohjoispuolelta tai eivät ole sinne asti koskaan ehtineetkään. Lisäksi mukaan saattaisi joutua virosta edelleen suomeen mahdollisesti lainautuneita myöhäisiä latvialaislainoja. Niinpä kantasuomen käsite on rajanvedossa välttämätön.

Thomsenin (GSI) ajatusten perustavan laatuinen merkitys itämerensuomen balttilaislainojen tutkimukselle selkiytyy kun niitä vertaa August Ahlqvistin (1871: 101–2) samanaikaiseen käsitykseen. Ahlqvist (vrt. alalukua 4.6.1) oletti balttilaisperäisten kulttuurisanojen kulkeutuneen liettuasta ja latviasta liivin ja viron kautta suomeen. Tällainen kantasuomen jälkeinen tai kantasuomen oletuksen kokonaan sivuuttava tulkinta on ristiriidassa sen kanssa mitä nykyään tiedämme itämerensuomen balttilaiskontakteista. Nykytermein ilmaistuna Ahlqvistin ”suomen liettualaiset sanat” ovat samaistettavissa sellaisiin viron latvialaislainoihin, jotka ovat lainautuneet edelleen suomen murteisiin. Tällainen alkuperänselitys ei ole balttilaislainaetymologia kantasuomen balttilaislainoihin viittaavassa merkityksessä, vaan suomen sanojen osalta virolainen ja viron sanojen osalta lättiläinen lainaetymologia.

Myös Otto Donner (1884: 259) kirjoitti ”suomen liettualaisista sanoista”, mutta määritteli lainojen saapuneen itämerensuomeen ”yhteisesti” (*gemeinschaftlich*), joten Donnerin ”liettualaiset” lainaselitykset mahtuvat kantasuomen balttilaislainaetymologioitten käsitteen sisään. Tutkimushistorialle kahden tulkintamahdollisuuden olemassaolo aiheuttaa merkittävän rajausongelman, ellei ole todistettavissa, ketkä tutkijat ymmärsivät vanhojen balttilaislainojen kantasuomalaisuuden. Tässä olen ratkaissut kysymyksen hyväksymällä balttilaislainaselityksiksi kaikki ne maininnat, joissa lähteenä ei viitata yksinomaan Ahlqvistiin. Donnerin lisäksi myös Anderson (1879: 103) ja Hanusz (1886) mainitsevat balttilaislainat yleisitämerensuomalaisiksi, joten *Indflydelsen* ja nykykäsitysten mukainen kanta näytti vallinneen jo 1870- ja 1880-luvuilla. Viimeistään *Beröringerin* ilmestyttyä se tuli yleisesti hyväksytyksi.

Toisena ongelmana ajallisessa rajauksessa on termin *vanhat balttilaiset lainat* sijasta usein käytetty lyhyempi muoto *balttilaislainat*. Kirjaimellisesti ottaen kuitenkin myös eteläisen itämerensuomen myöhäiset lättiläislainat ovat

balttilaislainoja, onhan latvia balttilainen kieli. Termiä *balttilaislainat* onkin monesti käytetty yhteisnimityksenä molemmille kerrostumille, eikä kontekstista aina ilmene, kumpaa kirjoittaja on kunkin etymologian yhteydessä tarkoittanut. Kirjoittajalle eronteko ei aina ole ollut olennainen, eikä yleensä ole syytä olettaa, ettei epätarkan määritelmän käyttäjä olisi tuntenut Thomsenin määrittelemää eroa kahden kerrostuman välillä.

Thomsen itse sijoitti pääteoksessansa monta sanaa epämääräisesti ja vaikeasti tulkittavin perustein jompaankumpaan kerrostumaan eikä tarjonnut selkeää terminologiaa seuraajiensa käyttöön. Nykynäkökulmasta katsoen termien epämääräisyys johtui kantasuomen käsitteen puuttumisesta. Thomsen käytti vanhemmasta lainakerrostumasta rinnakkain nimityksiä *de baltiske Laaneord* ja *det ældre Lag af litauisk-lettiske Laaneord*. Vielä hyvin pitkään *Beröringerin* jälkeen toistui kirjallisuudessa myös Donnerin (1884) käyttämä *die litauischen Lehnwörter*, olkoonkin, että Thomsen (BFB 143–5) oli tarkasti ottaen onnistunut kumoamaan lainojen liettualaisperäisyyden. Määrite *liettualaisperäinen* esiintyy jopa eräitten lainasanatutkimusten nimissä (Paasonen 1909a ja 1917b, Ojansuu 1915a). Vanhemman termin käyttöä saattoi pitää yllä juuri tarve korostaa eroa latvialaislainoihin.

Ratkaisemattoman monimerkityksisyyden tapauksissa tutkimushistorian kirjoittajan on turvauduttava nominaaliseen ratkaisuun. Niinpä olen kirjannut balttilaisetytologiassa jokaisen Thomsenin (BFB) jälkeisen maininnan, jossa jokin sana on esitetty balttilais- tai liettualaisperäisenä, ellei samassa tekstissä ole tarkennettu, että kyse on latvialaislainasta tai että sana on kantasuomea myöhempi tahi ainakin yleisemmin ”myöhäinen”.

Kolmannen ongelmatapauksen vanhojen balttilaisten ja nuorten latvialaisten lainaselitysten välillä muodostavat Kazimieras Būga *Aistiški Studijaissa* (AS = Būga 1908a) teorioimat ”esilättiläiset lainat”. Hän väitti itäbalttilaisen (”liettualais-lättiläisen”) kantakielen jakautuneen esiliettuaan ja esilatviaan ja jälkimmäisen vieläpä edelleen ala- ja ylämurteeksi (ts. varsinaislattia ja latgali) sinä aikana kun itämerensuomalaiset vielä asuivat balttien naapureina Suomenlahden eteläpuolella. Būga (AS 21) esitti lainaetymologioita kaikista näistä murteista ja rinnasti ne iältään Thomsenin mainitsemiin vanhoihin balttilaislainoihin, jotka hän tulkitsi ”esiliettualaisiksi”. Tästä syystä olen luokitellut nämä selitykset kantasuomen balttilaisetytologioiksi.

Neljäntenä rajanveto-ongelmana ovat liivin kieleen rajoittuvat, mutta äänteellisin perustein lättiläislainoja vanhemmat balttilaislainat, joita Thomsen (BFB 141–2) piti žemaittilaisperäisinä, myöhemmät tutkijat Būgasta (1913a: 88) alkaen kuurilaislainoina. Niihin rinnastuvat myös Ojansuun (LSBK) eteläviron sanoille *kesv* ’ohra’ ja *täüdās* ’tökat, vankrimääre’ esittämät ”esilättiläiset” lainaetymologiat. Näitä selityksiä en ole lukenut mukaan kantasuomen

balttilaislainaetymologioihin, sillä niitten kuurilaisuus tai esilähtöisyys on esitetty kantasuomalaisuuden poissulkevana selityksenä. *Beröringeristä* lähtien on käsitelty äänteellisiä seikkoja, jotka erottavat ne kantasuomen balttilaislainoista. Sitä vastoin Eino Niemisen (1934) teoria kaikkien kantasuomen balttilaislainojen kuurilaisperäisyydestä ei vaikuta hänen balttilaislainaetymologioittensa luokitukseen.

Viides ja tuorein rajapinta vanhojen ja nuorten balttilaisten lainakerrostumien välillä ovat eri aikoina, erityisesti 1980-luvulta lähtien esitetyt hypoteesit pohjoisen ja eteläisen itämerensuomen erillisistä balttilaislainoista. Jos tällaisia lainoja on, ne eivät tiukan maantieteellisesti ottaen voi olla kantasuomen balttilaislainoja. Niitten kantasuomalaisuuden kuitenkin ratkaisee kuitenkin äännehistoria: kukaan tutkija ei ole vielä löytänyt yhtään kantasuomen jälkeistä äänteenmuutosta, jota nämä lainasanat eivät olisi kokeneet. Nuutinen (1987a: 61) tosin on ehdottanut, että sananalkuisten sibilanttien järjestelmässä saattoi balttilaiskontaktien aikaan olla alueellisia eroja, mutta näittenkin mahdollisten erojen on täytynyt tasaantua ennen kantasuomen kauden loppua. Balttilaiskontaktien aikaisen kantasuomen yhtenäisyyden on kerran asettanut kyseenalaiseksi Viitso (1990),⁶ mutta Koivulehto (1990b) onnistui vakuuttavasti perustelemaan vakiintuneen käsityksen, eikä kysymys ole sittemmin noussut esiin.

Useat tutkijat ovat esittäneet monenlaisia ehdotuksia äänteellisiksi kriteereiksi, joitten avulla vanhoista balttilaislainoista voisi erottaa eriaikaisia kerrostumia. Mitkään näistä kriteereistä eivät edellytä kantasuomen jälkeisiä äänteenmuutoksia, joten ne eivät ole ongelma kaikkien itämerensuomen vanhojen balttilaisten lainojen luokittelemiselle kantasuomalaisiksi. Esimerkiksi Jorma Koivulehdon (1990b: 152, 2001b: 46) esittämällä kahdella eriaikaisella balttilaislainakerrostumalla ei ole sellaista äänteellistä eroa, joka osoittaisi nuoremman kerrostuman kantasuomea myöhäisemmäksi.

2.2. Balttilaisuuden määritelmä

Siinä missä kantasuomen balttilaislainakerrostuman kronologisen loppurajan (*terminus ante quem*) asettaa kantasuomen hajoaminen, on alkuraja (*terminus post quem*) määritettävä *balttilaisuuden* käsitteen kautta. Käytännössä tämä johtuu siitä, että kantasuomen balttilaislainat on omaksuttu niin varhaiseen kantasuomen vaiheeseen, ettei sitä voi kovin monin äänteellisin kriteerein erottaa aiemmista uralilaisista kantakielivaiheista. Balttilainen (baltoslaavi-

⁶ Vastaavan hypoteesin esitti jo Ariste (1961) mutta ilman kielellisiä perusteluita.

lainen) kantakieli sen sijaan eroaa huomattavasti indoeurooppalaisen kanta-kielen rekonstruktioitasosta.

Kantasuomen balttilaisten lainojen kriteeriksi on otettava Thomsenin määrittelemä äännevastaavuus ieur *k, ġ, ġh* ~ ims *h*. Osoittaessaan läntisistä uralilaisista kielistä *esibalttilais-esigermaanisen* lainakerrostuman Koivulehto (1983c) käytti juuri tätä kriteeriä erottamaan sen balttilaisesta kerrostumasta: varhaisemmissa lainoissa indoeurooppalaisia palataaliklusiileja edustaa itämerensuomessa *s* ja saamessa *č* (< vksm *š*), balttilaisissa taas ims *h* ja saa *s* (< vksm *š*). *Esibalttilaisiksi* tällaiset lainat määrittyvät, jos niitten lähdeuoto edustuu balttilaiskielissä. Äänteellisesti ne selittyvät kuitenkin kantabaltin tasoa vanhemmasta kielimuodosta, joten niitä ei ole mitään syytä niputtaa yhdeksi lainakerrostumaksi kantasuomen balttilaislainojen kanssa. Myöhemmin Koivulehto (2001b: 50, 70, 2003a: 285–6) nimesi esibalttilais-esigermaanisen kerrostuman uudelleen *vanhimmaksi läntiseksi lainakerrostumaksi*, mutta ehdotti, että nuoremman osan siitä voisi äänteellisin kriteerein irrottaa vanhimmasta erillisiksi esibalttilaiseksi ja esigermaaniseksi kerrostumaksi. Tämä jako ei kuitenkaan vaikuta siihen äänteelliseen kriteeriin, jonka Koivulehto aiemmin määritteli erottamaan toisistansa esibalttilaisen ja sitä seuranneen (kantasuomen) balttilaisen lainakerrostuman.

Ims. *h*:n katsotaan yleensä balttilaislainoissa edustavan liettuassa säilyneitä suhusibilantteja *š* ja *ž*, jotka ovat syntyneet kantaindоеuroopan palataaliklusiileista *k, ġ* ja *ġh* satemisaatioksi kutsutun äänneenmuutoksen kautta. Suhu-sibilanttien synty on ilmeisesti ajoitettava indoeurooppalaisten laryngaalien katoa myöhemmäksi, sillä itämerensuomeen ei ole ehdotettu yhtään lainasanaa, jonka lähtömuotoon olisi palautettava sekä laryngaali että balttilainen suhusibilantti. Toinen mahdollisuus toki on, että laryngaalien jatkaja lainanantaja-kielessä oli niin ”heikko”, ettei se jättänyt jälkiä lainoihin (Kallio 2008: 267).

Erottelukriteerinä ieur *k, ġ, ġh* ~ ims *h* on parempi kuin laryngaalien kato myös horisontaalisella aikatasolla tarkastellen, sillä se erottaa kantabaltin edustuksen kantagermaanista ja kanta-arjasta (vrt. esim. Koivulehto 1988c: 5), kun taas laryngaalit katosivat yhtä lailla kaikista näistä kolmesta uralilaisille kielille lainasanoja luovuttaneista kieliperheestä (vaikkakin ilmeisesti arjalaiselta taholta ennen kuin esibalttilais-germaaniselta, vrt. Koivulehto 1991: 111).

Eräs äskettäinen äännehistorian uudelleenarviointi voisi siirtää balttilaislainakerrostuman kronologisen alkurajankin määrittelykriteerin lainansaaja-kielen puolelle. Petri Kallio (2008: 267) on nimittäin ehdottanut, että vanhimmissa balttilaislainoissa ims *h* saattaakin edustaa lt *š*:n ja *ž*:n edeltäjiä *š* ja *ž*. Nämä lainat olisi omaksuttu vksm *š* > *s* muutoksen jälkeen mutta ennen muutosta *š* > *h*, jolloin lähtökielen palataaliset suhusibilantit olisivat korvautuneet kantasuomen alveolaarisella suhusibilantilla *š*. Perinteisesti nämä kaksi

keskikantasuomalaisista konsonantinmuutosta on ajoitettu suunnilleen samankäisiksi, mutta Kallio (2007b) on perustellut toisenlaista kronologiaa, jossa $\acute{s} > s$ edeltää kehitystä $ti > ci$, joka puolestaan edeltää muutosta $\acute{s} > h$. Edustuksen ieur $k, \acute{g}, \acute{gh} \sim$ ims h käyttökelpoisuuteen balttilaislainojen ajallisen alkurajan määrääjänä ei sinänsä vaikuta se, sijoitetaanko substituutiosäännön vaihtumiseen johtanut ääntenmuutos lainojen lähtö- vai vastaanottajakieleen.

Kantasuomen balttilaisten ja esibalttilaisten etymologioitten välillä on samankaltaisia termien epätarkkuudesta johtuvia rajausvaikeuksia kuin yllä käsittelemäni lätiläisten ja vanhojen balttilaisten lainojen rajanveto-ongelmat. Koivulehdon käyttämä lainakerrostumaterminologia on paikoin yhtä vaikeatulkintaista kuin Thomseninikin. Esibalttilaisen synonyyminä hän on yhdessä artikkelissaan (Koivulehto 1988c) käyttänyt *varhaiskantabalttilaista*, myöhemmin kahdessa (Koivulehto 1999c: 10 ja 2003a: 285–6) *esibaltoslaavilaista*. Koivulehdon käynnistämässä lainakerrostumakronologian uudelleenarvioinnissa kaikki tutkijat eivät pysyneet mukana, joten esimerkiksi Nilsson (1995b: 246) hairahtui tulkitsemaan Koivulehdon esibalttilaisetymologian *sanka* ”esilättäläiseksi” (vorlettisch). Viitso (1992b: 171, 1996a: 316) taas ehdotti, että *kipinä* on voinut lainautua ”baltista” ennen satemisaatiota ja *porsas* sen kestäessä. Näitä mainintoja en ole kirjannut balttilaisetymologioiksi, sillä määrittelen balttilaisuuden alun siitä satemisaation vaiheesta, jonka jälkeen saaduissa lainoissa indoeurooppalaisten palataaliklusiilien jatkaja edustuu ims h :na.

Usein Koivulehto on käyttänyt sulkuja ilmaisussa ”(esi)balttilainen” silloinkin, kun lainan joko balttilaisuus tai esibalttilaisuus on selvää hänen omat kriteerinsä tuntevalle. Sulkuilmaisut ovat kuitenkin monesti siirtyneet sellaisinaan hakuteoksiin ja näin hämärtäneet lainakerrostumien rajoja. Esimerkiksi LägLoS:ssa muotoilu ”ein balt. Original” voi viitata joko balttilaiseen tai esibalttilaiseen lainaetymologiaan. Sanan *ehto* taas mainitsevat balttilaislainana Kaisa Häkkinen (1992c: 183) ja Lembit Vaba (1992e: 221) viitaten Koivulehdon (1989c: 188–9) esibalttilaiseen etymologiaan. Tällaisen maininnan olen tulkinnut aina etymologian alkuperäisen esittäjän käsityksen toistoksi.

Ennen Koivulehtoa kantasuomen balttilaislainoja edeltäneet indoeurooppalaisperäiset lainat yhdistettiin yleisesti johonkin arjalaiseen tai esiarjalaiseen lähtömuotoon. Koivulehto ei kuitenkaan ollut ensimmäinen esibalttilaisia lainoja ehdottanut. Jo Būga (AS 27) esitti joukon lainoja ”aistilaisesta kantakielestä”, *iš aištju prokalbės*, joissa indoeurooppalaisia palataaliklusiileja edustaa ims $s \sim$ saa $\acute{c}$. Jacobsohn (1922: 168) ehdotti – ilmeisesti Būgasta riippumatta – ”vanhimpien liettualaisten lainojen” kerrostumaa (die älteste Lehnwörterschicht aus dem Litauischen), jossa ieur k edustuu saamassa aina $\acute{c}$:nä, mutta itämerensuomessa asemasta riippuen joko s :nä tai h :na, ieur $\acute{g}$ taas aina ims h :na ja saa $\acute{c}$:nä.

Būgan ”kanta-aistilaiset” selitykset ovat palataaliklusiilikriteerin avulla yksiselitteisesti rajattavissa kantasuomen balttilaisetytymologioitten ulkopuolelle ja määriteltävissä varhaisiksi esibalttilaisetytymologioiksi. Jacobsohnin hypoteettisen ”vanhemman liettualaisen” kerrostuman määrittely on ongelmallisempaa, sillä osa siihen laskettuja itämerensuomen sanoja täyttää palataalikriteerin. Koska Jacobsohn kuitenkin piti ”vanhempaa liettualaista” kerrostumaansa ajallisesti yhtenäisenä, voi palataalikriteeriä soveltaa siihen kokonaisuutena ja poissulkevasti: osa kerrostumaan kuuluvista sanoista ei täytä kriteeriä, joten koko kerrostuma on jätettävä balttilaislainaselitysten ulkopuolelle.

Balttilaislainaselityksiksi on kuitenkin laskettava ne muutamat (väävät) etymologiat, joissa äännesuhde ieur k , $ǵ$, $ǵh \sim$ ims s on todettu normista poikkeavaksi ja hyväksytty se olettamatta kronologista eroa muihin balttilaislainoihin. Thomsen (BFB 246) yritti selittää suhteen sm *salko* ← lt *žalga* ’salko, riuku jne.’ pyrkimyksellä välttää sekaannusta sanan *halko* kanssa. Lisäksi hän (BFB 80) piti mahdollisina balttilaislainoina sanoja *porsas* (← lt *paršas* ’salvettu karju’) ja *suka* (← lt *šukos* ’kampa, pellavahäkikä’). Niitten sibilanttiedustusta hän ei perustellut ja varsin pian kaikki kolme sanaa saivat muun selityksen (vrt. kohtaa 4.3.1.3). Kun sitten Breidaks (1975: 92–93) ehdotti uudelleen *porsasta* balttilaisperäiseksi, hän selitti sen $s:n$ pohjoisbalttilaisena murteellisuutena (ieur $k >$ lv s , ieur $ǵ$, $ǵh >$ lv z), mutta piti lainaa silti jo kantasuomalaisena. Tämäkin on siis balttilaislainaselitys, mutta vailla uskottavia paralleleja.

Mitä virheellisemmäksi jokin etymologinen selitysmalli on osoittautunut, sitä hankalampaa sitä on sijoittaa nykykäsitysten kannalta relevantteihin kategorioihin. Jan Hanusz (1886: 270) väitti, että suhde ieur k , $ǵ$, $ǵh \sim$ ims h itse asiassa todistaa vanhat balttilaislainat *baltoslaavilaisiksi*, koska $h:n$ täytyy edustaa indoeurooppalaisia palataaliklusiileja ennen niitten muuttumista sibilanteiksi. Hanuszin käsitys perustui erehdykseen, sillä hän luuli h -edustusta yleissuomalais-ugrilaiseksi sekoitettuaan kielten nimet *wotisch* ja *wotjakisch*. Baltoslaaviksi ei nykyään kutsuta Hanuszin tarkoittamaa, satemisaatiota edeltänyttä indoeurooppalaisen kantakielen myöhäisvaihetta vaan myöhempää, satemisaation aikaista kielentasa (Matasović 2005a).

Seuraavan kerran baltoslaavilaisen lainan käsitettä käytti vasta yli vuosisataa myöhemmin Koivulehto (1987b: 201, 210) aivan toisenlaisessa merkityksessä. Koivulehdosta alkaen kantasuomen baltoslaavilaisilla lainoilla on tarkoitettu lainoja, joilla on samat äänteelliset tuntomerkit kuin balttilaislainoilla muttei vastineita balttilaisissa vaan ainoastaan slaavilaisissa kielissä. Kallion (1998a: 212) mukaan kantabaltti ja kantabaltoslaavi ovat käytännössä synonyymejä ja ”vanhoja balttilaislainoja voisi siis aivan yhtä hyvin kutsua

myös baltoslaavilaisiksi lainasanoiksi”. Vastaavan kannan ilmaisivat omin sanoin myös Koivulehto (1999c: 9–10) ja Kari Liukkonen (1999: 13), joten kaikki itämerensuomen baltoslaavilaiset lainaetymologiat, Hanuszin esittämät mukaan lukien, voidaan painavalla syyllä laskea balttilaislainaetymologioiksi. Samaan kategoriaan olen hieman anakronistisesti hyväksynyt Wesken (1890) olettamat kaksi peräkkäistä kerrostumaa, ”slaavilais-liettualaiset” ja ”liettualaiset” lainat, sillä Weske ei esittänyt niitten erottamiseksi mitään äänteellisiä kriteereitä ja nykyäänkin kantasuomen balttilaislainoista erotetaan eri kerrostumia (vrt. yllä lukua 2.1). Balttilaisuuden ja baltoslaavilaisuuden suhdetta käsittelem vielä alaluvussa 4.5.1.

Tämän työn otsikkona voisi siis periaatteessa olla myös ”Kantasuomen baltoslaavilaisten lainojen tutkimushistoria”, ellei ”balttilaista” olisi juuri tutkimuksen historiassa käytetty samassa merkityksessä niin paljon useammin. Huomattakoon kuitenkin, että saamen baltoslaavilaisten lainaetymologioitten määrittely ei ole näin yksinkertaista, sillä niitä käsitellessänsä samat tutkijat (Koivulehto 2006b: 188–93, Kallio 2009: 34) ovat erottaneet baltoslaavilaisen tason, jolla indoeurooppalaisia palataaliklusiileja edustavat *ś* ja *ž*, kantabalttilaisesta, jolla niistä ovat kehittyneet *š* ja *ž*. Koska itämerensuomen balttilaislainojen tutkimuksessa tällaista eroa ei ole tehty, saamen balttilaislainojen tutkimushistoria on tässä työssä vain sivujuonne ja mainitut tasot on siinä määriteltä vasta aivan käsittelemäni ajanjakson lopulla, en ota jaottelua huomioon lainaetymologioitten kronologisen luokittelun kannalta.

Viimeinen tässä käsittelyä vaativa lainakerrostuma ovat esislaavilaiset lainat, joita Kallio (2006a: 163) on nimittänyt myös varhaiskeskislaavilaisiksi (Early Middle Slavic) lainoiksi. Jälkimmäinen termi juontuu Kortlandtilta (1989: 49) ja johtaa harhaan, koska kysymys on kantaslaavia edeltävästä tasosta. Esislaavilaisia etymologioita ehdotti ensimmäisenä Viitso (1992a: 189) sanoille *tuhat* ja *lehti* ~ msl *тѣхъѡѡа* ja *лѣтъ* < ieur **tūkmt-* ja **likt-*. Koska näissä sanoissa ieur *k* edustuu ims *h*:na, Viitson esislaavilainen kerrostuma ei eroa balttilaisesta palataalikriteerin perusteella. Kallio (1998a: 212) kuitenkin nimittää esislaavilaisiksi myös oletettuja lainoja *hirsi* ja *hauki*, joitten lähtömuodoissa edustuu slaavilaisten kielten ”ensimmäinen palatalisaatio”⁷ tai samansuuntainen kehitys lähtökielessä, joka saattoi olla jokin sammunut baltoslaavin murre. Näin ollen katson kantasuomen mahdolliset esislaavilaiset lainat tutkimushistorian kannalta balttilaislainoista erotettavaksi kategoriaksi.

Myöhemmin Kallio (2006a) ja Koivulehto (2006b, 2008) ovat nimittäneet viimeksi mainittua, hypoteettista lainasanakerrostumaa kantaslaavilaiseksi. Tämä kerrostuma ei kuitenkaan määrity slaavin sisäisen kronologian perus-

⁷ Tämä vakiintunut termi on myös harhaanjohtava, koska kyseessä ei ole palatalisoituminen vaan obstruenttien *k*, *g* ja *x* affrikoituminen palataalisissa ympäristöissä.

teella, sillä kaikki tunnetut slaavilaislainat periytyvät ”ensimmäisen palatalisaation” läpikäyneistä muodoista. Kerrostuman ehtoina ovat ”ensimmäisen palatalisaation” varhemmuus ksm *ti* > *ci* ja *š* > *h* -muutoksiin nähden sekä slaavilaiskontaktien yhtäaikaisuus kantasuomen balttilaiskontaktien kanssa (vrt. alalukua 4.7.4). Tämän vuoksi käytän siitä nimitystä *kantasuomen varhaiset slaavilaislainat*. Nimitys *esislaavilaiset lainasanat* on 2000-luvulla jäänyt käytöstä.

2.3. Lainaetymologian määritelmä

Esihistoriallisten kielikontaktien tutkija on sikäli onnellisessa asemassa, ettei hänen yleensä tarvitse ottaa kantaa kysymykseen, mikä lainasana on. Synkroninen kielikontaktitutkimus joutuu usein pohtimaan eroa lainan ja koodinvaihdon välillä, samoin niihin liittyviä käsitteellisiä ongelmia (vrt. Clyne 2003: 70–92, Myers-Scotton 2002, Thomason 2001: 133–6). Historiallistenkin kielikontaktien tutkijan on käsiteltävä lainasanan ja vierassanan (sitaattilainan) eroa sekä lainakontaktitilanteessa vaikuttavaa dynamiikkaa (esim. Hinderling 1981: 30–89, Haspelmath 2009: 43). Vanhimmista kielikontakteista kulunut kymmenien sukupolvien mittainen aika on kuitenkin peittänyt kaiken eron tuolloin tutun ja vieraan aineksen väliltä kielen sanastossa. Vain historiallis-vertailevan menetelmän kautta voimme erottaa toisistaan vanhat lainat ja vielä vanhemman perintösanan.

Jokaisessa lainaetymologiassa on erotettavissa kaksi osaa, *alkuperäväite* ja *rinnastus*. Esimerkiksi lyhytmuotoon tiivistetyssä etymologiassa ”sm *helle* ← ba, vrt. lt *šiltis* ’lämpö’” on alkuperäväite ”sm *helle* ← ba” ja rinnastus ”sm *helle* ~ lt *šiltis* ’lämpö’”. Rinnastusmerkkiä ”~” käytän tässä etymologisen yhteenkuuluvuuden merkinä, joka ilmaisee saman kuin lyhenne ”vrt.” etymologian yhteydessä: kahdella sanalla on tarkemmin määrittelemätön etymologinen yhteys. Yhteytenä voi olla alkusukulaisuus, laina, johtosuhde tai jokin näitten yhdistelmä. Kahden sanan vertaaminen ei vielä selitä kummankaan alkuperää, vaan vasta alkuperäväite täsmentää, mistä rinnastuksessa on kyse.

Rinnastuksia on suomen ja muiden suomalais-ugrialaisten kielten tutkimuskirjallisuudessa esitetty paljon kauemmin kuin alkuperäväitteitä tai kokonaisia lainaetymologioita. Jo M. Johann Thunmann (1772) esitti samankuuloisten ja -merkityksisten suomen ja liettuan sanojen välille rinnastuksia (IBL 1–4, Häkkinen 2008: 58–59). Kesti yli vuosisadan, ennen kuin syy näitten samankaltaisuuksien välillä selvitettiin. Myöhemmät etymologit ovat paljonkin hyödyntäneet Thunmannin ja muiten sanastollisten yhteyksien keräilijöitten löytöjä, mutta niitten osa ei ole keskeinen tässä tutkimuksessani, joka alkaa

vasta balttilaislainojen lainautumismekanismin tunnistamisesta ja käsitteen määrittelemisestä. Varhaista omnikomparatistista tutkimusta kuvaan tarkemmin kohdassa 4.3.1.1.

Itämerensuomen sanoille on rinnastuksia esitetty paitsi suku- ja naapurikieliin, joskus myös hyvin kaukasiin indoeurooppalaisiin, turkkilaisiin, seemiläisiin ym. kieliin. Pelkkiin rinnastuksiin en ole lukenut niitä mainintoja, joitten yhteydessä itämerensuomen sanalle on esitetty balttilaislainan mahdollisuuden pois sulkeva etäsukukielinen vastine. Niissä rinnastusmerkkiä ”~” on yleensä käytetty ilmaisemaan etymologista samuutta, siis polveutumista samasta kantakielen sanasta. Ne olen luokitellut ei-balttilaislainaselityksiksi, siis balttilaislainaselityksen poissulkeviksi etymologioiksi. Tässä tutkimuksessa käytän etymologisen samuuden ilmaisemiseksi merkkiä ”=”, mutta indouralilaisten, uralilais-altailaisten ja muitten kielikuntien välisten rinnastusten välillä merkkiä ”~”.

Balttilaislainaetymologioitten ja pelkkien rinnastusten välillä on myös rajatapauksia, etenkin varhaisessa alan kirjallisuudessa. Esim. Donner (VW I: 8) esitti, että sm *harakka*, va *araga*, vi *harakas*, li *aragös* ja unk *sarka* (oik. *szarka*) ovat lainoja lt *szarka* (nykyortografialla *šarka*), msl *soraka* ja ven *soróka* sanoista (kirjoitusasut Donnerin mukaan). Donner siis esitti rinnastuksen lisäksi lainaselityksen, mutta sitä ei voi pitää sen paremmin balttilaisena kuin slaavilaisenakaan lainaetymologiana, sillä hän ei täsmentänyt, mikä (kanta)kielimuoto lainasi mistä (kanta)kielimuodosta. Tällaiset täsmentämättömät lainaselitykset olen luokitellut rinnastuksiksi.

Pelkkää alkuperäväitettä ”← ba” ei voi pitää balttilaisetymologiana sen paremmin kuin pelkkää rinnastustakaan. Alkuperäväitteitä ilman rinnastusta on eri aikakausina kuitenkin esitetty varsin paljon. Usein kysymys on erehdyksestä: kirjoittaja ei ole aikonut esittää aiemmin tuntematonta balttilaislainaväitettä, vaan on huonosta muistista, väärinymmärryksen takia tai huolimattomuuttansa maininnut laina-alkuperän, jota ei ole koskaan esitetty. Vain silloin tällöin mukana on viittaus väärin tulkittuun lähteeseen. Muutaman kerran on vahingossa esitetty alkuperäväite korjattu jälkeinpäin.

Moni kirjoittaja on esittänyt alkuperäväitteitä ilman rinnastusta tarkoituksella. Tutkijat ovat eri yhteyksissä viitanneet oman tai toistensa etymologisen tutkimuksen tuloksiin ilman mahdollisuutta tai tarvetta esittää perusteluja. Varsinainen etymologia on parhaissa tapauksissa julkaistu myöhemmin, mutta usein jäänyt esittämättä. Alkuperäväitteitten julkaiseminen ennen etymologioita on ollut erityisen leimallista Vaban tutkimustyölle.

2.4. Etymologioitten määrä

Eri aikoina esitettyjen ja eri tutkijoitten esittämien balttilaislaina-etymologioitten määrän vertailemiseksi on määriteltävä etymologia tutkimuksen entiteettinä: milloin on kysymys uudesta, itsenäisestä balttilaislaina-etymologiasta ja milloin vanhan etymologian parannellusta muunnoksesta? Kysymys ei ole ongelmaton.

Balttilaisten lainaetymologioitten kokonaislukumäärään lasken tässä työssä mukaan vain aivan uudet, aiemmin esittämättömät etymologiat. Useat tutkijat ovat joko tietämättömyyttään tai tarkoituksella esitelleet uusina jonkun toisen jo julkaisemia selityksiä. Jos jo kerran esitetyn etymologian rinnastus ja alkuperäväite julkaistaan uutena ajatuksena, kyseessä ei ole uusi etymologia, vaikka sitä perusteltaisiin uusin argumentein.

Etymologioitten lukumäärät lasken rinnastusten, en alkuperäväitteitten mukaan. Jos itämerensuomen sanalle esitetään uusi lainaoriginaali balttilaisesta kielikunnasta, kyseessä on uusi balttilaislainaetymologia riippumatta siitä, onko samalle sanalle aiemmin esitetty balttilaislainaetymologiaa vai ei. Suurelle joukolle itämerensuomen sanoja on esitetty kaksi eri balttilaislainaetymologiaa, muutamalle kolmekin. Myös itämerensuomen sanalle samassa yhteydessä esitetyt, keskenään vaihtoehtoiset balttilaiset lainaoriginaalit ovat eri rinnastuksia, alkuperäväitteitten yhteydessä esitettyinä siis eri balttilaislaina-etymologioita.

On johdonmukaista, että itämerensuomen sanan rinnastaminen samaan balttilaiseen lainaoriginaaliin kuin aiemmin ei merkitse uutta etymologiaa vaan vanhan etymologian toistoa tai muunnelmaa. Lainaoriginaalin samuuden määrittelemisen ei kuitenkaan ole ongelmantonta. Eri sanueisiin kuuluvat muodot, kuten lt *kartas* 'kord' ja pr *kerdan* 'aika' sm. *kerta*-sanaan yhdistettyinä ovat itsestään selvästi eri originaaleja, mutta saman sanueen sisällä rajanveto on vaikeampaa. Tulisiko jokainen lainaoriginaaliksi esitetty sana lukea omaksi rinnastukseksi, alkuperäväitteen yhteydessä siis uudeksi etymologiaksi, riippumatta siitä, kuuluuko se samaan vai eri sanueeseen kuin aiemmin esitetyt lähtömuodot? Tässä esitän samasta sanueesta esitetyt lähtömuodot aina saman etymologian muunnelmina: olen siis hylännyt "sanaperiaatteen" ja päätenyt "sanueperiaatteeeseen". Perustelen tässä lyhyesti ratkaisuni.

Hyvin usein etymologian yhteydessä ei ole esitetty yhtä tarkkaa lähtömuotoa, vaan monta eri johdosta samasta balttilaisesta vartalosta. Esimerkiksi Būga (1912b: 33) esitti sanaa *kukkuri*⁸ 'kukkula' balttilaislainaksi yhdistäen siihen muodot lt *kukis* (?), *kuka* (?), *kuké* 'Stockknopf', *sukukę* (LEW) 'gereift, gelagert (von der Gerste)', *kukuriai* 'obere Teil des Rückens', *kukštera* 'id.;

⁸ Būgan mukaan sana on karjalaa. Se kuitenkin esiintyy myös suomessa (vrt. IBL, SSA)

Buckel', *kaukas* (LKŽ), *kaukuras* 'Hügel' *kaukuré* 'Gipfel', lv *kūkums* 'kyttyrä', *kukurs* 'Buckel; Erd-, Lehmklumpen auf geegtem Felde' sekä pr *queke* 'stecele'. Mikäli jokainen tarjottu samakantainen lähtömuoto luettaisiin alkuperävaihteeseen yhdistettynä aina uudeksi lainaetymologiaksi "sanaperiaatteen" mukaan, olisi Būgan katsottava esittäneen 12 vaihtoehtoista lainaetymologiaa. Tällainen tulkinta ei kuitenkaan vastaa Būgan todennäköisintä intentiota eli karjalan sanan liittämistä äänneasultaan tarkemmin määrittelemättömänä vanhana balttilaislainana mainitun balttilaisen sanueen yhteyteen.

Toinen ongelma samakantaisten etymologioitten rajanvedossa tulee siitä, ettei balttilaislainojen lähtökieltä ole dokumentoitu, vaan sen sanojen identifioimiseksi on käytettävä myöhempien sukukielten, lähinnä balttilaisten kielten apua. Balttilaislainaetymologioitten tunnistamisen kannalta liettua on tärkein kieli, mutta hyvin usein vastaavuuksia on esitettävä muistakin kielistä, ennen kaikkea muista baltoslaavilaisista kielimuodoista. Jos vastineiksi esitetyt esimerkiksi latvian ja liettuan sanat eivät sekä vartaloltaan että päätteeltään vastaa tarkasti toisiaan, tulisi niitä "sanaperiaatteen" mukaan pitää keskenään vaihtoehtoisina lähtömuotoina ja kirjata kaksi eri etymologiaa. On kuitenkin tavallista, että saman balttilaisen sanan vastineet latviassa ja liettuaassa eroavat toisistaan esimerkiksi päätteen tai apofonia-asteen suhteen.

"Sanaperiaatteen" kolmas ongelma on sanan käsitteen epäolennaisuus etymologian historian kannalta. Tutkijat ovat kiistelleet lainojen lähtömuodoista paitsi sanojen myös sananmuotojen tasolla. Esimerkiksi *morsian*-sanaan on yhdistetty sekä liettuan yks. nom. *marti* 'morsian ym.', yks. akk. *marčią* että abstrahoitu sanavartalo **martja-*. Joskus saman sanan eri taivutusmuotojen välillä on eroa paitsi päätteessä myös apofonia-asteessa ja eri tutkijat ovat esittäneet lainaoriginaaleiksi eriasteisia muotoja: tällainen ero on esimerkiksi Viitson (1992b: 167) ja Ritterin (1993a:156–7) *ihmiselle* esittämässä lähtömuodoissa.

Yllä esittämäni perusteella pidän "sanueperiaatetta" parhaana olemassa olevana ratkaisuna lainaetymologioitten väliselle rajanvedolle. Tällöin on tietenkin määriteltävä sanueen käsite tai ainakin määriteltävä, missä sanueitten välisen rajat kulkevat. Rajanveto olisi ideaalitapauksessa tehtävä lainanantajakielen kannalta, mutta tuntemattoman ja ammoinkin kadonneen kielen kohdalla tämä ei ole helppoa, onhan sanueen määrittely ongelmallista jo nykykieltenkin tutkimuksessa. Rajatapauksia on tässä työssä kuitenkin tullut vastaan vain vähän.

Ongelmatapauksia kantasuomen balttilaislainoiksi esitettyjen sanojen joukosta löytyi kaksitoista, joista vain neljä kahden eri tutkijan esittämien ja peräti kahdeksan saman tutkijan esittämien eri alkuperävaihtoehtojen välillä. Kaikkien selvittämiseksi käytin balttilaisten kielten etymologisten sanakirjojen

(LEW, SEJL, LEV, PEZ) apua. Niitten mukaan (1) kaikki sanan *märkä* originaalin vastineina esitetyt balttilaiset muodot kuuluvat samaan sanueeseen: lv *merka* 'läpimärkä esine; kosteus', *mērce* 'kaste, soust', *mērkt* 'kastella, liottaa', *mirkt* 'leotuma, ligunema', lt *merkti* 'liottaa, tulla liotetuksi', *mirkti* 'im Wasser stehen oder liegen, eingeweicht, eingewässert, durch und durch naß sein' (BFB 201) ja lt *marka* 'Flachsröste; Stelle, wo der Flachs zum Weichen lagert' (BF 90), samoin yhtä sanuetta ovat (2) lt *viekas* 'Kraft, Stärke' ja *veik* 'bald; leicht; beinahe', joista edelliseen Koivulehto (1989c: 188) ja jälkimmäiseen Liukkonen (BF 25) on liittänyt sanan *vaikka*. Kummassakaan tapauksessa Liukkonen ei siis ole julkaissut uutta etymologiaa vaan esittänyt muunnelman jo julkaistusta. Sen sijaan (3) Thomsenin (BFB 211) *ratsas*-sanaan rinnastamat lt *raitas* 'ratsa-' ja lv *raits* 'reipas' eivät kuulu lt *ratas* 'pyörä, kehä' -sanan yhteyteen, josta Ritter (1993a: 122–4) johti ba **ratjas*-asun suomen sanan lainaoriginaaliksi. Ritterin etymologia on näin ollen eri kuin Thomsenin. Myöskään (4) Hummelstedtin (2001: 125–6) sanoihin *repiä* ja *riepata* yhdistämät liettuan verbit *grebti* ja *repti*, oik. *grėbti* 'gewaltsam wegnehmen' ja *rėpti* 'umgeben, umfassen; sich vernarben', eivät kuulu samaan sanueeseen, joten Hummelstedtin täytyy katsoa esittäneen kaksi vaihtoehtoista balttilaislainaetymologiaa kummallekin.

Loput sanueenrajausongelmat liittyvät kahteen balttilaisissa kielissä hyvin tavalliseen epäsäännölliseen äännevaihteluilmiöön, *s mobileen* ja klusiilien soinnillisuusvaihteluun. *S mobile* eli sananalkuinen *s : 0* -vaihtelu esiintyy koko indoeurooppalaisessa kielikunnassa, kun taas klusiilien soinnillisuusvaihtelu on balttilaiskielille tyypillinen ilmiö, joka on joskus liitetty oletettuun suomalais-ugrilaiseen substraattivaikutukseen (esim. Mańczak 1990; vrt. kuitenkin Holst 2015: 163–4). Mieluummin soinnillisuusvaihtelua voisi tutkia osana Holzerin (1989) baltoslaavilaisten kielten sanastosta esittämää, kadonneen indoeurooppalaisen kielen (Temematisch) jättämää substraattivaikutusta; Holzerin substraattihypoteesia on kuitenkin kritisoinut Matasović (2013).

Viidessä selvittämistä vaatineessa tapauksessa näytti esiintyvän pelkkää klusiilien soinnillisuusvaihtelua, lopuissa kolmessa sekä soinnillisuusvaihtelua että *s:n* vaihtelua. Ensin mainituissa kuitenkin kaikki sanakirjat pitävät kaksi sanuetta erillään. Kaliman (1941b: 210) sanaan *laito* liittämät lt *šlaitas* 'nōlv(ak)' ja lv *slaidis* 'hoikka' (5) on erotettava toisistaan – Kalima esitti siis kaksi keskenään vaihtoehtoista rinnastusta. Samoin (6) Ritterin (1998a: 147–50) *patsas*-sanaan liittämä pr *boadis* 'Stich' ja Koivulehdon (1999c: 227) originaalina pitämä lt *padis* 'Schragen; Untergestell' kuuluvat eri sanueisiin. Näin on osittain myös (7) Koivulehdon (1989c: 185–7) *lieve*-sanaan rinnastamien kolmen balttilaismuodon suhteen: lv *klēpis* 'syli' ja lt *klėbys* 'syli, sylillinen' kuuluvat yhteen, mutta etymologiset sanakirjat (ja Koivulehto itse)

erottavat niistä muodon lt *glėbys* 'embus; sületäis, süli'. Hahmon (1998) *paukuraan* yhdistämät latin sanat *paugurs* 'küngas, mäekink; möhn, mügar' ja *baugurs* 'Anhöhe, Hügel' (8) Karulis (LEV) johtaa sanoista *pauga* 'Kopf, Nacken; eigensinniger, ungehorsamer Mensch' ja *bauga* 'Klötzchen oben am Sack des Fischernetzes usw.', joista Hahmo katsoo *paukaman* lainautuneen. Karulis esittää merkitysvaikutuksia *p-* ja *b-*alkuisten sanueitten välillä, mutta johtaa ne eri indoeurooppalaisista juurista.

Kolmesta tapauksesta, jossa kohdekielen (lainansaajakielen) sanalle on esitetty sekä *s-*llisiä että *s-*ttömiä lainaoriginaaleja, vain yhdessä nämä kuuluvat samaan sanueeseen. Alfred Salmela (1966: 378–9) rinnasti adjektiivin *kirpeä* happamuuteen, karvauteen, kirpeyteen ja kylmyyteen liittyviin liettuan sanoihin *kirpti*, *kartus*, *kartinis*, *kartis*, *kartinti*, *kirsti*, *skirbti* ja *kiršlys* (9), joitten suhteen sekä Fraenkel että etymologian esittäjä ovat yhteenkuuluvuuden kannalla; saman etymologian esitti kuitenkin jo Būga (AS 146, 190), joka mainitsi liettuaista vain sanan *apskirbti* 'säuerlich werden, ansäuern'. Vaba (2004a) esitti viron sanalle *kurtuma* 'kuihtua' kaksi vaihtoehtoista originaalia liettuaista, verbit *skursti* 'viletsuses elama; virelema, kiratsema' ja *gursti* 'schwächer werden; verderben, krepieren usw.' (10), jotka eivät liettuan etymologisten sanakirjojenkaan mukaan kuulu yhteen. Yrjö Toivosen (1917b: 36–38) kaksi vi *köblas* 'kuokka' -sanalle esittämää liettuan lähtömuotoa *kablys* 'konks; pootshaak; hark' ja *kaplys* '(nūri) kirves; köblas; kirka; löikehammas' (11) sanakirjat pitävät erillään ja kolmatta muotoa *skaplis* 'Hohlaxt' eivät mainitse lainkaan; tässä olen tulkinnut Toivosen esittäneen samalle sanalle kolmea eri etymologiaa rinnan.

Yksi uusi etymologia on muokattu aiemmasta lainaetymologiasta poistamalla yksi rinnastettu sana: Nilssonin (2001: 188) esittämä sm *koipi* ← lt *koja* 'jalg' (12) on uusi balttilaislainaetymologia, koska Nilsson on jättänyt pois Liukkosen (1999: 66–67) oletuksen lähtömuodon kontaminaatiosta liettuan sanan *staibis* 'säär' kanssa. Liukkosella lainaoriginaaleina ovat siis sekä *koja* että *staibis*, Nilssonilla vain *koja*.

”Sanueperiaatetta” ei voi soveltaa etymologioitten väliseen rajanvetoon lainansaaja- eli kohdekielikunnan puolella, sillä sanueen määrittää yhteinen alkuperä. Esimerkiksi Liukkonen (1999: 39) kannatti kahta eri balttilais-etymologiaa kirjoittaessansa, että *kelta* on laina balttilaisesta lähtömuodosta *geltā ja *keltainen* lähtömuodosta *geltainan, kun taas Mauno Koski (1983: 101–2) kannatti vain *kellan* balttilais-etymologiaa ja piti *keltaista* sen johdok-sena. Liukkosen tulkinnan mukaan siis *kelta* ja *keltainen* eivät kuulu samaan sanueeseen, Kosken tulkinnan mukaan kuuluvat.

Samanlainen määrittelyperiaate toimii myös eri itämerensuomalaisten kielten välillä. Toivonen (1917b: 18) katsoi suomen sanan *kelle* balttilais-

lainaksi (vrt. lt *skiltis* 'perunasta, nauriista ym. leikattu viipale'), mutta kielsi sanojen vi *kild* ja li *kilda* 'sirpale, siru, pirstale' kuuluvan samaan yhteyteen. Alo Raun (EKET) taas liitti viron ja liivin sanat balttilaislainoina samaan liettuan sanaan, muttei maininnut suomen sanoja. Tällöin kyse on kahdesta eri etymologiasta. Vaba (1990a: 130) puolestaan uskoo sekä suomen että viron ja liivin sanojen kuuluvan samaan baltista lainattuun sanueeseen, jolloin hän ei esitä kolmatta etymologiaa vaan kannattaa toista jo esitetyistä. Tarkalleen ottaen Vaba kannattaa molempia etymologioita, mutta koska hän yhdistää ne, hänen on katsottava kannattavan vain yhtä. Tällöin olen merkinnyt Vaban kannattaneen Toivosen etymologiaa, koska se on vanhempi.

Valitsemani menetelmän kannalta ongelmallisimpia laskettavia ja luokiteltavia ovat Raimo Anttilan (1990, 1995, 1997b ja 2000) balttilaislaina-etymologiat. Anttila pitää suurta joukkoa itämerensuomen *kVl(t)V-* ja *kV(V)nV-*kantaisia sanoja "ainakin 50 % varmuudella" balttilaisperäisinä perusteinaan lukuisat semanttiset yhteydet ieur **skel-* ja **g^when-*kantaisten sanueitten edustukseen balttilaisissa ja slaavilaisissa kielissä. Hän ei kuitenkaan erittele, mitkä itämerensuomen sanat ovat lainoja ja mistä balttilaisista lähtömuodoista, vaan tyytyy *pattern explanation* -metodillansa saatuun "puolivarmaan" tietoon. Olen tässä päätyynyt kirjaamaan Anttilan balttilais-etymologian jokaiselle hänen mahdollisesti balttilaisperäisenä pitämällensä sanalle, jota ei ole mahdollista itämerensuomen johtosääntöjen mukaisesti johtaa muista hänen esittämistensä balttilaislainoista. Tämän joukon muodostavat sm *kalu, kanas, kelle, kenata, kilo, kina, kinos, kinuta, kola, kolle, konata* (jonka johdos voi olla *kone*) ja *kuona*, joilla kullakin on laaja merkitysten kirjo eri murteissa. Anttilan metodista kirjoitan enemmän kohdassa 4.3.1.9.

Erillisiksi etymologioiksi en tässä lue oletuksia eri balttilaisista lähtömuodoista muutamien itämerensuomen sanojen kielittäin eroavien äänneasujen (esim. sm *seiväs*, vi *teivas*, vs *saivas*, li *taibas*) selittämiseksi. Nämä oletukset (Mikkola 1909a alkaen) liittyvät laajempaan kysymykseen kantasuomen balttilaiskontaktien luonteesta. Mikäli esimerkiksi kba *ei*-diftongin edustuksen suhteen eroavat muodot olisi lainattu eri balttilaisista murteista eri kantasuomen murteisiin, olisi syytä päätellä, että sama pätee niihinkin balttilaisiin lainoihin, joissa mikään äännepiirre ei paljasta tällaisia murre-eroavaisuuksia.

Yllä esitellyin kriteerein olen laskenut vuosina 1869–2009 esitetyn yhteensä 972 balttilaisetymologiaa sekä 65 edelleen vaille rinnastusta jäänyttä balttilaista alkuperäväitettyä yhteensä 989:lle itämerensuomen sanalle. Etymologioista 57 ja rinnastuksettomista alkuperäväitteistä yksi on esitetty negatiivisina, ts. niitten ensimmäinen esittäjä on pitänyt niitä hylättävinä hypoteeseina tai johonkin toiseen alkuperäselitykseen verrattuna epätodennäköisempinä.

3. Balttilaislainaetymologiat ja niiden vastaanotto

Tässä pääluvussa tutkin sitä, millaisia balttilaislainaetymologioita on esitetty ja mitä niistä on sanottu. Lähestyn aihetta ennen kaikkea tutkimushistorialliseksi taulukoksi järjestämäni aineiston pohjalta. Menetelmäni on uusi, sillä etymologioita ja niistä käytyä keskustelua ei ole aiemmin vastaavalla tavalla kvantifioitu. Sen vuoksi otan tässä luvussa käyttöön eräitä uusia käsitteitä. Niistä tärkeimmät ovat **alkuperämaininta** ja **etymologian status**.

Alkuperämaininnalla tarkoitan tässä etymologista väitettä eli jonkun sanan alkuperän mainintaa painetussa kirjallisuudessa riippumatta siitä, onko maininta uusi vai vanha, perusteltu vai perustelematon. Yksi alkuperämaininta vastaa laskennallisena yksikkönä yhtä tutkimushistoriallisen taulukkonin riviä. Luvussa 3.1 jaan alkuperämaininnat eri tyyppisiin sekä käsittelen balttilais-alkuperämainintojen määriä ja jakaumaa kirjallisuudessa.

Etymologian statuksella tarkoitan sen vastaanottoa eli tutkijayhteisön käsitystä sen hyväksyttävyydestä tietyllä ajan hetkellä. Etymologiaa on voitu pitää hyväksyttynä, hylättynä tai kiistanalaisena, mutta se on voinut myös jäädä kirjallisuudessa käsittelemättä. Määrittelen etymologioitten statuksen niistä esitettyjen alkuperämainintojen perusteella. Eräitten etymologiatyyppien käsittelyssä alkuperämainintojen tulkinta on kuitenkin eri syistä ongelmallista: näitä tulkintaongelmia käsittelen luvussa 3.2.

Luku 3.3. on tämän pääluvun pisin, sillä se sisältää paitsi kehittämäni etymologioitten statuksen määrittämissä menetelmän, myös luettelot kaikista esitetyistä balttilaislainaetymologioista sen mukaan, mikä niiden status oli käsittelemäni ajanjakson loppuhetken eli vuoden 2009 käsitysten mukaan luvussa. Lopuksi tarkastelen käsitysten kehittymistä ajassa ryhmien koossa tapahtuneitten muutosten kautta luvussa 3.4. Tämä pääluvun viimeinen luku esittelee tärkeimmät päätelmäni lainasanojen tutkimuksissa vaikuttaneista trendeistä ja niiden syistä.

3.1. Alkuperämaininnat ja niiden tyypittely

Balttilaislainoja käsittelevästä kirjallisuudesta vain osa esittelee uusia etymologioita. Useimmat tutkimuskirjallisuuteen kuuluvat tekstit osallistuvat keskusteluun sanojen alkuperästä ja valtaosa teoksista vain mainitsee aiemmin esitettyjä alkuperäväitteitä. Kaikki nämä lisät tutkimukseen ovat sen edistymisen kannalta kiinnostavia, mutta vaihtelevassa määrin. Olen poiminut aineistostani kaikki balttilaisperäisinä pidettyjä itämerensuomen sanoja koskevat alkuperämaininnat ja jakanut ne kolmeen päätyyppiin ja kolmeentoista

alatyyppeihin. Tässä luvussa esittelen ensin alkuperämainintojen tyypit ja tarkastelen erityyppisten mainintojen määriä tutkimuskirjallisuudessa (3.1.1). Tutkin alkuperämainintojen kokonaismääriä ja jakaumia aikaulottuvuudessa (3.1.2) ja eri kirjallisuuslajien välillä (3.1.3) esitellen syitä mainintatyyppien määrissä havaittaviin kehityksiin ja eroihin.

3.1.1. Alkuperämainintojen tyypit

Ensimmäinen päätyyppi, **uudet balttilaisalkuperävaihteet** mainittiin edellisessä luvussa. Niihin kuuluvat sekä ilman rinnastusta esitetyt **uudet pelkät (rinnastuksettomat) alkuperävaihteet** että rinnastuksen sisältävät **uudet balttilaisetytymologiat**. Molemmat voi jakaa neljään alatyyppeihin sen mukaan, kuinka todennäköisinä esittäjä on niitä pitänyt ja missä suhteessa ne on esitetty muihin sanalle esitettyihin alkuperäselityksiin. Yhteensä alatyyppejä on siis kahdeksan.

Uusi alkuperävaihte on voitu esittää todennäköisenä tai mahdollisena mainitsematta muita sanalle esitettyjä selityksiä, se on voitu esittää muita selityksiä parempana tai niitten kanssa yhtä hyvänä vaihtoehtona. Nämä ovat **positiivisia** etymologioita tai alkuperävaihteita. Uusi alkuperävaihte on kuitenkin voitu esittää myös **negatiivisena**, siis joko muita esitettyjä selityksiä heikompana tai muusta syystä hylättävänä. Tämän työn aineistossa ovat mukana ensinnäkin sellaiset negatiiviset etymologiat, jotka on esitetty periaatteessa mahdollisina, mutta muuhun selitykseen nähden toissijaisina, sekä toiseksi jonkun myöhemmin mahdollisina pitämät. Pois on jätetty sekä esittäjänsä että kaikkien mainitsijoiden täysin mahdottomina pitämät balttilaiselitykset.

Toinen alkuperämainintojen päätyyppi on **keskustelukommentti**, joita erottelen kolmenlaisia: balttilaisoletuksia vastaan esitetyt **kritiikkikommentit**, balttilaista alkuperää tukevat ja joko jotain muuta etymologiaa tai balttilaisetytymologian mainitsematta jättämistä kritisoivat **puolustuskommentit** sekä lopuksi **vaihtoehtomaininnat**, jotka mainitsevat balttilaislaina oletuksen että jonkin sen kanssa vaihtoehtoisen selityksen ottamatta selkeästi kantaa kummankaan puolesta tai kumpaakaan vastaan. Useimmissa keskustelukommenteissa ei mainita rinnastettua balttilaista sanaa, vaan nimetään ainoastaan esitetyt alkuperävaihteet. On tärkeitä huomata, että koko jaottelu on tehty balttilaisalkuperävaihteitten näkökulmasta: esimerkiksi moni tässä kritiikkikommentiksi luokiteltu väite on ei-balttilaisen alkuperäselityksen kannalta uusi etymologia.

Useimmat keskustelukommentit vertailevat keskenään vain kahta samalle sanalle esitettyä selitystä, mutta jotkut useampiakin. Puolustuskommenteiksi olen laskenut vain tapaukset, joissa balttilaislainaselitystä pidetään kaikista

esitetystä vaihtoehdoista parhaana. Jos balttilaiselitys esitetään yhtä tai useampaa vaihtoehdoista selitystä parempana mutta yhtä huonompana, kyseessä on kritiikkikommentti, jos taas se esitetään yhtä tai useampaa selitystä parempana mutta yhden kanssa yhtä hyvänä, kyseessä on vaihtoehtomaininta.

Kolmas ja paljon muita yleisempi päätyyppi on pelkkä alkuperämaininta, joita on kahta alatyyppeä: **pelkät** (aiemmin tunnetun) **balttilaisen alkuperän maininnat** ja **pelkät** (aiemmin tunnetun) **ei-balttilaisen alkuperän maininnat**. Pelkät alkuperämaininnat sisältävät joskus rinnastuksen, mutta paljon useammin ainoastaan alkuperävaihteen. Ne toistavat jo esitettyjä etymologioita, joko viitteillä varustettuina tai ilman. Suuri osa edellisessä kappaleessa mainituista ilman etymologiaa esitetystä uusista balttilaisalkuperävaihteista on niiden esittäjä itse asiassa tarkoittanut tällaisiksi pelkiksi alkuperämaininnoiksi, mutta erehtynyt mainitessansa balttilaislainana sanan, jota kukaan ei aiemmin ollut sellaiseksi esittänyt.

Alkuperämainintatyypeistä eniten uutta sisältöä keskusteluun tuovat uudet alkuperävaihteet ja vähiten pelkät alkuperämaininnat. Kritiikki- ja puolustuskommentit tuottavat enemmän uutta sisältöä kuin pelkät alkuperämaininnat, mutta vaihtoehtomainintojen asema on näitten **varsinaisten keskustelukommenttien** ja pelkkien alkuperämainintojen välillä. Vaihtoehtomaininnan esittäjän rooli on passiivisempi kuin jonkin etymologian kannattajan tai vastustajan: hän osoittaa tuntevansa kummatkin selitykset, muttei välttämättä niiden heikkouksia tai vahvuuksia.

Alkuperämainintojen tyypit muodostavat kolmiulotteisen avaruuden, jonka yhtenä ulottuvuutena on rinnastuksen olemassaolon ja puuttumisen vastakkaisuus, toisena alkuperävaihteen uutuuden ja toiston vastakkaisuus ja kolmantena modaalinen kriteeri eli alkuperävaihteen yhteydessä esitetty kannanotto saman sanan muihin alkuperäselityksiin. Ensimmäinen ulottuvuus, rinnastuksen olemassaolo on kuitenkin olennaista vain uusien alkuperävaihteitten kohdalla, viittaavathan toistetut alkuperävaihteet jo esitettyihin väitteisiin. Näin kolmiulotteinen avaruus voidaan helposti esittää kaksiulotteisena taulukkona.

Taulukko 1 ei ole täysin kattava ei-balttilaisen alkuperän mainintojen osalta. Olen nimittäin jättänyt hakematta tai merkitsemättä taulukkoon ei-balttilaisten selitysten maininnat useimmille sellaisille sanoille, joitten balttilainen etymologia ei ole saanut kannatusta (vrt. kannatuksen määritelmää alaluvussa 3.3.1). Näitä ei-balttilaisia mainintoja on paljon, mutta ne eivät mitenkään liity balttilaislainoista käytyyn keskusteluun.

	Ba. alkuperään luotettu, muita selityksiä ei mainittu	Ba. alkuperää pidetty parempana kuin muita selityksiä	Ba. alkuperää pidetty yhtä mahdollisena kuin muita selityksiä	Ba. alkuperää kritisoiu, muita selityksiä joko mainittu tai ei	Ba. alkuperää ei mainittu
Uudet rinnastuksettomat alkuperävaihteet	Muihin selityksiin vertailematta esitetty ba. alkuperä (85)	Muuta selitystä parempana esitetty ba. alkuperä (4)	Vaihtoehtoisena esitetty ba. alkuperä (11)	Epätodennäköisenä tai mahdottomana esitetty ba. alkuperä (1)	Pelkät muun selityksen maininnat (5041)
Uudet etymologiat	Muihin selityksiin vertailematta esitetyt ba. etymologiat (545)	Muuta selitystä parempina esitetyt ba. etymologiat (258)	Vaihtoehtoisina esitetyt ba. etymologiat (123)	Epätodennäköisinä tai mahdottomina esitetyt ba. etymologiat (57)	
Toistetut alkuperävaihteet	Pelkät ba. alkuperän maininnat (11 498)	Puolustuskommentit (699)	Vaihtoehtomaininnat (1341)	Kritiikkikommentit (1603)	
	Kelpoisuusväitteet	Paremmuusväitteet	Vaihtoehtoväitteet	Kritiikkiväitteet	

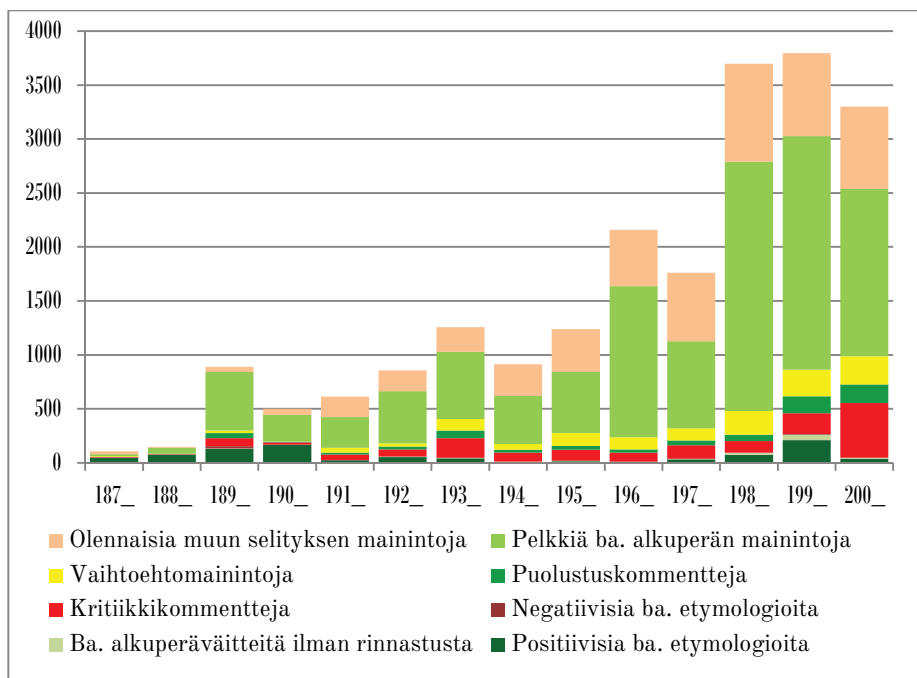
Taulukko 1. Alkuperämainintojen tyyppittely uutuuden, rinnastuksen olemassaolon ja vaihtoehtoisin selityksiin suhtautumisen mukaan. Vihreällä taustalla ovat uudet alkuperävaihteet, oranssilla keskustelukommentit ja keltaisella pelkät maininnat. Suluissa olevat luvut ilmoittavat rivien määrän tutkimushistoriallisessa taulukossa (vrt. alla).

Taulukossa edustuvien ei-balttilaisten alkuperämainintojen sattumanvaraisuutta vähentääkseni olen jälkepäin erottanut sen tiedoista omaksi epäolennaiseksi ryhmäksensä (yllä luvussa 1.3 mainittujen epäolennaisien tietojen lisäksi) kaikki sellaisten sanojen ei-balttilaiset maininnat, joille esitettyä balttilaista alkuperävaihtetta ei ole aikavälillä 1869–2009 kertaakaan mainittu sen julkaisemisen jälkeen. Tällaisia ”unohdettuja”, maininnatta hylättyjä balttilais-alkuperävaihteita on 236 (187 etymologiaa ja 49 rinnastuksetonta alkuperävaihtetta). Näitten sanojen ei-balttilaisia mainintoja on taulukossa 563 riviä. Loput, siis vuosien 1869–2009 olennaiset 21 251 riviä jakautuvat seuraavasti:

- 915 uutta positiivista balttilaisetyologiaa. Kymmeneen etymologiariviin kuuluu kaksi ja yhteen kolme vaihtoehtoista originaalia, joten positiivisia etymologioita on esitetty yhteensä 927. Kolmen positiivisen alatyypin jakauma näkyy taulukosta 1.
- 57 uutta negatiivista balttilaisetyologiaa
- 97 uutta rinnastuksetonta alkuperävaihtetta: 96 väitteistä on balttilaisalkuperän suhteen positiivisia ja yksi negatiivinen. Kolmen positiivisen alatyypin jakauma näkyy taulukosta 1.
- 1603 kritiikkikommenttia
- 699 puolustuskommenttia
- 1341 vaihtoehtokomenttia
- 11 498 pelkkää balttilaisen alkuperän mainintaa
- 5041 pelkkää ei-balttilaisen alkuperän mainintaa.

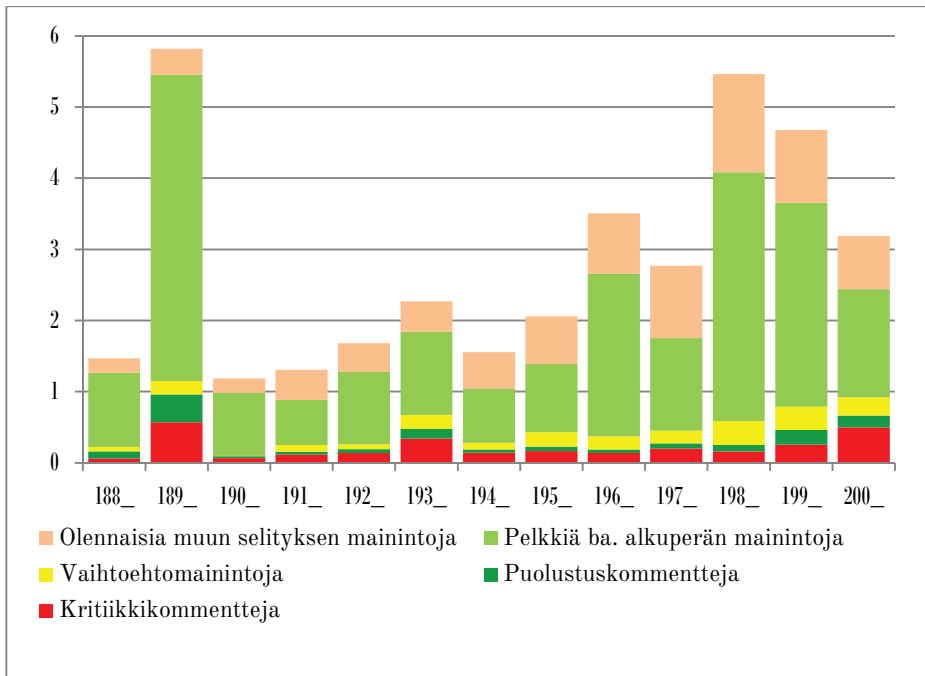
3.1.2. Alkuperämainintojen ajallinen jakauma

Koska balttilaisalkuperäväitteiden määrä on kumuloitunut koko tutkimushistorian ajan, kasvaa taulukossa rivien määrä suhteessa samanmittaiseen tutkimushistorian ajanjaksoon (vuoteen, vuosikymmeneen ym.) ajassa eteenpäin tultaessa. Vuosikymmenittäin jaotellusta kaaviosta 1 kuitenkin näkyy, ettei kasvu ole tasaista ja monella vuosikymmenellä keskustelu on vähentynytkin edelliseen verrattuna. Kaikkien kaavioitten 1870-luvun tiedoissa ovat mukana vuoden 1869 kaksi julkaisua.

Kaavio 1. Alkuperämainintojen alatyypit vuosikymmenittäin

Vielä paremmin keskustelun määrän kehitys näkyy kaaviosta 2, josta on jätetty pois uudet balttilaisalkuperäväitteet ja keskustelun määrä kullakin vuosikymmenellä 1880-luvulta alkaen on jaettu edellisen vuosikymmenen loppuun mennessä kertyneitten balttilaisalkuperäväitteitten kokonaismäärällä. Kaavio näyttää, kuinka keskustelun määrä on kehittynyt suhteessa keskusteltavien alkuperäväitteitten määrään.

Kaavio 2. Keskustelukommenttien ja pelkien alkuperämainintojen määrä suhteessa vuosikymmenen alkuun mennessä kertyneeseen alkuperäväitteiden määrään vuosikymmenittäin

Keskustelun määrä on vaihdellut hyvin paljon vuosikymmenten välillä, alle puolestatoista maininnasta lähes seitsemään mainintaan alkuperäväitettä kohti. Parhaiten kaaviossa erottuu 1890-luku, jolloin ilmestyi alan edelleen suurin ja tärkein teos, Thomsenin *Beröringer*. 1900-luvun alusta lähtien keskustelun määrä alkuperäväitettä kohti näyttää kasvaneen ainakin 1980-luvulle saakka, mutta kasvu ei ole ollut tasaista.

3.1.3. Alkuperämainintojen jakauma kirjallisuudenlajeittain

Kasvuvauhdin epätasaisuuteen tarjoaa selityksen **kirjallisuudenlajien** jakauman suuri vuosikymmenittäinen vaihtelevuus. Olen jakanut aineistoni kolmeen helpohkosti rajattavaan kirjallisuudenlajiin:

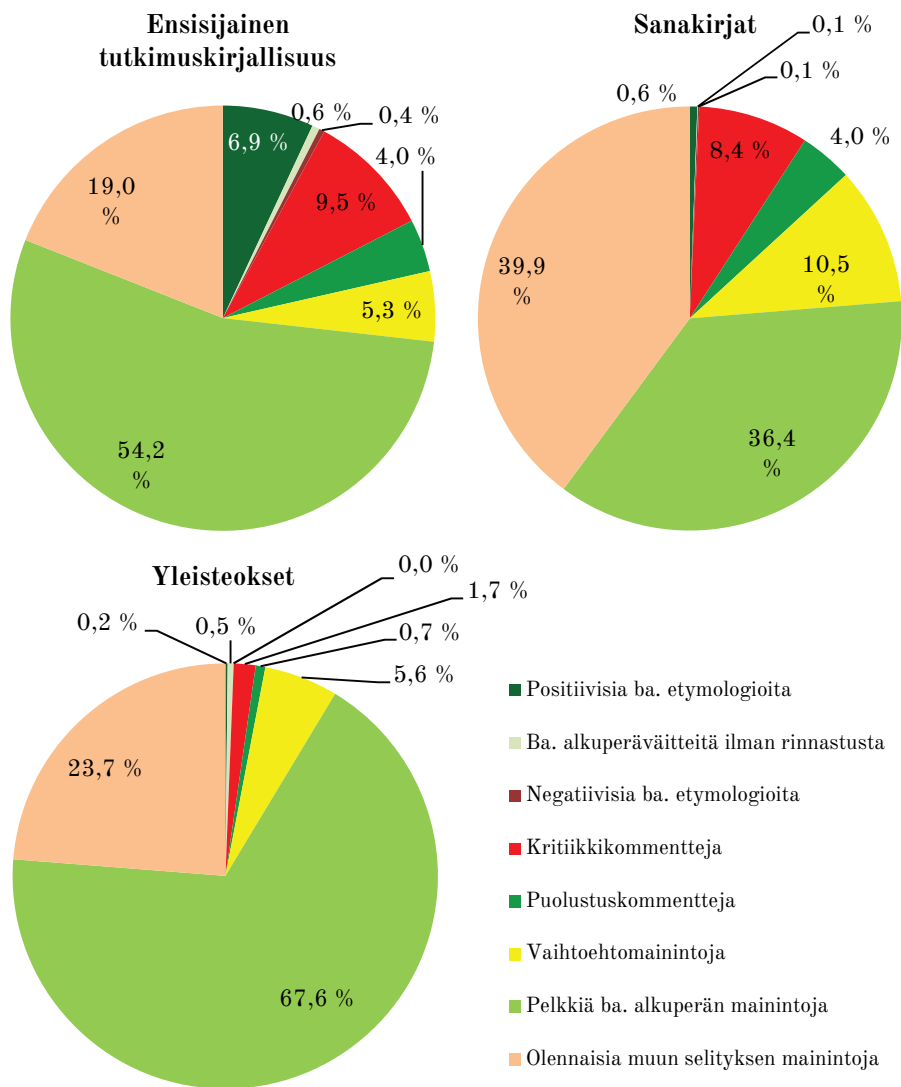
- Ensisijainen tutkimuskirjallisuus esittelee uusia tutkimustuloksia ja hypoteeseja, keskustelee niistä ja muodostaa teorioita. Ensisijaiseen tutkimuskirjallisuuteen kuuluu sekä erityisalojen kausijulkaisuja että monografioita.⁹
- Yleisteokset eri aloilta eli toissijainen tutkimuskirjallisuus kokoaa tietoa yhteen ja pyrkii luomaan synteesejä jo keskustellusta tiedosta sekä esittelee tutkimuksessa vallitsevia teorioita.
- Sanakirjoissa tieto on järjestetty sana-artikkelien muotoon. Sanakirjat ovat etymologisessa tutkimuksessa varsinaisen tutkimuskirjallisuuden ja yleisteosten välinen kategoria uuden ja jo keskustellun tiedon välisellä akselilla.

Eri kirjallisuudenlajeissa painottuvat eri alkuperämainintatyytit hyvin eri tavoin, kuten kaavio 3a–c osoittaa. Ensisijaisessa tutkimuskirjallisuudessa uusien alkuperävaihteitten osuus on 7,9 %, mutta sanakirjoissa vain 0,7 % ja yleisteoksissa 0,6 %. Tältä osin sanakirjat ovat siis likempänä yleisteoksia. Varsinaisten keskustelukommenttien osuus taas on ensisijaisessa tutkimuskirjallisuudessa 13,5 % ja sanakirjoissa 12,5 %, mutta yleisteoksissa ainoastaan 2,4 %, mikä tuo sanakirjat lähemmäs ensisijaista kirjallisuutta.

Sanakirjat erottaa sekä ensisijaisesta että toissijaisesta tutkimuskirjallisuudesta vaihtoehtomainintojen suhteellisen suuri osuus, 10,5 %. Ensisijaisessa kirjallisuudessa osuus on 5,3 % ja yleisteoksissa 5,6 %. Tämä johtuu luultavasti siitä, että sanakirjoissa on sekä tilaa että tarvetta eri etymologisten selitysvaihtoehtojen julki tuomiselle enemmän kuin yleisteoksissa, joissa lainasanakerrostumat usein esitetään semanttisesti järjestettyinä sanaluetteloina. Ensisijaisen tutkimuskirjallisuuden kirjoittajat taas pyrkivät useammin ottamaan kantaa eri vaihtoehtojen välillä.

Kaaviosta 3 näkyy myös selvästi, että sanakirjoissa on tutkimilleni sanoille mainittu paljon enemmän ei-balttilaisia selityksiä kuin muussa kirjallisuudessa. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että useimmat koko kielen sanastoja kuvaavat etymologiset sanakirjat eivät rajaa pois sanoja, joilla ei ole varmaa etymologiaa. Aiemmin balttilaiseksi esitetyn sanan balttilais selityksen mainitsematta jättäminen tällaisissa sanakirjoissa olen laskenut ei-balttilaisen etymologian maininnoiksi.

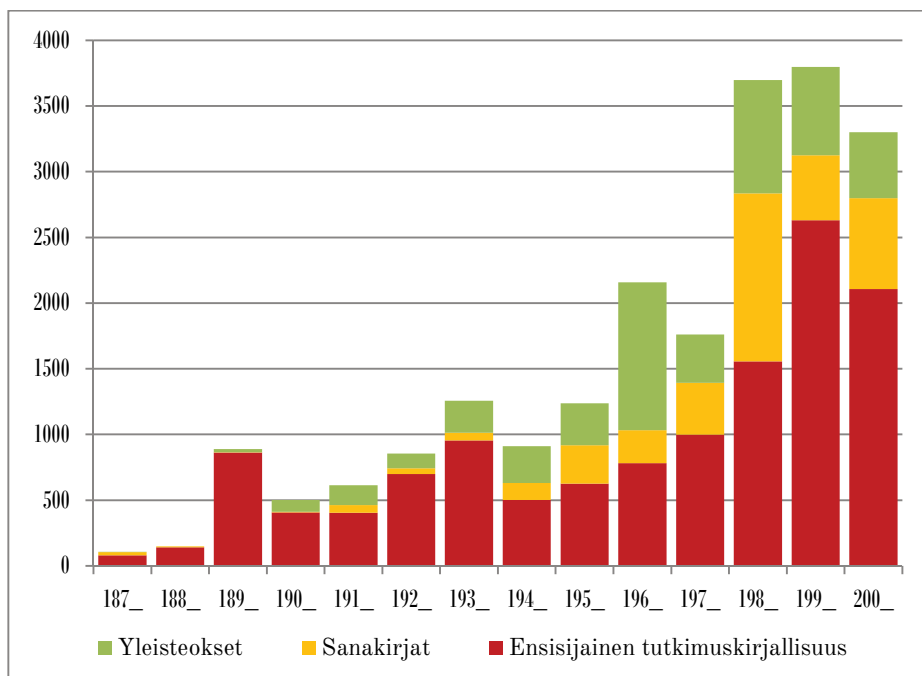
⁹ Ensisijainen tutkimuskirjallisuus käsittää valtaosan *etymologisesta perustutkimuksesta* niin kuin Kulonen (1996a: 11) sen määrittelee.

Kaavio 3. Eri alkuperämainintatyyppien osuudet (a) ensisijaisessa tutkimuskirjallisuudessa, (b) sanakirjoissa ja (c) yleisteoksissa.

Tutkimushistoriallisessa taulukossa edustettu tutkimuskirjallisuus aikavälillä 1869–2009 koostuu yhteensä 2404 teoksesta, joista ensisijaista tutkimuskirjallisuutta on 2040, sanakirjoja 138 ja yleisteoksia 226. Yhteensä 21 251 olennaisesta alkuperämaininnasta ensisijaisessa kirjallisuudessa on 12 763,

sanakirjoissa 3732 ja yleisteoksissa 4756. Yhdessä ensisijaisessa artikkelissa tai monografiassa on siis keskimäärin 6,3 tässä käsiteltyä alkuperämainintaa, sanakirjassa 27,0 ja yleisteoksessa 21,0. Niinpä ajanjaksolla, jolla on julkaistu paljon sanakirjoja tai yleisteoksia, näyttää keskustelu keskimääräistä vilkkaammalta, jos kirjallisuudenlajien eroja ei oteta huomioon.

Kaavio 4. Alkuperämaininnat eri kirjallisuudenlajeissa vuosikymmenittäin

Kaaviosta 4 näkyy, että yleisteosten suuri määrä selittää 1960-luvun pylvään ja sanakirjojen suuri määrä 1980-luvun pylvään korkeuden kaavioissa 1 ja 2. Ensisijaista tutkimuskirjallisuutta, jossa suurin osa varsinaisesta keskustelusta käydään, julkaistiin tasaisesti kasvavaan tahtiin 1940-luvulta 1990-luvulle. Tämä näkyy myös tarkastelemalla uusien alkuperäväitteitten ja varsinaisten keskustelukommenttien määrien kehitystä kaavioissa (1–2).

3.2. Tulkintaongelmat etymologioitten vastaanotossa

Balttilaislainaetymologioitten joukosta on erotettavissa muutama alaryhmä sanoja, joitten keskusteluhistorian määrittämisessä on omat erityisongelmansa. Tutkimushistorian kannalta näitten ryhmien käsittelyongelmat ovat mielen-

kiintoisia, joten lyhyt kuvaus jokaisesta on tässä paikallaan. Näitä ryhmiä muodostavat jo edellisessä pääkappaleessa (2.2) mainitut, balttilaiskielistä saadut mutta iältään epävarmoina pidetyt lainat (3.2.2; vrt. myös 4.7.2), useamman kuin yhden balttilaiselityksen saaneet sanat (3.2.3; vrt. myös 2.4) sekä sanat, joita on ehdotettu sekä jostakin balttilaislainasta johdetuiksi että erillisiksi balttilaislainoiksi (3.2.4). Myös eräät homonyymit ovat aiheuttaneet sekaannuksia (3.2.5). Lopuksi käsittelem etymologioita, jotka on esitetty uusina useammin kuin kerran (3.2.6). Tällaisten etymologioitten suuri määrä on yksi työni yllättävimmistä tuloksista.

3.2.1. Lainan iän avoimeksi jättävät etymologiat

Sanoja, joille on ehdotettu sekä lätiläistä että vanhaa balttilaista alkuperää, on hyvin paljon. Vain harvoin joku tutkija on ottanut selvin sanoin kantaa jomman kumman selityksen puolesta ja toista vastaan, kuten esimerkiksi Wiik (1996c: 250) ehdottaessansa, että kaikki balttilaislainoina pidetyt sanat, joissa ksm *ō* vastaa lv *ā*:ta olisivat myöhäisiä, liivin kautta levinneitä latvialaislainoja. Väite on virheellinen, mutta selvästi ilmaistuna helppo luokitella ja oikaista.

Esimerkki tutkimushistoriasta osoittaa, kuinka vaikeatulkintaisia etymologiset väitteet voivat olla. Manninen (1926: 18) esitti, että vs *taro* 'mehiläispesä, -pönttö' "on nähtävästi balti laen" ja vertasi sitä sanoihin lv *drava* 'mehiläispesä' ja lt *dravas* 'Drohne, männliche Biene'. Mägiste (1928: 27) taas vastusti lainaoletusta: "seletus lt. [= läti!] laensönaks (< *drava*) kohtab häälikulisi raskusi". Mannisen myöhempää tekstiä (1933: 169) on mahdollista tulkita niin, että hänkin tarkoitti balttilaisella lainalla oikeastaan latvialaista:

"Auf die Waldbienenzucht weist das heutzutage im Südestnischen die Klotzbeute bezeichnende Wort *taru* (*taro*) hin, das offenbar ein baltisches Lehnwort ist. Aus der lettischen Form *drawu* (vgl. lett. *drawu preede* 'Bienenstock-Kiefer') könnte man mit Annahme einer Metathese und durch Ersatz des im Estnischen am Wortanfang unbekanntes d durch t *tarvu, daraus *taru*, erhalten."

Tulkintaa vaikeuttaa se, ettei Manninen käyttänyt historiallisen kielitieteen eksplisiittisiä termejä. Eroa lätiläisten ja vanhojen balttilaisten lainojen välillä hän ei käsitteellistänyt teksteissään. Mannista kommentoineet tutkijat, Mägisten lisäksi Saareste (1928: 48), Linnus (1939: 468–70), Ariste (1975c: 11–14) ja Vaba (1977: 13, 99–100) ovat kaikki katsoneet hänen pitäneen *taro*-sanaa lätiläislainana. Vaba itse (mts. 100) ehdotti sille myös vanhaa balttilaista alkuperää. Kaikesta huolimatta olen merkinnyt balttilaisetymologian ensimmäiseksi esittäjäksi Mannisen enkä Vabaa, sillä mikään Mannisen ensimmäisessä tekstissä ei estä tulkitsemasta hänen tarkoittaneen sanaa vanhaksi balttilaislainaksi.

Saaresten (1922a: 141) etymologia viron sanalle *kulit* 'tasku' on myös vaikeatulkintainen: "Ka nimetatud tüvi on tõenäoliselt laen, kuid mitte slaavi, vaid balti keeltest, vrd. läti *kule* (...) Ka leedus esineb *kulis*...". Toisaalla Saareste (1924a: 177) toistaa etymologian yhtä epämääräisesti muotoiltuna: "*kulit* (...) näikse olevat laenatud balti keeltest". Vuosikymmeniä myöhemmin hän (Saareste 1952a: 60) mainitsee sanan viron lättiläislainojen joukossa, johon se selvästi kuuluukin, mutta arvoitukseksi jää, ajatteliko esittäjä samoin kolmea vuosikymmentä aiemmin vai oliko hän muuttanut kantaansa. Olen tällaisissa tapauksissa lisännyt sanan taulukkoon hylättynä balttilaisetytymologiana.

Useimmille vanhoina balttiläislainoina jossain vaiheessa pidetyille, levikiltään eteläiseen itämerensuomeen rajoittuville sanoille on esitetty myös lainautumista saman balttilaisen sanan myöhäisemmästä lättiläisestä asusta. Näihin kuuluvat viron *kaabel* ~ *kabli* 'kuokka', *kanep* 'hamppu', *kõblas* 'kuokka', *kulit* 'tasku', *lina* 'pellava', *nari* ~ *narits* 'Haarseil', *nuum* 'vuokra', *rääts* 'geflochtenes Sieb od. Körbchen usw.', *talb* 'kiila', *tiir* 'Sumpf', *täkk* 'ori', *uba* 'papu', *vanik* 'seppele' ja *värss* 'mulli, mullikka', eteläviron *kesv* 'ohra', *kuvvas* 'kirvevars', *mulk* 'Mulgimaa elanik', *pakal* 'linatak', *vang* 'jökäär', *taro* 'mehiläispesä' ja *täüädäs* 'tökat, vankrimääre' sekä kaikki liiviin rajoittuvat sanat. Viron *laimama* 'panetella, parjata' eroaa näistä, sillä sen balttilainen ja lättiläinen laina oletus (Saareste 1923: 11–12) edellyttävät erikantaisia lähtömuotoja.

Eräissä tapauksissa lättiläislainaetymologia on alkuperäinen ja balttilaiselytys perustuu virheluentaan. Esimerkiksi Vaba (1977: 10) kannatti sanalle *talb* mieluummin Kettusen (1938: 36) balttilaista kuin Thomsenin (BFB 165) lättiläistä etymologiaa, vaikka Kettusen maininta on pelkkä väärinymmärretty viittaus samaan *Beröringerin* kohtaan. Sabaliauskas (1963: 123) ja Illič-Svityč (1964: 22) väittivät Kaliman pohjalta vs *mulk*-sanaa vanhaksi balttiläislainaksi, vaikka tämä (IBL 139) itse oli kirjoittanut, että sana "kuulune joka tapauksessa myöhäisiin kielellisiin kosketuksiin". Mägiste (EEW 789) taas vastusti Ojansuun "balttilaisetytymologiaa" vs *kesv*-sanalle, vaikka Ojansuu (1921a: 169) piti sanaa *esilatvialaisena* lainana. Tällaisia virheluentatapauksia on koko tutkimushistorian ajalta. Niitten taustalla on paitsi monien tutkijoiden huolimattomuus lähteitten tulkittamisessa, myös alan teoksissa aivan liian yleiset epäselvät ja hankalasti tulkittavat ilmaukset.

Viron sanoja *kanep* 'hamppu' ja *lina* 'pellava' liivin ja vatjan vastineineen Thomsen (BFB 177–8 ja 196) piti nuorina lainoina. *Kanep*-sanasta hän kirjoitti: "Sandsynligt er det nu vistnok, at Ordet, naturligtvis blandt det yngre Lag af Laan, er kommet fra Lett. til Liv. og Est. och derfra atter til Vot. (...) dog kunde det her muligvis ogsaa være umiddelbart af slavisk". Manninen

(1933: 38) samasti jälleen lättiläisen ja balttilaisen alkuperän siteeraten Thomsenia: ”[d]er estnische Name für Hanf (*kanep*) stammt wohl von slavischer oder baltischer Seite”. Blesse (1933: 380) sijoitti viron balttilaisia ja lättiläisiä lainoja luettellessansa sanat *kanep* ja *lina* edellisten joukkoon, lähdetä nimeämättä (kaikki luettelon sanat ovat kuitenkin *Beröringeristä*). Ariste (1955b: 260) esitti ne myös vanhoina balttilaislainoina, viitaten puolestaan Kalimaan (IBL), joka ei kuitenkaan ollut maininnut kumpaakaan sanaa. Ensimmäisenä Thomsenin kirjoittaman toisti oikein vasta SKES (1955: 54), käytäntönsä mukaan ilman viitettä. Kuitenkin Moora (1965: 143, 1968: 256) ja Mosin (1971: 62) väittivät edelleen sanaa *kanep* vanhaksi balttilaislainaksi Thomsenia väärin lukien, Sabaliauskas (1958: 13) ja Zinkevičius (1984: 167 ja 2005: 41) taas sanaa *lina*.

Todennäköisesti useimmat mainituista tutkijoista saivat mainitsemansa etymologiat sekundaarilähteistä ja siteerasivat alkuperäisteoksia vain muodon vuoksi. Vasta Vaba (1977: 9) toi selvästi esille, että Thomsen piti sanoja joko lättiläisinä tai venäläisinä lainoina, eikä *kanep* tämän jälkeen enää esiinny kirjallisuudessa vanhana balttilaislainana. Vaban teos onkin onnistunut poistamaan keskustelusta monien viron lättiläislainojen virheelliset maininnat vanhoina balttilaislainoina. Sanan *lina* kuuluminen kantasuomen balttilaislainoihin ei ole täysin mahdotonta. Toisaalta Vaba itse esitti muinaisbalttilaista etymologiaa erälle aiemmin hyvin perusteiden nuorina lainoina pidetyille sanoille, joihin kuuluu esimerkiksi vi *täkk* (Vaba 1977: 13).

Kanep-sanana perusteettoman balttilaisetymologian esittäjänä ei tietenkään ole syytä pitää Thomsenia eikä Kalimaa, joihin sen maininnot ovat viitanneet. Kuten lukuisissa muissakin vastaavissa tapauksissa, olen merkinnyt etymologian esittäjäksi alkuperäväitteen ensimmäisen mainitsijan, joka *kanep*-sanalla on Schmidt (1930a: 79). Schmidt ei itse varmaankaan ajatellut esittävänsä uutta etymologiaa, perustuihan hänen tulkintansa BFB:n huolimattomaan luentaan. Sen sijaan *lina*-sanana balttilaisetymologian on esittänyt jo Thomsen (1870: 150), mutta tähän ehdotukseen, josta hän *Beröringerissä* luopui, ei kukaan ole viitannut.

Sama kuvio toistuu eräitten suomenkin sanojen tutkimushistoriassa. Sanoja *karta* 'pelti' ja *maja* Thomsen (BFB 198, 218) piti todennäköisesti latviasta suomeen viron kautta kulkeutuneina, mutta edellisen Ojansuu (905a: 22), von Fieandt (1907: 3), Sabaliauskas (1963: 118), Joki (1973: 36) ja SSA toistivat vanhana balttilaislainana juuri *Beröringerin* nimissä, jälkimmäisen puolestaan Snellman (1894: 19), Abercromby (1898: 144) ja Sabaliauskas (1963: 122).

Yhteensä peräti 23:lle suomeen saakka ulottuvalle, balttilaisperäisenä sanalle on esitetty myös latvialaista, siis selvästi nuorempaa alkuperää. *Karran* ja *majan* lisäksi näitä ovat *jumi*, *juutas*, *karppi* 'rasia', *keltainen*, *kirstu*, *laita*

'järjestys', *laukki*, *metu*, *napa*, *paatti* 'kellervä', *panki*, *patukka*, *pauna* 'laukku', *piirakka*, *puusniekka*, *seipi*, *talkoot*, *teeri*, *tuura*, *vinka* 'häkä' ja *ätelä*. Lukuun eivät kuulu Wiikin (1996c: 250) mainitsevat sanat, Ahlqvistin "liettualais-etymologiat" eivätkä Būgan "esilättiläiset" lainat, joita olen käsitellyt pääluvussa 2. Yleensä lättiläislainojen on oletettu saapuneen viron kautta, mikä onkin ainoa uskottava vaihtoehto. Kaikki niitä ehdottaneet eivät kuitenkaan ole maininneet viroa välittäjäkielenä.

Ongelmallisimmat maininnat ovat lyhyitä ja epämääräisiä ja esiintyvät teksteissä, joitten pääaiheena eivät ole itämerensuomalais-balttilaiset kontaktit: *laita* (Fraenkel 1955–62: 367–8), *napa* (Wiklund 1911: 233 ja Karsten 1915: 131), *teeri* (Uesson 2005: 149) ja *tuura* (Kiparsky 1939a: 40). Kaikki nämä olen merkinnyt taulukkoon latvialaislainaselityksinä. Tulkintamahdollisuuksia on kolme. Kirjoittaja on saattanut pitää sanaa nuorena viron kautta levinneenä lainana tätä tekstissä spesifioimatta. Toisaalta hän on voinut merkitä vanhan balttilaislainan lähtökieleksi vain lätin, koska liettuassa vastinetta ei ole tai hän ei sitä tuntenut: sanojen *laita* ja *teeri* kohdalla tämä on kuitenkin epätodennäköistä, sillä balttilaisetytologioitten esittäjä on maininnut myös liettuasta vastineen.

Lopulta eräät kirjoittajat ovat ehkä todella saattaneet uskoa, että suomessa on suoraan lätestä saatuja lainoja. Kansanrunoudentutkija Felix Oinas (1981) julkaisi artikkelin suomen, karjalan ja viron *jumi*-sanasta, jota hän piti lainana latviasta. Hän esitti perusteluja aiemmin (Oinas 1980) kannattamaansa sanan vanhempaa balttilaista etymologiaa vastaan, muttei ehdottanut, miten sana olisi kulkeutunut latviasta suomeen ja karjalaan asti.

3.2.2. Useamman balttilaislainaetymologian saaneet sanat

Saman sanan saamien useamman kuin yhden balttilaiselityksen vastaanotto riippuu paljolti siitä, onko balttilaisetytologiat esitetty samalla kertaa vai erikseen. Yhdelletoista sanalle on balttilaisalkuperäväitteen yhteydessä annettu kaksi tai kolme vaihtoehtoista lähtömuotoa: sm *laito*, *lieve*, *liiva* 'hiekkä', *paukama*, *paukura*, *repiä*, *riepata* ja *vaino*, vi *kõblas* 'kuokka', *kurtuma* 'kuihtua' ja *vistar* 'näppy, finni'. Vain harvoin joku myöhempi tutkija on argumentoinut yhden originaalin puolesta ja muita vastaan: Kaliman (1941b: 210) *laito*-etymologiaa täsmensi Hofstra (1995b), Toivosen (1917b: 36–38) *kõblas*-selitystä taas Nieminen (1940: 379). Paljon useammin tällaisia useamman originaalin balttilaiselityksiä on kritisoitu, puolustettu ja muuten mainittu eri lähtömuotoja erittelemättä. Niinpä olen käsitellyt kutakin niistä yhtenä etymologiana.

Paljon useammat sanat ovat saaneet kaksi aivan erillistä balttilais-etymologiaa, joita on yleensä esittänyt eri tutkija. Tällaisia ovat *ahingas*, *aika*, *hako*, *hevonen*, *hiiva*, *hinta*, *huuru*, *ihminen*, *kampi*, *Karjala*, *kaula*, *kerma*, *kerta*, *kina*, *koipi*, *kupo*, *laiva*, *lanko*, *lasta*, *leina* 'heikko viljan kasvu ym.', *luode*, *moisio*, *musta*, *ohja*, *orsi*, *patsas*, *peura*, *rahtu*, *rainta* 'lypsyastia', *ratsas*, *riihi*, *riitta* 'pino', *Rongoteus*, *sammias* 'pylväs ym.', *siula*, *sulhanen*, *Suomi*, *suova*, *uuhi*, *vakahainen*, *valjaat*, *valkea*, *varras*, *varsi*, *verho*, *veräjä*, *vi lest* 'kampela' ja *vs taro* 'mehiläispesä'. Näitten etymologioitten vastaanoton tutkimisessa ovat ongelmana ilman rinnastusta tai viitettä etymologian esittäjään toistetut alkuperänmaininnat. Niistä ei periaatteessa voi varmuudella sanoa, kumpaa etymologiaa kirjoittaja on tarkoittanut. Tämä kuitenkin usein selviää suhteellisen suurella varmuudella saman kirjoittajan muista teksteistä, hänen käyttämistensä lähteistä tai eroista eri etymologioitten tunnettuudessa. Vain harvoissa tapauksessa olen joutunut merkitsemään tällaisen maininnan balttilais-etymologian kannalta epäolennaiseksi sen takia, etten ole kyennyt identifioimaan kirjoittajan tarkoittamaa etymologiaa.

3.2.3. Rinnakkaislainauksen ja johdossuhteen rajankäynti

Laajan ongelmakimpun lainaetymologioitten vastaanoton määrittelyssä muodostavat sanat, joitten kesken näyttää tai on näyttänyt vallitsevan johdossuhde, mutta jotka on selitetty myös erillisiksi lainoiksi samakantaisista balttilaisista originaaleista. Näitä sanoja ovat *ero* ~ *erä*, *halea* 'säälä' ~ *halea* 'hailakka' ~ *halata*, *halla* ~ *hallava* ~ *hallee* ~ *halli* 'harmaa eläin', *harmaa* ~ *harmi* 'harmaa eläin', *heisi* ~ *heitiä*, *irstas* ~ *irti*, *karja* ~ *Karjala*, *karpio* ~ *karppi* 'rasia', *kelle* 'lastu, viipale ym.' ~ *vi kild* 'siru', *kelta* ~ *keltainen*, *kärhys* 'kvistigt träd' ~ *kärväs* 'oksikas puu' ~ *vi kärpima* 'karsia ym.', *lapa* ~ *lapio*, *laukki* 'läsi' ~ *laukko* 'laukkipää' ~ *laukku* 'aukko' ~ *vi laugas* 'suonsilmä', *mänty* ~ *mäntä*, *paukama* ~ *paukura*, *peijas* ~ *peikko*, *perkele* ~ *piru* ~ *vi pörgu* 'helvetti', *sapa* 'häntä' ~ *saparo*, *vaikku* 'voima' ~ *veikeä*, *varsi* ~ *varras* ~ *varsta* ~ *vartta*, *virpa* ~ *virpi*, *vohla* ~ *vuohi*, *va pallo* ~ *li palandyks* 'kyyhkynen', *ve bärbitada* ~ *li vėrbikšy* 'kehrätä' sekä kaikki Anttilan balttilaislainoiksi selittämät muodot.

Esimerkiksi sanat *laukki* 'läsi; valkea läiskä eläimen otsassa; laukkipäisen eläimen nimi' ja *laukko* 'laukkipää lehmä' itämerensuomen vastineineen Thomsen (BFB 194) esitti samassa sana-artikkelissa lainana samasta balttilaisesta sanapesyestä, mutta ilmoitti ne erillisiksi lainoiksi: "De f. former paa *i* svare til lit. *laukis* (...) de paa *o* (*u*) til fem. *laukā*, lett. *lauka*." Mägiste (1928: 192) täsmensi Thomsenin esitystä *o*-päätteisten muotojen osalta: "[t]öepärasem tundub aga (obs. sm. *Lauko* < *laukko) viimaseil algkuju **laukk(a)-oi*, *a*-lisena laenatud tüve *oi*-deminutiiv". Hänkin siis piti *i*- ja *o*-

päätteisiä muotoja erillisinä lainoina. Kaliman kanta on vaikeammin luettavissa. Hän (IBL 129) mainitsi molemmat muodot samassa sana-artikkelissa ja lisäsi, että ”[s]uomen *laukki* vastaa tarkoin liettual. substantiivia *laukis*.” Entä mitä o-loppuiset muodot vastaavat?

Olen tulkinnut Kaliman tarkoittaneen *laukki* ja *laukko*-muodot rinnakkaisiksi lainoiksi, mutta suomen etymologiset sanakirjat eivät näytä edustavan tällaista kantaa. SKES ja SSA käsittelevät molemman laisia muotoja samassa sana-artikkelissa eivätkä mainitse erillislainaoletusta. Toisaalta näitten teosten linja on kaikkialla rinnakkaislainaoletusten vastainen: sanojen väliset suhteet on selitetty oman kielen pohjalta aina kun mahdollista.

Uotila (1970a) on ensimmäinen, joka selvin sanoin ilmaisee käsityksen, että *laukki* ja *laukko* on johdettu samasta balttilaisperäisestä kantamuodosta. Hän rekonstruoi kantasuomalaiseksi muodoksi **laukas* ja katsoo sen lainautuneen balttilaisesta maskuliinimuodosta **laukas*. Uotilan voisi siis ajatella kannattavan jompaakumpaa BFB:n etymologiaa, laajentavan sitä ja hylkäävän toisen, ellei hän lisäksi johtaisi samasta kannasta vielä muotoja *laukka* ’reikä, veräjä’ ja *laukku* ’(veräjän)aukko; notkelma, savikuoppa’ sekä viron sanaa *laugas* ’suonsilmäke’, jotka jo Saareste (1922a: 144) yhdisti liettuan sanaan *laukas* ’pelto, aukea’. Thomsenin ja Saaresten etymologiat ovat tietenkin erilliset. Tulkitsen siis Uotilan kannattavan Saaresten selitystä ja laajentavan sitä Thomsenin etymologian kustannuksella niin, että kolmesta balttilais-etymologiasta jää jäljelle vain yksi.

Harvemmin on käynyt niin päin, että itämerensuomalaiselle sanueelle on ensin esitetty yhteistä balttilaista alkuperää, josta myöhemmin on erotettu rinnakkaislainoja. Suomen sanat *varsi* ja *varras* yhdisti latin sanaan *vārde* ’orsi’ ja liettuan sanaan *apyvardė* ’humalariuku’ jo Būga (AS 139). Nieminen (1963c: 236–7) esitti uudelleen samaa rinnastusta, mutta vain *vartaan* ja latvian sanan välille. Sen sijaan Koivulehto (1979c: 139–40) mainitsi – Būgaan tai Niemiseen viittaamatta – molemmat balttilaiset ja molemmat suomen sanat. Koivulehto (mts. 154) erotti kaksi eriaikaista lainausta: ”Die *as*-Stämmen dürften in diesen Fällen keine Korrelate im eigentlichen Sinne sein, d.h. ostseefinn. Ableitungen zu *e*-Stämmen, sondern sie verdanken ihre Existenz wohl getrennter, späterer Entlehnung aus jeweils derselben fremden Quelle.”

Adjektiiviva *keltainen* on pidetty balttilaisperäisenä sitten Donnerin (1884), mutta useimmista maininnoista on vaikea tulkita, kuka on katsonut sen suoraksi lainaksi balttilaisesta adjektiivista lt *geltonas*, lv *dzeltains* ja kuka johdokseksi kasvin ja väriaineen nimestä *kelta* (← lt *gelta*, *geltas*). Adjektiivin (= vi *kollane*) mainitsee balttilaislainana ilman viitettä *kelta*-substantiiviin jo Saareste (1952a: 56), mutta ilman rinnastusta, joten etymologian ”esittäjä” on teknisesti ottaen EKET, vaikka se rinnastaa *kollane*-sanaan lt *gelta*-muodon. Lähes samaan

aikaan suoran lainautumisen oletus saa ensimmäisen kritiikkinsä Koskelta (1983: 101–2, 252). Sekä johdos- että rinnakkaislainaetymologiaa kannatettiin noin vuosituhannen vaihteeseen saakka, mutta sen jälkeen johdosetymologia on mainittu vain kerran (NES).

Tämä ja edellinen ongelmatyyppi yhdistyvät sanoissa, joita on pidetty sekä johdoksina jostakin balttilaislainasta että erillisinä lainoina balttilaiselta taholta, mutta aivan eri lähtömuodosta. Näitä ovat *laito* (vrt. *laita*), *terve* (vrt. *terva*), *Vatja* (vrt. *vaaja*) ja vi *kartsas* 'tikapuut, portaat' (vrt. *karsas*). Niitä koskevat samat tutkimushistorialliset ongelmat kuin kahden eri balttilaisetymologian sanoja, sillä usein kirjallisuudessa esiintyvä epämääräisehkö balttilaisperäisyyden käsite ei edellytä suoraa lainaa eikä sulje pois balttilaislainojen johdoksia.

3.2.4. Homonymia etymologien kompastuskivenä

Joitakin ongelmia tuottaa homonymian ja polysemian erottaminen lainoiksi ehdotetuilla sanoilla. Balttilaisetymologioitten osalta jonkin verran ongelmallisia ovat olleet *heisi*, *hulas*, *kaarna*, *kalpa*, *karsta*, *kurki*, *laita*, *taimi*, *vaikku*, *virve* ja *Vuoja*. Esimerkiksi *heiden* etymologiaa selvittänyt Koivulehto (1992c) päätyi erottamaan kukintoa merkitsevän balttilaisperäisen sanan (= vi *ōis* 'kukinto') nauhaa merkinneestä (vrt. *heisimato*) germaanisperäisestä homonymistänsä, mutta Klugen–Seeboldin (1995) saksan etymologinen sanakirja lainaa Koivulehtoa väärin, väittäen sanaa *heisi* 'nauha' mahdolliseksi balttilaislainaksi. Villanmuokkausvälinettä merkitsevä *karsta* on myös mahdollinen balttilaislaina, mutta sen nokea tai pinttynyttä likaa merkitsevä homonymi on ilmeisesti silkasta huolimattomuudesta merkitty balttilaisperäiseksi Turusen (1979: 104) ja Mannin (1984–87: 478) teoksissa.

3.2.5. Uusina esitetyt vanhat etymologiat

Yllättävän moni lainaetymologia on esitetty kaksi, jopa kolme kertaa uutena. Aineistossani on peräti 24 tällaista tapausta. Nämä etymologiat ovat ensimmäisellä kerralla yleensä jääneet ilman minkäänlaista huomiota. Ei olekaan ihme, että joukossa on kahdeksan Būgan etymologiaa: *haastaa* (uudelleen Liukkonen BF 32–33), *hakara* (Ojansuu LSBK 6), *ketara* (Posti 1977: 265–6), *järvi* (Tarvel 1979 ja Nuutinen 1989b), *kirpeä* (Salmela 1966: 378–9), *leuka* (Kalima 1928: 103–4), *reuna* (Kalima 1928a: 104) ja *varras* (Nieminen 1963c: 236–7 ja Koivulehto 1979c: 139–40). Näistä tosin *reuna*-sanan

balttilaiselitystä kannatti jo Vasmer (1913: 202) ja Kalimakin (IBL 22) sittemmin myönsi sen ja *leuka*-etymologian Būgan esittämiksi.

Eräät muutkin etymologiat on ensimmäistä kertaa esitetty verraten huomaamattomasti tai balttilaislainojen tutkimusta ajatellen marginaalisessa julkaisussa ja toista kertaa vasta pitkän ajan kuluttua (suluissa kaikki esityskerrat): *hanko* (Mikkola 1894: 15, Linde 1994), *heitiä* ~ *heisipuu* (Grünthal 1910: 280, Toporov–Trubačov 1962: 247, Mägiste 1970), vi *vārss* 'mullikka' (Lõo 1911: 84, Serebrennikov 1957a: 154). Toisissa tapauksissa ensimmäinen julkaisu ympäristö on ollut balttilaisetymologialle epätyypillinen, mutta aikaa on kulunut vähemmän: *tiine* (Lõo 1911: 86, Toivonen 1917b: 27–28), *lampi* (Kilian 1986: 484, Liukkonen BF 78–79), *lauitta* (Klimavičius 1977: 108, Liukkonen BF 34), *orsi* (Nieminen 1963c: 239–41, Ritter 1993a: 104–6). Kuitenkin myös tavallisissa julkaisuissa, jopa aivan alan perusteoksissa esitettyjä etymologioita ovat myöhemmät tutkijat julkaisseet omissa nimissäänsä uudelleen: *haitta* (Orrman 1993: 99–100, Liukkonen BF 34–35), *hara* (Thomsen BFB 247–9, Koivulehto 1990a: 12), *kiivas* (Donner 1884: 261–2, Ritter 1993a: 91, 127), *kutsua* (Mägiste 1923: 35–36, Koivulehto 1986b: 272–4), *malo* 'reuna, ääri; rako; lahti, ranta' (Loorits 1929: 175–6, Nuutinen 1987b), *panki* (Weske 1890: 204, Ojansuu 1915a), *vaikka* (Koivulehto 1989c: 188, Liukkonen BF 25).

Sanan *joutaa* balttilaisetymologia on julkaistu melkein samanaikaisesti (Koivulehto 1989c: 189, Karulis 1992 I: 351) kahdessa niin erilaisessa paikassa, että ilmeisesti kumpikaan esittäjä ei ole toisesta tiennyt. Sen sijaan *kaula*-sanann rinnastaminen liettuan sanaan *kaulas* 'luu' (Toporov 1980a: 278, Mann IECD) saattaa olla sattumalta toistunut Thomsenin etymologian (← lt *kaklas* 'kaula', GSI 73) virheellinen luenta.

Uudelleen esitettyjen etymologioitten suuri määrä kieliä ennen kaikkea heikosta kommunikaatiosta tutkijain välillä. Suurimman osa tapauksista selittää uudelleen esittäjien perehtymättömyys aiempaan tutkimuskirjallisuuteen. Varsinainen vilppi tai plagiointi lienee ollut harvinaista. Muutamassa tapauksessa viite alkuteokseen saattaa olla vain unohtunut.

Erityisesti kommunikaation puutteesta baltologien ja uralistien välillä kertoo keskustelu *heitiä*-etymologiasta. Yhtäällä Toporov ja Trubačov (1962: 247) ja toisaalla Mägiste (1970) esittivät suunnilleen saman selityksen. Ensin mainitut ehdivät saada baltologien parissa jo kannatusta (Sabaliauskas 1963: 116), mutta Mägiste ei sitä silti vaikuta tunteneen. Toporovin ja Trubačovin suhteellisen lyhyttä selitystä on kannattanut myös Breidaks (1975: 88 ja 1983: 48–49), jolle taas Mägisten laajempi tutkielma on jäänyt tuntemattomaksi. Vasta SSA viittaa kumpaankin esittäjään.

3.3. Etymologioitten ryhmittely statuksen perusteella

Koska balttilaisetymologioita on paljon ja niitä on eri aikoina arvioitu eri näkökulmista tutkimustilanteen muuttuessa, on tarkoituksenmukaista ryhmitellä ne vastaanoton eli niistä käydyn keskustelun mukaan. Jokaisella balttilaisperäiseksi esitetyllä sanalla on oma yksilöllinen keskusteluhistoriansa ja näitä keskusteluhistorioita yhdistelemällä on mahdollista havaita tutkimuksessa erilaisia kehityksiä ja trendejä. Tämä edellyttää etymologioitten vertailukelpoista ryhmittelyä sen mukaan, missä vaiheessa tutkimushistoriaansa ne ovat olleet hyväksytyjä ja missä vaiheessa kiistanalaisia tai hylättyjä: etymologian vastaanoton (vastaanottohistorian) määrittävät nämä statuksen muutokset. Pelkkiä alkuperämainintoja en tässä ryhmittele, sillä ilman rinnastusta niissä ei ole paljonkaan keskusteltavaa. Useimmat ilman rinnastusta jääneet alkuperämaininnat ovat painuneet unohduksiin.

Etymologian yleinen hyväksytyys samastetaan usein sen paikkansapitävyyteen ja vastaavasti kiistanalaista käytetään usein kyseenalaisen tai epävarman synonyyminä. Näin tekee esimerkiksi Nykysuomen etymologinen sanakirja lukuisien hakusanojen kohdalla. Tässä työssä etymologioitten **hyväksytyys** ja **hyväksyttävyyys** on kuitenkin pidettävä selvästi toisistansa erillään, onhan tehtävänäni kuvata käsitysten muuttumista ajan myötä ja lopulta myös (pääluvussa 4) vertailla eräitten etymologioitten statusta omaan käsitykseeni niitten paikkansapitävyydestä.

Tutkimuskirjallisuudessa verraten tavalliset maininnat jonkin etymologian statuksesta yleisesti hyväksyttynä tai hylättyinä ovat järjestään subjektiivisia. Ne pohjautuvat vain teoksiin ja tutkijoihin, jotka kirjoittaja itse on tuntenut. Pahimmillaan ”yleisesti hyväksytyiksi” on mainittu jonkun yksittäisen auktoriteetin oikeina pitämät selitykset. Tässä työssä minun on arvioitava eri tutkijoiden ja teosten pätevyyttä ja vaikutusta käsitysten muodostumiseen, joten en voi kehäpäätelmään syylistymättä hyväksyä arvioinnin pohjaksi kenenkään yksittäisen arvioitavan tutkijan tai minkään teoksen käsityksiä. Sen sijaan olen kehittänyt tutkimushistoriallisen taulukkoni pohjalta menetelmän etymologioitten ryhmittelemiseksi statuksen mukaan. Menetelmä on tietääkseni ensimmäinen laatuaan. Sen perustana on taulukon kaikkien etymologisten mainintojen tasaveroinen huomioon ottaminen symmetriaperiaatteen mukaan (vrt. Kelomäki 2009: 9–10), siis täysin riippumatta niitten esittäjästä tai niitten sisältämien väitteitten todistettavuudesta.

Yhtenäistä balttilaislainatutkijain yhteisöä ei missään historian vaiheessa ole ollut, vaan etymologioista ovat kirjoittaneet sekä fennistit ja uralistit että baltologit ja indoeuropeistit useina eri aikoina ja eri kielialueilla. Vain harvat tutkijat ovat nähneet sen vaivan, että olisivat perehtyneet kirjallisuuteen oman

viiteryhmänsä julkaisujen ulkopuolella. Yksien kirjoittajien yleisesti hyväksytyinä mainitsemia balttilaislainoja ovat toiset samoihin aikoihin saattaneet pitää kiistanalaisina tai jopa yleisesti hylättyinä. Siksi balttilaislainaetymologioitten statukset ovat hyvin korkean tason yleistyksiä.

3.3.1. Ryhmittelymenetelmä

Etymologiat on teknisesti helpointa määritellä tiettyinä aikana hyväksytyiksi tai hylätyiksi pelkästään sen perusteella, millainen käsitys niistä on kirjallisuudessa ilmaistu viimeksi ennen tarkasteltavaa hetkeä. Näin saatava kuva olisi kuitenkin hyvin kirjava ja sattumanvarainenkin, sillä käsitykset eri sanojen alkuperästä vaihtelevat paitsi julkaisuajankohdan myös kirjoittajan ja tämän edustaman tutkimusalan mukaan. Tiedeyhteisön ei voi välttämättä katsoa olleen tarkasteluhetkellä jostain kysymyksestä edes likiarvoisesti samalla kannalla kuin juuri viimeisenä siitä julkaistu kirja tai artikkeli. Induktiivinen yleistys yksittäisistä tutkijoista tiedeyhteisöön on välttämätöntä, mutta se on tehtävä useamman kuin yhden tutkijan julkaiseman käsityksen pohjalta. Niinpä yleistämiseen tarvitaan menetelmä, jonka on objektiivisuuden maksimoimiseksi oltava yleispätevä.

Ryhmittelyn edellytyksenä on yllä luvussa 3.1 mainittujen alkuperäväite-tyyppien erottaminen toisistaan. Lisäksi on määriteltävä kaksi apukäsitettä, etymologian kannatus ja julkaisuviive. **Kannatus** muodostuu etymologialle pääsääntöisesti silloin, kun sen mainitsee kirjallisuudessa myönteisesti joku muu kuin etymologian esittäjä itse. Poikkeuksina pääsäännöstä ovat etymologian esittäjän kunniaksi julkaistuihin juhlakirjoihin sisällytetyt etymologialuettelot sekä suorat lainaukset ja lyhennelmät teoksesta, jossa etymologia on julkaistu. Niitä ei voi pitää kannatusta muodostavina, koska niitä ei ole tarkoitettu harkituiksi kannanotoiksi mainitun etymologian puolesta. Selvyiden vuoksi olen poistanut tällaiset maininnat tutkimushistoriallisesta taulukosta kokonaan.

Vaikka tutkijayhteisön sisäinen kommunikaatio toimisi parhaalla mahdollisella tavalla, tutkijat eivät silti ehtisi reagoida kirjallisuudessa esitettyihin uusiin väitteisiin välittömästi. Väitteisiin perehtyminen, oman kannan muodostaminen ja uusimman tiedon huomioon ottaminen omissa teksteissä vievät kaikki aikansa. Tässä työssä olen määrittänyt **julkaisuviiveen** pituudeksi väitteen julkaisuvuoden ja kaksi sitä seurannutta vuotta. Vuosi on lyhin ajanjakso, jota etymologioitten ryhmittelyssä käytän, sillä jokaisesta julkaisusta on tiedossa sen ilmestymisvuosi.

Kolmen vuoden julkaisuviive on kompromissi, johon olen päätenyt käydessäni läpi keskustelua etymologioista. Tosiasiassa aika, joka tutkijoilta on kulunut uuden julkaisun lukemiseen ja oman vastauksensa julkaisemiseen on vaihdellut hyvin paljon, alle vuodesta yli vuosikymmeneen. On kuitenkin

käytännössä mahdotonta erottaa jokaisen tekstin kohdalla filologisien menetelmin, mitä teoksia kirjoittaja ei tuntenut ja mihin hän ei katsonut tarpeelliseksi viitata. Iso joukko etymologioita on joka tapauksessa jäänyt täysin keskustelun ulkopuolelle eikä sillä ole mitään tekemistä varsinaisen julkaisuviipeen kanssa.

Määritän etymologian statuksen vasta julkaisuviipeen päätyttyä sen ensiesittämisestä. Jos etymologialle ei viipeen kuluessa ole esitetty kritiikkiä eikä sanalla ole muita kannatettuja alkuperänselityksiä, uusi etymologia on ensimmäisen julkaisuviipeen päätyttyä julkaistun positiivisen maininnan myötä hyväksytty. Samoin kritiikkikommentin status määrittyy oman julkaisuviipeensä päätyttyä. Jos kritisoitua etymologiaa ei ole sen aikana mainittu positiivisesti, etymologia on ensimmäisen julkaisuviipeen jälkeisen negatiivisen maininnan myötä hylätty. Tämä on ryhmittelymenetelmäni pääperiaate, joka tarvitsee tässä eräitä tarkennuksia.

1. Etymologioitten statuksia ovat **hyväksytty**, **kiistanalainen**, **hylätty** ja **arvioimaton**. Hyväksytyillä ja kiistanalaisilla etymologioilla on kannatusta, hylätyillä ja arvioimattomilla ei ole. Hylätyillä etymologioilla voi olla aiemmin ollut kannatusta. Kiistanalaisia etymologioita sanalla voi olla yksi tai useampia, mutta jos sanan jokin etymologia on hyväksytty, kaikki muut sen etymologiat ovat samalla hetkellä hylättyjä.
2. Minkään etymologian statukseen eivät vaikuta kilpailevat alkuperänselitykset, joilla ei ole kannatusta, riippumatta siitä, esitetäänkö niitten yhteydessä kritiikkiä etymologiaa kohtaan vai ei. Kritiikistä alla kohdissa 4–15 kirjoitettu ei koske kannatuksettomien kilpailevien alkuperänselitysten yhteydessä esitettyä kritiikkiä. Kilpailevista selityksistä alla kohdissa 4–15 kirjoitettu ei koske kannatuksettomia selityksiä.
3. Kannatetun kilpailevan alkuperänselityksen yhteydessä esitetty kritiikki ja ilman kilpailevaa selitystä esitetty kritiikki vaikuttavat etymologian statukseen samalla tavalla. Kritiikistä alla kohdissa 4–15 kirjoitettu koskee kummankinlaista kritiikkiä.
4. Uusi **positiivinen** eli uskottavana tai mahdollisena esitetty etymologia (määritelmä alaluvussa 3.1.1) on alkaen ensimmäisestä julkaisuviipeen jälkeisestä vuodesta **hyväksytty**, jos se täyttää kaikki seuraavat ehdot: (1) se on saanut julkaisuviipeensä aikana varauksetonta kannatusta (maininnan ilman kysymysmerkkiä tai puolustuskommentin) ja mahdollisesti myös varauksellista kannatusta (vaihtoehtomaininnan tai kysymysmerkillä varustetun maininnan), (2) se ei ole saanut julkaisuviipeensä aikana kritiikkiä, (3) samalla sanalla ei ole muita kannatettuja alkuperänselityksiä.

5. Uusi positiivinen etymologia on alkaen ensimmäisestä julkaisuviipeen jälkeisestä vuodesta **kiistanalainen**, jos se on saanut julkaisuviipeensä aikana joko vain varauksellista kannatusta tai sekä kritiikkiä että kannatusta. Kiistanalainen on myös varauksetonta kannatusta saanut, ilman kritiikkiä jäänyt etymologia, jos samalla sanalla on muita kannatettuja alkuperänselityksiä.
6. Uusi positiivinen etymologia on alkaen ensimmäisestä julkaisuviipeen jälkeisestä vuodesta **hylätty**, jos se on saanut julkaisuviipeensä aikana vain kritiikkiä muttei kannatusta.
7. Uusi positiivinen etymologia, joka ei saa julkaisuviipeensä aikana mitään mainintoja, on **arvioimaton** alkaen ensimmäisestä julkaisuviipeen jälkeisestä vuodesta.
8. Arvioimattoman etymologian status määräytyy ensimmäisen julkaisuviipeensä jälkeisen maininnan myötä. Mikäli sanasta mainitaan kilpaileva selitys, uusi etymologia on **hylätty**. Jos taas uusi etymologia mainitaan ensinnä, se on varauksellisen maininnan myötä **kiistanalainen** tai varauksettoman positiivisen maininnan myötä **hyväksytty**. Status muuttuu heti maininnan yhteydessä.
9. Etymologian saama kritiikkikommentti tai kilpailevan alkuperänselityksen varaukseton maininta käynnistää **hylkäysprosessin**. Ensin tällainen maininta muuttaa hyväksytyin etymologian välittömästi kiistanalaiseksi. Jos kritisoitu etymologia on jo aiemmin kiistanalainen, sen status ei muutu. Jos kilpaileva selitys on aiemmin ollut ilman kannatusta, se nousee myös kiistanalaiseksi. Kritisoidun etymologian ja kilpailevan alkuperänselityksen status riippuu tämän jälkeen seuraavista maininnoista kohdissa 10–11 kuvatulla tavalla.
10. Jos kritisoitu etymologia saa puolustuskommentin tai varauksettoman maininnan ennen kuin hylkäysprosessin käynnistäneen maininnan julkaisuviive on kulunut loppuun, asetelma kääntyy ja kilpailevasta selityksestä tulee kritisoitu. Hylkäysasetelma voi kääntyä uudelleen kuinka monta kertaa tahansa. Tällöin etymologiat pysyvät kiistanalaisina, kunnes viimeisen hylkäysprosessin käynnistäneen maininnan julkaisuviive päättyy.
11. Jos kritisoitu etymologia ei saa puolustuskommenttia tai varauksetonta mainintaa ennen kuin hylkäysprosessin käynnistäneen maininnan julkaisuviive on kulunut loppuun, sen statuksen ratkaisee ensimmäinen maininta julkaisuviipeen jälkeen: (A) jos ensimmäinen maininta joko edelleen kritisoii kritisoitua etymologiaa tai kannattaa varauksetta samaa kilpailevaa selitystä kuin hylkäysprosessin käynnistänyt kommentti (tai mikä tahansa kilpailevaa selitystä, mikäli prosessin käynnistäneeseen kritiikkiin ei liittynyt kilpailevaa selitystä), kritisoitu etymologia on hylätty ja kilpaileva selitys hyväksytty. (B) Jos ensimmäinen maininta päinvastoin kritisoii tätä kilpailevaa selitystä

tai kannattaa varauksetta kritisoitua etymologiaa, kilpailevan selityksen hylkäysprosessi alkaa ja kummatkin etymologiat jatkavat kiistanalaisina. (C) Jos kuitenkin ensimmäisenä vuonna julkaisuviipeen umpeuduttua julkaistaan yksikin maininta, joka ei ota selvästi kantaa kummankaan etymologian hyväksi, siis kannattaa toista varauksella tai molempia vaihtoehtoisina, vasta seuraava maininta ratkaisee statuksen. Jos kohdan C ehto täyttyy toistamiseen, prosessi raukeaa ja molemmat etymologiat jäävät kiistanalaisiksi.

12. Hylätystä etymologiasta tulee uudelleen kiistanalainen, kun se kerää uudelleen kannatuksen eli kaksi eri kirjoittajan esittämää (varauksetonta, varauksellista tai vaihtoehtoista) positiivista mainintaa, joitten välillä ei ole esitetty kritiikkikommentteja. Tämä vastaa kohdan 11 C ehtoja hylkäysprosessiin joutuneen etymologian pysymiselle kiistanalaisena. Kiistanalaisesta etymologiasta voi tulla uudelleen hyväksyty, jos kilpaileva etymologia hylätään joko kohdissa 9–11 mainituin ehdoin tai kohdassa 13 mainitulla tavalla.
13. Jos kaikki etymologian kannattajat tai kaikki paitsi yksi (sillä kannatuksen minimiehto on kaksi kannattajaa) siirtyvät kannattamaan samalle sanalle esitettyä muuta etymologiaa eivätkä enää mainitse aiempaa etymologiaa, tästä tulee hylätty välittömästi (eli alkaen vuodesta, jona toiseksi viimeinen kannattaja mainitsee samalle sanalle muun etymologian).
14. Jos etymologiaan liittyvän alkuperäväitteen on julkaissut toinen tutkija jo ennen etymologiaa, tätä on pidettävä etymologian kannatuksena. Tällöin etymologia on heti julkaisuvuodestansa lähtien joko kiistanalainen tai hyväksyty kohtien 4–5 kriteereitä soveltaen, kunhan ensimmäisen alkuperäväitteen esittämisen julkaisuviive on päättynyt. Kannatettuna on pidettävä myös etymologiaa, jonka julkaisee joku muu kuin sen löytäjä itse ja viittaa sen yhteydessä löytäjään. Tätä ei kuitenkaan voi soveltaa (alempana kohdassa 3.2.2 kuvailtuihin) tapauksiin, joissa etymologian esittäjä väittää löytäneensä sen jostakin aiemmin julkaistusta teoksesta, jossa sitä ei kuitenkaan tosiasiallisesti ole: tällöin etymologian esittäjä on lukenut väärin eikä aiemman teoksen kirjoittajaa voi pitää etymologian kannattajana. En ole myöskään lukenut millekään etymologialle kannatukseksi sen esittämistä kahden tai useamman kirjoittajan nimissä julkaistussa kirjassa tai artikkelissa, sillä kaikki tällaisten teosten väitteet eivät välttämättä ole kaikkien osallistujien kannattamia.
15. **Negatiivinen** eli epätodennäköisenä tai mahdottomana esitetty etymologia (määritelmä alaluvussa 3.1.1) on esittämisestänsä kuluneen julkaisuviipeen jälkeen hylätty, kunnes se on kerännyt kannatuksen minimivaatimukset eli kaksi toisistaan riippumatonta kannattajaa.

Ryhmittelymenetelmän vähiten itsestään selvä osa ovat etymologioitten hylkäysprosessia – eli kilpailevien etymologioitten kannalta hyväksymisprosessia – määrittävät säännöt. Niitten testaaminen aineistoon antoi toivottua vastaavan tuloksen: kritiikkikommentit balttilaisetytologiaa vastaan ja ei-balttilaisen alkuperän maininnat ovat lähes kaikilla sanoilla vallitsevia samoilla ajanjaksoilla, joilla säännöt määrittelevät balttilaisetytologian hylätyksi.

Suuri ongelma säännöstön yleispätevyyden kannalta ovat suuret erot eri sanoista käydyn etymologisen keskustelun määrässä ja intensiteetissä. Useimpien etymologisten yleis- ja hakuteosten käsittelyala kattaa vain suurimpien kielten keskeisen sanaston. Tällaiset yleiset sanat saavat helposti kymmeniä etymologisia mainintoja ennen kuin moni pienen kielen sana taikka isonkin kielen murteellinen, vanhentunut tai aiheeltansa marginaalinen lekseemi nousee kertaakaan käsiteltäväksi. Taulukossa on yhteensä 20 194 mainintaa 858:lle suomen sanalle, mutta vain 1057 mainintaa 131:lle suomessa esiintymättömälle sanalle. Suomen sanoilla on siis keskimäärin 23,5 mainintaa, muilla vain 8,1. Suomenkin sanojen mainintamäärissä on valtavia keskinäisiä eroja: yleiskieleen kuuluvilla sanoilla on moninkertainen edustus murre sanoihin nähden. Yksin sanalla *herne* on kaikkiaan 160 mainintaa ja nimellä *Suomi* vain kuudentoista vuoden aikavälillä (1993–2008) 49 mainintaa. Karjalan *koaru* taas on mainittu vuosivälillä 1934–2009 vain kolme kertaa.

Sanojen levikki tai frekvenssi ei tietenkään täysin selitä niitten alkuperän saaman huomion määrää. Aineistoni tutkituimpiin sanoihin kuuluvat mm. *ankerias*, *oinas*, *morsian* ja *pirtti*, joita on jo kauan pidetty tärkeinä kielellisinä todisteina esihistoriallisena aikana vallinneista kulttuurisuhteista. Myös nykykielelle suhteellisen vieraista sanoista *ajattara*, *kaleva*, *panu* ja *vuoyo* on kirjoitettu hyvin paljon. Oman tutkimuksensa ansaitsisikin kysymys, miksi etymologit ovat olleet kiinnostuneita juuri näistä sanoista.

Keskustelun sanakohtaisten intensiteettierojen takia ei ole mahdollista määritellä mitään vakiopituista ajanjaksoa, joka kelvolliselta etymologialta kuluu tullakseen huomioiduksi keskustelussa ja jota vanhemmat ilman mainintoja jääneet selitykset olisi ilman muuta luettava hylätyksi. Juuri tästä syystä on perusteltua jaotella kannatuksettomat etymologiat vaihtoehtoisten tutkimustraditioitten olemassaolon perusteella hylättyihin ja arvioimattomiin.

Suuret intensiteettierot sanojen vastaanotossa antavat lisäsyyn myös julkaisuviipeen huomioimiseen etymologioitten hylkäysprosessissa. Jos prosessi nimittäin määriteltäisiin pelkästään saman etymologian saamien peräkkäisten toistojen lukumäärän mukaan ilman kolmen vuoden viivettä, vaadittavien toistojen määrän valinta johtaisi ongelmiin joko usein tai harvoin mainittujen sanojen kohdalla. Kahden tai kolmen peräkkäisen toiston käyttäminen hyväksymis- ja hylkäämiskriteerinä johtaisi usein käsiteltyjen etymologioitten

kohdalla vastaanottohistorian melkoiseen sattumanvaraisuuteen, sillä muutama samansuuntainen maininta osuu helposti samoihin tai peräkkäisiin vuosiin. Useamman perättäisen samanmielisen maininnan vaatiminen taas tekisi mahdottomaksi määrittää harvoin mainittu etymologia sen paremmin hyväksytyksi kuin hylätyksikään. Kun taas kaikki maininnat otetaan huomioon vasta osana kolmen vuoden mainintojen kokonaisuutta ja päätelmä etymologian hyväksytyydestä tai hylättyydestä tehdään vasta tämän periodin päätyttyä, vähenee sattumanvaraisuus usein käsiteltyjen etymologioitten ryhmittelyssä. Kun samanmielisiä mainintoja tarvitaan ryhmittelypäätelmään vain vähintään kaksi – yksi ennen ja yksi jälkeen julkaisuviipeen – voidaan harvoinkin mainitut etymologiat ryhmitellä luotettavasti.

Ryhmittelymenetelmän sääntöjen testaaminen aineistoon tapahtui säätämällä kahta muuttujaa: julkaisuviipeen pituutta ja perättäisten samanmielisten mainintojen määrää. Useamman kuin kahden samanmielisen maininnan vaatimus ajoi suuren määrän sekä selvästi hyväksytyjä että selvästi hylättyjä mutta harvoin mainittuja lainaetymologioita vielä käsittelemättömien ryhmään. Vain yhden hyväksyvän tai hylkäävän maininnan edellyttäminen taas nosti esiin hyvinkin idiosynkraattisia tulkintoja. Julkaisuviipeen määrittely vain kahden vuoden mittaiseksi lisäsi jälleen sattumanvaraisuutta usein käsiteltyjen sanojen osalta, kun taas sen pitentäminen yli kolmen vuoden sumensi käsityksissä tapahtuneita muutoksia näkymättömiin.

3.3.2. Balttilaislainaetymologioitten jakauma statuksen perusteella

Yllä kuvailtujen ryhmittelykriteerien mukaan kaikki aikavälillä 1869–2009 esitetyt balttilaislainaetymologiat jakautuvat statuksensa mukaan neljään ryhmään, yleisesti hyväksytyiksi, kiistanalaisiksi, yleisesti hylätyiksi ja arvioimattomiksi. Keskusteluhistorian kannalta havainnollista on vielä jakaa yleisesti hyväksytyjen etymologioitten joukko kahteen ja yleisesti hylättyjen joukko kolmeen ryhmään. Näin ryhmiä tulee yhteensä seitsemän. Tässä esittelen kaikki aineiston 972 etymologiaa jaoteltuina niihin vuoden 2009 tilanteen mukaan.

Enemmistö kaikista etymologioista on yleisesti hylättyjä. Ryhmittelykriteerien mukaan kaikkiaan 495 etymologiaa oli yleisesti hylättyjä vuonna 2009. Tähän olen vielä lisännyt yhdeksän kriteerien mukaan arvioimatonta etymologiaa, jotka on esitetty ennen vuotta 1988. Niitten esittämisen julkaisuviive nimittäin umpeutui ennen vuotta 1990, jolloin ilmestyi viimeisin kaikkien itämerensuomen balttilaislainojen luettelo (Vaba 1990a).

Yhteensä yleisesti hylättyjä etymologioita oli 504. Ne olen ryhmitellyt edelleen aiemman kannatuksen ja kritiikin olemassaolon mukaan. Yhdet hylätyt

etymologiat siis ovat ensinnäkin joko jääneet kokonaan ilman kannatusta eli olleet esittämisestänsä lähtien hylättyjä, toisilla taas on ollut aiemmin kannatusta, joka sittemmin on lakannut. Kumpikin ryhmä jakautuu edelleen kahtia kritisoituihin ja kritisoimattomiin etymologioihin. Tämä jako on erityisen tärkeä ilman kannatusta jääneitten etymologioitten kannalta, sillä kritisoimatotat niistä ovat jääneet täysin ilman huomiota. Kysymys huomiotta jäämisen syistä muodostaa oman tutkimushistoriallisen ongelmansa, jota pohdin alla näitten etymologioitten yhteydessä.

Yleisesti hylätyt etymologiat: 504	ei ole saanut kritiikkiväitteitä	on saanut kritiikkiväitteitä
on ollut hylätty keskeytyksettä esittämisestänsä lähtien	187	163
on ollut välillä kiistanalainen	17	94
on ollut välillä myös hyväksytty	5	38

Taulukko 2a. Yleisesti hylättyjen etymologioitten jako kannatuksen ja kritiikin mukaan.

Kun erottelen vielä kannatusta saaneista etymologioista aiemmin yleisesti hyväksytyinä olleet, tuloksena on taulukon 2a mukainen jako kuuteen ryhmään. Taulukossa huomiota kannattaa kiinnittää vasemmalle alas ja keskelle joutuneisiin etymologioihin, joilla on ollut kannattajia, mutta jotka silti on hylätty syytä täsmentämättä. Monissa tapauksissa taustalla ovat tutkijayhteisön sisäisen kommunikaation ongelmat. Taulukon pystysuora raja ei kuitenkaan ole alhaalla lainkaan niin jyrkkä kuin ylhäällä, sillä myös osa kritiikkiväitteitä saaneista, aiemmin kannatetusta etymologioista on antanut tietä aivan muille selityksille kuin sille, jota kritiikin esittäjä on kannattanut, usein myös eri syistä kuin mitä kritiikkiväitteissä on esitetty. Niinpä käsittelen kaikki alhaalla ja keskellä mainitut etymologiat yhtenä **kannatuksensa menettäneitten etymologioitten** ryhmänä, johon kuuluu yhteensä 154 etymologiaa. Ylhäällä mainitut muodostavat **kritisoitujen kannatuksettomien** (kritiikin myötä ilman kannatusta hylättyjen, 163 kpl) sekä **maininnatta** (keskustelutta) **hylättyjen** (187 kpl) etymologioitten ryhmät.

Yleisesti hyväksytyjä balttilaisetymologioita oli vuonna 2009 yhteensä 231. Ne olen myös ryhmitellyt aiemman kannatuksen mukaan, sillä on kiinnostavaa tarkastella sitä, millaisia etymologioita on jatkuvasti pidetty varmoina ja millaisia on kyseenalaistettu. Taulukossa 2b olen jakanut kaikki yleisesti hyväksytyt etymologiat paitsi kannatuksen myös paremmuusväitteitten mukaan, ikään kuin taulukon 2b jaon käänteiskuvana. Etymologian voisi nimittäin katsoa olleen jatkuvasti täysin kiistaton, mikäli sitä ei ole puolustettu suhteessa mihinkään muuhun selitykseen. Kritiikkiväitteitten olemassaolo taas näkyy olennaisin osin vaakasuuntaisesta jakolinjasta, sillä ryhmittelykriteerien

mukaan kritiikkikommentti muuttaa etymologian aina kiistanalaiseksi, ellei sen esittäjä tarjoa tilalle aiemmin kannatusta saamatonta selitystä.

Yleisesti hyväksytyt etymologiat: 232	ei ole saanut paremmuusväitteitä	on saanut paremmuusväitteitä
on ollut hyväksytty keskeytyksettä esittämistensä lähtien	31	45
on ollut välillä kiistanalainen	21	83
on ollut välillä myös hylätty	6	45

Taulukko 2b. Yleisesti hyväksytyjen etymologioitten jako kannatuksen ja puollon mukaan.

Yleisesti hyväksytyjen balttilaisetymologioitten ryhmittelyssä olen luopunut paremmuusväitteitten käytöstä kriteerinä. Syitä on useita. Ensinnäkin, kannatuksensa menettäneitten etymologioitten kohdalla esitettyä vastaavasti, kaikki taulukossa alas ja keskelle oikealle sijoittuneet balttilaisetymologiat eivät ole joutuneet kiistanalaisiksi tai hylätyiksi juuri niitten selitysten tieltä, joita niitten paremmuusväitteissä on kritisoitu.

Monille etymologioille on myös esitetty puolustuskommentteja vasta vuosikymmeniä niitten yleisesti hyväksytyiksi nousemisen jälkeen. Esimerkiksi Warosen (1898) esittämä balttilaislainaselitys sanalle *kouko* oli neljään otteeseen kiistanalainen, kolmella kertaa Setälän esittämän vanhan indo-eurooppalaisen lainaselityksen ja kerran Mägisten esittämän omaperäisen alkuperän rinnalla. Balttilaisetymologiaa puolustettiin kirjallisuudessa yhteensä viisi kertaa, muttei kertaakaan Setälän tai Mägisten selityksiä vastaan, vaan viidesti Karstenin esigermaanista etymologiaa vastaan, vaikka sitä ei kukaan muu kuin Karsten itse koskaan omaksunut.

Ylös sijoittuneitten, jatkuvasti kannatettujen etymologioitten kohdalla paremmuusväitteitten määrä näyttää korreloivan positiivisesti mainintojen kokonaismäärän kanssa: ainoastaan yksi kannattaja on seitsemällä 31:stä paremmuusväitteittä saamattomasta etymologiasta, mutta vain kahdella 45:stä niitä saaneesta. Näin ollen puolustuskommenttien olemassaolon ei voi katsoa heikentävän etymologian statusta yleisesti hyväksyttynä. Sitä ei voi siis pitää statuksen kannalta niin keskeisenä ominaisuutena, että se toimisi ryhmittelykriteerinä. Siksi olen jakanut yleisesti hyväksytyt etymologiat kahtia **keskeytyksettä hyväksytyihin** (76 kpl) ja **keskustelun myötä hyväksytyihin** (155 kpl).

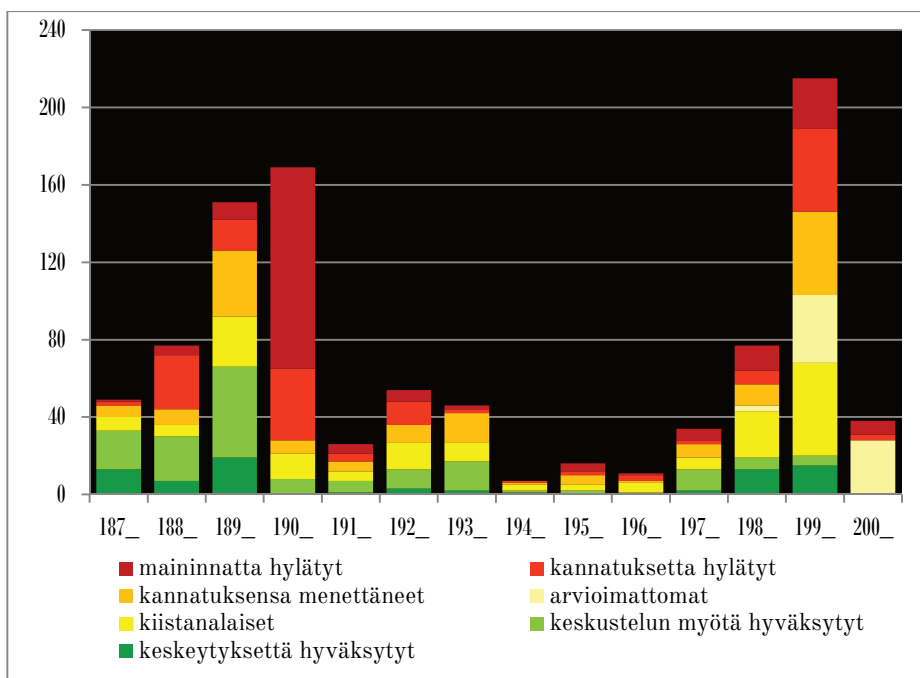
Kiistanalaisia etymologioita oli 171. Ne voi myös esittää nelikenttänä sen mukaan, ovatko ne jossain tutkimushistorian vaiheessa olleet hyväksytyjä tai hylättyjä. En ole kuitenkaan jakanut kiistanalaisten etymologioitten ryhmää pienempiin osiin. Olennaista on kuitenkin erottaa joukosta ne etymologiat, joitten kiistanalaisuus on lyhytaikaista ja johtuu mahdollisesti ryhmittelymetodin epätarkkuudesta.

Kiistanalaiset etymologiat: 170	on aiemmin ollut hyväksytyt	ei ole ollut hyväksytyt
ei ole ollut hylätty	31	63
on aiemmin ollut hylätty	29	48

Taulukko 2c. Kiistanalaisten etymologioitten jako kannatuksen mukaan.

Arvioimattomia etymologioita oli 66 vuonna 2009. Myös niiden kohdalla pohdin huomiotta jäämisen syitä.

Aineistosta on mahdollista tarkastella etymologiain statuksen ja julkaisuajankohdan välisiä suhteita. Kuten yllä kaavioista 1, 2 ja 4 näkyy, etymologisten mainintojen määrä on vaihdellut vuosikymmenittäin paljon. Esitettyjen uusien balttilaisetymologioitten luku on vaihdellut vielä rajummin, eikä suoraa korrelaatiota kaikkien mainintojen määrään ole, vaikka samansuuntaisia trendejä onkin havaittavissa.

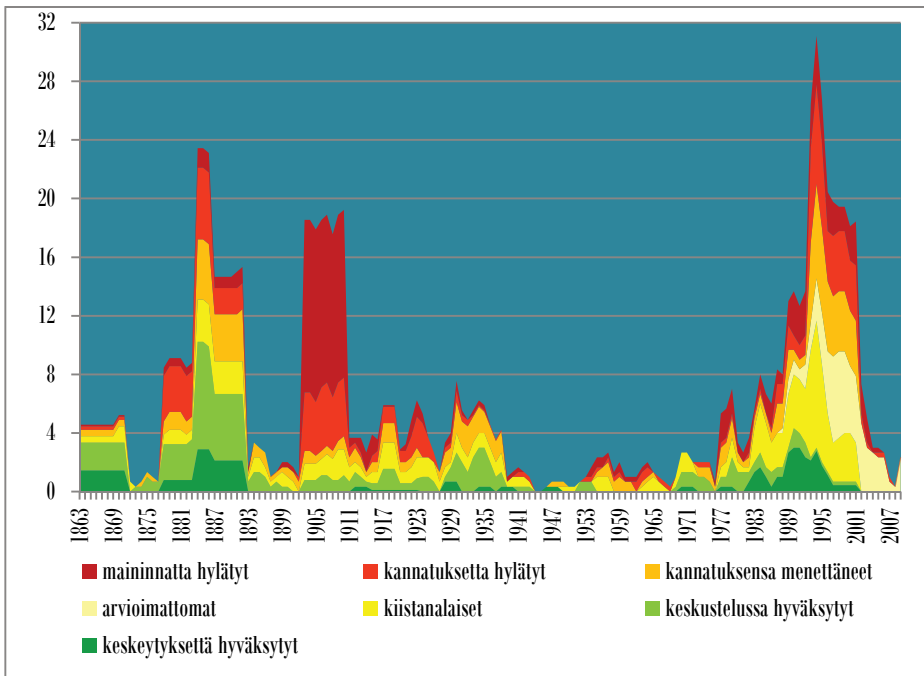

Kaavio 5. Etymologiain jakauma esitys vuosikymmenen ja vuoden 2009 statuksen mukaan tutkimuskaudella

Kaavio 5 osoittaa selkeästi, että uusia balttilaisetymologioita esitettiin runsaasti vuodesta 1869 aina 1900-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle saakka, seuraavien kolmen vuosikymmenen ajan selvästi vähemmän, 1940–60-luvuilla vain yksittäisiä ja 1970-luvulta lähtien taas kasvavassa määrin, kunnes 1990-

luvulla löydettiin enemmän etymologioita kuin millään aiemmalla vuosikymmenellä ja sen jälkeen 2000-luku näyttää taas jyrkkää laskua.

Kaavio 6 taas esittää jakauman vuosittain niin, että hajontaa on tasoitettu jakamalla jokainen esitetty etymologia useamman vuoden ajalle: paljon uusia balttilaislainaetymologioita esittäneitten teosten (Thomsen GSI 1869 ja BFB 1890, Donner 1884, Būga AS 1908a, Ojansuu LSBK 1921a, Kalima IBL 1936a, Liukkonen BF 1999) osalta ilmestymisvuoden, sitä edeltäneitten kuuden ja sitä seuranneitten kahden vuoden eli yhteensä yhdeksän vuoden kesken, muitten osalta julkaisuviipeen pituuden eli ilmestymisvuoden ja sitä seuranneitten kahden vuoden kesken.

Kaavio 6. Balttilaislainaetymologiain jakauma esitysvuosittain ja statuksen mukaan. Hajontaa tasoitettu.

Käyrien muoto kaaviossa 6 paljastaa huomattavan muutoksen julkaisukäytännöissä tutkitulla ajanjaksolla. Ensimmäisinä vuosikymmeninä lähes kaikki etymologiat julkaistiin suurissa yksittäisissä kokoelmissa, joista Donner 1884 oli artikkeli ja kaikki muut – GSI, BFB ja AS – monografioita. Ne kaikki erottuvat kaaviossa taustastaan jyrkkäreunaisina pystypalkkeina, erityisesti vuodet 1881–84, joitten kohdalla Donner 1884:n ja BFB:n anteet on laskettu yhteen. Vielä 1920- ja 1930-luvuilla julkaistiin kaksi pientä monografiaa,

LSBK ja IBL, mutta niissä esiteltiin vain osapuilleen sama määrä uusia etymologioita kuin sotien välillä julkaistuissa muissa teoksissa yhteensä. Ainoa sotien jälkeen julkaistu paljon balttilaislainoja kerralla esittänyt teos oli Liukkosen BF, eikä se erotu kaaviossa 6 jyrkästi ympäristöstänsä, 1990-luku kun oli muutenkin erittäin vilkasta aikaa balttilaislainatutkimuksen alalla.

Esittelen etymologiat alla seuraavassa järjestyksessä:

- 76 keskeytyksettä hyväksytyä
- 155 keskustelun myötä hyväksytyä
- 171 kiistanalaista
- 154 kannatuksensa menettänyttä
- 163 kritisoitua kannatusta hylättyä
- 187 maininnatta hylättyä
- 66 arvioimatonta

3.3.3. Ryhmä A. Keskeytyksettä hyväksytyt etymologiat¹⁰

sm *apila* ? ← ba **obilas*, vrt. lv *ābuls*, *āboliņš*, pr *wobilis* id. (BFB 156)

sm *haljaka* 'haalea ym.; laimea; verka ym.' ← **halja-* ← ba, vrt. lt *žalias* 'vihreä; raaka, keittämätön', lv *zaļš* 'vihreä', pr akk. *saligan* id.; merk. vaik. ← *halla*; erillään *haalea* 'jäähäntynyt' (BFB 244–5)

sm *hammas* ← ba, vrt. lt *žambas* 'reuna, laita, hirrennurkka', lv *zobs* 'hammas' (GSI 73)

sm *heimo* ← esilt (= kba) **šaima*, vrt. lt *šeimyna*, lv *saime* 'talonväki; perhe', pr *seimins* 'das Gesinde' (Donner 1884: 266)

sm *herne* ← ba, vrt. lt *žirnis* id. (GSI 48, 80)

sm *huoli* ← ba t. ba-sl **žalā*, vrt. lt *žala* 'vahinko, vamma' (Koivulehto 1987b: 196, 208)

sm *huone* < vksm **šōneš* ← ba, vrt. lt *šonas* 'kylg, pool', lv *sāns* 'sivu, kylki' (Koivulehto 1992b: 167–72 183)

sm *huttu* ← ba, vrt. lt *šustas* (partis. verbistä *šusti* 'hauduma; brühen; faulen; schwitzen; verschießen'), *šutas* 'leitsak' (Orрман 1993: 100)

sm *karsina* ← ba, vrt. lt *gardinys* 'karsina navetassa; karja-aitaus' (Tunkelo 1928: 285–7)

¹⁰ Kaikki etymologiauetteloiden rinnastukset on esitetty alkuperäisen lähteen mukaan eikä niihin myöhemmin esitettyjä korjauksia, täsmennyksiä tai lisäyksiä esimerkiksi lähtömuotojen osalta ole huomioitu. Myös etymologian esittäjän suhtautuminen selitykseensä ("ei", "tuskini", "?" ym.) on merkitty, vaikka se poikkeaisi etymologian vastaanotosta. Rinnastettujen sanojen kirjoitusasu on muutettu yllä luvussa 1.4 kuvattujen esityksien mukaiseksi ja mahdolliset kirjoitusvirheet on korjattu. Kaikki muuten kuin baltoslaavilaisten ja itämerensuomalaisten kielten sanat on jätetty luetteloista pois. Luvussa 1.4 luetelluista hakuteoksista puuttuvien sanojen merkitykset on kirjattu etymologian esittäjältä ja varustettu suluilla: nämä sanat ovat harvinaisia ja osalla niistä merkitys on epävarma.

- sm *karva* ? ← ba, vrt. lt *gauras* 'ihokarva; karvatupsu; kasvin syy', lv *gauri* 'häpykarvat' (BFB 171–2)
- sm *kauha* ← lt *kaušas* 'iso kauha, puinen juoma-astia', lv *kauss* 'kallo; malja; kauha' (Donner 1884: 264)
- sm *kauru* (vanh.) 'kuovi' ? ← ba, vrt. lv *gaura* 'koskelo', pr *geauris* 'merimetso' (BFB 171)
- sm *keli* ← ba, vrt. lt *kelias, kelis* 'tie' (GSI 80)
- sm *kelta* ← lt *geltas* ~ *geltis* 'keltainen' (Donner 1884: 264)
- sm *kirves* ← ba, vrt. lt *kirvis* id. (GSI 80)
- sm *kurpponen* ← lt *kurpė*, lv *kurpe* 'kenkä', pr *kurpe* 'Schuh' (Donner 1884: 269)
- sm *kärhys* 'qvistigt träd; hängare' ~ *kährys* id. ← *kärhä ← ba, vrt. lt *kerėža* 'zwerghaft verhutzelter Baum; Mensch, der nicht gehen kann' (Uotila 1970b: 3–6)
- sm *käärme* ← ba, vrt. lt *kirmis* 'käärme, mato' (GSI 48, 80)
- sm *lahto* 'linnunansa' ← ba, vrt. lv *slazds* 'linnunansa', lt *sląsta* 'rotanppydyš' (BFB 219)
- sm *laiha* ← ba, vrt. lt *liesas* id. (GSI 33–34)
- sm *lasta* ← ba *lāpstā, vrt. lv *lāpsta* 'lapio' (BF 83–84)
- sm *lieve* ← ba, vrt. joko lv *klēpis* 'syli', lt *klėbys* 'syli, sylillinen' t. lt *glėbys* 'embus; sületäis, süli' (Koivulehto 1989c: 185–7)
- sm *lojo* ('langer Reiseschlitten') ← ba *šlojō, vrt. lt *šlajos* 'regi', pr *slayo* 'Schlittenkufe' (BF 86–87)
- sm *luhta* '(ranta)niitty ym.; sara' ← ba, vrt. lt *lukštas* 'leveälehtinen vesikasvi', lv *luksts* 'id.; korsi; joenrantaniitty ym.' (BFB 197)
- sm *lumme* ← ba *lugmīs, vrt. lt *lugmiai* 'Seerose' (BF 87–88)
- sm *luota* ← lt *šluota*, lv *slota* id. (Donner 1884: 266)
- sm *nepaa* 'serkku; serkun lapsi' ← ba, vrt. lt *nepotis, nepatis, nepuotis* 'lapsenlapsi; sisaruksen t. serkun poika' (BFB 203)
- sm *niisi* ← ba, vrt. lt *nytis* 'niisi, pirta', lv *nīte* 'kangaspuiden osa' (BFB 203)
- sm *pahla* 'ongenvapa, seiväs, vitsa' ← ba, vrt. lt *baslys* 'seiväs' (Kalima 1928a: 102–3)
- sm *paimen* ← ba *paimen, vrt. lt *piemuo* : *piemen*- id. (GSI 5, 33)
- sm *parjata* ← ba, vrt. lt *barti*, lv *bārt* 'moittia, säттіä' (LSBK 33)
- sm *pelu* 'silppu, pehku, ruumen' ← ba, vrt. lt *pelūs, pelai*, lv *pelus, pelavas*, pr *pelwo* 'ruumenet, akanat; roskat' (BFB 207)
- sm *ratas* ← ba, vrt. lt *ratas* 'pyörä, kehä' (GSI 73)
- sm *reisi* ← ba, vrt. lt *rietas* 'reisi, lanne; kinkku', lv *rieta* 'jalka' (BFB 212)
- sm *rieska* ← ba, vrt. lt *prėskas* 'happamaton, tuore, mauton' (BFB 209)
- sm *routa* ← ba, vrt. lt *grodas, gruodas*, žem *groudīs* 'jäätynyt kura; pakkanen; vuohishaava' (BFB 173)
- sm *seinä* ← ba, vrt. lt *siena*, lv *siena* id. (GSI 34)
- sm *seipi* 'Leuciscus Leuciscus' ba, vrt. lv *stiepacis* ~ *stiepucis* ~ *stiepats* 'turpa (Leuciscus cephalus)' (Nuutinen 1987c)
- sm *seiväs* ← ba, vrt. lt *stiebas* 'keppi; pylväs, masto' (BFB 219–20)
- sm *siemen* ← ba, vrt. lt pl. *sėmenys* 'kylvös' (GSI 5)
- sm *taula* ← lt, vrt. lv *daglis* ~ *deglis* id. (Donner 1884: 268)

- sm *torvi* ? ← ba, vrt. lv *taure* 'metsästys-, paimentorvi', lt *taurė* 'kuppaussarvi; puinen malja' (BFB 230–1)
- sm *tuore* ← ba *dōra, vrt. lt *dora* 'jhk hyvä, käyttökelpoinen' (BF 144–5)
- sm *tyhjä* ← ba *tuštjas, vrt. lt *tuščias* 'tyhjä; köyhä; turha' (GSI 80)
- sm *uksi* ← ba, vrt. lt *uoksas* 'aukko; onkalo; mehiläispesä(n suuaukko)' (Koivulehto 1993b: 34)
- sm *vaha* ← ba, vrt. lt *vaškas*, lv *vasks* id. (BFB 238)
- sm *vakka* ← kba *vākā t. **vāka-*, vrt. lt *voka* 'viljamitta', *voka* 'kansi', *vokas* 'id.; silmäluomi; kotelo; vakka', lv *vāks* 'kansi; viljamitta' (Koivulehto 1990b: 152)
- sm *vehmas* ← ba **vešma-*, vrt. lt *vešėti* 'kasvaa runsaana, viihtyä; laajentua', *veš(u)mas* 'rehevyyys, runsaus; hedelmällisyys' (Vaba 1994: 245)
- sm *veikeä* ← ba, vrt. lt *viekas* 'voima, elinvoima', *veikus* 'nopea, kiireinen, reipas', lv *veikls* ~ *veiklis* 'etevä, vikkeli, kätevä' (Uotila 1983)
- sm *vielä* ← ba, vrt. lt *vėl* 'jälleen; toisaalta', *vėliai* 'myöhään', lv *vēl* 'vielä, kuitenkin, edelleen' (BFB 240)
- sm *vihvilä* 'ruohokasvi, tav. *Juncus*' ← ba, vrt. lt *viksva* 'suokasvi; vihvilä t. sara' (BFB 242)
- sm *virve* 'band, bindel' ← lt *virvė* 'nöör, köis' (Donner 1884: 270)
- sm *vuohi* ← ba, vrt. lt *ožys* 'vuohipukki' (GSI 58)
- sm *vuoro* ? (Koivulehto) ← ba, vrt. lt *vora* 'jono, jana' (Häkkinen 1987: 381–2)
- sm *vuota* ← ba, vrt. lt *oda* 'nahka; vuota', lv *āda* 'vuota; nahka; iho ym.' (BFB 205)
- sm *väive* ? ← ba, vrt. lt *vievesa* 'linnuntäi' (BFB 241)
- ka *koaru* 'haju; palaneen käry' ~ sm *kaarittaa* 'kaivata; valittaa' ← ba, vrt. lv *gars* 'kuuma kylpy; vaim, hing; leil' (Hakulinen 1934: 8)
- ve *bärbitada* 'vääntää värttinää' ← ba, vrt. lt *verpti*, lv *vērpt* 'kehrätä' (Posti 1946: 386)
- ve *kurdış* ~ va *kurre* ~ vi *kurt* 'kuuro' ← ba, vrt. lt *kurčias* id. (GSI 80)
- vi *kail* 'suopursu' ← ba, vrt. lt *gailis* 'Porsch' (Raag 1984: 258–62)
- vi *kild* 'sirpale, siru, pirstale' = li ? ← ba, vrt. lt *skiltis* 'viipale perunaa, naurista ym.' (EKET 1982: 39)
- vi *Koiva* 'Gauja-joki' ? ← ba, vrt. lv *Gauja* id. (Viitso 1983: 274)
- vi *Kuramaa* 'Kuurinmaa' < ksm **kurha-* ← ba, vrt. lt etnonymiejä *kuršis* ~ *kuršys*, lv *kursiši*, žem *Kuršas* (Endzelīns 1912: 71–72)
- vi *käbläk* 'peukalainen' ← ba, vrt. lv *ceplis* 'tiiliuuni' (Vaba 1992b)
- vi *kärg* 'kenno' ? ← ba, vrt. lt *korys* '(mee)kärg', lv *kāres* id. (Vaba 1990b: 176–7)
- vi *lohm* 'loik; madal vesine koht' ? ← ba, vrt. lt *lašmuo* (LKŽ), lv *lasmenis* 'jäääuk; lahvandus', ellei ~ vi *lohk* 'notko, kuoppa', t. sm *loima* 'puun haava, puun kolo' = md pe (Vaba 1989a: 210)
- vi *loja* 'loim' ← ba, vrt. lt *atłaja* 'Abfluß', *atłajus* 'das Stauwasser; die Ebbe' (Vaba 1989a: 210–1)
- vi *mülgas* 'suonsilmä(ke), hete' ← ba, vrt. lt *muklus* 'sumpfig, morastig; (vom Wege) aufgeweicht, schmutzig; stotternd', lv *muklains* 'soine, tüma', ellei ← ba **mVlk-*, vrt. slov *mlaka* 'Pfützte, Lache' (Vaba 1989a: 211–3)
- vi *põrm* 'tomu' ← ba **berma-* / ?*bērma-*, vrt. lt *berti* 'puistama, raputama', lv *bērt* 'kaataa, sirotella, karistaa' (Vaba 1994: 243)
- vi *rahu* 'kari, luoto' ← ba, vrt. lt *graužas* 'kruus' (Vaba 1989a: 215–6)

- vi *talb* 'kiila' ~ li *dālba* 'puukang; latt; koormapuu' (Thomsen) ← ba, vrt. lv *dalba* 'tarvoin ym.' (Kettunen 1938: 36)
- vi *varrud* 'ristiäiset' ← ba, vrt. lt *vardas* 'nimi, lv *vārds* 'sana, puhe, lupaus, nimi' (Viitso 1992a: 187–8)
- vi *vistar*, *vistrik* 'näppy, finni' ? ← ba, vrt. lt *vikšras* 'roomik; röövik' t. *inkštiras*, *inkštiras* 'Engerlingsbeule, -loch; Finne; Brandblase' (EEW 1982: 38, 92–93)
- vs *kōno* ('Kletterstrick des Waldimkers') ← ba, vrt. lt *geinys*, *genys* 'Aufzug, Kette (in der Weberei); Strick, Tau (an dem sich die Waldbienenfänger auf einen Baum hinaufziehen); Entwurf' (Vaba 1990b: 174–5)
- vs *läng* ('in der Imkerei benutztes Klettergerät') ? ← ba, vrt. lv *liedzējs* 'Weigerer, Abtrater, Hinderer, Verleugner; Bart des Schlüssels; Teil des *dzeimis*, der das Sichzusammenschliessen der Stricköse hindert' (Vaba 1990b: 177)
- li *kilandjks* 'Kropf der Vögel' ← ba, vrt. lt *skilandis* 'Magen; Wurstmagen' (Posti 1977: 266–7)

Tähän ryhmään kuuluu periaatteessa vain varauksettoman positiivisesti vastaanotettuja etymologioita. Silti kaikkien etymologioitten asema ei ole samanvahvuinen, sillä positiivisten uudelleenmainintojen määrä vaihtelee etymologioittain yhden ja 159:n välillä. Eniten mainintoja on saanut Thomsenin *vuohi*-etymologia vuodelta 1869. Mainintojen määrä korreloikin voimakkaasti etymologian iän kanssa. Vain yhden kannattajan etymologiat on silti syytä luetella muita jonkin verran epävarmemmin kannatettuna joukkona: *huttu* (Orrman, kannattanut Koivulehto), vi *käblik* ja *mülgas* (Vaba, kannattanut Koponen), vi *lohm*, *loja* ja *rahu* (Vaba, kannattanut Uibo), vs *läng* (Vaba, kannattanut Eckert), vi *varrud* (Viitso, kannattanut Vaba) sekä vi *vistar* (EEW, kannattanut Vaba). Kahdeksan näistä yhdeksästä on viroa, mikä varmaankin liittyy muitten kuin suomen sanojen vähäiseen edustukseen tutkimuskirjallisuudessa.

3.3.4. Ryhmä B. Keskustelun myötä hyväksytyt etymologiat

- sm *aatkela* 'surullinen, ankea; kademiellinen' ← ba, vrt. lt *atkalas* 'nurja, kääntö-, paluu-', *atkaras* 'haluton, vastahakoinen' (Kalima 1952b: 32–33)
- sm *ahdas* ← ba, vrt. lt *ankštas* id. (BFB 158)
- sm *ahingas* 'ahrain (tuulastusase)' ← ba, vrt. lt *akstinas* 'piikki, pistin, tutkain' (BFB 157)
- sm *aina* ? ← ba, vrt. pr *ainat* 'aina, alinomaa', lt *vienat*, lv *vien* 'ainoastaan, vain', t. ← germ (BFB 156–7)
- sm *ankerias* ← ba, vrt. lt *ungurys* id. (GSI 80)
- sm *ansa* ← lt *qsa* 'kahva, kädensija; silmukka', lv *osa* id. (Donner 1884: 262–7)
- sm *arta*, *aarto* 'kuivatusteline, riuku' ? ← ba, vrt. lt *ardai* 'pellavankuivatusorsi', lv *ārdi* 'riihenparret; kuivausorret' (BFB 159)

- sm *elki, elje* ← ba, vrt. lt *elgesys* 'käytös', *elgimasis* 'id., menettely', *elgtis* 'käyttäytyä' (IBL 85, 92)
- sm *haastaa* ← ba, vrt. lt *žosmė* 'Ausrede; schiefe Darstellung' (AS 31)
- sm *hako* ← lt *šaka* 'oksa, haara' (Weske 1890: 169, 205)
- sm *halla* ← ba, vrt. lt *šalna* 'kuura; lievä pakkanen' (GSI 79)
- sm *halli, hallava, hallea* ← ba, vrt. lv *salns* 'kimo, hallava', *salnis* 'kimo', lt *šalnis* 'kimo'; ?vaik. ← lt *žalias* 'vihreä; raaka, keittämätön' (BFB 221)
- sm *hanhi* ← ba, vrt. lt *žasis, žem žansis, lv zoss* id.; (GSI 83)
- sm *harakka* ← lt *šarka* id. (Donner 1884: 266)
- sm *harja* ← ba, vrt. lt *šerys* 'sian harjas', lv *saris, sars* 'sian harjakset, hevosen jouhet; karva' (GSI 80)
- sm *harmaa* ← ba, vrt. lt *širmas* id., lv *sirms* 'harmaa, hopeanharmaa' (Budenz 1875: 382)
- sm *havu* ? ← ba, vrt. lt *žabas* 'oksa, risu', *žaba* 'vitsa, varpa' (IBL 99)
- sm *heinä* ← ba *šainas, vrt. lt *šienas* id.; ~ saa *suoidni* 'heinä, ruoho' (GSI 33)
- sm *heitiä, heisi, heisipuu, hedelmä, heilimöidä* ← ba t. lv, vrt. lv *ziede* (p.o. *zieds*) 'kukka, kukinta-aika' (Grünthal 1910: 280)
- sm *helle* ← ba, vrt. lt *šiltis* 'lämpö' (LSBK 6–7)
- sm *hellä* ← ba, vrt. lt *švelnus* 'pehme, mahe, örn' (BF 42–43, 126)
- sm *herhiläinen* ← ba, vrt. lt *širšys, širšuo, širšlys, lv sirsis, sirseņis, pr sirsilis* 'ampiainen' (BFB 224)
- sm *higna* ← lt *šikšna, lv siksna* 'parkittu hihnasnahka, higna' (Donner 1884: 266)
- sm *hiiva* (Koivulehto) ← ba **šīva-*, vrt. lt *šyvas* 'kalja', *šyvas* 'valkoinen, homeenvärinen' (Plöger 1982: 80, 93)
- sm *hinta* ← ba, vrt. lt *šimtas, lv simts* '100' (Uotila 1990a: 137–9)
- sm *hirvas* ? ← ba *širvas, vrt. pr *sirwis* 'metsäkauris' (Wiklund 1894: 80)
- sm *hirvi* ? ← ba *širvis (?*širvas), vrt. pr *sirwis* 'metsäkauris'; (BFB 225)
- sm *hulas* 'ulkonurkka, salvos; katos ym.' ← ba, vrt. lt *šulas* 'tukipuu, paalu, tynnyrinkimpi ym.; oven- t. portinpieli' (Nuutinen 1984: 176–83)
- sm *härkä* ? ← ba, vrt. lt *žirgas, lv zirgs* 'hevonen', pr *sirgis* 'ori' (BFB 249–51)
- sm *härmä* ← ba ?*šerma, vrt. lt *šarma, lv sarma, serma* id. (BFB 221)
- sm *irstas* ← ba **-rst-*, vrt. lt *irti* 'avautua, ratketa', lv *irt* 'erota, purkautua' (Kalima 1929: 132)
- sm *irta-* ← ba, vrt. lt *irti* 'avautua, ratketa', lv *irt* 'erota, purkautua' (BFB 174)
- sm *kaikki* ? ← ba, vrt. lt *kiek* 'kuinka paljon', lv *cik* 'paljonko' (BFB 186)
- sm *kaima* ← lt *kaimynas* 'saman kylän asukas, naapuri' (Donner 1884: 264)
- sm *kannel* ei ← lt *kanklės* id. (Donner 1884: 269)
- sm *kaplas* ← ba **kabl'an*, vrt. lt *kabl̥ys* 'koukku, haka ym.; seiväs; tadikko', lv *kabl̥is* 'haka' (Liukkonen 1973: 25–29)
- sm *kappale* ? ← ba, vrt. lv *gabals* 'kappale, osa; seutu; ajanjakso', žem *gabalas* 'kappale', ellei lv ← ims (BFB 170)
- sm *karsta* 'villanmuokkausväline' ← ba *karšta, vrt. lt *karšti* 'karstata villoja, häkilöidä pellavia; sukia hevosta' (Mikkola 1894: 126–7)
- sm *karta* 'pelti' ← lt, vrt. lv *skārds* '(läksi)pelti, metallilevy' (Donner 1884: 265)

- sm *karve* 'jäkälä, naava' ? ← ba, vrt. lt *kerpė* 'jäkälä', lv *cērpa, cērps* 'Hümpel, Erdhäuflein; langes Gras, Grashügel; Eriophorum; Strauch; buschichtes Haar' (BFB 186)
- sm *kaula* ← ba, vrt. lt *kaklas* id. (GSI 73)
- sm *kausta* ← ba *skaustas, vrt. lv *skausts* 'niska, säkä' (Posti 1970)
- sm *kela* ? ← ba, vrt. pr *kelan* 'pyörä, ratas' (BFB 185)
- sm *kelle* 'lastu ym.; pölkyn puolikas; ranka; juurakko; viipale' ?? ← ba, vrt. lt *skiltis* 'viipale perunaa, naurista ym.', t. ? ← germ; vi *kild* 'sirpale, siru, pirstale' tuskin tähän (Toivonen 1917b: 18)
- sm *keltainen* ← ba, vrt. lt *gelta* 'keltaväri, -tauti' (EKET 1982: 46)
- sm *kerta* ~ md ← ba *kerda, vrt. pr *kerdan* 'aika' (BFB 185)
- sm *kestää* ← vksm **kenti-* t. **keńc-* ← ba **kentja-* t. **kenća-*, vrt. lt *kešti* 'kärsiä, sietää, sallia' (Koivulehto 1986b: 279–80)
- sm *ketara* 'kaplas' ← kba *sketara-s, vrt. lt *sketeras, sketera* 'hevosen säkä; vuorenselänne' (AS 72)
- sm *kiiliäinen* 'hevos- tai nautapaarma; saivartaja' ← ba *gīlias, vrt. lt *gylys* 'mehiläisen piikki; hevospaarma' (Mikkola 1906)
- sm *kiivas* ← lt *gyvas* 'elav; päris, töeline' (Donner 1884: 262)
- sm *kirpeä* ← lt *apskirbti* 'säuerlich werden, ansäuern', *kartus* 'kibe, möru' (AS 146, 190)
- sm *kirsi* ← ba **skirda-* / **skirdi-* vrt. lt (ap)*skirsti* 'jäätymä', *apskardas* 'jääkerros, riite', lv *skārds* 'pelti' (Koivulehto 1979c: 132–5)
- sm *kohta* ← ba, vrt. lt *kakta* 'laup, otsaesine', *kaktas* 'Erker', lv *kakts* 'nurkka' (Uotila 1985)
- sm *korsi* ← ba, vrt. lt *kartis, karti* 'ohut tanko, lista, rima', *karčiai* 'pitkä ruoho' (Koivulehto 1979c: 137–9)
- sm *kouko* 'aave; karhu, susi, peto; täi; kookas henkilö' ← ba, vrt. lt *kaukas* 'kääpiömäinen haltija, tonttu', pr *cawx* 'piru' (Waronen 1898: viii)
- sm *kuhmu* (Büga 1916) ? ← ba, vrt. lv *kuzma* 'Kropf; Höcker, Buckel', *kuzms* 'Beule auf dem Rücken od. auf der Brust' (IBL 121)
- sm *kulo* ? ← ba, vrt. lv *kūla* 'kuiva edellisvuotinen ruoho', lt *kūlė* 'viljan palo', t. ba ← ims (BFB 190–1)
- sm *kupo* ← ba, vrt. lt *guba* 'heinäsuova; keko (lyhteitä)' (Nieminen 1934: 27)
- sm *kurko* 'hiisi, lempo, kummitus, mörkö' ← ba, vrt. mpr *Curche* ~ *Curcho* 'vuodentulon haltija' (Setälä 1912a: 194–7)
- sm *kutsua* ← ba, vrt. lt *kvėsti* ~ *kviesti* 'kutsua, haastaa (oikeuteen), pyytää, kehottaa' (Mägiste 1923: 35–6)
- sm *kuuro* sm ka au ← ba *-rn-* t. *-rl-*, vrt. lt *kurčias* id. (LSBK 58–9)
- sm *kypärä* ei ← lt *kepūrė* 'lakki, hattu' (Donner 1884: 270)
- sm *lahti* ← ba, vrt. lt *lanktis* 'kaari, sankka; viipsinpuu, puolain', lv *lanktis* ~ *lanktes* 'puolain', pr *lanctis* 'Kräuel' (Posti 1977: 267–8)
- sm *laiska* ← lt, vrt. lv *laisks* id. (Donner 1884: 265)
- sm *lapa* ← ba, vrt. lt *lopa* 'Pfole, Tatze' t. *lapas* 'lehti' (Koivulehto 1990b: 152)
- sm *laukki* ← lt *laukis* 'laukipää härkä' (Donner 1884: 268)
- sm *lauta* ? ← ba, vrt. lt *plautas* 'saunan laude; mehiläispesän porras', lv *plaukts* 'seinähylly' (BFB 209)

- sm *lava* ? ← ba, vrt. lt *lova* 'makuusija', lv *lāva* 'lauteet; uunin pankko, makuusija', ellei ba ← ven (Wiklund 1896: 45–6)
- sm *leuka* ← esilt, vrt. lt *paliaukis* 'Wamme' (AS 42)
- sm *liika* ? ← (itä)ba *līka, vrt. lt *lykis* 'ylijäämä', *liekas* 'pariton, liika', lv *lieks* 'tarpeeton, liika, vale-', ellei ba ← ven (BFB 195–6)
- sm *lohi* ← ba, vrt. lt *lašis* id. (GSI 55)
- sm *louhi* 'kivikko, kiven kolo; iso kivi' ~ *louhia* ? ← ba, vrt. lt *laužti* ~ *laužyti* 'murtaa', *laužis* 'Steinbruch', *laužas* 'murtuma; ryteikkö', lv *lauzt* 'murtaa' (BFB 194–5)
- sm *lunki, lunka* ?? ← lt *lunkas* 'niini', lv *lūks*, pr *lunkan, lonks* id., t. miel. ur-ieur (Anderson 1893: 54)
- sm *luoma* 'puro' ← ba, vrt. lt *loma* 'painanne, notko; onkalo, rotko, sola', lv *lāma* 'notko, lätäkkö; suo; niitty' (Tunkelo 1928: 301–2)
- sm *lännys* 'lehmus' ← *lānti ← ba, vrt. lt *lenta* 'lauta, parit, taulu' (Uotila 1970b: 8–10)
- sm *malka* ← lt *malka* 'halko, polttopuut, halkopino' (Donner 1884: 267)
- sm *malo* 'reuna, ääri; rako; lahti, ranta' vi *mala* 'hiekkainen merenranta' ← lv t. ba, vrt. lv *mala* 'reuna, ääri; ranta; tienoo' (Loorits 1929: 175–6)
- sm *meri* ? ← ba, vrt. lt *marės, marios* 'meri; Kuurinlahti', lv Preussi *mara, mare, mār*, pr *mary* 'ahdassuinen rannikkolahti' (BFB 199)
- sm *metsä* ← ba, vrt. lt *medis* 'puu; metsä', lv *mežs* 'metsä, metsikkö', pr *median* 'Wald' (GSI 80)
- sm (*metu* 'mesi, hunaja, mehu' =) va *mōtu* 'sima' ← ba, vrt. lt *medus*, lv *medus*, pr *meddo* 'mesi' (BFB 146)
- sm *morsian* ← ba ?akk. *martjan ~ *martjam, vrt. lt *marti* 'morsian; miniä; käly' (GSI 55, 74, 80)
- sm *muli* ← ba, vrt. žem *šmulas, šmulis, šmulė* 'sarveton, nupo', lv *mūlis, mūle* id. (BFB 226)
- sm *mäntä* ? ← ba, vrt. lv *mente, mentra* 'sekoituslavanne; airo; lasta', lt *menturis* 'sekoittamisväline; hierin, kurnun mäntä', t. ? = md ma unk (Budenz 1875: 389)
- sm *märkä* ? ← ba, vrt. lv *merka* 'löpimärkä esine; kosteus', *mērce* 'kaste, soust', *mērkt* 'kastella, liottaa', lt *merkti* 'liottaa, tulla liotetuksi' (BFB 201)
- sm *nuode* 'puolison sukulainen, lanko' ? ← ba *žnuotas, vrt. lv *znots* 'vävy, lanko' (BFB 251)
- sm *näivä* 'puolikuiva, kostea, sitkeä' ← ba, vrt. lt *neiva* 'vaikea sairaus; riutuminen' (Nieminen 1934: 14)
- sm *ohdake* ← ksm *ošta- ← ba, vrt. lt *ašaka*, lv *asaka* 'kalanruoto', lt *ašatas* 'Rosshaar', lv *asta* 'häntä' (Posti 1977: 268–9)
- sm *oinas* ← ba, vrt. lt *avinas* 'pässi, oinas' (GSI 55, 73)
- sm *ola* 'piikivi' ? ← ba *ola, vrt. lt *uola* 'kallio; kalkkikivi', lv *ola* 'pyöreä pikkukivi; piikivi; muna' (Toivonen 1952a: 30–31)
- sm *orsi* ? ← ba, vrt. lt *ardai* 'pellavankuivatusorsi', lv *ārdi* 'riihenparret; kuivausorret' (Kalima 1933a: 166)
- sm *-pa* ← ba, vrt. lv lt *-ba* lt *ba* (BFB 160)
- sm *panu* 'tuli' ← lt, vrt. pr *panno, panu*- id. (Tomášek 1883: 705)

- sm *pauna* 'laukku' ← ba, vrt. lv *pauna* 'laukku, reppu; mytty' (IBL 146)
- sm *perkele* ← lt *perkūnas* 'ukkosen jumala, ukkonen', lv *pērkons*, pr *percunis* id. (Donner 1884: 263)
- sm *peura* ? ← ba **bendra-*, vrt. lt *bendras* 'yhteinen, yleinen; osakas, kumppani', lv *biedrs* 'kumppani, toveri' (Koivulehto 1988d: 26, 38, 44)
- sm *puuro* tuskin ← lt *putra* 'puuro ym.' (Donner 1884: 266)
- sm *puusniekka* 'lesken kotiinsa naima mies; kotivävy; isäpuoli' ← esilv *pūsniekas, vrt. lt *pusininkas* 'talon peltomaan puolikkaan omistaja' (AS 22)
- sm *rainta* 'lypsyastia, kiulu' ? ← ba, vrt. lt *rakandas* 'keittiöastia, maitoastia' (LSBK 34–35)
- sm *rako* ? ← ba, vrt. lt *spraga*, lv *spraga* '(aidan) rako, aukko; railo' (BFB 219)
- sm *rastas* ← lt *strazdas*, lv *strazds* id. (Donner 1884: 263)
- sm *reikä* < ksm *rajka ← ba, vrt. lt *reika* 'tarve, välttämättömyys' (Liukkonen 1973: 18–25)
- sm *reki* ← ba, vrt. lt *ragės*, lv *ragus*, *ragavas*, *raga* 'reki, kelkka' (BFB 211)
- sm *reuna* ← esilt, vrt. lt *briauna* 'syrjä, reuna, pieli, hamara' (AS 42)
- sm *rihma* ← ba, vrt. lt *rišimas* 'sitominen', *rišti* 'sitoa, solmia, punoa', lv *rist* 'sitoa', murt. *risamais* 'nauha, side' (BFB 212)
- sm *rouhia* ← ba, vrt. lv *krausēt* 'survoa, rouhia (esim. ohria)', lt *kraušyti* 'survoa, hienontaa' (IBL 156)
- sm *sakara* ? ← ba, vrt. lt *stagaras* 'kuiva kasvin varsi t. oksa; kuiva risu; sulan kynä' (IBL 203)
- sm *saparo* ← ba, vrt. lt *stabaras* 'kuiva oksa', lv *stebere* '(lehmän) häntä; kulunut luuta', t. ← *sapa* ← ba (Kalima 1933b: 135)
- sm *seura* ← lt *sėbras* 'seuralainen, toveri; osakas' (Donner 1884: 265)
- sm *siihanen* ← vksm *tika ← ba *dīga, vrt. lt *dygas* 'oka', lv *dīgs* 'itu; oras; alku' (Posti 1969)
- sm *silta* ← ba, vrt. lt *tillas*, lv *tīlts* id. (Budenz 1873: 98)
- sm *sisar* ← ba, vrt. lt *sesuo* : *seser-* id. (GSI 92)
- sm *siula* 'nuotan sivuverkko t. vetoköysi; verkon paula' ← ba **tinkla-*, vrt. lt *tinklas* 'verkko, kalastusverkko; sadin, paula', lv *tīkls* 'verkko', pr *-tinklo* 'Hasengarn' (Koivulehto 1979b: 267–9, 297)
- sm *suhta* < vksm *sukta ← ba, vrt. lt *suktas* 'väännetty, käännetty, kierretty, taipuisa; valpas, ovela' (Uotila 1990a: 134–6)
- sm *takiainen* ← lt *dagys* 'takiainen (Arctium), karhiainen (Carduus)', lv *dadzis* id. (Donner 1884: 286)
- sm *talkoot* ← lt *talka*, lv *talks*, *talkus*, pr *talk*, *talke* id. (Donner 1884: 266)
- sm *tarha* ← ba, vrt. lt *daržas* 'puutarha; kehä kuun ympärillä' (GSI 73)
- sm *tarvas* ← ba, vrt. lt *tauras* 'alkuhärkä', pr *tauris* 'visentti' (BFB 228–30)
- sm *temmata* ?? ← ba, vrt. lt *tempti* 'vetää, venyttää', lv *tiept* 'ojentaa; pitää tiukasti kiinni ym.' (BFB 231)
- sm *terva* ← ba, vrt. lt *derva* 'tervas; pihka, piki, terva', lv *darva* 'terva', t. ← germ (GSI 152)
- sm *tiine* ← lt *dienia* (oik. *dieni*) id. (Lõo 1911: 86)

- sm *toe* ← ba *takis, vrt. lt *takišas* 'Damm im Fluß, Lachs(wehr)', lv *tacis*, *tace* 'kalapato', pr *takes* 'myllypato' (BFB 226)
- sm *tuhat* ← ba, vrt. lt *tūkstantis* id., t. ← sl (GSI 3)
- sm *tuohi* ← lt *tošis* id., vrt. lv *tāsis* 'koivun yläosan valkea tuohi' (Donner 1884: 270)
- sm *tuulas* ← ba, vrt. lv *dūlajs* ~ *dūlejs* id., *dūle* ~ *dūlis* 'palavat päreet, joiden valossa kalastetaan', lt mon. *dūliai* 'Räuchermasse zum Forttreiben der Bienen, Fackel' (BFB 168)
- sm *tuura* ← ba, vrt. lv *dūre* 'nyrkki; tuura; kanki; taltta' (BFB 168–9)
- sm *tytär* ← ba, vrt. lt *duktė* : *dukter-* id. (GSI 92)
- sm *utra* 'saukko' ehkei (Thomsen) vi ← ba, vrt. lv *ūdrs* id., lt *udra* 'saarmas, udras', vaan ← lv (Saareste 1924a: 66)
- sm *vaaja* ← ba, vrt. lt *vagis*, lv *vadzis* 'kiila; liekapaalu', t. ← germ (GSI 156)
- sm *vaapsahainen* ← ba, vrt. lt *vapsa* 'ampiainen, paarma', pr *wobse* 'Wespe' (BFB 236–7)
- sm *vaikku* 'voima' ← ba *waika, vrt. *viekas* '(elin)voima; (elin)aika', *veikti* 'toimia; saada aikaan; vaikuttaa', *veikus* 'nopea; kiireellinen; reipas', lv *veikt* 'toteuttaa, suorittaa'; erillään *vaikku* 'korvavaha' (Toivonen 1931)
- sm *vako* ← lt *vaga*, lv *vaga* id. (Donner 1884: 267)
- sm *varhainen* < *varas ← ba *vāras, vrt. lt *voras* 'vanha', pr *urs* id. (BF 151–2)
- sm *varsi* ← ba, vrt. lv *vārde*, *vārds* 'katon alushirsi, orsi', lt *apyvardė* 'humalariuku', *virdis* 'riuku, poikkipu', t. ← germ (Koivulehto 1979c: 139–42)
- sm *vehmaro* 'parihärkien vetoaisa' ← **vešmä-* ← ba, vrt. lt *vežimas* 'vaunut, ajoneuvot' (Posti 1972)
- sm *villa* ← ba, vrt. lt *vilna* 'villasuortuva, karva' (GSI 79)
- sm *virka* ← ba, vrt. lv *virdze* 'suuri kasa', *verdze* 'id.; (pitkä) rivi' (Kalima 1941b: 210–1)
- sm *virpi* 'oksa' ← lt *virbas* 'oksa, risu, raippa, vitsa' (Donner 1884: 265)
- sm *virsi* ← ba **uirda-*, vrt. pr *wīrds* 'sana', lt *vardas* 'nimi, nimitys', lv *vārds* 'sana, puhe, lupaus, nimi' (Kalima 1933a)
- sm *virta* ?? ← ba, vrt. lt *virtis* '(vesi)pyörre' (BFB 243)
- sm *vohla* ← ba, vrt. lt *oželis* 'nuori urosvuohi', t. ← *vuohi* ← ba (IBL 181)
- sm *vuona* ← ba *ōgnas, vrt. msl *агна* lat kr (Paasonen 1917b)
- sm *äes* ? ← lt *ekėčios* ~ *akėčios*, lv *ecešas* id. (Donner 1884: 263)
- sm *ätelä* 'heinänteon jälkeen kasvanut ruoho, odelma' ← ba, vrt. lt *atolas*, lv *atāls* id., pr *attolis* 'Grummet' (BFB 159–60)
- ve *hähk*, *-äd* 'vesikko' ← ba, vrt. lt *šeškas* 'töhk, tuhkur', lv *sesks* 'hilleri' (BFB 223)
- vi *köblas* 'kuokka' ← ba, vrt. joko lt *kablys* 'konks; pootshaak; hark; ' t. *kaplys* '(nūri) kirves; köblas; kirka; löikehammas ' t. *skaplis* 'Hohlaxt' (Toivonen 1917b: 36–38)
- vi *kärpima* 'karsia, ty pistää; leikata' (= sm *kärväs*, *kärvätä* ? ← *kärpi-*) ← ba, vrt. lt *kirpti*, lv *cirpt* 'leikata' (IBL 125–6)
- vi *täkk* 'ori' ? ← ba, vrt. lv *tekis*, lt *tekis* 'pässi, oinas; astuva eläin', t. miel. ← lv (Saareste 1924a: 47)
- vi *uba* 'papu' ← ba, vrt. lv *pupa*, lt *pupa* id. (AS 87)
- vi *vähi*, *vähk* 'rapu' ← ba, vrt. lt *vežys*, lv *vēzis* 'vähk' (BFB 241)
- vs *cherüs* 'forell' ? ← ba, vrt. lt *ešerys* 'ahven' (LSBK 5)

- vs *pahr* 'kult' ← ba, vrt. lt *paršas* 'salvettu karju' (Anderson 1893: 240)
 li *āistar* 'vinn, vistrik' ? ← ba (?*anjksstaras), vrt. žem *ankštara* 'Engerling; Pickel, Finne' (IBL 88)
 li *palandyks* 'tuvi' ?? ← ba ~ va *pallas, palla, pallo* id., vrt. lt *balandis*, lv *balodis* id., t. ← esilv t. žem (BFB 141, 161)
 li *vėrbikšy* 'ketrama' ?? ← ba, vrt. lt *verpti*, lv *vėrpt* 'kehrätä', t. ← esilv t. žem (BFB 141, 240)
 li *vėgali* 'luts' ?? ← ba, vrt. lt *vėgėlė*, lv *vedzele* 'made', t. ← esilv t. žem (BFB 141, 238)

Tässä ryhmässä ei ole yhtään vain yhden tutkijan kannattamaa etymologiaa. Määritelmällisesti näin ei voisi ollakaan, sillä yksi kannattaja ei riitä kerran kyseenalaistetun etymologian uudelleen hyväksymiseen. Tähän kuuluu myös suhteellisesti vähemmän viime vuosikymmenten etymologioita kuin ensimmäiseen ryhmään, sillä niitä ei ole ehditty kyseenalaistaa vielä samassa määrin kuin alkuaikojen selityksiä.

On kuitenkin huomattava, että kolmen etymologian yleinen hyväksytyys vuonna 2009 saattaa olla ryhmittelymetodin epätarkkuuden aiheuttamaa harhaa. Sanat ovat *kutsua*, *metu* ja *tiine*, joilla on balttilaisetymologian lisäksi muitakin aivan viime vuosiin saakka kannatettuja selityksiä. *Kutsua* saattaa olla vanhempi indoeurooppalainen lainasana, jos sen oletettu vastine hantissa hyväksytään. *Metua* on pidetty myös germaanisena, välillä slaavilaisenakin lainana, *tiineelle* taas on esitetty sekä arjalaisetymologiaa että marilaista vastinetta. Vaihtoehtoisten selitysten väistyminen balttilaisetymologian tieltä ei liity mihinkään uuteen argumenttiin vaan selittyy ryhmittelymenetelmän kautta: balttilaisetymologian kahta peräkkäistä mainintaa erottaa kolmen vuoden julkaisuviive. Jokaista kolmea balttilaisetymologiaa vastaan on julkaistu kritiikkiä vuosien 2010–14 aikana.

Näistä 155 etymologiasta 104 on ollut tutkimushistoriansa aikana kiistanalaisia, muttei hylättyjä.

Popperin tieteenteoreettisen mallin mukaan uuden tiedon löytymiseen kuuluu hypoteesin esittäminen ja tätä välittömästi seuraava vaihe, jonka aikana tiedeyhteisö pyrkii kaikin mahdollisin keinoin kumoamaan sen. Vain parhaat hypoteesit selviävät tästä vaiheesta ja muodostuvat teorioiksi. Etymologioitten kohdalla meidän olisi siis oletettava tyypillistä kehitystä kiistanalaisesta joko hyväksytyyn tai hylättyyn etymologiaan. Aineisto ei ainakaan soveltamani ryhmittelymetodin valossa kuitenkaan tue tällaista mallia.

Vain 15 balttilaislainaetymologiaa on ollut alkuun kiistanalaisia ja muuttunut pysyvästi hyväksytyiksi yhdellä kertaa: *aatkela*, *havu*, *hellä*, *hulas*, *karve*, *keltainen*, *kirpeä*, *korsi*, *louhia*, *peura*, *siula*, *temmata*, *varhainen*, *varsi* ja li *āistar*. Tämä pienehkö joukko on vieläpä hyvin heterogeeninen kiistanalaisuuden keston suhteen: se on vaihdellut kahdesta vuodesta (*hulas*) 110

vuoteen (*temmata*). Useimmat näistä neljästätoista etymologiasta ovat kuitenkin ryhmän tuoreimmasta päästä, mikä on odotuksenmukaista, koska niitten status on ehtinyt vaihtua vain kerran.

Kymmenen etymologiaa on käynyt läpi saman kehityksen kahteen tai kolmeenkin kertaan: niitten vastaanottohistoria on siis tyyppiä kiistanalainen > hyväksyty > kiistanalainen > hyväksyty (> kiistanalainen > hyväksyty). Yleisin tyyppi on kuitenkin hyväksytystä kiistanalaiseksi ja siitä takaisin hyväksytyksi vaihtunut etymologia: tällaisia selityksiä on 52. Lopuksi 28 etymologiaa on vaihtunut hyväksytystä useamman kuin yhden (enimmillään jopa kuuden) kiistanalaisen vaiheen kautta takaisin hyväksytyksi.

Kiistanalaisina olleet balttilaisetymologiat voi ryhmitellä myös kiistanalaisuuden syyn mukaan. 41 sanan kohdalla se on yksi tai useampi balttilaisetymologian poissulkeva selitys, 50 sanan balttilaisperäisyyttä taas on epäilty ilman kannatusta vaihtoehtoiselle selitykselle. 15 etymologian vastaanotossa on eri aikoina ollut kummankinlaista kiistanalaisuutta. Vain kerran kiistanalaisiksi joutuneilla etymologioilla on kilpailevia selityksiä odotuksenmukaisesti ollut vähemmän kuin muilla, mutta muunlaista korrelaatiota ryhmittelyjen välillä ei ole.

Tutkimushistorian kannalta kiinnostavin kysymys näitten aiemmin kiistanalaisten, mutta vuoteen 2009 mennessä yleisesti hyväksytyjen balttilaisetymologioitten kohdalla on, millaisia vaihtoehtoisia selityksiä niille aiemmin on kannatettu. 29 tapauksessa vaihtoehtona on ollut yksi tai useampi lainaetymologia, 25 tapauksessa muu selitys ja kahdessa tapauksessa sekä lainaetymologia että muu selitys.

Kannatettujen lainaetymologioitten jakauma on mielenkiintoinen, koska sen perusteella voi päätellä, millaisten lainanlähteiden erottaminen balttilaisalkuperästä on tuottanut hankaluuksia. Sanoilla *kaula*, *kerta* ja *orsi* on vaihtoehtona ollut toinen balttilaisetymologia (nämä löytyvät ryhmästä D), sanalla *ätelä* taas lättiläinen alkuperä. Slaavilaista lähtömuotoa on kannatettu sanoille *seura*, *talkoot*, *tuhat*, *tytär*, *virpi* ja vi *köblas*.

Arjalaisia tai sitä vanhempia indoeurooppalaisia selityksiä on pidetty mahdollisina sanoille *higna*, *kouko*, *siikanen*, *tytär* ja *vaaja*. Kelttiläistä lainaa ja tuntematonta indoeurooppalaista substraattialkuperää on kannatettu sanalle *tarvas*. Verrattomasti tavallisin vaihtoehtoinen selitys on kuitenkin ollut germaaninen alkuperä, jota on esitetty 17:lle tähän kuuluvalla sanalla: *ansa*, *hulas*, *kela*, *kerta*, *lauta*, *nuode*, *panu*, *rastas*, *siula*, *tarha*, *vaaja*, *vaapsahainen*, *vaikku*, *varsi*, *villa*, *äes* ja vs *pahr*.

Muista selityksistä lähimmät balttilaisetymologioita tulee oletus johdosuhteesta toiseen balttilaislainaan (vrt. lukua 3.2.3): näitä on esitetty sanoille *hirvas*, *keltainen*, *kuuro*, *laukki* ja *vohla*. Ei-balttilaisperäisistä kannoista

johdettuina on pidetty sanoja *ahdas* (← *ahtaa*), *luoma* (← *luoda*), *panu* (← *panna*) ja *vuona* (← *vuosi*). Tavanomaisista johdossuhteista poikkeavia, ekspressiivisiä selityksiä on kannatettu sanoille *muli*, *rako* ja *rouhia*. Liitepartikkeli *-pa* on yleensä liitetty kantasuomen samanasuiseen verbintaivutus-päätteeseen, jolla on vastineita permiläisiä kieliä myöten: tätä selitystä ei voi pitää vanhentuneena, mutta en ole löytänyt siitä mainintoja uudemmassa tutkimuskirjallisuudessa, joten minun on katsottava balttilaisetymologian syrjäyttäneen sen. Tulkintani saattaa olla väärä jo siksi, että sanakirjat ja muut tavanomaiset etymologian alan julkaisut eivät yleensä käsittele liitepartikkeleita, joitten tutkimushistorian kannalta olennaiseen kirjallisuuteen en ole tämän työn puitteissa ehtinyt perehtyä.

Varsin monia balttilaiselityksiä on pidetty epävarmoina itämerensuomen ulkopuolelta esitetyn vastineen takia. Osa vastineista on esitetty kielestä, johon balttilaislajojen levikin ei ole katsottu ulottuvan, toiset taas eivät sovi balttilaisen lähtömuodon kanssa yhteen joko äänneasunsa tai merkityksensä puolesta. Tähän kuuluvat *hirvi*, *kohta*, *lapa* ja *lauta*, joille on esitetty vastineita samojedikielistä saakka sekä *kiiliäinen*, *kirsi* ja *lahti* oletettuine obinugrilaisine vastineineen. Verbiä *temmata* on rinnastettu unkariin ja substantiivivia *hanhi* permiläiskieliin. Sanan *hiiva* kohdalla balttilaisoletusta on varjostanut oletettu vastine marissa, sanojen *korsi*, *mäntä* ja *tuura* kohdalla rinnastus mordvaan.

Näihin alkuperäryhmiin verrattuna todella suuri joukko balttilaislajoina, 15 + 50 eli yhteensä 65 etymologiaa on ollut kiistanalaisina ilman ainakaan sellaista vaihtoehtoista selitystä, joka olisi saanut kannatusta. Näihin lukeutuu ensinnäkin 11 balttilaiselitystä, jotka heti esittämisenä jälkeen on vähintään kerran mainittu kysymysmerkillä varustettuna. Suurempi joukko on kuitenkin lainaetymologioita, joita on kerran tai useammin kritisoitu esittämättä mitään selitystä tilalle. Peräti 17 kiistanalaisena ollutta sanaa on lisäksi vähintään kahdesti joko mainittu ”omaperäisenä” ilman etymologiaa tai esitelty haku-sanana etymologisessa sanakirjassa ilman mainintaa alkuperästä.

Kaikista 156:sta ryhmän B etymologiasta 51 on ollut ainakin kerran hylättyinä: 29 etymologiaa heti ennen ensimmäisen kannatuksensa keräämistä, seitsemän yhden kiistanalaisen vaiheen jälkeen ja 15 vasta yhden tai useamman hyväksyttynä olon jälkeen.

Ennen ensimmäisen kannatuksen kertymistä tapahtuneitten hylkäysten kohdalla en ole tilastoinut balttilaisetymologian sijasta tosina pidettyjä alkuperäselityksiä, sillä suuri osa hylkäyksistä selittyy muulla tavalla. Heti hylätyistä 29 etymologiasta kymmenen on negatiivisia, eli niitten esittäjä on pitänyt niitä epäuskottavina tai ainakin toista selitystä huonompina: *kannel*, *kelle*, *kypärä*, *lunki*, *puuro*, *utra* ja vi *täkk* sekä li *palandyks*, *vėrbikšy* ja *vėgali*. Niitten kohdalla ensimmäisen hylättyyskauden kesto on vaihdellut yhdestä

vuodesta (*kelle*) 68:aan (*utra*). Yhdestoista esittäjänsä itse hylkäämä etymologia on Kaliman sanalle *irstas* esittämä, josta hän myöhemmin (IBL) luopui. Näennäisesti samanlainen tapaus on myös *vako*-etymologia Donnerin *Einflussissa* (1884), sillä sanakirjansa viimeisessä osassa (1888) Donner piti sanaa suomalais-ugrilaisena. Donner kuitenkin luopui omaperäisestä selityksensä balttilaisen hyväksi eikä päinvastoin, sillä hänen sanakirjansa käsikirjoitus oli valmis jo kauan ennen vuotta 1884.

Kahdeksan etymologian hylkäämistä voi pitää unohduksena. Sanojen *elki*, *reikä* ja *virka* hylkäyskausi oli lyhyt eikä balttilaisetymologiaa vastustettu sen aikana, vaan se jäi huomiotta: kysymys oli siis oikeastaan tavallista pitemmästä julkaisuviipeestä. Viisi etymologiaa taas on ensin unohdettu tullakseen vielä kerran esitetyiksi uusina ilman viittausta ensimmäintään (vrt. yllä alaluvussa 3.2.5): *haastaa*, *heitä*, *ketara*, *kiivas* ja *kutsua*. Lopuista yhdeksästä ennen ensimmäisen kannatuksen kertymistä hylätystä balttilaisetymologiasta neljä, *karta*, *märkä*, *puusniekka* ja vi *uba*, hylättiin ilman vaihtoehtoista etymologiaa. Sanoja *arta* ja *terva* pidettiin alkuun germaanisina lainoina, *tiinettä* joko germaanisiperäisenä tai (kuten myöhemminkin) suomalais-volgalaisen ajan omaperäisenä sanana, *saparoa* johdoksena sanasta *sapa* ja *kuhmua* omaperäisenä deskriptiivisanana.

Kaikkiaan 28 ryhmän B etymologiaa on vähintään kerran menettänyt aieman kannatuksensa kootakseen myöhemmin uuden. Mainituista heti hylättyistä sanoista kuusi kuuluu niihin, sillä ne hylättiin vielä toistamiseen. Muut 22 ovat yllä mainitut seitsemän yhden kiistanalaisen vaiheen jälkeen ja 15 hyväksytyinä olon jälkeen hylättyinä ollutta etymologiaa.

Yhdeksän balttilaisetymologiaa on ollut hylättyinä pelkästään ilman vaihtoehtoista selitystä: *hako*, *irta-*, *karsta*, *karta*, *kupo*, *malo*, *rainna*, *sakara* ja *virta*. Myös *leuka*-etymologia on ollut kerran hylättyinä ilman muuta kannatettua selitystä. Osuus (10/28) on selvästi pienempi kuin vain kiistanalaisina olleitten kohdalla (62/104), ja se suurenisi myös tällä joukolla, jos käsittelyyn otettaisiin myös sen kiistanalaiset kaudet. Tämä on ymmärrettävää, sillä pelkkä etymologian kyseenalaistava epäily ei yleensä riitä sen hylkäyksen perusteeksi, ellei parempaa selitystä ole tarjolla.

Muu lainaetymologia astui väliaikaisesti balttilaisen selityksen tilalle 11 sanalla: *metu* tulkittiin lättiläiseksi ja *lava* slaavilaiseksi lainaksi, *leuka*, *ola*, *rihma* ja *sisar* puolestaan balttilaisia vanhemmiksi lainoiksi joltain muulta indoeurooppalaiselta taholta. Sanoja *aina*, *meri*, *perkele* ja *terva* on pidetty germaanisiperäisinä ja viron verbiä *kärpima* lainana alasaksasta.

Ei-lainaselityksiä on esitetty yhdeksälle sanalle. *Halli* ja *saparo* on tulkittu johdoksiksi balttilaislainoista *halla* ja *sapa*, *kannel* taas sanasta *kansi* ja *perkele* viron *põrgu*-muodosta. *Virka* on liitetty verbin *virittää* yhteyteen, mutta sille on

myös tarjottu vastinetta samojedista, samoin kuin vepsän sanalle *hähk*. *Metsälle* on esitetty rinnastusta unkarista ja *heidelle* (~ *heitiä*) permiläisistä kielistä. *Harakkaa* on pidetty monien linnunnimien tavoin onomatopoeettisena.

3.3.5. Ryhmä C. Kiistanalaiset etymologiat

- sm *aika* ← ba, vrt. lt *eiga* 'käik, kulg' (Liukkonen 1993: 60)
 sm *aisa* ← kba **aisō* ~ **aisa*, vrt. slov *oje* 'Deichsel' mint (Lidén 1897: 61–65)
 sm *aitta* ← kba **aita*, vrt. lt *aitivaras* 'painajainen, lentävä kummitus; kratti' slov *poľjata* 'Wirtschaftsgebäude usw.' (Lidén 1911: 198–202)
 sm *angervo* ← ba **vangar-vā*, vrt. lt *vangarykštė* 'Spierstrauch', *vingiorykštė* 'angervaks' (BF 21)
 sm *ativo* 'perhejuhla; sukulainen; appela; vierailulle tullut tytär' ← ba, vrt. lt *ateiva* ~ *ateivis* 'tulokas' (Kalima 1939–40a)
 sm *aurinko* ?? ← ba, vrt. lt *aušra* 'koit' (BFB 160)
 sm *haitta* ← ba, vrt. lt *žaidza* 'haav' (Orrman 1993: 99–100)
 sm *halava* ← ba, vrt. lt *atžala* 'nuori oksa, verso' (Suhonen 1989a: 217–9)
 sm *halme* ? ← ba, vrt. lt *želmuo* (konstruoitu muoto?), *žalmuo* 'vesa, taimi', t. ~ *haljakka* (BFB 245–6)
 sm *haltia* (Liukkonen) ← ba, vrt. lt *žaltys* 'nastik' (Harvilahti 1990: 57, 70–71)
 sm *hanko* ? ← ba, vrt. lt *šaka* 'Ast, Zweig; Gabe, Ende usw.', msl *сакъ* (Mikkola 1894: 15)
 sm *hara* ? ← ba, vrt. lt *žaras* 'Weg; Reihe, Ordnung, Richtung, lv *zars* 'oksa; (työkäly) pii' (BFB 247–9)
 sm *haukkua* ← ba, vrt. lt *šaukti* 'hüüdma; kutsuma' (Suhonen 1992: 415–6)
 sm *haura* 'rusko-, rakkolevä' ? ← ba, vrt. lt *audra* 'torm' (Viitso 1983: 272)
 sm *hauri*, *auer* 'päivänsavu, aurinkousva, terhen' ← ba, vrt. lt *šiaurė* 'Nord(en)', *šiauras* 'rauh'; *höyry* myös tähän (Suhonen 1992: 416–7)
 sm *haven* ? ← ba, vrt. lt *šapas* 'Halm, Granne' (Hahmo 1990: 212)
 sm *hehvo* ~ *hieho* ? < **ehvo* ~ **ehva* tuskin ← ba, vrt. lt *ašva*, vanh. *eschwa* 'tamma' (BFB 146–7)
 sm *hirsi* ← esilt **žirdis*, vrt. msl *жырды* (AS 29, 189)
 sm *huuru* ← ba, vrt. lt *šutra* 'Hitze, Schwüle' (BF 52–53)
 sm *Häme* ? ← ba, vrt. lt *žemė* 'maa', *žemas* 'alava, alhainen', *žemaičiai* 'zemaitit', lv *zeme*, pr *same* ~ *semmē* 'maa', ellei sm = vi unk (Tunkelo 1899)
 sm *ihme* ← ba **žin-m-is*, vrt. lt *žymė* 'tunnus, märk, jälg' (BF 59–61)
 sm *joutaa* ← ba, vrt. lv *jaudāt* 'voida, kyetä', *jauda* 'voima, kyky' (Koivulehto 1989c: 178)
 sm *juhta* ? ← ba partis. **jungtas*, vrt. lt *jungti* 'iestää, yhdistää', lv *jūgt* 'valjastaa' (BFB 175)
 sm *julta* ← ba partis. **jungtas*, vrt. lt *jungti* 'iestää, yhdistää' (LSBK 8)
 sm *juutas* ? ← ba, vrt. lt *juodas* 'musta', lv *jods* 'paha henki, metsänhaltija' (BFB 175)
 sm *järvi* ← kba **jarvy*, vrt. lt *jūra* 'meri', lv *jūra* 'meri', pr *iürin* 'Meer' (AS 95)

- sm *jäytää* ? ← ba, vrt. lt *ėsti*, lv *ēst* 'syödä, kuluttaa', pr *īst* 'essen' (IBL 201)
- sm *jäärä* ← lt *ėras* 'karitsa', lv *jērs* id. (Donner 1884: 264)
- sm *kaarna* ? ← ba, vrt. lt *karna* 'niini; pajunkuori' (Setälä 1893: 203)
- sm *kaivata* ? ← ba, vrt. lt *gauti* : *gauna* 'saama', t. miel. ← germ (Koivulehto 1970: 180)
- sm *Kaleva* ← ba *kalevias, vrt. lt *kalvis* 'seppä' (Setälä 1907: 246–50)
- sm *kaljama* 'iljanteinen (maa)' ← ba **galja-*, vrt. lv *gāla*, *gale* (p.o. *gāle*) 'dünne Eisdecke, Glatteis' (Ritter 1990: 36–38)
- sm *kalpa* ← ba, vrt. pr *kalabian*, lt *kalavijas* 'miekkä, säiliä' (Saxén 1899)
- sm *kalu* ~ *kaluta*, *kalvaa*, *kalvoin* ← ba, vrt. pr *scolwo* 'Span', ven *кала* 'kallio' (Anttila 1995: 41–42)
- sm *kamana* ? ← ba, vrt. lt (žem?, LEW) *kamėnas* 'Stamm, Stengel', *kamienas* 'tüvi', lv *kamanas* 'reki, kelkka' (Hahmo 1994a: 152–4)
- sm *kampi* ? ← ba, vrt. lt *kampas* 'kulma, nurkka', lv *kampis* 'kaularauta; käyrä puu', t. ← arj t. germ (Toivonen 1917b: 12–17)
- sm *karja* ← esilt *karja-s, vrt. lt *karias* 'Krieg; Heer' (AS 27)
- sm *karppa* 'lumenkuori, routainen maa ym.; noki', li *kārpa* 'syylä, varpaan känsä' ?? ← lt *karpa* 'soolatüügas', t. miel. lt ← ims (Anderson 1879: 196–7)
- sm *karppi* 'puinen laatikko, rasia' ← lt, vrt. lv *kārpe* 'puinen kirstu' (Donner 1884: 269)
- sm *karsas* ? ← ba, vrt. lt *skersas*, lv *šķērs* 'poikittainen' (BFB 218)
- sm *karsi* 'kynttilän sydämen hiiltynyt osa; kovettunut noki; kuona; palaneen käry t. maku' ← ba, vrt. lt *apskardas* 'Glatteis; Rauhreif' (Koivulehto 1979c: 135–6)
- sm *karsia* ← ba, vrt. lt *skardyti* 'schneiden, schlachten; zerkleinern', ellei ? ← germ (Ritter 1993a: 72)
- sm *karvas* 'pieni vene' ? ← ba, vrt. lt *karbas* 'koppa', lv *kārba* 'koppa, tuokkonen; lohennyntivene', ?pr *corbis* 'Wagenflechte' (BFB 181–3)
- sm *kauna* 'näätä, salaviha' ? ← ba, vrt. lt (p.o. lv) *kauns* 'häpeä', t. ← germ (Toivonen 1917b: 18)
- sm *kiittää* ← ba **geid-*, vrt. lt *giedoti*, lv *dziedāt* 'laulaa' (BF 75–76)
- sm *kina* ? ← ba, vrt. lt *ginčas* 'riita(isuus)', *ginčyti* 'kiistää', *ginti* 'torjua' (IBL 117–8)
- sm *kinna* ? ← ba *kimdas, vrt. lv *cimds* 'käsine', t. lv ← ims (BFB 137, 187)
- sm *kipeä* ~ *kipu* ← ba, vrt. lv *škibit* (p. o. *šķibīt*) 'hauen, schneiden; reinigen' (Ritter 1993a: 14–15)
- sm *kirstu* ← lv *šķirsts* 'kirstu, arkku', vrt. myös lt *karštas* 'ruumisarkku' (AS 139)
- sm *kiuru* ~ *kirvinen* ? ← ba, vrt. lv *cīrulis*, *cīrvulis*, *cīrvuls*, *cīrvēls* id. (SKES 1955: 203)
- sm *kukkuri* 'kukkula' ← ba, vrt. lt *kukis* (?), *kuka* (?), *kukė* 'Stockknopf', *sukukę* (LEW) 'gereift, gelagert (von der Gerste)', *kukuriai* 'obere Teil des Rückens', *kukštera* 'id.; Buckel', *kaukas* (LKŽ), *kaukuras* 'Hügel' *kaukurė* 'Gipfel', lv *kūkums* 'kyytträ', *kukurs* 'Buckel; Erd-, Lehmklumpen auf geggtem Felde', pr *quecke* 'stecke' (Büga 1912b: 33)
- sm *kuohu* ← ba, vrt. lt *goža* 'murdlainetus' (BF 77–78)
- sm *kuuja* 'järvilohi; naarastainen' ← esilv *kūja, vrt. lt *kuoja* 'säрки' (AS 24)
- sm *kylmä* ← ba **gel-m-* t. esiba, vrt. lt *geluma*, *gelmenis* 'heftige, strenge Kälte' (Koivulehto 1983c: 125–7)

- sm *kypsi* ← ba **kepta-* t. esiba, vrt. lt *keptas*, *kepta* 'paistettu' (Koivulehto 1983c: 122–5)
- sm *käki* ? ← ba, vrt. lt *gegė*, *gegužė*, lv *dzeguze*, pr *geguse* id. (BFB 172)
- sm *kärpänen* (Koivulehto) ← ba, vrt. lt *kirmėlė* 'uss; limukas; tōuk; solge', *kirmis* id., *kirmėti* 'ussitama', lv *cērme* 'heisimato, lapamato' (Sivula 1989: 142–3)
- sm *kärväs* 'oksikas puu t. siitä tehty teline' ← *kärpä ← ba, vrt. lt *kerėbla* 'niedriger ästiger Baum; Trockengerüst usw.', *kerba* 'Büschel von Früchten', *kerbedynas* 'ausgebreitete Staude' (Uotila 1970b: 3–6)
- sm *kääppä* 'kivikasa; saareke pellon t. tulvaveden keskellä' ← ba, vrt. lt *kapas* 'hautakumpu', lv *kaps* 'hauta' t. = mns (Toivonen 1923: 372–4)
- sm *laito* 'matala (vesi); ruohoinen ranta' ← ba, vrt. lt *šlaitas* 'nōlv(ak)' t. lv *slaidis* 'hoikka' (Kalima 1941b: 210)
- sm *lampi* ? ← ba, vrt. lt *klampa* 'sumpfige Stelle, Morast' (Kilian 1986: 494)
- sm *lapiro* ← lt *lopeta* id. (Donner 1884: 266)
- sm *latu* ← ba, vrt. lt *latakas* 'lätäkkö; kouru, oja', lv *lataka* ~ *lataga* 'räystäskouru', ellei ba ← ven (Sammallahti 1977: 124)
- sm *laukko* 'laukkipää' ← ba, vrt. lt (adj. fem.) *lauka*, lv *lauka* id. (BFB 194)
- sm *laukku* 'aukko' ~ *laukka*, vi *laugas* 'suonsilmä' ← ba, vrt. lt *laukas* 'pöld; väli; ala, haru jm.', lv *lauks* 'pelto, kenttä' (Saareste 1922a: 144)
- sm *leina* 'heikko viljan kasvu; heikko, kurja' ← ba, vrt. lt *klienas* 'ohut, laiha', lv *kliens* 'laiha, kitukasvuinen, kuihtunut' (Nirvi 1964: 138–64)
- sm *lenko* 'kaarelle taipunut (puu); mutka, koukistuma' deskri ? ← ba, vrt. lt *lenkti* 'taipua', *lankas* 'look; vits, rehv', lv *liekt* 'taipua' (Suhonen 1989a: 211–3)
- sm *lielo* ('taivaanvuohi') ? ← ba, vrt. lt *lėlis* ~ *lėlyš*, *lėlė* 'Caprimulgus europaeus', lv *lėlis* 'öösorr', t. todennäköisemmin ~ *lielakka* ← ven (IBL 132–3)
- sm *Liettua* ← lt *Lietuva* id. (Donner 1884: 266)
- sm *liiva* 'liete; levä' ? ← ba, vrt. lv *glīve* 'savilieju, muta, lima (vedessä)', lt *glyvas* 'lima', t. germ (BFB 173)
- sm *loma* ← ba, vrt. lt *loma* 'kuilu, laakso, syvennys' (Sammallahti 1977: 124)
- sm *lorppi* 'laiskuri, tyhmyri' ~ *lörppi* ← lt *liurbis* 'träg; (LEW) unordentliche, schmutzige, ungeschickte, linkische Person', lv *ļurba* 'Taugenichts; Säufer; Schwätzer; Quappe' (AS 191)
- sm *lyhyt* < vksm **lūšus(i)* ← ba *lūžusi akt. perf. partis., vrt. lt *lūžti* 'murduma' (Liukkonen 1994b: 90)
- sm *muhea* ← ba, vrt. lt *mušti* 'schlagen' (Salmela 1965)
- sm *mytysi* 'lakki, päähine' ← ba, vrt. lt *muturas* 'turbaanin tapan kiedottu päähivi', *muturis* 'morsiamen huntu' (Toivonen 1917a: 87)
- sm *mähkä* 'ajos, paise' ← ba **mazga-*, vrt. lt *mazgas* 'sōlm', lv *mazgs* 'Knoten' (Uotila-Arcelli 1969)
- sm *napa* ← lt, vrt. lv *naba* 'napa; auran aisojen poikki puu' (Donner 1884: 267)
- sm *nukero* 'häntäluu' todnäk. ← ba, vrt. lt *nugara* 'selkä', lv *mugura* id. (BFB 153, 204)
- sm *nuutua* ← ksm *nūta ← ba, vrt. lt *snūda* 'Schlummer; Träumer' (Uotila 1992: 169–70)
- sm *ohra* ← ba, vrt. lt *aštrus*, murt. *aštras* 'terävä' (LSBK 27–28)
- sm *olut* ← ba, vrt. lt *alus*, lv *alus* id. (GSI 55, 88)

- sm *paatsa* 'länkien, satulan t. valjaiden pehmike' ? ← ba, vrt. pr *paddis* 'Kummet', lt *padis* 'Schrägen, Untergestell' (BFB 205)
- sm *pahmas* 'jyvien kuorimalalaitte t. survinkaukalo; olkien t. pahnosten mitta' ? ← ba, vrt. lt *bažmas* 'Menge, Masse, Schar' (LSBK 29)
- sm *parsi* ← ba *spartis, vrt. lt *spirti* '(jalaga) lööma; sundima; trotzen, sich stützen usw.', *paspartis* 'Unterstützung, Hilfe' (Ritter 1993a: 207–9, 226)
- sm *parta* ← germ t. ba, vrt. lt *barzda*, lv *bārda* id. (GSI 140)
- sm *piimä* ← ba *pijimas, vrt. žem *pyti* 'kastua; herua (maitoa)' (Larsson 1984b)
- sm *pirtti* ← ba, vrt. lt *pirtis* 'sauna' (GSI 83)
- sm *pola* 'kalanpyydyksen merkkikoho t. -puu' ← ba, vrt. lv *spals* 'pide, haarats', ellei ← saa ~ *puoli* ← ieur (Koivulehto 1987b: 203–4)
- sm *porkkana* ← lt *burkantai* 'Pastinak', lv *burkāne* (p.o. *burkāns*) 'porkkana', pr *burkan* ~ *porkan* (Donner 1884: 266; muinaispreussin sanat Donnerin keksimiä?)
- sm *porsas* ← lt *paršas* 'salvettu karju' (Donner 1884: 263)
- sm *portimo* 'kärppä' ← ba *spārteivā, vrt. lt *spartus* 'kiire' (BF 106)
- sm *pouta* ← ba t. esiba, vrt. lt *spauda* 'paine' (Koivulehto 1986a: 143)
- sm *puoli* ? < vksm *pola ← ieur *(s)*polu-* t. ba-sl **palu-*, vrt. msl *noʕə*, germ ~ lt *spaliai* 'Schäben, Abfall beim Flachsbrechen', lv *spals* 'pide, haarats' (Koivulehto 1987b: 202, 208)
- sm *pälvi* ← ba, vrt. lt *palvė* 'dyynien välinen tasanko; suomurain' ← pr *Palwe* 'wüste baumlose Moosfläche' (Nuutinen 1992b)
- sm *rahna* 'pärepölkyn lohko' ? ← ba, vrt. lt *raštas* 'palk' (IBL 149)
- sm *ranget* ? ← ba, vrt. lt *rengti* 'korraldama; riietama', *aprange* 'riietus, vorm; rakmed, varustus' (Suhonen 1989a: 213–5)
- sm *ranne* ← ba, vrt. lt *grandis* 'rannerengas' (BF 116–7)
- sm *ranta* ← esilt *kranta, vrt. lt *krantas* 'rand, kallas; rannik' (AS 30, 31)
- sm *rauma* 'pohjavirta, virtapaikka joessa, maininki' ← ba, vrt. lt *sraumuo* (= *sraumė* 'Strömung'), lv *straume* 'virta' (Ritter 1993a: 92)
- sm *rentiä* 'traska, vada' ← ba, vrt. lt *bristi* 'kahlama' (IBL 154)
- sm *riitta* 'pino' ← ba *reita, vrt. lt *rieti* 'pinota' (BF 121–2)
- sm *Rongoteus* < *Runko* + *teivas*; -*teivas* ei ← ba, vrt. lt *dievas* 'jumala'; ? ← germ (Mikkola 1909a)
- sm *ruoja* 'muta, törky; ryökäle' ← ba, vrt. lv *rāja* 'Widrisch, stehende eisenhaltige Wasser in Niedrigungen; in Regenbogenfarben spielende Häutchen auf solchem Wasser', vrt. kašubi *rāja* (Schmid 1984: 9)
- sm *ruoko* ← esilt *drāga-s, vrt. pr *drogis* id. (AS 27)
- sm *ryhmä* ← ba, vrt. lt *trūkšmas*, *trukšmas* 'jono; ryhmä, parvi' (Vaba 1996f: 241)
- sm *räntä* ← ba *drengta, vrt. lt *drengti* 'sataa (hiljalleen), sataa räntää' (Liukkonen 1994b: 91)
- sm *salo* ← lt *sala* 'saari' (Europaeus 1870: 46)
- sm *sampi* ← ba *stambē, vrt. lt *stambus* 'suur; jäme' (BF 124)
- sm *sapa* 'häntä; häntäruoto' ← ba, vrt. lt *stabas* 'pylväs', t. ? = udm (IBL 159–60)
- sm *sarana* ← ba, vrt. lt *sqnarys* 'nivel', *sqnaras* 'säppi, haka; sarana' (BF 127–8)
- sm *seitti* ?? ← ba, vrt. lt *sietas*, *saitas* 'nuora', lv *saitis*, *saitē* 'side, nuora', t. ?? ← sl (SKES 1969: 992)

- sm *sii* 'sivuseinien ylin hirsi, räystäshirsi' ← ba (kuur) *sije, vrt. lt *sija* 'yhdyshirsi; kattohirsi', lv *sija* 'poikkihirsi, tukipalkki; kattohirsi', *sijs* 'Grund-, Streck-, Quer-balken' (Nieminen 1963b)
- sm *suoja* ← ba *stōjā, vrt. lv *stāja* 'ryhti' (BF 131–3)
- sm *Suomi* ← ba *sāmas, vrt. lv *sāms* 'Finne; Ösulaner' ← ksa ← ba (Koivulehto 1993d)
- sm *suova* ← ba, vrt. lt *stovas* 'teline, pukki', *stova* 'paikka', lv *stāvs* 'kerros' (Nuutinen 1987a: 57–63)
- sm *suunta* ← ba *suntā, vrt. lt *siunta* 'lähetys, lähettäminen' (BF 137–8)
- sm *synkkä* ← *synkä ← ba, vrt. lt *sunkus* 'raskas' (Uotila 1992: 171–2)
- sm *syryjä* ← kba **sturja-*, vrt. lt murt *sturis*, *stūrys* 'kulma, reuna', lv *stūris* id.; seutu' (Koivulehto 1999c: 8)
- sm *särpiä* ← ba, vrt. lt *srēbti* 'syödä lusikalla; särpiä, ryystää' (LSBK 36–8)
- sm *taaaja* < ksm *takja ← ba *tankjā, vrt. lt *tankus* 'tiheä' (BF 140–2)
- sm *taivas* ← ba, vrt. lt *dievas* 'jumala' (GSI 34 73)
- sm *talja* 'muokattu nahka' ← ba, vrt. lt *dalia* 'osa, osuus' (Koivulehto 1984b: 12)
- sm *tapa* ← ba, vrt. lv *daba*, lt *daba* 'luonto; tapa; luonne, ominaisuus' (BFB 164–5)
- sm *tarmo* ← ba **tarpma-*, vrt. lt *tarpti* 'gedeihen, zunehmen', *tarpimas* 'Gedeihen, Zunahme' (Vaba 1994: 243–4)
- sm *Tavasti* ← *tavainen ← ba, vrt. lt *tauta*, lv *tauta* 'kanssa', pr *tauto* 'Land' (Tunkelo 1949: 294)
- sm *tosi* ← ba *statija, vrt. lt *stačias* 'pystyssä, suora' (Ritter 1993a: 83–86)
- sm *tumma* ? ← ba, vrt. lt *tamsus*, lv *tumšs* 'pimeä, tumma, himmeä' (BFB 227)
- sm *vaidella* ← ba, vrt. lt *vaidas* 'tora, riita', *vaidyti* 'streiten, zwisten', lv *vaida* 'vaikerointi; häätä', *vaidāt* ~ *vaidēt* 'valittaa, voihtia', (LSBK 41)
- sm *vaikka* ? ← ba **waika-*, vrt. lt *viekas* 'Kraft, Stärke' (Koivulehto 1989c: 188)
- sm *vain* ← ba *veina, vrt. lt *vien* 'vain; ainoa' lv *vien* 'yksin; tahansa' (BF 145–6)
- sm *vaivero* 'Chamaedaphne calyculata (varpukasvi)' ← ba, vrt. lt *vaivoras* 'Vaccinium uliginosum' (BF 147–9)
- sm *vakahainen* ← vksm *vajkas ← ba, vrt. lt *vaikas* 'lapsi' (BF 149–51)
- sm *valjaat* ← ba *valjas, vrt. pr *walis* 'vetoaisa', lv *vāle* 'kurikas, nui', lt *volė* 'Spund, Kran; Wune' (Sköld 1982)
- sm *valjaat* ← ba, vrt. lt *pavalkai* 'länget' t. pr *walis* 'vetoaisa' (BF 156)
- sm *vannas* ← ba *vagnas, vrt. pr *wagnis* 'auran veitsi' (Paasonen 1909a)
- sm *varras* ← ba, vrt. lv *vārde* 'seiväs, tanko, riuku', lt *apyvardė*, *virdis* 'poikkipalkki, orsi, varras' (AS 139)
- sm *Vatja* ? ← ba *vākiā, vrt. lt *Vokia*, lv *Vāca* 'Saksa', t. ~ *vaaja* ← ba (Grünthal 1990: 54–57, 69–70)
- sm *vihä* ← ksm *vihja ← ba *vežijā ~ *vēžijā, vrt. lt *vėžė* 'rööbas, roobas', *pavyžėti* (= *pavėžėti* 'mitfahren lassen'), lv *vizināt* 'kyyditä' (Uotila 1986a)
- sm *viikate* ← ba *ižkaptis, vrt. lv *izkaps* id. (Nieminen 1955a: 79)
- sm *vilja* ← ba-sl **wil(i)jo-*, vrt. msl *obužb*, t. ← ieur (Koivulehto 1987b: 209)
- sm *vinka* 'häkä' ← ba, vrt. lv *dvinga* ~ *dvingis* 'haiku, häkä' (Mägiste 1925c: 88)
- sm *vinka* 'koukku' ← ba, vrt. lt *vingis* 'käär, käänd, looge; käänak' (Toivonen 1923–24: 219)

- sm *Viro* ← ba, vrt. lt *vyras*, lv *vīrs* 'aviomies, mies' (Lõugas 1978)
- sm *virtsa* ← ba *virtjā, vrt. lt *virtis* 'kiehua, porista' (BF 157–8)
- sm *vaijyyä* ?? ← ba, vrt. lt *vyti* '(ära) ajama; taga ajama v. kihutama; punuma; kerima', lv *vaijāt* 'taga ajama jm.; taga kiusama' (BFB 238–9)
- sm *väljä* ← ba ba-sl, vrt. lt *valia* 'tahe, voli', lv *vaļā* 'auki', t. ← sl (Koivulehto 1993b: 34)
- ka *kartta* 'kaukalo' ← ba *karta, vrt. lt *prakartas* 'söim; mold', pr *pracartis* 'Trog' (Mikkola 1894: 127)
- ka *nautti* 'huono kasvu' ← ba, vrt. pr *nauti*- lt *novyti* 'quälen; töten; verschwenden', lv *nāve* 'kuolema' (Kalima 1928a: 104–5)
- va *vonka* ('ummiklaine') ? ← ba, vrt. lt *bangā* 'laine', lv *bangā* 'maininki' (Viitso 1983: 272)
- (vi *ael* 'verkon sivupuu' =) sm *ailo* ('härenes Seil am Fischnetze') ← kba, vrt. lt *ailė* 'Netz(stütz)stange, lv *ailis* 'Stütze, Stange usw.' (AS 81)
- vi *karistama* 'rangaista' ei ← ba, vrt. lt *karas*, lv *kaŗš* 'sota' (IBL 107)
- vi *kurb* 'surullinen, ikävä' ← ba, vrt. lt *skurbė* 'Kummer, Kleinmut, Melancholie', lv *skurbt* 'olla huumautunut', t. sl (IBL 123)
- vi *lest* 'kampela' ? (Thomsen) ← ba, vrt. lt *lėkŗtas* 'lame; lauge; madal, lv *leste* 'Butte, Flunder' (Vasmer 1955: 37)
- vi *lest* 'kampela' ? ← ba, vrt. lt *plekŗnė*, lv *plekste* id. (Viitso 1983: 272)
- vi *lina* 'pellava' ← lt pl. *linai* id. (Thomsen 1870: 150)
- vi *linask* 'suutari (kala)' ← ba *linjas, vrt. lt *lynas*, lv *līnis* id. (LSBK 22–23)
- vi *madaras* 'matara' ← ba, vrt. lv *madara* id. (Karulis 1992: I 556)
- vi *matma* 'peittää, haudata' ← vksl t. ba-sl, vrt. lt *matma* ('Abfall, Auswurf'), msl **mot-*, vrt. *момыла* (Koivulehto 1999c: 10–11)
- vi *palu* 'madal soine mets' ← ba, vrt. lt *bala* 'soo, lomp', ellei ? ← ieur (Vaba 1989a: 214)
- vi *tōug* 'rotu' ? ← ba, vrt. lt *daug*, lv *daudz* 'paljon' (IBL 170)
- vi *vend* 'veli' ~ sm *venta*, *vento* 'fiksu' ← ba, vrt. lt *bendras* 'yhteinen, yleinen; osakas, kumppani', lv *biedrs* 'kumppani, toveri' (Viitso 1983: 272)
- vs *hōōlas* 'rida, esi' ? ← ba, vrt. lv *ielā* 'katu', *ailis* 'Stütze, Stange usw.', t. ← lv (Koponen 1998a: 202)
- vs *kirges* ~ *kāōkirg* 'lepatriinu' li *kerk* 'kilk, tirts' ← ba, vrt. lv *circenis* 'sirikka' (Penttilä 1938: 495)
- vs *kāhr* 'mäger' ← ba **kerŗ-*, vrt. lt *kerŗas* 'weiß und schwarz gefleckt; bunt', *kerŗis* 'schwarzgeflecktes Haustier' (Vaba 1992b: 459)
- vs *pūrŗs* 'kask' ← ba, vrt. lt *berŗas* 'kask', lv *bērŗs* 'koivu', t. ← sl (Saareste 1924a: 30–31)
- vs *rūgā* 'rukis' ← ba **rugja-*, vrt. lt *rugys* 'ruis' (LSBK 35)
- vs *taro* 'mehiläispesä, -pönttö' ← ba, vrt. lt *dravas* 'Drohne, männliche Biene', lv *drava* 'mehiläispesä' (Manninen 1926: 18)
- vs *vang* 'jōekäär' ← ba, vrt. lv *vanga* 'niedrig gelegene, feuchte Wiese mit hohem Gras usw.', pr *wangus* 'halb ausgerodete Waldfläche mit jungen Eichen' (Vaba 1998: 180–1)

- li *kil* 'musträhn' ?? ← ba *gilna, vrt. lv *dzilna* ~ *dzilnis* 'rähn', t. ← esilv t. žem, ellei lv (Brückner) ← sl (BFB 141, 173)
- li *kjidas* 'kangasuga' ?? ← ba, vrt. lt *skietas* '(kanga)suga', t. ← esilv t. žem (BFB 141, 218–9)
- li *plaka* 'lutikas' ?? ← ba, vrt. lt *blakė* 'lutikas', lv *blakts* ~ *blakte* 'lude', t. ← esilv t. žem (BFB 141)

Samoin kuin edellisessä ja seuraavassa ryhmässä on tässäkin pari etymologiaa, joitten luokitus liittyy enemmän metodin ongelmiin kuin sen ansioihin. Ne ovat *porkkana* ja *porsas*, joita ei yleisesti ole pidetty balttilaisperäisinä, mutta joitten balttilaisetymologia sai vuonna 2009 toisen peräkkäisen kannatuksen.

Porkkanaa ovat viimeksi pitäneet balttilaisena Vaba (1994) ja Saarikivi (2009a). Jälkimmäisen tekstin leikillinen tyyli ja epätyypillinen julkaisuympäristö (*Parnasso*-lehti) käyvät syiksi luokitella se etymologisen kirjallisuuden ulkopuolelle. *Porsaan* ovat maininneet balttilaislainana Zinkevičius (2005) ja Haabsaar (2009): edellinen on puolen vuosisadan takaiseen tietoon perustunut esitys balttilais-itämerensuomalaisista kontakteista, jälkimmäinen popularistis-näennäistieteellinen esitys uralilaisten kansojen menneisyydestä. Olen kuitenkin halunnut ottaa molemmat maininnat huomioon, sillä määritellesäni etymologioitten yleisen hyväksytyyden ja hylättyyden laajasti en voi rajoittua pelkkiin johtavien etymologioiden käsityksiin johtavissa julkaisuissa.

Muita heikompiina mainittakoon vielä vain yhden kannattajan etymologiat: *kalu* (Anttila, kannattanut Myznikov), *lorppi* (Büga, kannattanut Vaba), *laito* (Kalima, kannattanut Hofstra), vi *madaras* (Karulis, kannattanut Suhonen), vi *matma* (Koivulehto, kannattanut Rätsep), *pola* (Koivulehto, kannattanut SSA), *portimo* ja *riitta* (Liukkonen, kannattanut Vaba), *vakahainen* (Liukkonen, kannattanut Kulonen), *rauma* (Ritter, kannattanut Cathey), *kipeä* (Ritter, kannattanut Kulonen), vs *pürss* (Saareste, kannattanut Saagpakk), *ruoja* (Schmid, kannattanut Rimša), *hauri* (Suhonen, kannattanut Vaba), *Tavasti* (Tunkelo, kannattanut Nissilä), vs *vang* (Vaba, kannattanut Gliwa), *haura* ja *vonka* (Viitso, kannattanut Vaba).

Keskeinen kiistanalaisiin balttilaisetymologioihin liittyvä kysymys itämerensuomen sanaston kokonaiskuvan kannalta on niille esitettyjen vaihtoehtojen jakauma. Kaikista 171 kiistanalaisesta balttilaiselityksestä 49:llä ei ole (t. ei ollut vuonna 2009) yhtään kannatettua vaihtoehtoista selitystä lukuun ottamatta eräitten sanojen mainintoja ”omaperäisinä” ilman perusteita. Tällaisten balttilaisetymologioitten kiistanalaisuus perustuu lähinnä niitä kohtaan osoitettuun kritiikkiin. Tähän kuuluvat sanat *ailo*, *angervo*, *ativo*, *aurinko*, *haitta*, *hara*, *hauri*, *haven*, *heuvo*, *huuru*, *joutaa*, *jutta*, *järvi*, *kamana*, *karsas*, *kinnas*, *kipeä*, *kukkuri*, *kärpänen*, *laito*, *lampi*, *leina*, *loma*, *lyhyt*, *muhea*, *mähkä*, *pahmas*, *piimä*, *portimo*, *pälvi*, *rentiä*, *ruoja*, *räntä*, *syrjä*, *talja*, *Tavasti*,

tumma, vaidella, vaivero, vakahainen, vinka 'häkä', vinka 'koukku', virtsa, väijyä, väljä, va vonka, vs hõõlas, pürss ja li kil.

Muista 122 kiistanalaisesta balttilaisetymologiasta 75:llä on kannatettuna vaihtoehtona vain muu lainaselitys, 36:lla vain ei-lainaselitys ja 11:llä sekä laina- että ei-lainaetymologia. Lainaselityksistä neljä oli balttilaisia, sillä sanoille *valjaat* ja *vi lest* esitetyt kaksi balttilaisetymologiaa ovat toistensa vaihtoehtoja. Kuurilaiset tai latvialaiset selitykset on esitetty eteläviron sanalle *taro* sekä liivin sanoille *kjīdas* ja *plaka*. Liivin *kjīdas*-muotoa on pidetty myös germaanisperäisenä. Nuoriksi skandinaavisperäisiksi sanoiksi on selitetty *haura, karppi, mytyri* ja *paatsa*; *karpin* kohdalla on kannatetty myös alaksalaista selitystä. Raamatun nimistöön on yhdistetty *juutas*.

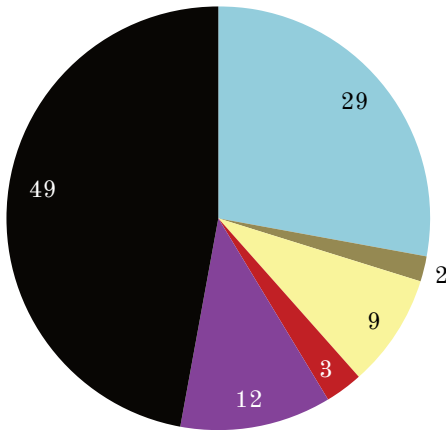
Slaavilaislainoiksi on selitetty kaikkiaan 18 sanaa: *hirsi, jäärä, kampi, kartta, lielo, Liettua, nuutua, parta, pirtti, porkkana, seitti, suunta, särpiä, vilja, vi kurb, lina ja linask* sekä *vs kirges*. Germaanisia etymologioita on 42: *aika, halme, haltia, hanko, Häme, kaarna, kaivata, kaljama, kalpa, kampi, karja, karppa, karsi, karsia, karvas, kauna, kärväs, lapio, laukku, liiva, napa, olut, parta, rahna, ranget, ranta, rauma, riitta, Rongoteus, ruoko, suova, taaja, tapa, tosi, vannas, varras, vihi, Viro, ka nautti* sekä *vi lina, madaras ja vend*. Balttilaista vanhempi indoeurooppalainen alkuperä on vaihtoehtona 16 sanalla: *aisa, ihme, juhta, jäytää, kylmä, kypsä, ohra, pola, porsas, pouta, puoli, suoja, Suomi, taivas, tosi* ja *vs vang*. Lisäksi *kuujaa* pidetään lainana saamesta ja *saloa* kadonneesta, Pohjois-Euroopassa muinoin puhutusta kielestä.

Sanoja *laukko* ja *sapa* pidetään mahdollisina johdoksina balttilaislainoista. Muita säännöllisiä johdossuhteita edellyttäviä selityksiä kannatetaan suomen sanoille *kiittää, kina, ranne, vaikka, vain* ja *varras*, nimelle *Vatja*, viron sanoille *karistama, matma, palu* ja *tõug* sekä eteläviron sanalle *taro*. Toinen tusina on epäsäännöllisiä johdossuhteita sisältäviä deskriptiivisiä ja kontaminaatioselityksiä sekä onomatopoeettisia etymologioita: *haukkua, kalu, kirstu, kiuru, kuohu, käki, lenko, lorppi, ryhmä, synkkä, särpiä, viikate, vi lest* sekä *vs kähr ja rügä*.

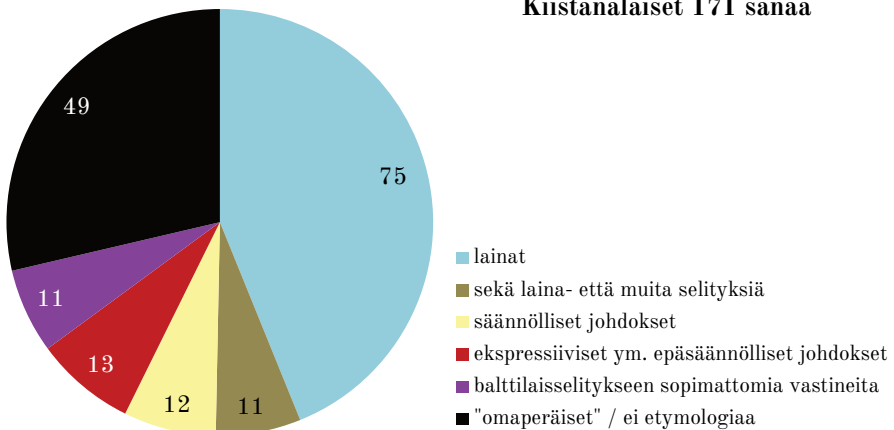
Lopuksi 14 sanaa pidetään mahdollisina vastineina etäsukukielten muodoille, jotka eivät sovi yhdistettäväksi balttilaislainaoletukseen. *Kalevalle* on esitetty vastine saamesta ja *aitalle* mordvasta, sanoille *kylmä, kypsä, latu* ja *nukero* sen sijaan permiläisistä, sanoille *halava, hanko, kääppä, parsi, sampi, sarana, sii* ja *tarmo* ugrilaisista kielistä saakka.

Kun eri selitysten osuuksia vertaillaan edellisessä kohdassa (3.3.4) mainittuihin vuonna 2009 yleisesti balttilaisperäisinä pidetyille sanoille aiemmin vaihtoehtoisina kannatettujen etymologioitten osuuksiin, esiin tulee huomattavia eroja. Niitä kuvaa kaavio 7a–b.

**Aiemmin kiistanalaisina olleet
104 sanaa**

Kiistanalaiset 171 sanaa

Kaavio 7a–b. Yllä (7a) vuonna 2009 yleisesti hyväksytyille, aiemmin kiistanalaisille balttilais-etymologioille ennen kannatettujen vaihtoehtoisten selitysten jakauma. Alla (7b) vuonna 2009 kiistanalaisille balttilais-etymologioille samanaikaisesti kannatettujen vaihtoehtoisten selitysten jakauma.

Kaaviosta 7a–b näkyy, että vuonna 2009 kiistanalaisten balttilais-etymologioitten vaihtoehtoisena selityksenä (7b) oli paljon useammin laina-etymologia kuin aiemmin kiistanalaisten selityksenä (7a) oli ollut. Vastaavasti selityksettömiä "omaperäisiä" oletuksia oli selvästi vähemmän. Toisaalta ekspressiivisten selitysten osuus on suurempi vuonna 2009 kuin aiemmin, etäsukukielistä esitettyjen vastineitten osuus taas pienempi. Alla luvussa 3.4. käsittelen näitä trendejä.

3.3.6. Ryhmä D. Kannatuksensa menettäneet etymologiat

- sm *ahven* tuskin ← ba *aš-ven, vrt. lt *ašerys*, *ešerys* 'ahven', lv *asaris* 'ahven' (BFB 147)
- sm *aika* ? ← ba, vrt. jatv *ajki* (Helimski 1985a: 235)
- sm *airo* ← lv *airis* id., lt *vairas* 'rool, tüür' (Bielenstein 1892: 354)
- sm *aivan* ? ← kba, vrt. arj kr, ellei ← arj (Joki 1973: 247)
- sm *ajattara* (Mikkola) ← ba, vrt. lt *aitivaras* 'painajainen, lentävä kummitus; kratti' (Setälä 1902a: 161)
- sm *auhto* 'kosteaa notkelma, korpi' ← ba, vrt. lt *aukštas* 'kõrge', *aukštočiai* 'aukštaitit' (Tunkelo 1899)
- sm *ehkä* ← ba, vrt. lt *ižgi* (LKŽ) (BF 24–25)
- sm *ero* ← ba *irō t. ← *erä* ← ba (BF 28–31, 44)
- sm *hakara* 'oka, piikki; pisto; mieliteko ym.' ← esilt, vrt. lt *žagaras* 'raag; hagu' (AS 29)
- sm *hako* ? ← ba, vrt. lv *žagas* 'irtonaiset lehdet, lehvät, vihdat' (BFB 244)
- sm *halea, halja* 'sääl'i ~ vs *halama* ← *hala-* ← ba, vrt. lt *žala* 'vahinko, vamma' (Suhonen 1989a: 215–7)
- sm *hautoa* ? ← ba, vrt. lv *sautēt* 'hautoa; piestä', lt *šautas* 'eräs ruokalaji', ellei ← *hauta* (IBL 97–98)
- sm *hermo* ← ba, vrt. lt *širmas* 'harmaa' (BF 44)
- sm *hevonen* ← ba *ešvāinis, vrt. lt (žem?) *ašvienis* 'Pferd' (BF 44–48)
- sm *hiili* ← ba *žīlē, vrt. lt *žylė* 'Meise (Parus), Zeisig (Fringilla spinus), Distelfink (Fringilla carduelis)' (BF 48)
- sm *hiiva* ? ← ba, vrt. lt *syvas* 'mahl; Saft; Ezzenz; Honigseim; Tunke', t. = md (BFB 218)
- sm *hülse* < ksm *hiles ← ba, vrt. lt *žilis* (LEW) 'Graukopf, Greis, alter Mann' (BF 50–51)
- sm *huhta* (Koivulehto) ← ba **šukta-*, vrt. av (Itkonen T 1987b: 179)
- sm *häät* < vksm *šaya ← ba *žangā, vrt. lt *žengti* 'sammuma, astuma', *pražanga* '(sportl.) viga' (BF 56–57)
- sm *ies* ei ← sl vaan ← ba *ingis, vrt. lt *engti* 'rõhuma' (BF 57–59)
- sm *ihminen* ← ba, vrt. lt *žmuo* 'Mensch', t. ← ieur (Viitso 1992b: 167)
- sm *ilta* ← ba *ilgta, vrt. lv *ilgt* 'kestää, jatkua', lt *ilgti* 'pikenema; sich langweilen' (Liukkonen 1994b: 91)
- sm *jo* ? ← ba, vrt. lt *jau*, lv *jau* id., t. ehkä miel. ← go (BFB 174)
- sm *jumi* ?? ← ba, vrt. lv *jumis* 'kaksoistähkä, viljanhaltija' (SKES 1955: 123)
- sm *jyvä* ← lt mon. *javai* 'vilja' (Donner 1884: 264)
- sm *kalja* ← ba, vrt. lt *galia* 'jõud, võim, vägi' (BF 68–69)
- sm *kaltainen* ? = ve *karte* (tav. *kartes*) 'mukaan, lailla, tavalla' ? ← ba, vrt. lv *kārta* 'kerros, vuoro', lt *karta* 'sugupõlv; kiht, kord', *kartas* 'kord', ellei ~ *karva* t. *kalteva* (IBL 201)
- sm *karhi* 'äes' ?? ← ba, vrt. lt *karšti* 'karstata villoja, häkilöidä pellavia; sukia hevosta', lv *kārst* 'kraasima' (BFB 183)
- sm *Karjala* ← ba *girja t. *garja, vrt. msl *zopa* (Bubrih 1947: 17)
- sm *karpio* ← lt *karbija* 'lipas, vasu' (Donner 1884: 267)

- sm *karsta* 'noki' ← ba, vrt. lt *karštas*, lv *karsts* 'kuuma' (Mann 1984–87: 478)
- sm *kartano* ? ← lt *gardas* (LEW) '(königlicher) Palast'; 170–1 miel. ← germ (BFB 153)
- sm *karttu* 'kepakko, kapula, maila; poikkipuu' ? ← ba, vrt. lt *skalbtuvė* 'Waschhaus; Waschholz usw.' (LSBK 9–10)
- sm *kataja* ← lt *kadagys* id. (Donner 1884: 268)
- sm *katu* ← ba **gatu-*, vrt. lv *gatve* 'puistotie', lt *gatvė* 'tänav', ellei ← ru (Karulis 1992: I 294)
- sm *kaula* ← ba *kaul-* id. (Toporov 1980a: 278)
- sm *kehdata* ← ba, vrt. lt *kekšti* 'schlagen, peitschen; zur Hure werden' (BF 70–71)
- sm *keinu* ← ba *geinja ~ *geina, vrt. lt *geinys* 'Aufzug, Kette (in der Weberei); Strick, Tau (an dem sich die Waldbienenfänger auf einen Baum hinaufziehen); Entwurf' (BF 73–73)
- sm *kekäle* ? ← ba, vrt. lt *degalas* 'lampun sydän; sytytin'; ims:ssa assim. *t < k* ? (IBL 113–4)
- sm *kerma* ← ba, vrt. lt *grėjimas* ~ *greimas* 'Haut auf der Milch; (LEW) Sahne, Bahm', lv *krējums* 'kerma, hapankerma' (Mäkeläinen 1978)
- sm *kerma* ← ba *skerma (Liukkonen 1987: 9)
- sm *kerta* ei ← ba, vrt. lt *karta* 'sugupõlv; kiht, kord; *kartas* 'kord; Mal' (Anderson 1879: 170–9)
- sm *kinner* ~ *kinttu* ? ← ba, vrt. lt *kinka* 'Oberschenkel; Bein; Sehne unter dem Knie; Kniekehle; Schinken usw.', *kenklė* 'Kniekehle; Wade; Hacke', lv *cinksla* ~ *cinkslis* ~ *činkslis* 'Wade; starke Sehne in der Kniebeugung; untere Teil des Hinterfusses'; ? vaik. ← *jänner* (BFB 187–8)
- sm *kirota* ← ba *kiroti, vrt. lt *kerėti* 'zaubern, hexen' (Mikkola 1910)
- sm *koipi* ← ba, vrt. lt *koja* 'jalg' + *staibis* 'säär' (BF 76–77)
- sm *kuontalo* ← lt *kuodas* '(juukse)tutt, -salk' (Donner 1884: 264)
- sm *kupo* ? ← ba, vrt. lt *kupti* 'in Haufen ordnen; groß werden, aufquellen', *kaupas* 'kuhi; Haufen', t. ← sl (Weske 1890: 295)
- sm *kyäs, kykö* 'kuhilas' ? ← ba, vrt. lt *kūgis* 'suuri keko' (Toivonen 1917b: 38)
- sm *kärppä* ← ba, vrt. lt *kirbas* ~ *kirbys* 'Stück Pelzwerk' (AS 191)
- sm *laita* 'järjestys' ← ba, vrt. lt *lieta* 'hyöty, etu; asia', lv *lieta* 'asia, esine; kunto; kelpo', (BFB 196)
- sm *laita, laide* 'reuna' ? ← ba, vrt. lv *laida* 'Reihe, Strich, Streifen, Haufen; Flug; etw. Eingelassenes, Ausgebereitetes (Brett usw.)', lt *nuolaida* 'mööndus; hinnaalandus', *sulaida* 'Fuge, Falze, Scharnier', t. lv ? ← ims (BFB 193)
- sm *laiva* ← lt, vrt. *laivas* id., lv *laiva* 'vene, iso lusikka, laiva' (Donner 1884: 265)
- sm *lanko* ← ba, vrt. lt *lanka* (LKŽ), *nuolanka* 'die nächsten Verwandten des Ehemannes' (BF 79–81)
- sm *lapsi* ← ba *lāpis ~ *lāpis, vrt. lt *lopšna* 'schwanger', *lopšys* 'häll; Wiege' (BF 80–83)
- sm *laitte* ? ← ba, vrt. lt *platus* 'leveä', lv *plats* 'leveä', *plašs* 'lai, avar' (BFB 208–9)
- sm *lausua* ? ← ba, vrt. lt *klausti* 'küsima' (IBL 129–30)
- sm *lautta* (tekstissä *lautha*, Jaunius) ← ba, vrt. lt *plaustas* 'Fähre' (Klimavičius 1977: 108)

- sm *lehti* ← ba, vrt. lt *lakštas* (p.o. *lakštas*) 'kasvin lehti; paperi, kirje', lv *laksts* 'kasvin varsi ja lehdet' (Sammallahti 1977: 123–4)
- sm *leppä* ← ba *leipā, vrt. lt lv *lepa*, pr *leipa* 'lehmus' (Sammallahti 1977: 123)
- sm *liemen* ? ← ba, vrt. lt *lėmuo* 'unrichtig für *liemuo*' (LSBK 19–22)
- sm *liete* ? ← ba, vrt. pr *laydis* 'Lehm' (Vaba 1989a: 216)
- sm *lintu* ← ba, vrt. lt *linda* (LKŽ) (BF 84–86)
- sm *loistaa* ← ba, vrt. lt *laistyti* 'kastma', lv *laistīties* 'loistaa; roiskia vedellä' (Breidaks 1975: 94)
- sm *luode* ← ba, vrt. lt *klotis* 'edu; Dachlatte; Erfolg' (BF 88–89)
- sm *länsi* ei ~ *lansi* vaan ← ba *lėntē, vrt. lt *lėmtis* 'saatus' (BF 90–91)
- sm *maata* ← ba *meigā ~ *maigā-, vrt. lt *miegoti* 'magama' (BF 150–1)
- sm *maja* ← lt, vrt. lv *māja* 'talo; kotiseutu; talonväki' (Donner 1884: 267)
- sm *mieli* ← ba, vrt. lt *meilė* 'armastus' (Serebrennikov 1957b: 71)
- sm *mies* ← ba t. ba-sl *žmēs, vrt. lt *žmuo*, *žmogus*, pr *smoy* 'Mensch' (BF 98)
- sm *moisio* ← ba *maita-, vrt. lt *mietas*, lv *miets* 'paalu, seiväs' + *-*iōn* (Wiklund 1927b: 308–10)
- sm *nainen* ← vksm *nā ← ba *gnā, vrt. pr *genno* 'Weib', msl *жена* (BF 97–98)
- sm *nauta* ← ba, vrt. lt *nauda* 'hyöty, voitto, omaisuus', lv *nauda* 'raha'; sk merk.-vaikutusta (Mikkola 1912)
- sm *noki* ← ba *nogē ~ *nāgē*, vrt. lt *nagas* 'küüs', lv *nags* 'kynsi; kavio; lippa' (BF 98–100)
- sm *ohja* ? ← itäba *vadžja- (Ritter 1993a: 104–7, 130)
- sm *ohja* ← ba *vožja ~ *vāžja, vrt. lv *važa* 'ketju, kahle', lt *važiuoti* 'söitma' (BF 100–1)
- sm *ohut* ← ba *āšus, vrt. lv *ass* 'terävä, nokkela' (Liukkonen 1994b: 91)
- sm *oka* ~ *oas* ? ← ba, vrt. lt *akuotas* 'Schlaube; Stachel; Gräte', lv *akots* 'ohe, okaskarv' (BFB 157)
- sm *ori* ? ← ba, vrt. lt *eržilas* 'täkk; Hengst' (LSBK 29)
- sm *orsi* ← ba; ei vain ~ ba *ardis, vaan osin myös ~ *vardis, vrt. lv *vārde*, *vārds* 'katon alushirsi, orsi', lt *apyvardė* 'humalariuku' (Nieminen 1963c: 239–41)
- sm *paarre* 'reunus, vahvike' ← ba, vrt. lv *bārkste* = *bārksts* 'reunus' (BFB 162)
- sm *pakkanen* ? ← vksm *pajka- ← ba, vrt. lt *speigas* 'pakane, käre külm' (BF 151)
- sm *palvoa* ? ← ba, vrt. lt *balvas* 'Geschenk', *balvuoti* 'mit Geschenken bestechen', lv *balva* 'auhind, autasu, and, kingitus' (BFB 161–2)
- sm *panki* vi *pang* 'sanko' ← lt *spangė* 'Eimer' (Weske 1890: 204)
- sm *peikko* ← ba, vrt. pr *pickūls*, lt *pykulas* 'paholainen' (Johansson 1900: 360)
- sm *peippo* ← ba, vrt. lv *paipala*, lt *piepala* id., t. onom. (Mägiste 1928: 99–100)
- sm *perho* ← ba, vrt. lt *biržė* 'Libelle, Wasserjungfer' (BF 103)
- sm *perna* ← ba *spernā ~ *sperna, vrt. lt *sparnas* 'tiib', lv *spārns* 'siipi' (BF 103–4)
- sm *peura* ? ← ba, vrt. lt *briedis* 'saksanhirvi, hirvi', lv *briedis* 'peura', pr *braydis* 'saksanhirvi, hirvi' (BFB 162–3)
- sm *puhdas* ← ba *puoštas ~ *poštas, vrt. lt *puošti* 'kaunistama, ehtima', lv *post* 'siivota, panna paikoilleen; koristaa' (Liukkonen 1994b: 91)
- sm *purje* ← ba *burje, vrt. lt *burė*, *burys*, lv *burves*, *buras* id. (BFB 163–4)
- sm *raaja* ← ba *rankjā, vrt. lt *ranka* 'käsi', *rankioti* 'koguma, korjama' (BF 110–2)

- sm *rae* ← ieur k., vrt. lt *darga* 'sadeilma', *dragės* (LEW) 'was sich beim Kochen des Stints zwecks Trankgewinnung am Boden absetzt', slov *sodra(g)* 'kleinkörniger Hagel usw.' (Koivulehto 1986a: 143)
- sm *rahje* 'liitoshinna; länkien vetohihnat' ← ba *razgis, vrt. lt *rezgis* 'Geflecht, (Trage)korb, Misttrage', lv *režģis* 'ristikko' (BF 112–4)
- sm *rahko* ← ba *raškō, vrt. lt *raška* (LEW) 'Stange zum Apfelpflücken' (BF 114–5)
- sm *rahtu* ← ba, vrt. lt *raštas*, lv *raksts* 'kirjoitus', t. ← germ (Kalima 1927a: 152–3)
- sm *raihnas* ← ba, vrt. lt *raišas* 'ontuva, rampa' (BF 115–6)
- sm *raisu* ? ← ba, vrt. lt *rašus* 'julge, vapper; südi' (IBL 151)
- sm *raitā* (paju) ? ← ba, vrt. lv *riede* 'mänty' (IBL 150)
- sm *rainata* ? ← ba, vrt. lt *rauti* 'üles tõmbama; välja rebima v. kiskuma v. kitkuma', lv *raut* 'vetää, kiskoa', t. ← germ (Ritter 1993a: 119)
- sm *rampa* ← ba **ramba-*, vrt. lt *rambus* 'schwerfällig, langsam, träge' (Vaba 1997h)
- sm *ranka* ? ← ba, vrt. žem *dranga* 'paksu salko, riuku' (IBL 151)
- sm (*rasti* ~) *rastikka* ← ba, vrt. lt *raštas* 'kirjoitus' (AS 149)
- sm *rata* ? ← ba, vrt. lv *pusratā* 'halbwegs, ziemlich', ellei ← mr tm. (IBL 152)
- sm *rauta* ← ba, vrt. lt *rauda* 'punainen väri' (Wiklund 1896: 142–3)
- sm *ruho* ← ba *gružō ~ *gruža, vrt. lt *gružas* 'kurz abgerupft od. abgeschnitten' (BF 122–3)
- sm *ruis* ← germ t. ba, vrt. lt *rugys* 'rukiinjyvä' (GSI 144–5)
- sm *rujo* ? ← ba, vrt. lv *kruja* 'Plumpsack, Krüppel; aufdringlicher Mensch' (IBL 157)
- sm *runko* ← ba, vrt. lt *strungas* '(adj.) gestutzt, mit gekapptem Schwanz; (sbst.) Schwanzrübe', ellei ← germ (Ritter 1993a: 121–2, 226)
- sm *ruopas* 'kiviröykkiö, jääkasa' ? ← ba, vrt. lv *drupas* 'rauniot, jäännökset' (IBL 157)
- sm *ruskea* yhtäläisyys lv *rusgans* 'punakaspruun' kanssa ilm. sattumaa (IBL 158)
- sm *salko* ? ← ba, vrt. lt *žalga* 'salko, riuku jne.', lv *žalga* '(lange) Rute usw.' ellei omap; *s-* ehkä jottei s. sekaantuisi sanaan *halko* (BFB 246)
- sm *sammal* ? ← ba, vrt. lt *samanos*, ?lv *sūnas* id. (BFB 214)
- sm (*sammās* 'rajapyykki; pylväs, patsas, paalu' =) vi *sambas* (p.o. *sammās*) ← kba *sthambhas, vrt. mint (AS 27–28)
- sm *sana* ← ba *sana, vrt. lv *sanēt* 'surista' (BF 124–7)
- sm *sato* (paikannimissä) ← ba, vrt. lt *stata*, *statas*, lv *stats* 'viljakekojen rivi (pellolla)' t. levikkisyistä miel. ← germ (Nuutinen 1989a: 24–34)
- sm *sima* ? ← ba, vrt. lt *syvas* 'mah!' t. germ (LSBK 36)
- sm *suka* ← ba, vrt. lt *šukos* 'kampa, pellavahäkilä', lv *suka* 'harja, hevossuka' (BFB 226)
- sm *suo* < vksm *sōje ← ba *stōjē, vrt. lv *stāja* 'ryhti' (BF 131–3)
- sm *suola* ← ba *sālā, vrt. lv *sāls* id., lt *solymas* 'suolavesi' (AS 131)
- sm *Suomi* ← ba *stō-mē, vrt. lt *stoti* 'tousma, astuma; ilmuma', *stomuo* (= *stuomuo*) 'Körper, Wuchs, Statur; Leibeslänge; Baumstamm usw.', lv *stāmen* 'Rumpf' (BF 134–7)
- sm *särki* ← ba *sarkā ~ *sarka, vrt. lv *sarkans* 'punainen' (BF 138–40)
- sm *taimi* ? ← ba, vrt. lt *dygti* 'istuttaa; itää', *diegas* 'vörse; idu; idand', t. ← germ (GSI 151)

- sm *talas* ← kba, vrt. lt *patalas* 'vuode', pr *talus* 'huoneen lattia', t. ← arj (Joki 1973: 324–5)
- sm *tarista* 'jutella, tarinoida; kinastella' ← lt, vrt. pr *tarin* 'Stimme' (Donner 1884: 266)
- sm *tarpa* 'sauva kalojen häätämiseksi verkkoon, tarvoin' ? ← ba, vrt. lv *dalba* id. ym., lt *delba* 'kanki' (vi *talb*, li *dālba* 'kiila' ← lv) (BFB 165–6)
- sm *teeri* ← ba, vrt. lv *teteris*, lt *tetervinas* id. (Hehn 1874: 318)
- sm *tupa* ← lt *stuba* 'Stube; Wohnhaus' (Donner 1884: 266)
- sm *turku* 'tori' ← lt *turgus* 'turg' (GSI 88)
- sm *udar* ~ *utare* ← ba, vrt. lt *udroti* 'lypsää (paljon); olla tiineenä' (GSI 155–6)
- sm *vaino* ~ *vainu* ? ← ba *vainā- *vainō-, vrt. lt *vyti* '(ära) ajama; taga ajama v. kihutama; punuma; kerima', lv *vaijāt* 'verfolgen, bedrängen, misshandeln' t. ba lähtömuoto näiden ja lt *vaina* 'Krieg', *vainoti* 'söimama, siunama', lv *vaina* 'vika, syy', *vainot* 'moittia, syyttää' kontaminaatio (BFB 239)
- sm *valkea* ? ← ba *bal- *bal-t- *bal-k- vrt. lt *baltas* 'valge' (Vaba 1987: 224)
- sm *varpa* 'lehtipuun oksa, varpu; puikko, liipaisinpuu tms.' ← ba, vrt. lt *varpstis* 'jede dünne Stange' *varpstē* 'Welle; Spule; Rockenstock; Treibstock; Achse', lv *vārpsta* ~ *vārpste* 'värten, kedervars; völl' (BFB 243)
- sm *varsi* ? ← ba, vrt. lt *varpstis* 'jede dünne Stange' *varpstē* 'Welle; Spule; Rockenstock; Treibstock; Achse', lv *vārpsta* ~ *vārpste* 'värten, kedervars; völl', t. omap. (BFB 237–8)
- sm *verho* ~ vi *vōru* 'rengas, panta, side'? ← ba *verža, vrt. lt *veržti* 'sich anstrengen: schnüren, pressen; bremsen', lv *vērst* 'suunnata' (BFB 241)
- sm *Vuoja* < vksm *wōγjo, *wōγja ← ba *vōkjō, *vōkja, vrt. lt *Vokija* 'Saksa', *vokis* ~ *vokietis* ~ *vokyti* (Schmid), lv *vācis* ~ *vācietis* 'saksalainen' (Setälä 1932c)
- sm *Väinen* ehkei (Schmid) ← ba *Dveina, vaan ← länsislaavi (Viitso 1983: 272–3)
- ve *kabuta* 'syleillä' ? ← ba, vrt. lt *kabinti* 'riputama, haakima, *apkabinti* 'embama', jollei = sm *kavuta* (IBL 105)
- va *suura* 'kodujuust, söir; juustukäkk' ← ba, vrt. pr *suris* 'Käse', lt *suris* (p.o. *sūris*) 'juust' (Ariste 1956: 11–12)
- vi *kanep* 'hamppu' ← ba, vrt. lv *kanepes* 'kannabis, hamppu' (Schmidt 1930a: 79)
- vi *melts* 'hallrähn, roherähn; metstuvi' ? ← ba, vrt. lt *meleta*, pr *melato* 'Grünspecht' (BFB 200)
- vi *nari*, *narits* 'Haarseil; Steifigkeit, Gelenkgicht usw.' ← ba (lv), vrt. lv *narica* ~ *-ce* ~ *nariņi* 'Haarseil, Fontanelle', ellei ba ← ven (BFB 201–2)
- vi *nuum* 'vuokra' ← ba, vrt. lt *nuoma*, lv *noma* 'vuokra', t. ← esilv (Nieminen 1959: 204)
- vi *rääts* 'geflochtenes Sieb od. Körbchen usw.' ?? ← ba, vrt. lt *rētis* 'söel' ~ *rētas* 'harv, höre', t. ← esilv t. žem (BFB 141)
- vi *urg* 'pesäkolo, pesäluola' ← ba, vrt. lt *urva* (p.o. *urvas*) 'koobas, urg' (LSBK 39)
- vi *vanik* 'seppele' ?? ← ba, vrt. lt *vainikas* 'pärg; kroon', lv *vainags* 'seppele', t. ← esilv t. žem (BFB 235)
- vi *vārb(lane)* 'varpunen' ← ba, vrt. lt *zvirblis* (p.o. *žvirblis*) 'varblane', lv *zvirbulis* 'varpunen' (LSBK 44–5)
- vi *vārss* 'mullikka' ← ba, vrt. lv *vērsis* 'härkä', lt *veršis* 'vasikas' (Lõo 1911: 84)

- vs *kuvvas* 'kirvevars' ? < *kūdas ← ba, vrt. lt *kotas*, lv *kāts* t. ← latg *kōts* 'käepide, vars' (BFB 190)
- vs *mulk* 'Mulgimaa elanik' tuskin ← ba vaan ba ← ims, vrt. lv *mulķis* 'tyhmyri, hölmö'; (IBL 139)
- vs *pakal* 'linatak' (?← sl) ← ba, vrt. lt *pakulos* 'takud, paklad' (Mikkola 1894: 148)
- vs *tüüdas* 'tökat, vankrimääre' ← esilv *degutas, vrt. lv *deguts* 'tökat', lt *degutas* 'kasetörv, tökat' (Nieminen 1959: 201–2)
- vs *virp* 'kudontavirhe' ← ba, vrt. lt *verpti* 'ketrama', lv *vērpt* 'kehrätä' (Mikkola 1894: 95–6)
- li *kēv* 'mära' ← ba, vrt. lv *kēve* 'tamma' t. lv ← li (Toivonen 1917b: 36)
- li *līga* 'liig' ?? ← ba, vrt. lt *liekas* 'pariton, liika', lv *lieks* 'tarpeeton, liika, vale-, t. ← esilv t. žem (BFB 141, 195)

Balttilaisetymologiat sanoille *kataja* ja *suola* eivät ole yhtä selvästi hylättyjä kuin muut tässä mainitut. *Katajan* balttilaiselityksen kanssa kilpaileva omaperäinen etymologia toistettiin tarkastellun kauden kolmen viimeisen vuoden aikana kahdesti. *Suola* on usein mainittu lainana ”jostain indoeurooppalaisesta kielimuodosta” lähtökieltä täsmentämättä. Vuosina 2010–14 molemmat sanat on kuitenkin taas mainittu balttilaisperäisinä.

Viidessä tapauksessa etymologian esittäjän ja kannattajan välillä ei luultavasti ole yhteyttä, vaan kannatus on näennäistä, satunnaista. Lõon (1911) selityksen viron sanalle *vārss* 'mullikka' esitti toistamiseen Serebrennikov (1957a), Lõon artikkelia luultavasti tuntematta. Rinnastus edellyttää poikkeamaa lainasanatutkijoille tutusta äännesuhteesta lt *š* ~ ims *s* ja on vieläpä täysin tarpeeton näin selkeällä saksalaislainalla. Kumpikaan balttilaiselityksen esittäjä ei silti joko tuntenut sanan vakiintunutta etymologiaa tai välittänyt mainita sitä. Aivan samanlainen tapaus on germaanisiperäisen *lautta*-sanana balttilaisetymologia, jonka ovat esittäneet Klimavičius (1977) ja Liukkonen (BF). Jonkin verran paremmin perusteltu oli Niemisen (1963c) *orsi*-sanalle esittämä selitys, jonka esitti uudelleen Ritter (1993a). Kahden muun etymologian kannatus on ilmeisesti syntynyt pelkästä virheluennasta. *Karsta* 'noki' on kahdesti sekoitettu keritsemisvälinettä merkitsevän homonyyminsä kanssa (Turunen 1979, IECD), *kaula*-sanana yhteydessä taas ovat kahdessa sanakirjassa (PJ, IECD) kertaa vahingossa vaihtuneet lt *kaklas* 'kaula' ja *kaulas* 'luu'.

Tähän ryhmään kuuluu myös kannattajiensa kritiikittä hylkäämien etymologioitten pieni joukko (vrt. ryhmittelymetodin 13. sääntö). Näitä ovat *huhta*, *liete*, *karhi* ja vi *nari*. Koivulehdon balttilaislainaetymologia *huhta*-sanalle (Itkonen 1987a) oli jonkin aikaa yleisesti hyväksytty, mutta Koivulehto itse (1999a) esitti sanalle iranilaisen selityksen, eikä balttilaisetymologiaa ole mainittu sen jälkeen lainkaan. Vaban (1989a) *liete*-etymologian mainitsi Nikkilä

(1997), joka esitti pian samalle sanalle oman ”suffiksinvaihtoselityksen”. Sanojen *karhi* ja vi *nari* balttilaisetymologiat taas esitti Thomsen (BFB). Edellisen toisti Sauvageot (1961), joka myöhemmässä tekstissängsä (1973) mainitsi sanan jo omaperäisenä, jälkimmäisen taas Mägiste (1962a), joka EEW:ssa oli siirtynyt nuoremman lainaselityksen kannalle.

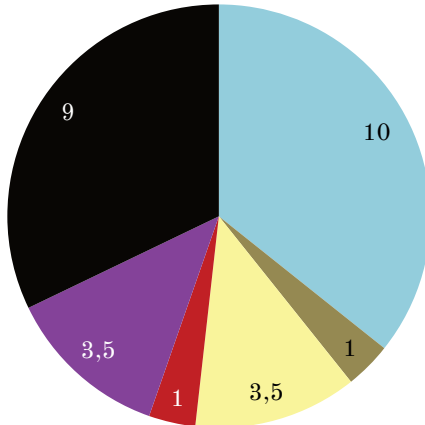
Kaikkiaan kannatuksensa menettäneitten ryhmään kuuluu 154 etymologiaa, mutta vain 152 sanaa, sillä *kermalle* ja *ohjalle* on esitetty ja kannatettu kahta eri balttilaisetymologiaa. 26 sanalla ei ole (ei ollut vuonna 2009) kannatettuja etymologioita (tyhjiä ”omaperäisiä” väitteitä lukuun ottamatta): *hakara*, *hermo*, *hiili*, *hulse*, *jumi*, *karttu*, *kekäle*, *kinner*, *kärppä*, *leppä*, *länsi*, *mies*, *noki*, *ohut*, *oka*, *perho*, *perna*, *rahko*, *raihnas*, *raita*, *sammal*, *sana*, *varpa* ja *verho* sekä vi *melts* ja vs *virp*. Lainoina pidetään 84:ää sanaa, 37:ää sanaa muuten selitettynä ja viittä joko lainoina tai muuten selitettynä.

Lainaeetymologioista peräti kymmenen on balttilaisia: *aika*, *hako*, *hiiva*, *kaula*, *kerta*, *kupo*, *orsi*, *peura*, *Suomi* ja *varsi*. Näistä *aika* ja *Suomi* kuuluvat kiistanalaisiin etymologioihin, muut yleisesti hyväksytyihin. Kuurilais- tai latvialaisperäisinä pidetään viron sanoja *nuum* ja *rääts*, eteläviron sanoja *kuvvas*, *mulk*, *täüdäs* ja *vanik* sekä liivin sanaa *ljiga*, joko lätiläis- tai slaavilaislainoina taas viron sanoja *kanep* ja *nari* sekä võron sanaa *pakal*. Slaavilaista etymologiaa kannatetaan myös sanoille *ies*, *karpio*, *kuontalo*, *suura*, *turku*, *vaino*, *Väinä* ja vi *värb(lane)*. Muina nuorina lainoina pidetään sanoja *hää*t (← kas), *katu* (← sk) ja vi *värss* (← sa). Kaikkiaan 37:lle suomen sanalle kannatetaan germaanista alkuperää: *aika*, *airo*, *halea*, *hevonen*, *jo*, *kaltainen*, *kartano*, *keinu*, *kyäs*, *laita* ’järjestys’, *laita* ’reuna’, *laiva*, *lanko*, *lattea*, *lautta*, *loistaa*, *luode*, *maata*, *nauta*, *ohja*, *palvoa*, *purje*, *raaja*, *rahje*, *rahtu*, *raivata*, *rampa*, *ranka*, *rata*, *rauta*, *ruho*, *ruis*, *runko*, *ruskea*, *sima*, *tarpa* ja *tupa*. Peräti 20 sanalle kannatetaan balttilaista vanhempaa indoeurooppalaista alkuperää: *aivan*, *ehkä*, *huhta*, *ihminen*, *jyvä*, *kalja*, *kehdata*, *lehti*, *maja*, *nainen*, *puhdas*, *rae*, *salko*, *sammas*, *suka*, *suola*, *Suomi*, *talas*, *udar* ja *Väinä*. Sanoja *autso* ja *paarre* sekä nimeä *Vuojo* pidetään saamelaisperäisinä, sanaa *koipi* taas lainana kadonneesta substraattikielestä.

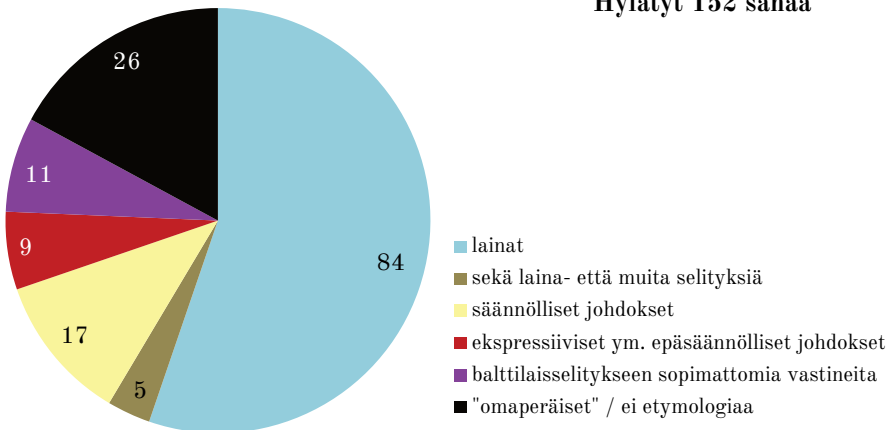
Säännöllistä johdossuhdetta edellyttävää etymologiaa kannatetaan 18 suomen sanalle: *ajattara*, *ero*, *hautoa*, *kabuta*, *karhi*, *Karjala*, *karsta* ’noki’, *lausua*, *liemen*, *liete*, *luode*, *moisio*, *ori*, *pakkanen*, *panki*, *peikko*, *sato* ja *taimi*. Epäsäännöllisiä johdossuhteita edellyttäviä deskriptiivisiä ja kontaminaatio-selityksiä sekä onomatopoeettisia etymologioita kannatetaan kymmenelle sanalle: *lattea*, *kerma*, *peippo*, *raisu*, *rasti*, *rujo*, *ruopas*, *tarista*, *teeri* ja vi *urg*. Balttilaisetymologian kanssa yhteensopimattomia etäsukukielten vastineita pidetään vähintään mahdollisina 14 sanan kohdalla. *Ahvenella* sellainen on saamessa, sanoilla *ilta* ja *palvoa* mordvassa, *valkealla* marissa, *mieleellä* ja

teerellä permiläiskielissä asti. Sanoille *kataja*, *kirota*, *lintu*, *nainen* ja *särki* kannatetaan ugrilaisiin ja sanoille *lapsi*, *suo* ja li *kēv* samojedikieliin saakka ulottuvia vastineita.

Hylätyt ja uudelleen hyväksytyt 28 sanaa

Hylätyt 152 sanaa

Kaavio 8a–b. Yllä (8a) vuonna 2009 yleisesti hyväksytyille, aiemmin hylätyille balttilaislaina-etymologioille ennen hyväksytyinä olleitten selitysten jakauma. Alla (8b) vuoteen 2009 mennessä aiemman kannatuksensa menettäneitten balttilaisetymologioitten sijasta kannatettujen selitysten jakauma.

Eri selitysten jakauma on taas vertailtavissa vuonna 2009 yleisesti balttilaisperäisinä pidetyille sanoille aiemmin yleisesti hyväksytyjen muitten etymologioitten osuuksiin. Kaavioissa 8a–b näkyvien osuuksien erot ovat samansuuntaiset kuin yllä kaavioissa 7a–b.

3.3.7. Ryhmä E. Kritisoidut kannatuksettomat etymologiat

Koskaan kannatusta saamattomat etymologiat ovat balttilaiskontaktien tutkimushistoriassa olennaisia vain hylkääsyynsä osalta. Useimpien selitysten hylkääksen yhteydessä syy on mainittu. Eräitä hylkääksen perusteeksi esitettyjä argumentteja vahvuuksineen ja heikkouksineen käsittelem neljännessä pääluvussa.

Näitä etymologioita on yhteensä 163. Luettelen ne alla esittäjän mukaan. Osa niistä on negatiivisia eli jo esittäjänsä vastustamia etymologioita, toiset taas ovat saaneet kritiikkiä muilta tutkijoilta.

Thomsen (GSI) *sata* ja *valta*; (BFB) *ahmalo* 'apila, raate', *ihra*, *Kauko*, *kekri*, *-kin*, *-kO*, *latkia*, *luhistua*, *ratsas*, *Sampsä*, *varras*, *varsta*, vi *tömmu* ~ *timm* 'tumma(n ruskea)', vi *viru* 'pyörre', vs *judr* ~ li *ju'dyrs* 'Camelina sativa, ruistankio' ja li *mändryks* 'mänd, möla'; (1920: 258) *etana*

Donner (1884) *kampi*, *kassa*, *kattila*, *kuningas*, *kurva* 'huora', *liista*, *moisio*, *pakana*, *pasma* 'vyyhden osa', *patukka*, *paula*, *piirakka*, *piki*, *riihi*, *Rongoteus*, *runo*, *seula*, *sipuli*, *sirppi*, *siula*, *sulhanen*, *tuuma*, *täti*, *uuhi*, *vaippa*, *vata* 'pieni nuotta', *verta* ja *viina*

Wiklund (1902: 24–5) *sammas* ja (1916: 176) vi *Narva*

Lidén (1905–06: 411–2) *nahka* ja (1906: 96) *lahje*

Büga (AS) *akana*, *antura*, *juoni*, *kallas*, *kana*, *karvas* (maku), *kaura*, *kauris*, *koukka* ~ *-u*, *kouri*, *kuokka*, *leuhattaa* 'liehua', *loukko*, *luode*, *luokka*, *luoma* 'kohtalo', *mieluin*, *patja*, *rautio*, *reuhata*, *riitta*, *ruta* '(suo)muta, ruoppa', *rutja* 'revontulet', *saverikko* 'reen jalaksen aisan kiinnitin', *sielu*, *suojus*, *suopunki*, *suota* 'hevosen kiima', *suovero* 'sompä', *valtio*, *vilkaista*, *virpi* 'pikilanka' ja *vättää*

Paasonen (1909b: 127) vi *sodi* 'sotku'

Lõo (1911: 87) vi *kult* 'karju'

Toivonen (1917b: 25–26) *saiko* 'pyyntiaitausta; karsina'

Ojansuu (LSBK) *kavea* 'kuhilas', *muistaa*, *rahtu* ja *veräjä*; (1922b) *veräjä* (toinen etymologia)

Jacobsohn (1922: 253) *mallas*

Vasmer (1922: 11) vi *jung* 'kaevuvinn'

Mägiste (1923: 36–37) vi *punduma* 'paisua, ajettua, pöhöttyä, turvota'; (EEW) *hevon*, vs *kesv* 'ohra'

Saareste (1923: 11–12) vi *laimama* 'panetella, parjata'; (1924a: 21–22) *karmea*; (1924b: 84–85) vi *naarits* 'vesikko'

Kalima (1928a: 103) *lasta*; (1930: 347) *suova*; (IBL) vi *kiut*, va *tšiuutto* 'triip'; (1941b: 206–8) *kiista*

Nieminen (1953: 224–7) *vasta*

Serebrennikov (1957b: 71) *vasara*

Fraenkel (LEW) *arvo*, *kurnia*

Hakulinen (1966b) *sees*

Plöger (1973: 321–2) *piru*

- Ritter (1977: 172–3) *peijas*; (1993a: 82, 110–1, 118–9, 155–6, 219–20) *havas, paljas, pursi, raivo* ja *taimen*; (2005a) *mäyrä*
 Larjavaara (1986a: 74) *taa*
 Mann (1984–87: 866) *ainoa*
 Koivulehto (1987b: 200–2) *kuori*; (1999c: 11) *mättää*
 Vaba (1987: 224) *paatti* 'kellervä'; (1989a: 209–10) vi *kuits* 'sooäärne maa'; (1992e: 222) *haava*; (1997b: 229–30) vi *terendama* 'kangastaa'
 Nuutinen (1989a: 43–44) *valkama*
 Anttila (1990: 127–30) *kena* 'liten bit; pilppu'; (1997b: 113, 117) *kinuta, kone*; (2000: 231–7) *kinos*
 Viitso (1992b: 164–5) *kasa, kasvaa*; (1993a: 92–3) *korva*; (1996a: 317) *vieras*
 Nilsson (1993b) *maito*; (2001: 188) *koipi*
 Orrman (1993) *rovio*
 Liukkonen (1994b) *musta*; (BF) *ahingas, aita, ensi, erä, etä-, hauki, hiki, himo, hinta, häntä, ihminen, kavio, kehno, laiva, lentää, maila, pika-, päntä* 'pesue', *sulhanen, vahvero, valkea, veli, velka, vilkkua* ja *välkkyä*

3.3.8. Ryhmä F. Maininnatta hylätyt etymologiat

Tähän ryhmään kuuluu 187 etymologiaa:

- Thomsen (GSI) *uudin*; (BFB) *ampiaainen, harmi, nyky-, panko* 'raita' ja *ruumen*
 Donner (1884) *kampela* 'vino', *lelliä* ~ *lelu, nuija, siisna* ja li *maigas* 'maias'
 Weske (1890: 203) vi *sard* 'haasia'
 Mikkola (1891: 152) *täsmä*; (1903: 27) *kailu* 'strimma, flamma (av färg); get-, ko-, oxnamn' ja *kertoa*
 Tunkelo (1899: 107) *Vanaja*
 Tammemägi (1906: 309) vs *taro* 'mehiläispesä, -pönttö'
 Būga (AS) *aina* 'verkon paino', *alati, erhe, halko, hangas, harha, hermikki* 'konamn', *hirvetä, hulikka* 'puuastia, pytty; suojus', *hulpattaa* 'lörpötellä; lepattaa', *hämärä, hörhiäinen* 'ampiaainen', *inkua* 'gnällä, pipa', *itä, juotikki* 'strimmig', *kakko, kallio, kalsi* 'lutande ställning, snedhet', *kappa, karhe* 'luoko; kasa, kerros; joukko', *katras, kauhistua, kelho* 'qvicke i horn, hornband; söndrigt kär'l', *kerttu, kirkua, kirsahtaa* 'spritta till, uppvakna hastigt, knarra, mumla, skrika till', *koito* 'kurja, raukka; karkea, viileä', *kouvotella* 'bära sig åt som ett obäke', *kuppo* 'knöl, bula; flöte', *kutju* '(gung)fly', *kärnätiä* 'tadla, klandra', *lanta* 'laakso', *lato, leipä, lien* 'trög, lat', *liikuttaa, limppu, linko, litsata* 'survoa, sulloa', *loude* 'skygd som på vindsidan vid natlläger uppresas', *luote* 'loitsuruno; juoni, moite', *luukka* 'kääntöaura', *lätsä, lättö, löppö, mettiäinen, mieta, mänttä* ('Butterstössel, Quirl'), *niekka, nuolaista, oivukka* 'mustaherukka', *ojas* 'auran aisa', *oksa, ota, otsa, pakkula* 'kääpä, taula', *peijakas, pemppu* 'takamus', *pinta, pirke* ('Splittern'), *puhka* 'muhvi', *puikko, pulkka, puusti* 'isku korvalle', *raaka, raisio* 'sump, kärr', *rakki* 'reki', *rengas, reppu, riihi, roukata* 'värjätä verkkoja', *roukko* 'jääröykkiö, ontto jää rannalla', *runsas, rästä* 'rastas', *saapas, salakka, sietää, silakka, silpaista, talo, teijailla* 'gå med lätta steg, trippa

- stolt, sprätta', *tuhkelo* ~ *tuhnio* ('Bovist'), *uuhi*, *vaari*, *vasu*, *verho*, *verkko*, *viekua* 'pipa, gnälla, qvida', *Viena*, *vietra* 'väder, vind, blåst', *viitsiä*, *vilppi*, *vinkeä*, *vinkkuroida*, *vinkua* ja *viitsa* sekä vi *alat(s)i* 'aina, alati, alituisesti, alinomaa', *pung*, *pong* 'silmu; nappu' ja *und* 'polakoukku, hauenkoukku'; (1908b: 221) *miilo* 'kär, älskad'; (1909: 46) *vara*; (1911: 247) *putero* 'lätäkkö'; (1913c: 256) *katti*; (1914a: 467) *lotakko* ja *lätäkkö*
- Grünthal (1913: 391) *perhe*
- Ojansuu (LSBK) *rykiä*; (1921b: 30) *käämi*
- Jacobsohn (1922: 118) *kymmenen*; (1933: 140–1) *vermen*
- Saareste (1922a: 141) vi *kulit* 'tasku'
- Mägiste (1928: 92) *kurmu* 'vuohi'
- Loorits (1929: 184) vi *viltu* 'vino'
- Kiparsky (1939a: 448) li *atranta* 'pügal, pragu'
- Nissilä (1954: 254–5, 259) *Karjala* ja *Tautainen*, *Tautta*
- Fraenkel (1955–62: 505) ka *niitti* 'lanka'
- Serebrennikov (1957b: 71) *paarma*
- Nieminen (1959: 208–10) vi *karts(as)* 'tikapuut, portaat'
- Illič-Svityč (1976: 29) *laamu*, *laami* 'lima lätäkönn pinnalla'
- Klimavičius (1977) *allas*, *aro*, *sala*, *uuni* ja vi *känd* 'kanto'
- Suhonen (1980) *leina* 'heikko, kurja' ja vi *dursa* 'mütt'; (1989a: 219–20) *raina*; (1992: 417) *huuru*
- Viitso (1982: 78) *rahvas*; (1992a: 189) *vehkeillä*; (1996a: 316) *tähti*
- Schmid (1984: 9, 10) *Olhava*, vi *Loona*
- Gordejev (1985: 117) vi(?) *iskuma*
- Meri (1985: 443) *vilkas*
- Ritter (1986: 242) *-lis*; (1993a: 14, 122–4) *ratsas* ja *särky*; (1998a: 147, 150) *patsas*
- Vaba (1988: 183) vs *palask* 'vana kulunud terariist'; (1989a: 206–9, 216) *allikko* ja vs *luga* 'vihvilät'; (1992c: 575) vi *põrgu* 'helvetti'; (1992e: 153) *musta*; (1992e: 222) vi *hakata* 'alkaa, alottaa; ruveta'; (2000b: 122) *varma*; (2003) *lanko*
- Anttila (1990: 128) *kanas* ja *kuona*; (1995) *kilo* 'auringon heijastus; hapan; happo', *kola* ja *kolle* 'mutka; laskos'
- Terentjev (1990: 30) *kuhista* ja *laukea*
- Koivulehto (1994a: 233) *kaukalo*; (1999c: 227) *patsas*; (2001e: 51) *kisa* ja *päre*
- SSA 2 *lamu* 'lakeus; notkelma'
- Sammallahti (1998: 127, 242) *kyllä*; (2001: 402) *sompa*
- Liukkonen (BF) *Kalanti*, *kiinteä*, *Köyliö*, *länget*, *rakentaa* ja *vajaa*
- Napoljskih – Engovatova (2000: 228) *punoo*
- Hummelstedt (2001: 125–6) *repiä*

Näitä etymologioita ei ole vuoteen 2009 mennessä kirjallisesti käsitelty lainkaan, joten niitten hylkäyksen syy on periaatteessa tuntematon eikä voida sulkea pois mahdollisuutta, että eräät niistä olisivat jääneet kaikilta tähänastisilta tutkijoilta havaitsematta. Useimmat rinnastukset kuitenkin paljastuvat jo pinnallisen tarkastelun myötä niin heikolle pohjalle perustetuiksi, ettei niitä

luultavasti ole pidetty minkäänlaisen kommentoimisen arvoisina. Valtaosaan näistä etymologioista en puutu tämän teoksen myöhemmissä osissa lainkaan, joten esitän tässä eräitä yleisiä huomioitani niistä.

Kaaviosta 5 pistää silmään maininnatta hylättyjen balttilaisetymologioitten suuri osuus 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen pylväässä. Kaaviosta 6 erottuu vielä selvemmin, että lähes kaikki nämä liittyvät Būgan teokseen *Aistiški studijai* (AS = Būga 1908a). Kirjan 152:sta aiemmin julkaisemattomasta balttilaisetymologiasta useimmat ovat erittäin heikosti perusteltuja, eikä niitten esittäjällä ollut riittäviä tietoja itämerensuomesta. Lisäksi kirja julkaisiin liettuan kielellä, jota harva itämerensuomalaisten kielten tutkija osasi lukea, ja sen kirjoittaja oli vielä nuori ja suhteellisen tuntematon. Būga myös itse pian kirjan julkaisun jälkeen sanoutui irti siitä ja sen väitteistä. Silti vielä myöhemminkin hän esitti eräitä yhtä huonosti perusteltuja balttilaislainaselityksiä, joista kuusi (*katti* ~ *kasi*, *lotakko*, *lätäkkö*, *miilo*, *putero*, *vara*) on hylätty ilman keskustelua.

Kaikista 187:stä maininnatta hylätyistä etymologioista peräti 105 on Būgan esittämiä. AS:n 152 etymologiasta 99 kuuluu näihin. Lopuista AS:n etymologioista 32 on hylätty keskustelun myötä, mikä useimpien kohdalla merkitsee ainoastaan Kaliman lyhyttä tuomiota IBL:n tutkimushistorialuvussa. Ei sovi silti unohtaa, että Būga esitti AS:ssa myös useita uskottavia lainaetymologioita, jotka ovat edelleen mukana keskustelussa, yleensä tosin jonkun myöhemmän tutkijan uudelleen esittäminä ja monissa tapauksissa ilman viittausta Būgaan.

AS:n lainaetymologioitten pohjana olivat Kazimieras Jauniuksen sanavertailut. Liettualainen Jaunius laati 1800-luvun jälkipuoliskolla liettuan ja itämerensuomalaisten kielten samankuuloisista sanoista suhteellisen sattumanvaraisen luettelon. Sen pohjalta baltologi Jonas Klimavičius julkaisi vielä vuoden 1977 Liettuassa viisi aivan yhtä harrastelijamaista etymologiaa sanoille *allas*, *aro*, *salata*, *uuni* ja *vi känd*.

Eräät muutkin kirjoittajat osoittivat liettualaisten ja muitten neuvostoliittolaisten julkaisujen sivuilla tietämättömyytensä itämerensuomalaisten kielten sanastontutkimuksen perusasioista. Niissä ilmestyivät hyvin kummallisesti perustellut balttilaislainaetymologiat sanoille *paarma* (Boris Serebrennikov), *laamu* (Vladislav Illič-Svityč) ja *vi iskuma* (Fjodor Gordejev). Jälkimmäisen oletuksen erityisongelmana mainittakoon, ettei virossa ole sanaa *iskuma*.

Maininnatta hylätty on myös sanan *niitti* 'lanka' balttilaisetymologia (LEW), joka ilmeisesti syntyi pelkästä virheluennasta: Fraenkel sekoitti sen balttilaislanaan *niisi*. Monet muutkin väärät balttilaislainaselitykset on luultavasti jätetty omaan arvoonsa riittävän ilmeisten vikojensa vuoksi. Etymologiat sanoille *nuija* ja *siisna* (Donner), *vi sard* (Weske), *täsmä* (Mikkola), *tähti* (Viitso) ja *vs palask* (Vaba) ovat riidoin niin yleisesti

tunnettujen substituutiomallien kanssa, ettei niitä ehkä siitä syystä ole otettu uudelleen puheeksi. Eräillä sanoilla taas on yleisesti hyväksytty alkuperänselitys, jolle tarjottuun balttilaiseen vaihtoehtoon ei kai ole suhtauduttu vakavasti: li *maigas* (Donner), *harmi* 'harmaa eläin' ja *nyt* (Thomsen), *kertoa* (Mikkola), *perhe* (W. Grünthal), *vermen* (Jacobsohn), *kuhista* (Terentjev), vi *põrgu* (Vaba), *vehkeillä* (Viitso), *ratsas* ja *särky* (Ritter), *kola* (Anttila) sekä *punoa* (Napoljskih – Engovatova).

Eräitten etymologioitten uudelleenmaininnatta jääminen saattaa liittyä niiden suhteelliseen näkyttömyyteen: selitykset sanoille *uudin* (GSI), *ruumen* (BFB), *käämi* ja *rykiä* (Ojansuu), *kymmenen* (Jacobsohn) ja *Vanaja* (Tunkelo) on julkaistu alaviitteissä, *ampiainen* (BFB), *kurnia* (LEW) ja *vilkas* (Meri) lyhyinä mainintoina sanakirjoissa tai monografioitten sanasto-osissa, *rahvas* (Viitso) konferenssin tiivistelmäviikkosissa. Toisaalta monet aivan yhtä hankalissa paikoissa julkaistut etymologiat ovat päässeet keskusteluun mukaan.

Ovatko kaikki keskustelutta hylätyt etymologiat huonoja? Tätä kysymystä olen käsitellyt kerran aiemmin (Junttila 2011), jolloin aineistonani olivat siihen mennessä löytämäni ennen vuotta 1990 esitetyt, sittemmin unohtuneet tai hyvin vähälle keskustelulle jääneet balttilaislainaetymologiat AS:n selityksiä lukuun ottamatta. Lyhyen kriittisen analyysin perusteella päädyin hylkäämään yli 90 % näistä etymologioista (258/282). Keskustelun ulkopuolelle oli kuitenkin jäänyt myös muutama yksittäinen tutkimisen arvoinen selitys.

3.3.9. Ryhmä G. Arvioimattomat etymologiat

sm *ahera* 'kova maaperä' ← ba **až-er-*, vrt. kr (Anttila 2000: 245)

sm *aho* ~ *ahava* ← **aha* ← ba, vrt. lt *ožinis* 'Südostwind', *ažnas* 'eigen; wirklich, wahr',

lv *azāids* 'eine, oode', *āzenis* 'Südostwind', t. ← germ (Anttila 2000: 244–7)

sm *ahrain* ? ← ba **aštragā*, vrt. lt *aštrus*, murt. *aštras* 'terävä' (BF 102)

sm *heijastaa* ← ba, vrt. lv *seja* 'kasvot' (Uibo 2007: 571–4)

sm *kiire* 'päälaki' ← ba, vrt. lt *skyris* 'Unterschied; Auslese; Scheiden usw.' lv murt.

šķīre 'Scheitel', *šķīris* 'Unterschied; Scheitel' (Koivulehto 1998a)

sm *kina* ← ba, vrt. lv *cīņa* 'taistelu, kamppailu' (Koivulehto 2001e: 51)

(sm *kärvetä* =) vi *kärbama* ← ba **skerb-*, vrt. lt *skerbti* (LEW) 'tief einschneiden, einzeichnen, schwächer werden, abnehmen, herunterkommen' (Vaba 2004b: 419–21)

sm *laude* ← ba, vrt. lt *plautas* '(sauna) lava', ellei ← *lauta* (Hahmo 2001: 278)

sm *liiva* 'hiekkä' ~ *liiva* 'liete' ← ba, vrt. lt *šlyvas* (? = *šlyna* 'Lehm, Ton'), ellei ← ba, vrt. lv *līvis* 'Sumpf, moorige, schwankende Stelle' (Gliwa 2009: 188–93)

sm *mäkärä* ← ba **maka-*, vrt. lt *makatas* 'Kriebelmücke' (Koivulehto 1999c: 11–12)

sm *nartsu* 'riepu, repale, lumppu' ← ba, vrt. pr *northe*, *nurtue* 'Hemd' (Vaba 1998: 178)

sm *patistaa* ← ba, vrt. lt *pats* 'ise; mees, abikaasa' (Anttila 1997a: 113)

- sm *paukama* ← *pauka ← ba, vrt. lv *pauga* 'Kopf, Nacken; eigensinniger, ungehorsamer Mensch' t. *bauga* 'Klötzchen oben am Sack des Fischernetzes usw.', ellei ← germ (Hahmo 1998)
- sm *paukura* ← ba, vrt. lv *paugurs* 'küngas, mäekink; möhn, mügar' t. *baugurs* 'Anhöhe, Hügel', ellei ~ *paukama* (Hahmo 1998)
- sm *pettää* ← ba, vrt. lt *spęsti* '(lõksu) üles seadma' (Koivulehto 2009: 95–7)
- sm *raitti* ? ← ba, vrt. lt *rieti* '(auf)schichten' (BF 122)
- sm *riepata* ('temmata, riistää, retuuttaa') ← ba, vrt. lt *griebti* '(piima) koorima; kinni haarama', *greboti* 'mit Gewalt ergreifen' t. *repti* 'umgeben, umfassen; sich ver-narben', t. ← muu ieur (Hummelstedt 2001: 125–6)
- sm *räpsätä* 'räpsäyttää' ~ *repsahtaa* ← ba, vrt. lt *repsoti* 'plump od. starr dastehen, emporragen; die Ohren anziehen, aufhorchen' (Hummelstedt 2001: 126)
- sm *räpylä* ← ba, vrt. lt *replioti* 'roomama, ronima', *replinti* 'kriechen' (Hummelstedt 2001: 126)
- sm *säetä* 'peittää hielet tuhkalla; salata' < vksm *säki- ← kba **seg(j)e/a*, vrt. lv *segt* 'peittää' (Sammallahti 1998: 123, 234)
- sm *Tapio* ← ba, vrt. pr *Tapio(w)* (nimi) (Blažek 2004: 190–1)
- sm *terve* ← ba *(*s*)*tervas*, vrt. lt *tervėtis*, *stervėtis* (LKŽ) (Karaliūnas 2004b)
- sm *Ukko* ← ba *uka-, vrt. pr *ucka*- (superlatiiviprefiksi) (Blažek 2004: 192–3)
- sm *vakahainen* 'vauva' ← *vaka*- ← ba, vrt. lt *voka* 'viljamitta', *voka* 'kansi' (Koivulehto 2000a: 116)
- sm *varis* ← ba, vrt. lt *varna* 'vares', *varnas* 'ronk, kaaren', t. ← paratokaari t. ?ir (Napolskih 2001: 374)
- sm *varttua* 'väsyä' = vi *vartuma* 'müde, überdrüssig werden' ← ba, vrt. lv *vārgt* 'vilet-saks jääma, virelema, nõrkema, kuhtuma; närbuma, närtsima', ellei = *varttua* 'odottaa' ← germ (Suhonen 1998: 631–2)
- sm *vire* ? ← ba, vrt. lt *atvyras* 'Gegenstrom' (Koivulehto 2001b: 72)
- ka *tšüitalo* 'sulatetun rasvan pohjalle jäänyt sakka' ? ← ba t. lv, vrt. lv *cūkstalas* 'Fett-grieben, Nachbleibsel von geschmolzenem Fett' (Vaba 1989a: 216)
- vi *hermet* ('[water] moly') ← ba *šermus, vrt. lt *kermušė* 'wilder Knoblauch', *šermukšnis* 'pihlakas' (Vaba 1995a)
- vi *hürn* ('los; frey') ← ba *šurna-, vrt. lt *šiurti* 'sich sträuben (Haar); zerreißen' (Vaba 1997e)
- vi *ihnus* 'saita' ← ba **šikšn-* / ?*sikšn-*, vrt. lt *šykštas* 'geizig, knauserig, sparsam', lv *sikšnis* 'zähes, biegsames, nicht zu brechendes Holz' (Vaba 1996e)
- vi *Ilmat-* ← ba, vrt. lt *ilma* (nimi), *almėti* '(aus einer Wunde) triefen, laufen', *elmės* 'Verwesungsflüssigkeit' (Rimša 1995: 97)
- vi *Imastu* ← ba, vrt. lt *Ymasta* (nimi), *eimuo* (LKŽ) (Rimša 1995: 97)
- vi *keris* 'kuias' ← ba **keri-*, vrt. lv *ceri*, *ceras* 'Glutsteine auf dem Gewölbe des Riegen-od. des Badstubenofens' (Vaba 1996c)
- vi *kihvakas* 'kibehapu; torkiv; õel, tige' ← ba **gīž-* / **giž-*, vrt. lt *gizti* 'hapnema', *gižus* 'hapu' (Vaba 1992b: 459)
- vi *kull* 'haukka' ? ← ba, vrt. lv *kulainis* 'Brachvogel, Kronschnepfe, Wettervogel, Wasserhuhn' (Uesson 2005: 148)

- vi *kurat* 'piru, perkele' ← ba, vrt. lv *küre* 'Karausche', lt *Kurantas* (nimi) pr *Kurat-* (nimi) (Rimša 1995: 98)
- vi *kurtuma* 'kuihtua' ← ba **skurd-t-*, vrt. lt *skursti* 'viletsuses elama; virelema, kiratsema' t. **gurd-t-*, vrt. lt *gursti* 'schwächer werden; verderben, krepieren usw.' (Vaba 2004a)
- vi *kõngema* 'oikaista koipensa' ← ba **kenk-*, vrt. lt *kenkti* 'kahju tekitama, kahjustama' (Vaba 2004b: 417–9)
- vi *näri* 'Fischwehr' ← ba, vrt. lt *nėris* 'Biber', *nėrinys* 'pits', *nerti* 'kuduma; sukelduma; (silmi, pead) langetama; tormama' (Vaba 1992d)
- vi *näügutama* 'motkottaa; näykkiä' (Mägiste) ← ba, vrt. lt *šnekėti* 'rääkima, kõnelema' ellei onom. (Vaba 2002a: 32)
- vi *Peipus* : *Peipsi* ? ← ba, vrt. lt *pėpis* 'Kahm, Schimmel', lv *piepe* 'kääpä' (Agejeva 1989: 194–5)
- vi *Pärnu* ← ba, vrt. *Pernen*, *Pirna* (paikann.) (Schmid 1988: 171)
- vi *rahe* 'Garrulus glandarius' ← ba, vrt. lt *rašis* 'Corvus caryocatactes, Fringilla coccothraustes, Bombycilla garrulus' (Vaba 1992b: 462)
- vi *rend* : *renni* 'Tisch' ← ba **grend-* ~ **grind-*, vrt. lt *grįsti* 'sillutama, prügutama', *grindys* 'põrand', lv *grīda* 'lattia', pr *grandico* 'Bohle', slov *greda* 'Balken', ellei ← kuur, vrt. lt *rešti* '(palkidest) ehitama, raiuma', lv *renst* '(ein Stück Holz) mit dem Beil' (Vaba 2009a: 779–81)
- vi *singas* : *sinka* 'Scheide, aus welcher Getreidekeim hervorkommt' ← ba **dinga-*, vrt. lt *digna*, *dignis*, *dignas* 'Hof um den Mond; Regenbogen' (Vaba 1997f)
- vi *sõus(k)* ('madal koht jões') ← ba, vrt. lt *sausas* 'kuiv' (Uibo 2009: 277)
- vi *sugar* 'patukka, karttu' ← ba *stugaras, vrt. lt *stugaras* (?), *stuguras* 'Pfosten', lv *stugs* 'dreibeinige Stütze eines an der Strand gezogenen Bootes', *stuģis* 'kleiner Knürpel; Roggenhaufen usw.' (Vaba 1997g: 177–8)
- vi *tabas* ('Befestigungspfahl für ein Boot') ← ba *stabas, vrt. lt *stabas* 'ebajumal, puuslik', lv *stabs* 'paalu, pylväs', pr *stabis* 'Stein', *stabni* 'Ofen' (Vaba 1997g: 178)
- vi *talus*: *ilm-talus suur* 'sehr groß' ← ba, vrt. pr *talus* 'Fußboden' (Rätsep 2002: 100)
- vi *Tarvastu* ← ba, vrt. lt *Tervetė* (paikann.), *tervėtis* (LKŽ) (Rimša 1995: 98)
- vi *tiir* 'Sumpf' ← lv ellei ba, vrt. lt *tyras* 'puhas', lv *tīrs* 'puhdas' (Vaba 1997c: 155)
- vi *tolm* 'pöly' ← ba **dul(k)ma-*, vrt. lt *dulkti* 'tolmuma', *dulksmus* 'staubig', lv *dulķe*, *dulķis* 'feine, kleine Stroh- und Spreuteilchen; Bodensatz, trübe, schleimige Flüssigkeit, Schmutz' (Vaba 1994: 244)
- vi *tuber* 'Quirl im Butterfass' ← ba **stubur-*, vrt. lt *stuburas*, *stubras* 'Pfosten (des Trockengerüstes beim Ofen); Rückgrat' (Vaba 1997g: 179)
- vi *tublus* ('verfaultes Holz') ← ba **stubl-*, vrt. lv *stubs* 'nachgebliebene Ende von etwas Gebrochenem usw.', *stuba* 'abgebrauchter Besen' (Vaba 1997g: 179–80)
- vi *vingerjas* 'mutakala, iso kivennuoliainen' ← ba *vinger-is, vrt. lt *vingurys* 'Aal' (Gliwa 2009: 153)
- vi *Virtsjärvi* ← ba, vrt. lt *vir-* *Virt-upė* (paikann.) (Rimša 1995: 98)
- vi *värm* ('lõngakera alustus') ← ba **vərma-*, vrt. lt *vėrti* 'pistma; läbi torkama; otsa ajama; lükkima jm.', lv *vērt* 'ajama, toppima' (Vaba 2000b: 119–20)
- vi *üsked* 'ungereinigtes, gedroschenes Getreide' ← ba t. esilv, vrt. lt *usnis* 'ohakas' t. ← mven (Vaba 2009b)

- vs *kinu* 'küngas' ← ba **kin-*, vrt. lt *kinis* 'trockene Stelle in einem Moor', lv *cin(i)s* 'mätäs' (Vaba 1992b: 459)
- vs *mōskma* 'pesema' ← ba, vrt. lt *mazgoti* 'pesema' t. onom (Napoljskih - Engovatova 2000: 228)
- vs *tōlv* 'nui, kurikas' < *telpa ← ba, vrt. lt *delba* 'kanki' (Koponen 1998a: 182)
- vs *vālmās* 'lõngaviht' ← ba **vēlma-*, vrt. lt *velti* 'walken; verzausen, verwirren; durch Lügen verdrehen', *vēlīmas* 'Walken', lv *velt* 'pyörittää' (Vaba 1994: 245)
- vs *ārķ* ('metspuuk') ← ba *erkē < *erkjā, vrt. lt *erkė* 'Milbe, Zecke', lv *ērce* 'punkki' (Vaba 1992b: 459)
- li *kid(ud)* 'kala sisikond' ← ba, vrt. lt *Kidė* (paikann.), *kidenti* 'hecheln, kämmeln, krepeln' (Rimša 1995: 97)
- li *vārm* 'kyynel' ← ba **verkma-*, vrt. lt *verkti* 'nutma', *verksmas* 'Weinen' (Vaba 1994: 246)

Valtaosa vuosituhaten vaihteen jälkeen julkaistuista balttilaislaina-etymologioista ei ollut vielä vuoteen 2009 mennessä ehtinyt keskusteluun mukaan, mikä on aiemman tutkimushistorian valossa varsin yllättävää. Jos Liukkosen etymologiat jätetään laskuista, käsittelemättä oli vielä yli puolet vuonna 1994 ja sen jälkeen julkaistuista etymologioista. Aiemmin etymologioitten käsittely on ollut selvästi nopeampaa.

Mahdollisia syitä tämän etymologyhmän suuruuteen voidaan esittää ainakin neljä. Yksi ilmeinen syy on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen etymologisen sanakirjahankkeen päättyminen. Suuri osa etymologisesta keskustelusta suomalaisissa julkaisuissa on liittynyt sanakirjojen koostamiseen. Toisaalta 1900-luvun viime vuosikymmeninä julkaistiin aiempaan nähden moninkertainen määrä lainaetymologioita. Keskustelu niistä oli tutkijayhteisöllä vielä meneillään 2000-luvun alussa. Liukkosen monografia sai paljon huomiota, jota ilman ovat jääneet siellä täällä artikkeleissa julkaistut etymologiat. Monet näistä huomiotta jääneistä lainaetymologioista ovat ilmestyneet fennougristien kannalta marginaalisissa julkaisuissa ja monet niitten esittäjät – Agejeva, Anttila, Blažek, Gliwa, Karaliūnas, Rimša, Schmid – ovat baltologeja, slavisteja tai indoeuropeisteja.

Myös Lembit Vaba on julkaissut paljon etymologioita fennougristeille suhteellisen tuntemattomilla forumeilla, ja kaikista 66:sta vielä käsittelemättömästä etymologiasta peräti 27 onkin hänen esittämiänsä. Pääsyy niitä kohdanneeseen hiljaisuuteen ei kuitenkaan liene niitten julkaisuympäristöissä, vaan sanoissa itsessään. Ylempänä totesin, että monien etymologisten tekstien aihepiiri rajoittuu suurimpiin kieliin ja keskeiseen sanastoon. Eteläisten itämerensuomalaisten kielten marginaalisen sanaston balttilaislajinoja taas vasta Vaba alkoi systemaattisesti tutkia 1980-luvulla. Vaban työtä on useamman vuosikymmenen ajan ympäröinyt suuri hiljaisuus: muilla tutkijoilla ei ole ollut hänen etymologioistansa juuri sanottavaa eivätkä useimmat tutkitut sanat ole

kuuluneet minkään haku- tai kokoomateoksen alaan. Aivan äskettäin Vaba (2015) on kuitenkin julkaissut kaikki tärkeimmät etymologioita käsittelevät artikkelinsa yksissä kansissa (*Sõna sisse minek*). Lähivuosina selviää, kuinka paljon se saa huomiota alan julkaisuissa.

Suomen yleiskieleen kuuluu tämän ryhmän 66 sanasta vain 14: *aho, ahraïn, heijastaa, kina, laude, mäkärä, patistaa, paukama, pettää, raitti, räpylä, terve, varis* ja *vire*. Viron yleiskieltä on lisäksi yhdeksän sanaa: *ihnus, keris, kull, kurat, kärbama, liiv, näägutama, tolm* ja *vingerjas*. Muitten sanojen joukkoon kuuluu peräti kahdeksan paikan- ja henkilönnimeä, vaikka nimille on kaiken kaikkiaan esitetty vain vähän balttilaisetymologioita: *Ilmat-, Imastu, Peipus* ('Peipsi'), *Pärnu, Tarvastu, Virtsjärv* ('Vörtsjärv'), *Tapio* ja *Ukko*.

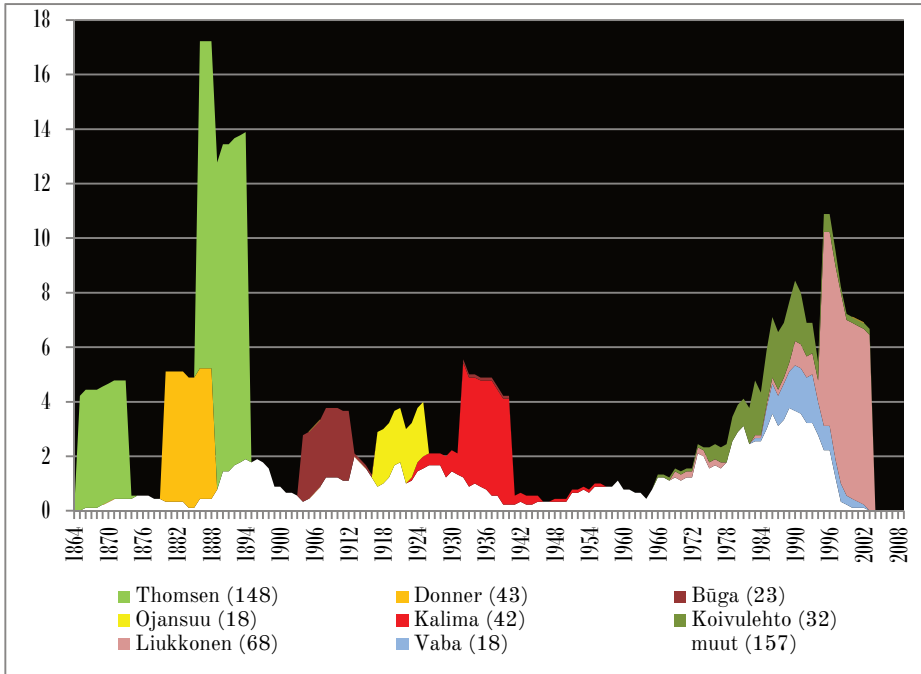
Etymologioita on toki esitetty myös tässä työssä käsittelemäni ajanjakson jälkeen. Vuosina 2010–15 on julkaistu balttilaislainaselitykset ainakin 29 sanalle: sm *helma* (Aikio 2012a: 107), sm *kyrsä* (Grünthal 2012b: 316), sm *Vatja*, li *äistar* 'vinn, vistrik' (Hyllested 2014: 81, 181, 183), vs *tümjäs* 'tume' (Junttila 2011: 121), vi *ere* 'kirkas' ja *hargnema* 'haarautua' (Junttila & al. 2015), li *tabar* 'saba' (Novotná & Blažek 2010: 502), sm *ehkä, ihminen, rohto* ja *tahdas* (Plötz 2010: 19–22), sm *kallis, mairea* ja *sainis* (Plötz 2013: 139, 141, 173), vs *nakkama* 'hakkama' (Uibo 2010a: 50), vi *matar* 'seiväs, kalikka' (Vaba 2010a: 550), sm *nietää, siipi*, vs *myyl* 'kapiro' ja vs *myyl* 'poikkipuu' (Vaba 2011b: 48), li *sēmd'a* 'piim' (Vaba 2011a: 736), vi *vagel* 'toukka' (Vaba 2012a), sm *höyhen, kitsas, ääri*, vi *vidu* 'hämy, hämäre', *öis(vesi)* 'haava- v. villieritis' (EES, käytännössä Vaba) ja sm *kimalainen* (Vaba 2013: 108–10).

3.4. Etymologioitten vastaanotossa näkyvät tutkimuksen trendit

Kaavioista 5 ja 6 edellä alaluvussa 3.3.2 näkyy, kuinka uusien balttilaislaina-etymologioitten määrä on aivan tutkimuksen alkuvuosikymmenistä saakka vaihdellut huomattavasti. Vaihtelu on mahdollista lukea yksittäisten tutkijoiden erisuuruisten työpanosten aikajanalle enemmän tai vähemmän satunnaisesti sijoittuvina kasaumina, mutta siinä voi myös yrittää nähdä oppihistoriallisia trendejä, joihin ovat vaikuttaneet eri tutkijain henkilökohtaisten kiinnostusten lisäksi myös käsitysten, oppisuuntien, arvostusten ja resurssien muutokset niin tutkijayhteisöissä kuin laajemminkin yhteiskunnissa.

Tässä alaluvussa jäljitän mahdollisia tutkimustrendejä kehittämiäni kvantitatiivisten mittausvälineitten avulla. Ensin tarkastelen yksittäisten tutkijain osuutta uusien etymologioitten löytymisessä aikajanalla. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan määrällisiä muutoksia balttilaisetymologioitten statuksessa samalla aikajanalla ja vertaan niitä uusien etymologioitten määrissä tapahtuneisiin muutoksiin. Lopuksi tarkastelen kronologisesti vielä niitten

alkuperäselitysten jakaumaa, jotka ovat tulleet kiistanalaisten ja kannatuksensa menettäneitten balttilaisetymologiain tilalle.

Kaavio 9. Kannatettujen etymologioitten jakauma esitysvuosittain ja esittäjän mukaan. Hajontaa on tasoitettu jakamalla etymologiat yhdeksän vuoden jaksoille esittämivuoden kummankin puolen.

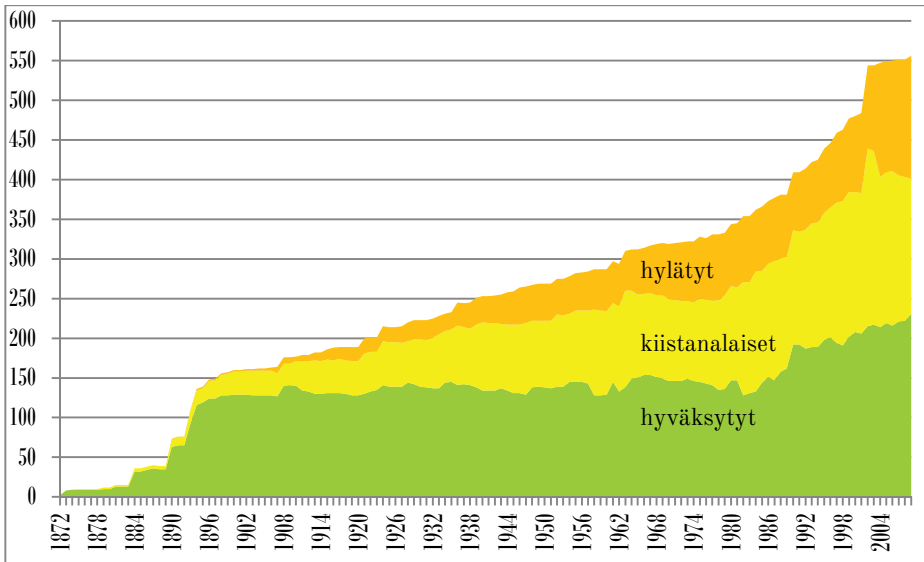
Kaavio 9 näyttää kaikkien jossain vaiheessa kannatettujen (ryhmät A–D) balttilaisetymologioitten jakauman esittäjän ja esittämisaikajankohdan mukaan. Eri väreillä on merkitty kaikki vähintään 18 kannatettua balttilaisetymologiaa esittäneet tutkijat. Valkea alue kaavion alalaidassa merkitsee muitten tutkijain esittämiä balttilaisetymologioita. Kaikkiaan kannatettujen etymologioitten esittäjiä oli tutkimusajanjaksolla 70: Anderson, Anttila, Ariste, Bielenstein, Breidaks, Bubrih, Budenz, Būga, Donner, Endzelīns, Europaeus, W. Grünthal, R. Grünthal, Hahmo, Hakulinen, Hehn, Helinski, Johansson, Joki, Kalima, Karulis, Kettunen, Kilian, Klimavičius, Koivulehto, Koponen, Larsson, Lidén, Liukkonen, Lõo, Loorits, Lõugas, Mann, Manninen, Mikkola, Mägiste (+EEW), Mäkeläinen, Nieminen, Nirvi, Nuutinen, Ojansuu, Orrman, Paasonen, Penttilä, Posti, Raag, Raun, Ritter, Saareste, Salmela, Sammallahti, Saxén, Schmid, Schmidt, Serebrennikov, Setälä, Sköld, Suhonen, Thomsen, Toivonen (+SKES), Tomášek, Toporov, Tunkelo, Uotila(-Arcelli), Vaba, Waronen, Vasmer, Weske, Viitso ja Wiklund.

Sekä balttilaisetyologioitten esittäjien määrä että uusien etymologioitten sijoittuminen aikajanalle osoittavat, ettei etymologioitten löytämistä voi pitää vain muutaman yksittäisen tutkijan kiinnostuksen ja perehtyneisyyden ansiona. Paksut valkeat alueet kaaviossa sijoittuvat samoille aikajanana jaksoille kuin niistä esiin pistävät värilliset huiputkin, ja tämä kehitys voimistuu sitä mukaa, kun janalla siirrytään lähemmäs nykyhetkeä. Alan tutkimus alkoi yhden miehen, Vilhelm Thomsenin, kahdesta suurtyöstä, mutta niitten jälkeen siitä ei missään vaiheessa enää vastannut vain yksi tutkija kerrallaan.

Selvimmät balttilaisetyologioitten ajallisessa jakaumassa ilmenevät trendit ovat yhtäältä uusien etymologioitten äkillinen harveneminen vuoden 1936 eli Kaliman IBL:n ilmestymisen jälkeen, toisaalta tutkimuksen uusi nousu, joka alkoi hitaasti aivan 1960-luvun lopulla, mutta tuotti 1980- ja 1990-lukujen kuluessa enemmän uusia kannatusta saaneita etymologioita kuin Thomsen oli molemmissa suurteoksissansa esittänyt. Kaaviosta näkyvä uusien löytöjen määrän jyrkkä lasku vuosituhannen vaihteessa taas on osittain näennäistä, sillä uusimmat etymologiat eivät ole vielä ehtineet mukaan keskusteluun (ryhmä G).

Keskimäärin lainasanakerrostuman tutkijan vaiva yhden uuden etymologian löytämiseksi ennemmin kasvaa kuin vähenee sitä myötä kun vielä löytymättömät rinnastukset vähenevät. Yksin tämä ei kuitenkaan vielä selitä IBL:n jälkeistä hiljaisuutta, sillä noin neljännes vuonna 2009 yleisesti hyväksytyistä balttilaisetyologioista oli tuolloin vielä löytymättä. On syytä tarkastella muutoksia yleisissä käsityksissä balttilaislainaetymologioita kohtaan kiinnittäen huomiota erityisesti niihin vuosikymmeniin, joina uusia etymologioita esitettiin hyvin vähän.

Kehittelemäni metodi etymologioitten ryhmittelemiseksi statuksen mukaan toimii myös vastaanoton (statuksen muutosten) mittaamisen välineenä, sillä ryhmittely on mahdollista suorittaa minkä tahansa vuoden tasolla. Näin olen voinut mitata ryhmien koon vuosittain. Metodin tuottama virhe vaikuttaa suhteellisen pieneltä, sillä yllä ryhmistä B–D on kustakin osoitettavissa vain kaksi tai kolme ryhmittelyltään kyseenalaista etymologiaa eli korkeintaan kaksi prosenttia kaikista etymologioista.

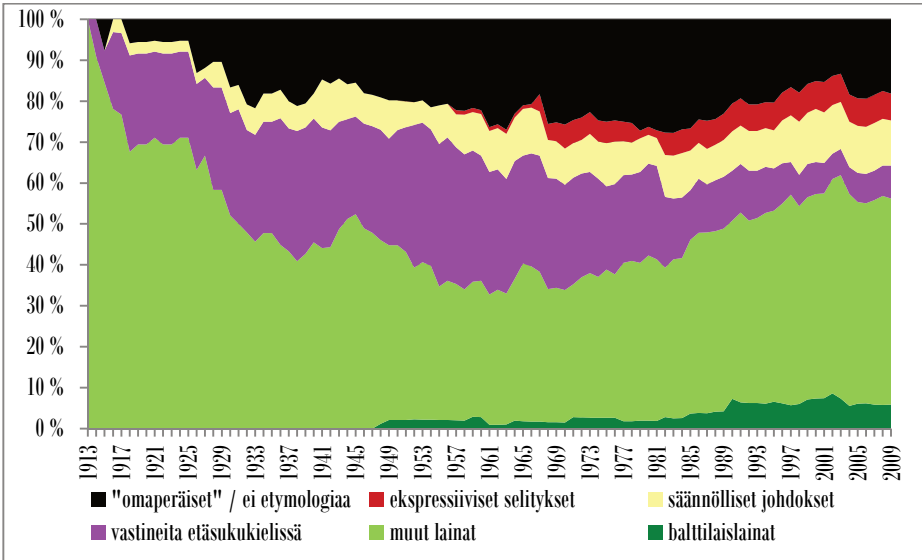

Kaavio 10. Muutokset kannatettujen balttilaisetymologioitten ryhmittelyssä tutkitulla aikavälillä

Kaaviossa 10 yllä ovat mukana vain jossain vaiheessa kannatetut eli ryhmien A–D etymologiat, sillä ilman kannatusta hylätyt eivät ole ehtineet kasvattaa oletettujen balttilaislainojen määrää edes väliaikaisesti. Tämä kaavio antaa tutkimushistoriaan varsin erilaisen näkökulman kuin aiemmat (vrt. erityisesti kaaviot 1, 4, 5, 6 ja 9): se osoittaa, että BFB:n jälkeen varmana pidettyjen balttilaisetymologioitten määrä ei olennaisesti kasvanut ennen 1980-luvun puoliväliä. Kiistanalaisten ja hylättyjen etymologioitten määrä kasvoi samaan aikaan varsin tasaisesti, mikä osoittaa, että balttilaisselitysten kyseenalaistamisen tahti oli lähes vuosisadan ajan sama kuin uusien etymologioitten esitysvauhti.

Kiistanalaisten balttilaisetymologioitten määrä kasvoi myös uuden balttilaislainainnostuksen kaudella, kunnes kääntyi vuosituhannen vaihteessa laskuun. Huomattakoon, että myös hyväksytyjen selitysten määrä on kasvanut tämän vuosituhannen alkukymmenyksellä, vaikka uusia etymologioita on samana aikana esitetty hyvin vähän. Viimeinen tarkastelemani vuosikymmen näyttää tarkentaneen etymologioista vallitsevia käsityksiä, sillä paitsi hyväksytyjen myös hylättyjen etymologioitten määrä on selvästi kasvanut kiistanalaisten kustannuksella. Kiistanalaisten etymologioitten massasta vuosituhannen vaihteen kohdalla esiin pistävä sarvi liittyy Liukkosen BF:n etymologioista käytyyn keskusteluun, jonka myötä suurin osa teoksen etymologioista siirtyi nopeasti yleisesti hylättyjen ryhmään.

Kuten ympyräkaaviosta 8b alaluvussa 3.3.2 näkyy, useampaa kuin joka toista aiemman balttilaisetymologiansa vuoteen 2009 mennessä menettänyttä sanaa pidettiin tuolloin lainana joltakin muulta taholta (tai jostain muusta balttilaisesta sanasta). Näin ei kuitenkaan ole ollut kauan. Kaavio 11 alla osoittaa, että aiemmin suosittuja olivat muunlaiset selitykset.

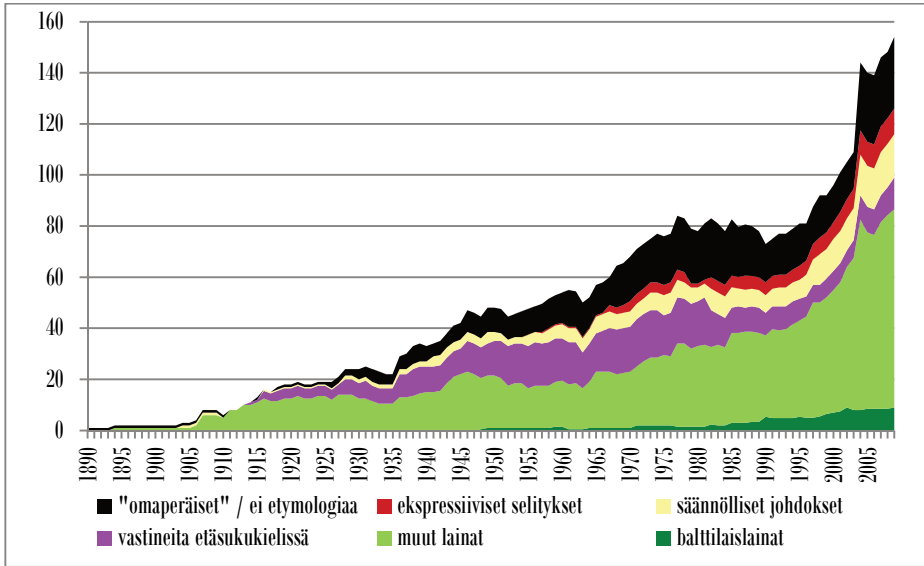

Kaavio 11. Prosentuaalinen kehitys eri etymologiatyyppien kannatuksessa sanoille, joitten balttilaislainaetymologia oli hylätty (ryhmä D). Käyrät alkavat vuodesta 1913, jolloin kannatuksensa menettäneitä etymologioita oli kymmenen. Vuonna 2009 niitä oli 155.

Kaavio 11 esittää kehityksen aiemmin balttilaisperäisinä pidetyille itämerensuomen sanoille kannatettujen alkuperätyyppien osuuksissa. Näemme, että käsityksissä on tapahtunut valtavia muutoksia. On todennäköistä, että nämä muutokset eivät rajoitu tässä tutkiמיני sanoihin, vaan koskevat käsityksiä ainakin koko kantasuomen aikaisen ja sitä vanhemman sanaston alkuperästä.

Kaikki vuoteen 1913 mennessä hylätyt kymmenen balttilaislainaioletusta oli korvattu muilla lainaselityksillä. Uusia lainaetymologioita esitettiin tämän jälkeen kuitenkin vain vähän, kuten kaaviosta 12 seuraavalla sivulla näkyy. Se perustuu samoihin lukuihin kuin kaavio 11, mutta kuvaa kokonaismäärien kehitystä. Se osoittaa hylättyjen balttilaisetymologioitten määrän kasvaneen 1900-luvun alkupuoliskolla lähinnä omaperäisten selitysten myötä. Ne liittyivät ennen kaikkea itämerensuomen sanoille esitettyihin vastineisiin etäsukukielistä. Tutkimusmatkat eri uralilaisten kansojen alueille olivat jo 1900-luvun alussa ehtineet moninkertaistaa useimpien kielten sanastokeräelmät verrattuna niihin

tiedonjyviin, jotka Thomsenilla oli käytettävissään. Aineiston järjestelytyö jatkui koko vuosisadan ajan, mutta kielikunnan sisäisten äännesuhteitten tuntemus kehittyi sanastontutkimuksen myötä vasta vähitellen, joten on ymmärrettävää, että tutkimuksen alkuvuosikymmeninä sukulaisuussiteitä löydettiin myös sattumalta – tai lainaussyistä – samankuuloisten sanojen väliltä.

Kaavio 12. Määrällinen kehitys eri etymologiatyyppien kannatuksessa sanoille, joitten balttilaislainaetymologia oli hylätty

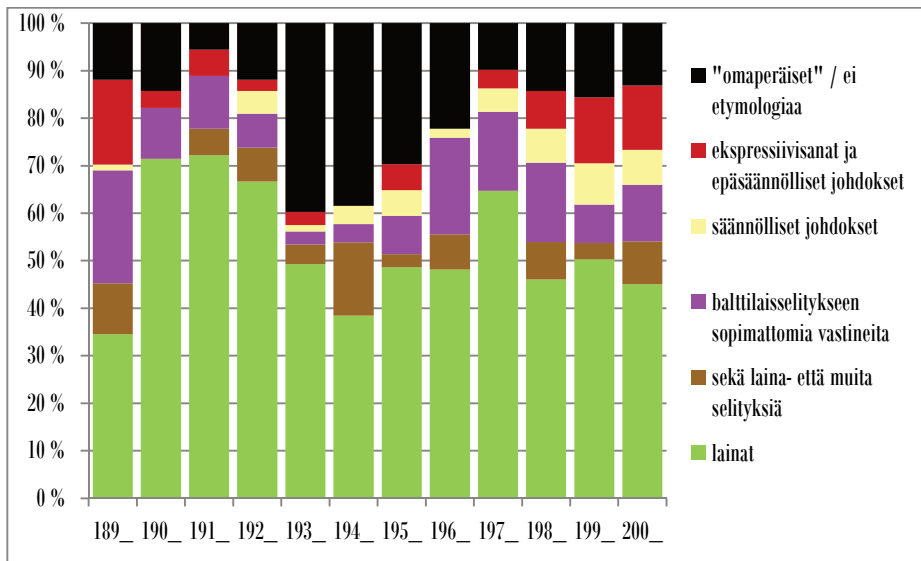
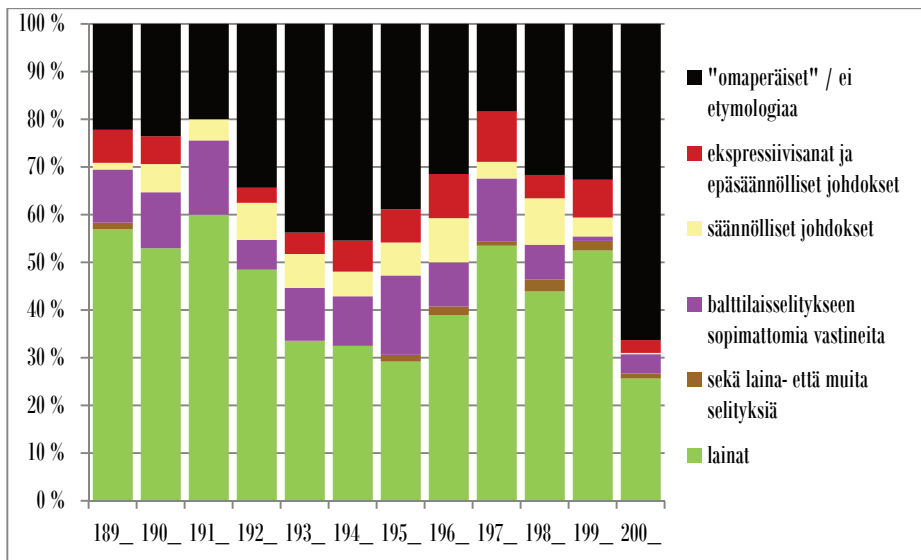
Suomalais-ugrilaiseksi selitettyjen osuus tässä käsitellyistä sanoista kasvoi jo 1910-luvun myötä ja pysyi sen jälkeen huomattavan suurena aina 1970-luvun lopulle saakka. 1920-luvulla alkoi kuitenkin kasvaa myös etymologiattomien sanojen osuus. Mikkola, Mägiste, Kalima ja monet muut etymologit kritisoivat – väliin syytä, väliin syyttä – balttilaislaina oletuksia esittämättä tilalle uusia etymologioita. Kalima myös jätti IBL:sta pois useita aiemmin balttilaisperäisinä pidettyjä sanoja. Eräitä sanoja alettiin käsitellä tutkimuksissa omaperäisinä ottamatta mitään kantaa niille aiemmin kannatettuihin lainaetymologioihin. Tämä trendi liittyi lainasanojen vieroksuntaan, joka näkyi fennougristien teksteissä 1920-luvun lopulta ainakin 1970-luvulle asti (vrt. Kolari 1985, Koivulehto 1990a; samanlaisen asenteen muittenkin kielten tutkijoilla on havainnut Mailhammer 2013).

Viime vuosisadan puolessavälissä etymologioiden valtavirta alkoi hyväksyä myös deskriptiivisyyden alkuperänselityksenä. Siitä lähtien näyttää onomatopoeettisten ja erilaisten epäsäännöllisiä johdossuhteita edellyttävien deskrip-

tiivisten ja kontaminaatioselitysten suosio nousseen tutkimuskauden lopulle saakka. Etymologiattomien ”omaperäisten” sanojen osuus kaavioitten 11 ja 12 sanoista taas kääntyi laskuun vasta 1980-luvun vaihteessa ja oli tutkitun ajanjakson lopulla edelleen varsin korkea. Kaavion 11 käyrien viimeinen notkahdus vuosituhannen alussa johtuu kymmenien BF:n etymologioitten nopeasta hylkäämisestä, sillä Liukkonen oli esittänyt balttilaisia selityksiä ennen kaikkea alkuperältään tuntemattomille suomen sanoille.

Tärkein kaavioissa 11 ja 12 näkyvä trendi on sekä lainaselitysten määrän että niitten suhteellisen osuuden valtaisa kasvu vuosituhannen kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana. Lainaetymologioita löydettiin useille sellaisillekin sanoille, joille oli aiemmin esitetty vastineita etäsukukielistä. Lainojen suosion nousu eteni samassa tahdissa kuin kaaviosta 9 näkyvä uusi balttilaislainainnostus: se alkoi hitaasti 1970-luvun vaihteessa ja kiihtyi hurjaan nousuun vuosituhannen loppua kohti. Hyvällä syyllä voi puhua lainasanatutkimuksen renessanssista 1970–90-luvuilla. Keskeisenä liikkeellepanevana voimana oli Koivulehdon elämäntyö uusien substituutiomallien etsijänä ja lainaetymologioitten esittäjänä, mutta yksin Koivulehdon ansiona lainaselitysten suosion räjähdysmäistä kasvua ei voi pitää. Etymologisen tutkimuksen perinne ei fennougristiikassa ollut päässyt täysin katkeamaan ja tuolloin se voimistui uudelleen. Kuten jo kaaviosta 9 balttilaisetymologioitten osalta näkyy, mukana oli kokonainen sukupolvi etymologeja.

Alla on vielä yksi pylväskaaviopari, kaavio 13, joka osaltaan havainnollistaa etymologisen tutkimuksen trendejä. Kaavioissa eivät ole mukana sanakirjojen ja yleisteosten maininnat, jotka usein koskevat keskustelusta jo pois jääneitä etymologioita. Ylempi kaavio näyttää, missä suhteessa balttilaislainaoletuksia vastaan esitetyissä kritiikkikommenteissa on tarjottu erityyppisiä vaihtoehtoisia etymologioita. 1910-luvulle saakka ja jälleen 1970-luvulta alkaen noin puolet kritiikkikommenteista ehdotti jotakin toista lainaetymologiaa. Tämä liittyy indo-eurooppalaisista kielistä lainatuiksi tiedettyjen sanojen alkuperän täsmentymiseen. Välillä kuitenkin on myös vaihtoehdottomien kritiikkikommenttien osuus ollut suuri, 1930-luvulta 1950-luvulle jopa suurempi kuin lainavaihtoehtoja tarjoavien. Tämä liittyy lainaetymologioitten kohtaamaan vastustukseen. Vaihtoehdottomien kritiikkikommenttien vielä suurempi osuus 2000-luvun pylväässä selittyy kuitenkin Liukkoson BF:n kritiikillä, josta suurin osa ei pyrkinyt ottamaan kantaa Liukkoson balttilaislainoina pitämille sanoille esitettyihin muihin alkuperänselityksiin. Jos Liukkoson etymologioita koskeva kirjallisuus jätetään huomiotta, 2000-luvulla esitettyjen vaihtoehtojen jakauma muistuttaa lähinnä 1990-luvun jakaumaa.

Kaavio 13a–b. Ensisijaisessa tutkimuskirjallisuudessa balttilaislainaetymologioita vastaan esitettyissä kritiikkikommenteissa tarjotut vaihtoehdot selitykset ja balttilaislainaetymologioita puolustavissa kommentissa kritisoituidet etymologiat vuosikymmenittäin.

Alempi kaavio kertoo, millaisia alkuperänselityksiä balttilaisetyologioiden esittäjät ja puolustajat ovat pyrkineet niillä syrjäyttämään. Kritisoitujen selitysten jakaumasta näkyy, että Thomsen joutui hylkäämään kymmenittäin

Donnerin ja muitten fennougristien heikosti perusteltuja suomalais-ugrilaisia rinnastuksia, mutta hänen jälkeensä balttilaislainaselityksiä kannattaneet ovat kritisoineet lähinnä muita lainaetymologioita. 1930-luvulla ja sitä seuranneina vuosikymmeninä useat balttilaisetymologioitten puolesta esitetyt puheenvuorot vastasivat lainaselitysten jyrkimpien vastustajien Mikkolan ja Niemisen vaihtoehdottomiin väitteisiin. 1960-luvulta alkaen taas alettiin huomata heikkouksia aiempina vuosikymmeninä lukuisille itämerensuomen sanoille esitetyissä kaukaisempien uralilaisten kielten vastineissa, mikä näkyy uralilaisten selitysten kasvavana osuutena kritisoitujen etymologioitten joukossa. Vuosituhannen vaihteen molemmin puolin näkyy puolestaan ekspressiivisten selitysten saama runsaahko kritiikki. Sen myötä on hylättäviksi esitettyjen etymologioitten jakauma taas lähestynyt Thomsenin aikaista jakaumaa.

Analysoitaessa etymologisen tutkimuksen trendejä balttilaislainoista kirjoitetun perusteella on otettava huomioon tutkijayhteisön epäyhtenäisyys. Eri tutkijoiden ja koulukuntien välisen kommunikaation hitauden vuoksi muutokset etymologisissa käsityksissä leviävät joskus hyvinkin hitaasti. Tämän vuoksi yleinen käsitys kunkin sanan alkuperästä on aina pelkkä abstraktio, eräänlainen kuvitteellinen keskiarvo eri tutkijoiden eri lukijoille julkaisemista käsityksistä. Niinpä esimerkiksi kaaviosta 10 näkyvä sekä yleisesti hyväksytyjen että kiistanalaisten balttilaisetymologioitten määrän pieni mutta äkillinen kasvu 1960-luvun puolellavälissä johtuu lähinnä Sabaliauskasin vuonna 1963 julkaisemasta itämerensuomen balttilaislainojen liettuankielisestä yhteenvedosta. Sabaliauskas toisti siinä useita sellaisiakin Kaliman etymologioita, joita kukaan ei ollut vielä maininnut Suomessa ilmestyneessä kirjallisuudessa. Laskennallisesti näitten etymologioitten kannatus siis alkoi vuonna 1963, vaikka Sabaliauskasin artikkeli tuskin vaikutti mitenkään suomalaistutkijoiden käsityksiin Kaliman etymologioista. Tämä näkyy toki kaaviossa 10 käyrien hitaana laskuna vuosikymmenen loppua kohti, mutta vastaavasti laskusuuntakaan ei merkitse todellista muutosta käsityksissä balttilaisetymologioitten määrässä sen paremmin fennougristien kuin baltologienkaan keskuudessa, vaan pikemminkin julkaistun kirjallisuuden painopisteen siirtymisestä baltologeilta takaisin fennougristien puolelle.

Toinen pieni kohouma kaavion 10 yleisesti hyväksytyjen balttilaisetymologioitten määrässä 1970-luvun lopulla merkitsee edellisestä poiketen todellista eikä näennäistä kasvua. Sitä heti 1980-luvun alussa seuraava notkahdus johtuu Mägisten EEW:n käsikirjoituksen julkaisemisesta (faksimilekopiona) vuonna 1982. Postuumi sanakirja oli sisällöltänsä selvästi vanhentunut ja osoitti aiemmille vuosikymmenille tyypillistä lainaselitysten vieromista. EEW:n merkitys aikansa fennougristikalle jäi vähäiseksi, mutta kaaviossa 10 sen jättämä ”lovi” umpeutui vasta 1980-luvun lopussa.

Ilman vanhentuneisiin lähteisiin perustuvia toistoja baltistiikan julkaisuissa monet heikot balttilaisetymologiat olisivat jo kauan sitten pudonneet kiistan-alaisten joukosta hylättyjen puolelle. Näitä ovat meillä jo Sabaliauskasin artikkelin ilmestyessä epäiltävinä pidetyt *juutas*, *kirstu*, *lielo*, *pirtti*, *porsas*, *vannas* ja vi *lina*, puhumattakaan Schmidin esittämästä *ruoja*-sanana balttilaisesta selityksestä, jota muut kuin balttilaiset lähteet eivät ole noteeranneet lainkaan. Baltologien teksteissä on kantasuomen balttilaislainoja nimittäin jo puolen vuosisadan ajan käsitelty lähes yksinomaan Sabaliauskasin (1963) sanaluettelon pohjalta. Vaba (1985: 439) on huomauttanut ongelmasta jo kolmekymmentä vuotta sitten, mutta sama pätee uusimpiinkin alan teksteihin: fenno-ugristien työn tulokset on valitettavasti täysin sivuutettu baltistiikassa eräitä yksittäisiä alan omista julkaisuista ilmestyneitä Postin, Uotilan ja Vaban artikkeleita lukuun ottamatta. Liettuassa, Latviassa tai muuallakaan Suomen ja Viron ulkopuolella toimivat baltologit eivät ole balttilaislainojen yhteydessä viitanneet edes Suhosen (1988) tai Vaban (1990a) saksankielisiin katsauksiin aiheesta, suomalaisiin etymologisiin sanakirjoihin (SKES, SSA, NES) taikka yhteenkään Koivulehdon työhön.¹¹

Balttilaislainaetymologioitten vastaanoton tarkastelun rajoittaminen fenno-ugristiseen kirjallisuuteen tuottaisi varmasti erilaisen ja luultavasti selkeämmin tulkittavan kuvan tutkimuksen edistymisestä ja trendeistä. Se olisi kuitenkin vain osa kokonaiskuvaa, eikä yksiselitteisiä kriteereitä mukaan kelpaavalle aineistolle olisi helppo löytää.

---

¹¹ Poikkeuksen tekevät Venkutėn (2001, 2002) arvostelut Liukkosen ja Uotilan kirjoista.

4. Lainasanatutkimuksen argumentit ja niiden kehitys

Etymologian käsitykset sanojen alkuperästä eivät vaihtele vain trendien tai suhdanteitten mukaan. Käsityksiä muuttavista trendeistä huolimatta tiede perustuu tiedon kertymiseen, kumuloitumiseen. Tätä uutta tietoa eivät etymologiaan tuo rinnastukset eivätkä alkuperävaihteet yksinään vaan niiden puolesta ja vastaan esitetyt argumentit.

Tässä pääluvussa käsittelen onnistuneiksi osoittautuneita argumentteja, jotka ovat joko tuottaneet uusia toimivia kriteereitä balttilaislainaetymologioitten etsimiseen ja arviointiin tai kumonnet toimimattomiksi osoittautuneita kriteereitä. Väärinä pitämistäni väitteistä olen ottanut esille lähinnä sellaisia, joilla on tutkimushistoriassa ollut merkittävä osa eli jotka ovat joko johtaneet alan tutkimusta pitkän aikaa harhaan tai tuottaneet tärkeitä vastaargumentteja. Mukaan otettujen argumenttien valikoima ja käsittely lähtee ennen kaikkea omista balttilaislainaetymologioita koskevista käsityksistäni, jotka ovat muotoutuneet aiheen parissa työskennellessäni. Pääluvun sisältö on kvalitatiiviselle tutkimukselle ominaisesti paljon useamman subjektiivisen valinnan tulos kuin edellisten, lähinnä kvantitatiiviselta pohjalta koostettujen päälukujen.

Olen jakanut lainaetymologioitten puolesta ja niitä vastaan käytetyt argumentit viiteen suureen kategoriaan, joista kolme on ensisijaisia ja kaksi toissijaisia. Eräät argumenttikategoriat jakautuvat useampaan argumenttityyppiin, toiset sisältävät vain yhden tyyppin. Ensimmäisessä luvussa (4.1) esittelen argumenttikategoriat ja -tyypit. Toinen luku (4.2) on kvantitatiivinen analyysi kolmen ensisijaisen argumenttikategorian käytön kehittymisestä tutkimani kauden kuluessa. Luvut 4.3–4.8 ovat luonteeltaan kvalitatiivisia, vaikka koko aineistoni on niittenkin pohjana. Niissä käsittelen kantasuomen balttilaislainoja koskevien käsitysten kehittymistä argumentti argumentilta kohti sitä kuvaa, jota itse pidän todennäköisimpänä ja parhaiten perusteltuna. Jokainen luku havainnollistaa yhden kategorian argumenttien tuomia lisää kokonaisuuteen ja kaikilla on periaatteessa sama sisäinen kronologia. Luku 4.3 ja sen substituutioargumenttien kehitystä kuvaava alaluku 4.3.1 ovat pisimmät kaikista, sillä äännesubstituutiokysymykset ovat aiheuttaneet tutkijoille kaikkein eniten keskusteltavaa. Luvuissa 4.6–4.8 olen paikoin luopunut kronologisesta esitysmuodosta, jos olen katsonut toisen järjestyksen havainnollisemmaksi.

4.1. Argumenttien tyypittely

Lainasanatutkimuksen argumenttikategorioista ja -tyypeistä suuri osa on yhteisiä muun etymologisen tutkimuksen kanssa. Etymologisen tutkimuksen kriteereitä ovat luokitelleet mm. Seebold (1981: 283–303), Häkkinen (1983: 65–263 ja 1990: 24–74) sekä Nikkilä (1997), lainasanaetymologiaan keskittyvät lyhyissä katsauksissansa Hahmo ja Hofstra (1998) sekä Koivulehto (1999c: 3–8; vrt. myös Koivulehto 2001d).¹²

Laajin ja perusteellisin on Kaisa Häkkisen esitys, jossa hän nimeää kolmena peruskriteerinä äänneasun, merkityksen ja levikin. Lisäksi Häkkinen (1983: 85–108) esittelee kielihistoriallisena kuvausmallina käytetyn sukupuun ja uralilaisen kantakielen jakautumisen välikantakielineen osana etymologisia päätelmiä. Lainasanatutkimuksessa tähän liittyy lähinnä kysymys eriaikaisten lainakerrostumien olemassaolosta, sillä ne on suhteutettava muihin oletettuihin varhaisvaiheisiin. Myös itämerensuomen sisäistä kehitystä kuvaava malli on osoittautunut kriteeriksi balttilaisperäisten sanojen jakamisessa kerrostumiin. Tällaiset ontologiset kysymykset olen nimennyt lainakerrostuma-argumenteiksi. Lainasanatutkimuksessa on kuitenkin mielestäni välttämätöntä nostaa muitten peruskriteerien rinnalle myös toinen ontologinen argumenttityyppi, kysymys lainaoriginaaliksi eli lähtömuodoksi väitetyn sanan olemassaolosta lainakerrostuman oletetussa lähtökielessä.¹³ Sen olen tässä nimennyt lähtökieliargumenteiksi. Toinen mahdollinen nimitys voisi olla lainaoriginaaliargumentit.

Lähtökieliargumentin voi muotoilla myös kysymykseksi oletetun originaalin levikin ulottumisesta lainan oletettuun lähtökieleen. Varsinaiset levikkiargumentit taas koskevat vain kohdekieltä ja sen jatkajia (geneettisiä perillisiä). Levikkiargumenttien lisäksi kohdekielen ilmiöihin rajoittuvat lainakerrostumaargumentit sekä osa muoto- ja merkitysargumenteista eli äännerakenneargumentit ja merkitysryhmäargumentit. Lainojen lähtö- ja kohdekielen ominaisuuksien vertailuun taas perustuvat muut muoto- ja merkitysargumentit eli substituutioargumentit ja merkitysvastaavuusargumentit. Lainasanaetymologian argumenttityypit luokittelen seuraavasti:

¹² Mailhammer (2013) on äskettäin pyrkinyt esittämään jonkinlaiset yleissäännöt “kontakti-etymologialle”, kuten hän lainaselitysten tutkimusta kutsuu, mutta niillä on hyvin vähän yhteistä tässä ryhmittelemieni argumenttien kanssa, sillä Mailhammer tyytyy lähinnä pohtimaan, mistä mahdollisia lainanlähteitä kannattaisi hakea.

¹³ Alun perin käännöstutkimuksen piirissä syntyneitä termejä **lähtökieli** ja **kohdekieli** on kieli-kontaktitutkimukseen soveltanut muun muassa Winford (2005). Jo Thomson ja Kaufman (1988) käyttävät vastaavia, mukailtuja englanninkielisiä muotoja (*source language, recipient language*) aiemmin yleisten termien *lainanantajakieli* ja *lainansaajakieli* asemesta.

1. Muotoargumentit

Substituutioargumentit

Satunnaisuusargumentti

Fonologiset substituutioargumentit

Morfologiset substituutioargumentit

Arkaismiargumentti

Kuluvuusargumentti

Homonymia-argumentti

Ekspressiivisyysargumentti

Suffiksinvaihtoargumentit

Morfologinen nativisaatio

Semanttinen nativisaatio

Ikoninen nativisaatio

Etymologinen nativisaatio

Etymologinen alienaatio

Äännerakenneargumentit

Fonologiset äännerakenneargumentit (*terminus post quem*)

Morfologiset äännerakenneargumentit (*terminus ante quem*)

2. Merkitysargumentit

Merkitysvastaavuusargumentit

Merkitysryhmäargumentit (*terminus post quem*)

3. Lähtökieliargumentit

4. Levikkiargumentit

Positiiviset levikkiargumentit (*terminus ante quem*)

Negatiiviset levikkiargumentit

5. Lainakerrostuma-argumentit

Ontologiset argumentit

Todennäköisyysargumentti

Argumentit voidaan jakaa myös todistusarvontansa negatiivisiin (kielteisiin) ja positiivisiin (myönteisiin). Negatiivinen todistusarvo on etymologiassa aina vahvempi kuin positiivinen, sillä yksikin perusteltu ja yksitulkintainen kielteinen argumentti riittää todistamaan etymologian vääräksi, kun taas yksikään positiivinen argumentti ei yksin riitä todistamaan mitään etymologiaa oikeaksi. Etymologian oikeaksi todistamisen vähimmäisvaatimus on, ettei sille voi esittää päteviä vasta-argumentteja kolmesta ensimmäisestä kategoriasta eli muotoargumentteja, merkitysargumentteja tai lähtömuodon olemassaoloa koskevia argumentteja.

Yksi perustavanlaatuisen mutta keskustelussa harvinaisehko argumentti on syytä käsitellä erillään, sillä se liittyy kiinteästi lainasanaoletusten oikeutuk-

seen, vaikkei olekaan varsinaisesti lainasanatutkimuksen alaa. Kysymys on hypoteesi sanojen alkusynnystä (*Urschöpfung*) eli johtamattomien perussanojen ilmestymisestä kieleen. Käsityksiä siitä kuvaan luvussa 4.8.

4.1.1. Muotoargumentit

Ensimmäinen kategoria ovat **muotoargumentit**. Ne sisältävät paitsi puhtaat äänteelliset (fonologiset), myös muoto-opilliset (morfologiset) kriteerit: kun merkki jaetaan muotoon ja merkitykseen, molemmat kriteerit edustavat muodon puolta. Muodon säännöllisen vastaavuuden vaatimus on periaatteessa sama sekä omaperäisten vastineitten että lainojen tunnistamisessa, mutta säännöt ovat erityyppisiä. Äännevastineitten on vastattava kielimuotojen välillä osoitettuja korrespondenssisääntöjä, lainaetymologian taas lainakerrostumasta osoitettuja korvautumis- eli substituutiosääntöjä. Riittävän monen etymologian pohjalta voidaan määrittää uusi substituutiosääntö. Substituutiosääntöihin perustuvilla argumenteilla eli **substituutioargumenteilla** on negatiivinen todistusarvo: jos äännesubstituutio ei ole sääntöjen mukainen, lainaetymologia ei päde.

Eri kieliin kuuluvien sanojen keskinäinen äänteellinen vastaavuus voi aina olla myös satunnaista. Sattuman todennäköisyys on sitä suurempi, mitä vähemmän sanoissa on vertailukelpoista äännesubstanssia. Tältä kannalta etymologiat sm *-pa* ← lv lt *-ba* ja sm *sii* 'sivuseinien ylin hirsi, räystäshirsi' ← lv *sij|s* 'Grund-, Streck-, Querbalken' ovat väistämättä epävarmoja. Keskustelussa balttilaislainoista ei tätä **satunnaisuusargumenttia** kuitenkaan ole juuri käytetty. Sen sijaan varsin usein (esim. Häkkinen 1983: 101, Hofstra 1997b: 136–9) on kiinnitetty huomiota siihen, että kohdekielen sanan äännerakenne ei useinkaan paljasta lainanantajakieltä kovin tarkasti, sillä se täyttää kaikki substituutiokriteerit useamman mahdollisen indoeurooppalaisen lähtökielen suhteen: niinpä eräät itämerensuomen sanat tiedetään varmuudella lainoiksi, mutta niitten lähtökieli saattaa olla esimerkiksi joko balttilainen tai germaaninen.

Substituutioargumentit voivat olla fonologisia tai morfologisia. **Fonologinen substituutioargumentti** on esimerkiksi se, että liettuan *a*:ta voi vastata suomessa *A* (*a* ~ *ä*) tai *o*. Tämä substituutiosääntö on väljä, sillä se sallii vapaata vaihtelua. Siitä on esitetty useita kiistanalaisia tiukempia versioita, jotka pyrkivät määrittelemään yhtäältä *A*:n ja toisaalta *o*:n esiintymisen ehdot. Vahvimmillaan fonologinen substituutioargumentti on silloin kun tietyn äänteen lainojen lähtökieleessä on osoitettu aina korvautuneen tietyllä äänteellä kohdekielessä.

Morfologinen substituutioargumentti on esimerkiksi se, että pääteaineeksiltaan monenlaiset lähtömuodot ovat tuottaneet suomeen *e?*-päätteisiä

lainoja, esim. sm *kiir|e* 'päälaki' ← It *skyris* 'ero, erilaisuus; luokka'. Tällöin johdin (< *-eš) on mukauttanut lainasanat kohdekieleessä produktiivisiin taivutusparadigmoihin, jolloin sillä on paitsi leksikaalinen, myös morfologinen tehtävä. Morfologinen substituutio koskee itämerensuomen lainakerrostumissa vain lähtökielen sananloppuisia aineksia. Joissakin lainoissa päätteaine on korvautunut funktioltaan mahdollisimman läheisellä johtimella, esimerkiksi balttilaisen lähtökielen adjektiivintaivutuksen päätte on substituutunut kanta-suomalaisella adjektiivinjohtimella: sm *synk|eä* ← It *sunk|us* 'raskas, vaikea'. Tämäkään morfologinen substituutio ei ole säännöllinen, sillä johdinten edustus balttilaisissa laina-adjektiiveissa ei riipu lähtömuodon päätteestä: samaan adjektiivideklinaatioon palautuvissa lainoissa *halja|kka* ← kba **žalj|a-* ja *kelta|inen* ← kba **gelt|a-* on eri päätteet ja sanassa *ahdas* ← kba **anšt|a-* päätte on substituutunut fonologisesti. Itämerensuomen lainakerrostumissa voikin vain fonologista substituutiota kuvata sääntöjen avulla. Kaiken kaikkiaan päätteainesten substituutiota koskevat kriteerit ovat lainaetymologioitten arvioinnissa heikompia kuin vartaloainesten jo siksi, että sanojen siirtyminen taivutustyyppistä toiseen on balttilaisissa kielissä ollut monenlaisten analogisten kehitysten myötä varsin yleistä.

Fonologinen substituutio ei tee eroa lainasanan vartalon ja päätteen välille: tarkkaan ottaen sm *ahdas* ei edusta kantabaltin vartaloa **anšt|a-*, vaan maskuliinin yksikön nominatiivia *anšt|as*. Balttilainen taivutuspäätte ei siis edustu lainansaajakieleessä morfeemina. Balttilaisissa kielissä ja jo indoeurooppalaisessa kantakieleessä kaikki taipuvat sanat ovat vähintään kaksimorfeemisia, eli niistä on erotettavissa juuri (Wurzel) ja taivutuspäätte (Flexionsmorphem), joista muodostunut kokonaisuus on sanan vartalo (Stamm), esim. It *ankšt|as* 'ahdas' tai *sein|a* 'seinä'. Itämerensuomessa niistä lainautuneet muodot ovat kuitenkin yksimorfeemisia kuten sm *ahdas* ja *seinä*.

Baltistiikassa ja indoeuropeistiikassa on tapana puhua nominien taivutus-tyypeistä eli deklinaatioista vartalotyyppeinä. Kantabaltin tason kannalta tämä on kuitenkin anakronistista, sillä jo tuolloin olivat myöhäiskantaindooeuroopan tason vartalovokaalit uudelleenstrukturoiduneet osaksi taivutuspäätteitä. Esimerkiksi kantabaltin sanoja *žambas ja *alus on harhaanjohtavaa nimittää *a-* ja *u-*vartaloiksi, sillä *-s-*ainesta ei ole järkevää erottaa yksikön nominatiivin päätteeksi, vaikka se aiemmassa kielenvaiheessa sitä vielä olikin. Yksikön genetiivimuodoista *žambā ja *alaus on nimittäin helpompi erottaa taivutus-päätteet *-*ā* ja *-*aus* kuin olettaa indoeurooppalaisen kantakielen tason morfeeminrajojen mukaisesti *žambā päätteettömäksi ja *alaus *s-*päätteiseksi, jolloin segmenttejä *-*ā* ja *-*au-* olisi pidettävä vartalovokaalien *a ja *u variantteina: jälkimmäinen sitä etymologisesti onkin (apofoniasuhde ieur *u* :

ou), mutta edellinen ei (vartalovokaali $*-e- +$ päätte $*-h_2 > *-ā$). Tästä syystä kirjoitan balttilaisista pääteaineksista enkä vartalovokaaleista.

Substituutioargumentin erikoistapaukseksi olen luokitellut **arkaismiargumentin**, jossa on levikkiargumentin piirteitä. Arkaismiargumentti on lainaetymologiaa kohtaan esitetty huomio lainana pidetyn sanan vastineesta kielen äänteellisesti konservatiivisessa murteessa tai sukukielessä, kun tällainen vastine osoittaa lainaetymologian edellyttämän rekonstruktion epätodennäköiseksi. Esimerkiksi Ruoppila (1943: 87–88) kritisoi jo Thomsenin (BFB 146–7) epäilemää selitystä sm *hehvo* ~ *hieho*, vi *ōhv* id. ← ba **ešva* sillä perusteella, että eteläviron *h*-alkuinen muoto todistaa vokaalialkuisen muodon alkuperäisyyttä vastaan (toisaalta voidaan ajatella, että jo kantasuomessa sanan alkuun on ennakoitunut *š*-, vrt. Itkonen 1987b: 177). Liukkosen (BF 69–70) etymologian sm *kavio* ← ba **kapūtā* t. **kapitā* ~ **kapetā* tiellä taas on ennen kaikkea ve *kabj* id., joka tekee mahdottomaksi rekonstruoida *-t*-llistä muotoa kantasuomeen (Nikkilä 2001: 395).

Säännöllinen fonologinen substituutio on lainasanatutkimuksessa oletus, normi, joka selittää suurimman osan lainojen äänteellisistä ominaisuuksista, mutta ei kaikkia, sillä poikkeuksia on lukuisia. Kaikki nämä poikkeukset toimivat lainasanoista keskusteltaessa säännöllisen substituution vaatimuksen vasta-argumentteina heikentäen sitä kukin omalla tavallaan. Nämä mekanismit tunnetaan nykyään paljon paremmin kuin vielä sukupolvi sitten, jolloin useimmille niistä ei ollut edes nimeä, vaikka useimpia niistä on jo kauan käytetty argumentteina yksittäisistä etymologioista keskusteltaessa. Jo mainitun morfologisen substituution lisäksi näitä argumentteja ovat sanojen kuluvuus, homonymian karttaminen, sanojen ekspressiivisyys, suffiksinvaihto sekä erilaiset nativisaatio- eli kotoistumisilmiöt: morfologinen, semanttinen, ikoninen ja etymologinen nativisaatio sekä viimeisen vastailmiö, etymologinen alienaatio.

Kuluvuusargumentin on muotoillut mm. Häkkinen (1983: 34): ”kielen keskeisimmät elementit, esim. pronominit, muuttuvat usein muusta sanastosta poikkeavalla tavalla”. Kuluvuusargumentti ei kuitenkaan yleensä vaikuta lainasanatutkimukseen, sillä aivan kielen keskeisin sanasto on vain harvoin osoitettavissa lainaksi.

Homonymia-argumentti taas on ehdotus, että laina on substituoitunut poikkeavasti, jotta se ei lankeaisi äänneasultansa yhteen kohdekieleessä jo olevan sanan kanssa. Homonymia-argumenttia on käytetty lainasanatutkimuksessa varsin paljon, vaikka sen pitävyyttä ei tietääkseni koskaan ole tutkittu. Yhtäältä homonymia on kielessä varsin tavallista ja toisaalta uusista lainoista on vaikea osoittaa esimerkkejä, joissa homonymian välttäminen olisi johtanut poikkeavaan substituutioon. Fennougristiikan ulkopuolisessa kielitieteessä on paljonkin

kiistelty siitä, pyrkiikö kieli välttämään homonymiaa, jonka syntyyn johtavat säännölliset äänne muutokset tai johtomekanismit (*homophonic clash* ~ *homophonic conflict*), mutta keskustelussa (vrt. esim. Samuels 1987, Keller 1990, Cruz 1997, Lass 1997, Cravens 2002, Blevins & Wedel 2009, Mondon 2009) ei juuri ole käsitelty lainautumisen kautta syntyvää homonymiaa, sillä lainasanoilla on harvan kielikunnan tutkimuksessa yhtä keskeinen asema kuin fennougriistiikassa.

Ekspressiivisyysargumentti on aina merkityslähtöinen, mutta toimii äänne-kriteerinä. Ekspressiivinen merkityskomponentti eli affekti nimittäin saattaa aiheuttaa (mutta ei mitenkään väistämättä aiheuta) sanoissa epäsäännöllisiä tai ainakin neutraalissa sanastossa harvinaisia äännevaihteluita, joitten kautta ekspressiivisillä sanoilla voi myös olla epäsäännöllisiä johdossuhteita keskenään (vrt. Kulonen 1996a: 50–56, Häkkinen 2000: 260). Fennougriisessa sanastontutkimuksessa termin *ekspressiivisyys* määritteli deskriptiivisyyden ja onomatopoeettisuuden kattokäsitteeksi vasta Heikki Leskinen (2001: 10; vrt. kuitenkin myös Anttila 1977); näitten termien tutkimushistoriaa ovat selvittelleet Marjo Savolainen (1999: 12–15) ja Eve Mikone (2002: 19–53). Ekspressiiviset äännevaihtelut voivat hämärtää lainan äänneellistä suhdetta sen lähtömuotoon, mutta joskus niitten pelkän olemassaolon on katsottu todistavan sanan laina-alkuperää tai korkeata ikää vastaan. Ekspressiivisten ilmiöitten tutkimuksen myötä tämä väärinkäsitys on nyttemmin kumoutunut (tästä lisää kohdassa 4.3.1.4).

Yksi ekspressiivisyyden kattokäsitteen alta paljastunut mekanismi on **suffiksinvaihto**. Erityisen tyypillistä suffiksinvaihto on itämerensuomen adjektiiveille: sanalla *synk|eä* on lähes homonyyminen variantti *syn|kkä*, joka luultavasti on tätä nuorempi, sillä adjektiivijohdin *-kkA* on paljon myöhempää syntyä kuin *-eA* (Rauhala 2014). Ei ole kuitenkaan sanottua, että edes muoto *synkeä* juontuisi jo lainaushetkestä, sillä myös morfologiselta substituutiolta näyttävä edustus voi johtua suffiksinvaihdosta: esimerkiksi vs *haljas* 'vihreä' edustaa alkuperäisempää muotoa ← kba *žaljas id. kuin sm *halea*, *haljakka*.

Nativisaatio- eli kotoutusilmiöt suhtautuvat substituutioon samalla tapaa kuin analogia äännelakeihin: nativisaation käsitteen avulla on mahdollista kartoittaa erilaisia poikkeuksia substituutiosääntöihin. **Morfologista nativisaatio** tapahtuu, kun sanoja lainautuu yli sanaluokkarajojen. Etenkin adjektiiveja näyttää muodostuneen balttilaisista verbivartaloista (sm *kirpeä* ← lt *kirpti* 'hapata', vrt. kohta 4.5.4.1). Tällöin ei voi puhua substituutiosta, sillä ei ole mieltä ajatella lähtökielen verbintaivutuksen päätteiden korvautuneen, substituoituneen kohdekielen adjektiivin päätteellä. Lainan johdinainees on vailla vastinetta lähtökielellä. Samoin toimii **semanttinen nativisaatio**, joka ei vaihda lainan sanaluokkaa, vaan ohjaa, luokitaa sen tiettyyn merkityskategoriaan lähi-

merkityksisten sanojen antaman mallin avulla. Esimerkiksi sanan *herhiläinen* johdinaines ei edusta mitään lähtökielen morfeemia vaan on liittänyt sen samaan luokkaan kuin luultavasti vanhemmat sanat *mehiläinen* ja *ampiainen* (vrt. Vaba 2013: 120–2). Tällaisessa tapauksessa on usein mahdotonta määrittää lainan ja johdinmorfeemin rajaa: sm *herhilä|inen* t. *herhil|äinen* t. *herhi|läinen* ← lt *širšuo*, *širšys*, *širšlys* 'ampiainen'. Samoin kuin morfologinen substituutio on myös lainautumisajankohtana tapahtunut semanttinen nativisaatio usein hankalasti erotettavissa myöhemmästä suffiksinvaihdosta. Tässäkin on tarkasteltava lainansaajakielen perillisiä kokonaisuutena: esimerkiksi sm *takiainen* (← kba **dagjas*) ei ole vielä lainautuessaan saanut pienten eläinten ja kasvien nimissä tavallista *-inen*-päätettensä, minkä osoittaa esimerkiksi eteläviron vastine *takas*.

Semanttinen nativisaatio tai myöhempi suffiksaatio ei aina häiritse lainan substituutiosuhteitten hahmottamista kovin paljon, sillä usein myös sanaan liittyneen aineksen alta on erotettavissa balttilaisperäinen pääteaines tai osa siitä: sm *siika|nen*, *kiil|äinen*. Enemmän ongelmia tuottaa **ikoninen** (foneettinen, onomatopoeettinen) **nativisaatio**, joka vaikuttaa esimerkiksi linnunnimien laina-asuihin. Se ulottuu sanan koko asuun eikä vain pääte-aineksiin. Esimerkiksi laina oletus sm *harakka* ← lt *šarka* id. on äänteellisesti hyvin poikkeuksellinen, sillä odotuksenmukainen asu olisi sm ***harka*. Kaikki itämerensuomen vastineet palautuvat kolmitavuiseen asuun, mutta lyhyt klusiili vaihtelee geminaatan kanssa: sm, ink, ka *harakka*, vi *harakas* ~ ly ve *harag*, va *araga*, li *aragys*. Kba **šarkā* on ehkä jo lainautuessaan saanut linnun ääntä jäljittelevän kolmitavuisen asun kksm **šaraka*, jonka klusiili on kielittäin pidennyt säästyäkseen sanan ikonista asua uhanneelta toisen ja kolmannen tavun välisten klusiilien säännönmukaiselta kadolta. Samankaltainen vaihtelu on toisessakin linnunnimessä: sm *kajakka*, vi *kajakas* ~ sm *kajava*, *kajaa*, *kajaja* ym., ly ve *kajag*, va *kajaga*, li *kajag*. Ikonisen nativisaation mahdollisuus tekee vaikeaksi hylätä lainaetymologiaa äänteellisin perustein.

Substituutiosuhteita hämärtävät myös kaksi lainautumiseen liittyvää samantapaista mutta vastakkaisuuntaista äänneilmiötä, **etymologinen nativisaatio** ja **etymologinen alienaatio**. Edellinen on Aikion (2007b) fennougristiikassa käyttöön ottama nimitys pitkäaikaisessa, sukupolvien ajan jatkuneessa kielikontaktissa mahdolliselle lainasanojen substituutiomallille, joka ei perustu fonologisiin vastaavuuksiin lainaushetkellä vaan jossain aiemmassa kielenvaiheessa. Etymologisen nativisaation pohjana on aina lainojen lähtökielen aiemmasta vaiheesta saatu vakiintunut ja kyllin suuri lainakerrostuma, joka kohdekielen puhujien mielissä assosioituu lähdekieleen. Näin esimerkiksi saattavat selittyä lukuisat Vaban (1996b) viron murteista löytämät suppealevikkiset balttilais-

lainat, joissa lv *c*:tä (< kba *k*) vastaa *k* etenkin sanan alussa (vrt. kuitenkin alalukua 4.7.2).

Termiä etymologinen alienaatio käytän pitkäaikaisissa kielikontakteissa mahdollisesta vastakkaissuuntaisesta ilmiöstä, vanhojen lainojen äännekehityksestä mukautumisesta lähdekieleessä tapahtuneisiin äännekehityksiin. Vaba (1990a: 127) on esittänyt, että jotkin kantasuomen balttilaislainat ovat liivin kielessä muuntuneet äännerakenteeltaan (tai merkitykseltään) lähemmäs originaaliensa lätin tai kuurin vastineita: li *daba* 'tottumus; luonto' = sm *tapa* ← ba **daba* > lv *daba* 'luonto', li *mūlpää* 'muli, sarveton' = sm *muli* ← ba **(š)mulas* > lv *mūlis* id., li *rasta* 'rastas' ← ba **strazdas* > lv *strazds*, gen. *strazda* id. Nämä liivin sanat on mahdollista selittää etymologisen alienaation muovaamiksi vanhoiksi balttilaislainoiksi. Toisaalta on yksinkertaisempaa lukea ne liivin lätiläislainojen joukkoon. Varmoja esimerkkejä etymologisesta alienaatiosta on työlästä löytää, mutta sen olemassaolon mahdollisuutta kielikontakti-ilmiönä olisi syytä tutkia.¹⁴

Etymologinen nativisaatio ja alienaatio ovat molemmat perinteisen terminologian mukaan kansanetymologisia kehityksiä, joissa korrespondenssi- tai substituutiosäännöistä jollain tasolla tietoiset kielenpuhujat jäljittelevät niitä. Etymologisen alienaation kautta olisi mahdollista selittää esimerkiksi eräitten eteläisen itämerensuomen vanhojen balttilaislainojen *t*-alkuisuus (vi *teivas*, li *tabar*) sm *s*-alkuisia muotoja (*seiväs*, *saparo*) vastaamassa. Koska etymologinen nativisaatio ja alienaatio ovat vastakkaissuuntaisia ilmiöitä, on kuitenkin epätodennäköinen ajatus, että molemmat olisivat vaikuttaneet samanaikaisesti samassa kielikontaktitilanteessa (latvialais-virolaisissa kontakteissa) ja vieläpä samassa äänneympäristössä (sananalkuisten konsonanttien kohdalla).

Substituutioargumentin ohella on toinenkin muotoargumenttityyppi, **äännerakenneargumentit**. Sitä käytetään usein heikossa muodossa huomiona, että sanan äännerakenne viittaa lainaan. Väite on epätäsmällinen, sillä pelkkä äännerakenne ei todista sanan laina-alkuperää. Tietyt piirteet ovat tyypillisiä tietyille lainakerrostumille ja eräät toiset tavallisia vanhimmassa perintö-sanastossa, mutta niitten esiintyminen ei yksinään ole riittävä muotoargumentti minkään yksittäisen selityksen puolesta, vaan lainaetymologia on aina osoitettava substituutiosääntöjä vastaavaksi. Äännerakenneargumentit ovat kuitenkin kiinteämmin osa kohdekielikunnan tutkimusta kuin substituutio-

¹⁴ Esimerkiksi sm *tiuris* 'kallis' on vanha germaaninen laina (← ksk **diuriz*), josta on etymologisen alienaation kautta syntynyt nykyään yleisempi muoto *tyyris*. Muutos *iu* > *yy* ei ole säännön-mukainen äännekehitys, vaan selittyy ruotsin *dyr*-sanana (< ksk **diuriz*) vaikutuksella. Kallion (tulossa) mukaan sm *tyyris* palautuu säännöllisen äännekehityksen kautta asuun **tiuris*, joka on erillinen laina samasta skandinaavisesta lähtömuodosta kuin *tiuris*. Etymologinen alienaatio on tässä yksinkertaisempi, muttei kiistattomaksi osoitettava selitys.

argumentit, jotka edellyttävät aina myös lähtökielen ominaisuuksilla operoimista. (Vrt. Haspelmath 2009: 44.)

Äännerakenneargumentit voidaan jakaa fonologisiin ja morfofonologisiin. Edelliset koskevat lainansaajakielessä vaihteluttomia äännteitä ja äänneyhtymiä, jälkimmäiset taas morfotaktisesti ohjautuvia äännevaihteluita. Fonologiset äännerakenneargumentit ovat sellaisinaan riittäviä todistamaan, että sana on enintään nuorimman siinä esiintyvän äännepiirteen ikäinen. Esimerkiksi *porkkana* on pitkän tavuaineuksen jälkeisen geminaattaklusiilinsa vuoksi liian nuori kuuluakseen kantasuomen balttilaislainakerrostumaan. Tällöin pitää kuitenkin ottaa huomioon kaikki mahdolliset äännevuokset, joille ei aina ole osoitettavissa tarkkoja sääntöjä. Sanassa *laukki* 'valkea läiskä eläimen otsassa' lienee konsonantti pidentynyt, mihin viittaa lähes samanmerkityksinen rinnakkaismuoto *laukama*: molemmat voivat olla johdoksia balttilaisperäisestä vartalosta **lauka-*.

Vaihteluton äännerakenne on siis *terminus post quem* -kriteeri. Sen avulla voidaan kumota sanan kuuluminen tiettyä äännepiirrettä vanhempaan kerrostumaan. Tällaisena äännerakenne on vahva argumentti, vahvempi kuin substituutioargumentti, jonka avulla on mahdollista kumota sanan kuulumus ainoastaan yhteen lainakerrostumaan. Tämä johtuu siitä, että kohdekielen sanan äännerakenteella on oma todistusvoimansa täysin riippumatta lähtökielten ominaisuuksista.

Morfofonologiset äännerakenneargumentit puolestaan osoittavat sanan olevan vähintään vanhimman siinä esiintyvän morfofonologisen vaihtelun ikäinen. Esimerkiksi sanan *varsi* on oltava vähintään yhtä vanha kuin ehdollinen, sanan sisällä tapahtunut muutos $i > e^{15}$ ja ehdoton, kaikkialla tapahtunut $ti > si$, sillä molempien tuottamat vaihtelut esiintyvät siinä morfotaktisehtoisina (*varsi* : *varte|na*). Äännevaihtelu on siis *terminus ante quem* -kriteeri. Huomattakoon, ettei sanan kuitenkaan tarvitse olla äännevuoksen hetkeä vanhempi, vaan ainoastaan ajalta ennen kuin muutoksen produktiivisuus lakkasi: *varsi* on voinut lainautuessaan sopeutua kielessä jo olleeseen *-i* : *-e*-nominityyppiin. Juuri näin lienee käynytkin, sillä eräissä muissa balttilaislainoissa (*apila*, *morsian*) on jälkitavussa sanansisäinen *i*, joka ei ole osallistunut muutokseen $i > e$, vaikka ne tuskin ovat sanaa *varsi* nuorempia. Äännevaihtelukriteeriä sovellettaessa on muistettava, ettei äännevaihtelujen produktiivisuus ole aina loppunut yhtä aikaa kaikissa muotoryhmissä: vielä

¹⁵ Itämerensuomen ehdottoman sananlopon *i*:tä pidettiin sekundaarina ennen 1980-lukua ja kantasuomen jälkitavujen suppeaksi vokaaliksi rekonstruoitiin **e*. Nykyään useimmat tutkijat katsovat jälkitavujen *i*:n alkuperäiseksi ja sanansisäisen *e*:n siitä kehittyneeksi. Hiljattain Petri Kallio (2012b) on kuitenkin esittänyt molempien palautuvan **ə*-vokaaliin. Heikkilä (2012) on kuvannut aiheesta käytyä keskustelua.

kauan vaihteluttoman *i*-vartalaisen nominiryhmän syntymisen jälkeenkin on suomen murteisiin omaksuttu muutama *e*-vartaloineen laina, kun mallin *hiili* : *hiilen* analogia on vaikuttanut sanojen *tiili* (myös yleiskielessä), *siili* ja *kaali* taivutukseen.

Eräissä harvoissa tapauksissa äänneaines voi toimia sekä fonologisena että morfofonologisena äännerakenneargumenttina ja rajata lainan iän molempiin suuntiin. *Ruis* ei voi olla balttilaislaina, koska *-is*-päätteiset sanat ovat balttilaiskontakteja nuorempia, mutta toisaalta se ei voi olla kovin paljon nuorempi, sillä sananloppuinen *s* vaihtelee myöhäiskantasuomen *h:n*, nyky-suomessa kadon kanssa (vartalo *rukii-* < **rukiihi-*): se on luultavasti lainattu ennen jälkitavujen *s* > *h* -muutosta.

4.1.2. Merkitysargumentit

Toinen kategoria ovat **merkitysargumentit** eli semanttiset argumentit. Niitä on kahta lajia, jos jätämme pois etymologian kannalta aposterioriset eli soveltavat semanttiset argumentit, jotka lainaetymologioitten kohdalla ovat lähinnä päätelmiä lainakontaktien ajasta, paikasta ja kulttuurikontekstista. Niiden erottaminen etymologiaan itseensä johtavista eli apriorisista argumenteista on semanttisen uskottavuuden kannalta ratkaiseva tekijä. Tällaisen valmiuden olemassaolo ei ole itsestään selvää, sillä lähes kaikki lainasanatutkimuksessa käytetyt argumentit rakentuvat hermeneuttisesti etymologian ja kielihistorian vuoropuhelussa.

Keskeisin merkitysargumenttityyppi on **merkitysvastaavuusargumentti**. Se pohjautuu lähtö- ja kohdekielen sanan merkitysten vertailuun aivan kuten substituutioargumentit pohjautuvat lähtö- ja kohdekielen sanan muodon vertailuun. Niinpä myös merkitysvastaavuusargumentilla on negatiivinen todistusarvo: se kumoaa lainaetymologian, jos vastaanottavan kielen sanan merkitys on liian kaukana oletetun lainaoriginaalin merkityksestä tai niitten välille oletetulle merkityksenkehitykselle ei voi osoittaa paralleelleja. Merkitysvastaavuusargumentti on argumenttityypeistä ainoa, joka ei kehity osana etymologian ja kielihistorian vuoropuhelua yhden kielikunnan tai lainasana-kerrostuman tutkimuksen tasolla ja jonka arvoa näin ollen ei muuta oletettua lainasana-kerrostumaa koskevan tiedon lisääntyminen. Sen sijaan tähän argumenttiin vaikuttaa uusien paralleelien löytyminen muitten kielten lainasana-kerrostosta maailman kieliä koskevan tiedon kasvaessa.

Kielen aiempien kontaktien tuntemus antaa kuitenkin yhdentyypisiä merkitysvastaavuusargumentteja sen sanaston tutkimukseen. Vanhat sanat saattavat assosioitua uuden kontaktikielen samankuuloisiin sanoihin, jolloin niitten merkitys laajenee tai siirtyy. Esimerkiksi liivin *kāima* 'naapuri' on sm

kaiman vastineena vanha balttilainen laina, mutta nykyisen merkityksensä se on saanut latvian sanalta *kaimiņš* 'naapuri'. Tällainen merkitysvaikutusargumentti vastaa etymologista alienaatiota muotoargumenttien puolella.

Eräs erityinen merkitysvastaavuusargumentti on oletus, että lainalla on suppeampi merkitys kuin sen lähtömuodolla. Synkronisessa kielikontaktitutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, että sanaa lainattaessa ei tavallisesti lainata sen kaikkia merkityksiä, vaan joko spesifi, tiettyyn ympäristöön sopiva tai viittaussuhteeltaan sekundaari, yläkäsitteenä käytetty merkitys. Tämä argumentti ei ole aukoton ja pätee vanhoihin lainoihin paljon huonommin kuin uusiin, sillä ajan kuluessa merkitys on saattanut laajeta: sanoille kuuluneitten merkitysten katoaminen ja uusien syntyminen on osa kielen kehitystä.

Yhtä lailla todistamaton on toinen tavallinen semanttisiin suhteisiin liittyvä väite, että merkitys muuttuu vain konkreettisesta abstraktiin päin. Tämän-suuntainen muutos on ymmärrettävästi tavallista, koska abstrakteja tarkoitteita selitetään useammin konkreettisten vertailukohtien avulla kuin toisin päin. Lainasanatutkimuksessa tällä argumentilla on vastustettu konkreettismerkityksisten sanojen lainautumista abstraktimerkityksisistä lähtömuodoista. Erityisesti on kritisoitu itämerensuomalaisten konkreettismerkityksisten nominiin palauttamista balttilaisiin partisiippimuotoihin, esim. 'kytketty' → 'juhta', 'paistettu' → 'kypsä' (ks. alaluku 4.5.3). Kritiikki on perusteltavissa, mutta toisaalta tällaisten merkityksenmuutosten mahdollisuutta olisi syytä arvioida eri kielten tarjoamien paralleelien valossa. Indoeurooppalaisten kielten sanoilla ovat tällaiset etymologiat hyvin tavallisia, vrt. ru *barn* 'lapsi' < ieur **b^horno-* 'kannettu', ru *gud* 'jumala' < ieur **g^hu-t-* 'kutsuttu' (SEO).

Toinen merkitysargumenttityyppi, **merkitysryhmäargumentit**, rinnastuu äännetasolla puolestaan äännerakenneargumenttiin, sillä molemmat ovat kohdekielilähtöisiä ja määrittävät sanan alkuperän kronologisia rajoja. Siksi molempien avulla voi jäljittää lainoja paitsi tunnetuista, myös tuntemattomista (kadonneista) lähtökielistä (vrt. Saarikivi 2004c, Matasović 2013: 76–77). Äännerakenneargumenttien tavoin myös merkitysryhmäargumentteja esitetään usein heikossa muodossa huomiona, että sanan merkitys viittaa lainaan. Tällöin on yleensä kysymys kulttuurisanoista, jotka yhdistetään johonkin kohdekielen puhujayhteisölle ulkoa levinneeseen innovaatioon. Saman käsittepiirin kulttuurisanoja on usein lainautunut samaan aikaan samasta suunnasta, joten lähimerkityksisten sanojen alkuperää voi käyttää merkitysryhmäargumenttina tietyn laina-alkuperän puolesta; Häkkinen (1983: 39) käyttää tällaisesta argumentoinnista nimitystä *organinen etymologia*.

Vahvimmillaan merkitysryhmäargumentti on kuitenkin *terminus post quem* -kriteerinä: kulttuurisana voi olla syntynyt aikaisintaan kielenpuhujien

tutustuessa sen tarkoitteeseen, ellei sanan merkitys ole muuttunut. Merkityksenmuutoksen mahdollisuus taas voidaan sulkea suhteellisen todennäköisesti pois, mikäli sanan vanhimpana pidetty merkitys kohdekielen tytärikielissä on sama kuin oletetun lainaoriginaalin merkitys lähtökielikunnassa: näin merkitysvastaavuusargumentti tukee merkitysryhmäargumenttia.

Siinä missä vaihteluttoman äännerakenteen antama *terminus post quem* kiinnittää sanan iän äänne- ja muotojen suhteelliseen kronologiaan, merkitysryhmäargumentin *terminus post quem* kytkee sen kielenulkoiseen maailmaan. Edellinen on yleisten äänneilmiöitten kohdalla luotettavampi kriteeri lainakerrostuman tunnistamisessa, sillä päättelyn tukena on kohdekielen koko sanasto. Jälkimmäisen perusteella on mahdollista tehdä etymologian kannalta aposteriorisia päätelmiä lainakontaktien (esi)historiallisesta kontekstista, mutta lainakerrostuman tunnistaminen sen avulla on mahdollista vain epäsuorasti, jos kerrostuman absoluuttiseksi ajoittamiseksi on riittävästi muuta tietoa. Esimerkiksi *pakana* ei voi olla balttilaislaina, sillä se liittyy vanhimpaan kristilliseen terminologiaan, jonka äänteelliset piirteet (esimerkiksi sanat *raamattu*, *risti* ja *suntio* edellyttävät kantasuomea myöhempää äännetasoa) pakottavat sijoittamaan sen balttilaislainoja nuorempaan slaavilaisperäiseen sanastoon.

Merkitysryhmäargumenttien perusteella on esitetty myös suoria negatiivisia päätelmiä sanojen laina-alkuperän suhteen. Balttilainen alkuperä on haluttu kieltää esimerkiksi kulttuurisanoilta, joitten merkitysryhmästä ei ole osoitettu muita balttilaislainoja. Tällaisessa suorassa päättelyssä merkitysryhmäargumentti on heikko ja voi varomattomasti sovellettuna johtaa kehäpäätelmään. Emme voi esimerkiksi kiistää sanan *rauta* balttilaisperäisyyttä vain sillä nojalla, ettei muita balttilaisperäisiä metallinimiä tunneta. Ensimmäkin syynä voi olla sattuma, sillä metallinimiä on ylipäätään vähän. Toiseksi selitystä uhkaa kehäpäätelmä, jos *raudan* alkuperän tuella sovelletaan samaa argumenttia myös metalliin liittyvien sanojen *karta* 'pelti' ja *viikate* epävarmaa balttilaista alkuperää vastaan. Argumentti tarvitsee tueksensa muita havaintoja, esimerkiksi *karran* suppean, myöhäiseen latvialaislainaan sopivan levikin ja *viikatteen* balttilaiselityksen äänteelliset ongelmat sekä *rauta*-sanan paremman merkitysvastaavuuden germaanisen (msk *raudī* 'suomalmi') kuin balttilaisen sanan (lt *rauda* 'punainen väri') kanssa (vrt. kuitenkin alalukua 4.4.1).

Vielä yksi negatiivinen merkitysryhmäargumentti on väite, että jonkin tietyn käsittepiirin sanat eivät voi lainautua kielestä toiseen (esim. Keresztes 2001: 454, Rédei 2002: 309). Nykykäsityksen mukaan tällainen väite on aina väärä. Mitä tahansa voidaan lainata (Haarmann 1990, Thomason 2001: 63–65, Kallio 2007a). Tietyissä käsittepiireissä, kuten edellä mainitussa kulttuurisanojen

joukossa lainautuminen on kuitenkin todennäköisempää kuin toisissa. Eri sanaluokkien ja käsitepiirien sanojen lainautumisalttiutta on vastikään ryhdytty tutkimaan suuren kieltenvälisen tietokannan avulla (alustavista tuloksista ks. Tadmor 2009).

4.1.3. Lähtökieliargumentit

Kolmannen kategorian argumentit ovat ontologisia tai ainakin episteemisiä: ne koskevat oletetun lainan lähtömuodon olemassaolon varmuutta lähtökielessä, meidän tapauksessamme siis oletetussa balttilaisessa kontaktikielessä. Lähtömuodon olemassaoloa tässä kielessä voidaan esittää todistetuksi, todennäköiseksi, epätodennäköiseksi tai mahdottomaksi. Nimitän näitä **lähtökieliargumenteiksi**. Balttilaislainoja koskevissa kysymyksissä ne kuuluvat indo-europeistikan ja baltologian alaan.

Voimakkain mahdollinen balttilaislainaetymologiaa vastaan esitetty negatiivinen lähtökieliargumentti on väite balttilaiskielistä esitetyn rinnastuksen olemattomuudesta. Rinnastettu sana saattaa olla peräisin esimerkiksi epäluotettavasta vanhasta sanakirjalähteestä tai tekstistä, jonka balttilaisuus on kiistanalaista. Tällaista argumenttia on kuitenkin tarvittu erittäin harvoin. Paljon tavallisemmin on esitetty, että rinnastettu balttilainen lähtömuoto on liian nuori ollakseen voinut lainautua kantasuomeen. Se saattaa olla lainaa muualta, esimerkiksi slaavilaisista tai germaanisista kielistä, varsin usein myös itämerensuomesta. Se voi myös muusta, kuten äänneellisestä tai semanttisesta syystä osoittautua liian myöhäiseksi. Koska balttilainen kontaktikieli on kadonnut jättämättä muita ilmeisiä jälkiä kuin lainasanoja, on väitelty myös mahdollisuudesta rekonstruoida siihen vastineita dokumentoiduista balttilaisista kielistä kadonneille mutta slaavilaisella tai esimerkiksi arjalaisella taholla säilyneille sanoille.

Lähtökieliargumentit perustuvat ennen kaikkea levikkiin: kysymys on siitä, ulottuuko oletetun lähtömuodon levikki lainojen lähtökieleen vai ei. Lähtömuodon suhteen on kuitenkin esitetty myös äännehistoriallisia ja merkityshistoriallisia oletuksia sisältäviä argumentteja. Edelliseen tyyppiin kuuluu kiista siitä, voiko sanojen *lt* ja *lv* *alus* 'olut' ja *pr* *alu* 'mesi' taustalle rekonstruoida *t*-neutrin **alut*, joka sopisi *olut*-sanan originaaliksi, vai onko rekonstruoitava *u*-neutri **alu*, joka ei ehkä lainan lähtömuodoksi sovi (vrt. VA s.v. *øl*). Jälkimmäistä tyyppiä on keskusteltu siitä, tuleeko *sm*, *vi* *sammās* 'rajapyykki; pylväs, patsas, paalu' tulkita arjalaiseksi lainaksi, vrt. mint *stambhas* 'pylväs, pilari, paalu', vai käykö myös balttilainen etymologia, vaikka oletetun originaalin vastine *lt* *stambas* 'kasvin varsi' onkin merkitykseltänsä erilainen – onko siis todennäköistä, että balttilaislainojen lähtökielen sanan merkitys olisi ollut

lähempänä muinaisintiaa kuin liettuaa (vrt. alla 4.4.1). Tällaiset argumentit liittyvät lähtökielen tutkimuksen alaan, tässä tapauksessa indoeuropeistiikkaan. Olen kuitenkin luokitellut ne substituutioargumenteiksi tai merkitysvastaavuusargumenteiksi, sillä kysymys ei ole lainojen lähtökielen sanan olemassaolosta vaan sen muoto- tai merkitysominaisuuksista. Periaatteessa kaikki substituutioargumentit ja merkitysvastaavuusargumentit nimittäin edellyttävät lähtömuodon rekonstruoinnista lainan oletettuun lähtökieleen. Vaikka useimmissa balttilaislainoissa rekonstruktio on liettuan perusteella ongelmaton, eräissä tapauksissa on otettava avuksi muita indoeurooppalaisia kieliä.

4.1.4. Levikkiargumentit

Neljäntenä kategoriana ovat **levikkiargumentit**. Kyseessä on lainana pidetyn sanan levikki lainoja saaneen kielikunnan sisällä, tässä tapauksessa siis uralilaisissa kielissä. Levikin määritelmä on luonteeltaan diakroninen, sillä se ei perustu pelkkään maantieteeseen vaan ennen kaikkea kielikunnan jakautumiskronologiaan. Fennougriistiikassa levikkiä on perinteisesti käytetty sanojen ajoituksen kriteerinä (esim. Häkkinen 1983: 204–10, 2004: 7), mitä nyttemmin on arvostelu terävästi (Aikio 2005: 396, Saarikivi 2006b: 113). Kriitikkojen mukaan levikki ei ole lainkaan etymologian kriteeri vaan osa etymologiaa.

Levikki ei olekaan itsenäinen etymologointikriteeri, sillä se koostuu vain sukukielten sanaesiintymistä, joista jokaisen yhteenkuuluvuus on periaatteessa arvioitava erikseen muoto- ja merkityskriteerien perusteella. Levikki on etymologiassa silti hyvin perusteltu toissijainen (sekundaari) argumentti, jos se perustuu ensisijaisten kriteerien (muodon ja merkityksen) perusteella kelvollisiin sukukielten vastineisiin. Tällöin levikkiargumentti toimii näihin sukukielten esiintymiin kohdistuneen etymologisen vertailun tiivistelmänä.¹⁶ Näin myös levikin käsittely omana kategorianansa tutkimushistoriassa on perusteltua.

Levikkiargumentteja on periaatteessa kahdenlaisia, positiivisia ja negatiivisia. **Positiivisen levikkiargumentin** sisältö on muotoa ”kielen x sanan a levikki ulottuu sukukieleen y”, ja sen todistusarvo on negatiivinen, eli sillä voidaan kieltää sanan a kuulumisen sellaiseen kerrostumaan, joka on syntynyt (esim. lainautunut) kielten x ja y yhteisen kantakielen hajottua. Levikki on siis sanan *terminus ante quem* -argumentti kantakielten jakautumiseen perustuvan suhteellisen kronologian suhteen. Levikkiargumentin toissijaisuudesta johtuen

¹⁶ Aikio (2007b: 29) itsekin pitää levikkiä äännesuhteita luotettavampana ikäyskriteerinä erälle saamen itämerensuomalaisille lainoille, sillä substituutiosuhteita on hämärtänyt etymologinen nativisaatio.

sen negatiivinen todistusarvo ei kuitenkaan ole yhtä vahva kuin kolmella pääargumenttityypillä: esimerkiksi suomen sanalla *kääppä* näyttää olevan sopiva vastine mansissa (SSA I), mutta koska balttilaislainaetymologia on suomen sanalle aivan yhtä sopiva, ei kysymystä voi ratkaista pelkän levikin perusteella.

Negatiivisen levikkiargumentin sisältö taas on muotoa ”kielen x sanan b levikki ei ulotu sukukieleen z” ja sillä on ainoastaan positiivinen todistusarvo, eli sen perusteella ei ole mahdollista rajata sanalta b pois mitään alkuperätyyppejä, vaan ainoastaan osoittaa mahdolliseksi sen kuuluminen johonkin kielten x ja z yhteisen kantakielen hajoamisen jälkeiseen kerrostumaan. Levikin suppeus ei todista sanaa nuoreksi, sillä sanojen katoaminen ja korvautuminen uusilla kuuluu kielen kehitykseen. Katoamisen mahdollisuus on otettava huomioon kunkin kielen kohdalla, jossa sanalta puuttuu vastine. Negatiivista levikkiargumenttia voi siis käyttää suuntaa-antavasti tukemaan muita etymologian kriteerejä, mutta yksin se ei ole pätevä.

4.1.5. Lainakerrostuma-argumentit

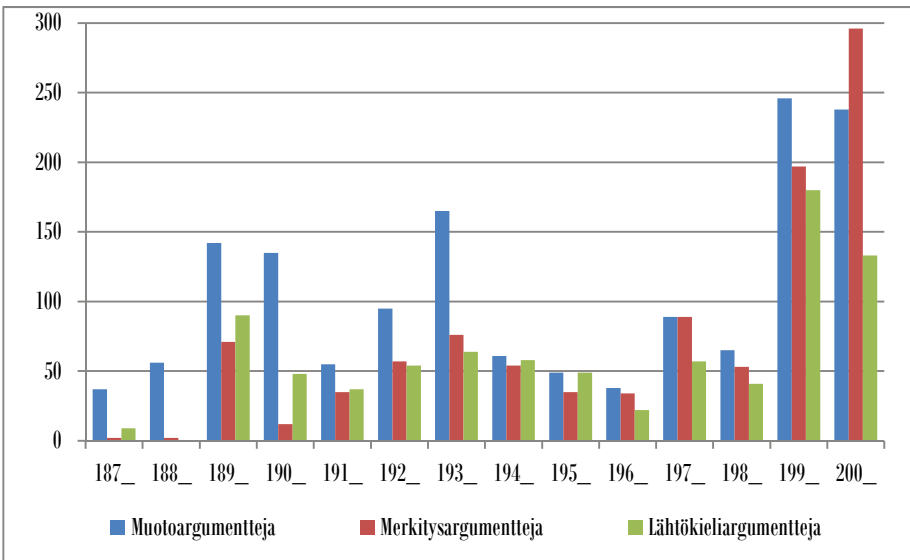
Lainakerrostuma-argumenteissa on yleensä kysymys deduktiivisuuden vähimmäisvaatimuksen määrittelystä etymologiassa. Kantasuomen balttilaislainakerrostuman olemassaoloa ei ole epäilty sen jälkeen kun Thomsen (GSI) sen löysi, mutta monien muitten lainakerrostumien olemassaolo on ollut tai on edelleen kiistanalaista. Kronologisesti tai kielimaantieteellisesti lähelle vanhojen balttilaislainojen kerrostumaa tulevat monet tällaiset kiistellyt lainakerrostumat, joten niitten olemassaoloa on pidetty argumenttina useitten sanojen balttilaisperäisyyttä vastaan tai niitten olemattomuutta balttilaisperäisyyden puolesta.

Tällaisten **ontologisten** argumenttien lisäksi on toinenkin lainakerrostuma-argumenttityyppi, mahdollisten lähtökielten **todennäköisyyteen** perustuva päättely. Eri lainakerrostumien asettaminen todennäköisyysjärjestykseen tunnettuutensa tai oletetun laajuutensa perusteella näkyy vaikuttavan useitten etymologisten päätelmien taustalla, mutta kirjallisissa lähteissä tällaista argumenttia mainitaan tuskin koskaan. Esimerkiksi Liukkosen (BF 118) balttilaisetymologia sanalle *ranta* ei ole millään kriteerein aiempaa germaanista selitystä huonompi, mutta useimmat tutkijat ovat silti jättäneet sen huomiotta. Kantaansa on pyrkinyt perustelemaan vain Häkkinen (NES), jonka mukaan ”perinteinen germaaninen lainaselitys on kaikin puolin moitteeton, joten sen voi perustellusti asettaa etusijalle”. Häkkinen saattaa tarkoittaa, että vanhojen germaanisten lainojen moninkertainen määrä balttilaisiin nähden tekee yksittäisen sanan germaanisesta alkuperästä todennäköisemmän kuin balttilaisesta, mutta hänkään ei ilmaise tätä suoraan.

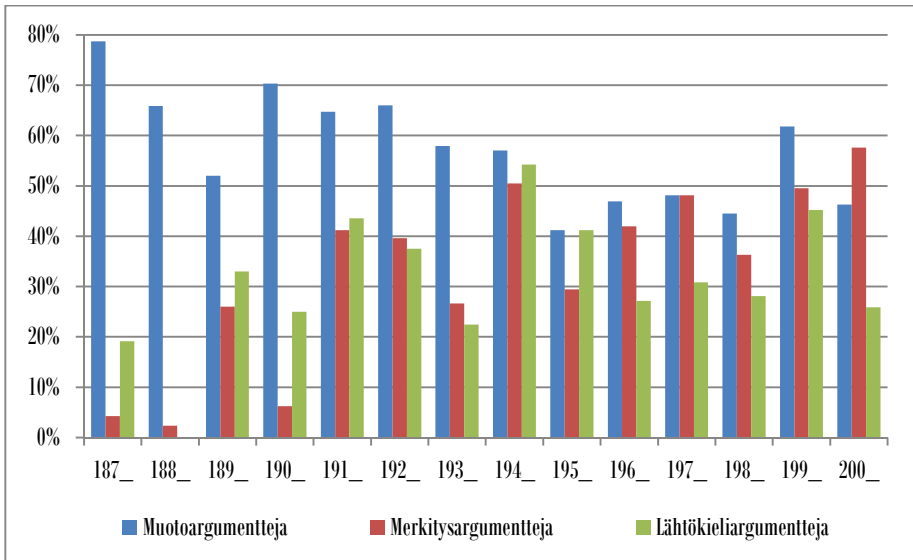
4.2. Argumenttien frekvenssi balttilaislainojen tutkimuksessa

Tutkimushistoriallinen taulukko mahdollistaa myös eri argumenttityyppien suhteissa tapahtuneitten määrällisten muutosten tarkastelun. On huomattava, että balttilaislainat eivät ole useimpien tutkimusaineistoni lähteitten keskeisin aihe, vaan lainasanoja on mainittu myös erilaisten äänteellisten ja semanttisten kehitysten taustamateriaalina. Huomattava osa balttilaisen alkuperän pelkistä maininnoista on tällaisia tapauksia. Siksi olen ottanut mukaan tarkasteluun ainoastaan ensisijaisessa tutkimuskirjallisuudessa esitetyt uudet alkuperäväitteet ja varsinaiset keskustelukommentit (kriitiikki- ja puolustuskomentit).

Kaaviossa 14 on laskettu niitten alkuperäväitteitten määrä, joissa kutakin argumenttikategoriaa esiintyy, ei itse argumenttien määrää: esimerkiksi kolme erillistä muotoargumenttia ja kaksi merkitysargumenttia sisältävä väite on laskettu mukaan vain kerran kumpaankin pylväaseen. Samanlainen kaavio on mahdollista tehdä pelkistä negatiivisista, siis etymologian kannalta vahvoista argumenteista, mutta en esitä sitä tässä, sillä negatiivisten argumenttien osuus kaikista ei ole vaihdellut erityisen paljon, joten tällainen kaavio näyttää samantaiselta kuin kaavio 14. Sitä vastoin eri tavoin argumentoitujen väitteitten osuus kaikista väitteistä ja sen kehitys vuosikymmenittäin antaa jonkin verran lisäinformaatiota. Sitä kuvaa kaavio 15.

Kaavio 14. Muoto-, merkitys- ja lähtökieliargumentteja sisältävät uudet alkuperäväitteet ja varsinaiset keskustelukommentit ensisijaisessa tutkimuskirjallisuudessa vuosikymmenittäin

Kaavio 15. Muoto-, merkitys- ja lähtökieliargumentteja sisältävien väitteiden osuus kaikista uusista alkuperäväitteistä ja varsinaisista keskustelukommenteista ensisijaisessa tutkimuskirjallisuudessa vuosikymmenittäin

Eri argumenttityyppien määrällinen kehitys kaavioitten 14 ja 15 tiedoissa vastaa osittain yleistä käsitystä tutkimusparadigmojen kehityksestä kielihistoriallisessa ja etymologisessa tutkimuksessa. Alaa 1900-luvun alkuvuosikymmeniin asti hallinneen nuorgrammatiikan katsotaan yleensä operoineen ennen kaikkea äännelailla ja jättäneen merkitysten kehityksen taustalle (vrt. Kalima 1920, Malkiel 1993: 21–22). Kaavioista 14 ja 15 kuitenkin on nähtävissä Thomsenin käyttäneen semanttisia argumentteja paljon enemmän kuin nuorgrammatiikasta sivuun jääneet Donner (1884) ja Būga (AS): edellisen 122 väitteestä vain kaksi ja jälkimmäisen 266 väitteestä kolme argumentoi semantiikalla. Lähinnä Thomsenin tutkimusten (GSI, BFB) muodostamat 1870- ja 1890-lukujen pylväät ovat merkitysargumenttien kohdalla paljon korkeammat kuin 1880- ja 1900-lukujen.

Semanttinen näkökulma tuli lainasanatutkimukseen paremmin mukaan 1900-luvun kuluessa, mikä näkyy kaavioissa 14 ja 15 hyvin verratessa merkitysargumenttien osuuksia edellisen vuosisadan tietoihin. Kaaviosta 15 jää vaikutelma, että osuus olisi saavuttanut suunnilleen nykyisen tasonsa jo 1910-luvulla. Tämä on kuitenkin näennäistä: muotoargumenttien pylväitten lyheneminen 1950-luvulta alkaen ja muitten pylväitten pysyminen suunnilleen samantapuisina kasvamisen sijaan johtuu lähinnä kahdesta syystä. Ensinnäkin etymo-

loginen keskustelu levisi sodanjälkeisinä vuosikymmeninä varsinaisen kielihistoriallisen kirjallisuuden ulkopuolelle esimerkiksi kansatieteellisiin ja arkeologisiin tutkimuksiin, joissa huomiot etymologioiden käsitysten vaihtumisesta on yleensä esitetty referoiden. Toisaalta 1950–80-lukujen pylväitä piti matalina neuvostoliittolainen kielitiede, jossa etymologisia väitteitä ei ollut tapana perustella kielitieteellisin argumentein (tästä lähemmin alaluvussa 4.4.2).

Luotettavamman kuvan argumenttien merkityksen ja hierarkian kehityksestä tieteenalan sisällä saa muoto- ja merkitysargumenttien määrien keskinäistä suhdetta seuraamalla. 1940-luvulla semanttisia argumentteja esitettiin jo lähes yhtä paljon kuin fonologisia ja morfologisia, ja suhde on säilynyt samana tarkasteltavan kauden lopulle saakka. 2000-luvulla semanttisten argumenttien määrä on jopa ylittänyt muotoargumenttien määrän, mutta ilmiö on väliaikainen ja liittyy Liukkosen BF:n laajaan kritiikkiin: teoksen suurimpana heikkoutena oli juuri merkityssuhteiden puutteellinen arviointi.

Lainoriginaalin olemassaoloon liittyvien – lähinnä indoeuropeististen, joskus tarkemmin baltologiseksi, germanistiseksi tai slavistiseksi spesifioitavien – argumenttien osuuden vaihtelu ei ole selvärajaista. Vuosikymmenten väliset erot pylvään korkeudessa heijastavat ennen kaikkea eroja tutkijoiden indoeuropeistisessa kompetenssissa. Otto Donner ei esittänyt ainuttakaan tähän luokiteltavaa argumenttia, Būga taas käytti niitä yhtä paljon kuin Thomsenkin. Eino Niemisen tutkimusten vaikutus näkyy 1950-luvun korkeassa pylväessä.

4.3. Muotoargumentit

4.3.1. Substituutioargumentit

Keskeiset kiistat balttilaislainoista käydyssä keskustelussa eivät ole liittyneet puhtaisiin fonologisen substituution kysymyksiin, vaan epäsäännöllisempiin ja vaikeammin formalisoitaviin ekspressiivisyys- ja nativisaatioilmiöihin, joita selittävät teoriat ovat kehittyneet vasta tarkasteltavan tutkimusjakson kuluessa ja saavuttaneet jonkinlaista uskottavuutta vasta aivan sen lopulla.

Balttilaislainoja koskevat fonologiset substituutioargumentit ovat muuttuneet suhteellisen vähän Thomsenin *Beröriingerissä* esittämistä, erityisesti verrattuna suuriin muutoksiin vanhojen germaanisten ja slaavilaisten lainojen äännekriteereissä ja puhumattakaan mullistuksista, joita kokonaisten aiemmin tuntemattomien lainakerrostumien tutkimus on tuottanut. Koska suurin osa väärin perustein balttilaisperäisinä pidetyistä itämerensuomen sanoista on osoittautunut muiksi vanhoiksi lainoiksi, ovat muutokset näille muille lainakerrostumille esitetyissä substituutiokriteereissä vaikuttaneet balttilaislaina-

kerrostuman rajaukseen enemmän kuin balttilaisen kerrostuman omien äänteellisten kriteerien vaihtelut. Niinpä olen maininnut tässä myös tärkeimmät vanhojen ei-balttilaisten lainojen substituutiota koskevat argumentit, jotka ovat muuttaneet balttilaiskerrostuman rajausta.

4.3.1.1. Omnikomparatismista nuorgrammatiikkaan

Ennen kuin äännesubstituutiot lainakontakteissa ymmärrettiin säännöllisiksi, lainasanoja jäljitettiin **omnikomparatistiselta** pohjalta. Gerhard Doerferin (1973) käyttämä käsite *omnikomparatismi*¹⁷ merkitsee kielten sukulaisuuden tai (esi)historiallisten kontaktien perustelua samankaltaisuuksilla sanastossa, nimistössä tai kielioipissa ilman näitten samankaltaisuuksien systemaattista vertailua. Historiallis-vertaileva metodi etsii säännöllisiä äännevastaavuuksia, jotka ovat kahden kielimuodon välillä yleispäteviä, ts. kattavat koko yhteisen sanaston (analogian aiheuttamin poikkeuksin), mutta kielten suhteen spesifejä, ts. pätevät vain kahden kielimuodon välillä eivätkä ole yleistettävissä muitten kielimuotojen välille. Omnikomparatismi taas on kielen yksiköitten (sanojen, taivutuspäätteitten, morfeemien) kieltenvälistä vertailua ilman säännöllisten äännevastaavuuksien edellyttämistä vertailtavien yksiköitten väliltä.

Omnikomparatistinen kielten vertailu oli tunnettua jo kauan ennen historiallis-vertailevan metodin syntyä ja on edelleen laajasti käytössä epätieteellisten ja näennäistieteellisten kielisukulaisuus- ja kontaktiteorioitten yhteydessä. Itämerensuomen sanaston tutkimuksessa omnikomparatismi vallitsi ennen Thomsenin *Indflydelsen* ilmestymistä vuonna 1869 ja väistyi vähitellen vuosisadan loppuun mennessä. Esimerkiksi Lönnrotin suomalais-ruotsalaisen sanakirjan (1874, 1880) mainitsemat sanarinnastukset ja Donnerin etymologisen sanakirjan (VW, 1874–88) suomalais-ugrilaiset juuriselitykset olivat omnikomparatistisia. Kuitenkin jo Budenz (1869: 15) hallitsi historiallis-vertailevan metodin ja esitti itämerensuomalaisten ja balttilaisten kielten sibilanttien väliset suhteet korrektisti, aivan kuten Thomsen samana vuonna. (Korhonen 1986: 100–1).

Thomsenin *Indflydelse* toi fennougristiikkaan metodisen vallankumouksen, sillä koko teoksen rakenne perustuu säännöllisten äännevastaavuuksien ryhmitelyyn. Thomsen erittelee kaikki itämerensuomen vanhoista germaanisista lainavartaloista löytämänsä substituutiot äänne äänteeltä ja erikseen vielä pääteaineiksissa näkyvät vastaavuudet. Rekonstruktioittensa perustelemiseksi hän oli perehtynyt myös balttilaisperäisten lainojen äännevastaavuuksiin. Etymologian sm *vuohi* ← lt *ožys* 'vuohipukki' tuella Thomsen (GSI 58) pohti suomen germaanisten lainojen sananalkuisen *v:n* alkuperäisyyttä *uo:n* edellä.

¹⁷Doerferillä *Omnikomparatismus*; Anhava (1998) käyttää pitempää muotoa *omnikomparativismi*.

Vastaavuudet sm *halla* ← lt *šalna* 'kuura; lievä pakkanen' ja *villa* ← lt *vilna* 'villasuortuva, karva' hän (GSI 69) esitti paralleeliksi sanan *mylly* (← sk, vrt. ta *mylne* id.) läpikäymälle assimilaatiolle.

1870-luvulla muodostunut nuorgrammaattinen koulukunta, johon Thomsenin luetaan, esitti kielten väliset äännevastaavuudet (ajankohdan ja kielen määrittämän kontekstin sisällä) poikkeuksettomien äännelakien tuloksina (vrt. esim. Leskien 1876, Paul 1880, Brugmann – Delbrück 1886–1916). Fennougristit ottivat äännelain käsitteen vastaan eri tavoin. Ahlqvist pyrki suuren lainasanatutkimuksensa saksankielisen käännöksen (*Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen*, 1875) esipuheessa erittelemään lainoissa ilmeneviä "lakeja", mutta tarkoitti niillä pelkkiä lainasanan ja sen originaalin vertailuissa helposti havaittavia säännönmukaisuuksia vailla ajallista ulottuvuutta.¹⁸ Myös esiintymisehdot ja levikki jäivät epämääräisiksi: "Bisweilen fügen die finnische, lappische und livische Sprache vor ein Wort, das mit einem Vokal anlautet, einen Consonanten, gewöhnlich v ode j, an." (mts. xii). Esimerkkeinä Ahlqvist esitti rinnakkaisuuksia, joissa esiintyvät samankaltaiset äännesuhteet selittyvät nykytiedon mukaan eri historiallisista kehityksistä (sm *vuotan* ~ *ootan*, psaa *vuodna* ~ sm *onni* ja li *vojž* ~ sm *orsi*) tai pelkästä sattumasta (sm *vuohi* ~ *uuhi*).

Donner (1884) seurasi Thomsenin mallia balttilaislaina-artikkelissansa ja esitteli liettuan vokaalien vastineet lainoissa, muttei pyrkinyt selvittämään edustuksissa ilmenevien vaihteluitten lainalaisuuksia. Donner oli myös ymmärtänyt, että kba *š* ja *ž* edustuvat lainoissa *h*:na, muttei onnistunut kuvaamaan edustusta itämerensuomessa tapahtuneen, myös perintösanastoa koskeneen äännekehityksen tuloksena. Tämän havaitsi Weske (1890: 168), joka Thomsenin tavoin ryhmitteli lainaetymologiat postuloimiensa äännelakien alle. Toisaalta Wesken "lait" olivat lähinnä huomioita siitä, miten suomen, viron, mordvan ja saamen sanojen äänteet suhtautuvat toisiinsa. Toisin kuin Ahlqvist,

¹⁸ Ahlqvist kirjoittaa "Gesetz", muttei "Lautgesetz". Hovdhaugen & al (2000: 177) antaa tutkimushistoriasta väärän kuvan: "Ahlqvist's very well written description of the origin of cultural words in Finnish (1871) is a typical study in the words and things (*Wörter und Sachen*) tradition. Ahlqvist was sceptical of the neogrammarians, and Thomsen considered him to be old-fashioned. Thomsen was very critical of Ahlqvist's lack of method (i.e. the neogrammarian method) and rejected many of Ahlqvist's conclusions, which according to Thomsen were unfounded and based on fantasy". Ahlqvist (1871, 1875) ei mainitse nuorgrammatiikkaa lainkaan, mikä ei ole ihme, sillä suuntaus syntyi vasta 1870-luvun Leipzigissa ja sen pääteoksena pidetty Hermann Paulin *Prinzipien der Sprachgeschichte* ilmestyi vuonna 1880. *Wörter und Sachen* -tutkimussuunta taas sai alkunsa vasta Rudolf Meringerin samannimisistä, nuorgrammatiikan muotokeisyyttä kritisoineista artikkeleista *Indogermanische Forschungenissa*. Ensimmäinen niistä ilmestyi vuonna 1904. Thomsen (GSI 8, BFB 8) puolestaan arvosteli lähinnä Ahlqvistin kritiikittämiä päätelmiä lainojen kulttuuri-historiallisesta kontekstista. Vasta *Beröringerissä* Thomsen hylkäsi Ahlqvistin etymologioita, muttei ainuttakaan ilman painavia perusteita.

Weske yleensä mainitsi niitten yhteydessä kehityksen vanhemmasta muodosta uudempaan, mutta ”lait” eivät ole minkäänlaisessa järjestyksessä tai muussa havaittavassa yhteydessä keskenään eikä niitten pohjalta ole mahdollista erottaa eri-ikäisiä lainakerrostumia. (BFB 8, IBL 8; vrt. Itkonen 1961: 165–6, Korhonen 1986: 79–87.)

Anderson asettui kiivaasti vastustamaan Thomsenin metodia ja päätelmiä. Monien aikalaistensa tavoin Anderson kannatti indoeurooppalaisten ja uralilaisten kielten alkusukulaisuutta, Thomsen (GSI 2–3) taas oli selittänyt, ettei *sata* suomalais-ugrilaisine vastineineen sovi yhteen rekonstruoidun indoeurooppalaisen kantamuodon **kanta-m* (oik. **kmt-om*) kanssa sananalkuisen sibilanttinsa vuoksi, vaan sitä on pidettävä lainana. Anderson (1879: 132–322) kirjoitti lähes kaksisataa sivua ja esitteli satoja eri kielten sanoja vain kumotaksensa Thomsenin esittämän balttilaisselityksen sanalle *kirves*. Valtavan todistusaineiston keruuseen Andersonin ajoi metodin puute. Hän uskoi esimerkiksi sanojen ko *čer* ’kirves’ ja unk *csőr* ’nokka’ voivan vastata sm *kirvestä*, minkä tueksi hän esitti *k:n* muuttuneen *č:ksi* useissa niin suomalais-ugrilaiden kuin indoeurooppalaistenkin kielten sanoissa. Anderson vyörytti lukijansa eteen kymmenten sivujen mitalla esimerkkejä tästä muutoksesta liivissä, vatjassa, saamessa, unkarissa, marissa ja permiläisissä kielissä. Lisäksi hän käsitteli kaikki löytämänsä uralilaisten ja indoeurooppalaisten kielten sanat, joissa esiintyy *kVr-* tai *čVr-*tyyppinen vartaloaines ja joitten merkityksen voi jotenkin liittää kirveeseen. Nuogrammaatikkojen tärkein havainto jäi Andersonilta tekemättä. Hän ei hahmottanut äänne muutoksen luonnetta yksittäisenä kieli-kohtaisena, ajassa ja paikassa tarkkarajaisena ilmiönä, joka näitten rajojensa sisällä on yleispätevä. Niinpä hänen vaivojensa tulokset ovat jääneet kuriositeetiksi tutkimushistoriaan.¹⁹ (Vrt. Itkonen 1961: 170, Koivulehto 2001e.)

4.3.1.2. Thomsenin substituutioargumentit *Beröringerissä*

Thomsen (BFB 72–133) luettelee kaikkien lähtökielen äänneitten edustuksen kohdekieleessä riippumatta siitä, kuinka kaukana niitten vastineet nykykielissä ovat toisistaan, ts. liettuan *s:n* ja suomen *s:n* vastaavuus mainitaan yhtä lailla kuin liettuan *ž:n* ja suomen *h:n* vastaavuus. Tällaisen käsittelyn vahvuuksina ovat kattavuus ja systemaattisuus. Fennougristiikassa Thomsenin malli onkin vakiintunut käyttöön lainasanakerrostumien kokonaisuusityksissä (esim. Mikkola 1894, Kalima IBL, LägLoS I).

¹⁹ Andersoniin pätee sama, mitä Häkkinen (1996: 49) kirjoittaa Donnerista: ”Äännehistorian seikkoja hän piti epäluotettavina todisteina sen vuoksi, että hän katsoi äänneitten kaikissa kielissä muuttuvan yleisten fysiologisten lakien mukaan.”

1. (1)²⁰ Sananalkuiset klusiilit lt k , $g \rightarrow$ sm k ,²¹ lt t , $d \rightarrow$ sm t , lt p , $b \rightarrow$ sm p
2. (3) Sanansisäiset soinnilliset klusiilit lt $g \rightarrow$ sm $k : 0/j/v$, lt $d \rightarrow$ sm $t : d$, lt $b \rightarrow$ sm $p : v$
3. (5) Sanansisäiset soinnittomat klusiilit lt $k \rightarrow$ sm $kk : k$, lt $t \rightarrow$ sm $tt : t$, lt $p \rightarrow$ sm $pp : p$
4. (6) Sanansisäiset soinnittomat klusiilit lt $k \rightarrow$ sm $k : 0/j/v$, lt $t \rightarrow$ sm $t : d$, lt $p \rightarrow$ sm $p : v$. Edustukset 3 ja 4 ovat kummatkin yleisiä, eikä Thomsen pyrkinyt määrittämään niille ehtoja.
5. (7) Obstruenttiytyvät lt st , kst , $kšt \rightarrow$ sm $ht : hd$ tai poikkeuksellisesti sm h (lt $akstinas \rightarrow$ sm $ahingas$, lt $tukstantis \rightarrow$ sm $tuhat$). Suhteen lt $vaškas \rightarrow$ sm $vaha$ selitykseksi Thomsen ehdotti heikon asteen yleistymistä, mikä sittemmin osoittautui erehdykseksi.
6. (9) Yksittäisklusiili lt t :n edellä $\rightarrow$ ksm $t >$ sm s . Thomsen yhdisti tähän väärin perustein myös edustuksen lt $stiebas \rightarrow$ sm $seiväs$.
7. (10) Lt $č' (< kba tj)$, $dž' (< kba dj) \rightarrow$ sm ts sanassa $*medja-$ ($>$ lt $medis$) $\rightarrow$ sm $metsä$; toisaalta kuitenkin $*martja-$ ($>$ lt $marti$) $\rightarrow$ sm $morsian$.
8. (13) Sibilantit lt $š$ ja $ž \rightarrow$ ksm $š >$ sm h . Thomsen kuitenkin erehtyi hyväksyessään poikkeukset lt $šukos \sim$ sm $suka$, lt $paršas \sim$ sm $porsas$, lt $žalga \sim$ sm $salko$.
9. (14) Sibilantit lt s ja $z \rightarrow$ sm s , sanan sisällä poikkeuksellisesti h sanoissa lt $žąsis \rightarrow$ sm $hanhi$ ja lt $liesas \rightarrow$ sm $laiha$.
10. (16) Nasaalit säilyvät, myös liettuasta kadonneet: lt $qsa <$ kba $*ansā \rightarrow$ sm $ansa$. Vain konsonanttiytyvän edellä on katoedustus: lt $ankštās \rightarrow$ sm $ahdas$. Lt $ln \rightarrow$ ksm $ln \rightarrow$ sm ll . Sanasto-osassa s.v. $*kimdas$ Thomsen mainitsee myös edustuksen kba $md \rightarrow$ sm nt sanassa lv $cimds \rightarrow$ sm $kinnas$.
11. (18) Sananalkuisista konsonanttiytymistä lainoissa edustuu vain viimeinen konsonantti.
12. (20) Vokaalien kantabalttilainen kvantiteetti edustuu lainoissa ensi tavussa, eikä niissä ole jälkiä liettuan sekundaarista vokaalinpitenemisestä. Jälkitavujen pitkät vokaalit ovat itämerensuomessa myöhäsyntyisiä. Balttilaisten kielten painotussuhteet eivät heijastu lainoissa mitenkään.
13. (22) Lt (= kba) $a \rightarrow$ sm a , myös kun liettuan kirjakielessä on muu, mahdollisesti myöhäisempi vokaali (lt $ungurys \sim$ mpr $angurgis \rightarrow$ sm $ankerias$, lt $šerys \sim$ lv $sars \rightarrow$ sm $harja$). Joskus sm a on pidennyt (*vaapsainen, haara*).

²⁰ Suluissa on BFB:n oma numerointi. Välistä puuttuvat numerot viittaavat Thomsen samassa pääluvussa pienemmällä kirjaimella ladotuissa tekstikappaleissa esittämiin eteläisen itämerensuomen lättiläislainojen substituutioihin.

²¹ Tarkasti ilmaistuna lt $k <$ kba $*k \rightarrow$ ksm $*k >$ sm k , lt $g <$ kba $*g \rightarrow$ ksm $*k >$ sm k jne. Tiiviyden vuoksi esitän kuitenkin kehityskulut liettuan ja suomen muotojen välillä, kun liettuan ja kantabaltin äänneillä ei ole fonologista eroa. Tämä oli myös Thomsenin käytäntö, vaikka hän korostikin, etteivät lainat ole peräisin liettuasta.

14. (24) Lt (= kba) *a* → sm *o* sanoissa *olut*, *morsian*, *oinas*, *lohi*, *toe* ja *oka*.²² Thomsen ei onnistunut määrittämään ehtoja edustuksille 13 ja 14.
15. (25) Lt *a* (? < kba *e*) → sm *ä* sanoissa Lt *atolas* (?kba **et-*) → sm *ätelä* ja Lt *šarma* (lv myös *serma*) → sm *härmä*. Suhdetta lt *a* ~ sm *e* sanoissa Lt *marès* ~ sm *meri* ja Lt *ragès* ~ sm *reki* Thomsen piti kyseenalaisena.
16. (26) Lt *o* ~ lv *ā* (< kba *ā*, Thomsenin mukaan *ō*) → ksm *ō* > sm *uo*, sanan alussa *vu*o (*vuohi*, *vuota*). Poikkeuksellisena Thomsen piti suhdetta Lt *grodas* (oik. kuitenkin *gruodas*) → sm *routa* ja epäiltävänä selitystä lv *ābols* → sm *apila*.
17. (28) Lt *uo* ~ lv *o* (< kba *ō*, Thomsenin mukaan *uo*) → sm *uu* sanassa *luuta*, mutta *uo* sanassa *nuode*
18. (30) Lt *e* → sm *e*, paitsi poikkeuksellisesti *ä* sanoissa Lt *gegē* → sm *käki*, Lt *mentē* → sm *mäntä*, lv *merka* → sm *märkä* ja (metateesin kautta) Lt *kepurē* → sm *kypärä* sekä *i* sanassa Lt *sesuo* (: *seser-*) → sm *sisar*
19. (31) Lt *ē* (< kba *ē*) → ksm *ē* > sm *ie*, paitsi *ä* ~ *ää* sanoissa Lt *jéras* → sm *jäärä*, Lt *věžys* → vi *vähk* ja Lt *végélé* → li *vägali*
20. (33) Lt *i* → sm *i*, paitsi *r:n* edellä *e* (*herne*, *herhiläinen*) tai *ä* (*härkä*, *kärme*); poikkeuksellinen sm *a* on sanassa Lt *širmas* → sm *harmaa*. Lt *y* (< kba *ī*) → sm *ii*.
21. (35) Lt *u* ja *ū* → sm *u*, Lt *ū* kahdessa epävarmassa tapauksessa myös → sm *uu* (*tuulas*, *tuura*). Poikkeuksellinen sm *y* on sanoissa Lt *tuščias* → sm *tyhjä* ja Lt *duktē* (: *dukter-*) → sm *tytär*.
22. (37) Lt diftongi *ai* → sm *ai*
23. (39) Lt diftongi *ie* (< kba *ei*, *ai*, vrt. Stang 1966: 52–68) → sm *ai*
24. (40) Lt diftongi *ie* (< kba *ei*, *ai*) → sm *ei* ~ vs *ai*, li *ai*, psaa *uoi* (< ksm *ai*). Thomsen piti edustusta 23 alkuperäisenä kantana, josta 24 on syntynyt itämerensuomen sisäisen kehityksen kautta. Thomsenista lähtien on hyväksytty myös poikkeava edustus sanoissa *liika* ja *väive*; edelliseen Thomsen (BFB 195–6) tarjosi syyksi lähtömuodon poikkeavaa apofonia-astetta (vrt. alla 4.5.4).
25. (41) Lt diftongi *ie* → li *yi* sanoissa *kjīdas*, *ljiiga* ja *sjiira*. Näitten sanojen kuulumista vanhoihin balttilaislainoihin Thomsen piti epävarmana, mutta ikäsi ne liivin lättiläislainoja vanhemmiksi.
26. (43) Lt diftongi *ei* → sm *ei* sanassa *heimo*
27. (45) Lt diftongi *au* → sm *au*, paitsi *ou* sanassa Lt *laužis* → sm *louhi* (vrt. 14. Lt *a* → sm *o*). Metateesi Lt *aur* → sm *arv* ~ *orv*: Lt *gauras* → sm *karva*, Lt *tauras* → sm *tarvas*, Lt *taurē* → sm *torvi*.

²² Thomsen esittää tämän ja muutaman myöhemmän säännön yhteydessä myös eräitä sittemmin vääriksi osoittautuneita lainaoletuksia. Ne olen poistanut tästä luettelosta, ellei Thomsen ole tehnyt niitten pohjalta päätelmiä kuten kohdassa 8.

28. (47) Sisätavujen vokaalina edustuu useimmin sm *e* balttilaisesta vokaalista riippumatta: lt *unguryrs* → sm *ankerias*, lt *nugara* → sm *nukero*, lt *atolas* → sm *ätelä*; *a* ja *i* ovat kuitenkin säilyneet: lt *tūkstantis* → sm *tuhat*, lt *akstinas* → sm *ahingas*.
29. (49) Nominatit ovat lainautuneet joko 1) lähtökielen vartaloa muistuttavassa, useimmiten vokaalipäätteisessä muodossa, joka lienee identifioitavissa balttilaiseksi yksikön akkusatiiviksi tai 2) s-loppuisessa, balttilaisen yksikön nominatiivin kaltaisessa muodossa. Edellisessä tapauksessa vartaloon on saattanut jo lainautuessa liittyä kohdekielen päätteet (*takia|inen, morsi|an*).
30. (51) Lt *as*-maskuliinit ovat usein lainautuneet yksikön nominatiivin *as*-päätteisestä muodosta → sm *-As* : *-AA*-substantiiveiksi (joitten joukossa Thomsen luettelee myös adjektiivin *ahdas*).
31. (52) Vielä useammin lt *as*-maskuliinit ovat lainautuneet *A*-päätteisinä, mikä saattaa palautua balttilaiseen akkusatiivin päätteeseen *-an* (lt *-a*), mutta monet näistä sanoista ovat saattaneet olla lähtökielellä neutreja (kaikki indoeurooppalaisen kantakielen neutrit ovat muuttuneet maskuliineiksi liettuassa ja latviassa).
32. (53) Eräät lt *as*-maskuliinit edustuvat *eʔ*-päätteisinä: *kappale, nuode, perkele*. Tähän substituutiosuhteeseen Thomsen suhtautui varauksella.
33. (55) Lt *ias*-maskuliinien (yks. nom. kba **-jas* > lt *-is*, mutta useimmissa muodoissa on aiempi *-a*-säilynyt) lainaedustuksessa näkyy sama kahtiajako kuin balttilaisten kielten sanastossa: useimmissa yksikön nominatiivin, akkusatiivin ja vokatiivin päätteissä on *i*-vokaali, mutta pienemmässä ryhmässä alkuperäisempi *-ja*-aines on säilynyt supistumatta. Raja ryhmien välillä kulkee kuitenkin lainoissa eri paikassa kuin dokumentoiduissa balttilaiskielissä.
34. (56) Eräissä lt *ias*-maskuliinien lainavastineissa *A* on säilynyt: sm *ankerias*, vs *haljas* 'vihreä' vi *takjas* 'takiainen'; sm *harja, kataja, tyhjä*, vi *vähi* (: *vähja*) 'rapu'; sm *metsä*. Adjektiiveissa sm *halea* ja vi *tume* sen on korvannut **-etA*-päätte.²³
35. (57) Muista lt *ias*-maskuliinien lainavastineista puuttuu vartalon *A*: sm *kirves; herne, toe, keli, muli, lohi, louhi, teeri, vuohi* (Thomsenilla on tässä ryhmässä erheellisesti mukana *i*-feminiini lt *kirmis* → sm *käärme*).

²³ Thomsenin havainto ksm **-etA*-päätteen liittymisestä laina-adjektiiveihin ei ole saanut ansaitsemaansa huomiota: esimerkiksi kolmannen *etA*-värinnimityksen *ruskea* todennäköinen laina-alkuperä ei ole päässyt suomen etymologisiin sanakirjoihin. Kalima (IBL) esittää sen selvän äänteellisen yhteyden samanmerkityksisiin balttilaisiin adjektiiveihin lv *ruskans, ruds* ja lt *rusvas, rudas* pelkkänä sattumana. Vaihtoehtoista germaanista lähtömuotoa on esittänyt Koivulehto (1999c: 17). Lisää *etA*-päätteisistä laina-adjektiiveista alaluvussa 4.5.4.

36. (58) Liettuan supistumattomia *ias*-maskuliineja vastaa lainoissa *A*:llinen edustus, poikkeuksena lt *kelias* → sm *keli*. Liettuan supistumamuotoisilla *ias*-maskuliineilla raja edustusten 34 ja 35 välillä näyttää kulkevan liettuan yksikön nominatiivin päätteen mukaan: painollista *ys*-päätettä vastaavat lainoissa *A*:n säilymämuodot, painotonta *is*-päätettä katomuodot. Poikkeuksena on lt *ožys* → sm *vuohi*; sm *ruis* ei vastaa lt muotoa *rugys*, joten Thomsen päätteli sen germaaniseksi lainaksi.
37. (61) Lt *o-* (kba **ā-*)feminiinit edustuvat yleensä *A*-päätteisinä, mikä viittaa balttilaiseen yksikön nominatiiviin tai akkusatiiviin
38. (62) Joukko lt *o*-feminiinejä edustuu *o*-päätteisinä: *heimo, kulo, lahto, nukero, rako, salo, vako*. Thomsen katsoo näitten muotojen todennäköisesti abstrahoituneen balttilaisesta vartalosta, joka liettuassa on *o*-päätteinen useimmissa nominiparadigman muodoissa.
39. (64) Lt *ē*-feminiinit edustuvat lainoissa joko *e?*-, *i-* (: *-e-*) tai *ā*-päätteisinä: *kantele, virve; käki, torvi, kypärä, mäntä*. Sm *e?*-päätteen Thomsen päättelee viittaavan balttilaiseen monikon nominatiiviin.
40. (66) Lt *is*-feminiinit edustuvat sm *e*-vartaloina. Poikkeuksena Thomsen pitää sanaa *pirtti*, joka myöhemmin on kuitenkin osoitettu slaavilaislainaksi.
41. (67) Lt *us*-maskuliinit edustuvat lainoissa *u*-päätteisinä
42. (68) Balttilaiset konsonanttivartalot edustuvat suomessa konsonanttivartaloisina, poikkeuksena lt *nepuotis* → sm *nepaa* (< **nepata-*).
43. (69) Verbejä Thomsen katsoo lainautuneen niin vähän, ettei niitten päteaineiksistä ole mahdollista sanoa mitään varmaa.

Luettelon kohdat 1–28 sisältävät fonologisia substituutioargumentteja ja kohdat 29–43 rajanvetoa fonologisen ja morfologisen substituution välillä. Thomsen esitti näitten substituutiokriteereitten yhteydessä myös päätelmiä lainojen balttilaisen lähtökielen äännepiirteistä, mutta nämä etymologian kannalta aposterioriset argumentit kuuluvat tämän työn alaan vain sikäli kun ne ovat antaneet myöhemmille etymologeille aihetta uusiin substituutioargumentteihin.

4.3.1.3. Myöhempi nuogrammaattinen tutkimus

Thomsenin substituutiokriteerit olivat uskottavia ja vakiintuivat uusien balttilaisetymologioitten etsijöitten käyttöön. Ainoastaan Būga pyrki *Aistiški studijaissa* korvaamaan ne Jauniuksen esittämillä kriteereillä. Būgan teos ei ollut varsinaisesti omnikomparatistinen, sillä sen etymologiat perustuivat Jauniuksen postuloimiin äännelakeihin, jotka olivat kielispesifejä ja kielen systeemissä universaaleja. Būga kuitenkin jätti huomiotta levikkikriteerin ja kaikki olettamillensa lainoille jo esitetyt alkuperänselitykset. Pelkästään

Jauniuksen hypoteesien pohjalta Būga esitti itämerensuomeen niin latvialaisia, esilatvialaisia, liettualaisia, esiliettualaisia ja muinaispreussilaisia kuin peräti ”kanta-aistilaisiakin” lainoja. Lisäksi Būga teki laajoja äännehistoriallisia päätelmiä hyvin niukan aineiston, jopa yhden–kahden sanan perusteella. Sama liiallinen induktiivisuus oli ongelmana myös Jacobsohnin teoksessa *Arier und Ugrofinnen* (1922), joka muuten oli teoreettisesti vankemmalla pohjalla.

Thomsen oli nykynäkökulmasta liian varovainen äännehistoriallisten päätelmien teossa ja epäili aivan suotta kolmea löytämänsä substituutioargumenttia ja niitten perusteella esittämiensä lainaetymologioita. Thomsenin jälkeisen sukupolven fennougristit osoittivat epäilykset tarpeettomiksi. Sananalkuisen konsonanttiyhtymän substituutio (kohta 11) on suomalaiselle jo intuitiivisesti selvä, mutta maailman kielissä vain yhtymän viimeisen konsonantin edustuminen on harvinaista. Konsonanttiyhtymien edustuksen lainoissa osoittivat Wiklund (1904a) ja Ojansuu (1905a; lähes sama teksti on Nanna von Fieandt 1907). Toinen Thomsenin syyttä epäilemä substituutiomalli on *karvan, tarvaan ja torven* balttilaiselitysten edellyttämä metateesi *-ur- > -rv-* (kohta 27). Kolme muilta osin varmaa etymologiaa kuitenkin riittää äännevuoksesta todistamiseen; neljäs mahdollinen metateesitapaus on lt *jaura* ’suo’ → sm *järvi* (Būga 1922a: 237–41, Nuutinen 1989b: 498). Koivulehto (1977a) on sittemmin osoittanut saman metateesin myös germaanisista lainoista.

Kolmannesta äännekriteeristä, balttilaiskielten pitkän avoimen takavokaalin lt *o* ~ lv *ā* edustuksesta (kohta 16) jäi vielä pitkäksi aikaa voimaan Thomsenin ylikriittinen kanta. Hän piti ainoana säännöllisenä vastineena ksm *ō*:ta, koska oli löytänyt vain kaksi esimerkkiä *a*-edustuksesta, sanat *apila* ja *lapio*, joista jälkimmäinen vieläpä uhoitui kokonaan pois BFB:n äännesuhteita käsittelevästä luvusta. Wiklund (1896: 45–46) toi lisääargumentiksi *a*-edustuksen puolesta etymologian sm *lava* ~ psaa *luovvi* ← lt *lova* ’makuusija’, lv *lāva* ’lauteet; uunin pankko, makuusija’, mutta niin etymologia kuin edustuskin jäivät pitkäksi aikaan ilman kannatusta. Wiklundin selitys on merkittävä paitsi substituutiosuhteen kba *ā* → ksm *a* vahvistajana, myös siksi, että sen kriteerinä oli itämerensuomalais-saamelainen äännesuhde: ims *a* ~ psaa *uo* ei ole mahdollinen kovin myöhäisessä sanastossa ja sulkee näin pois sanalle aiemmin (ja vielä pitkään Wiklundin jälkeenkin) kannatetun selityksen slaavilaislainana. Vielä Thomsen ei ollut tuntenut saamea riittävästi tehdäkseen etymologisia päätelmiä sen pohjalta.

Thomsen oli kovin varovainen myös hylkäämään epäilemiensä laina-oletuksia, joitten äännesuhteet eivät täyttäneet hänen kriteereitään. Hän oli katsonut *kuontalon* lainautuneen ksm *ō*:n vuoksi mieluummin balttilaiselta (lt *kuodelis*) kuin slaavilaiselta (msl *кѡдѣль*) taholta. Mikkola (1894: 130; vrt. myös jo Setälä 1893: 203–4) osasi panna enemmän painoa nasaaliedustuksen

todistusvoimalle (kohta 10), vaikkei tiennytkään myös balttilaisia sanoja slaavilaislainoiksi. Mikkola onnistui selittämään *kuontalon* pitkän vokaalin kantaslaavin painosuhteilla. Ojansuu (1921a: 36) havaitsi Thomsenin rinnastuksen sm *hiiva* ← lt *syva* 'sima', *syvas* 'mehu' sekä alkukonsonantin (kohta 9) että merkityksen osalta mahdottomaksi. Wiklund (1904a: 163) tutki metateesitapauksia suomen lainasanastossa ja osoitti Thomsenin oletaman sananalkuisen metateesin rinnastuksessa sm *peura* ← lt *briedis* 'saksanhirvi, hirvi' kärsivän paralleelien puutteesta (vrt. myös Nilsson 1994a: 54).

Wichmann (1928) huomautti, että Thomsenin selityksessä sm *tetri* ~ *teeri* ← lt *teterva* ~ *tetervas* id. on toisen tavun vokaalin kato kantasuomen substituution kannalta tarpeeton. Wichmannin tähän rinnastamalla ja edelleen SSA:n mahdollisina vastineina pitämällä komin ja udmurtin sanoilla ei kuitenkaan ole äänteellisesti tyydyttävää suhdetta edes keskenään (Ante Aikio, keskustelussa). Linnunnimen deskriptiivisyys voi selittää äänteellisen epäsäännöllisyyden sekä lainasuhteessa että itämerensuomalais-permiläisessä rinnastuksessa, joten sitä ei voi käyttää argumenttina kumpaakaan selitystä vastaan (vrt. Hintikka 2008: 10, 43).

Setälä (1891b: 467–8) esitti itämerensuomen lainakerrostumien keskinäisen erottamisen kannalta tärkeimpinä äännekriteereinä muutokset *ti* > *si*²⁴ (kohta 6) ja *š* > *h* (kohta 8). Edellisen levikin ja ehdot Setälä (1891a: 134) määritteli Thomsenia täsmällisemmin osoittamalla, ettei ksm *t* muuttunut *e*:n edellä. Thomseniin vedoten Setälä (1891b: 320–2) piti germaanisista lainoista *ti* > *si* -muutosta ja slaavilaislainoista myös *š* > *h* -muutosta myöhäisempinä. Niitten esiintyminen lainassa ymmärrettiin siis *terminus ante quem* -kriteeriksi. Setälän kanta vakiintui vuosikymmeniksi ja ratkaisi eräitten lainojen (*karsina*, *hirs*i, *tiine*) kohdalla yleisen käsityksen lähtökielestä (vrt. Büga 1925a: cxxxii). Pieniä säröjä oletettu varmuus kuitenkin sai heti. Mikkola (1894: 26–30) yhdisti sanan *hirs*i muinaisslaavin muotoon *хрѣдъ* 'salko, riuku', mikä edellyttäisi lainauksen edeltävän kumpaakin äänteenmuutosta. Setälä (1906: 39, 44 ja 1929: 32) esitti yhden slaavilaisen ja yhden germaanisesta lainan (ve *Arskahl* < *Arsikahti 'Radogoštš (paikannimi)', vi *vōrs* 'verta, verran') edeltäneen *ti* > *si* -muutosta. Näihin ajatuksiin ei kuitenkaan vielä tartuttu eivätkä niitten esittäjätkään palanneet niihin. Germaanisten lainojen ikäskriteerit onnistui muuttamaan vasta Koivulehto (kohta 4.3.1.7); kantasuomen varhaisten slaavilaisten lainojen oletuksesta vrt. alalukua 4.7.4.

²⁴ Kallio (2007b) on eteläviron edustuksen kautta osoittanut aiemmin kantasuomalaisena pidetyn muutoksen *ti > *si* koostuvan kahdesta muutoksesta, joitten välillä ehti kulua vuosisatoja: *ti > *ci kuului keskikantasuomen kauteen, mutta *ci > *si* on tapahtunut vasta eteläviron erottua muusta itämerensuomesta.

Karsina on Saxénin ja Tunkelon mukaan balttilainen laina, vrt. lt *gardinys* 'karsina navetassa; karja-aitaus' (deminutiivijohdos ← *gardas* id). Tunkelo myönsi, että lainaoriginaaliksi vähintään yhtä hyvin sopivia sanoja on myös germaanisella taholla ja liettuan sanaa *gardas* pidetään germaanisena lainana. Tunkelon kannan balttilaisen alkuperän eduksi ratkaisi kuitenkin *ti > si* -kriteeri. Nykyään fennougristit eivät yleensä pidä mahdollisena balttilaiskielten germaanisiperäisten sanojen edelleenlainautumista kantasuomeen, mutta Tunkelon *karsina*-etymologia on silti edelleen yleisesti hyväksytty, sillä sitä ei ole tähän saakka tarkasteltu kriittisesti. (Saxén 1895–98: 139, Tunkelo 1928.)

Balttilaisten suhusibilanttien säännöllinen *h*-edustus (kohta 8) vakiintui *terminus post quem* -kriteeriksi ikään kuin varkain. Thomsen ei vielä pitänyt sitä ehdottomana, vaan esitti mahdollisena poikkeuksellista *s*-edustusta sanoissa *porsas*, *salko* ja *suka* (lt *paršas* 'salvettu karju', *žalga* 'salko, riuku', *šukos* 'kampa, pellavahäkilä'). Paasonen selitti *porsaan* mordvalaisine ja permiläisine vastineineen esiarjalaiseksi lainaksi (Paasonen 1896: 25, 1908: 76; vrt. myös Setälä 1900: 31–32). Myöhemmin Setälä (1902b: 260) ja Paasonen (1918: 57–58) löysivät myös sanalle *salko* permiläiset ja ugrilaiset vastineet. Kun sitten Wiklund (1902: 24–25) rinnasti sanan *sammás* liettuan sanaan *žambas* 'reuna, laita, hirrennurkka', Setälä (1902a: 55) huomautti äännesuhteen mahdottomaksi.

Büga (AS 28–31) ja Jacobsohn (1922: 167–8) osasivat sibilanttisuhteen perusteella iätä *salon* ja *suan* varsinaista balttilaiskerrostumaa varhaisemmiksi, nykytermein esibalttilaisiksi lainoiksi, vaikka eivät tunteneet muiden suomalais-ugrilaisten kielten vastineita. Bügan "kanta-aistilainen" selitys poikkeamille kba *š:n* ja *ž:n* säännöllisestä edustuksesta itämerensuomessa ja saamassa (vrt. yllä luvussa 2.2) ennakoi jo Koivulehdon myöhemmin osoittamaa esibalttilaista lainakerrostumaa. Jacobsohn (1922: 160–71) ehdotti, että *suka* on voinut lainautua ieur *k:n* ja lt *š:n* välisestä *ś*-vaiheesta. Nämä havainnot jäivät kuitenkin irrallisiksi ja lähes unohtuivat keskustelusta. Ennen Koivulehtoa ne otti puheeksi vain Asbjørn Nesheim (1947: 92), joka päätyi pitämään esibalttilaisia lainoja epätodennäköisinä (vrt. alalukua 4.7.3).

Eräissä marginaalisissa substituutiokysymyksessä Setälän kielteinen kanta jätti pitkäksi aikaa varjoonsa Thomsenin paremmin perustellun käsityksen: Setälä ei hyväksynyt ims *ts*:ää kantabaltin *tj*:n ja *dj*:n substituutioksi (kohta 7), jolloin hylätyiksi joutuivat balttilaisetytologiat *metsä* ja *kutsua*. Sen sijaan Setälä kannatti Ahlqvistin esittämää selitystä sm *Kaleva* ← lt *kalvis* 'seppä', vaikka rinnastus muun muassa suomen sanan *a*-päätteisyyden osalta sotii Thomsenin kriteereitä (kohta 36) vastaan. Nieminen (1940: 383) oli oikeassa huomauttaessansa, että myös liettuan sanan kaksitavuisuus tekee selityksen mahdottomaksi. Setälä (1902a: 159 ja 1902b: 257) yritti lisäksi venyttää

äännekriteereitä, lähinnä sibilanttien ja viron sanansisäisen vokaalin edustusta, osoittamaan laajaa levikkiä ja vanhaa indoeurooppalaista alkuperää sanoille *sisar* ja *rihma*.

Paasonen (1909c) argumentoi pätevästi *rihman* balttilaiselityksen puolesta, mutta Setälän (1908) oli vaikea ottaa kritiikkiä vastaan ja seurauksena oli oppiriita (vrt. Häkkinen 2008: 138). Vielä samana vuonna Paasonen (1909a) oli pyrkinyt selittämään havaitsemansa, Thomsenilta huomaamatta jääneen substituutiosuhteen kba $gn \rightarrow ksm\ tn > ve$, va $dn \sim ka\ rn \sim sm\ nn \sim n$ Setälän harha-askeleksi osoittautuneen astevaihteluteorian kautta. Suhde esiintyy Paasonen etymologiassa sm *vuona* $\sim$ *vuonna*, ka *vuorna*, ve *vodnaz*, va *vōdna* $\leftarrow$ kba **ōgnas*. Myöhemmin Paasonen (1917b) luopui tarpeettoman monimutkaisesta astevaihteluselityksestä ja selitti balttilaisen *gn:n* substituoituneen suoraan ksm *tn*-yhtymänä.

Lainakontaktien balttilaisista äännekriteereistä vähälle huomiolle jäivät piirteet, jotka erottavat vanhat balttilaislainat eteläisen itämerensuomen myöhemmistä lättiläisperäisistä sanoista. Fennistiikassa ne eivät olekaan olennaisia, mutta niitten hämärtyminen näkyy tiettyinä epämääräisyytenä viron sanaston tutkijoiden työssä: vrt. yllä alaluvussa 3.2.1 Saaresten balttilaisetymologioista kirjoitettua. Oskar Loorits (1929: 168) esitti, että viroon ja liiviin on voinut lainautua sanoja niin varhaisesta lätin muodosta, ettei niissä näy äännekehitys kba $k, g > lv\ c, dz$. Tämä vaikeuttaisi rajanvetoa balttilaisen ja lättiläisen lainakerrostuman välille, mutta selittäisi eräät viron ja eteläviron suppealevikkiset balttilaisperäiset lainat, joita Vaba on nyttemmin esittänyt suuren joukon.

4.3.1.4. Lainasanatutkimuksen kritiikki ja ekspressiivisyysargumentti

Luultavasti ensimmäisenä fennougristina deskriptiivisyyden ja substituutioargumenttien suhdetta lainasanatutkimuksessa käsittelee Kalima (1920). Hänen ajatuksensa olivat aivan toisensuuntaiset kuin se nykyään tavallisin käsitys ekspressiivisyysargumentista, jonka yllä alaluvussa 4.1.1 esittelin. Kalima kirjoitti:

”On yleisesti tunnustettua, että etymologisissa yhdistelmissä on sangen määräävänä seikkana myös verrattavien sanojen semasiologinen erikoisluonne. Jos meillä on rinnan kaksi äänteellisesti ja merkityso pillisesti tyydyttävää sanayhdistelmää, mutta merkitys toisessa tapauksessa on onomatopoeettinen, deskriptiivinen tai yleensä helposti liikkuva ja vailla lujaa kiinnekohtaa, toisessa taas täsmällinen, teknillisesti tarkka ja suppeasisältöinen, niin on todennäköisyyden aste näissä tapauksissa hyvin erilainen – siinähan ei ole mitään uutta. Merkityksen yhtäpitävyys painaa toisessa tapauksessa paljon enemmän kuin toisessa ... moni itsessään aivan nuhteeton etymologia, joka perustuu merkityso pillisesti huonompaan ainekseen ja josta

tavallisesti jätetään kysymysmerkki pois, on paljon epävarmempi kuin esim. slav. *pazderъ* > suom. *päistär*, jossa merkitys painaa verrattain paljon ja tekee mielestäni yhdistelmän luotettavaksi, huolimatta siitä, ettei tässä etymologiassa äänteellinen vastaavaisuus ensi tavuun nähden ole yhtäpitävä ennestään tunnettujen suhteiden kanssa.”

Kaliman mukaan ekspressiiviset sanat ovat ”merkitysoylyisesti huonompaa ainesta” ja sinänsä epäluotettavia, kun taas muitten sanojen välille voi sallia ennestään tuntemattomiakin äännesuhteita etymologian siitä kärsimättä. Tämä on ymmärrettävä siltä kannalta, että itämerensuomen slaavilaislainojen substituutiosuhteissa oli 1920-luvulla vielä paljon tutkittavaa: uusien substituutiosääntöjen löytämisessä on turvauduttava ennen kaikkea äänteellisesti konservatiiviseksi tunnettuun ei-ekspressiiviseen sanastoon. Sen sijaan toinen Kaliman ilmaisema ajatus, että äännevastaavuuksiltaan moitteettomia rinnastuksia tulisi epäillä vain sanojen ekspressiivisiksi epäiltävien merkitysten takia, on tarpeeton ja sen seuraaminen johti etymologeja harhaan vuosikymmenten ajan.

1930-luvulle tultaessa nuori fennougristipolvi vastusti yhä innokkaammin nuogrammatiikan ankaraa äänteellisten vastaavuuksien vaatimusta etymologiassa. Äännekriteerien tiukkuudesta tinkiminen ei kuitenkaan lisännyt kannatettujen lainaetymologioitten määrää, sillä uusia lainoja ei haluttu etsiä. Kaliman (1920) muotoileman iskulauseen ”oikeutta myös merkitykselle!” toisti Mägiste artikkelissa *Kõhklemaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul* (1932). Samanlaisia puheenvuoroja käyttivät myös Kettunen (1927: 28), Collinder (1932a) ja Hakulinen (1934). Mägiste nimesi lainasanatutkimuksessa kaksi pääongelmaa: äännekriteerin suosimisen merkityskriteerin kustannuksella sekä lainaetymologioitten suosimisen omaperäisten selitysten kustannuksella. Ensin mainitun suhteen Mägisten argumentit tuovat maailman kielitieteestä mieleen Hugo Schuchardtin (1922) nuogrammatiikan kritiikin; vrt. myös Itkosen (1961: 179–80) myöhempiin, strukturalismin teorian jo tarkentamiin käsityksiin.

Vanhinten lainojen tutkimusta ohjasi Mägisten (1932: 129–35) mielestä nuogrammaatikkojen poikkeuksettomien äännelakien periaate vailla sitä henkireikää, minkä muilla kielentutkimuksen aloilla antoi tieto kielellisen analogian, kansanetymologian, kontaminaation ja erilaisten kulumisten ja sekaantumisten mahdollisuuksista. Erityisen selvänä ero Mägisten mukaan piirtyi vertailtaessa variaation rikkautta suomen tai viron murteitten nuorten lainasanojen äänneedustuksessa siihen ehdottomaan, ”puhtaan teoreettiseen”²⁵ säännön-

²⁵ ”Teoreettinen” merkitsee Mägistellä tässä ilmeisesti ’ideaalista’, mikä ei liity sanan demagogiseen käyttöön, jossa historiallisen kielitieteen empiiristä arvoa vähäteltiin. Esimerkiksi Schmidt (1930: 81) väitti, että lt *kunigas* ’pappi’ on uskottavampi sm *kuningas*-sanan originaali kuin kgerm

mukaisuuteen, jota kantasuomen lainaetymologioilta edellytettiin. Mägiste vaatikin luopumista siitä illuusiosta, että jokaisen lainan jokainen äänne täysin heijastaisi originaalin äänneasua. Hän ei vielä käyttänyt käsitettä ekspressiivisyys, vaikka linnunnimien yhteydessä mainitsikin, että niissä on ”vördlemisi sagedane häälikumetafoor” (mts. 138).

Molemmat Mägisten nimeämät ongelmat nivELYVÄT hänen kritiikissÄnsÄ oletettua lainanantajakielilÄhtöisyyttä kohtaan lainasanojen äännepiirteitten selittÄmisessÄ. Vaihtelu balttilaislainojen sanansisÄisten tenuisten edustuksessa (sm *kelta* ← lt *gelta* ’keltavÄri, -tauti’ mutta sm *pirtti* ← lt *pirtis* ’sauna’) saattaa Mägisten (1932: 136–40) mukaan luontevasti selittyÄ seurauksena itÄmerensuomen klusiilien pituuden vapaasta variaatiosta, jota esiintyy esim. balttilaislainassa sm *malka* ~ vi. *malk* ’kalikka, kurikka’ < *malkka. Juuri nÄin esitti asian samana vuonna myös Collinder (1932: 123–66).²⁶ Tavallista itÄmerensuomessa on myös etu- ja takavokaalin vaihtelu, joten myöskÄän lainavartalon vokaalin etisyys tai takaisuus (sm *varpunen* ~ vi murt. *vÄrblane* id.) ei saisi olla niin mÄÄrÄÄVÄ kriteeri, ettÄ sen takia kannattaisi ryhtyÄ monimutkaisiin oletuksiin eri apofonia-asteitten rinnakkaislainautumisesta tai kahden laina-alkulÄhteen kontaminaatiosta, kuten Ojansuu (LSBK) oli tehnyt.

Mägiste (mts. 135–6) uskoi, ettÄ suomalais-ugrilAisten kielten tuntemuksen lisÄÄntyminen *vÄhentÄisi* lainojen mÄÄrÄÄ, kuten edeltÄneitten vuosikymmenten aikana oli hÄnen mielestÄän tapahtunut, kun turhaan balttilaislainoina pidetyt sanat kuten *kataja*, *laiva* ja *metsÄ* paljastuivatkin omaperÄisiksi. Yli kahdeksan vuosikymmentÄ myöhemmin tiedÄmme, ettÄ Mägiste erehtyi pahasti, sillä sekÄ uralilaisten ettÄ indoeurooppalaisten kielten tutkimus on osoittanut itÄmerensuomessa olevan moninkertaisesti *enemmÄn* lainoja kuin 1930-luvulla luultiin. HÄnen valitsemansa esimerkkisanat ovat kaikki osoittautuneet lainoiksi ja niihin tuolloin yhdistetyt etÄsukukielten vastineet nÄennÄisiksi. Mägisten ehdottama äännekriteerien hÖllentÄminen oli etymologiassa vallitseva trendi noin neljÄnkymmenen vuoden ajan,²⁷ mutta osoittautui sitten kestÄmättömÄksi. TÄmÄ ei toki vÄhennÄ Mägisten merkityskriteereille asettamien vaatimusten arvoa.

*kuningaz, koska viimeksi mainittu on vain ”teoreettisesti rekonstruoitu” muoto. Arkeologi Francis Balodis (1944b) perusteli arkeologian ylemmyyttÄ kielitieteeseen nÄhden: ”sprÄkvetenskapen ... endast Äger ett hypotetiskt, genom lÄrt teoretiserande vunnat material”

²⁶ Karsten (1937c: 41) pÄinvastoin torjui Collinderin ajatuksen ”nuorgrammaatikoille tyypillisenÄ analogiaselityksenÄ”! TÄllainen sananvalinta osoittaa, ettÄ *nuorgrammaatikko* sopi jo 1930-luvulla leimaksi vastustajan otsaan.

²⁷ Vrt. alempana (4.3.1.5) kuvattuihin Kaliman, Mikkolan, Kiparskyn, Hakulisen ja Sauvageot’n nÄkemyksiin. Koivulehto (1999c: 174–5) on vakuuttavasti osoittanut vÄitetyn sattumanvaraisuuden lainojen äänne-edustuksessa lähinnÄ metodin epÄtarkkuuden aiheuttamaksi harhaksi; vrt. myös HeikkilÄ (2014: 33–36).

Myöhemmissä töissään Mägiste väljensi ennen kaikkea johdosetymologioille esitettäviä vaatimuksia. Sanasta *rako* Mägiste (1952: 113–4) kirjoittaa:

”[T]ekisi mieli olettaa, että käsittelemämme ims. vartalo ei olekaan lainaa, vaan alkuaan oimintakeinen deskriptiivisana. Ottaen huomioon esim. mitä Hakulinen on deskriptiivisanoista sanonut teoksessaan SKRK II ss. 18 – 20 ja vedoten semmoisiin johtoparalleleihin kuin *purista – puro* (oik. alkukaan ’purina’), *romista – romu*, *komista – komo* ym., voi pitää erittäin luonnollisena, että rako-sanakin on pelkästään onomatopoeettisen **rakista* verbin nominijohdannainen, vaikka tällaista verbiä ei olekaan Lönnrotin sanakirjassa ... riittää, että vastaava verbi *ragisema* (*ragama*, *rogisema*) ’lärmen, prasseln, rasseln, knistern’ ... on virossa hyvin tavallinen.”

Mägistelle lainaoletuksen kyseenalaistamiseen riitti, että itämerensuomessa on *o*-johdoksen lähtömuodoksi äänteellisesti sopiva onomatopoeettinen verbi, vaikka levikki viittaa nominin ensisijaisuuteen. Hän ei pohtinut lainkaan mahdollisuutta, että vi *ragisema* ’ratista, rätistä, ritistä, rutista’ ~ *pragisema* ’ryskyä, ryskää, rytistä, räiskii jne.’ voisi olla deskriptiivistynyt johdos sanasta *ragu* ~ *pragu* ’rako, halkeama; särö’, jonka lainaselitys on äänteellisesti ja semanttisesti moitteeton. Deskriptiivisyys itse oli Mägistelle argumentti laina-alkuperää vastaan. Tässä hän ei ollut yksin, kuten viittaus Hakuliseenkin osoittaa. Muita samanlaisia deskriptiivisiä etymologioita esittivät esimerkiksi Kettunen ja Bergsland (vrt. Suhonen 1989b). Vielä enemmän fennougristisen etymologian kehitykseen vaikutti suomalaisten etymologisten sanakirjojen SKES:n ja erityisesti SSA:n toimituskuntien mieltymys omaperäisiin onomatopoeettis-deskriptiivisiin selityksiin (vrt. Nikkilä 2002: 127–31, Jarva 2003: 12, 25).

Nuorgrammatiikan kaudella ekspressiivisiltä vaikuttavien sanojen alkuperän tutkimukseen ei ollut välineitä ja niitä pidettiin yleisesti kielihistorian kannalta mielenkiinnostomina, lyhytikäisinä muodostumina (vrt. Jarva 2003: 19). Deskriptiiviset ja onomatopoeettiset selitykset toi fenn(ougr)istiseen etymologiaan 1940-luvulla Ahti Rytkönen, joka kuitenkin ei ollut aikanaan auktoriteetti vaan pikemminkin toisinajattelija (vrt. Tainio 1995). Rytkönen ei erityisesti vierastanut lainaselityksiä, esimerkiksi sanan *vaikku* germaaninen etymologia on hänen esittämänsä. Rytkönen (1949: 46) kannatti *rako*-sanana ilmiselvää balttilaisperäisyyttä, huomauttaen sen todistavan, että deskriptiivisanatkin lainautuvat. Tässä Rytkönen oli oikeassa ja hänen sukupolvensa arvovaltaisemmat kielentutkijat lähtivät väärille jäljille.

Nuorgrammaatikkojen ansiosta Donnerin ajan juuriselysten foneettiset rajoitukset oli ymmärretty, mutta sodanjälkeisessä fennougristiikassa vähitellen yleistyneet ekspressiiviset selitykset merkitsivät osittaista paluuta niitten suuntaan. Taustalla vaikutti sanaston kielensisäistä uudistumista korostava ajattelutapa. Ratkaiseva väärinkäsitys oli sanoille kuuluvan synkronisen

ominaisuuden, deskriptiivisyyden, mieltäminen alkuperänselitykseksi, joka salli säännöllisten äännesuhteitten vastaiset oletukset. Esimerkiksi SSA esittää tyypillisesti sanueen deskriptiivisyyden sulkevan pois niin lainaetymologiat kuin etäsukukielten vastineetkin (Nikkilä 1997, 2002, Jarva 2003: 25, 97–98). Kun vielä deskriptiivisanojen välisiä suhteita ei mielletty johdossuhteiksi, ei niistä osattu etsiä edes kantasanaa.

Onomatopoeettisuus puolestaan voi olla niin alkuperänselitys kuin sanan jälkisyntyinenkin (sekundaari) ominaisuus, mutta jälkimmäinen mahdollisuus usein unohtui (vrt. Jarva 2003: 95). Hintikka (2008: 10) huomauttaa kielen-tutkijoitten päätyneen kehäpäätelmiin: ”Esimerkiksi nimen *teeri* lukuisat murrevariantit (*tetri*, *teiri*, *töyri* jne.) on selitetty syntyneen onomatopoeettisen variaation pohjalta, ja toisaalta tällä varianttien paljoudella on todisteltu nimen *teeri* todella olevan onomatopoeettinen”. Kysymys on kuitenkin aivan säännöllisestä vaihtelusta suomen murteissa, vrt. *eklen* ~ *eilen* ~ *öylen* (vrt. Salminen 2010: 348–9). Matti Larjavaaran (2004: 471) mukaan teeren ääntelyllä ei ole mahdollista selittää sanaa *teeri*. (Vrt. myös Anttila 1997a, Jarva 2003: 12.)

Nykytutkimuksen näkökulmasta ”deskriptiivisen alkuperän” voi ymmärtää johdosetymologiana, jolle ekspressiivisyyden oletus mahdollistaa poikkeamisen tavanomaisista äännekkriteereistä. Tällaisten selitysten yleistyessä 1900-luvun jälkipuoliskolla ekspressiivisyyttä ei kuitenkaan osattu vielä luotettavasti tunnistaa eikä deskriptiivisanoille mahdollisten äännevaihtelujen rajoja ollut vielä yritettykään kartoittaa. Ekspressiivisiksi tulkittavien äänneyhtymien sekä ekspressiivisanastossa esiintyvien äännevaihteluitten runsaus ja moninaisuus kielessä tarjoavat ikonisten selitysten etsijälle niin paljon satunnaisia vertailukohtia, että ilman kriittistä metodia hän eksyy helposti omnikomparatistimin poluille. Ääri rajoille joutuivat tutkijat, jotka pyrkivät selittämään selvästi ei-ekspressiivisiä sanoja ekspressiivisten juurten ympärille muodostuneitten sikermien aikaisempina jäseninä (esim. Kont 1994, Koponen 1998a; *sikermän* määritelmän on esittänyt Jaakko Sivula 1989). Tällöin jouduttiin jo lähelle Donnerin ja Andersonin käsityksiä (vrt. Aikio 2001b, Koivulehto 2001b: 59–63, 2001e ja Nikkilä 2001b).

Mägisten aikaan ei ekspressiivisten sanojen tutkimuksessa ollut vielä kriittistä metodia, sillä kysymyksenasettelukin oli vasta syntymässä. Hän oli deskriptiiviselitysten etsijänä samassa asemassa kuin Ahlqvist oli ollut lainasanatutkijana. Näin ollen on ymmärrettävää, että Mägiste (1955a) meni liian pitkälle esimerkiksi väittäesssänsä, että merkittävä osa *-ηk*-yhtymän sisältävistä itämerensuomen sanoista on alun perin ollut deskriptiivisiä mutta sittemmin neutraalistunut: näihin kuuluisivat hänen mukaansa jopa *ankerias* ja *Inkerinmaa*. Mägiste (1960–61, 1962c, 1977) esitti ekspressiiviset etymologiat myös esimerkiksi sanoille *muli*, *vaikku* ’voima’, *lunka*, *kekäle*, *keli*, *kyäs*,

rahtu, ve *kabuta* 'syleillä' ja vi *uba* 'papu'. Lisäksi Mägiste (1959: 171, 1966b: 117, 1977) hyväksyi epäsäännöllisiä, tuskin uskottavia äännekehityksiä myös sanoille *higna*, *panu*, *aitta* ja *irti* esittämiinsä johdosetymologioihin, joita hän ei selittänyt ekspressiivisyydellä.

4.3.1.5. Kaliman ja Niemisen käsitykset ja kiistat

Kalima esitti lainojen substituutiosuhteet lähes samoin kuin Thomsen. Hänkin torjui vokaalisuhteen kba $\bar{a} \rightarrow$ ksm a (kohta 16) ja siihen perustuvat etymologiat *apila*, *lapio* ja *lava* (IBL 67). Koivulehto (1990b: 152, 1993d: 402, 2000a: 105) on korjannut Kaliman virhearvion, mutta erehtynyt väittäessään, että tämä oli luullut ieur $\bar{a}$:n ja $\bar{o}$:n langenneen yhteen kba $\bar{o}$:ksi. Tosiasiassa Kalima (IBL 66–67 ja 72) ymmärsi näitten vokaalien erillisyyden, joka on säilynyt kaikissa balttilaisissa kielissä. Kalima vain rekonstruoi Thomsenin esikuvaa (vrt. kohdat 16–17) seuraten kantabalttiin lt o :n ja lv $\bar{a}$:n edeltäjäksi $\bar{o}$:n siinä missä useimmat baltologit (esim. Stang 1966: 24, 37, 47, Dini 1997: 56) rekonstruivat $\bar{a}$:n. Vastaavasti Kalima oletti lt uo :n ja lv o :n edeltäjäksi kba uo :n, jonka paikalla baltologeilla on $\bar{o}$. Hän tosin katsoi kba $\bar{o}$:n (p.o. $\bar{a}$) edustavan paitsi ieur $\bar{a}$:ta myös osin ieur $\bar{o}$:ta (IBL 66), mutta mainitsi silti kaikki ieur $\bar{o}$:n edustukset balttilaislainoissa kba uo :n (p.o. $\bar{o}$) yhteydessä (IBL 72).

Eräät BFB:n jälkeiset havainnot kuitenkin pääsivät Kaliman kirjaan. Hän hyväksyi Paasosen esittämän substituution kba $gn \rightarrow$ ksm tn (IBL 182) ja piti mahdollisena myös poikkeuksellista sibilanttisubstituutiota Mikkolan etymologiassa sm *karsta* 'villanmuokkausväline' $\leftarrow$ lt *karšti* 'karstata villoja, häkilöidä pellavia; sukia hevosta' (Kalima 1929: 134, IBL 108–9). Kaliman perustelu jälkimmäiselle ei kuitenkaan ole todennäköisin mahdollinen. Hän katsoi ba $-ršt$ -n substituoituneen $-rst$ -illä, koska kohdekielessä ei ehkä ollut $-ršt$ -yhtymää. Näin kuvasi substituution myös Liukkonen (BF 96). Vasta Gheno (2004: 29) on tarjonnut uskottavamman selityksen: vksm $*-ršt$ - on äännefysiologisista syistä jäänyt $\check{s} > h$ -muutoksen ulkopuolelle ja muuttunut $-rst$ -ksi. Lukusanalle *tuhat* Kalima (IBL 171) piti muinaispreussin muodon *tūsimtōns* id. pohjalta todennäköisenä balttilaista lähtöasua $*tušant-$, jolloin ei tarvitsisi olettaa kba *kst*-lle epäsäännöllistä edustusta (kohta 28).

Kalima esitti Būgan (AS 42) etymologioitten *leuka* $\leftarrow$ lt *liauka* 'kaularauhanen, risa' ja *reuna* $\leftarrow$ lt *briauna* 'syrjä, reuna, pieli, hamara' pohjalta vokaalisuhteen kba $eu (> lt, lv 'au) \rightarrow$ ksm eu (IBL 75), josta hän oli kirjoittanut jo aiemmin (Kalima 1928a: 103–4, 1928c). Nieminen (1945a: 52–55) pyrki kumoamaan *eu*-sanojen balttilaisperäisyyden, joka tuki hänen vastustamaansa kantabalttilaista ajoitusta lainoille, sillä kba *eu* on varsin varhain muuttunut balttilaiskielten *au*-diftongiksi ja sitä edeltävän konsonantin

liudennukseksi. Nieminen oletti *ā*-feminiinien yksikön nominatiivin päätteen olleen kantabalttissa *-*ō*, sillä Thomsenin ja Kaliman tavoin hänkin projisoi liettuan pitkien vokaalien laadun kantabalttiin. Tähän rekonstruktioon ei sovi *reunan* ja *leuan* toisen tavun *a*. Kulonen (1988) pyrki kiertämään Niemisen vastustuksen ehdottamalla, että myöhempi balttilainen *au* on voinut liudentuneen konsonantin jäljessä substituotua kantasuomeen etisempänä, mutta tämä herättää kysymyksen, miksei substituution tuloksena ole ***rāynā* tai ***rōynā* (vrt. jo Uotila 1986b: 215). Kulosen lisäys on tarpeeton, sillä baltologien yleisen käsityksen (esim. Dini 1997: 82) mukaan päätteen *asu* on kantabalttissa ollut *-*ā*, eikä *eu*-sanojen kantabalttilaiselle alkuperälle näin ole äänteellisiä esteitä.

Setälän esittämiin tapauksiin perustuen Kalima ei enää pitänyt *ti* > *si* -muutosta ehdottomasti poissuljettuna vanhoista germaanisista lainoista (IBL 55–56). Tämä kanta ja Setälän ehdottamat lainaetymologiat eivät kuitenkaan päässeet fennougriistiikan tai lainasanatutkimuksen perusesityksiin ennen Koivulehtoa (Zsirai 1937: 299–300, SKRK, Kylstra 1965, Hajdú 1966: 31–32). Heikommalla pohjalla olivat Kaliman ajatukset niin ba *st* ja *zd* -yhtymien edustuksesta (IBL 59) kuin itämerensuomen *ai* ~ *ei* -diftoingivaihtelustakin (IBL 72–74), joita hän perusteli Setälän epäonnistuneella ja osin jo kumotulla astevaihteluteorialla. Sen ohjaamana Kalima muun muassa oletti sm *ht*:n ainoaksi lt *st* ja *zd* -yhtymien säännölliseksi edustajaksi, vaikka oikeastaan säännöllinen edustus on sm *st* (vrt. aikalaiskriittikkiin Mägiste 1936a).

Uusista Kaliman balttilaislainoille ehdottamista äännekretereistä tärkein on sananalkuisen *st*:n edustuminen *s*:nä. Lainanantajakielen sananalkuisista konsonanttiyhtymistä Thomsen oli olettanut itämerensuomessa edustuvan vain viimeisen konsonantin (kohta 11), mutta Kalima (1930, 1933b) osoitti, että vanhimmissa lainoissa ainakin balttilaiskerrostumaan saakka (*sakara*, *sammas*, *saparo*, *seiväs*) *st*- voi edustua myös *ims s*-nä. Substituutiosuhde hyväksyttiin ja sen tärkeys ymmärrettiin kuitenkin vasta vuosikymmeniä myöhemmin, kun Koivulehto yhdisti sen eroihin kontaktikielten äännejärjestelmissä ja tunnisti ilmiön germaanisista lainoista. Samanlaisen vastaanoton sai toisen sananalkuisen konsonanttiyhtymän edustusta koskenut arvio, jonka esitti Mägiste (1923) *kutsua*-verbin etymologian (← lt *kviesti* : *kviēcia* 'kutsua, haastaa (oikeuteen), pyytää, kehottaa') yhteydessä ehdottamaan substituutioon kba *kvV-* → ksm *ku-*. Kalima ei maininnut sitä IBL:ssa ja Mägiste luopui siitä EEW:ssa (s.v. *kutsuma*), mutta Koivulehto (1986b: 272–4, 1997a: 23) otti sen uudelleen esille ja löysi konsonantinjälkeisen *v*:n edustukselle paralleelin slaavilaislainasta sm *hosia* ← ven *хвой* id.

Nieminen (1934) nosti keskusteltavaksi lainanominien morfologisen substituution ensimmäisessä laajassa artikkelissansa. Hän esitti laajasti perustellen,

että balttilaisista $\bar{a}$ -deklinaation feminiineistä lainautuneet nominit voi kaikki palauttaa lähtökielen nominatiivimuotoihin ja niitten päätevokaalin vaihtelu itämerensuomessa (kohdat 37–38) heijastaa lähtökielessä vallinneita äännesuhteita, joitten pohjalta Nieminen identifioi tämän kielen muinaiskuuriksi. Niemisen olettamassa muinaiskuurissa päätepainoisten $\bar{a}$ -feminiinien paino olisi siirtynyt päätteeltä vartalon ensi tavuun kuuluvalle pitkälle vokaaliainekselle,²⁸ mutta jääneen lyhyen vokaaliaineksen jälkeen päätteelle. Näin hän edellytti kantabaltin $\bar{a}$:n tuottavan lainoissa pitkän ensitavun vokaaliaineksen jälkeen aina A :n ja lyhyen painottoman vokaaliaineksen jälkeen o :n. Nieminen ei sallinut mitään poikkeamia lähtömuodon sijassa tai numeruksessa, mitä hän perusteli lainasanoja välittäneitten yksilöitten hyvällä lähtökielen taidolla, jonka ansiosta nämä hahmottivat balttilaiset sijamuodot ongelmitta.

Hypoteesinsa todistamiseksi Niemisen oli vahvistettava sitä tukevia epävarmoja laina oletuksia ja kumottava sitä vastaan puhuvat rinnastukset. Thomsen oli epäillyt sanojen *tuura* ja *kulo* balttilaisperäisyyttä, sillä ei osannut selittää niitten balttilaisten lainaoriginaalien (lv *dūre* 'nyrkki; tuura; kanki; taltta' ja *kūla* 'kuiva edellisvuotinen ruoho') alkuperää. Balttilaisten kielten tuntijana Nieminen (1934: 15, 25–26) onnistui osoittamaan latvian sanoille sekä oletetulle lainaoriginaalille äännteellisesti paremmin sopivat vastineet liettuaasta (*dūra* 'kanki, tuura' ja lyhytvokaalinen *nuo|kulos* 'Schwingelhede') että niitten omaperäisyyttä todistavat verbikorrelaatit. Sanan *heimo* (← lv *sai-me* 'talonväki; perhe') johtamattomaksi asuksi Nieminen selitti murremuodon *heima*. Uudet ja edelleen hyväksyttävät etymologiat Nieminen esitti sanoille *kupo* (← lt *guba* 'heinäsuova; keko (lyhteitä)', mts. 27) ja *näivä* (← lt *neiva* 'vaikea sairaus; riutuminen', mts. 14). Täysin mahdottomana ei voi pitää myöskään Niemisen (mts. 36–37) kannattamia germaanisista lainaselityksiä sanoille *napa* ja *tapa*, joitten balttilaislähtöisyys ei sovi hänen hypoteesiinsa. Niemisen kriteeriä $\bar{a}$ -feminiineistä lainautuneille sanoille on kannattanut vain Liukkonen (BF 162), joka kuitenkin sovelsi sitä omiin etymologioihinsa varsin vapaasti: esimerkiksi *lanko*-sanan *o* on Liukkosen (BF 80, ~ lt *nuolanka* 'die nächsten Verwandten des Ehemannes') mukaan toissijainen "kuten sanassa *heimo*", mutta alkuperäistä muotoa ***lanka* hän ei itämerensuomesta osoittanut.

Kalima (1935b) piti Niemisen edellyttämää uskollisuutta yksikön nominatiivimuodolle mahdottomana lähtökohtana. Nominatiivilähtöisinä ei esimerkiksi voi pitää useimpia A -loppuisina lainautuneita liettuan *as*-maskuliineja vastaavia muotoja (kohta 31). Thomsen oli suhtautunut kysymykseen liberaalisti, ehdottaen lainanominien mahdollisiksi lähtömuodoiksi yksikön

²⁸ Balttilaisten kielten yhteydessä pitkällä vokaaliaineksella tarkoitetaan paitsi pitkiä vokaaleita ja diftongeita, myös yhteen tavuun kuuluvia vokaalin ja likvidan tai nasaalin yhtymiä.

ja monikon nominatiivia, yksikön akkusatiivia sekä vielä paradigman pohjalta abstrahoitua vartaloainestakin (kohta 29).²⁹ Kalima (IBL 77) vielä kohotti vapausastetta: ”... eivät kaikki lainat sanan loppua myöten kuvasta mallina ollutta taivutusmuotoa. Useissa tapauksissa sana on vapaasti liittynyt johonkin kielen omaan sanatyyppiin tai suomalaisella johtimella pitentynyt”. Kalima (1933a) oli aiemmin huomauttanut, että balttilaisen *as*-päätteen tilalla on itämerensuomen *e*-vartalo sanoissa *reisi* (← lt *rietas* ’reisi, lanne; kinkku’) ja *lunki* (← lt *lunkas* ’niini’) sekä esittänyt kaksi uutta etymologiaa, joissa vallitsee sama suhde: *orsi* ← lt *ardas* ’pellavien kuivatusorsi’ ja *virsi* ← ba **virda-* (pr *wīrds* ’sana’). IBL:ssa Kalima onnistui parissa tapauksessa (*harmaa*, *kappale*) parantelemaan Thomsenin epävarmoina pitämiä substituutio-oletuksia selittämällä balttilaisten pääteainesten korvautuneen vastaanottajakielen johtimilla.

Kaliman kanta lainasanojen pääteainesten vapaasta mukautumisesta lainansaaajakielessä muistuttaa hyvin läheisesti Mägisten käsityksiä, vaikka mitään mainintaa nuori virolaistutkija ei IBL:n sivuilla saanut. Mägiste (1932: 140–2) huomautti, että itämerensuomalaisten kielten nuoremmista lainoista näkyy selvästi pääteainesten mukautuneen lainansaaajakielen johtimistoon. Myös Mikkola (1938a: 40–43) esitti samansuuntaisia ajatuksia, joita Kiparsky (1939c: 276) tervehti ilolla: ”nyt hän kerta kaikkiaan tekee lopun aikaisemmin vallinneesta käsityksestä ... että lainasanan loppu vastaa lähdesanan loppua yhtä tarkoin kuin lainan alku lähteen alkua”. Samoin ajatteli Hakulinen (1941: 115). Sauvageot (1973: 35) esitti Jean Melichin kielikontaktiteoriaan viitaten, että balttia osaamattomat tai heikosti osaavat kantasuomalaiset ovat voineet lainata siitä sanoja muodossa, jonka ovat onnistuneet kuulemaan, minkä takia useat nominatiivissa *s*-loppuiset substantiivit ovat lainautuneet ilman tuota loppukonsonanttia.

Nieminen erosi kaikista muista aikansa tutkijoita ehdottomuudessansa lainan ja sen lähtömuodon äänneellisen ykseyden suhteen. Sen yhteydessä hän korosti oppineisuuttansa balttilaisten kielten äännehistorian alalla:

”useiden lainasanojemme äänneasu on lopputavua myöten melko tarkalleen selitettävissä, kunhan emme vertaile niitä tähänastiseen, tieteellisesti nurinkuriseen tapaan niiden nykyisiin balttilaisiin vastineisiin, vaan näiden lainauksen aikana

²⁹ Hajahuomioina Thomsen esitti muitakin lähtömuotoja. Alaviitteessä (BFB 113) hän suorastaan spekuloi, että sm *harmaja* ~ *harmaa* (← lt *širmas* id.) olisi voinut lainautua latvian määräistä adjektiivin taivutusta (*sirmājis*, p.o. *sirmais*) vastaavasta muodosta. Tämä kaikissa nykybalttilaisissa kielissä esiintyvä kategoria on syntynyt demonstratiivipronominin *jis muotojen liittymisestä adjektiivimuotoihin. Oletus ei ole uskottava. Vielä erikoisemman hypoteesin esitti Collinder (1928b: 371–3) numeraalin *tuhāt* lähtömuodosta: balttilaisesta akkusatiivista olisi omaksuttu numeraalin kantasuomalainen akkusatiivi *tušandöm, josta nominatiivi olisi sitten lohjennut irti balttilaista morfeeminrajaa noudattaen.

todennäköisesti käytännössä olleisiin esimuotoihin, jotka ovat rakennettavissa balttilaisten kielten historiallisen tutkimuksen nyttemmin meille tarjoamin keinoin” (Nieminen 1944b: 250).

Tässä yhteydessä Nieminen (1944b: 248) ei enää pitänyt nominatiivia ainoana mahdollisena lähtömuotona, sillä *vaaja*-sanana lähtömuoto näytti olleen maskuliini **vagjas* eikä neutri **vagja*. Balttilaisista *as*-maskuliineista ja *a*-neutreista saattoi Niemisen (1945b: 530) mukaan lainautua *as*- tai *a*-päätteisiä muttei kuitenkaan *o*-päätteisiä muotoja: näin *arto* ~ *aarto* ei voisi olla balttilaislaina. Sm *-o*:n selittämistä itämerensuomalaisen suffiksin avulla hän ei harkinnutkaan, vaikka sanalla on tavallisia *a*-päätteisiä muotoja (sm *arta*) ja *heimo*-sanana hän oli itse johtanut varhaisemmasta *a*-päätteisestä muodosta (ka *heimakunta*).

Nieminen (1956b ja c) pyrki myös määrittämään säännöt kba *a*:n edustukselle lainoissa. Hän palautti Itämerensuomessa esiintyvän kahtalaisuuden *a* ~ *o* jälkitavun vokaalin vaikutukseen: ksm *a* esiintyisi takavokaalin ja *o* etuvokaalin edellä. Tämä sääntö on muutaman kerran Niemisen jälkeen mainittu näitä ehtoja täyttämättömän etymologian vasta-argumenttina (Posti 1960 ja Venckutė 2002: 175). Monet yleisesti hyväksytyt lainat sopivat sääntöön (useimmat *a*-sanat sekä *o*-sanoista sm *lohi*, *louhi*, *morsian*, *oinas*, *rouhia*, *toe*, *torvi*, vi *lohm* sekä Niemisen tulkinnan mukaan myös *orsi* ja *korsi*), mutta eräät, suurelta osin Niemisen jälkeen esitetyt etymologiat näyttävät todistavan sitä vastaan (*a*-sanoista *ahingas*, *hanhi*, *lahti* ja *varsi* sekä *o*-sanoista sm *joutaa*, *kohta*, *kouko*, *lojo*, *ohdake*, *pouta* ja vi *loja*). (Vrt. Kallio 2008.)³⁰

Myöhemmin Nieminen näyttää kuitenkin luopuneen tiukan äänteellisen vastaavuuden vaatimuksesta lainaetymologioissa. Esittäessään etymologiaa *viikate* ← ba **izkaptis* Nieminen (1957c: 28) oli äännevastaavuuksien suhteen jo aivan toisella kannalla:

”Eräs johtavia fennougristejamme huomautti minulle hiljattain, että *viikate* substantiivin etymologiaani on vaikeata hyväksyä, koska itämerensuomalaisen ja balttilaisen sanan ensimmäiset tavut eivät vastaa äänne äänteeltä toisiaan. Tällainen katsantokanta tuntuu kuitenkin oudolta ja odottamattomalta. Kuuluisa Berliinin yliopiston professori A. Brückner (1856–1939), joka oli paljon askarrellut lainasana-kysymysten parissa, korosti monesti sitä seikkaa, että lainasanat eivät ole suinkaan kauttaaltaan originaaliensa peilikuvia, vaan että ne hyvin usein ovat suorastaan niiden todellisia irvikuvia. Näin on asianlaita varsinkin silloin, kun lainanantajakieli

³⁰ Heikkilän (2014: 46) mukaan taas *o* esiintyy lainoissa arjalaisen, balttilaisen tai germaanisen *a*:n jatkajana lähinnä *r*:n ja *n*:n edellä. Tämä sääntö ei ole Niemisen esittämää kattavampi, sillä balttilaislainoissa *o*:ta voi seurata paitsi kba **r* (*korsi*, *morsian*, *orsi* ja *torvi*), myös **u* ~ *v* (*joutaa*, *kouko*, *louhi*, *oinas*, *pouta*, *rouhia*), **j* (sm *lojo*, vi *loja*), **š* (sm *lohi*, *ohdake*, vi *lohm*) tai **k* (*toe*, *kohta*). Näistäkin äänneypäristöistä on vastaesimerkkejä (sm *arta*, *harmaa*, *karsta*, *karve*, *parjata*, *tarha*, *varsi*, vi *varrud*; *karva*, *kauha*, *kausta*, *lauta*, *pauna*, *tarvas*, vi *rahu*; *ahingas*, *hako*, *kaula*, *rainta*, *takiainen*, *vaha*).

ja vastaanottajakieli eroavat koko äänne- ja muotorakenteensa puolesta suuresti toisistaan.”

Myöhemmin myös Joki (1973: 121) asettui vastustamaan Thomsenin ja Kaliman ajatusta, että lainoina olisi voitu omaksua abstrakteja sanavartaloita, jotka eivät edusta mitään taivutusmuotoa. Niemisen ja Joen kanta on ainakin rekonstruktio teknisesti puolustettavissa siltä osin, että poikkeamiin lainojen pääteainesten edustuksissa ei tulisi ensimmäisenä etsiä syytä lähtökielen taivutusmorfologiasta, vaan sekä lähtö- että kohdekielen johdosmorfologiasta. Tähän on tutkimuksella nykyään paljon paremmat lähtökohdat kuin Niemisen kaudella: tutkimuksen edistymistä kuvaan alla kohdassa 4.3.1.9.

4.3.1.6. Lainasanatutkimuksen hiljaisen ajan havaintoja

IBL:n jälkeen käsitykset balttilaislainojen substituutiosuhteista eivät juuri muuttuneet ennen 1980-lukua. Toivonen (1952a: 30–31) esitti, että kba $\bar{o}$ voisi edustua myös sm o :na sanassa *ola* ’piikivi’ ← lt *uola* ’kallio; kalkkikivi’, sillä ainoa varma lt *uo*:n (< kba $\bar{o}$) edustus lainoissa on sm *luuta*, toinen, epävarma tapaus *nuode* (kohta 17), eikä näin suppealta pohjalta vielä voi tehdä mitään sääntöä, joka sulkisi pois muut edustukset. Toivosen ajatusta tukee se, että myös balttilaiset pitkät $\bar{a}$ ja $\bar{e}$ edustuvat osassa lainoja lyhyinä. Koivulehto (1993b: 34) esitti vielä neljänneksi edustukseksi sm *u*:n sanassa *uksi* ← lt *uoksas* ’aukko; onkalo; mehiläispesä(n suuaukko)’ selittäen vokaalin lyhenneen lainattaessa konsonanttiyhtymän edellä.

Diftongien edustusta selkeytti jonkin verran Sennin (1949) huomio, että *taivas* on ainoa Thomsenin balttilaisperäisenä pitämä sana, jossa suomen *ai*-diftongia vastaamaan olisi rekonstruoitava kba *ei* (lt *dievas*, pr *deywis* ~ *deivas* ~ *deivs*, kohta 23), mutta sekä tämän äännesuhteen että merkityksen – balttilaisissa kielissä ’jumala’, mutta arjalaisella taholla myös ’taivas’ – nojalla itämerensuomen sanaa on pidettävä arjalaisperäisenä. Sennin selitystä kuitenkin vastustettiin (Kalima 1950b) eikä se pitkään aikaan saanut fennogristien keskuudessa kannatusta. Myöhemmin Koivulehto (1990: 149) perusteli Sennin substituutioargumentin uudelleen. Liukkonen (1973, BF 19) pyrki selittämään diftongisuhteet ilman tarvetta luopua *taivaan* balttilaisperäisyydestä, mutta joutui turvautumaan varsin monimutkaiseen sarjaan ketjuuntuneita substituutiosuhteita ja äänne­muutoksia.

Posti (1953–54: 9) havaitsi, että lainassa sm *vaha* ← lt *vaškas* id. vallitsevan konsonanttisuhteen lt *šk* ~ sm *h* selittää parhaiten lainan ajoittaminen ennen balttilaista äänne­muutosta *kš* > *šk*. Jo Setälä (1891a: 301) oli epäillyt Thomsenin astevaihteluselitystä (kohta 5) ja Ojansuu (1921a: 40) oli tarjonnut sen tilalle metateesiä kohdekielessä, mutta vasta Posti osasi sijoittaa metateesin

kantabalttiin ja osoitti näin konsonanttisuhteen lt *šk* ~ sm *h* säännöllisen substituution tulokseksi.

Posti (mts. 45–46) myös perusteli *tytär*-sanana balttilaisetyologiaa (← lt *duktė* id.), jonka tekee erikoiseksi, että kba *kt*:tä edustaa odotuksenmukaisen *ht*:n sijasta sm *tt*. Sekä konsonanttiedustuksen että itämerensuomen sanan etuvokaalisuuden Posti liitti balttilaisen sanan pääpainon sijoittumiseen jälkitaavulle. Argumentti on mielenkiintoinen ja sitä tukee muitten kba *kt*:n sisältäneiden sanojen (lt *jungtas* 'yhdistetty' → sm *juhta*, lt *suktas* 'väännetty ym.' → sm *suhta*) alkupainollisuus (maskuliinin nominatiivin päätte *-as* ei liettuassa ole koskaan painollinen). Todistettuna sitä ei kuitenkaan voi pitää. Uotila (1985: 314) selitti ksm muutoksen *kt* > *tt*:n paralleeleilla muusta sanastosta (sm *mätäs* = psaa *miekta* 'mätässara' ym.). Kummassakaan tapauksessa *tytär*-sanana balttilaisperäisyyttä ei ole syytä epäillä. Kolmatta periaatteessa mahdollista selitystä, balttilaislainan myöhäistä leviämistä eteläviron kautta, ei kirjallisuudessa ole vielä esitetty.

Kiparsky (1968b) toi ensimmäistä kertaa balttilaislainojen substituution yhteydessä esiin sen Erkki Itkosen kannattamaksi mainitsemansa huomion, ettei varhaiskantasuomessa ehkä ollut *ā*-vokaalia.³¹ Jo tästä Kiparsky katsoi seuraavan, että kba (= ieur) *ā* korvautui ksm *ō*:lla. Näin vihdoinkin päästiin eroon tarpeesta rekonstruoida balttilaiseen lainanantajakieleen *ō* ieur *ā*:n edustajaksi: ”Koska sekä balttilainen että kantasuomalainen fonologinen järjestelmä perustui pitkien ja lyhyiden vokaalien oppositioon, niin valittiin lähin pitkä vokaali”. Vaikka Kiparsky ei päätellyt tästä edelleen, että myös ims *a* käy kba *ā*:n edustajaksi lainoissa, merkitsi hänen artikkelinsa silti suurta askelta metodin kehitykselle: termit *fonologinen järjestelmä* ja *oppositio* osoittavat strukturalismin viimein saapuneen itämerensuomen lainasanojen tutkimukseen. Vielä Nieminen (1957: 28) oli kirjoittanut *foneettisesta järjestelmästä*.

4.3.1.7. Koivulehto strukturalistisen lainasanatutkimuksen uranuurtajana

Strukturalismi syntyi jo 1900-luvun alun kielitieteessä. Sen ensimmäinen aalto liittyi pyrkimykseen kohottaa synkroninen kielentutkimus alisteisesta asemastaan, mutta mukana oli alusta lähtien myös diakronisen tutkimuksen tekijöitä (Windisch 1988: 31–75). Niinpä strukturalismi tuli fennougriistiiikkaankin Ravilan ja Erkki Itkosen äännehistoriallisten tutkimusten kautta jo 1930-luvulla (esim. Kiparsky 1932, Ravila 1932, Posti 1936, Itkonen 1939; Postista

³¹ Meri Lehtinen (1967) mainitsee käsityksen pitkien avointen vokaalifoneemien puuttumisesta varhaiskantasuomesta ”perinteisenä”, mutta aiempia mainintoja siitä en ole onnistunut kirjallisuudesta löytämään. Vielä Erkki Itkonen (1946) palauttaa *ā*:n ja *ā̃*:n kantasuomeen.

vrt. Häkkinen 2008: 165, Ravilasta Pallasvirta 2009), mutta lainasana-tutkimuksen onnistui herättämään pitkäaikaisesta horrostilastaan vasta strukturalismin jälkimaininki 1960-luvun lopulla. Strukturalistisen lainasana-tutkimuksen uranuurtaja oli germanisti Jorma Koivulehto.

Koivulehto ei itse nimittänyt tutkimusmetodiensa strukturalistiseksi, aivan kuten Thomsenkaan ei töissäänsä käyttänyt sanaa nuorgrammatiikka. Koivulehto (1977b, 1981d) korosti määrittelevänsä lainakontaktien substituutio-suhteet aiemmasta atomistisesta, foneettislähtöisestä tutkimusparadigmasta poiketen tarkastelemalla lähtö- ja kohdekielen foneemeja osana kahta toisistaan erillistä systeemiä, joilla on omat paradigmaattiset ja syntagmaattiset struktuurinsa. Uusi lähestymistapa käsitteineen on kiistatta strukturalistinen. Koivulehto esitti kolme metodista pääperiaatetta perustellen niitä germaanisilla etymologioillansa; tässä esitän niille vastaavat perustelut Koivulehdon käsittelemistä balttilaisetyymologioista:

1. **Äännejärjestelmien eroavaisuudet.** Sanan lainautuessa kaikki lähtökielen foneemit korvautuvat kohdekielen foneemeilla. Periaatteessa jo Thomsen mainitsi liettuan *s:n* ja suomen *s:n* vastaavuuden yhtä lailla kuin liettuan *ž:n* ja suomen *h:n* vastaavuuden (vrt. kohta 4.3.1.2). Käytännössä ensin mainittua ei pidetty substituutiona samassa määrin kuin jälkimmäistä. Kuitenkin sekä *kba /s/ → vksm /s/* että *kba /ž/ → vksm /š/ (> sm /h/)* ovat samanveroisia substituutioilmiöitä. Kantabaltin */s/* ei nimittäin ollut samassa asemassa kuin varhaiskantasuomen */s/*, vaan eri systeemin foneemi, joka esimerkiksi oli soinnillisuusoppositiossa *kba /z/:n* kanssa, muttei palataalisuusoppositiossa, sillä varhaiskantasuomesta poiketen kantabaltissa ei ollut foneemia */š/*.

Kantabaltin */a/* taas kattoi suuremman osan kielensä vokaalisysteemistä kuin *vksm /a/* omastansa, sillä edelliseen eivät kuuluneet foneemit */o/* ja */ä/*. Näin ollen on täysin odotuksenmukaista, että *kba /a/* edustuu */o/:na* tai */ä/:nä* niin monissa itämerensuomen sanoissa (vrt. Thomsenin luettelon kohdat 14 ja 15). Koivulehdon uusi havainto oli, että myös kantagermaanin */a/* edustuu itämerensuomessa usein */o/:na* tai */ä/:nä*, mikä sekin on odotuksenmukaista, sillä kantagermaanin vokaalisto oli hyvin samanlainen kuin kantabaltin. Tämä kuitenkin merkitsee, ettei usein argumenttina mainittu ensi tavun *o* todista sanan *olut* germaanista alkuperää vastaan eikä balttilaisen puolesta, vrt. *kgerm *aluþ ~ kba *alu*. Samoin aiemmin balttilaisperäisinä pidetyt *kärväs* ja *äes* Koivulehto (1971b: 585–92) yhdisti nyt kantagermaanin muotoihin **harþas* ja **ayibō*.

2. **Fonotaktisten sääntöjen eroavaisuudet.** Eri kielissä ovat mahdollisia erilaiset foneemisyntagmat ja -kombinaatiot eikä niiden rajoituksia voi suoraan

johtaa kielten foneemivalikoimista. Esimerkiksi kantabaltissa konsonanttityhtymät /-tj-/ ja /-dj-/ olivat mahdollisia, mutta varhaiskantasuomessa eivät. Näin ollen niitten korvautuminen (kantabaltista puuttuneella) geminaatta-affrikaatalla /-ćć-/ (> sm /-ts-/) oli odotuksenmukaista, eikä tämän substituutiosuhteen näennäinen outous käy argumentiksi sanojen *metsä* ja *kutsua* balttilaista alkuperää vastaan (Koivulehto 1986b: 272–4). Konsonanttityhtymät eivät korvautuneet yksinkertaisella affrikaatalla /-ćć-/, joka kvantiteetiltaan erosi niistä enemmän.

3. **Morfeeminrajojen liikkuvuus.** Aiemmat johdetut muodot uudelleenjärjestyvät kielessä yksimorfeemisiksi johdinten kadottaessa produktiivisuutensa. Tämä on otettava huomioon erityisesti lainaverbejä etsittäessä. Ennen Koivulehtoa vain harvat itämerensuomen verbit oli tunnistettu lainoiksi, koska niistä ei ollut osattu erottaa hämärtynttä omaperäistä johdinta alkuperäisestä lainavartalosta. Tällainen on esimerkiksi *kestää* < vksm *kenti- t. *keńć- ← ba *kentja- (> lt *kešti* : *kenčia* 'kärsiä, sietää, sallia'), jossa sm *-tä*- edustaa varhaiskantasuomalaista suffiksimorfeemia, jonka Koivulehto on osoittanut myös germaanisperäisistä lainaverbeistä (Koivulehto 1986b: 279–80; vrt. myös Koivulehto 1998b: 425–6 ja 1999c: 273).

Koivulehto onnistui mullistamaan käsitykset itämerensuomen lainasana-kerrostumien suhteellisesta kronologiasta, mikä ei ollut ainoastaan uuden, kokonaisvaltaisen metodin ansiota. Hän löysi tutkijanuransa aikana satoja lainaetymologioita ennen kaikkea osoittamalla substituutiosuhteita, joita aiemmat tutkijat eivät olleet osanneet tai halunneet hakea. Ensimmäisissä lainatutkimuksissansa Koivulehto (1971c: 380–3) kumosi käsityksen, jonka mukaan kaikkien germaanisten lainasanojemme on oltava *ti* > *si* -muutosta ja sen läpikäyneitä balttilaisia lainoja nuorempia. Myöhemmin Koivulehto (1983c: 111–22, 1983d: 137–49) todisti Būgan ja Jacobsohnin olleen oikeilla jäljillä osoittamalla esibalttilaisen lainakerrostuman, joissa edustuvat liettuan suhusibilantteja *š* ja *ž* edeltäneet palataaliset konsonantit (joko ieur *k*, *g*, *gh* tai jokin niitten ja liettuan muotojen välivaihe; vrt. alalukua 4.7.3).

Koivulehto esitti lisähuomioita myös kba *ei*-diftongin edustuksesta (kohdat 23–26). Hän osoitti eräin ei-balttilaisperäisin paralleelein, että lainautumisen jälkeen on kantasuomessa tapahtunut ääntenmuutos *ei* (paremmin *ej*) > *ī*. Näin Koivulehto (1972: 627–8) rinnasti sanat sm *ativo* ja *tiine* suoraan liettuan muotoihin *ateiva* ja *dieni* (kba *ateivā ja *deinī) olettamatta hypoteettisia apofonia-asteeltansa poikkeavia, balttilaiskielistä kadonneita lähtömuotoja, kuten Thomsen oli tehnyt rinnastuksen *liika* ← lt *liekas* 'pariton, liika' selittämiseksi (kohta 24). Pareren (2006a: 36) on ehdottanut, että sm *liika* on voinut

lainautua kba *ei*-diftongin ja sitä nykybalttilaisissa kielissä vastaavan *ie*:n väli-vaiheesta, mutta Koivulehdon selitys tekee tällaisen oletuksen tarpeettomaksi.

Koivulehto (1982b: 262–3) rehabilitoi Thomsenin *metsä*-etymologian (kohta 7) ehdottamalla, että *metsä* < *meccū ← ba *medja- ja *morsian* < *mortjan ← ba *martja- edustavat kantaindoeuroopan äänneyhtymän /-TjV-/ (T = /t/, /d/, /dh/) kahta eri substituutiotyppiä, joilla molemmilla on vastineensa myös germaanisissa lainoissa ja joista ensin mainittu on todennäköisesti vanhempi. ”Voi kuitenkin myös ajatella, ettei tyypeillä aina ole välttämättä olennaista ikäeroa. Kahdenlainen substituutio voisi johtua myös kahdesta eri lainautumisalueesta, joiden kielimuoto reagoi originaalin /-TjV/-sekvenssiin eri tavalla.” Samanaikaisen lainautumisen vaihtoehto edellyttäisi varhaiskantasuomessa substituutioita *mortian (ei siis **mortjan) ja *metjä. *Metsän* kanssa samanaikaiseen kerrostumaan kuuluvat Koivulehdon mukaan germaanisperäiset *maltsa*, *otsa*, *ratsas*, *vitsa* ja *katsoa*, *morsiameen* taas rinnastuvat Koivulehdon germaanisiksi osoittamat *rasia*, *asia* ja *haasia* (mts. 268).

Koivulehto (1979b: 283 ja 1979c: 154) piti Kaliman osoittamaa suhdetta balttilaisen (tai germaanisesta) *a(s)*-taivutusluokan ja itämerensuomen *e*-vartalon välillä (*kirsi*, *reisi*, *virsi*, *varsi*) varhaisen lainan merkinä ja esitti samasta äännesuhteesta paralleeleja myös germaanisista ja arjalaisista lainoista. Koivulehto (1983d: 147, 1992c: 187, 1993d: 405, 2008: 312–3) selitti, ettei *A*-vartalo pitkän ensitavun yhteydessä ollut kantasuomen varhaisimmilla rekonstruktioasioilla mahdollinen tai ainakaan lainoissa suosittu. Selitys on kuitenkin ongelmallinen: yhtäältä toisen tavun väljä vokaali edustuu tällaisen rakenteen yhteydessä eräissä balttilaisia vanhemmissakin lainoissa (*marras*, *porsas*, *varsa*), toisaalta *hirsi* ja *kirsi* ovat nuorempia lainoja kuin *helle*, *herhiläinen*, *herne* ja *kelle*, jos näissä edustuu välivaihe indoeurooppalaisen kantakielen vokaalisten resonanttien *ɶ* ja *ɷ* kehityksessä kantabaltin äännepareiksi *-il-* ja *-ir-* (Collinder 1928a: 249 ja 1928b: 371).

Ritter (1993a: 206–7) ehdotti vaihtoehtoisena ratkaisuna, että sanat *reisi*, *orsi*, *virsi* ja *virpi* ovat saattaneet lainautua balttilaisista monikon nominatiivimuodoista *reitai, *ardai jne. Monikkomuodosta lainautuminen ei semantiikan kannalta olisikaan mahdotonta näitten sanojen kohdalla, mutta ainakaan *-aj-*loppuisina lainautuneen muodon säännöllinen äännekehitys ei olisi johtanut *e*-vartaloon. Varteenotettavin selitys lienee balttilaisten *a(s)*-, *ē*- ja *is*-nominien rinnakkaisuus ainakin tapauksissa, joissa pitkän alkutavun muodostavat lyhyt vokaali ja resonantti (*orsi*, *varsi* ym.). Muinaisslaavissa onkin säilynyt *reisi*-sanan lähtömuodon vastine *pumb* ’takamus’, joka edustaa kantabalt(oslaav)in muotoa *reitīs (vrt. lt *rietas* ’reisi’), kuten jo Nieminen (1945b: 527) on havainnut.

Myöhemmin Koivulehto (1987b) yhdisti balttilaisen lähtökielen väljän päätevokaalin itämerensuomen *e*-vartaloiseen edustukseen eräissä laaja-levikkisissä nomineissa vallitsevan, pitkään arvoituksellisena pidetyn suhteen itämerensuomen *e*-vartalon ja etäsukukielisten vastineitten *A*-vartalon välillä: sm *suoli* ~ psaa *čoalli* ~ mkš *šula* id. ja sm *sappi* ~ psaa *sáhppi* ~ mkš *šäpä* id. Erkki Itkonen (1977) oli selittänyt saamen vokaaliedustuksen (psaa *oa_i* < ur *o_a* ja psaa *á_i* < ur *ä_ä*) edustavan näissä sanoissa alkuperäistä kantaa, jolloin kantasuomeen olisi rekonstruoitava odotustenvastainen kehitys *o_a* > *a/ō_i* ja *ä_ä* > *a_i*. Täältä pohjalta Koivulehto esitti balttilaiset (balto-slaavilaiset) etymologiat sm *huoli* < mksm **šōle* < vksm **šola* ← kba **žalā* > lt *žala* 'vahinko, vamma', sm *kuori* < mksm **kōre* < vksm **kora* ← kba / ieur **karā* > msl *kopa* ja sm *puoli* < mksm **pōle* < vksm **pola* ← kba **(s)palu-* > lv *spals* 'pide, haarats'. Aikio (tulossa) on kuitenkin äskettäin onnistunut selittämään uralilaisten kielten väliset vokaaliedustukset toisin: ims *a_i* jatkaakin ur *a_i*:ta. Niinpä muotoja sm *huoli* (< mksm **šōli* < vksm **šali*) ja lt *žala* ei voikaan yhdistää keskenään. Koivulehdon *kuori*-etymologia ei ole muutenkaan saanut kannatusta, sillä sanalla on vastineet samojedissa asti; sanan *puoli* taas on Aikio (2012b: 238) jo yhdistänyt uralilaisissa kielissä tavalliseen etuvokaaliseen **pälä*-kantaan.

Kantasuomen vartalonvaihdoksen *ä_ä* > *a_i* oletuksen Aikion tuore tutkimus osoittaa kuitenkin perustelluksi. Siihen on Nuutinen (1989b: 499) yhdistänyt selityksen sm *järvi* (va *jarvi*, li *jāra* < **jārvā*) ← lt *jaura* 'suo' ja Liukkonen (BF) etymologian sm *särki* ← ba **sarka*; jälkimmäinen ei silti pitäne paikkaansa, vaan *särjellä* on vastineet obinugrilaisissa kielissä.

Lopulta Koivulehto (1990b: 152) kumosi myös Thomsenin, Kaliman ja Niemisen oletuksen kantabaltin pitkän avoimen takavokaalin laadusta (*ā* pro *ō*) ja substituuutiosta lainoissa (kohta 16). Hän rekonstruoi vanhoihin balttilaislainoihin kaksi kerrostumaa, joista nuorempaan liittyy Thomsenin ja Kaliman hyväksymä substituuutiosuhde kba *ā* → ksm *ō*, vanhempaan taas kba *ā* → vksm *a*. Vanhempaan kerrostumaan Koivulehto osoitti paitsi aiemmat etymologiat *apila*, *lava* ja *lapio*, myös omat löytönsä sm *vakka* ← kba **vākā* t. **vākas* > lt *voka* ~ *vokas* 'kansi; silmäluomi; kotelo; vakka', lv *vāks* 'kansi, viljamitta' ja sm *lapa* ← kba **lāpā* > lt *lopa* 'Pfote, Tatze, Klaue' (ellei ← kba **lapa-* > lt *lapas* 'leht').³² Etuvokaalin puolella samanlainen kronologia on johdettavissa kba *ē*:n edustuksesta, yhtäältä → ksm *ē* sanoissa *lieve*, *rieska*, *siemen* ja *vielä*, toisaalta → vksm *ä* sanassa vi *vāhi* 'rapu': jälkimmäistä edustusta Vaba (1992d) kasvatti vielä etymologialla vi *nāri* 'Fischwehr' ← lt *nēris* 'Biber'.

³² Vokaaliedustukset kba **ā* → vksm **ō*, **a* mainitsi samoihin aikoihin myös Vaba (1990b: 176).

Molemmat kba $\bar{e}$:n edustukset oli hyväksytty Thomsenista lähtien (kohta 19), mutta vasta Koivulehto onnistui kytkemään ne kba $\bar{a}$:n edustuksiin tarkastellessansa kantakielten foneemijärjestelmiä kokonaisuuksina. Nuoremman edustuksen hän katsoo kuuluvan ”ilmeisesti myöhempään lainakerrostumaan, joka on saatu sellaiselta murrealueelta, jolla kbalt. $\bar{a}$:lla oli jo $\bar{o}$:mainen reaalistuma” (Koivulehto 1993d: 402, 2000a: 117). Uusimman käsityksen (Aikio 2012b) perusteella kantasuomen vokaalien pituusoppositio on kuitenkin myöhäinen ilmiö ja ensimmäiset pitkät vokaalit $\bar{o}$ ja $\bar{e}$ ovat syntyneet aiemmista väljistä vokaaleista a ja $\bar{a}$, joten lainanantajakieleen ei tarvitse olettaa mitään vokaalinmuutosta kahden kerrostuman selittämiseksi: keskikantasuomessa $\bar{o}$:n ja $\bar{e}$:n edeltäjät ovat luultavasti olleet tarpeeksi väljät vastatakseen parhaiten kantabaltin $\bar{a}$ - ja $\bar{e}$ -vokaaleita (näin jo Kiparsky 1968b). Sanojen *apila* ja *lapio* ajoitusta pitkien vokaalien synnyn edelle häiritsee kuitenkin painottoman sisätavun *i*, jota vanhimpiin sanastokerrostumiin ei yleensä rekonstruoida, joten kba $\bar{a}$:n edustusten sisäistä kronologiaa ei voi pitää täysin varmana. Toisen ongelman muodostaa substituutio lainoissa, joissa vokaali edustuu lyhyenä pitkän konsonanttiaineksen edellä: sm *vohla* (eikä ***ahla*) ← *lt oželis* ja sm *seura* (eikä ***säyrä*) ← *lt sébras*.

Muista Koivulehdon ratkaisemista substituutiokysymyksistä mainittakoon pitkien vokaalien tai diftongien ja niitä seuraavien konsonanttiyhtymien substituutioedustus: tällainen yhtymä on aina yksinkertaistunut vokaalin lyhenemisen kautta. Näin esimerkiksi Thomsenista (BFB 160) saakka epäilty yhteys *lt aušra* ’koit’ ja sm *aurinko* välillä tulee katsoa kumotuksi (Koivulehto 2001b: 55). Koivulehto (1993b: 30) myös osoitti ainakin kahden balttilaisperäisen nominin edustuvan itämerensuomessa ksm *j*-johdoksina: sm *kelī* < ksm **keljä-j* (← *lt kelias* ’tie’) ja sm *salo* < ksm **sala-j* (← *lt sala* ’saari’). Johdin ei välttämättä ole liittynyt sanoihin heti lainattaessa vaan vasta myöhemmin kuten sanassa *vāli* < ksm **väljä-j*, vrt. sm *väljä* ← *lt valia* ’tahe, voli’, lv *vaļā* ’auki’.

4.3.1.8. Strukturalistisen lainasanatutkimuksen leviäminen

Strukturalistinen metodi vakiintui Koivulehdon töitten kautta fennougriistiseen lainasanatutkimukseen nopeasti. Vaikka osa tutkijoista suhtautui pitkään korostetun kriittisesti Koivulehdon tutkimustuloksiin (esim. Ritter, 1986, 1993a, Helinski 1995 ja 2001, Janhunen 2001e, Napoljskih 2001, Rédei 2002), hänen esittelemänsä metodiset työkalut kelpasivat kaikille lainasana-tutkijoille.

Muut tutkijat eivät heti yltäneet metodin käytössä yhtä vakuuttaviin tuloksiin kuin Koivulehto. Viitso (1983: 272) postuloi substituutiosuhteen kba /b-/ > ksm /v-/ perustellen sitä pyrkimyksellä säilyttää kohdekieleessä lähtö-

kielen sananalkuisen konsonanttifoneemin tunnusmerkkinen soinnillisuus. Substituutio on silti kyseenalainen, sillä Viitso perusti sen vain kahdelle uudelle etymologialle, vi *vend* 'veli' ← lt *bendras* 'yhteinen, yleinen' ja va *vonka* 'ummiklainen' ← lt *banga* 'aalto'. Vaba (1987: 224–5) esitti tueksi rinnastuksen sm *valkea* ~ lt *baltas* 'valge', joka kuitenkin on paitsi äänteellisesti myös levikin kannalta ongelmallinen (vrt. Linde 2007: 179).

Sammallahti (1977: 123) ehdotti substituutiota kba *ei* → vksm *e* etymologiassa sm *leppä* ← kba **leipā* vrt. lt, lv *liepa*, pr *leipa* 'lehmus', mutta ainuttakaan paralleelia sille ei ole (vrt. Linde 2007: 108). Sekä Vaba että Liukkonen ovat sittemmin esittäneet samankaltaisia substituutiosuhteita kba *ai* → vksm *a* ja kba *ei* → vksm *a* etymologioissa vs *palask* 'vana kulunud terariist' ← lt *peilis* 'nuga', *pailyti* 'schlagen' (Vaba 1988: 183) sekä sm *maata* ← lt *miegoti* 'magama', sm *pakkanen* ← lt *speigas* 'pakane, käre külm' ja sm *vakahainen* ← lt *vaikas* 'laps' (BF 150–1). Neljä semanttisesti varsin ongelmattonta rinnastusta voisi jo riittää yhden äännesuhteen todistamiseen, mutta ehdotetut balttilaiset lähtömuodot palautuvat kahteen eri vokaalikantaan ja ainakin sanalla *palask* on hyvä slaavilainen etymologia (vrt. Must 2000: 236).

Nuutinen (1987a) käsiteli Kaliman esittämiä balttilaisen sananalkuisen *st*:n substituutiosuhteita (sm *s*-, vi *s* ~ *t*-, li *t*-) Koivulehdon (1979b, 1984a) havaintojen kautta. Ne pohjautuvat kantakielten äännerakenteen strukturalistiseen vertailuun: germaanisen kantakielen sananalkuinen oppositio /st-/ ~ /s-/ on substituotunut varhaiskantasuomeen oppositiona /s-/ ~ /š-/, sillä kantagermaanista puuttui /š/ ja kantasuomesta sananalkuiset konsonanttijonot. Nuutisen (mts. 52) sanoin ”oletettavasti jossain määrin suuhälyinen germaanisen lähtökielen /s-/ korvattiin suuhälyisellä /š-/:llä, kun taas /st-/ hahmottui yhden terävä-ääntöisen foneemin veroiseksi ja korvattiin terävä-ääntöisellä /s-/:llä”. Balttilaisen lähtökielen suhteen tilanne oli olennaisesti toinen, sillä sen foneemijärjestelmään kuului myös /š/: niinpä koko kantasuomalaisessa balttilaislainakerrostumassa substituutiosuhteet ovat /s/ > /s/ ja /š/ > /š/. Näin substituutio /st-/ > /s-/ merkitsisi balttilaisen opposition /st-/ ~ /s-/ häviämistä lainautuessa. Nuutinen tarjosi mahdollisuutta, että /st-/ sanat olisivat voineet lainautua /š-/ alkuisina: tällöin mahdolliset saamen vastineet olisivat tietenkin /č-/ alkuisia.

Nuutinen luotti liikaa strukturalistisen metodin todistusvoimaan korostaesansa äänneopposition säilymisen merkitystä lainattaessa. Eihän esimerkiksi obstruenttien soinnillisuusoppositiokaan ole balttilaislainoissa sanan alussa voinut säilyä. Balttilaisen ja germaanisen *st*:n samankaltainen substituutio lainoissa itse asiassa on argumentti Koivulehdon strukturalistista selitystä vastaan. Sananalkuisen sibilantin ja klusiilin yhtymän substituutio pelkällä sibilantilla ei vaadi tällaista selitystä: se on maailman kielissä tavallinen, vaikka

poikkeakin historiallisella ajalla itämerensuomeen saapuneen sanaston substituutiomallista. Ei ole myöskään tarpeen rekonstruoida keskikantasuomeen sananalkuista *st*-yhtymää Heikkilän (2013) tapaan (vrt. Kallio, tulossa). Eteläisen itämerensuomen *t*-edustus (vi *teivas* 'seiväs', li *tabar* 'saba, händ' ym.) saattaa selittyä myöhäisemmällä balttilaisella (lähinnä lätttilaisella) vaikutuksella eli etymologisena alienaationa, kuten Liukkonen (BF 161) ja Vaba (2002b: 395) ovat ehdottaneet.

Orrman (1993) ja Liukkonen (BF 34) esittivät etymologioissansa sm *haitta* ← lt *žaižda* 'haav', sm *huttu* ← lt *šustas* 'haudutettu, höyrytetty' ja sm *lautta* ← lt *plauštas* 'Fähre' substituutiosuhteita ieur *tt*, *dd* → vksm *tt*. Tällaiset edustukset edellyttävät lainaussuhteen edeltäneen morfeemien rajalla tapahtunutta laajalevikkistä indoeurooppalaista ääntenmuutosta *tt* > *st*, *dd* > *zd*. Oletus ei ole uskottava, sillä *haitta* ja *lautta* ovat tavarakenteeltansa keskikantasuomea nuorempia sanoja (vrt. Plöger 1982: 92–95). Sanalle *huttu* taas on lt *šusti*-verbin johdosten pohjalta rekonstruoitavissa *s*:tön lähtömuoto, vrt. lt *šuteklis* 'dicker Brei aus einem Gemisch von Kartoffeln, Hafer usw.', lv *sutnes* 'ein Gericht von (gebrühtem) Hafermehl und Grütze; in Wasser oder Milch gerührtes Mehl verschiedener Kornarten' (LEW). Kba *st*:n ja *zd*:n tavallinen edustus balttilaislainoissa on *st*: *rastas* ← lt *strazdas* id., *haastaa* ← lt *žosti* : *žosta* 'besprechen, sagen; tadeln', *kausta* ? ← lv *škausts* 'niska, säkä'. Sanassa sm *lahto* 'linnunansa' ← lv *slazds* id. on poikkeuksellinen *ht*-edustus, jota Kalima (IBL 59) varsin niukoin perustein piti säännöllisenä.

Kahdessa tapauksessa lainasanatutkijat ovat pyrkinet perustelemaan itämerensuomen balttilaislainojen vokaaliedustusten selittämätöntä vaihtelua yhtä selittämättömällä vaihtelulla balttilaiskielten sanastossa. Uotilan (1986a) mielestä balttilaislainoissa ensi tavun *e*:n ja *i*:n (kohdat 18 ja 20) substituutioille on tavallista keskinäinen häilyvyys: yhtäältä *sisar*, *virka*, *vihi* ~ lt *sesuo*, lv *verdze* ja lt *vėžė*, toisaalta *herne*, *herhiläinen*, *härkä*, *käärme*, *helle* ja *kelle* ~ lt *žirnis*, *širšlys*, *žirgas*, *kirmis*, *šiltas* ja *skiltis*; mahdollisesti myös sekä *elki* että *ilki* ~ lt *elgesys*. Uotila uskoi balttilaisen vokaalien astevaihtelun voineen vaikuttaa lainojen vokaaliedustukseen labiilistavasti, mutta toisaalta väitti epäsäännöllisen *e* ~ *i* -vaihtelun olevan tavallista itämerensuomalaisella taholla. Vaba (1997b) taas pyrki osoittamaan etymologioitten Thomsenin ja monen myöhemmänkin tutkijan epäilemän vokaalisuhteen lt *a* ~ sm *e* (kohdat 13 ja 15)³³ balttilaislainoissa sm *meri* ← lt *marės* 'meri; Kuurinlahti' ja sm *reki* ← lt *ragės* 'reki, kelkka' odotuksenmukaiseksi esittämällä useita balttilaisissa murteissa esiintyviä, apofonialla selittymättömiä *ar* ~ *er* ja *ra* ~ *re* -vaihtelutapauksia. Vaba esitti edustuksen tueksi myös uuden balttilaislainaetymologian

³³ Thomsenin rinnastuksilla on Linde (2007: 103–4) pyrkinyt tukemaan Sammallahden etymologian sm *lehti* ← lt *lakštas* 'kasvin lehti; paperi, kirje' vokaalisuhdetta.

vi *terendama* 'kangastaa' ← lv *stars* 'säde', jota SSA (s.v. *terhen*) ei kuitenkaan ole hyväksynyt. Sekä Uotilan että Vaban tutkimat vaihtelut substituutio-
suhteissa jäivät kuitenkin vaille uskottavaa selitystä, sillä kumpikaan ei edennyt
vaihtelutapausten esittelystä niitten taustalla vaikuttavien äännevuokosten
jäljittämiseen.

Alkuperältään tuntemattomaan balttilaiseen äännevaihteluun perustuu myös
selitys, jonka Vaba (2003) antoi sm *lanko*-sanalle. Vaba tukeutui eräisiin
liettuan sanapareihin, joissa vokaalin ja *n:n* tai *l:n* yhtymä vaihtelee vastaavan
vokaalin ja *i:n* tai *u:n* muodostaman diftongin kanssa tuomatta eroa sanojen
merkityksiin. Hän oletti näitten tuella sanalle lt *laigonas* 'lanko' aiemman
rinnakkaisasun *langonas. Etymologiaa ei kuitenkaan voi pitää varmana niin
kauan kuin sen perusteena olevan äännevaihtelun taustaa ei ole selvitetty.

Viitso (1983: 274) saavutti varmempia tuloksia substituutiosuhteitten
kartoittamisessa esittäessään *Koiva*-joen nimeä balttilaislainaksi (← lv *Gauja*).
Suhteen kba *-auj-* → vksm *-ojw-* hän rinnasti Koivulehdon esittämään kgerm
-auj- substituutioon > vskm *-ajw-*. Koivulehto (1986c: 170) julkaisi myöhem-
min saman selityksen. Se on germaanisen paralleelinsa ja samansuuntaisen
substituution kba *-aur-* → vksm *-arw-* ~ *-orw-* (lt *taurē* 'kuppaussarvi; puinen
malja' → sm *torvi*, kohta 27) tuella hyvin perusteltu.³⁴ Suhonen (1992) ehdotti
etymologiaa sm *hauri* (~ *höyry*), vi *aur* id. ← lt *šiauras* 'Nord(en)', josta
Thomsenin löytämä metateesi-ilmio puuttuu. Jo Thomsenilla (BFB 171) oli
yksi tällainen etymologia, sm *kauru* 'kuovi', vi *kaur* 'kuikka' ← lv
gaura 'koskelo', mutta hän ei ollut vielä kiinnittänyt huomiota metateesittömään
edustukseen. Suhonen ehdotti *hauria* uudemmakeksi kuin metateettiset lainat.
Kronologinen selitys on välttämätön, jos *haurin* balttilaisperäisyydestä tahdo-
taan pitää kiinni. Sitä tukee myös *haurin* diftongiedustus, sm ***eu:n* asemesta
au, mutta semanttisesti rinnastus on ongelmallinen. *Kaurun* epätavallinen
äänneyhtymä saattaa selittyä linnunnimissä tavallisella ikonisella nativi-
saatiolla.

Vaba (1994) käsitteli sisätavun vokaalien edustumista balttilaisis-
ta *-ma*-deverbaalisubstantiiveista lainautuneissa sanoissa. Lainaoriginaalit ovat
nykybalttilaisissakin kielissä produktiivisia³⁵ verbin menneen ajan vartalosta
muodostettuja teonnimiä (Vaba 1994, 2002b, Linde 2007: 142).
Ensimmäisen *-ma*-johdosetymologian sm *rihma* ← lt *rišimas* 'sitominen' esitti
jo Thomsen (BFB 212), mutta Kalima (BFB 155) epäili sitä sisätavun vokaalin
puuttumisen vuoksi. Sittemmin vastaavanlaisia balttilaislainoja löysivät myös

³⁴ Samaa ei voi sanoa Orrmanin (1993) etymologiaan sm *rovita* ← lt *krauti* : *krauja* /
krauna 'laduma; laadima; lastima' ehdottamasta substituutiosta kba **-auj-* → vksm **-ovi-*.

³⁵ Produktiivisuudella en tässä tarkoita, että nämä johdokset olisivat osa verbin taivutus-
paradigmaa.

Posti (1972, sm *vehmaro* ← lt *vežimas* 'vaunut, ajoneuvot'), Koivulehto (1983c: 126, sm *kylmä* ← lt *gėlimas* 'heftige Kälte, Frost') ja Larsson (1984b, sm *pimä* ← kba **pijimas*). Liettuassa tämän partisiipin päätteenä on *-imas*, mutta Liukkonen (1987: 9) katsoi sen vasta itämerensuomalais-balttilaisten kosketusten jälkeen korvanneen aikaisemman, sidevokaalittoman neutrimuotoisen päätteän **-ma*, joka edustuu vastaavana substantiivinjohtimena slaavilaisissa kielissä. Vaba lisäsi, että nykybalttilaisissakin kielissä on vokaalittomalla **-mas*-päätteellä johdettuja substantiiveja, vaikkei päate ole produktiivinen. Tällainen on mm. lt *bažmas* 'Menge, Masse, Schar', johon Ojansuu (1921a: 29) yhdisti suomen sanan *pahmas* 'jyvien survinkaukalo, olkien mitta ym.'. Vaba osoitti vokaalittoman johdostyyppin edustuksen itämerensuomen balttilaislainoissa säännölliseksi usean uuden lainaetymologian tuella. Näistä uskottavia ovat ainakin sm *tarmo* ← lt *tarpimas* 'Gedeihen, Wachsen', sm *vehmas* ← lt *vešėti* 'kasvaa runsaana, menestyä, viihtyä; laajeta' (ei *-imas*-johdosnominia?) ja vs *vālmās* 'lōngaviht' ← lt *velimas* 'Walken'. Vaihtoehtoisena perusteluna on Koivulehto (2001a: 243) ehdottanut, että kolmitavuinen vartalo on substituoitunut sisäheittoisesti mukautuaksensa kohdekielen tavallisimpaan vartalotyyppiin.

Nilsson (1996c) on vastustanut yleisesti kannatettua etymologiaa sm *kypärä* ← lt *kepurė* 'lakki, hattu' muun muassa Thomsenista lähtien oletetun vokaalien metateesin vuoksi. Nilssonin epäily on perusteltu, sillä vastaavaa metateesiä ei ole esitetty muualta itämerensuomen sanastosta. Toisaalta jo Koivulehto (1983c: 122–5) esitti etymologiansa sm *kypsi* ← ba **kepta-* yhteydessä, että vokaaliedustus kba *e* → ksm *ü* johtuu *p:n* labiaalistavasta vaikutuksesta ja Thomsenin metateesioletus on korvattava selityksellä **küpära* < vksm **kepärä* ← kba **kepurė*. Tällöin sisätavun *ä* pro ***e* (vrt. kohta 28) tarvitsisi vielä selitykseksensä assimilaation *e* > *ä*. Saamen muoto (psaa) *gahpir* 'lakki' tukee Koivulehdon selitystä, sillä sen ensi tavun vokaalia ei voi palauttaa vksm *e*:hen.

Strukturalistisen lainasanatutkimuksen kaudella yleistyi aiemmin marginaalinen merkityslähtöisten substituutioargumenttien eli ekspressiivisyysargumentin ja homonymia-argumentin (vrt. yllä 4.1.1) käyttö lainaetymologioitten perusteluina. Ekpressiivisyysargumentit käsittelen laajemmin seuraavassa kohdassa (4.3.1.9). Tässä mainittakoon muutamia esimerkkejä homonymia-argumentin käytöstä. Jo Thomsen (BFB) oli perustellut alku-konsonantin osalta poikkeavaa etymologiaansa sm *salko* ← ba, vrt. lt *žalga* 'salko, riuku jne.' pyrkimyksellä välttää sekaantumista sanaan *hallo*. Thomsen näyttää itsekin pitävän tätä selitystä hyvin epävarmana, eikä se juuri saanut kannatusta fennougristeilta (vrt. Paasonen 1918: 57–58), jotka luultavasti ymmärsivät, että *hallo* tuoreehkona johdoksena tuskin on balttilaislainojen ikäinen.

Koivulehto käytti pyrkimystä homonymian välttämiseen argumenttina useitten lainaetymologioittensa puolesta: *suola* (ei ~ *suoli*, Koivulehto 1997a: 28), *vakka*, (ei ~ *vaka*, Koivulehto 2000a: 115), *ola* (ei ~ *vuoli*, Koivulehto 2000a: 118). Koivulehto (2009: 95–97) myös lakkasi pitämästä aiemmin (Koivulehto 1986b: 279–80) esittämänsä *kestää*-verbin äännekehitystä < vksm *kenti-(tä-) t. *keńć-(tä-) ← ba *kentja- (> lt *keşti* : *keńčia* 'kärsiä, sietää, sallia') säännönmukaisena ehdottaessansa verbille *pettää* selitystä < vksm *pent-tä- ← ba *spendja- (> lt *speşti*, prees. *spendžia* 'löksu üles seadma'). Hän esitti selitykseksi, että odotuksenmukainen asu **kettää olisi johtanut häiritsevään homonymiaan toisen verbin *kettää* 'nylkeä nahka' kanssa. Koivulehto ei kuitenkaan ole näissä yhteyksissä pohtinut, millaista homonymiaa kieli pyrkii välttämään. Edellytyksenä voisi intuitiivisesti pitää sanojen häiritsevää päällekkäisyyttä samoissa käyttökonteksteissa. Tämä ehto saattaa täytyä ainakin sanaparissa *suola* – *suoli*, mutta muitten Koivulehdon etymologioitten yhteydessä homonymia-argumentin todistusvoima on jo kyseenalaisempi.

Fennougristisessa lainasanatutkimuksessa on homonymia-argumentin nostanut keskusteltavaksi vain Hahmo (1996: 55–56). Hän huomauttaa, etteivät selvästi erimerkityksiset homonyymit varmaankaan aiheuta sekaannusta. Niinpä homonymiaa on löydettävissä sieltäkin, mistä etymologit eivät ole vielä etsineet. Hahmo tuo esimerkiksi sanat *virka* ja *kaarna*, joille molemmille on esitetty sekä balttilaista että germaanista alkuperää. Hän osoittaa tarkkanäköisesti, että vain *virka* 'jono, rivi' ja *kaarna* 'puun kuori' ovat balttilaislainoja, mutta *virka* 'ammatti, toimi' myöhäistä skandinaavista alkuperää ja *kaarna* 'pintaan tarttunut lika, noki' germaaninen laina. Hahmon havainto on tärkeä: kielessä saattaa olla paljon eri lainanlähteistä kerrostunutta homonymiaa. Yhden suhteellisen tutkimattoman kentän muodostavat itämerensuomen adjektiivit: esimerkiksi SSA niputtaa viron balttilaisperäiseksi osoitetavan (alaluvussa 4.5.1) adjektiivin *ere* 'kirkas' yhdeksi sanaksi suomen *hereä*-adjektiivien kanssa, joita niitäkin on kaksi: *hereä* 'runsas, vuolas' liittyy verbiin *herua* ja *hereä* 'herkkä, kärsimätön' verbiin *herätä*.

4.3.1.9. Ekspressiivisyysargumentti lainasanatutkimuksen tukena

Lainasanojen ekspressiivisyyttä ja sen aiheuttamia poikkeamia substituutio-säännöistä alettiin tutkia vasta vuosikymmeniä omaperäisten deskriptiivijohdosselitysten yleistymistä myöhemmin. Erkki Itkonen (1966: 349) kirjoitti, että lainasanat ovat alttiita deskriptiivistymään, mutta esitti esimerkkejä vain nuorista lainoista. Koivulehto (1971b: 603–4) piti mahdollisena perustella samalla ilmiöllä löytämiensä vanhojen germaanisten lainojen vokaaliedustusta: originaalin perusteella odotuksenmukaisen takavokaalisuuden sijasta ne ovat etuvokaalisia. Samaa etuvokaalistumista tavataan balttilaislainoissa (kohdat 15

ja 21), joissa sitä perusteli deskriptiivisyydellä ensimmäisenä Eeva Uotila (1987: 374–5):

”On varsin todennäköistä, että lainasanoja on omaksuttu deskriptiivisten tai affektipitoisten synonyymien funktioon omaperäisten semantiikaltaan neutraalien (tai neutraalistuneiden) sanojen rinnalle. Viime aikoina onkin useita vanhastaan deskriptiivisanoiksi luokiteltuja ja sellaisina etymologiointiin soveltumattomina pidettyjä aineksia osoitettu lainoiksi. Deskriptiivisyys on voinut ainakin osaksi vaikuttaa siihen, että germaaninen takavokaali on korvattu myös itämerensuomen etuvokaalilla. Tähän viittaavat mielestäni erityisesti sellaiset varianttiparit kuin läikkä ~ laikka (vrt. balttilaisiin lainoihin ankerias ~ änkeriäs, rastas ~ rästäs).”

Yksi ensimmäisiä ekspressiivisyysargumentin käyttäjiä uusien laina-etymologioitten puolustamisessa oli Osmo Mäkeläinen (1978), joka esitti sanaan *kerma* liittämälleen laajalle sanaryppäälle ”balttilaisia vertauskohteita” deverbaalimuodoista lt *grėjimas* ’Sahne, Bahm’ ja lv *krējums* ’kerma’ ym., mikä tietenkään ei täytä Thomsenin sananalkuiselle substituutiolle (kohta 11) eikä kba $\bar{e}$:n edustukselle (kohta 19) esittämiä sääntöjä. Monien aikalaistensa tavoin Mäkeläinen liioitteli deskriptiivisyyden selitysvoimaa, vaikkei aiemmasta trendistä poiketen pyrkinyt vastustamaan vaan puolustamaan sillä laina-etymologiaa.

Eeva Uotila (1983) liitti balttilaisetyologiaansa *veikeä* ← kba **veika*-ekspressiivisyysargumenttia soveltamalla adjektiivin *viekas* ’voima, elinvoima’, jossa hänen mukaansa **veika*-vartalon diftongi on suomalais-karjalaisen äänne muutoksen $\bar{e} > ie$ yhteydessä (Karstenin, Collinderin ja Toivosen *ei ~ ie*-paralleelien nojalla) vaihtunut alkuperäisestä *ei*:stä uutuuttaan deskriptiiviseksi *ie*:ksi. Uotilankaan argumentointi ei ole kovin kestävällä pohjalla, sillä suomen *ie*-diftongi on muodostumisestansa lähtien ollut aivan liian yleinen saadakseen minkäänlaista deskriptiivistä sävyä.

Ekspressiivisyysargumentilla ovat perustelleet uusia balttilaisetyologioita vähintään melko uskottavasti Vaba (1989a: 212–3 vi *mūlgas* ’suonsilmä, suonsilmäke, hete’ ← lt *muklus* ’sumpfig, morastig’ ja lv *muklains* ’soine, tüma’ ja 1996f: 241, sm *ryhmä* ← lt *trukšmas* ’jono; ryhmä, parvi’), Uotila (1992, sm *synkkä* ← lt *sunkus* ’raskas’) ja Suhonen (1992, *hauri* ~ *häyry* ~ *höyry* ← lt *šiauras* ’Nord(en)’). Kaikissa näissä tapauksissa on kuitenkin kysymys jo laajasti todistetusta etuvokaalistumisesta,³⁶ kun taas erikoisempien ekspressiivis-lähtöisten äänne muutosten osoittaminen lainoista on paralleelien puutteessa epäkiitollista (vrt. Vaba 1989a: 212–3). Esimerkiksi Vaban (1998: 178–80) etymologia *nartsu* ’lappu, riepu, lumppu’ ← pr *northe* ’paita’ edellyttää aiempaa, ei-ekspressiivistä kantasanaa **narta* tai **narsi* ’paita tms. vaatekappale’, josta

³⁶ Kivisen (2007: 64) mukaan affektiperäinen etu- ja takavokaalin vaihtelu on ominaista koko uralilaisen kielikunnan sanastolle (samoin jo Hahmo 1996: 54).

ei ole jäänyt muuta jälkeä kuin deskriptiivistynyt johdos. Tällaista kantasanaa on mahdotonta todistaa sen paremmin oikeaksi kuin vääräksiään. Yhtä vaikeata on etsiä lainoja onomatopoeettisävyisten sanojen joukosta, vrt. *teeri*-sanan etymologia yllä kohdassa 4.3.1.4. Suhosen (1992) yritys yhdistää sm *haukkua* ja lt *šaukti* 'huutaa' on kuitenkin selvästi epäonnistunut merkityseron ja suomen sanan äännerakenteen (CVVCCV-) takia.

Kielen ekspressiivisyyden tutkimus tuotti vähitellen uusia välineitä sananjohdon ilmiöitten selittämiseen. Mauno Koski (1986) otti fennougristisessa etymologiassa käyttöön morfologisen uudelleenahmottumisen (restrukturoitumisen) ja substituutiojohdon käsitteet. Kosken mukaan balttilaisperäinen *virta* on jossakin kantasuomen vaiheessa yhdistynyt puhujien mielissä aiempaan adjektiiviin **virqueta* (sm *virkeä*) niitten osin päällekkäisten merkityskenttien ansiosta. Tällöin molemmat sanakannat on hahmotettu uudelleen kaksimorfeemisiksi *vir|ta* ja *vir|queta*, mikä on luonut edellytykset deskriptiivisten substituutiojohdosten *virma*, *virva*, *vireä*, *viri*, *vire*, *vireillä*, *virua* jne. muodostumiselle (Kosken termi substituutiojohdos ei siis viittaa lainojen vaan omaperäisten, morfeemeiksi käsitettyjen segmenttien substituutioon toisilla morfeemeilla; vrt. jo Itkonen 1966: 293). Tällöin deskriptiivisen rönsyjen olemassaolo ei ole ristiriidassa sanan lainaetymologian kanssa.³⁷

Koski esitti itämerensuomessa tavallisten segmenttien *-tA* ja *-kA* uudelleenahmottuneen morfeemeiksi useissa sanueissa, joissa deskriptiivistyminen on näin päässyt käyntiin. Sirkka-Liisa Hahmo (1994a) taas osoitti vanhimmat *-nA*-loppuiset sanat balttilaisiksi ja germaanisiksi lainoiksi, joista loppuaines sittemmin uudelleenahmottui denominaalijohtimeksi. Kolmas suffiksinvaihtoa tutkinut fennougristi Osmo Nikkilä (1998a: 79) kirjoittaa:

”Etymologisen tutkimuksen tehtävänä olisikin selvittää, mikä on monisuffiksisen sanueen mahdollinen lähtömuoto, jos se esim. levikin tai lainasuhteen avulla on ratkaistavissa, eikä liian helposti turvautua deskriptiivisyyteen muotojen paljouden selityskainona, saati sitten puhua vartalon mielivaltaisesta edustuksesta.”

Lainasanan ekspressiivinen käyttö on voinut antaa siihen kuuluvalle äännerakenteelle deskriptiivisyyttä, jolloin tämä äännerakenne on synnyttänyt uusia, osittain ekspressiivisiä sanoja, kuten Ulla-Maija Kulonen (1996a: 30–31) kirjoittaa. Osa näistä sanoista syntyy johtamisen ja kontaminaation kautta, mutta vielä keskeisempänä Kulonen pitää lainautumista: ”... kun tiettyyn äännerakenteeseen jo on varastoitunut tietty semanttinen piirre, uusiakin sanoja

³⁷ Viron sanaston tutkimuksessa on substituutiojohdon olemassaolo mahdollisesti hahmotettu jo aikaisemmin, sillä virossa sananloppuiset ainekset ovat olleet alttiita monenmoisille analogisille kehityksille. Esimerkiksi Vaba (1989a: 210) perustelee etymologiaansa vi *lohm* 'loik' ← lv *lasmenis* 'jäähauk; lahvandus' varsin lakonisesti: “Eesti *lohm*, *-i* ~ *-a* tüvevokaalid ja sõna *lohm|us* -liide on sekundaararengute vili”.

lainataan niiden vieraiden sanojen joukosta, jotka sopivat tähän äänteellisen ja semanttisen rakenteen yhdistelmään”. Kulosen huomio on erittäin tärkeä. Vieraasta kielestä on helppo omaksua sanoja, joista on mahdollista hahmottaa omassa kielessä esiintyvä äänne- ja merkityspiirteitten suhde – riippumatta siitä, onko lähtökielessä vastaavaa suhdetta vai ei. Niinpä tällaiset sanat myös lainautuvat muita useammin. Johanna Laakso (2001b: 208) on kuvaillut ilmiötä yleisemmin, kielen muillakin tasoilla kuin sanastossa: ”it is possible, that languages, when adopting elements or constructions from their neighbours, favour items that coincide with their own”.

Ekspressiivistä lainasanastoa on tutkinut myös Enn Veldi (1997), joka on havainnut ekspressiivisyyden ilmaisukeinoissa äänteellistä samankaltaisuutta kielissä, joitten keskinäiset kosketukset ovat kestäneet pitkään. Veldin mukaan itämerensuomalaisten ja balttilaisten kielten välillä vallitsee tällainen ekspressiivinen kieliliitto (Sprachbund), joka helpottaa affektipitoisen sanaston lainautumista kielestä toiseen, mutta samalla tekee lainailmiöitten ja omaperäisten ekspressiivi-ilmausten keskinäisen erottamisen hankalaksi. Veldi ei käsitellyt kantasuomen balttilaislainoja, mutta Hummelstedt (2001) sovelsi hänen ajatustaan niihinkin. On kuitenkin kyseenalaista, voidaanko jo kantasuomessa ja balttilaislainojen lähtökielessä katsoa olleen yhteisiä äänne- ja merkityspiirteitten suhteita eli Kulosen sanoin äänteellisen ja semanttisen rakenteen yhdistelmiä, vai ovatko ne kehittyneet vasta vuosituhansia kestäneen kontaktin myötä.

Morfologiseen uudelleenhahmottumiseen liittyy myös takaperojohto eli suffiksiksi mielletyn segmentin poistaminen, joka luo pitkän sanan rinnalle lyhemmän, usein (lähes) samanmerkityksisen, kielitajussa kantasanaksi mielletävän asun (Koski 1986). Takaperojohdon eli retrogradisen derivaation kautta Vaba (2000a) onnistui selittämään Kaliman (IBL 159–60) balttilaisperäiseksi esittämän sanan *sapa* ’karvaton häntä’ lyhentymäksi sanasta *saparo*. Kalima oli pitänyt molempia sanoja erillisinä lainoina: *sapa* ← lt *stabas* ’patsas, pylväs’ ja *saparo* ← lt *stabaras* ’(lehmän) häntä’. Kalima ehdotti johdoksen *stabaras* merkityksen voineen olla myös kantasanan *stabas* aiempi merkitys, mikä on tietenkin ongelmallinen ajatus. Nieminen (1944a: 30–31) sai siitä aihetta purevaan pilkkaan: ”täytyy sanoa, että kantasuomalaiset esi-isämme olivat aika leikkisiä poikia nimittäessään balttilaisilta naapureiltaan ottamallaan sanalla elikkojensa häntiä ’pylväiksi’ tai ’patsaiksi’”. Niemisen lausumassa on tietenkin vinha perä. Etymologian ratkaisi vasta ymmärrys takaperojohdon mekanismista, jota esimerkiksi Hakulinen (SKRK, kaikki painokset) ei käsittele lainkaan. Retrogradisen derivaation käsitteen on maininnut jo Ravila (1946: 80), mutta fennougristisessa tutkimuksessa sen selitysvoima on ymmärretty vasta hiljattain.

Koivulehto (2001b: 59–63) pohti suffiksinvaihdon mahdollisuuksia ja rajoja etymologiassa. Hän päätyi jo aiemmin (esim. Ravila 1952: 273 ja Itkonen 1966: 349) tunnettuun huomioon, että deskriptiivistyminen ja sen aiheuttama äänteellinen rönsyileminen (*rönsyn* määritelmän on esittänyt Jaakko Sivula 1989) on tyypillistä lainasanoille. Samanlaisia päätelmiä esitti venäläisperäistä ja ekspressiivistä sanastoa tutkinut Jarva (2003: 159): ekspressiiviset sanat ovat usein lainoja (vrt. myös Hahmo 2002: 95 ja 98). Semanttisesti affektiset sanat ovat alttiita korvautumaan uusilla sanoilla, kuten Kulonen (2006: 324) kirjoittaa, ja osa näistä uusista sanoista saadaan tietenkin lainoina.

Toisaalla Koivulehto (1998a: 236 ja 241–3) kuitenkin esitti vaihtoehtoiseksi selitykseksi lainasanojen pääteainesten variaatiolle lähtökielen vastaavan variaation suoran lainautumisen. Suomen *kiire* 'päälaki' on Koivulehdon mukaan merkinnyt aiemmin 'jakausta' ja sen originaali on balttilainen *jas*-päätteinen muoto, jota liettuassa vastaa *skyris* 'ero, erilaisuus; luokka', Sen labiaalivartaloiset rinnakkaisasut muualla itämerensuomessa saattavat palautua balttilaiseen *us*-maskuliiniin (lt *skyrjus* 'osa(sto), laji, luokka'), suomen ja viron murteelliset *a*-vartaloiset asut taas ehkä *jā*-feminiiniin (lv *škīra* 'Ritze, Spalte') ja liivin lyhytvokaalinen *ki'r* hyvin vanhaan balttilaiseen muotoon, jossa ieur *i* ei ollut vielä ehtinyt pidetä. Tällaisesta selitysmallista, joka lainasana-tutkimuksessa on paljon perinteisempi kuin suffiksinvaihto ja substituutiojohto, käytän tässä nimitystä **moniajolainaus**.

Jo Thomsen pyrki löytämään erillisiä balttilaisia lähtömuotoja yllä mainitun pesyeen *vireä* ~ *virua* ~ *virta* sanoille (BFB 243) ja ehdotti kotieläinten karvan väriin viittaavien nimitysten *halli*, *harmi* ja *laukki* voineen lainautua suoraan balttilaisista *ja*-johdoksista, joitten kantasanoista ovat lainautuneet *halla*, *harmaa* ja *laukko* (BFB 117). Ojansuu (LSBK 8) ja Liukkonen (BF 66) peräti yhdistivät sekä sanan *juhta* että sanan *jutta* yhteen ja samaan balttilaiseen partisiippimuotoon **jungtas* olettamatta lainautumisille mitään kronologista eroa. (Liukkonen yhdisti myös sanat *himo* ja *ihme* samaan konstruoimaansa lähtökielen sanaan, vrt. Koivulehto 2001b: 54.)

Keskustelua moniajolainauksen todennäköisyydestä ja rajoituksista ei ole juuri käyty, vaikka tässä esitellyt uudehkot käsitteet voisivat toimia välineinä siinä. Rinnakkaislainautumisen ja ekspressiivislähtöisen variaation rajan sumeus ovat ongelmana esimerkiksi Hummelstedtillä (2001: 125–6), jonka mukaan ieur juuri **rep-* sopisi verbien *repiä* ja *riepata* 'temmata' "taustaksi" mm. liettuan verbin *repti* 'umgeben, umfassen; sich vernarben' kautta, kun taas lt *replioti*, *replinti* 'kriechen' "olisi yhdistettävissä suomen sanoihin *räpylä*, *räpy*, *räpilöitä*, *räpilästää*, *räpiköidä*, *räpisköidä*, *räpiä* ym.". Nojautuen Veldin ajatukseen ekspressiivisestä kieliliitosta Hummelstedt esittää laajan joukon äänteellisesti näitä suomen sanoja muistuttavia liettuan samakantaisia

muotoja, muttei pyri etsimään balttilaisen pesyeen kantamuotoa tai johdosuhteita sen paremmin kuin mahdollisia lainan tai lainojen lähtömuotojakaan. Tällaisia lainaetymologioita vaivaa sama epämääräisyys ja hajanaisuus kuin aiempina vuosikymmeninä tavallisia omaperäisten ekspressiivisten pesyeitten oletuksiakin.

E erityisen hankalasti lähestyttäviä ovat Anttilan (1990, 1995, 1997b, 2000: 230–56) ”pattern explanation-” eli malliselitysetymologiat (termiä ja Anttilan sille antamaa sisältöä selittää Nyman 2002). Ongelmat liittyvät yllä luvussa 2.4 käsittelemääni etymologioitten tunnistamiseen ja rajaukseen. Anttila tarkastelee kahta monijäsenistä balttilaista sanuetta, joissa esiintyy sekä laajaa apofonia-vaihtelua että monenlaisia johdossuhteita. Toiseen näistä hän liittää itämerensuomesta yhdeksän ”sanaa”, ts. sanakantaa, kantasanaa tai ensisijaista johdosta (itse asiassa näitten muotojen asema ja jopa sanuus on tarkemmin määrittelemättä), joille hän erottelee yksitoista erilaista merkitystä. Anttila jakaa ne kaksikulotteisella kartalla yhdeksän ”sanon” kesken. Kaikki ”sanat” ovat kartalla polyseemisiä niin suuressa määrin, että noin puolet kaikista mahdollisista 99 äänne-merkityskombinaatiosta toteutuu itämerensuomessa. Kartan ”sanoista” osa voi olla säännöllisessä johdossuhteessa keskenään, mutta toisten välillä on ekspressiiviseen vaihteluun yhdistettyjä vartalovokaalisuhteita. Samoin kuin Hummelstedt, Anttila rinnastaa koko balttilaisen sanueen kaikkiin esittelemiinsä itämerensuomen ”sanoihin” ja niitten johdoksiin. Anttila ryhmittelee rinnastuksensa, mutta vain merkitysten, ei muotojen mukaan, joten substituutiokriteerien mekaaninen soveltaminen ei hänen etymologioihinsa toimi. Anttila (2000: 231) perustelee ratkaisujaan näin:

”I expect that rich networks of similarity both in meaning and form will flush out hypotheses serious enough to be tested further. In fact, I expect that at least half of the following will stand the test. Using rich clusters of evidence runs counter to the current norm of using only one argument at a time in linguistic articles, but such a restriction is not called for in a mesh of necessarily interlocking arguments.”

Anttilan hypoteesit eivät ole herättäneet paljon keskustelua eikä hän itsekään ole kehittänyt niitä pitemmälle: vuoden 1990 artikkelin sisältö on suunnilleen sama kuin vuonna 2000 ilmestyneen kirjan tässä käsitellyn kappaleen. Helimski (1997b: 234–7) on osoittanut Anttilan moniajometodin muistuttavan omnikomparatismia luettelemalla nenetsin ja nivhin kielistä joukon tämän kriteerit täyttäviä ”balttilaislainoja”. Silti Anttila katsoo jo osoittaneensa toistakymmentä sanaa, jopa onomatopoeettisen vokaalivaihtelun klassiset esimerkit *kilistä*, *kalista* ja *kolista* balttilaisiksi lainoiksi (Hint & Anttila 2013)! Anttilan kirjoituksia onkin mahdollista pitää eräänlaisena äärimmäisenä vastareaktionä aiempien tutkijapolvien harrastamalle omaperäisten ekspressiiviselitysten suosimiselle (vrt. Anttila 2007a).

Lainasanatutkimuksessa vahvaa strukturalistista paradigmaa ovat Zenner ja Kristiansen (2014) hiljattain kritisoineet strukturalismille leimallisesta sanalähtöisyydestä, päättelystä suppeitten ja subjektiivisesti valittujen lähdeaineistojen pohjalta sekä monoliittisten kielimuotojen oletuksesta. Kirjoittajat, kokoelmateoksen toimittajat kannustavat lainasanatutkijoita laajentamaan tarkastelukulmaansa käsitelähtöisyyden (onomasiologian) ja sanaa laajempien kokonaisuuksien suuntaan, käyttämään laajoja korpuksia sekä ottamaan kielellisen variaation paremmin huomioon: esimerkkejä näistä uudenaikaisista tarkastelukulmista tarjoavat tuoreen kokoelmateoksen artikkelit. Zenner ja Kristiansen tarkastelevat kuitenkin lähinnä synkronista lainasanatutkimusta. Yksikään teoksen artikkeleista ei käsittele historiallisia, saati sitten esihistoriallisia lainasanoja. Strukturalistinen metodi on kuitenkin hyödyttänyt valtavasti juuri fennougristiikassa harjoitettua diakronista lainasanatutkimusta, jossa useimmat kirjoittajien mainitsemat sudenkuopat on voitu välttää. Jo Thomsenista lähtien mukana ollut onomasiologinen tarkastelukulma on strukturalismin aikana vain vahvistunut (vrt. alalukua 4.4.2) ja ekspressiivisyyden ja lainaperäisyyden rajoja määrittäneen keskustelun ansiosta on variaatio ollut aivan huomion keskipisteessä. Perustellusti voikin väittää, että nykymaailmassa metodisesti kehittyneintä diakronista lainasanatutkimusta tekevät juuri fennougristit. Tämän tutkimuksen näkymättömyys Zennerin ja Kristiansenin kokoelmateoksessa on valitettavaa.

4.3.1.10. Nykykäsitykset substituutioista

Viimeksi on yleiskatsauksen balttilaislainojen äännepiirteistä esittänyt Kallio (2008). Suppeahko artikkeli keskittyy lainakontaktissa olleitten kielimuotojen äänneominaisuuksien jäljittämiseen lainojen pohjalta, siis etymologian kannalta aposteriorisiin argumentteihin. Konsonanttiyhitymien edustusta, metateesejä tai pääteainesten substituutioita Kallio ei käsittele, mutta yksittäisten äänneominaisuuksien substituutiosuhteitten kannalta kirjoitus on valaiseva. Kallion näkemysten tarkastelu sopii päättämään tämän katsauksen substituutioargumenttien kehitykseen, vaikka ne eivät edusta konsensusta nykykäsityksissä, vaan pikemminkin tutkimuksen innovatiivisinta kärkeä.

Kallion artikkeli on ilmestynyt Kortlandtin juhlakirjassa, eivätkä sen perustana olevat jubilaarin käsitykset ole saaneet varauksetonta kannatusta Leidenin yliopiston ulkopuolella. Balttilaislainojen substituution kannalta mielenkiintoinen on kuitenkin Kortlandtin versio ns. *ruki*-säännöstä: Kortlandtin mukaan ieur *s*:n kehitys, jonka tuloksena slaavissa on *r:n*, *u:n*, *k:n* ja *i:n* jäljessä *x*, oli foneettisella tasolla alkanut jo kantabaltoslaavissa, vaikka balttilaisissa kielissä *s* on useimmissa tapauksissa palautunut. Välivaihe *ʃ* selittäisi Kallion (2008: 267) mukaan substituution lt *liesas* → sm *laiha* (vrt. kohta 9). Kallio

(mts. 273) esittää myös mahdollisuuden, että balttilaisessa lähtökielessä kba *ei* olisi kehittynyt *ai*:ksi. Tämä poistaisi äänteellisen esteen tulkita *taivas* balttilaislainaksi. Kyse on kuitenkin pelkästä hypoteesista.

Kallion ehdottamat kronologiset selitykset useille ensitavun vokaali-substituutioitten vaihteluille (kba *ir* → ksm *ir* ~ *er* ~ *är*, kba *a* → ksm *a* ~ *o*, kba *e* → ksm *ä* ~ *e*, kba *ā* → ksm *a* ~ *ō* kba **ē* → ksm *ä* ~ *ē*, kba *ō* → ksm *ō* ~ *ū*) ovat mielenkiintoisia, mutta balttilaislainojen rajauksen perustana olevia substituutiokriteereitä ne eivät muuta, sillä näihin vaihteluihin on Thomsenista lähtien suhtauduttu liberaalisti. Ainoana poikkeuksena on kba *ā*, jonka molemmat edustukset on tunnustettu vasta Koivulehdosta (1990b) alkaen.

Kaiken kaikkiaan Kallion käsitykset balttilaislainojen substituutiosuhteista eroavat hyvin vähän *Beröriingerissä* esitetyistä, mikä osoittaa Thomsenin työn jatkuvaa merkittävyyttä. Jopa Kallion postuloima lainanantajakielen äänteenmuutos *ei* → *ai* vain palauttaisi diftongien substituutiokriteerit takaisin Thomsenin kannalle. Kortlandtin *ruki*-hypoteesin (1) lisäksi muutoksia *Beröriingeriin* verrattuna ovat ainoastaan (2) kba *ā*: n edustus Wiklundin (1896) ja Koivulehdon (1990b) mukaan, (3) ba *ei*:n edustus Koivulehdon (1972) mukaan sekä (4) ba *eu*:n edustus Būgan (AS) ja Kaliman (1928a, 1928c) mukaan. Thomsenin edustukseen kba *š*, *ž* → ims *h* (kohta 8) hyväksymät poikkeuksetkaan eivät nykyisen kannan mukaan olleet suuri erehdys, sillä niistä ainakin *suka* ja *salko* on nyttemmin osoitettu esibalttilaisiksi lainoiksi (Kallio 2008: 268 ja 2009: 32–33).

Aivan äskettäin Kallio (2012a) on sovittanut esihistorialliset lainakerrostumat itämerensuomen kantakielivaiheitten entistä tarkempaan kronologiaan ajoittaen kantasuomen germaaniset ja balttilaiset lainat varhaiskantasuomen sijasta vasta keskikantasuomeen.

4.3.2. Äännerakenneargumentit

Äännerakenne on osa strukturalistista kielenkuvausta eikä sitä ole fenno-ugristisessa lainasanatutkimuksessa käytetty argumenttina ennen 1970-lukua. Eräitä yksittäisiä havaintoja kuitenkin esiintyy jo 1950-luvun kirjallisuudessa. Nieminen (1953: 217) huomasi, että *pirtti* tuskin voi olla balttilaislainaksi riittävän vanha *-rtti*-aineksensa vuoksi. Se on slaavilaisperäinen, kuten monet suomessa *-tti*-päätteiset sanat, esimerkiksi *niitti* ja *naatti*. Nieminen ei kuitenkaan tehnyt huomiostansa tämän yleisemmän tason päätelmää balttilaislainoissa mahdollisista tavarakenteista. Peltola (1954) jatkoi Niemisen päättelyä hieman pitemmälle:

”[b]alttilaisiin *i*-vartaloihin perustuvien lainasanojen liittyminen johdonmukaisesti *e*-vartaloihin ims. taholla voi ... viitata siihen, ettei *i*-vartaloita kantasuomessa

balttilaisten lainakosketusten aikana vielä lainkaan ollut; samaan viittaa eräiden muidenkin baltt. vartalotyypin käsittely ims. taholla.”

Peltolan huomio on itämerensuomen äännekehityksen kannalta keskeinen, mutta vielä SKES (1969) esitti semantiikan ainoana syynä epäillä sanan *seitti* balttilaisperäisyyttä, vaikka juuri geminaatta-*t:n* ja *i*-vartalon takia *seitin* balttilainen alkuperä on yhtä epätodennäköinen kuin *pirtin*.

Käännösteorian tutkijana tunnettu Rune Ingo (1978) katsoi, että suomen pluratiivit eli harvoin yksikössä käytettävät substantiivit (*sakset*, *housut*) ovat yleensä lainaperäisiä. Tähän tukeutuen Sköld (1982) esitti balttilaislainaksi sanaa *valjaat* (← kba *valjas, vrt. pr *walis* ’vetoaisa’). Kyseessä ei kuitenkaan ole varsinainen äännerakenneargumentti vaan morfologinen päätelmä.

Äännerakenteen osoitti ensimmäistä kertaa argumentiksi lainasana-tutkimukselle Koivulehto (1979a), joka havaitsi kaikki ksm -*str*-yhtymän sisältävät sanat (sm *kehrätä*, *ohra*, *ihra* ja *ahrain*) lainoiksi. Toisessa artikkelissaan Koivulehto (1979c) käsitteli ksm -*rte*-vartaloisten sanojen hieman suurempaa ryhmää osoittaen nekin lainoiksi. Aiemmin tunnettujen balttilaislainojen *hirsi*, *orsi*, *varsi* ja *virsi* rinnalle hän esitti balttilaisetymologiat sanoille *karsi*, *kirsi* ja *korsi*. Loput kaksi itämerensuomen -*rte*-vartaloista substantiivina *parsi* ja *pursi* hän selitti germaanisperäisiksi. Muita -*rt*-:n sisältäviä, aiempaa lainaselitystä vaille jääneitä vartaloita on Koivulehdon mukaan vain viisi ja näistä ainakin *virta* balttilaisperäinen. Koivulehto osoitti myös -*rte*- ja -*rtAA*-vartaloisten sanojen välisten yhtäläisyyksien viittaavan samansuuntaiseen laina-alkuperään. *Varsi* ja *varras* ovat samasta balttilaisesta kannasta erikseen lainautuneita muotoja, sillä niitten välistä äännteellistä suhdetta ei voi selittää omaperäisten johdinainesten avulla. Sen sijaan germaanisista lainoista Koivulehto (mts. 154) löysi samanlaista vaihtelua: *kalsi* ~ *kallas*, *parsi* ~ *parras*. Myös suhteilla *karsi* : *karsta*, *varsi* : *varsta*, *irta* : *irstas* saattaa Koivulehdon mukaan olla jotain tekemistä mainittujen sanojen balttilaisen alkuperän kanssa (mts. 136).

Koivulehdon havaintojen myötä muutkin tutkijat innostuivat hakemaan äännerakenneargumentteja itämerensuomen sanastokerrostumista. Aiheesta tuli joksikin aikaa hyvin suosittu: vuosina 1981 ja 1982 niistä kirjoittivat Hahmo, Terho Itkonen, Nikkilä ja Plöger.

Hahmo (1981: 53) havaitsi, että sm -*is* : -*ii*-päätteiset sanat ovat tuskin kovin vanhoja, ehkä germaanisen vaikutuksen myötä syntyneitä. Hofstra (1985: 283–5) lisäsi, ettei balttilaislainoissa ole ainuttakaan *is*-päätteistä sanaa, jos *ruis* on germaaninen lainasana. Balttilaiset -*is*-päätteiset nominit ovat lainautuneet ksm -*eš* (> sm -*eʔ*) tai -*es*-päätteisinä (*herne*, *käärme*, *kirves*). Jo Thomsen oli pääte-edustuksen pohjalta osoittanut sanan *ruis* mieluummin germaanis- kuin balttilaisperäiseksi, vaikkakin vain substituutioargumentin perusteella (vrt. yllä Thomsenin luettelon kohta 36).

Itkonen (1982b: 136) tutki ksm *-kj*-yhtymän sisältäviä sanoja: ”Jos nyt lopuksi esittämäni arvelut osuvat oikeaan, niin itämerensuomen seitsemästä *kj*-sanasta ei ainoakaan ole omaperäinen. Koko konsonanttiyhtymä on omaksuttu kantasuomen fonotaksiin balttilaisten ja germaanisten lainasanojen mukana, ja siihen sen ekspansio toisaalta näyttää pysähtyneenkin. Uudempia *kj*-sanoja ei itämerensuomeen ole enää syntynyt.” Sanoille *raaja*, *taaja* ja *vaaja* on esitetty sekä balttilainen että germaaninen etymologia, muut neljä ovat varmasti germaanisperäisiä.

Nikkilä (1982: 254) esitti, ettei balttilaislainoissa – toisin kuin germaanisissa – esiinny alkuperäistä NCC-yhtymää, ja LCC-yhtymäkin on harvinainen: vi *kärpima* ’karsia, typistää; leikata’ ei ole balttilainen vaan alasaksalainen laina, sm *kurpposella* taas on Lönnrotilla rinnakkaisasu *kurponen*. Myös *malka* esiintyy murteissa geminaattalisena. Nikkilän huomio on tärkeä, sillä balttilaisetymologioita on esitetty lukuisille sanoille, joissa geminaattaklusiili seuraa pitkää tavuainesta: joko pitkää vokaalia, diftongia tai vokaalin ja resonantin äänneparia. Monet näistä sanoista ovat sittemmin osoittautuneet balttilaislainoja myöhäisemmiksi, mutta vaatii vielä selvittämistä, voiko koko äännerakennetta pitää vasta balttilaiskontaktien jälkeisenä aikana syntyneeksi.

Plöger (1982: 92–95) kirjoitti, että varhaiskantasuomen omaperäisestä sanastosta voidaan osoittaa korkeintaan kaksi tai kolme (C)VVC(C)A-tyyppin vartaloa. Johdosten ja taivutusmuotojen kautta jälkitavun *A* kävi mahdolliseksi myös ensi tavun pitkän vokaalin yhteydessä, mutta vasta balttilaisten ja germaanisten lainain kautta pitkävokaalinen vartalo tyyppi pääsi yleistymään. Tällaisen muutoksen kantasuomen äännestruktuurissa Plöger liitti Postin (1953) kantasuomen äänne muutoksista esittämän yhteyteen. Plöger kirjoitti myös, että lainoissa *h*, *l* tai *r* on voinut pidentää edeltävän tai seuraavan vokaalin. Balttilaisperäisiä sanoja, joitten ensi tavussa on pitkä vokaali ja toisessa *A*, Plöger mainitsee yhdeksän: *hiiva*, *luuta*, *rieska*, *siikanen*, *tuulas*, *tuura*, *liika*, *vuona* ja *vuota*; luettelosta puuttuvat ainakin *kaarna*, *luoma*, *vielä* ja *viikate*. Uusimman käsityksen mukaan (Aikio 2012b) on pitkä vokaali kaikissa asemissa myöhäinen, vasta saamen ja itämerensuomen kantamuotojen eron jälkeinen. Pitkät vokaalit syntyivät kuitenkin nykyisten *e*-vartaloitten esimuodoissa ja tulivat *A*-vartaloissa mahdollisiksi vasta lainojen ja myöhempien pitenemisten tuloksena.

Myöhemmin vanhoihin lainakerrostumiin liittyviä uusia äännerakenneargumentteja on esitetty hyvin vähän, mikä viittaa siihen, että ainakin ilmeisimmät niistä on jo löydetty. Koivulehto (1998a: 241) täydensi, että sm *-eʔ*-päätteiset (< ksm *-eš*, *-ek*) nominit, joilla ei ole kantasanaa, ovat lainoja. Uutta tietoa Koivulehdon huomio ei kuitenkaan juuri tuo, sillä jo kauan on ollut tunnettua, ettei *eʔ*-päätteisiä sanoja voi pitää omaperäisinä kantasanoina.

4.4. Merkitysargumentit

4.4.1. Merkitysvastaavuusargumentit

Kuten yllä (4.1.2) olen todennut, itse lainasanakerrostumaa koskevan tiedon kumuloituminen ei vaikuta merkitysvastaavuusargumenttien käyttökelpoisuuteen. Substituutioargumentit koskevat aina kaikkia lainaetymologioita, joissa tietty äännepiirre esiintyy, mutta jokainen merkitysvastaavuusargumentti koskee vain yhden sanan tai sanueen etymologiaa. Tästä syystä merkitysvastaavuusargumenttien käytön muutoksia ei ole helppoa eikä välttämättä mielekästäkään kuvata osana yhden lainakerrostuman tutkimusta. Niinpä esitän tässä vain eräitä tutkimuskirjallisuudesta tekemiäni havaintoja, joitten uskon valaisevan kehitystä kysymyksen käsittelyssä.

Merkitysvastaavuusargumenttien heikon yleistettävyyden³⁸ vuoksi ei merkityssuhteita ole yleensä käsitelty kootusti omana lukunansa lainasana-monografioissa, joissa kuitenkin lähes poikkeuksetta on erillinen äännesuhteita käsittelevä luku. Jarva (2003: 21–22) päättelee tästä hieman hätköiden, että merkityssuhteita on lainasanatutkimuksessa pidetty äännesuhteisiin nähden toissijaisina. Semantiikkaluvut, joitten ohuutta tai puutetta Jarva moittii, esittelevät lähinnä etymologian kannalta aposteriorisia päätelmiä lainojen kulttuurihistoriasta. Etymologian kannalta aprioriset semanttiset päätelmät taas on lainakerrostumien kokonaisesityksissä sijoitettu sana-artikkeleihin. Jarvalta on myös jäänyt mainitsematta, että Suhosen (1980, 1988) yleiskatsaukset vanhoihin balttilaisiin lainoihin keskittyvät nimenomaan itämerensuomen sanojen ja niille esitettyjen lainaoriginaalien merkityssuhteisiin.

Semanttisten argumenttien suhteellinen vähyys edes varhaisessa lainakontaktitutkimuksessa ei välttämättä selity vain nuorgrammaattisen kauden etymologioiden vähäisellä kiinnostuksella niitä kohtaan, vaan taustalla saattaa olla myös lähes täydellisten merkitysvastaavuuksien edellyttäminen varmoilta lainaetymologioilta. Tämä olikin ymmärrettävä lähtöoletus aikana, jona lainoja etsittiin lähinnä substantiivien, ennen kaikkea kulttuurisanojen joukosta. Paljon hitaammin edistynyt lainaverbien ja -adjektiivien jäljittäminen on työlästä niitten abstraktin semantiikan ja hankalasti jäljitettävien merkityksenkehitysten vuoksi.³⁹

³⁸ Yrityksistä jäljittää merkityksenkehityksiä ohjailevia lakeja ovat kirjoittaneet esimerkiksi Algeo (1990) ja Wälchli (2010).

³⁹ Ennen kuin ylempänä (4.3.1.9) ja alempana (4.5.4.3) kuvattuja lainojen morfologisen mukautumisen prosesseja opittiin tuntemaan, myös lainojen pääteaineksilta odotettiin lähes täydellistä vastaavuutta. Tämä lienee toinen pääsyy siihen, miksi lainaverbejä ja -adjektiiveja on aktiivisesti ryhdytty etsimään vasta viime vuosikymmeninä. Koivulehdon lainalöydöistä suuri osa olikin verbejä

Valtaosa *Beröringerin* rinnastuksista oli semanttisesti läpinäkyviä. Vain etymologioitten sm *härkä* ← lt *žirgas* 'hevonen', sm *juutas* ← lt *juodas* 'musta' ja sm *käärme* ← lt *kirmis* 'mato' kohdalla Thomsen turvautui paralleleihin vastaavanlaisesta merkityksenkehityksestä eri kielissä. *Härkä*-sanana balttilais-etymologiaa hän epäili merkityssyistä, samoin aivan oikeutetusti selitystä sm *vaino* ja *väijyä* ← lt *vyti* '(ära) ajama; taga ajama v. kihutama; punuma; kerima'. Jopa sm *lauta* ← lt *plautas* 'saunan laude; mehiläispesän porras' oli hänen mielestään ongelmallinen, sillä balttilaisen sanan merkitys on suppeampi kuin itämerensuomalaisen (vrt. Linde 2007: 101–3).

Monet balttilais-etymologiansa Thomsen varusti kysymysmerkillä ilman perustelua. Todennäköisesti syyt ovat oletetun lainan ja sen lähtömuodon merkityseroissa: sm *aurinko* ← lt *aušra* 'koit', sm *hako* ← lv *žagas* 'irtonaiset lehdet, lehvät, vihdat' ja sm *karhi* 'alkukantainen äes' ← lt *karšti* 'karstata villoja, häkilöidä pellavia; sukia hevosta'. Nämä etymologiat ovat semanttisista syistä hylättäviä. Merkitysyhteys ei ole päivänselvä myöskään Thomsenin epäilemissä selityksissä sm *kaikki* ← lt *kiek* 'kuinka paljon', sm *karsas* ← lt *skersas* 'poikittainen' ja sm *palvoa* ← lv *balva* 'palkkio, palkinto'. Thomsen kuitenkin epäili yhtä lailla aivan perusteltujakin rinnastuksia: sm *arta* 'kuivatus-teline, riuku' ← lt *ardai* 'pellavankuivatusorsi', sm *hara* ← lt *žaras* 'Ast, Zweig, Zacken, Zinken', sm *hirvi* ~ *hirvas* ← pr *sirwis* 'metsäkauris', sm *karve* 'jäkäla, naava' ← lt *kerpė* 'jäkäla', sm *kela* ← pr *kelan* 'pyörä, ratas', sm *louhia* ← lt *laužti* ~ *laužyti* 'murtaa', sm *märkä* ← lv *merka* 'läpimärkä esine; kosteus', sm *nuode* 'puolison sukulainen, lanko' ← lv *znots* 'vävy, lanko', sm *temmata* ← ba, vrt. lt *tempti* 'vetää, venyttää' ja vi *melts* 'roherähn' ~ li *myltsi* 'roheline' ← lt *meleta* 'Grünspecht'. Thomsen (BFB 99) hylkäsi merkityseroon vedoten jopa Donnerin selityksen sm *kiivas* ← lt *gyvas* 'elävä', vaikka ero on varsin vähäinen (vrt. LägLoS II) ja ihmistä kuvaavien adjektiivien merkitys altis vaihteluille.

Kuten yllä kohdassa 4.3.1.4 olen kirjoittanut, Mägiste (1932) syytti edeltäjiänsä merkityskriteerien laiminlyömisestä ja jo Kalima (1920) esitti samansuuntaista kritiikkiä. Kuitenkin vain kaksi *Beröringerin* balttilais-etymologiaa on voitu kumota ensisijaisesti semanttisin perustein. Mägiste (1927: 70, 1932: 138–9) osoitti vakuuttavien merkitysparalleelien tuella Thomsenin balttilaisperäiseksi epäilemän paholaisennimityksen *juutas* kuuluvan laajaan kansankielen raamatulliseen sanastoon. Toivonen (1920) taas esitti mordvasta ja marista vastineet yllä mainitulle sanalle *karhi* 'alkukantainen äes'. Semantiikan kannalta Toivosen selitys oli paljon parempi: etäsukukielten sanojen merkitykset 'oksa, risu' liittyvät varhaisiin oksaisista puunrungoista tehtyihin äkeisiin.

---

ja adjektiiveja, mitä vielä Helinski (1995: 5) piti yhtenä pääargumenttina kaikkea Koivulehdon esittämää vastaan!

Thomsenin seuraajien esittämissä lainaetymologioissa on ollut enemmän moitteen aihetta. Esimerkiksi Setälän (1907: 246–50 etymologia *Kaleva* ← lt *kalvis* 'seppä' (rinnastus jo Ahlqvistin) perustuu pelkästään yhden virolaisen lastenlorun mainintaan *Kalevista* 'raudan antajana'. Jo Eisen (1910a: 11–13) esitti tyhjentävän kritiikin tämän rinnastuksen semanttisia heikkouksia kohtaan. Mikkola (1912) taas antoi pelkän sanansisäisen konsonantin laadun ratkaista *naudan* alkuperän tarjotessansa balttilaiskielten 'hyötyä, rahaa' merkitsevää *nauda*-sanaa sen originaaliksi germaanisen 'nautaa' merkitsevän sanan (ru *nöt*) tilalle.

Kalima (IBL) operoi jo hieman useammilla merkitysparalleleilla kuin Thomsen. Hän perusteli niillä etymologioita sm *härkä* ← lt *žirgas* 'hevonen', sm *lausua* ← lt *klausti* 'kysyä', sm *leuka* ← lt *liauka* 'kaularauhanen, risa', sm *raitta* ← lv *priede* 'mänty' ja sm *virsi* ← pr *wirds* 'sana'. Kiparsky (1936c) taas toi IBL:n arvostelussansa verbin *hautoa* balttilaislainaselityksen tueksi vielä paralleelin, joka ei osoita merkitysyhteyttä vaan sen puutetta: *hautoa* ja substantiivi *hauta* voivat olla toisistaan riippumattomia samalla tavalla kuin latinan *fovea* 'kuoppa' ja *fovere* 'lämmittää, hautoa'.

Laajempi merkitys itämerensuomessa kuin baltissa oli Kalimalle aihe epäillä lainaetymologioita sanoille *lauta* (kuten jo *Beröringerissä*), *maja* ja *riitta*. Kahden jälkimmäisen sanan suhteen hänen päätelmänsä oli oikea: ne eivät ole balttilaislainoja (vrt. SSA). Lainasanana merkitys voi kuitenkin joskus olla laajempi kuin sen originaalin, sillä merkitys voi laajeta, kuten Vihma (1966: 94) ja Suhonen (1980: 193) ovat huomauttaneet *harja*-sanalle käyneen: balttilaisen lähtömuodon merkityksiä ovat '(sian, hevosen) harjas, suka', joten 'siivousvälineen' ja 'katon tai vuoren harjan' merkitykset ovat vasta itämerensuomessa syntyneet. Tämä merkityksen laajeneminen oli jäänyt Thomsenilta ja Kalimalta huomiotta, vaikka *harjan* balttilaisperäisyys oli heidän tiedossaan. Oja ja Metsmägi (2013) ovat äskettäin vertailleet viron lainasanojen ja niiden lähtömuotojen merkityksiä ja erottelevat katsauksessaan joukon lainoja, joitten merkitys on laajempi kuin originaalin. Päinvastaisten tapausten määrä on toki Ojan ja Metsmäen aineistossakin aivan odotuksenmukaisesti moninkertainen (vrt. yllä alaluvussa 4.1.2 kirjoitettuun).

Innokkaana lainasanojen vastustajana tunnettu Mikkola tarttui mielellään oletetun lainan ja sen lähtömuodon merkityseroihin. Kirjassansa suomen slaavilaislainoista Mikkola (1938a: 3) väitti, että sanojen kulkeutuessa kielestä toiseen niiden merkitys muuttuu vain "aivan erityisissä olosuhteissa". Kiparsky (1939c: 276) vastasi kritiikissänään osuvasti: "Minkälaisiin mahdottomuuksiin tämän periaatteen johdonmukainen noudattaminen saattaa viedä, näkyy sivulla 85, missä tekijä väittää, että suom. *jäärä* t.m. on tuskin lainattu slaavilaisista tai balttilaisista kielistä, koska näiden muodot eivät sovi merkitykseltään (... lät.

jērs 'Lamm'). Entäs suom. *lammas* ja saks. *Lamm* 'karitsa'?!". Mikkola (1938b) väitti myös, ettei *silta* ole laina, sillä sen merkitys 'lattia' puuttuu balttilaiselta originaalilta (lt *tiltas* id.). Toivonen (1939) huomautti, ettei *silta* itämerensuomessa merkitse maalattiaa, vaan uudenaikaista lautapermantoa, ja merkityksenlaajentuma perustuu venäjän malliin. Olisi mieleöntä edellyttää lainan kaikkien merkitysten palautuvan originaaliin. Mikkolan sinänsä asiattomilla väitteillä oli näin arvonsa keskustelun herättäjinä, sillä aiemmin ei fenno-ugristiikassa ollut kirjoitettu etymologiaan kuuluvien semanttisten kriteerien soveltamisesta juuri mitään.

Mikkolan jäykän asenteen semanttisten vastaavuuksien suhteen omaksui myös Nieminen. Hän vastusti esimerkiksi Thomsenin etymologiaa *arta* ~ *aarto* 'lyhteitten, verkkojen tms. kuivatusteline t. -riuku' ← lt *ardas* 'orsi pellavan kuivattamiseksi' sen nojalla, että balttilaiset sanat merkitsevät muka vain sisätiloissa ja itämerensuomalaiset ulkosalla pidettäviä riukuja ja ulkuja (Nieminen 1945b). Merkityseroja ylikorostamalla Nieminen (1944a, 1945a) vastusti Kaliman kannattamia etymologioita myös sanoille *jäärä*, *reuna*, *vannas* ja *virsi*. Toisaalta Kaliman (IBL) vastustamaa sm *hako* ja lt *šaka* 'haara' -sanojen rinnastamista Nieminen (1940: 378) puolusti selittäen, että merkitysero on ratkaisevasti Kaliman olettaa pienempi. Yleisesti Kalima kuitenkin oli merkityskriteerien soveltamisessa suurpiirteinen aina huolimattomuuteen asti, mikä saattoi ajaa vastakkainasettelua korostaneen Niemisen toiseen äärimmäisyyteen.

Sanasta sm *jäärä* ~ vi *jaar* 'pässi' väiteltiin IBL:n jälkeen erityisen paljon. Mikkola (1938a: 85) ja Nieminen (1944a) väittivät sen merkityseroa liettuan sanaan *jėras* 'karitsa' liian suureksi. Balttilaisten kielten sana on johdettu 'vuotta' merkinneestä indoeurooppalaisesta juuresta **(H)jēr-* ~ **(H)jōr-* (Smoczyński SEJL). Ruoppila (1943: 179–80) ehdotti, että merkityksen siirtymä 'karitsa' > 'pässi' on voinut tapahtua kantasuomessa. Kiparsky (1944) toi sen tueksi paralleelleja: esimerkiksi ruotsin *vädur* 'pässi' on Hellqvistin (1939) mukaan johdettu 'vuotta' merkitsevästä kannasta ja tarkoittanut ennen 'karitsaa'.

Koivulehto sovelsi eri kielten sanastosta tunnettuja semanttisia kehityksiä sanojen alkuperän selittämiseen paljon ahkerammin ja rohkeammin kuin Thomsen, Kalima ja muut aiemmat lainaetymologit. Erikielisin merkitysparallelein Koivulehto (1979c, 1983c, 1984b: 12, 1987b: 200, 1989c: 187–8, 1992b: 171–2 ja 1999c: 8) perusteli balttilaisetymologioitansa sm *karsi* ja *kirsi* ← lt *(ap)skirsti* 'jäätävä', *apskardas* 'jääkerros, riite', sm *korsi* ← lt *kartis*, *karti* 'ohut tanko, lista, rima', sm *kylmä* ← lt *geluma*, *gelmenis* 'heftige Kälte, Frost', sm *kypsi* ← lt *keptas*, *kepta* 'paistettu', sm *talja* 'muokattu nahka' ← lt *dalia* 'osa, osuus', sm *huoli* ← lt *žala* 'vahinko, vamma', sm *peura* ← lt

bendras 'yhteinen, yleinen; osakas, kumppani', sm *lieve* ← lt *klėbys* 'syli, sylillinen', t. lt *glėbys* 'ausgebreitete Arme, Armvoll', sm *vaikka* ← lt *viekas* 'Kraft, Stärke', sm *huone* ← lt *šonas* 'kylki' ja sm *syryjė* ← lt murt *sturis, stūrys* 'kulma, reuna'. Pääsyyinä saattaa olla maailman kielten sanastoa koskevan tiedon lisääntyminen ja parempi saatavuus, mutta yksittäisistä etymologioista näkyy myös niitten esittäjän luovuus ja lähdetietojen runsaus.

Keskimäärin Koivulehdon selitykset vaativat suurempia semanttisia siirtymiä kuin Thomsenin esittämät, mutta sekin on luonnollista: semanttisesti läpinäkyvistä balttilaisetyymologioista suurin osa oli jo löytynyt ennen Koivulehdon aikaa. Esimerkiksi sanalle *peura* Koivulehto (1988d: 26) antoi varsin suurta merkityksensiirtymää edellyttävän, mutta johdonmukaisesti argumentoidun selityksen:

”Originaali ei voine olla muu kuin baltt. **bendra-*, jolla on samantapainen semantiikka kuin *kunta-* ja *seura-*sanoilla (vrt. liett. *beñdras* 'gemeinsam, allgemein, Teilhaber, Genosse, Gefährte', latv. *biedrs* 'Gefährte, Genosse, Kamerad' [Fraenkel 39] ~ liett. *sėbras* 'Genosse, Gefährte, Teilhaber, Hälftner, Halbbauer' [Fraenkel 768]). Peuroja ajettiin yhteisvoimin, pyyntikuntana, saalis oli yhteinen: **bendra-*. Sama asiatausta selittää lapin 'peuran': lp. *god'de* 'peura' = vksm. **kunta* sm. *kunta* = mordvan (mokša, SKES 238) *koñďä, kuñďä* 'ystävä, toveri'. Ims. **petra* 'peura' suhtautuu siis semanttisesti baltin **bendra-*sanueeseen samoin kuin lp. **kunta* 'peura' suhtautuu suomalais-mordvalaiseen **kunta-*sanaan.”

Kaikki Koivulehdon lainoihin olettamat merkityksensiirtymät eivät kuitenkaan ole yhtä uskottavia, kuten hänen kriitikkonsa ovat jo huomauttaneet (esim. Rédei 2002: 309, Helimski 2001: 200–3). Esimerkiksi sm *kirsi* 'routa, ohut jääriite; jäätynyt kerros maan pinnalla' yhdistyy mainiosti liettuan verbiin (*ap*)*skirsti* 'jäätävä' ja sen johdokseen *apskardas* 'jääkerros, riite', mutta *karsi* 'kynttilän sydämen, tulitikun tms. hiiltynyt osa; (esim. padan pohjaan) kovettunut noki; (raudan) kuona; palaneen käry t. maku' ei enää kovin hyvin, vaikka sanalla onkin eräissä murteissa myös merkitys 'vereiste Schneekruste' (Koivulehto 1979c: 135–6). Viimeksi mainittu voisi selittyä myöhäiseksi merkitysvaihtokseksi sanasta *kirsi*, mutta semanttinen kehitys 'routa, riite' > 'karsi, hiiltynyt pinta, kovettunut noki' ei ole uskottava, ja Koivulehdon sen tueksi tarjoamat merkitysparalleelit ovat vain osittaisia.

Etymologialle sm *talja* 'muokattu nahka' ← lt *dalia* 'osa, osuus' Koivulehto (1984b: 12) esittää täydellisiä merkitysparalleeleja indoeurooppalaisista kielistä, mutta ne liittyvät kielensisäisiin kehityksiin eivätkä lainautumisiin. Näin radikaali merkityksenmuutos on tuskin mahdollinen lainautumisen yhteydessä, eikä *taljan* merkityksestä 'osa, osuus' ole itämerensuomessa jälkiä: muutos olisi siis ajoitettava jo lainanantajakieleen. Pitkät semanttiset välimatkat ovat lainaetymologiassa voimakkaampi negatiivinen argumentti kuin

kielikunnan sisäisiä vastineita jäljitettäessä, kuten Koivulehto (2001b: 54–55) itse Liukkosen etymologioita arvostellessansa on todennut.

Liukkonen otti merkitysvastaavuuksien suhteen suurempia vapauksia kuin kukaan balttilaislainojen tutkija ennen häntä, mihin useimmat BF:n arvostelijat ovat kiinnittäneet huomiota (vrt. alalukua 1.2.4). Janhunen (2001e) osuu hieman harhaan katsoessaan Liukkosen esittäneen suomen ”balttilaislainojen maksimiparadigman”, sillä Liukkosen etymologioista noin puolet perustuu semantiikaltansa niin vapaaseen assosiaatioon (’askel’ > ’hääät’, ’noki’ > ’kynsi’, ’uloste’ > ’hiki’ ym.), että vastaavin perustein voisi balttilaisrinnastusten määrää nostaa helposti vielä moninkertaiseksi (vrt. Koivulehto 2001c: 53). Liukkonen antaa myös useille konkreettismerkityksisille suomen substantiiveille (*aita*, *hermo*, *hiili*, *häntä*, *ihminen*, *ilta* ym.) lähtömuodoksi balttilaisten kielten adjektiivin tai partisiipin, mikä on tuskin todennäköistä, kuten Rédei (2000b) huomauttaa.

Liukkonen on kuitenkin esittänyt myös etymologioita, joissa semanttinen kehitys on hyvin perusteltu, esim. sm *sampi* ← lt *stambus* ’suur; jäme’. Nilsson (2001: 192–3) on esittänyt tähän ja pariin muuhun Liukkosen etymologiaan (*särki*, *härkä*) liittyvän mielenkiintoisen ajatuksen, että saaliseläinten niminä on voinut lainautua tabusyistä (lähtökielessä) käyttöön otettuja adjektiiveja ja partisiippimuotoja. Tabunimityksiä on ennenkin tutkittu diakronisesti (esim. Nirvi 1944), mutta lainaetymologiassa tätä argumenttia ei ole juuri käytetty. Merkitysrhmäargumenttina tabusanojen lainautumisaltiuden ovat maininneet Kulonen (2006), Haspelmath (2009: 50) ja Vaba (2012b: 245).

Koska baltoslaavilainen kantakielitaso on vasta hiljattain saanut (osittaisen) hyväksynnän lainasanatutkijoiltamme (vrt. alalukua 4.5.1), ei slaavilaisten kielten potentiaalia balttilaislainojen kartoittamisessa ole ehditty hyödyntää. Esimerkiksi Posti (1977: 268–9) vetosi etymologiassansa sm *ohdake* ← ba *ašta- lähinnä latvian ja liettuan muotoihin, mutta lähtömuodon merkitys näkyy säilyneen parhaiten slaavilaisella taholla: ven *ocom* ’ohdake’ < kba *ašatas > lt *ašatas* ’hevosen harjakset’. Vastaavasti yleensä germaanisena lainana pidetty *rauta* (vrt. yllä 4.1.2) saattaakin selittyä balttilaisperäiseksi, sillä msl *pyða* ’metalli’ ja ven *pyða* ’malmi’ tulevat vähintään yhtä lähelle itämerensuomen sanan merkitystä kuin msk *raudži* ’suomalmi’, vaikka liettuan vastine tarkoittaa-kin lähinnä ’punaista väriä’. Senn (1940: 6) esitti *rautaa* tältä pohjalta slaavilaiseksi lainaksi, mutta sen ensitavun diftongi edellyttää lähtömuodolta kanta-baltin tasoa.

Paljon epävarmempia ovat lähtökielen etäsukukielissä esiintyvien sanan vastineitten merkityksiin tukeutuvat päätelmät, kuten yllä alaluvussa 4.1.3 mainittu suomen ja viron sanan *sammas* ’rajapyykki; pylvä, patsas, paalu’ tulkinta balttilaislainaksi muinaisintian sanan *stambhah* ’pylväs, pilari, paalu’

pohjalta. Koivulehto (1979b: 281) on puolustanut tätä Būgan etymologiaa: muinaisintian sanan vastineen lt *stambas* 'kasvin varsi' vuosituhansien takainen balttilainen edeltäjä on varmaankin ollut semantiikaltaan lähempänä sitä. Nuutisen (1987a: 55–56) esittämä lisäargumentti kuitenkin osoittaa *sampaan* balttilaisperäisyyden mahdolliseksi: liettuan adjektiivissa *stambus* on säilynyt erilaisia 'kookkaaseen, suureen ja vankkaan' viittaavia merkityksiä (tällaisista johdossuhdeaukkoargumenteista vrt. 4.5.4.3). Arjalainen alkuperä lienee silti todennäköisempi.

Kalima (IBL 163) perustelee *taivaan* balttilaisperäisyyttä samanlaisella argumentilla: lt *dievas*, lv *dievs* ja pr *deywis* merkitsevät kaikki 'jumalaa', mutta sanalla on latinassa ja sanskritissa sekä 'jumalan' että 'taivaan' merkityksen sisältäviä vastineita. Sanskritin merkitykseen vedoten muun muassa Häkkinen (NES) on pitänyt *taivasta* mieluummin arjalaislainana. Ratkaisevana argumenttina *taivaan* arjalaisen alkuperän puolesta on kuitenkin yleensä pidetty äänteellisiä seikkoja (vrt. kohtaa 4.3.1.6 yllä). Sekä *sampaan* että *taivaan* alkuperän suhteen merkitys- ja levikkiargumentti osoittavat siis eri suuntiin. Tärkeämpänä tulee pitää merkitysargumentin todistusta, mutta molemmissa kiistatapauksissa on esitetty muitakin tärkeitä kriteereitä.

4.4.2. Merkitysryhmäargumentit

Thomsen (BFB 145–8) esitti balttilaislainaetymologiansa – tosin vain nimit – semanttisiin kategorioihin jaoteltuina. Ryhmittelyn päätarkoituksena Thomsen piti lainakosketusten aikaisten kulttuurihistoriallisten olosuhteitten valaisemista, mutta sen pohjalta on tehty myös etymologisia päätelmiä. Luokittelusta merkitysryhmiin tuli sittemmin leksikografinen traditio, jota ovat uusintaneet useimmat itämerensuomen sanastokerrostumista kirjoittaneet (vrt. esim. Ojansuu 1907, Setälä 1916, IBL 198–200, Hakulinen SKRK 1–4, Junttila 2012). Jaotuksia on esitetty monenlaisia, mutta perustavanlaatuisen oli niistä vain ensimmäinen:

1. perhe, talo, kotityöt, työvälineet ja vaatteet: *morsian*, *nepaa*, *?nuode*, *sisar*, *tytär*; *heimo*, *kaima*, *?seura*, *talkoot*; *?lauta*, *?maja*, *malka*, *panu*, *pirtti*, *seinä*, *seiväs*, *silta*, *tarha*, *?tupa*; *?kantele*, *kauha*, *kela*, *kirves*, *?lapio*, *luuta*, *mäntä*, *ratas*, *reki*, *suka*, *?tuura*, *vaaja*, *varsi*, *virve*, *kuontalo*, *niisi*; *?kinnas*, *?kurpponen*, *kypärä*, *paarre*; *?hiiva*, *metu*, *olut*
2. kehonosat: *hammas*, *kaula*, *?kinner* ~ *kinttu*, *napa*, *nukero*, *?parta*, *reisi*
3. metsänannit, ts. metsästys ja mehiläishoito yms.: *metsä*, *salu*, *kataja*, *?haara*, *malka*, *terva*, *tuohi*, *virpa* ~ *virpi*; *kirves*; *?karve*, *?sammal*,

- takiainen; ansa, lahto; ?hirmi, peura, tarvas; hanhi, harakka, käki, rastas, teeri; käärmä; herhiläinen, vaapsahainen, vaha*
4. karjanhoito ja laiduntaminen: *?härkä, jääri, oinas, porsas, vuohi; ?juhta, halli, laukki, muli, ?utare, rieska, ?ihra, harja, karva, hihna, villa, vuota, paimen, torvi; ?apila, heinä, ?kulo, luhta, vihvilä, ätelä*
  5. maanviljelys: *?hara, herne, jyvä, ?oka, pelut, siemen, vako, ?äes, ätelä*
  6. vesiliikenne ja kalastus: *?karvas, ?laita, laiva, purje, ?meri; ankerias, lohi, vi vähi; ahingas, ?tarpa, toe, tuulas*
  7. luonnonilmiöt ja uskomukset: *?aurinko, halla, härmä, keli, routa, taivas, perkele*
  8. abstraktit käsitteet ja adjektiivit: *kerta, laita, tapa; ahdas, halea, vs haljas, harmaa, irta-, karsas, kelta, laiha, laiska, lattea, märkä, tyhjä; tuhat; kaikki*

Päinvastoin kuin merkitysvastaavuusargumentit, merkitysryhmäargumentit muodostuvat aina lainakerrostumista aiemmin kertyneen tiedon pohjalta. Silloinkin niitten käytössä tulee olla varovainen kehäpäätelmien riskin takia. Thomsen antoi merkitysseikkojen ratkaista lainautumissuunnan vain muutaman sanan kohdalla, kun äänteelliset kriteerit eivät siihen riittäneet. Yhtäältä hän kumosi mm. sanojen *turku* ja *viina* balttilaisperäisyyden liian kehittyneen kulttuurin sanoina, toisaalta katsoi primitiivisen *vaajan* sopivan pikemmin balttilais- kuin germaanilainojen merkitysalueelle (BFB 13, 145–9, 152, 233 ja 235). Ainakin *turun* ja *viinan* osalta Thomsen osui oikeaan, kuten nykyään lähtökieliargumenttien perusteella tiedämme: liettuan *turgus* 'Markt(tag), Warenwert' ja *vynas* 'Wein' ovat myös slaavilaislainoja (Fraenkel LEW).

Thomsen ilmeisesti luotti intuitioonsa kulttuurihistoriallisen tietämyksensä perusteella. Leksikaalisten merkitysten ajoittaminen sanastokerrostumien kronologiaan on etymologintyötä, jonka usein mainitaan vaativan logiikan lisäksi vankkoja taustatietoja ja kykyä soveltaa niitä luovasti. Leksikaalisten merkitysten välillä vallitsevat perheyhtäläisyydet eivät aina riitä päätelmien pohjaksi: vaikka hevosiin, härkiin ja kulkuvälineisiin liittyvät sanat *härkä, juhta, ratas, reki, lojo, aisa, valjaat, kaplas, ketara, kausta* ja *keli* ovatkin balttilaislainoja, sanoille *länget* ja *ranget* esitetyistä balttilaiselityksistä täytyy luopua, sillä nykyään *länget* eli *ranget* tiedetään itäaasialaiseksi keksinnöksi, joka levisi Eurooppaan vasta sydänkeskijalla (Junttila 2012: 279–81).

Thomsenia seuranneet lainasanatutkijat tekivät vain harvoin etymologisia päätelmiä leksikaalisten perheyhtäläisyyksien perusteella, sillä sanojen merkitys ei ollut nuorgrammatiikan ensisijaisen kiinnostuksen kohde (vrt. kaaviot 14 ja 15 yllä). Niinpä balttilaista alkuperää esitettiin muutamille sanoille, jotka ovat merkityksensä puolesta nuoria, mutta äänteellisesti näyttävät vastaavan balttilaista originaalia: sm *kalpa* (Saxén 1899) ja *panki* 'sanko' (Weske 1890:

204, Ojansuu 1915a) sekä vi *kulit* 'tasku' (Saareste 1922a: 141). Positiivisia-kin esimerkkejä silti on: Mikkola (1906) perusteli *kiiliäiselle* esittämänsä balttilaisetymologiaa *herhiläisen* ja *vaapsahaisen* samansuuntaisella alkuperällä ja Paasonen (1917b) kirjoitti etsineensä balttilaiselityksen sanalle *vuona*, koska samalta taholta on saatu myös *oinas*, *vuohi* ja ehkä *jäärä*. Endzelinsin (1924: 120) merkitysryhmäargumentti sanan *karta* 'pelti' balttilaisperäisyyttä vastaan taas jäi puolitiehen: vielä kantabaltissa tuskin saattoi olla sanaa pellille, mutta arvoitukseksi jää, miksi Endzelins piti todennäköisempänä sanan rinnastusta permiin ja hantiin eli pellin nimityksen olettamista suomalais-ugrilaiseen kantakieleen!

Vielä Kalima esitti vain neljä merkitysryhmäargumenttia ja hylkäsi yhden niistäkin (IBL 131): ”Ei voine kieltää, että *lava* esimerkiksi suomalaisella taholla niin vanhan käsitteen kuin riistansäilytysaitan nimenä ... ei tunnu puhuvan slaavilaisperäisyyden puolesta. Mutta balttilaisen originaalin olettamisella ei voiteta mitään, äänteellinen puoli käy ehkä vielä epäselvemmäksi.” Omaa selitystensä sanalle *leuka* Kalima (IBL 132) perusteli useilla balttilaisperäisillä kehonosan nimillä soveltaen siis merkitysryhmäargumenttia sanoihin, joita ei voi pitää kulttuurilainoina. Sanan *terva* balttilaisperäisyyttä Kalima motivoi perinteisemmin: samaan käsittepiiriin kuuluvat balttilaislainat *taula*, *tuohi* ja *tuulas*.

Ohran balttilaisetymologiaa Kalima (IBL 25) vastusti väärin perustein. Hän piti sanaa arjalaisperäisenä, koska käsite on ”varmaan ollut tuttu jo paljon ennen balttilais-suomalaisten kosketusten aikaa”. Tällaista loogista virhettä kutsun **semanttiseksi aukkopäätelmäksi** eli *argumentum ad ignorantiam nominis* -päätelmäksi, sillä se sivuuttaa mahdollisuuden, että ilmiöllä on ennen sen nykyistä nimeä ollut käytössä aiempi, sittemmin unohtunut nimi. Jos tietystä rekonstruoidussa kielentasossa on tietyn käsitteen kohdalla semanttinen aukko, se ei oikeuta olettamaan samaa aukkoa esihistoriallisessa todellisuudessa puhuttuun kieleen, sillä aukko voi olla vain tiedoissamme tästä kielestä. Ilmiön ja sen nimen alkuperän samastaminen oli erityisesti *Wörter und Sachen* -koulukunnan etymologeille tyypillinen oletus (vrt. Malkiel 1993: 60–63), mutta jo Ahlqvist rinnasti kulttuurisanojen ja niiden tarkoitteitten leviämisen.

Setälä (1891b: 460, 1900: 7–8) esitti ankaraa kritiikkiä semanttista aukkopäätelmää kohtaan, vaikkei niinkään etymologisen päättelyn vaan sen kannalta aposterioristen johtopäätösten yhteydessä:

”Ahlqvistin teos ... lähtee, niinkuin tunnettu, siitä periaatteesta, että jos jonkun sivistysesineen nimi on alkuperäinen, niin se todistaa itse esineen alkuperäisyyttä; jos sitä vastoin nimi on lainattu, niin se osoittaa että itse esinekin on lainattu ja nimi vain seurannut esineen mukana. Jos ajattelee että kansat ovat välistä toisiltaan lainanneet ruumiinosain tai lähimpään sukulaisuussuhteiden nimityksiä, niin huomaa ett’ei tämä periaate semmoisenaan suinkaan saata olla ehdottomasti oikea.”

Setälän päätelmien tueksi tarjosivat materiaalia juuri balttilaislainat, erityisesti kohta 2 Thomsenin luettelossa eli kehonosien nimitykset. Setälän vaikutus varmaankin näkyy siinä, että varhaiset fennougristit eivät juuri syyllistyneet semanttisiin aukkopäätelmiin. Kaliman *ohra*-sanaan liittynyt väite oli ensimmäinen balttilaisetymologioitten kannalta apiorisessa päättelyssä, siis lainojen etsimisessä ja arvioinnissa, esitetty *argumentum ad ignorantiam nominis*.

Myöhemminkin semanttiset aukkopäätelmät pysyivät fennougristiikassa suhteellisen harvinaisina, mutta neuvostokielitieteessä niistä tuli tavallisia. Ariste (1971a: 8, b: 254) väitti, ettei alkuhärkää merkinnyt *tarvas* voi olla balttilaisperäinen laina, koska itämerensuomalaiset saapuivat alkuhärän asuma-alueelle Baltiaan ennen balteja. Braidaks (1975: 92–93) taas piti *porsasta* balttilaisena lainana, koska itämerensuomalaiset eivät tunteneet maanviljelyä eivätkä karjankasvatusta ennen balttilaiskontakteja. Kansatieteilijä Aleksei Peterson (1980) puolestaan väitti *pirtin* slaavilaisperäisyyttä mahdottomaksi, sillä itämerensuomalaisilla on arkeologisen tiedon pohjalta ollut hirsi-rakennuksia jo ennen ajanlaskun alkua. Etymologioita arvioitiin siis ennen kaikkea siltä kannalta, sopivatko ne vallitsevaan paradigmaan vai eivät. Vain tässä kontekstissa neuvostotutkijoiden *argumentum ad ignorantiam nominis*-päätelmät ovat aikanaan olleet mielekkäitä.

Neuvostokielitiede eli Neuvostoliitossa harjoitettu kielentutkimus oli ainakin kansallispoliittisesti merkittävinä pidettyjen tutkimusalojen kuten kielihistorian ja etymologian tutkimuksen osalta eräänlainen tieteen rajailmiö, jonka olen taipuvainen sijoittamaan näennäistieteen puolelle. Niihin pätee sama, mitä Paberžytė ja Costopoulos (2009) ovat kirjoittaneet Liettuassa neuvostomiehityksen aikana harjoitetusta arkeologiasta: kriittistä keskustelua keskeisistä kysymyksistä ei käyty, auktoriteetteja ei haastettu eikä tutkimuksella ollut mahdollisuutta tuottaa sellaista tietoa, joka olisi olennaisesti uudistanut vakiintunutta paradigmaa. Historiatieteitten kuten etymologian tulokset oli sovitettava valmiiseen, tosioksi kohotettuun rekonstruktioon menneisyydestä.⁴⁰ Monet tutkijat kuitenkin pyrkivät erikoistumaan vähemmän keskeisiin pidettyihin kysymyksiin, joitten tulokset eivät haastaneet suuria tutkimusparadigmoja. Tällaisena kysymyksenä voi pitää eteläisen itämerensuomen balttilaisperäistä sanastoa, jota Vaba tutki jo neuvostoaikana kriittisesti ja uutta luovasti.

Strukturalistisen lainasanatutkimuksen myötä merkitysryhmäargumentit yleistyivät jonkin verran. Posti (1970, 1972, 1977) esitti vetoeläin- ja rekisanastoon liittyvät balttilaisetymologiat sanoille *kausta*, *ketara* ja *vehmaro* sekä muokkasi sanan *jutta* Ojansuulta saamaa balttilaiselitystä. Liukkonen (1973) lisäsi samaan merkitysryhmään myös balttilaislainan *kaplas*. Koivulehto

⁴⁰ Tällainen kehäpäätely ei toki ole kuulunut yksinomaan neuvostokielitieteeseen. Juha Janhunen on Koivulehdon (2001d) mukaan käsitellyt lainaetymologioita aivan vastaavalla tavalla.

(1974: 115–8) ehdotti Thomsenin balttilaisperäisinä pitämille abstrakti-tarkoitteisille substantiiveille *tapa*, *kerta* ja *laita* germaanista etymologiaa. Vaba (1989a) taas on löytänyt virosta lukuisia mahdollisesti balttilaisperäisiä maastotermejä: *lohm* 'loik', *loja* 'loim', *mülgas* 'suonsilmä(ke), hete', *palu* 'soinen metsä' ja *rahu* 'kari, luoto'. Samoin Vaba (1990b) on esittänyt balttilaiset etymologiat alkeellisen mehiläistalouden termeille vi *kärg* 'kenno' sekä vs *kõno* ja *läng* (hunajanpyyntivälineitten nimityksiä); jo aiemmin oli balttilaisetymologian saanut vs *taro* 'mehiläispesä, -pönttö' (Manninen 1926: 18). Salo (1997a: 7)⁴¹ nimittää merkitysryhmäargumenttien käyttöä lainasanatutkimuksessa *kompleksiajoitukseksi*, sillä ”suuri osa kulttuurisista sanalainoista on omaksuttu funktionaalisina komplekseina”. Liukkonen (BF 159–60) taas pyrki laajentamaan jo *Beröringeristä* saakka tunnettuja balttilaisperäisiä merkitysryhmiä, vaikkei esittänytkään uusia.

Balttilaislainojen kauan laajaksi tunnetun merkityskirjon ansiosta fennougriistiikassa syntyi jo Setälän kaudella (vrt. ylempänä) ymmärrys siitä, että niin kutsutut luksuslainat eli kulttuuri-innovaatioihin liittymättömät lainasanat ovat kielessä tavallinen ilmiö. Tällaisten ”ylimääräisten” lainojen hyväksymisen välttämättömyyttä on Setälän jälkeen puolustanut balttilaislainojen pohjalta ennen kaikkea Larsson (1981b). Fennougriistiikassa on kuitenkin 2000-luvulle saakka elänyt rinnan myös *Wörter und Sachen* -koulukunnalle tyypillinen käsitys, jonka mukaan vain kulttuurisanat ovat taipuvaisia lainautumaan. Viimeksi sitä on puolustanut Rédei (2000b ja 2002: 309–10), ehdottaen, että ”ylimääräiset” lainasanat on omaksuttu kieleen aina joko positiivista tai negatiivista affektia ilmaisemaan. Kuten yllä kohdassa 4.3.1.9 olen maininnut, lainat ovat alttiita ekspressiivistymään, joten myös ekspressiivisanat saattavat olla alttiita lainautumaan, vaikka tällainen merkitysryhmäargumentti onkin harvoin ollut esillä.

Rédein ehdotus on mielenkiintoinen ja hän on tuonut sen tueksi esimerkkejä slangien affektiivisesta sanastosta (sm *bamlaa*, *eldis*, *fisu* ym.). Näitten sanojen affektiivisuus tai ekspressiivisyys on kuitenkin hankalasti todistettavissa ja Rédein kannan oikeuttamiseksi tulisi esimerkiksi lähes koko Helsingin slangin sanasto (vrt. Kallio 2007a) osoittaa ekspressiivislähtöiseksi, samoin tietenkin myös vanhat balttilaiset kehonosanimet. Tällainen päätelmä taas olisi liian yleispätevä lainasanatutkimusta hyödyttäkseen.

Vielä kiinnostavampi on Koivulehdon (1999c: 7–8) esittämä ajatus, että tietyt kulttuurisanojen ulkopuoliset merkityskentät toimivat attraktio-keskuksina, jotka vetävät puoleensa lainoja. Tämän johtopäätöksen Koivulehto

⁴¹ Samassa Salo (mts. 6) puolustaa semanttista aukkopäätelmää unohtaen sanojen katoamisen mahdollisuuden: ”Ellemme selitystä [sanan *miekka* pronssikautisesta skandinaavisesta alkuperästä] hyväksy, joudumme otaksumaan, että pronssinen miekka on omaksuttu tänne ilman nimeä”.

teki siltä pohjalta, että kaikki tiettyjen aihepiirien sanat itämerensuomessa ja saamessa vaikuttavat olevan eri-ikäisiä indoeurooppalaisia lainoja. Tällaisina attraktiokeskuksina Koivulehto esitti merkitykset 'tuhka', 'ruoste', 'terä' ja 'reuna, ranta, ääri'. Jatkopohdintoja Koivulehdon havainto ei ole kuitenkaan vielä tuottanut.

Kulttuurisanoja ei ole mahdollista erottaa muusta kielen sanastosta mitenkään yksiselitteisesti (vrt. Haspelmath 2009: 46–49). Moni kulttuurilainana kieleen omaksuttu sana ei ole välttämättä ole enää nykykielessä kulttuurisana. Esimerkiksi balttilaisperäinen *metsä* on Salon (1997a: 55) mukaan saatettu omaksua kieleen kasketun maan, huhdan vastakohtana ja samaan kulttuuri-kontekstiin voivat liittyä myös poltetulla aukealla viihtyvien luonnonkasvien *katajan*, *apilan* ja *takiaisen* nimet. Jopa ruumiinosien nimet *kaula*, *lapa*, *reisi* ym. on saatettu omaksua kieleen kulttuurilainoina, jos ne liittyvät riistalla käytyyn vaihtokauppaan, kuten Koivulehto (2008: 317) on ehdottanut.

Normaalista appellatiivisesta sanastosta poikkeavana merkitysryhmänä on lopuksi mainittava paikannimet ja etnonyymit. Paikannimien erityisasemaa lainasanaston joukossa kuvailee Saarikivi (2000): nimet ovat yksiviitteisiä ja voivat olla semanttisesti tyhjiä. Niitten levikki määrittyy eri lähtökohdista kuin muun sanaston. Paikannimien erityispiirteitten vuoksi niitten alkuperän selvittäminen perustuu muusta etymologisesta tutkimuksesta poikkeaville kriteereille, joitten käsittely ei mahdu tämän teoksen puitteisiin: niistä kirjoittavat mm. Saarikivi (2007a: 57–64) ja Heikkilä (2014: 32). Nämä kriteerit ovat selkiytyneet vasta vähitellen tutkimuksen kuluessa, joten enin osa ennen vuosituhannen vaihdetta esitetystä paikannimietymologioista on metodisesti vanhentuneita.

Balttilaista alkuperää on ehdotettu useille itämerensuomalaisille nimille ja etnonyymeille. Näistä etymologioista kannatusta ovat saaneet *Liettua* (Donner 1884: 266), *Häme* ~ *hämäläinen* (Tunkelo 1899), vi *Kuramaa* 'Kuurinmaa' ~ *kuralane* 'kuurilainen' (Endzelins 1912: 71–72), *Vuojo* ~ *vuojolainen* (Setälä 1932c), vs *mulk* 'Mulgimaan asukas' (IBL 139), *Karjala* ~ *karjalainen* (Bubrih 1947: 17), *Tavasti* (→ ru *Tavastland*, Tunkelo 1949: 294), *Viro* ~ *virolainen* (Lõugas 1978), *Koiva* ja *Väinä* (Viitso 1983: 272–4; virossa *väin* 'salmi' on myös appellatiivi), *Vatja* ~ *vatjalainen* (Grünthal 1990: 54–57, 69–70) ja *Suomi* ~ *suomalainen* (Koivulehto 1993d ja BF 134–7).

Onnistuneina voi pitää Viitson *Koiva*-etymologiaa, joka osoittaa balttilaiskontaktien ainakin loppuvaiheessansa ulottuneen myös nykyiseen Baltiaan. Mahdollinen on myös samaan suuntaan viittaava Endzelinsin *Kuramaa*-etymologia (← vastaavat etnonyymit lt *kuršis* ~ *kuršys*, lv *kursīši*, žem *Kuršas*), joka edellyttää lainautumista ennen ksm *š* > *h*-muutosta, mutta on otettava huomioon myös toinen mahdollisuus: nimi on voinut kulkeutua

myöhemmin saksan välityksellä, sillä ims *h*:sta siinä ei ole jälkiä. Grünthalin *Vatja*-selitys vaikuttaa myös mahdolliselta (vrt. Koivulehto 1993d: 401–2), mutta eniten keskusteltua herättäneet oletukset *Hämeen* ja *Suomen* balttilaisperäisyydestä ovat Koivulehto (1997b: 161–2) ja Kallio (1998c) onnistuneet vakuuttavasti kumoamaan. Näin ollen Suomen nimistöön balttilaislainat tuskin ulottuvat.

4.5. Lähtökieliargumentit

Thomsenille aiheuttivat epäilyksiä useitten balttilaislainojen edellyttämät lähtömuodot. Näitä olivat (1) *ampiainen*, jonka oletetulla lähtömuodolla ei ole vastineita balttilaiskielissä, (2) *karvas* ’vene’, johon yhdistetyt balttilaiset sanat voivat olla myöhäisiä lainoja, (3) *juhta* ja *virta*, joitten lähtömuodoksi on oletettava partisiippiä, siis leksikaalistumatonta taivutusparadigman muotoa sekä (4) *ruumen*, *udar*, *vaino* ja *verho*, joitten lähtömuoto on hypoteettinen johdos balttilaisissa kielissä esiintyvistä juuresta. Yhden lainatuksi oletetunkin muodon, suomen verbin *tarista* ongelmana oli Thomsenille hypoteettisuus, sillä hän tiesi varmasti vain sen mahdollisen johdoksen *tarina*. Nykyään myös verbin olemassaolo tunnetaan (vrt. SSA III). Muut Thomsenin havaitsemat neljä ongelmatyyppiä ovat myöhemminkin aiheuttaneet keskustelua balttilaislainojen tutkimuksessa. Käsitellen tässä jokaista erikseen ja lopuksi otan esille viidennen ja ehdottomimman lähtökieliargumenttityypin, kysymyksen kirjallisten lähteitten luotettavuudesta sanaston dokumentoinnissa.

4.5.1. Baltoslaaviargumentti ja levikkiaukkoargumentit

Lidénin (1897: 60–63 ja 1911: 198–202) balttilaisetymologiat sanoille *aïsa* ja *aïtta* olivat tärkeä metodologinen avaus. Sanoilla ei ole vastineita nykybalttilaisissa kielissä, mutta Lidén rekonstruoi niitten balttilaisen asun slaavilaisten ja arjalaisten kielten perusteella. Paasonen (1917b) esitti vastaavanlaisen etymologian sm *vuona* ← kba **ōgnas* (oik. **āgna(s)* ~ **āgnja(s)*)⁴² slaavin, latinan ja kreikan vastineitten pohjalta. Jo Thomsen (BFB 224) piti mahdollisena sanan *ampiainen* balttilaisperäisyyttä eräitten latinan, kreikan ja saksan sanojen pohjalta, mutta mainitut sanat eivät nykykäsitysten mukaan

⁴² Ei ole mitenkään välttämätöntä rekonstruoida lähtömuodoksi maskuliinia **āgnas*, sillä eläinten poikasten nimet palautuvat baltoslaavilaisissa kielissä yleensä neutreihin, vrt. pr *camstian* ’karitsa’, *eristian* id., *parstian* ’porsas’. Myös muinaisslaavissa eläinten poikasia merkitsevät sanat kuten *аѣна* ’karitsa’ olivat usein neutreja (Matasović 2014: 31).

kuulu keskenään yhteen, joten etymologia on perusteeton (vrt. Chantraine *ἐπις*, de Vaan *apis*, Kluge *Imme*).

Erityisen lähellä balttilaisia kieliä ovat slaavilaiset, jotka muodostavat niitten kanssa yhteisen baltoslaavilaisen kieliryhmän. Tämä yhteys ei kuitenkaan aina ole ollut selviö, vaan balttilaisten ja slaavilaisten kielten historiallisista suhteista on kiistelty kauan. Kaliman (IBL 37) aiheesta kirjoittama pitää edelleen paikkansa:

”Mutta ennen kaikkea ovat balttilainen ja slaavilainen haara läheisessä suhteessa toisiinsa, läheisemmässä kuin mitkään muut kaksi indoeurooppalaista haaraa, mikä seikka, omituista kyllä, ei ole aivan yksimielisesti myönnetty. Jo se sanavarasto, joka on vain balttilaiselle ja slaavilaiselle haaralle yhteinen tai osoittaa yhteistä erikoiskehitystä ja jota ei käy pitäminen lainattuna toisesta haarasta toiseen, on varsin runsas. Mutta vielä enemmän merkitsevät äännehistorialliset seikat ja ne muotoopilliset yhtäläisyydet, jotka todistavat näiden kielten rakenteessa olevan vain näille ominaisia yhteisiä piirteitä.”

Tätä taustaa vasten oli johdonmukaista, että Kalima (IBL) hyväksyi sanojen *aisa*, *aitta* ja *vuona* balttilaiselitykset. Hän ei kuitenkaan antanut slaavilaiselle vastineelle suurta todistusvoimaa arvioidessansa Būgan etymologiaa sm *kekäle* ← lt *degalas* ’lampun sydän; sytytin’ < *degti* ’polttaa’. Kalima totesi liettuan verbin slaavilaisen vastineen msl *xeumu* id. edellyttävän *g*-alkuista lähtömuotoa. Koska balttilaisella taholla on vain *d*-alkuisia muotoja, Kalima ajatteli lainaselityksen edellyttävän kantasuomalaista assimilaatiota **tekäle* > *kekäle*. Hän ei päätellyt slaavilaisen sanan tuella, että assimilaatio kba **deg-* > ksl **geg-* on voinut tapahtua lainanantajakielessä. Näyttääkin siltä, ettei Kalima (IBL 188) perustanut päätelmiänsä niinkään baltoslaaviargumenttiin kuin yleisen levikkiaukkoargumenttiin, mikä on toki myös johdonmukaista:

”Jokainen balttilainen kieli on säilyttänyt semmoista, mikä on muualta hävinnyt, ja tästä johtuu, että vastine – tai täsmällisin vastine – on löydettävissä milloin liettuaista, milloin lästistä, milloin taas muinaispreussistä. On näin ollen luonnollista, että itämerensuomalaisissa kielissä saattaa olla sellaisiakin balttilaisia lainasanoja, joiden vastineet ovat kadonneet kaikista balttilaisista kielistä (*aisa*, *vuona*)”.

Toisin kuin Kalima, Nieminen kannatti Endzelīnsin (1923: 8) teoriaa balttilaisen ja slaavilaisen kielihaaran erillisyydestä. Niinpä Nieminen (1944a) ei katsonut balttilaisia lainaetymologioita *aisa*, *aitta* ja *vuona* voitavan todistaa yksinomaan slaavilaisten kielten sanaston avulla: ”Puheenaoleva todistelutapa muuttaa koko lainasanatutkimuksen mielivaltaisten päähänpistojen temmellys-

kentäksi.”⁴³ Endzelinsin malli on kuitenkin katsottava heikosti perustelluksi (Mažiulis 1964, Matasović 2005a, Kortlandt 2008; vrt. Vaba 1997i: 233)⁴⁴, jolloin asetelma kääntyy aivan vastakkaiseksi: olisi mielivaltaista jättää slaavilaisten kielten sanasto huomiotta kantasuomen balttilaislainoja kartoitettaessa. Ainakin *aisa* ja *vuona* ovat balttilaisia lainoja vähintään yhtä varmasti kuin *hirvi*, *kela* ja *panu*, joitten originaalin lähin vastine löytyy muinaispreussista; *aitan* balttilaisperäisyys on kyseenalaista lähinnä äännerakenteen takia.

Vilkuna (1948: 274–5) mainitsi balttilaisten ja slaavilaisten kielten palautuvan yhteiseen kantakieleen, mutta käsitys kantabaltoslaavin ja kantabaltin (äänteellisestä) samuudesta ei ollut vielä muodostunut. Kukaan ei ollut vielä ehdottanut, että vanhat balttilaiset lainat on mahdollista ymmärtää baltoslaavilaisiksi, eikä sitä päätelty Vilkunakaan. Äännehistoriaan perehtymättömänä hän ehdotti *aitta*-sanana selittyvän erityisen vanhana kantaslaavilaisena lainana. Aivan sama ongelma on vielä Viitson (1992a: 189) slaavilaisessa etymologiassa sanalle *lehti*.

Vasta Kallio (1998a: 212) on kiteyttänyt parhaiten perustellun käsityksen slaavilaisten kielten todistusvoimasta balttilaislainojen kannalta:

”Perinteisestihän baltti on jaettu itä- ja länsibalttiin. Ensin mainittuun luetaan molemmat nykykielet latvia ja liettua, jälkimmäiseen vasta uudella ajalla kuollut muinaispreussi. Kuitenkin ns. baltoslaaviteorian mukaan myös slaavi kuuluu läheisesti näiden haarojen yhteyteen – voidaan jopa perustellusti väittää slaavin olevan itä- ja länsibaltin ohella yksi kantabaltin kolmesta haarasta. Kantaslaavihan voidaankin aivan kivutta palauttaa kantabalttilaiseen rekonstruktiotasoon. Myös itä- ja länsibaltin yhteisen piirteet voidaan katsoa arkaismeiksi. Tämän ajattelutavan mukaisesti siis kantabaltti ja kantabaltoslaavi olisivat käytännössä synonyymejä (vrt. Senn 1966).

Lainasanatutkimuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa, että vanhoja balttilaislainoja voisi siis aivan yhtä hyvin kutsua myös baltoslaavilaisiksi lainasanoiksi. Näin voisivat selittyä myös varhaiskantasuomalaiseen rekonstruktiotasoon palautuvat (esi)slaavilaiset lainasanat (Viitso 1990, Koivulehto 1990). Osa niistähän on slaavilaisia vain levikiltään äänneasun vastatessa lähinnä kantabaltoslaavilaista

⁴³ Nieminen ei pysynyt tässä aivan johdonmukaisena: sanan *reisi* balttilaiseksi lähtömuotoksi hän esitti *i*-vartaloista *asua*, jolla on jatkaja pelkästään slaavilaisella puolella (Nieminen 1945b: 527; tästä myös alaluvussa 4.5.4).

⁴⁴ Endzelinsin teoriaa on baltologien keskuudessa pönkitetty perusteettomalla väitteellä, ettei itämerensuomessa ole äännteellisesti balttilaisperäisinä pidettäviä lainoja, joitten lähtömuodolla on vastine vain slaavilaisissa kielissä. Latvialainen baltologi Gätters (1977: 4) haki väitteelle tukea viittaamalla Ancitukseen ja Jansonsiin (1963: 32). He taas (ei-kielieteilijöinä) vain olettivat, että jos tällaisia sanoja olisi löydetty, kielitieteilijät olisivat varmasti nimenneet ne ikivanhoiksi slavismeiksi. Jo Lidénin ja Paasosen etymologioitten olemassaolo todistaa heidän erehtyneen, mutta Gätters luotti enemmän maanmiestensä kuin fennougristikollegoittensa argumentteihin.

rekonstruktiosaa (esim. sm. *vilja*, *väinen*). Ne siis voivat hyvin olla peräisin samaisesta baltoslaavilaisesta murteesta kuin varsinaisetkin balttilaislainat, vaikka niitten jatkajat eivät olekaan säilyneet balttilaisella puolella. Onhan balttilaislainoiksi ennenkin oletettu sanoja, joiden vastineet puuttuvat kaikista balttilaisista kielistä (esim. *aisa*, *vuona*)”

Koivulehto (1987b) oli esittänyt vielä kolmea balttilaista lainaa, joitten originaali on säilynyt slaavilaisella taholla, muttei balttilaisissa kielissä: *kuori*, *puoli* (vrt. kuitenkin yllä 4.3.1.7) ja *vilja*. Tällainen sana on myös *Väinen*, jonka Schmid on Viitson (1983: 272–3) mukaan liittänyt Väinäjoen venäjänkieliseen nimeen *Двина* baltoslaavilaisena lainana, vaikka on epäselvää, voiko kanta-baltoslaaviin rekonstruoida *dv*-alkuisia sanoja. Niinpä Koivulehto (1999c: 9–10) yhtyi Kallion näkemykseen kantabaltin ja kantabaltoslaavin samuudesta (vrt. myös Kallio 2006a: 162 ja 2008: 265).

Myös Liukkonen (BF 13, 120) esitti samanlaisen käsityksen, mutta hänen etymologiansa sm *sulhanen* ← ba **sulas* > msl *сзлз* 'Bote, Gesandter' perusteena se ei kelvannut Koivulehdolle (2001b: 56–57), jonka mukaan mainittu slaavilainen sanue (~ ven *слать* 'lähettää') on tuskin esiintynyt balttilaisessa kielikunnassa. Vasmerin (REW) mukaan venäjän verbillä on kuitenkin vastineita germaanisissa kielissä saakka, joten se on palautettava vähintään myöhäiseen kantaindoeurooppaan. Koska kantaindoeurooppa on muuttunut kantaslaaviksi baltoslaavilaisen vaiheen kautta, on välttämätöntä rekonstruoida verbille *слать* vastine myös baltoslaavilaiseen eli – Koivulehdon itse aiemmin hyväksymän näkemyksen mukaan – balttilaiseen kantakieleen. Koivulehdon tuomio *sulhanen*-etymologialle ei siis ole riittävän perusteltu,⁴⁵ vaikka saman kannan ovat ilmaisseet myös Nikkilä (2001a: 399) ja Nilsson (2001: 189). Nilsson on samassa yhteydessä leimannut kantaslaavin polveutumisen kantabaltista pelkäksi vitsiksi (mts. 179). Varauksellisesti ajatukseen on suhtautunut myös Hasselblatt (2000–01: 211), mutta mitään argumentteja sitä vastaan ei ole lainasanatutkijoitten taholta esitetty.

Monessa muussakin itämerensuomen balttilaislainassa on originaalin lähin vastine säilynyt slaavilaisten kielten puolella, mutta tähän ei ole aiemmin kiinnitetty huomiota. Näitä ovat merkitysvastaavuuksien yhteydessä alaluvussa 4.4.1 mainitut *ohdake* ja (mahdollisesti) *rauta*. Toisissa tapauksissa slaavilainen vastine on äännevastaavuuden suhteen lähempänä lainan lähtömuotoa kuin itä-tai länsibalttilainen. Tällaisia balttilaislainoja ovat ainakin *lenko* ← kba **lenk-*

⁴⁵ Koivulehto on oikeassa huomauttaessansa Liukkoselle, että *sulhasen* varhaisin merkitys itämerensuomessa on ollut 'Diener, Knecht', vrt. vi *sulane* 'renki'. Tämä merkitys on kuitenkin paljon helpompi johtaa slaavilaisen sanan merkityksestä 'Bote, Gesandter' kuin suomen 'sulhanen', joten etymologia lienee oikea Liukkosien postuloiman semanttisen kehityksen väkinäisyydestä huolimatta. Paralleelin tarjoaa SEO s.v. *ambassad*: "keltiska *ambactus*, tjänare, eg.: som går el. löper omkring".

(vrt. 4.5.4.4), *reisi* ← kba **reitīs* (vrt. 4.3.1.7), *routa* ← kba **graudā* > slov *gruda* 'Scholle; gefrorener Koth und Schnee auf den Straßen' ja *tuhat* ← kba **tūšamt-* > msl *мѣсѣцу, мѣсѣца* id. Nämä ehdot täyttää myös *kylki*, jota Koivulehto (2008: 311–14) on ehdottanut kantasuomen varhaiseksi slaavilaislainaksi, vrt. kirkkoslaavin *klzka* 'Kniekehle', slov *kolk* 'Hüfte'. Slaavilaiset sanat palautuvat kantabaltoslaavin asuun **kulkā* ~ **kulka-*, kun taas liettuan vastineessa *kulšė, kulšīs* 'Oberschenkel, Hüfte' on ieur *k:*n satemisoitunut edustus. Vielä siinä tasossa, jota Koivulehto Kortlandtin terminologian mukaisesti nimittää varhaiskeskislaaviksi tai epätarkemmin kantaslaaviksi, on sana ollut muotoa **kulkā* ~ **kulka-*, ja tätä asua Koivulehto pitää *kyljen* originaalina.

2000-luvun kuluessa Koivulehto muutti Kortlandtia ja Kalliota seuraten käsityksiänsä kantaslaavin esimuotojen kronologiasta ja pyrki löytämään varhaiskantasuomen aikaisia slaavilaisia lainoja. Niinpä hän ei maininnut lainkaan mahdollisuutta yhdistää *kylki* kantasuomen balttilaislainoihin, vaikka pääte-edustukseltansa lähimmäs itämerensuomen sanaa tulevat liettuan *ias*-maskuliini ja *ė*-femiini. Koivulehto ja Kallio ovat luopuneet myös sanojen *hirsi, vilja* ja *Väinä* balttilaisoletuksista ja esittäneet niille vastaavaa varhaista slaavilaista etymologiaa. Tätä kysymystä tarkastelen alaluvussa 4.7.4.

Slaavilaisten kielten sanastoa tutkimalla lienee mahdollista löytää useita yhä tuntemattomia balttilaislainoja. Esimerkiksi sanalle *leuka* löytyy mahdollinen originaali slaavilaiselta taholta. Rinnastus liettuan sanaan *liauka* 'kaularauhanen, risa' (< kba **leukā*) on jo useaan kertaan myönnetty semantiikan puolesta ongelmalliseksi (Nieminen 1945a, Kulonen 1988a, SSA II). Todennäköisempi lähtömuoto on aivan eri sanueeseen kuuluva kba **kleukā* > ven *κлюка* 'Krücke, Krummstab, Ofenkrücke' (REW), kroaatin *kljuka* 'haka, säppi'. Merkityksenkehitys 'koukku' > 'leuka' tulee rekonstruoida lainanantajakieleen. Buckin (1949: 225) mukaan useat indoeurooppalaisten kielten leuan nimitykset ovat syntyneet 'koukkua' merkitsevästä sanasta, vrt. esim. ru *haka* 'leuka' ~ *hake* 'haka, koukku'. Vaban (1989b: 65) mainitsema viron murteitten *louatõbi, lõused* 'päätäntauti (hevosilla)' saattaa silti liittyä lt *liauka*-sanaan.

Ainakin yhdessä kannatetussa lainaetymologiassa originaalin lähin vastine on kokonaan baltoslaavin ulkopuolelta: sm *jutta* ← ba **jutas*, vrt. mint *yutá*- < ieur **ieu-* 'yhdistää' (Posti 1977: 263–4).⁴⁶ Balttilaisissa kielissä on säilynyt muita johdoksia samasta indoeurooppalaisesta juuresta, mutta muinaisintian partisiippimuoto ja sen pohjana oleva verbi ovat vailla balttilaisia vastineita. Tämän etymologian arviointi edellyttää kannanottoa aukkoon sanan levikissä, mutta keskustelua siitä on käyty vähän. Postin lisäksi Larsson (1984b: 135) on

⁴⁶ Joen (1973: 247) arjalaiseen vastineeseen pohjautuva etymologia sanalle *avian* on hatarammin perusteltu.

kuitenkin puolustanut lähtömuodon rekonstruoimista lainanantajakieleen vedoten sanskritin pitkään ja liettuan lyhyeen kirjalliseen traditioon.

Liukkonen (BF) ylitti levikkiaukkoargumentin todennäköisyyden rajan ehdottaessansa sanaa *laiva* balttilaisperäiseksi sen germaanisena originaalina pidetyn **flauja*-muodon perusteella. Germaanisista kielistä dokumentoitujen muotojen pohjalta on toki mahdollista Liukkoson tavoin rekonstruoida sanalle vastine myös balttilaislainojen lähtökieleen, mutta koska sanan germaaninen etymologia on täysin ongelmaton, ei tietenkään ole mieltä luopua siitä hypoteettisen balttilaisen alkuperän takia (vrt. Koivulehto 2001b: 56).

4.5.2. Lainautuneisuusargumentit

Muutammat aiemmin balttilaislainojen originaaleina pidetyt sanat on osoitettu nuoriksi, vasta historiallisena aikana balttilaiskieliin kulkeutuneiksi lainoiksi. Tällainen ovat esimerkiksi lt *spangis* 'Eimer', jota Weske (1890: 204) ja Ojansuu (1915a) pitivät sm *panki*-sanan lähtömuotona. Setälä (1915a: 78–80) hylkäsi balttilaislainaetymologian selittäen liettuan sanan alaksalaiseksi lainaksi (vrt. LEW s.v. *spandis*). Karsten (1915: 84–85) taas osoitti sekä suomen sanan *vannas* että sille esitetyn muinaispreussilaisen originaalin germaanisiksi lainoiksi, mikä kuitenkin jäi vuosikymmeniksi vaille fenno-ugristien huomiota. Jo Thomsen (BFB 12) kumosi sanojen *pakana*, *pasma* ja *patukka* balttilaisperäisyyden osoittamalla myöhäisiksi slaavilaislainoiksi liettuan sanat, joita Donner (1884) oli pitänyt niitten lähtömuotoina. Hän ei kuitenkaan vielä ajatellut, ettei balttilaisten lainojen lähtökielessä voinut olla slaavilaisperäisiä sanoja.

Thomsen (BFB 157, 203) pohti liettuan sanojen *akstinas* 'piikki, pistin, tutkain' ja *nytis* 'niisi, pirta' slaavilaisen alkuperän mahdollisuutta ja päätyi ehdottamaan, että niitten edelleenlainautuminen itämerensuomeen (→ sm *ahingas* ja *niisi*) edellyttää erityisen varhaista (esihistoriallista) lainautumista slaavista balttilaiskieliin. Toisin kuin nykyiset lainasanatutkijat, Thomsen ei pitänyt balttilaisten sanojen lainaperäisyyttä esteenä lainautumiselle itämerensuomeen – ilmeisesti siksi, että hän piti balttilaiskontakteja suhteellisen myöhäisinä.

Samanlaisia etymologioita esitettiin vielä pitkään Thomsenin jälkeenkin. Solmsen (1904: 597) esitti sanan *seura* kulkeutuneeksi itämerensuomeen slaavilaiselta taholta balttilaisen kielen kautta. Balttilaiskielten kautta välittyneiksi germaanisiksi lainoiksi taas väitettiin sanoja *kalpa* (Saxén 1899), *tupa* (Jögever 1910: 127), *karsina* (Tunkelo 1928: 285–7), *kuningas* (Schmidt 1930a: 81) ja *olut* (Walde – Hofmann 1938: 34 ja Hellquist 1939: 1458), vaikka Thomsen (BFB 183) oli evännyt tällaisen kulkeutumisen mahdollisuu-

den sanalta *kattila*. Kaliman IBL:n jälkeen ei germaanisista tai slaavilaisista lainoista enää kovin usein ole esitetty saadun balttilaista tietä, sillä Kalima ilmaisi käsityksensä lainakerrostumien välisistä ikäsuhteista selvemmin kuin Thomsen, vaikka kannattikin niille suunnilleen samoja absoluuttisia ajoituksia. IBL:n mukaan esimerkiksi *karvas* 'pieni vene' ei voi olla balttilaislaina, mikäli sen lähtömuodon vastineiksi esitetyt balttilaiskielten sanat ovat slaavilaisia lainoja. Silti vielä Nissilä (1954: 254–5) väitti, että nimi *Karjala* on voinut *k*:llisena lainautua ”suoraan tai baltian välityksellä” germaanisesta lähtökielestä ja Asbjørn Nesheim (1947: 152) toisti Tunkelon yllä mainitun selityksen sanalle *karsina*. Uudemmassa kirjallisuudessa tällaista kantautumisselitystä on esittänyt vain Meri (1985) sanalle *meri*, mutta varsinaiset etymologit eivät ole enää pitäneet niitä esillä.

Lainautuneisuusargumenttia ei voi pitää ensisijaisena lainasanatutkimuksen argumenttina, sillä sitä ei ole mahdollista johtaa käsittelemättömästä sanastomateriaalista vaan vasta aiempien etymologisten tutkimusten tuloksista. Tässä piilee kehäpäätelmien vaara. Esimerkiksi Mažiulis (PEZ II) on vastustanut muinaispreussin sanan *corbis* 'Wagenflechte' slaavilaista lainaetymologiaa tukeutuen balttilaislainana pidettyyn suomen sanaan *karvas* 'pieni vene', kun taas Vilkuna (1976b) on kieltänyt suomen sanan balttilaisperäisyyden sillä perusteella, että siihen yhdistetyt balttilaiskielten sanat ovat slaavilaista lainaa. Rehellisin ratkaisu olisi Kaliman (IBL) tavoin pitää molemmat mahdollisuudet avoimina. Samantapaiset suhteet ovat suomen sanalla *kirstu* ja sen merkitysvastineilla lv *šķirsts*, lt *karstas* ja ven murt. *korsta* ~ *kersta*, mutta Būga (1922a: 170–1) on onnistunut selittämään liettuan sanan lainaksi venäläisestä ja venäläisen puolestaan itämerensuomalaisesta, paikoin edelleen balttilaisperäisenä pidetystä sanasta, joka tosiasiaassa on lainautunut itämerensuomesta myös latviaan. Fennougristit eivät kuitenkaan ole aina selvittäneet lainaoriginaaleina pitämiensä balttilaisten sanojen taustoja kovin perusteellisesti. Ainakin sm *kalpa*-sanaan (vielä SSA, LägLoS ← ba) yhdistetyt pr *kalabian* ja lt *kalavijas* 'miekkä, säilä' on Smoczyński (SEJL) selittänyt slaavilaisten kielten kautta saaduiksi latinalaisperäisiksi lainoiksi.

Verrattomasti yleisin balttilaisetymologiaa vastaan esitetty lainautumisargumentti on balttilaisen sanan itämerensuomalainen alkuperä eli vastakkaisen lainaussuunnan oletus. Liettuan kirjakieleen on otettu žemaitista latvian kautta levinneitä itämerensuomalaisperäisiä sanoja, joten itämerensuomalaisen alkuperän oletus on perusteltu tapauksissa, joissa balttilaisen sanan levikki ei ulotu varsinaisen liettuan murteisiin tai muinaispreussiin eikä sillä ole vastineita muualla indoeurooppalaisessa kielikunnassa (BFB 70–71, vrt. alalukua 4.7.1). Tällöin esimerkiksi painotussuhteet saattavat osoittaa liettuan sanan lainaksi, kuten esimerkiksi sirkumfleksi sanoissa lt *laivas* ja lv *laivs* 'vene': vanhassa

perintösanastossa liettuan sirkumfleksisiä (nousevapainoisia) sanoja vastaavat latviassa laskevapainoiset (EDBIL 11–12). Tätä argumenttia ei kuitenkaan ole sovellettu balttilais-itämerensuomalaisen sanastosuhteitten selvittämiseen.⁴⁷

Ainoa tavallinen argumentti balttilaisen lähtömuodon alkuperäisyyden todistamisessa on ollut indoeurooppalaisten vastineitten osoittaminen. Esimerkiksi Fraenkel (LEW) esitti sanoille lv *kūla* 'kuiva edellisvuotinen ruoho', lt *kūlē* 'viljan palo' vastineita kreikasta, jolloin sm *kulo*-sanan balttilaisperäisyys osoittautui perustellummaksi kuin aiemmin jonkin verran kannatettu päinvastaisen suunnan oletus. Nieminen (1963a) puolestaan selvitteli perusteellisesti liettuan sanan *kanklės* 'kannel' etymologiaa ja onnistui todistamaan sille indoeurooppalaisen alkuperän kumoten usein toistetun väitteen sm *kannel*-sanasta sen lainanlähteenä. *Puuro*-sanan balttilaisperäisyyden vahvistivat vastaavin argumentein jo aiemmin Būga (1911) ja Nieminen (1934: 29–30).

Päinvastaisestakin argumentaatiosta on päteviä esimerkkejä. Sommer (1914: 181) vastusti *purjeen* perusteetonta balttilaisetyologiaa osoittaen, että Thomsenin olettamalle balttilaiselle lähtömuodolle (lt *burē* id.) esitetty indoeurooppalainen selitys on semanttisesti mieletön. Sommer oli edellä aikaansa, sillä ymmärrys *purjeen* lähtömuodon vastineiksi luultujen balttilaisten sanojen itämerensuomalaisesta alkuperästä levisi vasta Kaliman (IBL 148) ja Niemisen (1955b) esitettyä samat havannot. Saarikivi (2004c: 208) on esittänyt, että sm *salo*, sen saamen vastineet sekä näitten originaalina pidetyt, mutta indoeurooppalaisella taholla vastineettomat balttilaiset muodot voivat kaikki olla lainaa Itämeren rannoilla puhutusta ja sittemmin kadonneesta, paleoeurooppalaiseksi kutsutusta kielestä. Aikion (2004: 24) mukaan sanan levikki lähtökielessä on Pohjois-Skandinavian paikannimien perusteella ulottunut Jäämeren rannalle saakka. Maastoterminä *salo* sopisi hyvin substraattisanaksi (vrt. Häkkinen 2009: 48).

Mielenkiintoinen epäsuora lainautumisargumentti oli Niemisen (1940) huomio, että *aitan* oletetun balttilaisen lähtömuodon vastineitten puuttumista nykybalttilaisista kielistä ei voi Lidénin ja Kaliman tapaan perustella niitten oletetulla syrjäytymisellä 'aittaa' merkitsevien lt *svirna* ja *klētis* ~ lv *klēts* -sanojen lainautuessa slaavilaisista naapurikielistä. Nieminen on oikeassa siinä, että molemmat balttilaiset sanat ovat omaperäisiä (vrt. LEW), mutta *aitan* balttilaisperäisyyttä se ei vielä riitä kumoamaan, sillä synonymia on kielessä hyvin tavallinen ilmiö.

⁴⁷ Nieminen (1940: 380) tulkitsi lt *laīvas* ja lv *laīvs* -sanojen painotussuhteitten päinvastoin osoittavan balttilaiset sanat omaperäisiksi, mutta ei viitannut baltologisiin lähteisiin.

4.5.3. Leksikaalistuneisuusargumentit

Thomsen (BFB 13) katsoi, ettei sm *paulan* lähtömuodoksi sovi lt *pakelē* 'sukkanauha', paitsi äänteellisten ja semanttisten hankaluuksien vuoksi, myös koska kyseessä on läpinäkyvä prefiksijohdos (*pa* 'alla' + *kelis* 'polvi'), jollaisen lainautumiselle ei vanhassa sanastossa ole paralleleja. Thomsen viittasi johdostyyppin produktiivisuuteen liettuassa: "Sammensætningsmaade føles levende". Nykybalttilaisten kielten kuvauksessa on kuitenkin selvää, että kaikki tällaiset prefiksinominit ovat leksikaalistuneita (Sabaliauskas 1990).

Paula ei ole balttilaislaina, mutta neljä muuta itämerensuomen substantiivina on sittemmin katsottu lainautuneiksi balttilaisista prefiksijohdoksista: sm *ativo* ← lt *at|eiva*, *at|eivis* 'tulokas' (Kalima 1939–40a), sm *aatkela* ← lt *at|kalas* 'nurja, kääntö-, paluu-' (Kalima 1952b: 32–33), sm *viikate* ← lv *iz|kaps* id. (Nieminen 1955a: 79) ja sm *sarana* ← lt *sq|narys* 'nivel', *sq|naras* 'säppi, haka; sarana' (BF 127–8). Näitten etymologioitten esittäjät eivät ole maininneet prefiksiä minkäänlaisena ongelmana eikä kukaan muukaan ole ottanut kysymystä esiin niitten yhteydessä. Sen sijaan Koivulehto (2001c: 53) on Liukkosen epäonnistunutta *ihminen*-etymologiaa arvostellessaan väittänyt, että liettuan adjektiivin *įžymus* 'huomattava, merkittävä; kuuluisa' täytyy prefiksillisenä adjektiivijohdoksena olla nuorempi kuin lainojen balttilainen lähdekieli. Argumentti ei mielestäni ole riittävän perusteltu. Leksikaalistuneita prefiksinomineja on lähes kaikissa nykyisissä ja historiallisesti tunnetuissa indoeurooppalaisissa kielissä, joten on luultavaa, että niitä on ollut myös balttilaisessa lainanantajakieleessä.

Toisenlainen leksikaalistumisongelma on Thomsenin (BFB) *juhdan* mahdollisena originaalina mainitseamalla muodolla lt *jungtas* 'kytketty': *jungti*-verbin passiivin menneen ajan partisiippina se on produktiivinen verbinmuoto eikä leksikaalistunut nomini. Prefiksinominit ovat nykybalttilaisissa kielissä täysin leksikaalistuneita, mutta partisiippien osalta tulisi olettaa leksikaalistumisen edenneen lainojen lähtökieleessä pitemmälle kuin liettuassa ja latviassa. Thomsen ei kuitenkaan ollut täysin johdonmukainen, sillä toisaalla (BFB 107–27) hän ei pitänyt ongelmana rinnakkaista lainautumista saman taivutusparadigman eri muodoista. *Takiaisen* kohdalla hän oletti kolmea eri pääte-substituutiota esittäen viron sanan *takjas* lainautuneen nominatiivista, etelä-viron asun *tagi* akkusatiivista tai vartaloabstraktiosta ja suomen muodon vartalosta kantasuomalaisella johtimella varustettuna.

Myöhemmätkin lainasanatutkijat ovat esittäneet lainaoletuksia produktiivisista paradigmanmuodoista. Ojansuu (LBSK 34) ehdotti verbin *parjata* lainautuneen liettuan verbin *barti* 'moittia, säттіä' preteritin ensimmäisen persoonan muotoa (*bariau*) vastanneesta asusta. Toivonen (1923: 374) vertasi huoletto-

masti suhdetta vi *kääbas* ja sm. *kääppä* -muotojen välillä niitten originaaleiksi asettamiensa liettuan sanan *kapas* 'hautakumpu' nominatiivin ja akkusatiivin tai vartalon suhteeseen. Kritiikkiä tällaista päättelyä kohtaan esitti vasta Mägiste (1932: 177), eikä hänkään viitannut sen yhteydessä balttilaislainoihin. Vielä Kalima (IBL) esitti *parjata*-verbille saman selityksen kuin Ojansuu. Yllä kohdassa 4.3.1.5 on kuvailtu Niemisen kritiikki muista kuin yksikön nominatiivimuodoista oletettua lainautumista vastaan. Sen jälkeen tällainen lähes omnikomparatistinen muotojen yhdistely suurin piirtein loppui – Niemisen osuutta siihen on toki hankala osoittaa.

Nieminen ei esittänyt leksikaalistuneisuutta kriteerinä lainan lähtömuodolle, sillä hänen vastustamansa lähtöasut kuten nominintaivutusparadigman muodot ja abstrahoidut nominivartalot eivät juuri leksikaalistu. Siihen ovat alttiita lähinnä taivutusmuodot, jotka vaihtavat perusmuodon sanaluokan, siis verbien infiniittiset muodot. Balttilaislainojen lähtömuodoiksi on ehdotettu ennen kaikkea menneen ajan partisiippimuotoja. Partisiipit ovat semanttisesti väljä kategoria, jolla on sekä verbien että adjektiivien ominaisuuksia, joten uudelleenahmottuminen ja leksikaalistuminen voi toteutua helposti.

Balttilaisiin menneen ajan passiivin partisiippeihin on palautettu sanat *juhta* ← lt *jungtas* 'yhdistetty; kytketty, valjastettu' (BFB 175), sm *virta* ← lt *virtas* 'keitetty' (BFB 243 ja BF 63, 157), sm *jutta* ← ba **jutas*, vrt. mint *yutá* 'yhdistetty' (Posti 1977: 263–4), sm *kypsä* ← lt *keptas* 'paistettu' (Koivulehto 1983c: 122–5), sm *suhta* ← lt *suktas* 'taivutettu' (Uotila 1990a: 134–6)⁴⁸ ja *huttu* ← lt *šustas* 'haudutettu, höyrytetty' (Orman 1993). Lisäksi Koivulehdon (1990d: 129, 1999a: 225–6) *huhta*-etymologian sekä aiempi balttilainen että myöhempi iranilainen versio edellyttävät tällaista partisiippimuotoa, mutta sille ei ole vastinetta balttilaisissa kielissä. Thomsenin jälkeen näitä etymologioita ei ole vastustettu sen perusteella, että oletettu lähtömuoto on partisiippi. Huomattakoon kuitenkin, että Koivulehto (1979c: 152 ja 1999c: 160) ja Kallio (2006a: 161) ovat selittäneet *virta*-sanana baltoslaavilaiseksi lainaksi lt *virtas*-sanana kanssa samakantaisesta lähtömuodosta, joka ei palaudu partisiippiin.

Erityisen monta partisiippietymologiaa esitti Liukkonen (1994b, BF). Menneen ajan passiivin partisiippeihin palautuvat hänen mukaansa sm *ilta*, *puhdas*, *riitta*, *räntä*, *hintä*, *hätä* ja *musta*. Neljä ensimmäistä etymologiaa on saanut jonkin verran kannatusta, muut kolme ovat semanttisista syistä mahdottomia. Yksikään Liukkosien etymologioista ei ole yleisesti hyväksytty, mutta useimpien hylkäysperusteet eivät liity lähtömuodoiksi oletettuihin partisiippimuotoihin. Venkutė (2001: 129) arvosteli lähinnä *A*-loppuisia sanoja, joissa partisiipin *as*-päätteinen maskuliinimuoto olisi semanttisesti

⁴⁸ Uotila (1985) mainitsee myös etymologiansa sm *kohta* ← lt *kaktas* 'otsa' yhteydessä, että liettuan muotoa on pidetty kivettyneenä partisiippina, mutta tämä ei ole välttämätöntä.

läheisempi originaali kuin *a*-päätteinen neutri tai *ā*-päätteinen feminiini. Vain Koivulehto on kritisoinut partisiippien oletusta lähtömuodoiksi.

Koivulehto (1994b: 5, 1998b: 425–8) suhtautui alkuun myönteisesti Liukkosen etymologiaan sm *puhdas* ← lt *puoštas* 'koristeltu', mutta tarttui myöhemmin originaaliksi oletetun partisiipin leksikaalistumattomuuteen. Koivulehto (1999c: 307–8, 2000a: 120) väitti, ettei itämerensuomesta tunneta muita balttilaisen verbin leksikaalistumattomaan partisiippimuotoon palautuvia lainoja. Tähän kritiikkiin on vaikea yhtyä: sanan *suktas* leksikaalistunut merkitys 'valpas, ovela' ei voinut olla sm *suhdan* lähtömuodon merkitys, joten lähtökieleen tulisi olettaa rinnakkaista leksikaalistumista. *Suhta*-etymologia on semanttisista syistä hyvin ongelmallinen, mutta myöskään sanojen *juhta* ja *jutta* oletetuilla lähtömuodoilla ei ole balttilaisissa kielissä mitään leksikaalistuneita vastineita. Täysin leksikaalistumaton partisiippi on myös lt *keptas* 'paistettu', jota Koivulehto on itse esittänyt *kypsä*-sanana originaaliksi. Koivulehto (2001b: 57, c: 55) esitti Liukkoselle kysymyksen, miksi partisiipit olisivat lainautuneet, vaikka itse verbit ovat jääneet lainautumatta. Kysymys koskee yhtä lailla *kypsän* balttilaisuutta. Vastaukseksi voisi ehdottaa esimerkiksi verbien vähäistä lainautumisaltiutta. Toisaalta partisiippien voi ajatella leksikaalistuneen lähtökieleessä, vaikka niitten vastineet eivät dokumentoiduissa balttilaiskielissä sitä olisikaan. *Puhdas*-adjektiivin balttilaisperäisyyttä ei ole vielä kumottu.

Liukkonen (1994b, BF) tarjosi suomen sanoille lähtömuodoiksi muitakin balttilaisia partisiippeja: menneen ajan aktiivin partisiipin feminiinimuotoa adjektiiville *lyhyt*, kuluvan ajan aktiivin partisiipin feminiinimuotoa taipumattomalle *ensi*-sanalle ja kuluvan ajan aktiivin partisiipin maskuliinimuotoa adjektiiville *irstas*. Näistä etymologioista ainoa vakavasti otettava on vain viimeksi mainittu, jonka on ensimmäistä kertaa esittänyt jo Thomsen (BFB 174). Muut ovat sekä muoto- että merkityssyistä mahdottomia (vrt. esim. Venkutė 2001: 129).

4.5.4. Johdossuhdeaukkoargumentit

Tämän luvun alussa mainitsin Thomsenin (BFB) ehdottaneen etymologioita *ruumen*, *udar*, *vaino* ja *verho* hyvin varovasti, sillä niitten edellyttämät lähtömuodot ovat hypoteettisia johdoksia balttilaisissa kielissä esiintyvistä juurista. Näissä tapauksissa siis vain oletetun lähtömuodon molemmat morfeemit – juuri ja taivutussuffiksi – tunnetaan balttilaisesta kielikunnasta, mutta niitten muodostama kokonaisuus, sana, on pelkän oletuksen varassa. Tällaista lähtömuotoa voi pitää vielä astetta epävarmempana kuin edellisessä alaluvussa mainittua sanan produktiivista taivutusmuotoa, jonka status lainanantajakielen

lekseeminä on kyseenalainen, mutta olemassaolo sananmuotona on kuitenkin dokumentoitu balttilaiskielistä. (Vrt. Häkkinen 1983: 24.)

4.5.4.1. Lähtömuotona verbivartalosta postuloitu nomini

Kaikissa Thomsenin esittämässä tapauksissa balttilaisista kielistä tunnetaan verbi, josta johdetun hypoteettisen nominin hän oletti lainautuneen kanta-suomeen. Samanlaisia etymologioita on esitetty varsin paljon, mutta kannatusta ne ovat saaneet harvoin. Thomsenin neljästä etymologiasta kolme unohtui pian pois keskustelusta, vaikka heikoimmin perusteltua, *vaino*-sanalle esitettyä selitystä kannatettiin pisimpään (*vaino* tiedetään nykyään slaavilaislainaksi, vrt. NES). Sitä vastoin Mikkolan (1894: 126–7) etymologia sm *karsta* 'villanmuokkausväline' ← lt *karšti* 'karstata villoja, häkilöidä pellavia; sukia hevosta' on nykyään yleisesti hyväksytty (SSA, NES), vaikka vielä Kalima (IBL) hylkäsi sen itämerensuomen sanaa vastaavan balttilaisen nominikorrelaatin puuttumisen vuoksi. Kaliman omissa etymologioissa sm *elki* ~ *elje* ← lt *elgtis* 'käyttäytyä' ja *kina* ← lt *ginti* 'torjua' (IBL) on kuitenkin täsmälleen sama ongelma, mutta silti niitä on pidettävä mahdollisina. Epätodennäköisiä sitä vastoin ovat myöhemmin esitetyt balttilaiseen verbiin pohjautuvat lainanomini-oletukset sm *kipeä* ← lv *šķībūt* 'hauen, schneiden; reinigen' (Ritter 1993a: 14–15) sekä sm *ies* ← lt *engti* 'röhuma', sm *sana* ← lv *sanēt* 'surista' ja *virtsa* ← lt *virtti* 'kiehua, porista' (BF), koska ne edellyttävät suuria, täysin dokumentoimattomia semanttisia loikkia.

Joskus aukko johdossuhteessa on näennäinen ja itämerensuomalainen nomini voidaan selittää takaperojohdokseksi aivan kuten *sapa* (vrt. kohtaa 4.3.1.9). Tämä on ilmeistä ainakin *kinan* tapauksessa: lähtömuotona itämerensuomessa on verbi *kinata*, jonka originaaliksi sopii ← lt *ginti* : *gina*. Mahdollisesti myös *elki* (josta > *elje*) on verbikantainen takaperojohdos, vaikka sen kantaverbi onkin säilynyt vain vepsässä: ve *elgeta* 'ymmärtää' ? ← lt *elgtis*, prees. *elgiasi*. Muihin yllä mainittuihin rinnastuksiin ei takaperojohto käy selitykseksi, sillä sanoilla *ruumen* ja *udar* ei ole verbikorrelaatteja, sanojen *verho* ja *karsta* korrelaatit *verhota* ja *karstata* taas ovat äänteellisesti liian kaukana balttilaisista muodoista lt *veržti* 'schnüren, einengen, pressen' ja *karšti*. Siitä, ovatko supistumaverbit riittävän vanhoja balttilaislainoiksi, ei ole kirjallisuudessa keskusteltu lainkaan, mutta verbejä *parjata* ja *temmata* pidetään yleensä balttilaisperäisinä. Hakulinen (SKRK 1979: 287–91) pitää supistumaverbejä muodostavaa nominikantaista *-*tA*-johtinta (*lisä-tä-n) samana ikivanhana elementtinä, joka muodostaa verbejä yksitavuisista ja konsonanttivartaloisista nomineista (*jää-tä-n, *kejt-tä-n).

Būgan (AS) ja Salmelan (1966: 378–9) etymologiassa sm *kirpeä* ← lt *kirpti* 'hapata', *apskirbti* 'sauer werden; schrumpfen' balttilaista verbivartaloa

näyttää vastaavan ims *-etA*-päätteinen adjektiivi. Balttilaiseen kantaan liittyvällä adjektiivilla lt *kartus* 'kibe, möru' on toinen apofonia-aste. Tulisi siis olettaa *-etA*-adjektiivinpäätteen liittyneen suoraan balttilaiseen verbijuureen **skirb-*, jolloin selityksenä olisi morfologinen nativisaatio.

Mahdollinen rinnakkaistapaus on vi *ere*, vs *herre* 'kirkas, helakka; kuuma, polttava' < kksm *šeretä → ksa *šearētē > psaa *šarrat* : *šer'res* 'kirkas', josta → verbi *šear'rat* 'loistaa'. Aikio (2009: 198) on esittänyt saamen verbiä lainaksi kantabaltin verbijuuresta **žer-* ~ **žēr-*, vrt. lt *žėreti* 'särama, läikima; kiirgama; sätendama; sädelema; välkuma; sirama; vilkuma', *žeruoti* 'hiilgama, hōöguma', *žaras, žara* '(Sonnen-, Licht)Strahl', *šiaurės žara* 'Nordlicht', *žarija* 'hōöguv süsi'. On ongelmattomampaa ajatella, että saamen verbi on johdos adjektiivista *šarrat*, joka puolestaan on itämerensuomen kautta saatu balttilaislaina, mutta tällöin adjektiivin lähimpänä lähtömuotona on balttilainen verbikanta.

Mahdollisesti paljon useammat *etA*-adjektiivimme ovat lainaperäisiä kuin tähän saakka on luultu: Ilona Rauhala (2014: 291) on laskenut SSA:n mainitsevan laina-alkuperän vain 17:lle kaikkiaan 180 tapauksesta (vrt. myös Kulonen 2005b: 249). Tutkimisen arvoisia rinnastuksia olisivat vielä ainakin (1) sm *kalea* ~ ven *золый* 'alaston', vrt. alla kohdassa 4.5.4.3 *kaljama*-sanasta kirjoitettua; (2) sm *kopea*, vi *kobe* 'voimissaan oleva, vahva; kova' ~ lt *gabus* 'andekas, vōimekas'; (3) sm *kāreā*, vi *kāre* 'räikeä; käheä; käreä, karhea; kirpeä, pureva; äkeä, ärtyinen, kiukkuinen, ärhökkä' ~ lt *garas* '(Wasser)dampf, leidenschaftlicher Wunsch, heftige Begierde, eifriges Streben, Eifer', mon. *garai* 'Kohlendunst', *garuoti* '(ver)-dampfen, verdunsten, leidenschaftlich wünschen, heftig begehren, schnell laufen', *garėti* 'brennen; hinschwinden, abmagern, elend werden'; (4) sm *rapea*, vi *rabe* 'hauras, helposti murtuva t. lohkeava, murea' ~ lt *trapus* 'was leicht bricht oder spaltet, mürbe, spröde, zart, empfindlich'; (5) sm *äreā*, *ärhökkä* ~ lt *aršus* 'äge, käre' tai ~ kas *erre* 'zornig', *errich* 'streitig'.

4.5.4.2. Lähtömuotona prefiksijohdosnominista postuloitu prefiksiton nomini

Vielä enemmän on etymologioita, joissa itämerensuomen substantiiviin on rinnastettu balttilaisen verbin lisäksi sen prefiksijohdosnomini, joka ainakin äänteellisesti sopisi originaaliksi ilman etuliitettä: ka *kartta* 'kaukalo' ← lt *pra|kartas* 'Krippe' (Mikkola 1894: 127), sm *karsi* ← lt *ap|skardas* 'Glatteis' ja sm *varsi* ← lt *apy|vardē* 'humalariuku' (Koivulehto 1979c), sm *halava* ← lt *at|žala* 'nuori oksa, verso' (ilman verbikorrelaattia, Suhonen 1989a) sekä vi *loja* 'loim' ← lt *at|laja* 'Abfluss des Wassers, Überschwemmung' (Vaba 1989a:

210–1).⁴⁹ Etymologioissa sanoille sm *varsi*, ka *kartta* ja vi *loja* prefiksijohdos vastaa itämerensuomen substantiivivia myös merkitykseltänsä. Sanoille *karsi* ja *halava* esitetyissä rinnastuksissa yhteys on kaukaisempi. Metodista keskustelua tällaisten etymologioitten käsittelystä ei ole käyty. Ei vaikuta todennäköiseltä, että lähtömuodon etuliite olisi jäänyt lainautumatta, edustuuhan se esimerkiksi ylempänä mainituissa lainanomineissa *aatkela*, *ativo*, *sarana* ja *viikate*. Lienee välttämätöntä vaatia, että lainanantajakieleen on voitava rekonstruoida etuliitteetön lähtömuoto. Ainakaan lt *prakartas*-sanana osalta ehto ei toteudu, sillä se on johdos verbistä *prakirsti* ’läbi raiuma, sisse raiuma’. Prefiksittömällä verbillä *kirsti* ’lyödä, kaataa’ on liettuassa vastaava johdos *kartas* merkityksessä ’kerta’ (SEJL s.v. *kirsti*).

4.5.4.3. Lähtömuotona muusta nominista postuloitu samakantainen nomini

Enemmän selitysmahdollisuuksia on etymologioilla, joissa itämerensuomen substantiiviin on rinnastettu balttilainen (suffiksi)johdosnominin. Syy niitten morfologiseen vastaamattomuuteen voi nimittäin olla (1) lähtökieleessä, jolloin vastaus löytyy balttilaisten kielten johto-opin puolelta, (2) lainauksessa, siis lähtökielen taivutuspäätteen tai johtimen morfologisessa substituutiosta kohdekielen omalla aineksella tai (3) kohdekieleessä, jossa on tapahtunut myöhempi suffiksinvaihto tai takaperajohto. Prefiksijohdosnominien tapauksessahan vain selitysmalli 1 on mahdollinen, sillä kantasuomi ei tuntenut prefiksijä. Selitysmalleja 2 ja 3 on käsitelty yllä substituutioargumenttien luvussa.

Selitysmallia 1 eli johdossuhdeaukkoargumenttia on käytetty useitten rinnastusten selittämiseen. Eräissä näistä on balttilaisella taholla verraten nuori, tavua muodostava suffiksiaines: sm *kaima* ← lt *kaim|yn|as* ’kylä’ ja sm *perkele* ← lt *perk|ūn|as* ’ukkosjen jumala, ukkonen’ (Donner 1884), sm *seipi* ’Leuciscus leuciscus’ ← lv *stiep|at|s* id. (Nuutinen 1987c), vs *läng* ← lv *liedz|ēj|s* (hunajanpyyntitermejä, Vaba 1990b: 177) ja sm *angervo* ← lt *vangar|ykšt|ė* ’Spierstrauch’ (BF). Toisissa balttilaisissa sanoissa on vain oletetun lainan kanssa yhteensopimaton tai sellaisena pidetty taivutuspäätte: sm *kurppo(nen)* ← lt *kurp|ė* ’kenkä’ (Donner 1884), sm *nuode* ← lv *znot|s* ’vävy, lanko’ (BFB), sm *hirsī* ← lt *žard|as* ’riuku, salko’ (Jacobsohn 1925: 164), sm

⁴⁹ Lisäksi seuraavia, lähinnä semanttisista syistä kumottuina pidettäviä etymologioita on aiemmin ainakin jonkin verran kannatettu: sm *talas* ← lt *pa|talas* ’vuode’ (Joki 1973: 107; kritisoinut Linde 2007: 161–2), *ranget* ← lt *ap|ranga* ’riietus, vorm; rakmed, varustus’ (Suhonen 1989a; kritisoinut Junttila 2012: 281), sm *parsi* ← lt *pa|spartis* ’Stütze’ (Ritter 1993a: 209; kritisoinut Koivulehto 1997a: 29–30) sekä sm *hääät* ← lt *pra|žanga* ’(sportl.) viga’ (BF 56; kritisoinut Kulonen 2000b: 251, Koivulehto 2001b: 54, Nikkilä 2001a: 397–8, Nilsson 2001: 184, Venkutė 2001: 130, Rédei 2002: 305–6, Bentlin 2008: 65 ja Aikio 2009: 20), ja sm *valjaat* ← lt *pa|valkai* ’länget’ (BF 156; äännesyistä kritisoinut Kulonen 2000b: 249).

si ← lv *si|s* 'Grund-, Streck-, Querbalken' (Nieminen 1963b; Niemisen mukaan ongelmallisia ovat myös *lohi*, *niisi*, *reisi* ja *tuhat*, vrt. alla), sm *haven* ← lt *žab|as* 'Halm, trocken Ästchen; Schuppe, Splitter' (Hahmo 1990: 212), sm *kalja-* 'iljanteinen, liukas, jäinen (maa)' ← lv *gāl|e* 'dünne Eisdecke' (Ritter 1990: 38) ja sm *keinu* ← lt *gein|ys* 'Strickleiter zum Ausnehmen der Waldbienenstöcke usw.' (BF). Lisäksi useitten nykyisissä balttilaiskielissä maskuliinisten substantiivien edustuminen lainoissa ilman *s*-pääteainesta on Thomsenista (yllä kohdan 4.3.1.1 luettelossa kohta 31) lähtien selitetty olettamalla lähtömuodoksi neutri, koska kaikkien neutrien tiedetään muuttuneen itäbaltissa maskuliineiksi; muutamilla sanoilla päättelyn tukena ovat myös neutrimuodot muinaispreussissa ja slaavilaiskielissä.

Selitysmallien käyttösuhteet ovat muuttuneet perusteellisesti lainasana-tutkimuksen alkua ajoista, mikä kieliin metodien kehityksestä. Thomsen (BFB) piti mahdollisena morfologista substituuotiota sanoissa *harmaa* (← lt *širm|as* id., vrt. *-etA*-adjektiivilainat sm *halea* ja vi *tume*, kohta 34; alla kuitenkin parempi selitys), *kaima*, *perkele* ja *sammal* (← lt *sam|an|os* id.; kahdessa viimeisessä Thomsen harkitsi jopa fonologista substituuotiota $n > l$) sekä kohdekielessä tapahtunutta myöhempää muutosta sanassa *kurpponen* (kansanetymologista vaikutusta *kurppu*-sanasta). Lainanantajakielen sanoihin Thomsen ei rekonstruoinut vartalomuotoja, joitten vastineita ei ole dokumentoitu balttilaiskielistä (selitysmalli 1), vaan hylkäsi pääteainesten substituuotiosääntöihin sopimattoman rinnastuksen sanalle *ruis* (← lt *rug|ys* id., kohta 36) ja epäili samasta syystä sanojen *kappale* (← lt *gabal|as* 'kappale; seutu; ajanjakso') ja *nuode* balttilaislähtöisyyttä (kohta 32). Thomsen siis sovelsi muutaman kerran selitysmallia 2 ja kerran mallia 3, sanamateriaalinsa laajuuteen nähden kuitenkin varsin maltillisesti kumpaakin. Thomsen tarvitsi näitä selityksiä harvoin, sillä hän hyväksyi lainanlähteiksi useita balttilaisten nominien taivutusmuotoja (vrt. yllä 4.3.1.5).

Ensimmäinen johdossuhdeaukkoargumentin käyttäjä suffiksin vastaamattomuuden tapauksissa oli Būga (AS 30), joka rekonstruoi *nuode*-sanan lainanlähteeksi "esilättiläisen" muodon **znuotē* kreikan *e*-päätteisen asun tuella. Jacobsohn (1925: 264) taas esitti 'haasiaa' merkitsevän lt *žardas*-sanan rinnakkaisasuksi ja sanan *hirsi* originaaliksi muotoa **žirdis* muinaisslaavin sanan *жръдъ* 'salko, riuku' pohjalta. Myöhemmin Nieminen (1945b: 531–3) osoitti liettuasta *is*-feminiinin *žardis* 'riuku, salko', joka päätteen osalta poisti argumentointitarpeen. Nieminen kuitenkin esitti johdossuhdehypoteeseja enemmän kuin kukaan ennen häntä. Morfologista substituuotiota (malli 2) hän ei lainoissa hyväksynyt eikä substituuotijohdon (malli 3) periaatteita vielä tunnettu. Kun Nieminen vieläpä aina tilaisuuden tullen palautti lainat lähtö-

kielen yksikön nominatiivimuotoihin (vrt. yllä 4.3.1.5), jäi monen etymologian ainoaksi pelastukseksi hypoteesi deklinaationvaihdoksesta lähtökielessä.

Hypoteettiset taivutustyyppivaihdokset sopivat myös Niemisen (1944b: 246–8) käsitykseen muinaiskuurista lainojen lähtökielenä. Koska muinaiskuurista tiedetään vähän, Niemisellä oli vapaat kädet postuloida siihen kaikenlaisia kehityksiä. Hän palautti sanat *karsina* ja *pahla* lähtökielen neutrimuotoihin **gardinan* ja **baslan*. Lainaoletus ei edes edellytä tällaista rekonstruktiota, sillä lt *gardinys* 'karsina navetassa; karja-aitaus' ja *baslys* 'seiväs' saattavat Niemisenkin mukaan palautua neutreihin **gardinjan* ja **basljan*, jotka myös sopisivat lähtömuodoiksi: latviassa on kuitenkin keskenään samanmerkityksiset sanat *kaplis* (< kba **kapljās*) ja *kapls* 'kuokka' (< kba **kaplas* → vi *kõblas* 'kuokka'), joitten perusteella hän rekonstruoii balttilaiskieliin vaihtelun *-ja- ~ -a-*.

Nieminen (1956c: 193–8) esitti myös, että balttilaisessa lainanantajakielessä kba *is-*päätteiset feminiinit tai ainakin enimmäkseen niistä olisivat siirtyneet *ē-*päätteisten ryhmään, mikä on erityisen tavallista entisen kuurilaisalueen murteissa. Tämä selittäisi niistä lainautuneitten itämerensuomen sanojen *lohi*, *niisi*, *reisi* ja *tuhat*⁵⁰ *e-*vartaloisuuden: myös kba *ē-*feminiinit edustuvat *e-*vartaloina, mutta kba *jas-* ja *is-*maskuliinit *e?*- tai *es-*päätteisinä (*herne*, *kirves*, *nuode* ym.), vaikka niillä on liettuassa ja lätissä sama yksikön nominatiivin *is-*pääte kuin kba *is-*feminiineillä. Muut tutkijat eivät kuitenkaan ole yhtyneet Niemisen kantaan. Liettuan ja itämerensuomen muodot ovat morfologisesti yhteensopimattomia vain silloin, kun lainanlähteeksi vaaditaan yksikön nominatiivimuotoa. Jos taas originaaliksi hyväksytään esimerkiksi taivutusvartalo tunnusvokaaleineen ilman nominatiivin *s-*päätettä, sanojen *lohi*, *niisi*, *reisi* ja *tuhat* lähtömuotoihin ei tarvitse olettaa deklinaationvaihdoksia.

Samalla tapaa Nieminen (1963b: 180) perusteli sanalle *sii* 'sivuseinien ylin hirsi, räystäshirsi' esittämänsä lainaetymologian. Niemisen monimutkaiset suffiksiedustusoletukset ovat ilmeisesti pelästyttäneet fennougristit, sillä etymologia ei ole juuri saanut kannatusta. UEW (480) ja Linde (2007: 149–50) ovat pannet tähdelle vain asun lt *sija* 'yhdyshirsi; kattohirsi' yhteensopimattomuuden itämerensuomen muotojen kanssa. Niemisen mainitsema *i-*päätteinen lv *sijs* 'Grund-, Streck-, Querbalken' on kuitenkin ongelmaton lainanlähde eikä edes hypoteesia sen vaihtumisesta *ē-*päätteiseksi tarvita, kunhan hyväksytään balttilaislainoissa tavallinen substituutio ilman nominatiivin *-s-*ää.

⁵⁰ Lt *rietas* 'reisi' on *as-*maskuliini, mutta sillä on slaavilaisella taholla vastineena *i-*feminiini, jota Nieminen käytti osana selitystensä. Hän ei siis ollut täysin johdonmukainen vastustaessansa slaavilaisten muotojen käyttöä balttilaislainojen arvioimisessa (yllä 4.5.1). Lt *lašis* 'lohi' on liettuassa *ias-*maskuliini, mutta zemaitin rantamurteessa *i-*feminiini, jonka Nieminen myös oletti muuttuneen *ē-*feminiiniksi lainanantajakielessä.

Kuten ylempänä (4.3.1.5) olen kuvaillut, Kalima (IBL 77), Kiparsky (1939c: 276) ja Hakulinen (1941: 115) kannattivat morfologista substituutiota (malli 2) yleisenä selityksenä eroavaisuuksiin lainojen ja lähtökielessä näkyvien muotojen pääteaineksissa. Morfologinen substituutio on kuitenkin tyhjä, tautologinen selitysmalli siellä, missä se ei perustu selvästi rajattaviin, analogia-pohjaisiin sääntöihin, jollaisia ovat esimerkiksi laina-adjektiivien mukautuminen *etA*-tyyppiin (*halea*) tai lainaverbien *-tA*-tyyppiin (*kestää*). Lainasubstantiivien morfologiselle substituutiolle ei sääntöjä kuitenkaan ole löytynyt, joten on luontevaa, että fenn(ougr)istinen tutkimus lähti 1980-luvulla selvittämään substituutiojohdon (malli 3) tarjoamia selitysmahdollisuuksia (yllä 4.3.1.9). Baltologit ja indoeuropeistit sitä vastoin esittivät uusia johdossuhdehypoteeseja (malli 1), jotka edellyttävät enemmän lähtö- kuin kohdekielikunnan tuntemusta.

Fennougristeille nämä ehdotukset ovat jääneet melko tuntemattomiksi. Illič-Svityč (1964: 22) rekonstruoi *kurpposen* lähtömuodoksi pohjoisbalttilaisen asun **kurpa-* (~ lt *kurpė* 'kenkä'), jota Mažiulis (PEZ 2: 312–3) perusteli eräitten slaavilaisten muotojen tuella. Sanan *kaima* Mažiulis (PEZ 2: 77) katsoi lainautuneen balttilaisesta adjektiivista **kaima-* 'asuinpaikkaan tai heimoon kuuluva', jonka hän rekonstruoi kelttiläisen vastineen perusteella.

Lähtömuotoja rekonstruoitaessa on ainakin kerran noussut kysymys homonymiasta lainojen oletetusta lähtökielihaarasta dokumentoidun ja siihen laina-oletuksen takia postuloitavan muodon välillä. Alaluvussa 4.4.1 käsittelemässäni *jäärä*-sanana etymologiasta käydyssä keskustelussa Ruoppila päätyi mieluummin balttilaisen kuin slaavilaisen alkuperän kannalle läntisen levikin (suomi, viro, ehkä liivi) ja semantiikan perusteella, koska kotieläinten nimityksissä on useita balttilaislainoja. Kiparsky (1944) tuki Ruoppilaa argumentilla, ettei *jäärä* voi olla slaavilainen laina, sillä kaikki äänteellisesti lähtömuodoksi sopivat, **(H)jēr- ~ *(H)jōr-* juuresta johdetut slaavilaiset sanat tarkoittavat yksinomaan 'kevättä' eikä samakantainen homonymia hypoteettisen 'karitsaa' merkinneen sanan kanssa vaikuta uskottavalta. Kiparskylta jäi kuitenkin huomiotta, että itämerensuomen slaavilaislainat eivät suinkaan palaudu kieliin, joista 'kevään' merkitys on dokumentoitu, siis tšekkiin tai (lähinnä muinaisbulgariaan pohjautuvaan) kirkkoslaaviin.⁵¹ Näin *jäärän* slaavilaisperäisyyttä ei edelleenkaan voi pitää poissuljettuna.

Fennougristit ovat käyttäneet johdossuhdeaukkoargumentteja harvoin ja vasta 1970-luvulta alkaen.⁵² Kaikki ehdotukset eivät ole erityisen onnistuneita.

⁵¹ Liukkonen (BF s.v. *ies*) suhtautui homonymiaan vastakkaisella äärimmäisyydellä: muodoltaan Liukkoson etymologian edellyttämä mutta merkitykseltään täysin toinen verbijohdos liettuassa todistaa muka olemassaolollansa hänen konstruoimansa sananjohtomekanismin oikeaksi!

⁵² Jo Wiklund (1927b: 308–10) esitti selityksen sm *moisio* ← lt *miet|as* '(Zaun)pfa|l' + kba **-iōn*, mutta se perustui balttilaisten kielten morfologian osalta silkalle väärinymmärrykselle (IBL 29).

Uotila (1970b: 6–8) rekonstruoii *perkeleen* lähtömuodoksi diminutiivin **perkēlis* liettuan diminutiivimuodon *perkūnelis* (< *perkūnas* 'ukkosen jumala, ukkonen') tuella. Uotilan ratkaisuyritys ei kuitenkaan selitä balttilaisen *-ūn*-aineksen puuttumista itämerensuomen muodoista. Hahmo (1994a: 87–88) ehdotti *haven*-etymologiansa (← lt *žabas* 'Halm, Granne') lähtömuodoksi joko hypoteettista balttilaista *n*-päätteistä nominia tai suffiksinvaihtoa lähtökielessä. Molemmat selitykset ovat varsin heikolla pohjalla, jollei oletetulle *n*-johdokselle löydy indoeurooppalaisia vastineita, sillä suffiksinvaihdon malliksi itämerensuomen *en*-päätteinen nimitystyyppi on kovin harvinainen.

Erikoinen on kuitenkin Ritterin (1990: 38) selitys etymologiallensa sm *kalja* ← lv *gāle* 'dünne Eisdecke, Glatteis': hän esitti, että latin sana on alkuperäinen adjektiivi, jonka feminiinimuotoa nykyasu *gāle* jatkaa, ja koska liettuan adjektiivintaivutuksessa feminiinin *-ā*-päättettä vastaa maskuliinissa *-ia*-deklinaatios mukainen taivutus, täytyy kantabalttiin rekonstruoida myös adjektiivin maskuliinimuoto **galja-* (p.o. **gālja-*), josta → ksm **kalja-* > sm *kaljama*. Liettuan *ia/ē*-adjektiividekлинаatioon kuuluu kuitenkin lähinnä sekundaareja johdosadjektiiveja: ainoat kaksitavuiset *ia/ē*-adjektiivit ovat *didis* 'suuri' ja *kairys* 'vasen'. Ei ole mitään syytä rekonstruoida siihen useampia primaariadjektiiveja. Lisäksi väite lv *gāle*-sanan aiemmasta adjektiivisuudesta on täysin *ad hoc*. Ritter piti latin sanaa venäjän adjektiivin *голый* 'alaston' tarkkana vastineena, mitä se ei vokaalisuhteen takia voi olla, vaikka sanue on sama: siihen kuuluu myös ven *голомъ* 'iljanne, kaljama' (REW), jonka etymologinen yhteys sm *kaljamaan* olisi selvittämisen arvoinen.⁵³

Nuutisen (1987c: 110) selitys sanalle *seipi* on vakuuttavampi, sillä sen vankkana pohjana on muitten latvian kalannimitysten analogia: säynävän nimityksellä *šķauna* on murrevariantti *šķaunats* ja forellin nimityksellä *nīga* murreasu *nīgats*: näin ollen muodon *stiepants* 'seipi' taustalle on perusteltua rekonstruoida kba **steipā*; ei toki voi pitää varmana, että johdoksen kantasana on juuri *ā*-feminiini. Vaban (1990b: 177) etymologian vs *läng* ← lv *liedz|ēj|s* tukena taas on puolan hunajanpyyntivälineenimi *lag|to* id., jossa on toisenlainen suffiksiaines. Koska indoeurooppalaisissa kielissä tavua muodostavat johtopäätteet ovat käytännössä aina rakentuneet juuren ja suffiksin muodostaman kaksimorfeemisen vartalon (ns. juurimorfeemeissa pelkän juurimorfeemin) pohjalle, on lyhyemmän muodon rekonstruointi kolmimorfeemisten sanan taustalle aina perusteltua. Paljon epävarmempia ovat

⁵³ Karulis (LEV) yhdistää latin muodot kba **gel*-verbikantaan, josta Koivulehto (1983c: 126) on selittänyt adjektiivin *kylmā*. Venäjän adjektiivi *голый* slaavilaisine vastineineen näyttää merkitsevän vain 'paljasta', mutta jos *голомъ* on sen johdos, selittyisi sm *kalea* 'viileä, kolea; kova (puu, ääni); liukas' (SSA:n mukaan "ehkä onomat. lähtöinen") joko slaavilaiseksi tai vanhaksi balttilaislainaksi. *Kaljama* voisi liittyä tähän adjektiivin suffiksinvaihdon kautta.

kaksimorfeemisten muotojen vartalonvaihtelua edellyttävät rekonstruktiot, jollaista Hahmon *haven*-etymologia edellyttää.

Erityisen lukuisia johdossuhdeaukkoetymologioita esitti Liukkonen (BF), joka ei lainkaan harkinnut suffiksinvaihdon (malli 3) mahdollisuutta kohdekielessä vaan pyrki selittämään kaikki päätte-edustukset lähtökielen ilmiöistä käsin (malli 1). Morfologisen substituutionkin (malli 2) hän hyväksyi vain rinnastuksessa sm *harmaa* ← ba *šarm|a- 'härnä', jossa sitä oli esittänyt jo Thomsen (BFB). Liukkonen liiallista luottamusta hypoteettisiin balttilaisiin vartalomuotoihin ei kuitenkaan korostettu hänen teoksensa arvosteluissa: siitä huomauttivat lyhyesti Koivulehto (2001b: 56), Nikkilä (2001a: 399) ja Venckutė (2001: 129). Ongelma varmaankin peittyi Liukkonen useimpien johdossuhdeaukkoetymologioitten muiden, silmiinpistävämpien puutteitten taakse. Niistä jonkin verran kannatusta ovat saaneet sanoille *angervo*, *ihme*, *keinu*, *lapsi*, *mies*, *portimo*, *raihnas* ja *Suomi* esitetyt selitykset. Kuitenkin vain etymologioita sm *angervo* ← lt *vangar|ykšt|ė* id. ja sm *keinu* ← lt *gein|ys* 'Strickleiter zum Ausnehmen der Waldbienenstöcke usw.' voi pitää mahdollisina. Edellisen rekonstruktio ba *vangarvā tukeutuu siihen huomioon, että eräistä liettuan kasvinnimityksistä (*viksva*, *garšva*) on erotettavissa *-vā*-suffiksi. Gliwa (2009: 184–5) on valottanut liettuan sanan etymologiaa. Jälkimmäisessä rinnastuksessa on nominatiivin *s*:ää lukuun ottamatta sama päätteainesten suhde kuin etymologiassa vs *eherūs* 'forell' ← lt *ešerys* 'ahven' (LSBK 5). Tulisi tutkia sekä itämerensuomalaisen suffiksinvaihdon että Liukkonen mainitseman balttilaisen johdossuhteen vaihtelun soveltuvuutta niiden selittämiseen.

4.5.4.4. Lähtömuotona apofonia-asteeltaan postuloitu muoto

Muutammat balttilaislainat olivat jääneet varhaisilta etymologeilta huomaamatta balttilaisten kielten vokaalien astevaihtelun⁵⁴ eli apofonian (Ablaut) vuoksi. Tämä indoeurooppalaisen kantakielen taivutuksessa ja sananmuodostuksessa keskeinen morfofonologinen ilmiö on liettuassa edelleen produktiivinen. Koivulehto (1979c: 134) kiinnitti siihen huomiota havaitessansa liettuan ensi tavun *i*-*a*-vaihtelun kuvastuvan säännöllisesti suomen *-rte*-sanoissa ja näitten liettuan lainavastineissa: sm *hirsi* ← lt *žardas* 'haasia' (~ *žardis* 'riuku, salko'), sm *kirsi* ← lt *apskardas* 'jääkerros, riite' (~ *apskardis*), sm *virsi* ← lt *vardas* 'nimi'. Näitten lainojen lähtömuotoihin tulee rekonstruoida indoeurooppalaiseen katoasteeseen perustuva balttilainen *i*:llinen muoto, joka näkyy liettuan *apskardas*-substantiivin kantaverbissä **skird-* ja *vardas*-sanana muinaispreussin vastineissa *wīrds*.

⁵⁴ Indoeurooppalainen vokaalien astevaihtelu tulee ilmiönä pitää erillään Setälän heikoin perustein olettamasta vokaalien astevaihtelusta uralilaisessa kantakielessä.

Jo Thomsen (BFB) oli esittänyt apofoniaan perustuneen rinnastuksen *liika* ← lt *liekas* 'pariton, liika', mutta sille Koivulehto (1972: 627–8) antoi yksinkertaisemman selityksen ilman tarpeetonta kadonneen, apofonialtaan rinnakkaisen muodon oletusta (vrt. yllä 4.3.1.7). Toinen *Beröringerin* rinnastus, jota monesti on perusteltu apofoniasuhteilla, sm *harmaa* ← lt *širmas* id. (Suhonen 1980: 201, Koski 1983: 190, Vaba 1987: 222, SSA), sai selityksen Liukkosen (1994b, BF): lähtömuotoa edustaakin lt *šarma* 'härmä, huurre' (< ba *šarmā), josta lainatun muodon vksm *šarma jatkajia ovat sekä sm *härmä* (BFB:ssä ← ba *šermā, vrt. lv *serma* id.) että vksm *šarma-ka > sm *harmaa*, siis 'härmän värinen'. Myöskään *härmä* ei tarvitse apofoniaselitystä, sillä etuja takavokaalin vaihtelu on itämerensuomessa tavallista (Koivulehto 1986a: 144, BF s.v. *harmaa*; vrt. kohtaa 4.3.1.9). Liukkosen selitys tavallaan sulki ympyrän, sillä jo Donner (1884) oli yhdistänyt *harmaa*-adjektiivin lv *sarma*-sanaan (< ba *šarmā). Muista "apofoniasuhdeaukkoetymologioista" kannatusta ovat saaneet sm *lenko* ← lv *lankas* 'kaari' (Suhonen 1989a) ja sm *nainen* ← ba *gnā id. (BF), mutta ne ovat hyvin spekulatiivisia. Suhosen *lenko*-etymologiasta puuttuvan ablaut-asteen täyttää kuitenkin hänen liettuan sanaan rinnastamansa venäjän adjektiivi *лякуй* 'käyrä, taipunut', joka palautuu kantabaltin muotoon *lenkas. Hyvin perustellulta vaikuttaa lisäksi Koivulehdon sarja *hirsi* – *kirsi* – *virsi*, sillä kolme rinnakkaistapausta muodostaa riittävän pohjan deduktiivisille päätelmille. Sama apofoniasuhde on myös Salmelan rinnastuksessa sm *kirpeä* ← lt *kartus* 'kibe, möru' (? < kba *karbtus); yllä 4.5.4.1 olen kuitenkin pohtinut adjektiivilainan oletusta suoraan balttilaisesta verbijuuresta.

4.5.4.5. Muut johdossuhdeaukkoetymologiat

Kaikki tässä käsiteltyihin kategorioihin sopimattomat balttilaislaina-etymologioihin liitetyt johdosaukkoetymologiat ovat kestäättömiä. Erikoisin Liukkosen (BF 76–77) rekonstruoima lähtömuoto on kontaminaatio sm *koipi* ← lt *koja* 'jalka' + *staibis* 'säär'. Mitään tällaista kontaminaatiota ei balttilaisissa kielissä esiinny, joten etymologia on ansainnut murskaavan kritiikkinsä (Koivulehto 2001b: 56, Nikkilä 2001a: 399, Rédei 2002: 305–6). Toinen aivan mahdoton väite on Liukkosen *ohja*-etymologiaan liittyvä balttilaisten muotojen lv *važa* 'kahle, ketju' ja lt *vadžios* id. erottaminen toisistaan, jolloin edellisen taustalle voisi rekonstruoida asun *važja pro *vadjā. Todennäköisempää on tietenkin, että latin sana liittyy sitä muodoltansa ja merkitykseltänsä vastaavaan liettuan sanaan kuin hypoteettiseen itämerensuomen balttilaislanaan (Koivulehto 2001b: 56). Yhtä heikko johdossuhdeaukko-etymologia on Kaliman (IBL) sm *rata* ← lv *pusratā* 'halbwegs; ziemlich' (vrt. Nieminen 1940).

4.5.5. Sanastolähdeargumentit

Etymologiseen tutkimukseen kuuluu sellaisten sanojen käsittely, jotka eivät kuulu tutkijan oman kielitaidon piiriin. Niinpä sanat ja niiden merkitykset esitetään yleensä sanakirja- tai sanastolähteitten mukaan. Kaikki hakuteokset eivät kuitenkaan ole yhtä luotettavia todellisen puhutun kielen kuvaajia. Varsin yleisesti tunnettua on, että esimerkiksi Lönnrotin (1874–80) suomalais-ruotsalainen sanakirja sisältää runsaasti tekijän itse konstruoimia johdoksia. Būga ja Jaunius eivät tätä kuitenkaan tienneet etsiessään Lönnrotilta balttilaislainoiksi sopivia sanoja.

Monet muut balttilaislainojen tutkijat ovat olleet fennougristeja, joille uralilaisten kielten lähdeaineistojen luotettavuuden arviointi ei ole tuottanut hankaluuksia (vrt. kuitenkin Teppo Korhonen 1999: 251 sanan *kamppi* levikki-tietojen väärentämisestä). Sen sijaan epäilyksiä on herättänyt tutkijoiden käyttämien lähteitten todistusvoima muutamien historiallisten tai jopa nykyisten balttilaisten kielten sanojen aitouden suhteen. Balttilaislainoille rekonstruoitujen lähtömuotojen vastineiksi esitettyjä sanoja on väitetty olemattomiksi. Tällainen on lt *lėmuo* 'vom Baum der Stamm; vom Menschen der Körper', jonka Ojansuu (LSBK) haki Friedrich Kurschatin sanakirjasta sanan *liemen*'karitsan ensimmäinen villa, lapsen syntymätukka' originaaliksi. Kaliman (IBL 24) mukaan "Būga KS 18 merkitsee tämän muodon vääräksi ja asettaa sen sijaan *liemuō* muodon, jollaista suomen *liemen* ei voi vastata". "Väärällä muodolla" Kalima ei kuitenkaan tässä viittaa olemattomaan muotoon, vaan Kurschatin sanakirjan aineistossa tavalliseen žemaitin asuun, joka vokaali-edustukseltaan eroaa liettuaista. Hän tavallaan siis esitti sanastolähdeargumentiksi puettua substituutioargumentin. Kurschatin sanakirjaan vedoten Kalima epäili IBL:ssa myös liettuan sanan *šiltis* 'lämpö' (→ sm *helle*) olemassaoloa, minkä Nieminen (1940: 378) osoitti turhaksi.

Jokainen uusi baltoslaavilaiskielten sanakirjalähde on luonnollisesti parantanut lainasanatutkimuksen edellytyksiä. Thomsenilla oli käytettävissään vain Frans Miklosichin pieni ja alkeellinen *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen* (1886), Kalima taas turvautui Reinhold Trautmannin *Baltisch-slavisches Wörterbuchin* (1923), joka ei ollut edeltäjänsä laajempi tai luotettavampi. Valtavaa edistysaskelta merkitsivät Ernst Fraenkelin *Litauisches etymologisches Wörterbuch* (LEW 1955–65) sekä samoihin aikoihin valmistuneet Max Vasmerin *Russisches etymologisches Wörterbuch* (REW 1953–58) ja Julius Pokornyn *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (IEW 1959–65). On tuskin sattumaa, että fennougristisen lainasana-tutkimuksen uusi nousu alkoi pian näitten sanakirjojen ilmestymisen jälkeen.

Nykytutkijoilla on käytettävissään vielä kolme uutta korkeatasoista haku-teosta, Vytautas Mažiulisin *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* (PEZ 1988–97), Wojciech Smoczyńskiin *Słownik etymologiczny języka litewskiego* (SEJL 2007) ja Mario Snojn *Slovenski etimološki slovar* (SES 2003) sekä laaja joukko eritasoisia yksittäisten slaavilaiskielten etymologisia sanakirjoja⁵⁵. Fennougristit ovat hyödyntäneet näitä teoksia vielä vähän, mikä saattaa osaltaan johtua kielimuurista. Siltä osin helppokäyttöisempiä lienevät Rick Derksenin ajantasaiset, vaikkakin suppeahkot kirjat *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon* (2008) ja *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon* (2015). Tutkijalle suureksi hyödyksi on myös liettuan sanojen etymologinen viitetietokanta Internetissä (*etimologija.baltnexus.lt*, vuodesta 2008).

Kansankielten sanakirjoista on balttilaislainojen tutkijalle tärkein *Lietuvių kalbos žodynas* (LKŽ), valtava työ, joka ilmestyi 20 paksuna niteenä vuosina 1941–2002 ja on nykyään myös verkossa (*www.lkz.lt*). Koska LKŽ antaa sanojen merkitykset vain liettuaksi, käytetään lainasanatutkimuksessa sen rinnalla usein Alexander Kurschatin neliosaista *Litauisch-deutsches Wörterbuchia* (1968–73). Siihen ei pidä sekoittaa Friedrich Kurschatin teosta *Wörterbuch der Littauischen Sprache* (1870–83), joka pohjautuu Preussissa puhuttuihin liettuan murteisiin ja oli liettuan osalta Thomsenin pääsanastolähde Georg Heinrich Ferdinand Nesselmannin samannimisen teoksen (1851) ohella. Lätistä ei ole kattavaa murre-sanakirjaa: tärkein yksittäinen sanakirjalähde on Endzelin-sin ja Mühlenbachin neliosainen *Lettisch-deutsches Wörterbuch* (1923–32). Slaavilaisten kielten sanastosta taas on niin paljon hakuteoksia, ettei niiden esittely mahdu tämän työn sallimiin rajoihin.

Mielenkiintoisin, vaikkakin useimmilta fennougristeilta huomiotta jäänyt lähteitten luotettavuuteen liittyvä kysymys koskee länsibalttilaisen jatvingin kielen sanaluettelon sisältänyttä käsikirjoitusta *Pogańskie gwary z Narewu*, joka on tuhoutunut. Katoliselta papilta käsikirjoituksen 1970-luvulla ostanut valkovenäläinen keräilijä Zakov ehti kopioida luettelon 215 sanaa puolan-kielisinä käännöksineen ennen kuin hänen äitinsä suutuksissaan poltti käsi-kirjoituksen. Zakov toimitti kopion sanaluettelosta balttilaisten kielten sanaston tutkijalle Vladimir Toporoville. Kapović (2008: 97) pitää sanastoa aitona, vaikkakin Zakovin tekemien virheitten hämärtämänä dokumenttina jatvingin sanastosta, mutta Helinski (1985a) on epäillyt sitä väärennökseksi sen useitten urallisperäisiltä näyttävien sanojen takia. Hän pohti mahdollisuutta selittää

⁵⁵ Keväällä 2015 kysyin Ranko Matasovičin mielipidettä eri slaavilaiskielten etymologisten sanakirjojen laadusta. Hän ilmoitti pitävänsä luotettavimpina lähteinä Vasmerin REW:ia ja Snojn SES:ia. Konstantíns Karulisin *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* (LEV 1992) taas on laaja, muttei valitettavasti kovin kriittinen hakuteos lätin sanoille esitetyistä etymologioista.

eräät näistä sanoista balttilaislainojen lähtömuotoina (jatv *ajki* → sm *aika*, jatv *duma* → sm *tumma*; vrt. myös Vaba 1985: 440–1, 1987: 224 ja 1992e: 222), mutta niitten tausta on niin epävarma, että lainaoletukset ovat heikolla pohjalla.

4.6. Levikkiargumentit

4.6.1. Positiiviset levikkiargumentit

Thomsen (GSI) määritteli levikkikriteerin merkityksen lainasanatutkimukselle. Sen avulla selviää lainauksen suunta: suomesta skandinaaviselle taholle voidaan katsoa lainautuneiksi vain ne sanat, joilla on uskottavia vastineita suomen sukukielissä; jos taas skandinaavin sanalla on kelvollinen indoeurooppalainen etymologia, voi vastaava suomen sana olla laina pohjoismaisista kielistä (GSI 40–41). Tällainen perustelu ei ollut kaikille aiemmillekaan tutkijoille vieras: ainakin Ahlqvist (1866: 6) teki sanojen lainautumissuunnasta päätelmiä levikin perusteella. Sen sijaan Būga (AS) sivuutti levikkikriteerin täysin ja selitti sekä yleisitämerensuomalaisen *airo*-sanan että sen yleisgermaanisen originaalin lainoiksi balttilaisesta muodosta, jonka levikki rajoittuu latviaan ja žemaitin murteisiin.

Thomsen päätteli muoto- ja levikkikriteerit yhdistämällä myös ne kielihistorialliset tasot, joitten välillä lainakontakti tapahtui. Esimerkiksi sanan *sata* laaja, koko suomalais-ugrilaisen kielikunnan kattava levikki todistaa sen jo yhteiseen kantakieleen kuuluvaksi, sillä oletus lainautumisesta rinnakkain eri suomalais-ugrilaisiin kieliin ei muodon suuren yhdenmukaisuuden takia vaikuta todennäköiseltä (GSI 2–3). Äännesyistä *sata* ei kuitenkaan voi olla lainautunut indoeurooppalaisesta kantakielestä vaan myöhemmästä, arjalaisesta kielimuodosta, sillä muoto- ja levikkisyys yhdessä osoittavat myös vääriksi aiemmat oletukset sanan yhteisistä indouralilaisista juurista. Tällä menetelmällä Thomsen onnistui ryhmittelemään itämerensuomen lainat eriaikaisiksi kerrostumiksi ja liittämään nämä kerrostumat kielten (esi)historiallisiin vaiheisiin. Näin hän päätteli balttilaiset lainat yhteisiksi koko itämerensuomelle, minkä katson merkitsevän balttilaislainatutkimuksen alkua (GSI 99–108, Junttila 2005: 10). Vielä Ahlqvist (1866: 101–2) oli kuvitellut balttilaisperäisen sanaston välittyneen liettuasta lätin kautta liiviin sekä liivistä edelleen viroon ja suomeen.

Tomášek (1883: 704–6, 1889: 11–13) löysi balttilaisperäisiä sanoja myös mordvasta ja marista. Thomsen (BFB 153–5) tutki niitten suhdetta itämerensuomen vanhoihin balttilaisperäisiin sanoihin. Mordvalle ja suomelle yhteisten balttilaislainojen suuri osuus viittaa Thomsenin mukaan siihen, että itämerensuomalaisten yhteys itäisiin heimolaisiinsa ei ollut balttilaisen vaikutuksen

aikoihin vielä täysin katkennut. Tällä hän kuitenkin tarkoitti edelleenlainautumista eikä hyväksynyt Donnerin (1884) esittämää ajatusta yhtenäisestä suomalais-mordvalaisesta (kanta)kielestä. Toisaalta myös erillinen balttilais-mordvalainen yhteysketju on Thomsenin mukaan ollut mahdollinen, koska kaikista mordvassa esiintyvistä balttilaislainoista ei itämerensuomalaisella taholla ole jälkiä. Kummassakin tapauksessa mordvan balttilainen aines voi olla peräisin ajalta, jolloin mordvalaisten tai niille läheisen heimon alue ulottui nykyistä huomattavasti kauemmas länteen. Suurimpana esteenä lainojen alkuperäisen levikkialueen ja leviämissuunnan selvittämiselle Thomsen piti sitä, ettemme tiedä mitään yhdyssiteen volgalaisten ja itämerensuomalaisten kielten välille muodostaneista muromalaisten, merjalaisten ja vessien kielistä (jälkimmäinen lienee kuitenkin yhdistettävissä vepsään). Marissa omia balttilaislainoja ei ole, eikä historian valossa ole ollut myöskään suoraa kontakteja baltteihin, vaan marin balttilaislainat ovat kaikki varmasti kulkeutuneet joko mordvan tai itämerensuomen kautta. Jokunen lainasana on Thomsenin mukaan voinut vaeltaa marista edelleen udmurttiin ja tšuvašsiin; nykyään Thomsenin tässä yhteydessä mainitsemat sanat udm *suzer* 'nuorempi sisar' ja tšuvašsin *pürt* 'talo' kuitenkin selitetään toisin.

Saamesta Thomsen (BFB 152) löysi enemmän balttilaisperäistä sanastoa, mutta näistä suurimman osan hän osoitti äänteellisin perustein myöhäisiksi lainoiksi itämerensuomesta saameen. Vanhimmista saamen balttilaislainoista Thomsen ei havainnut mitään äännepiirrettä, joka osoittaisi niitten välittyneen itämerensuomen kautta, mutta katsoi levikkikriteerin osoittavan, etteivät nekään ole lainautuneet suoraan saameen, sillä jokaisella saamen balttilaislainalla on vastine itämerensuomessa. Thomsen ei vielä tuntenut itämerensuomen ja saamen välisiä äännesuhteita kovin hyvin, mutta niitä selvittelleet Genetz (1896b: 12), Wiklund (1896: 15 ja 40–41) ja Wichmann (1913: 16) jakoivat Thomsenin käsityksen saamen balttilaislainojen epäsuorasta alkuperästä.

Koska Thomsen tutki myös liivin, eteläviron ja viron lättiläislainoja, hän kykeni erottamaan ne paitsi äänne-, myös levikkikriteerin pohjalta itämerensuomen vanhoista balttilaislainoista (BFB 64–71). Juuri levikkien erosta Thomsen (BFB 142) päätteli, että varhaisemman kerrostuman omaksumisen aikaan itämerensuomalaiset muodostivat vielä kielellisen kokonaisuuden ja elivät tiiviimmässä keskinäisessä yhteydessä kuin kielten nykyisillä puhuma-alueilla olisi mahdollista. Alaviitteessä s. 138 hän huomautti, että Ahlqvistin oletettaman mukaisesti latviasta viron ja vatjan kautta suomeen asti ovat enintään voineet levitä sanat *maja*, *karta* ja *naara*, jolleivät nekin ole itämerensuomalaista perua lätissä. Sm *karta* 'pelti' kuuluu Inkerinmaan murteisiin, joissa virolaisia lainoja on runsaasti, joten sen suhteen Thomsenin ehdotus osui

oikeaan. Muualla suomessa viron kautta saatuja latvialaisperäisiä sanoja tuskin on. Ojansuu (1916) ehdotti muutamia tällaisia etymologioita, mutta ne eivät ole hyvin perusteltuja. Saareste (1924a: 47, 213) katsoi jo virossa laajalevikkisten lainojen olevan mieluummin vanhoja balttilaislainoja kuin myöhempiä lättiläis-lainoja. (Vrt. myös alalukua 4.7.2 alla.)

Ennen strukturalistisen lainasanatutkimuksen kautta levikkiä käytettiin yleisesti etymologian ratkaisevana kriteerinä fennougristiikassa. Aiemmin huonosti tunnettujen uralilaisten kielten sana-aineisto karttui ahkeran kenttätutkimuksen ansiosta ja vastineen löytyminen etäsukukielistä muutti monelle sanalle esitettyä etymologiaa. Niinpä fennougristit katsoivat voivansa todistaa monet Thomsenin balttilaislainoina pitämät sanat vanhemmiksi ja laajemmin levinneiksi. Myöhemmin on havaittu rajan vuotaneen myös toiseen suuntaan, kun monille itämerensuomen sanoille nuorgrammaattisella kaudella esitetyt etäsukukielten vastineet ovat osoittautuneet joko muodon tai merkityksen puolesta näennäisiksi. Tällaisia vääriä vastineita esitettiin Thomsenin balttilaisperäisinä pitämille sanoille *hara*, *harmaa*, *hihna*, *hiiva*, *kataja*, *käki*, *laiva*, *lapio*, *liiva*, *metsä*, *muli*, *palvoa*, *puuro*, *suka*, *teeri*, *temmata*, *varsi* ja *varsta*. Näistä vain *suka* on äännekriteerin nojalla vanha esibalttilainen laina (Kallio 2009: 32–33), muut ovat balttilaisperäisiä tai nuorempia. Myös Thomsenin balttilaisperäisinä pitämät *jyvä*, *porsas* ja *salko* ovat hyvin vanhoja lainoja (vrt. myös ve *hähk*-sanasta kirjoitettua alaluvussa 4.7.1). Korrespondenssikriteerit tukevat sanoille *porsas* ja *salko* esitettyjä levikkiargumentteja. Ainoastaan *jyvän* kohdalla levikki on äännekriteereitä ratkaisevampi todiste balttilaisperäisyyttä vastaan, sillä sanan äännerakenne ei anna riittävästi vihjeitä sen alkuperästä.

Toisaalta monet sanat myös todistettiin vanhoiksi balttilaislainoiksi juuri levikkiargumentein. Wiklund (1896: 45–46) osoitti ennen slaavilaislainana pidetyn sanan *lava* saamen vastineen tuella balttilaisperäiseksi. Setälä (1897) taas löysi vanhasta kirjasuomesta sanan *metu* 'sima', jonka vastineita virossa (*mōdu*) ja vatjassa (*mōtu*) Thomsen oli pitänyt suppeaksi olettamansa levikin nojalla mieluummin lättiläisenä tai venäläisenä kuin vanhana balttilaisena lainana. Todennäköisyysjärjestys kääntyi uuden levikkiargumentin myötä päinvastaiseksi. Samoin kävi sanan vi *ving* 'häkä' etymologialle, kun Mägiste (1925c: 88) löysi sille vastineen suomesta (*vinka*). Paljon myöhemmin vanhoiksi balttilaislainoiksi selvisivät myös aiemmin lättiläisperäisinä pidetyt vi *laugas* 'suonsilmäke' ja vs *udras* 'saukko' (Saareste 1922a: 144, 1924a: 66), kun Uotila (1970a: 3–10) ja Nuutinen (1991) löysivät niille vastineet suomesta (*utra*, *laukku*) ja päättelivät lainojen iän levikin pohjalta.

Saameen ulottuvaa levikkiä ei missään vaiheessa ole pidetty esteenä balttilaislainaotetukselle, lukuun ottamatta eräitä Mikkolan (1930) perusteettomia väitteitä. Saamesta on esitetty myös itämerensuomesta puuttuvia balttilais-

lainoja, joita on joskus pidetty merkinä saamen omista kontakteista balttilaisten kielten kanssa (Toivonen 1923–24: 221, Sammallahti 1984: 139–40 ja 1998: 127, Koivulehto 1992a ja 1999c: 10). Osalle näistä sanoista on kuitenkin myöhemmin löydetty vastine itämerensuomesta: sm *varhainen* (BF), vi *ere* (Junttila et al. 2015), vi *matma* (Koivulehto 1999c: 11). Loputkin selittyvät todennäköisimmin itämerensuomalaisista kielistä kadonneiksi. Nykytutkijat eivät yleensä katso saamesta löytyvän erillisistä kontakteista todistavia balttilaislainoja (Aikio 2006: 40, Kallio 2009: 34).

Mordvaan ulottuvaa levikkiä on Häkkinen (NES) käyttänyt argumenttina sanan *kerta* balttilaisen alkuperän puolesta ja germaanista vastaan. Jos kuitenkin mordvan balttilaislainat ovat kulkeutuneet kantasuomesta esimordvaan, kuten jo Thomsen epäili, mikään tuskin on estänyt sittemmin yhtä vanhoiksi todistettuja germaanisiakaan lainoja kulkeutumasta samaa tietä (vrt. alla). Mikäli taas mordvalais-balttilaiset kontaktit ovat olleet erillisiä, mitä Thomsen myös piti mahdollisena, ei mordvan sanan alkuperä kerro itämerensuomen sanan lähtökielestä mitään. Molempia ajatuksia kannatetaan edelleen yleisesti (vrt. Grünthal 2012b: 298–9).

Kolmatta vaihtoehtoa eli Donnerin esittämää ja Thomsenin vastustamaa ajatusta vanhimpien itämerensuomelle ja mordvalle yhteisten lainojen rekonstruomisesta yhteiseen kantakieleen ei *Beröringerin* jälkeen ole kovin usein pidetty esillä. Setälä (1916: 499), Kiparsky (1939b: 43–44), Korhonen (1976: 12), Nuutinen (1987b: 524) ja Linde (2007: 7, 46 ja 104) ovat kuitenkin palauttaneet vanhimmat balttilaislainat suomalais-volgalaiseen kantakieleen. Nuorimman polven fennougristit (vrt. Häkkinen 2009) eivät rekonstruoi tällaista kantakielivaihetta lainkaan. Sitä vastoin Häkkisen länsi-uraliksi nimeämän itämerensuomen, saamen ja mordvan yhteisen kantakielen rekonstruointi näyttää mahdolliselta, mutta on edelleen selvittämättä, voiko siihen palauttaa laajalevikkisimmät balttilaislainat. Grünthal (2012b: 310–1) esittää 36:ta mordvan sanaa mahdollisina balttilaislainoina, mutta lukee itämerensuomen balttilaislainten mahdollisiksi vastineiksi näistä vain yhdeksän. Keskeistä on, tukevatko äännekriteerit näitten lainojen – sm *hanhi*, *hinta*, *järvi*, *kerta*, *lunka*, *malo*, *ola*, *rahko* ja *tuhat* – erityisen korkeata ikää. Ainakaan sanojen *malo* ja *rahko* o-vartalaisuus ja suppea levikki itämerensuomessa eivät sitä tue.

Mägiste (1959) pyrki kumoamaan balttilaislainten levikin ulottumisen mariin. Mäkimarin *-кертме*-aines (? ~ sm *kerta*) esiintyy vain sanoissa *šukerte* ja *pülöperte* 'kauan sitten', jotka Mägiste selitti vaihtohtoisen morfeemianalyysin kautta. Myös sanojen *отыл* 'säntki' ja *йдыр* 'tytär' alkuperän osalta Mägiste oli oikeassa, mutta ma *тйжем* 'tuhat' ja *уйжумö* 'hihna' lienevät hänen selitysrityksistänsä huolimatta balttilaislainoja. Mägiste joutui asettamaan kyseen-

alaiseksi myös itämerensuomen sanan *higna* alkuperän, mutta äänteellistä vastaavuutta balttilaisen sanan kanssa on pidettävä vahvempana argumenttina kuin mariin saakka ulottuvaa levikkiä.

Koivulehto teki aivan vastakkaissuuntaisia päätelmiä balttilaislainojen levikistä etäsukukielissä. Hän esitti neljä uutta hyvin laajalevikkistä balttilaislainaselitystä: sanan *varsi* levikki ulottuu mariin (Koivulehto 1979c: 139–42) ja sanojen *kylmä*, *kypsä* ja *uksi* aina permiläiskieliin saakka (Koivulehto 1983c: 122–7 ja 1993b: 34). Vastaavasti Koivulehto (1974: 118–9, 1979b: 290, 1981c: 206–7) katsoi myös germaanisten lainojen voineen välittyä varhaiskantasuomesta volgalaiskieliin ja permiläisiin kieliin asti. Koivulehdon oletuksia laajalevikkisistä lainoista punnitsi jo tuoreeltaan Hofstra (1985: 391–401), joka arvioi todistusmateriaalin vähäiseksi ja varsin kyseenalaiseksi. Hahmo ja Hofstra (1998: 64) ovat selittäneet permiläisten kielten väitetyt germaaniset lainat läntisten kielisukulaisten ensimmäisellä vuosituhanella jKr. puhuttuun kantapermiin välittämiksi.

Koivulehto (1986b: 272–4) on vieläpä ehdottanut, että sm *kutsua* voidaan yhdistää kantabaltin vartaloon **kwaitja-* (~ lt *kviesti* 'kutsua, haastaa (oikeuteen), pyytää, kehottaa') luopumatta verbille löydetystä mahdollisesta vastineesta hantissa. Koivulehto edellytti originaalin ensi tavun vokaalin olleen vielä ieur *o* eikä kba *a*, mutta hän toi kuitenkin vertailukohdaksi balttilaisperäiset *o*-sanat *morsian* ja *toe*. Mikäli hantin sana kuuluu tähän yhteyteen, se voi Koivulehdon mukaan selittyä kahdella tapaa: joko sana on erittäin vanha ja palautuu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen, tai se on balttilaislaina ja siirtynyt hantiin edelleen jo muodostuneita mutta keskinäisen kosketuksensa säilyttäneitä välikantakieliä pitkin. Kuten Häkkinen (NES) toteaa, kummatkin oletukset tekee hyvin epävarmoiksi sanan vastineitten puuttuminen kaikista kielistä itämerensuomen ja hantin välillä. Hantin muoto on mielestäni erotettava *kutsua*-verbin yhteydestä ainakin mikäli tämä selitetään balttilaislainaksi, sillä muita vastaavaa tietä siirtyneitä balttilais- tai edes itämerensuomalaisperäisiä sanoja ei hantissa ole. Myös sanojen *kylmä*, *kypsä* ja *uksi* permiläisvastineet tekevät näitten balttilaiselitykset epävarmoiksi.

Nykytutkimuksen käsityksen vanhojen balttilaisten ja germaanisten lainojen edustuksesta itäisissä suomalais-ugrilaisissa kielissä on kiteyttänyt Saarikivi (2007b: 327):

”(U)ralilaisen kantakielen hajoamisvaiheessa ovat sen ensimmäisten tytäriielten edeltäjät olleet keskenään murteenomaisissa suhteissa, jotka ovat mahdollistaneet sanaston siirtymisen kielestä toiseen siten, että sanaston äännesuhteet muistuttavat vanhaa sanastoa. Tällainen kielikunnan sisäinen lainautuminen on luonteva selitys erityisesti permiläisten ja mordvalaisten kielten sanastolle, jolla on hyvin perusteltu germaaninen lainaetymologia (...) Toisaalta se hämärtää jossain määrin kantakielen

käsitettä, sillä normaalin komparativistiikan kriteerein säännöllinen rinnastusmahdollisuus on juuri yhteiseen kantakieleen palautuvan sanaston tunnistamisen kannalta keskeistä.

Kysymys on viime kädessä kielimuotojen eriytymisen vauhdista ja eri kielikunnan haaroissa tapahtuneiden äänne muutosten kronologiasta, jota uralistiikassa ei tunneta kovinkaan hyvin. Joka tapauksessa etymologisen tutkimuksen velvollisuus on esittää kaikki formaalisti korrekrit rinnastukset. Löydettyessä itäisistä uralilaisista kielistä äänneellisesti säännöllisiä paralleleleja sellaiselle sanastolle, jonka on katsottu kuuluvan johonkin läntiseen lainasanakerrostumaan, on huolellisesti punnittava eri selitysvaihtoehtoja.”

4.6.2. Negatiiviset levikkiargumentit

Setälä (1906: 41–42) ja Toivonen (1922: 44) pitivät esillä levikkikriteerin soveltamisen metodista rajaa muistuttaen, ettei minkään sanan levikin suppeuden perusteella ole loogisesti mahdollista todistaa sitä nuoreksi, sillä sanan puuttuminen tietystä kielestä voi johtua sen katoamisesta. Tämä liittyy yllä alaluvussa 4.4.2 käsiteltyihin semanttisiin aukkopäätelmiin. Ainakin kerran levikkiperusteinen päättely on kuitenkin johtanut tutkijoiden käsityksiä oikeaan suuntaan. Nieminen (1940: 384) esitti aiemmin balttilaislainana pidetylle *pirtille* uuden lainaetymologian rinnastaen sen Novgorodin slaavin sanaan *portb* 'sauna'. Hän perusteli slaavilaisen selityksen paremmuutta levikillä: *pirtillä* ei ole vastineita eteläisessä itämerensuomessa, joten se on hyvin selitettävissä Novgorodin sloveeneilta vepsän ja karjalan kautta länteen levinneeksi sanaksi. Tärkeämmät, äänneelliset ja lähtömuotoon liittyvät perustelut *pirtin* slaavilainen alkuperä sai Niemiseltä vasta myöhemmin (Nieminen 1953).

Negatiivisten levikkiargumenttien ongelmallisuus jäi keskustelusta sivuun, kun balttilaislainojen joukosta ryhdyttiin etsimään mahdollisia erillisiä pohjoiseen ja eteläiseen itämerensuomeen lainautuneita sanoja. Tämä liittyy asutushistoriallisen jatkuvuusteorian leviämiseen Virosta Suomeen 1970- ja 1980-luvuilla. Eteläisen ja pohjoisen itämerensuomen katsottiin eronneen ainakin maantieteellisesti toisistaan jo kivikaudella ja balttilaiskontaktivyohtyksen ulottuneen kummallekin puolen Suomenlahtea, joten erillisten lainojen olemassaoloa pidettiin todennäköisenä. Niitä etsittiin levikkiperustein, koska mitään eroja substituutiassa ei ollut löydettävissä. Tähän tutkimukseen liittyvät Suhosen (1980, 1984, 1988) ja Vaban (1990a) selvitykset itämerensuomen balttilaislainoista ja niiden levikistä (vrt. vielä Vaba 1997i).

Peräti 95 % Suhosen (1988: 612) aineiston sanoista esiintyy suomessa, virossa (ja etelävirossa) 86 %, mutta esimerkiksi liivissä vain 56 % ja vepsässä 54 %. Jo Suhonen itse totesi, että kielten väliset erot on ainakin osittain helppo

selittää yhtäältä pienten kielten sanaston suhteellisella tuntemattomuudella ja toisaalta sanojen katoamisella. Aiemmin Suhonen (1980) oli laskenut, että virossa (ml. eteläviro) esiintyy vain 79 % balttilaislainoista ja mainitsi erikseen pohjoisten itämerensuomalaisten kielten ”oman” balttilaisperäisen sanaston: *helle, hirvas, juhta, kaplas, keli, kuuro, lahto, loma, panu, parjata, pelu, puusniekka, siikanen, siula, tuulas, vihvilä, vuota* ja *ve bärbitada* ’vääntää värttinää’. Balttilaislainoja kuitenkin tuskin ovat ainakaan *loma* (Linde 2007: 112) ja *puusniekka* (vrt. alla); vepsän verbillä *bärbitada* taas on myös liivissä vastine *vērbikšy* ’kehrätä’, jota ei tarvitse Suhosen tavoin katsoa erikseen balttilaiselta taholta lainautuneeksi. Jo Häkkinen (1983: 236–40) kritisoi Suhosen erillislainaoletusta ja myöhemmässä katsauksessansa Suhonen (1988) ei enää puhukaan pohjoisen itämerensuomen erillisistä balttilaislainoista. Vaikka Suhosen ja Vaban tutkimusten lähtöasetelma ja työhypoteesi olivat heikosti perusteltuja, niiden tuloksena kuitenkin syntyivät ensimmäiset kantasuomen balttilaislainakerrostuman yleiskatsaukset sitten puoli vuosisataa aiemmin ilmestyneen IBL:n.

4.7. Lainakerrostuma-argumentit

Tässä käsiteltäviä lainakerrostumia ovat balttilaisten kielten kantasuomalaiset lainat, ajallisesti vanhojen balttilaislainojen ja myöhäisten lättiläislainojen väliin sijoittuvat lainakerrostumat, kantasuomen varhaiset slaavilaiset lainat sekä länsigermaanisets lainat. Kantasuomen, kantasaamen ja kantabaltin mahdollista paleoeurooppalaista substraattilainakerrostumaa on sivuttu sanan *salo* yhteydessä alaluvussa 4.5.2. ja oletuksia balttilaisista lainoista saamelaisien, mordvalaisten, marilaisten, permiläisten ja hantilaisten kielten sanastossa on käsitelty yllä levikkikriteerien yhteydessä luvussa 4.6.

4.7.1. Kantasuomalaiset lainat balttilaisissa kielissä

Balttilaisten kielten vanhojen itämerensuomalaisten lainojen oletuksesta ja sen tutkimushistoriasta nykypäivään saakka olen äskettäin kirjoittanut muualla (Junttila 2015). Tässä käsittelen aihetta vain siltä osin, mikä on kantasuomen balttilaislainojen kannalta olennaisinta.

Hypoteesi itämerensuomalaisista lainoista balttilaisissa kielissä on vanhempi kuin balttilaislainojen osoittaminen itämerensuomesta. Siihen ovat uskoneet monet lainasanojen tutkijat alkaen jo Thunmannista (1772). Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että myös Thomsen harkitsi *Beröringerin* sanasto-osassa eräitten vailla varmoja indoeurooppalaisia vastineita olevien balttilaisten

sanojen kohdalla vanhan itämerensuomalaisen lainan mahdollisuutta. Näitä olivat lt *buré* 'purje', *kanklēs* 'kannel' ja *kulē* 'Ustilago (viljan loissieni)' sekä lv *cimds* 'käsine, kinnas' (< kba *kimdas) ja *laida* 'veneeseen penkki'. Varmoja vanhoja (ts. latvian ja liettuan yhteiseen kantakieleen saakka rekonstruoitavia) itämerensuomalaisia lainoja hän ei kuitenkaan löytänyt, mistä hän päätteli, ettei mitään levikin tai äännesuhteitten perusteella vanhoja balttilaisia sanoja voi pitää itämerensuomalaisperäisinä (BFB 70–71). Muutamat liettuaan tai oikeammin lähinnä žemaittiin ulottuvat lainat ovat myöhäisempiä ja saapuneet latvian kautta eteläisistä itämerensuomalaisista kielistä (BFB 68).

Thomsenin deduktiivinen päättely on loogisesti aukotonta, mutta suuri osa kontakteja myöhemmin tutkineista on sivuuttanut sen tai halunnut todistaa päinvastaista. Useat tutkijat ehdottivat jonkin yksittäisen itämerensuomalaisen sanan lainautuneen balttilaiskieliin: Paasonen (1896: 27–28, sm *puuro*), Kemke (1900: 262, vi *palu* 'kangas, kangasmetsä'), Setälä (1909b, sm *kataja*), Wichmann (1911: 253, ve *hähk* 'vesikko'), Sommer (1914: 197, vs *judr* 'Camelina sativa, ruistankio') ja Äimä (1918: 68, sm *silakka*). Kukaan heistä ei kuitenkaan ottanut esiin kysymystä yhden tai kahden sanan lainakerrostuman olemassaolon todennäköisyydestä. Rozwadowski (1913), Ojansuu (LBSK) ja Mikkola (1925b, 1930) esittivät laajempaa itämerensuomalaista tai uralilaista lainasanakerrostumaa baltoslaavilaisista kielistä, mutta sivuuttivat äänne- ja levikkiargumentit. (Junttila 2015: 14–15.)

Kaliman (IBL) käsitys kantasuomalaisten lainojen olemassaolosta balttilaisella taholla jäi epäselväksi, sillä hän ei käyttänyt kantasuomen käsitettä. Kalima (IBL 189–90) vastusti lainautumisen yksisuuntaisuuden ajatusta, joten hän ei tunnustanut Thomsenin päättelyn johdonmukaisuutta:

”Näyttää siltä, että Thomsenilla on ollut taipumus pitää balttilaisperäisinä sellaisiakin sanoja, joissa päinvastainen lainausuunta tulee hyvin kysymykseen. On pätevästi osoitettu, että liettuaassakin tavataan eräitä itämerensuomalaisia sanoja.”

Tällaisina lainoina Kalima piti liettuan sanoja *kadagys* 'kataja', *laivas* 'laiva', *šeškas* 'tuhkuri' (oik. 'hilleri'; vrt. ve *hähk*), varauksella myös sanoja *kanklēs* 'kannel', *buré* 'purje' sekä lätin sanaa *cimds* 'kinnas'. On merkille pantavaa, ettei Kalima maininnut balttilaiseen suuntaan liikkuneen vaikutuksen ikää vaan ainoastaan levikin ja senkin hyvin epämääräisesti, panematta tähdelle, että *kadagys*, *laivas* ja *buré* on saatu liettuaan žemaitin kautta latviasta.

Sanojen iän ja levikin tutkimatta jättäminen on kaikkien muittenkin vastaa-
vien lainaväitteitten takana: niitä ovat esittäneet Moora (1935: 122 ja 1952a: 44), Schmittlein (1943) ja Lehr-Splawinski (1946: 81, 196–202). Aristen (1954: 293) mukaan balttilaiskielissä on ”melkoisesti” vanhoja itämerensuomalaisia lainoja, minkä lisäksi monien yhteisten sanojen lainautumissuunta

on epäselvä. Thomsenin ja fennougristien näkökanta lainautumisen yhden-suuntaisuudesta on Aristen (1955a: 279–80) mukaan ”virheellinen”, mutta hänen ainoa perustelunsa oli, ettei aihetta ollut vielä tutkittu tarpeeksi. Ariste ei itsekään ryhtynyt sitä tutkimaan, mutta Loja (1958: 103) esitti hänet auktoriteettina lainautumissuuntakysymyksessä. Kiparsky (1959b) arvosteli Lojan alkuperäväitteitä, muttei kiistänyt kantasuomalaisien lainojen mahdollisuutta, sillä hänkin piti *katajan* lainautumista itämerensuomesta balttiin päin varmana. (Junttila 2015: 15–16.)

Eniten kantasuomalaisia ja muita uralilaisia lainoja balttilaiskieliin on olettanut puolalainen slavisti Leszek Bednarczuk (1976, 1977), jonka lähtökohdat olivat silkkaa omnikomparatismia (Junttila 2015: 16–18). Bednarczugin töihin on harvoin viitattu, mutta käsitys balttilaislainakontaktien kaksisuuntaisuudesta on nauttinut kannatusta (vrt. esim. Viitso 1983: 278). Kannatukseen on usein liittynyt heikosti perusteltu oletus itämerensuomalaisperäisten paikannimien esiintymisestä Liettuassa, Itä-Preussissa ja Puolassa (Vanagas 1975, Zinkevičius 1984 ja 2005; kritiikkiä on esittänyt Schmid 1988). Thomsenin varmojen lainojen yksisuuntaisuudesta johtamaa deduktiivista päätelmää ei ole juuri pidetty esillä.

Olen päättellyt lainaetymologioitten äänne-, merkitys- ja levikkisuhteitten perusteella, että uskottava kantasuomalainen lainaetymologia on ainoastaan liettuan sanalla *šeškas* ’hilleri’, vrt. ve *hähk* ’vesikko’, jota Thomsen (BFB) piti balttilaislainana. Wichmann (1911: 253) löysi sanalle vastineen marista ja havaitsi myös balttilaiselle sanalle esitetyn indoeurooppalaisen selityksen heikoksi. Myöhemmin Sebestyén-Németh (1951a: 285 & b: 360) löysi karjalan ja marin sanoille mahdollisia vastineita samojedista asti. Vesikko elää laajalti Euroopan-puoleisella Venäjällä, mutta on lännempänä hyvin harvinainen, mikä sopisi hyvin yhteen sanan uralilaisuuden kanssa (Kiparsky 1949: 66–67). Koska muita kantasuomalaisia lainoja ei balttilaiskielistä ole pitkällisistä etsinnöistä huolimatta löytynyt, en kuitenkaan pidä tätä selitystä parhaana mahdollisena. Pikemmin tulisi ajatella molempien kielikuntien sanoille yhteistä substraattilähdettä, johon voisi yhdistää myös esimerkiksi sanat sm *kataja* ja lt *kadagys*.⁵⁶ (Junttila 2015: 28–31.)

⁵⁶ Hyllested (2014: 203–7) on äskettäin esittänyt lt *šeškas*-sanaa lainaksi vepsän *hähk*-sanana marilaisena vastineena pidetystä muodosta *šaške* ’vesikko, tuhkur; minkki’, jolle hän lukuisin semanttisin parallelelele perustelee yhteyttä sanaan *šeške* ’käly; miniä’. Mikäli sekä marin *šaške* että *šeške* osoittautuvat sanan *šūžar* ’sisar’ deminutiivijohdoksiksi, kuten Hyllested ehdottaa, on niihin kuitenkin rekonstruoitava *sVs-, jolloin ve *hähk* jää niistä erilleen. Tällöin vepsän sanan yhteys balttilaiseen on todennäköisempää kuin marin.

4.7.2. Kantasuomea nuoremmat esihistorialliset balttilaislainat

Yllä luvussa 2.1 olen maininnut, että Thomsen (BFB 141–2) ehdotti eräitten liivin balttilaisperäisten sanojen kuuluvan žemaittilaiseen lainakerrostumaan ja Ojansuu (LSBK) piti eräitä eteläviron sanoja esilättiläisinä lainoina. Kummasakin tapauksessa on kysymys suhteellisen varhaisen, lähinnä esihistorialliseen aikaan ajoittuvan lainakerrostuman oletuksesta kantasuomen balttilaislainojen ja eteläisten itämerensuomalaisten kielten historiallisten, nykypäivään ulottuvien latvialaisten lainakontaktien välille. Käsittelen tässä ensin liiviin ja sen jälkeen eteläviiron ja viiron ehdotettuja myöhäisesihistoriallisia balttilaislainakerrostumia. Lopuksi otan esille vielä ryhmän myöhäisehköiltä balttilaislainoilta vaikuttavia sanoja itäisistä itämerensuomalaisista kielistä.

Thomsenin žemaittilaisiksi ehdottamat liivin sanat olivat *mändryks* 'möla', *palandyks* 'tuvi', *vägali* 'luts', *kiļ* 'musträhn', *kjīdas* 'kangasuga', *lījiga* 'liig' ja *vērbikšy* 'ketrama'. Ensimmäisistä neljästä sanasta kuvastuu latvian äänne-
muutoksia *an* > *uo* {o}, *en* > *ie* ja *k'* > *c*, *g'* > *dz* edeltänyt, liettuan muotojen kaltainen äänneasu: lt *menture*, lv *mieture* 'möla', lt *balandis*, lv *balodis* 'kyyhkynen', lt *vėgėlė*, lv *vedzele* 'made'. Kahdessa muussa sanassa taas ensi tavun diftongi tulee lähelle žemaitin edustusta *ei* ~ *ij* sanoissa, joissa sekä lätissä että liettuassa on *ie*: lt *liekas*, lv *lieks* 'tarpeeton, liika', lt *skietas*, lv *škiets* 'kangasuga'. Verbissä *vērbikšy* taas sanansisäinen klusiili viittaa aikaiseen lainaan sanasta lt *verpti*, lv *vērpt* 'kehrätä' ja Posti (1946: 386) onkin osoittanut sille vastineen vepsästä.

Thomsen piti mahdollisena, että žemaittilaiskerrostumaan kuuluvat myös sanat *vānka* (~ vs *vanik*) 'pärg', *nugar* 'säga', *plaka* 'lutikas', *ju'dyrs* (~ vs *judr*) 'Camelina sativa' ja *rētš* (~ vi *rääts*) 'korv kalade kandmiseks', joiden muoto on lähempänä liettuaa (*vainikas*, *nugara*, *blakė*, *judrios*) kuin lättilä (*vainags*, *mugura*, *blakts*, *judras*) tai jotka kokonaan puuttuvat lätistä (lt *rētis*). Thomsenin mieltymys žemaittelilykseen liittyy hänen ajatukseensa žemaitin pohjoisnaapurina mainitusta kuurin kielestä liivin sammuneena murteena. Endzelīns (1912) kuitenkin osoitti kuurin kadonneeksi balttilaiseksi kieleksi sen lätin murteisiin ja paikannimiin jättämän substraatin kautta. Näille substraattisanoille ja paikannimille ovat ominaisia samat äännteelliset kuurilaisuudet, jotka Thomsen jäljitti liivin žemaittilaisperäisinä pitämiinsä lainoihin: – tavunloppuinen *n*, etuvokaalia edeltävät *k* ja *g* sekä supistuva diftongi *yi*. Endzelīns (1913: 102–3) piti liivin kuurilaislainoina sanoja *palandyks*, *vägali*, *kiļ*, *kjīdas*, *lījiga*, *plaka* sekä *atrānta* 'lovi'. Liivin kuurilaiset lainat mainitsi myös Būga (1913a: 88, 1913c ja 1925a: xciii–cxxxiii).

Kiparsky pyrki teoksessansa *Die Kurenfrage* (1939a: 448–9) kumoamaan Endzelīnsin käsityksen kuurista kadonneena, latviasta olennaisesti eroavana

balttilaisena kielenä. Kiparsky selitti liivin sanat *palandyks*, *vāgali*, *kiļ*, *kjīdas*, *ljiiga* ja *atrānta* vanhoiksi balttilaisiksi tai ainakin esilatvialaisiksi lainoiksi, jotka ovat kadonneet muualta itämerensuomesta. Vain *palandyks*-sananaänneasu viittaa Kiparskyinkin mukaan kuurilaiseen kielimuotoon, mutta sitäkin hän piti vaihtoehtoisesti omaperäisenä, sillä vatjassa näyttää olevan sille vastine. Li *plaka* on sananalkuisen konsonanttiyhitymänsä vuoksi tietenkin liian nuori kantasuomalaiseksi, mutta sitä voi pitää latvialaislainanakin. Endzelīns (1940) huomautti, etteivät li *kjīdas* ja *ljiiga* sovi äänneellisesti sen paremmin esilatvialaisiksi kuin vanhoiksi balttilaisiksikaan lainoiksi, sillä ne edellyttävät supistuvaa diftongia, jota kantabaltin *ai*-diftongin edustuksista tulee lähimmäs žemaitin *ēi* (= lt, lv *ie*): sitä paitsi li *ljiiga* ei sovi yhdistettäväksi suomen balttilaislainaan *liika*.

Kiparskyn jälkeen sanoja *palandyks*, *vāgali* ja *kiļ* on lähes poikkeuksetta pidetty kantasuomen balttilaislainoina (esim. Suhonen 1988, Vaba 1990a), sanaa *atrānta* taas ei ole mainittu lainkaan. Sanan *kjīdas* on Vaba (1990a) maininnut vanhojen balttilaislainojen joukossa, mutta Mägiste (1955b: 121) ja SSA ovat yhdistäneet sen suomen germaanisiperäiseen sanaan *kaide* 'pirta'. Li *ljiiga* on lisätty sm *liika*-sanana levikkiin Vaban (1990a), muttei Suhosen (1984) taulukossa. Oletetun lainasanakerrostuman kokoa ei ole kertaakaan käytetty argumenttina liivin kuurilaislainakerrostuman puolesta tai sitä vastaan. Se kuitenkin vaikuttaa riittävältä, ja Vaba (2012c) on hiljattain esittänyt varsin vaikuttavan kokoisena, vaikkakin luonnoksenomaisen kokoelman liivin mahdollisesti kuurilaisperäisiä sanoja ja kielenilmiöitä.

Liivin kuurilaislainojen kerrostuman erottamiseksi kantasuomen balttilaislainoista on esitetty ainoastaan yksi Kuurinmaan latvialaismurteet lainanlähteenä poissulkeva äännekriteeri, sanojen *kjīdas* ja *ljiiga* diftongiedustus. Tätäkin vastaan voidaan esittää, että liivi on saattanut jäädä äänne­muutoksen kksm *ej* > *ī* ulkopuolelle. Tämän äänne­muutoksen on katsottu koskeneen vain balttilaislainoja *liika* ja *tiine* sekä mahdollisesti myös germaanilainoja *siima* ja *viisas* (Kallio, tulossa s. 5). Muille kuin sanalle *liika* ei ole esitetty vastineita Kuurinmaan liivistä; salatsinliivissä on kuitenkin *tīn* 'tiine'. Näin ollen ei ole aivan mahdotonta, että liK *ji* edustaisi kksm *ej*:tä, jolloin *ljiiga* kuuluisi sm *liika*-sanana yhteyteen ja muut kuurilaiskerrostumaan liitetyt liivin sanat olisivat kadonneet muualta itämerensuomesta. Li *sjiira* 'juust, sōir' (Sal *sūr*) taas saattaa olla viron kautta venäjältä kulkeutunut sana, jolloin se ei suoraan liity lätin sanaan *siers* id. (EES s.v. *sōir*).

Esilättiläisinä pidettyjä sanoja on ennen Vaban viimeaikaista löytöjä ollut vähemmän. Ojansuu (LSBK) esitti esilättiläiset lainaetymologiat eteläviron sanoille *kesv* 'oder' ja *tüüdäs* 'tökat, vankrimääre'. Nieminen (1946) kumosi *kesv*-etymologian heikosti perusteltuna, mutta Vaba (1997a: 20) on kannat-

tanut Ojansuun *täüds*-etymologiaa. Tämän kerrostuman äänteellisistä ja levikkikriteereistä on esitetty vain hajahuomioita. Loorits (1929: 168) ehdotti, että viroon ja liiviin on voinut lainautua sanoja niin varhaisesta lätin muodosta, ettei niissä näy äännekehitys kba *k, g* > lv *c, dz*. Tällöin kba *k* ja *g* edustuisivat etuvokaalin edellä esilätiläisissä lainoissa samoin kuin kantasuomen balttilaislainoissakin. Myös Vaba (2011c: 204–5) on määritellyt tämän äänne-kriteerin täyttävät, suppealevikkiset sanat esilätiläisiksi lainoiksi. Juuri Vaba (1995c) on löytänyt niitä paljon lisää: vi *kihvakas* 'kibehapu; torkiv; öel, tige' ja *käblik* 'peukaloinen' sekä vs *kinu* 'küngas', *kõno, kähr* 'mäger' ja *ärk*.

Vaba (1997i: 235 ja 2011b) on korostanut levikin asemaa lainojen ikäys-kriteerinä. Levikkikriteeriä käytettäessä on kuitenkin välttämätöntä valita kantasuomen murteutumista kuvaava malli. Perustavanlaatuinen on Sammal-lahden (1977: 132) havaitsema eteläviron asema ensimmäisenä itsenäisenä murteena. Viitso (2000) on korostanut myös liivin primaariutta ja esittänyt useita mahdollisia jakautumismalleja, joista Kallio (2007b) pitää perustelluim-pana kolmipolvista sukupuuta: ensin kantasuomi on jakautunut sisämaa-murteeseen (> eteläviro) ja rannikkomurteeseen, rannikkomurre puolestaan Riianlahden (> liivi) ja Suomenlahden murteisiin. Vasta Suomenlahden murre on jakautunut aiemmin ensisijaisina pidettyihin eteläiseen (> vatja ja viro) ja pohjoiseen (> muut kielet) murteeseen. Eteläisen itämerensuomen balttilais-peräisten sanojen ikäämisessä ei tätä mallia ole vielä otettu kylliksi huomioon.

Mägiste (1936a: 184 ja 186) on ehdottanut, että eteläisestä itämeren-suomesta (ulottuen mahdollisesti suomen länsimurteisiin saakka) pitäisi etsiä omaa balttilaislainakerrostumaa, joka voisi periytyä keskiseltä rautakaudelta n. 400–800 jKr. Mainitulta ajalta olivat arkeologit löytäneet voimakasta etelänsuuntaista vaikutusta nyky-Viron alueelta. Mägisten ajatukseen saattavat sopia Vaban (1989a) virosta, erityisesti läntisistä murteista löytämät maasto-termit, jotka olen maininnut alaluvussa 4.4.2.

Kaikista balttilaislainoina pidetyistä mutta muodoltaan myöhäisiltä latvialaisperäisyyksiltä vaikuttavista sanoista levikiltään oudoimmat ovat Kaliman (1941b: 209) mainitsemat sm *puusniekka* 'lesken kotiinsa naima mies; kotivävy; isäpuoli' (~ lt *pusininkas* 'talon peltomaan puolikkaan omistaja', lv *pusenieks* 'yhteistilan osakas') ja ka *tšiitalo* 'rasvan sakka' (~ lv *cīkstalas* 'Fettgrieben, Nachbleibsel von geschmolzenem Fett'). Kalima ei ota kantaa siihen, miten lätiläiset sanat olisivat Suomenlahden pohjoispuolelle kulkeutu-neet. Kaliman balttilaislainaksi selittämän adjektiivin *aatkela* levikki ulottuu suomen itämurteista lyydiin ja substantiivin *ativo* vepsään asti (Kalima 1939–40a ja 1952b: 32–33). Jo IBL:ssa Kalima esitti balttilaislainoina suppealevikkisiä itäisiä sanoja ka *nautti* 'huono kasvu', ve *kabuta* 'syleillä' ja ve *karte* 'tapaisesti, kaltaisesti, lailla', mutta nämä selitykset eivät ole uskottavia.

Hakulinen (1934: 8) esitti karjalan sanalle *koarita* 'lemuta' balttilaisen etymologian. Kaikkien näitten sanojen levikki on tietenkin mahdollista selittää sanojen katoamisella muualta itämerensuomesta, eikä niitä olekaan käsitelty yhtenäisenä ryhmänä: esimerkiksi *puusniekan* levikki ulottuu SSA:n mukaan vain kaakkoismurteista hämäläismurteisiin, *tšiitalon* levikki taas Kaliman mukaan rajoittuu karjalan kieleen.

4.7.3. Balttilaisia vanhemmat pohjoisindoeurooppalaiset lainat

Kuten yllä luvussa 2.2 on todettu, Būgan (AS) ja Jacobsohnin (1922) oletus **esibalttilaisista** lainoista itämerensuomessa ja saamessa ei saanut kannatusta. Nesheim (1947: 92) totesi Būgan teorian heikosti perustelluksi, sillä se perustui vain sanoille *salko* ja *suka* saamen vastineineen. **Esigermaanisia** etymologioita esittivät Wiklund (1917) ja Karsten (1915, 1922a ja b, 1925, 1926–27) paljon suuremman joukon: Kylstra (1961: 131) mainitsee seitsemän kummankin kannattamaa ja toistakymmentä vain Karstenin kannattamaa etymologiaa. Todistusaineiston suppeus ei siis ollut ongelma, mutta kuten Bentlin (2010: 163) toteaa, Karsten operoi yksinomaan germaanisten kielten äännehistorialla ja jätti itämerensuomen äännehistorian huomiotta eikä näin onnistunut löytämään etymologioita, jotka olisivat vakuuttaneet fennougristit. Sama pätee Wiklundiin, jonka esigermaaninen selitys sanalle *olut* on kuitenkin osoittautunut todennäköiseksi (VA s.v. *ol*).

Koivulehto (1983c: 111–22, 1983d: 137–49) on osoittanut **esibalttilais-esigermaanisen** indoeurooppalaisen lainasanakerrostuman (vrt. yllä luvussa 2.2) olemassaolon seitsemällä lainaetymologialla, joille on yhteistä läntinen levikki sekä indoeurooppalaisella että uralilaisella taholla: sm *kesi* (germ; md < ims), *salko* (ba–germ–armenia; ims–saa–md–mns–ha), *sanka* (germ–keltti–sl–mint; ims–md) *sora* (ba–germ–lat–kr; ims–md), *susi* (germ; ims) ja *tosi* (germ–mint–kr–lat; ims) sekä psaa *čuonjá* 'hanhi' (germ; saa) ja *čuorbmas* 'rae' (ba–germ; saa). Äänteellisesti näitten sanojen lähtömuodot ovat lähellä kanta-indoeuroopan tasoa, mutta levikkinsä vuoksi niitä ei voi pitää esiarjalaisina kuten aiemmin esitettyjä äänteellisesti kantaindoeurooppalaisia lainoja sm *jyvä*, *kehrä*, *osa* ja *porsas*. Esibalttilais-esigermaanisten lainojen äänteellisistä kriteereistä vrt. Koivulehto 1989c: 175, 1992b: 180 ja 1995a: 118.

Esibalttilais-esigermaaninen lainakerrostuma on täysin vakuuttavasti todistettu ja siihen kuuluvia lainaetymologioita ovat Koivulehdon lisäksi esittäneet muutkin tutkijat (vrt. Koivulehto 2001b: 50–51). Lainakerrostumaa epäilleitten tutkijoiden ainoana argumenttina on ollut sen yhteensopimattomuus aiemmin vallinneitten esihistoriallisten käsitysten kanssa (vrt. Koivulehto 2001d: 62).

Koivulehto (2001b: 71, 2003: 285–6) on sittemmin pyrkinyt jakamaan kerrostuman kolmeen osaan lähtökielen perusteella. Eräät aiemmin tähän luetut etymologiat ovat osa **vanhinta läntistä indoeurooppalaista** lainakerrostumaa, joka on äänteellisesti erotettavissa kahdesta sitä ajallisesti seuraavasta, esigermaanisesta ja esibalttilaisesta eli esibaltoslaavilaisesta kerrostumasta. Läntisyys vanhimman kerrostuman nimityksessä on tarkoitettu arjalaisuuden poissulkeväksi määritteeksi, mutta kokonaisuutena nimitys on epätarkka, sillä kantagermaanin ja kantabaltoslaavin esimurteet eivät sijoitu muinaisindoeurooppalaisten kielimuotojen kartalla niinkään läntiseen kuin pohjoiseen päähän. Niinpä vanhinta kerrostumaa on kutsuttu myös nimillä *luoteis-indoeurooppalaiset lainat* (Tapani Lehtinen 2007: 241) ja *suppealevikkiset arkaaiset indoeurooppalaiset lainat* (Jaakko Häkkinen 2009: 42). Koivulehto (2003) esitti äänteelliset kriteerit esigermaanisten ja vanhimpien ”läntisten” lainojen erottamiseksi toisistaan ja lupasi myöhemmin palata esibalttilaiset ja vanhimmat ”läntiset” lainat erottaviin äännekriteereihin. Niitä hän ei ehtinyt käsitellä julkaistuissa tutkimuksissansa, mutta on mahdollista, että hän viittasi niillä aiemmin (Koivulehto 1999c: 10) mainitsemiinsa ieur *ǵ*:n ja *ǵʰ*:n edustuksiin.

4.7.4. Kantasuomen varhaiset slaavilaiset lainat

Vanhimpia slaavilaisia lainojamme on kerrostuman ensimmäisestä yleisyydestä (Mikkola 1894) lähtien pidetty yleisitämerensuomalaisena mutta äänteellisten kriteerien perusteella ehdottomasti balttilaislainoja nuorempina: ne eivät ole osallistuneet muutoksiin *ti* > *si* ja *š* > *h*. Mahdollisena poikkeuksena Mikkola (1894: 26–30) esitti kuitenkin etymologian sm *hirsī* ← msl *хъръдъ* ’salko, riuku’, jonka olisi oltava kumpaakin muutosta vanhempi. Mikkola (1938a: 84) itse sittemmin luopui tästä selityksestään, jota näitten substituutioedellytysten vuoksi vastustivat kaikki suomalaislingvistit Kalimaa (1952a: 193) lukuun ottamatta (Nieminen 1945b: 531–3, 1949, 1957a: 500 ja 1958: 103, Kiparsky 1939c: 276, 1948: 45–46 ja 1956: 72, Peltola 1953: 223–4, Posti 1953–54b: 8–9). He pitivät parempana Būgan (1908a: 29) ja Jacobsohnin (1925: 264) sanalle esittämää balttilaislainaetymologiaa ← lt *žardas* ’haasia’, *žardis* ’riuku, salko. Slaavilaiselitystä vastusti myös Mägiste (1957: 15–16); Kaliman ohella sitä kuitenkin kannattivat Vilkuna (1948: 275 ja 1948–49: 26, 31) ja muutamat tutkijat Suomen ulkopuolella (Vasmer REW, Ariste 1952: 702 ja 1953: 295, Stipa 1953b: 307, Kudzinowski 1964: 59). Popov (1972a: 88) taas ei ilmeisesti tuntenut koko pitkää keskustelua *hirsī*-sanasta, sillä muuten hän tuskin olisi väittänyt, että itämerensuomalaisten

kielten tutkimuksessa suositaan balttilaisia lainaselityksiä slaavilaisen alkuperän mahdollisuutta selvittämättä.

1990-luvulla keskustelu vanhimpien slaavilaislainojen iästä alkoi uudelleen uusien etymologioitten myötä. Osin kysymys oli eräitten heppoisin perustein hylättyjen kantaslaavilaisten lainaetymologioitten (*ies*, *kimalainen* ym.) uudelleen esiin nostamisesta, mutta myös vksm *ti* > *ci* ja *š* > *h* -muutoksia edellyttävä *hirs*i-etymologia sai kannatusta (Terentjev 1990: 30–31, Viitso 1990: 143). Muita näin vanhoja slaavilaislainoja ei tunnettu ennen kuin Viitso samassa yhteydessä esitti etymologian sm *hauki* ← ven *у́йка* id. Koivulehto (1990b: 151–3 ja 2006b: 180–2) täsmensi *hirren* ja *hauen* lähtömuodoiksi asut *(d)širdi- ja *ščaukā, jotka edellyttävät lähtökieleltä samaa ”ensimmäisen palatalisaation” jälkeistä kielentaso. Kohdekieleksi olisi kuitenkin määriteltävä viimeistään keskikantasuomen taso ennen ensimmäisiä -ti-äänneparin sisältäviä germaanisia ja slaavilaisia lainasanoja. Koivulehto löysi sekä itämerensuomesta että saamesta muitakin kantaslaavilaisia lainoja, mutta yksikään niistä ei edellytä niin aikaista lainautumista kuin *hirs*i ja *hauki*.

Kallio (2006a: 159–60) on tukenut Viitson etymologioita pyrkimällä osoittamaan ”ensimmäisen palatalisaation” huomattavasti varhaisemmaksi kuin aiemmin on ajateltu. Kuitenkaan näin vanhojen slaavilaisten lainojen olemassaoloa ei voi pitää kyllin vahvasti todistettuna, sillä kokonaisen lainasankerrostuman oletaminen kahden mahdollisen etymologian perusteella ei ole luotettava deduktiivinen päätelmä. Tätä huomiota tukee vielä kaksi seikkaa. Ensinnäkään *š* > *h* -muutosta edeltäviä mutta *ti* > *ci* -muutoksen jälkeisiä (siis kaikkia balttilaislainoja myöhäisempiä) slaavilaisia lainoja ei ole esitetty, vaikka näitten muutosten välillä ehti Kallion mukaan kulua pitkä aika. Toiseksi substituutio ksl *ščaukā → vksm *šavki edellyttää lainautumista jo silloin, kun väljään vokaaliin päättyviä, pitkän ensitavun sisältäviä sanamuotoja lainattiin yleisesti *e*-vartaloina (vrt. Koivulehto 2006b: 181), jolloin sen täytyisi olla vanhempi kuin suuri osa balttilaislainoja (vrt. yllä kohtaa 4.3.1.7). Täten *hauen* lainautumishetken jälkeen olisi oletettava kuluneen kaksi verratan pitkää rekonstruktiojaksoa, joitten välille ei ole välttämätöntä ajoittaa yhtään slaavilaista lainasanaa.

Koska *hirrelle* on esitetty myös balttilaisetymologia (← lt *žardas* ’haasia’, *žardis* ’riuku, salko’), jonka ainoana ongelmana on liettuan poikkeava apofonia-aste, ei sen selittäminen slaavilaislainaksi ole tarpeen. Lt *žardas* on Vasmerin (REW s. v. *жарѣвъ, зорѣд*) mukaan = ven *зорѣд* ’Schober, eingehogter Platz’ ja perustuu samaan (ilmeisesti *ǵ^h*-alkuiseen) indoeurooppalaiseen juureen kuin msl *жарѣвъ* sekä toista apofonia-astetta edustava ven *зорѣд* ’kaupunki’. Satemisaation (vrt. luku 2.2) säännöllisenä tuloksena on liettuassa sibilantit *š* ja *ž*, slaavilaiskielissä, latviassa ja muinaispreussissa taas *s* ja *z*. Baltoslaavilaisissa

kielissä on joukko sanoja, jotka syystä tai toisesta ovat jääneet satemisaation ulkopuolelle (vrt. Matasović 2005b) sekä useita sanueita, joitten suhteen osa kielikunnasta on *satem*-, osa taas satemisoitumattomalla eli *kentum*-kannalla. Eräissä sanueissa sekä *satem*- että *kentum*-muotoja on jopa samassa kielessä. Tällainen sanue on lt *žardas*, *žardis*, ven *зород* (*satem*-muotoja) ~ ven *жеpдъ*, *зопод* (*kentum*-muotoja). Katoasteista msl *жеpдъ*-muotoa on mahdollista pitää epäsuorana vihjeenä siitä, että myös kannan satemisoituneesta muodosta on aiemmin esiintynyt katoaste kba **žirdis*.

Myös sm *hauki* on mahdollista selittää balttilaislainaksi, mikäli lv *šaut* 'ampua; rynnätä' = lt murt. *šiau*-id. (< kba **šeū-*), vrt. lt *šauti* 'ampua; rynnätä' (< kba **šau-*, vrt. Smoczyński SEJL), msl *cymu*, *covamu* 'heittää, lingota' (< kba **šeū-* t. **šau-*) sekä ven *уyкa* 'hauki' (< varhainen ksl **skeukā* < kba **škeukā*) ja slov *ščukati* 'veistää' (Snoj SES s.v. *ščuka*) palautuvat samaan ieur **kewH-* ~ **skewH-* juureen, jonka merkitys on 'heittää, ampuu, työntää' (Pokorny IEW 954–5, LIV 330). Juuressa vaihtelee indoeurooppalaisessa kantakielessä hyvin tavallinen *s mobile* (vrt. luku 2.4). Pokorny (IEW 954) ja Snoj (SES s.v. *ščuka*) mainitsevat ven *уyкa*-sanan yhteydessä juuren **skewh₂* 'raapia, rynnätä', mutta Matasović (keskustelussa) katsoo palataalisuuden kadonneen sananalkuisista *sk*-yhtymistä jo kanta-indoeuroopassa, jolloin **skewh₂* < **skewh₂-*. Ieur *k-* > kba *š-* ~ ksl *s-*, mutta ieur *sk-* > kba, ksl *sk-* (Matasović 2005b: 365 mainitsee vain sanansisäiset äännekehitykset), joten balttilaiset verbit palautuvat **kewH-*juureen ja ven *уyкa* **skewH-* juureen. Tällöin kantabaltissa eli kantabaltoslaavissa on muodon **škeukā* 'hauki' rinnalla voinut olla myös *s mobile*ton asu **šeukā*, josta → vksm **šävķā* > sm *hauki*. Liukkonen (BF) ja Gliwa (2009: 193–7) mainitsevat eräitä Baltian alueen paikannimiä, jotka saattavat liittyä tähän rekonstruoituun balttilaiseen sanaan.

4.7.5. Kantasuomen länsigermaaniset lainat

Tämä mahdollinen lainakerrostuma ansaitsee lyhyen maininnan balttilaislainojen tutkimushistorian yhteydessä, sillä siihen on liitetty keskeinen vaihtoehtoisesti balttilaisperäisenä pidetty kulttuurisana *meri*. Vokaaliedustuksensa puolesta se sopisikin paremmin länsigermaaniseksi kuin muuksi germaaniseksi tai balttilaiseksi lainaksi. Länsigermaanisen lainakerrostuman olemassaoloa ovat kannattaneet Sköld (1983 ja 1996), Hofstra (1985: 384–7) ja Hahmo (1986: 174). Sitä on vastustanut Vaba (1997b) ja myös Hofstra (1995a) on suhtautunut siihen aiempaa varauksellisemmin. Viimeksi länsigermaanisista lainoista on kirjoittanut Bentlin (2008), joka on osoittanut eräitä tähän kerrostumaan liitettyjä sanoja alasaksalaisiksi lainoiksi.

4.8. Alkusyntyhypoteesi

Nuorgrammaattisen koulukunnan perustajiin lukeutuva Hermann Paul (1886: 140–51) piti mahdollisena, että kieli kaikissa elinvaiheissansa luo ääniä ja liikkeitä ilmaisevia sanoja tunnettujen kielensisäisten ja kieltenvälisten sananmuodostusprosessien (johtaminen, lainaaminen) ulkopuolelta, ikään kuin kielenulkoisista aineksista. Tämän alkusynnyin, *Urschöpfung*, avulla Paul siis selitti nykytermein onomatopoeettisen ja osan deskriptiivisestä sanastosta. Kielen muun sanaston alkusyntyä hän ei pitänyt mahdollisena.

Fennougristisessa kirjallisuudessa alkusynnyin otti esiin vasta Paavo Ravila (1952), joka esitteli aiheesta maailmalla esitettyjä käsityksiä, mutta pitäytyi suunnilleen Paulin linjoilla. Suunnilleen samalla kannalla olivat sekä Erkki Itkonen (1966: 80–81, 349) että vielä Koivulehto (1977b: 24–25), jonka mukaan ”deskriptiivi- ja onomatopoeettista ainesta tietenkin aina syntyy”. Koivulehto kuitenkin arvosteli fennougristeja, jotka perinteisesti ” – ehkä sitä suoraan sanomatta – ” hyväksyivät alkusynnyin selityksenä konventionaalisillekin sanoille, kun niitten levikki rajoittui itämerensuomeen ja mahdollisesti saameen eikä näin puoltanut sanojen palauttamista uralilaiseen tai suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Tällainen perustelematon taustaoletus oli Koivulehdon mukaan heikentänyt motivaatiota näitten sanojen todennäköisen lainaalkuperän paljastamiseen.

Fennougristiikassa ja sen laitamilla oli alkusyntyä lainaselityksen vaihtoehtona avoimesti kannattanut Mikkola (1930: 443, 1938a: 1–3) myöhäisissä, lainasanatutkimuksen vastaisissa teksteissängsä. Kiparsky (1939c: 275) ilmaisi maltillisemmin tukensa ajatukselle, että ”naapurikielet pyrkivät aina muodostamaan jonkin määrän samanlaisia sanoja, joita ei voida pitää varsinaisina lainoina”. Hakulinen (SKRK 1946: 60, 1979: 383) arvosteli lyhyesti kielen tutkijain nuivaa suhtautumista alkusyntyhypoteesiin. Suorimmin *Urschöpfungin* puolesta juuri Koivulehdon kritisoidussa yhteydessä otti kantaa vasta Terho Itkonen (1983: 206), jonka mukaan ”omaperäinen uudisluonti on ollut huomattavan vilkasta” varhais- ja myöhäiskantasuomen välillä. Itkonen ei kuitenkaan käyttänyt ”uudisluontia” argumenttina niinkään lainaetymologioita kuin Aristen substraattihypoteesia vastaan.

Käsitykset olivat kuitenkin jo kehittymässä päinvastaiseen suuntaan. Ensimmäinen (deskriptiivisanojenkin) alkusyntyoletusta kritisoinut fenn(ougr)isti oli Rytkönen (1940: 41–44), jonka mukaan ”teoria sanojen jokahetkisestä syntymisestä on suunnaton erehdys” (vrt. Savolainen 1999: 61–66). Rytkösen näkemykset kuitenkin sivuutettiin pitkään. Vasta vuosikymmeniä myöhemmin Häkkinen (1983: 19–22, 1990: 87–89) yhtyi Paulin varhaisiin kriitikoihin, jotka kritisoivat *Urschöpfung*-hypoteesia. Kulonen (1996a: 26) kirjoitti,

etteivät äänteellisestikään motivoituneet sanat ”synny tyhjästä, vaan varioivat suhteellisen iäkkäiksi todettavien rakenneainesten ympärillä”. ”Kysymys ei ole alkusynnystä, vaan jo kielessä olevien aineiden muuntelusta”, totesi Jarva (2003: 65). Itkosen jälkeen on ”uudisluontia” fennougristiikassa puolustanut vain Koponen (1995, 1998c).

5. Katsaus työn tuloksiin

5.1. Lainasanatutkimuksen trendit ja tiedon kumuloituminen

Työni kolmannessa pääluvussa jäljitin etymologisen tutkimuksen yleistä suuntaa yksittäisten sanojen alkuperää koskevissa käsityksissä tapahtuneitten vaihteluitten summana. Aineistoni muodostavat 556 itämerensuomen sanaa,⁵⁷ joita yhdistää niille esitetty ja enemmän tai vähemmän kannatettu balttilainen lainaetymologia. Useimmille näistä sanoista on ehdotettu muitakin alkuperänselityksiä. Eri selitysten asema keskustelussa muodostaa aineistossani näkyvän dynamiikan, jonka uskon heijastelevan sekä tiedon kumuloitumista että tutkimuksen trendejä.

141 vuoden jaksosta erottuu kolme erisuuntaisten muutosten aikakautta. Lainasanatutkimuksen ensimmäinen kukoistuskausi alkaa Thomsenin *Indflydelsen* myötä vuonna 1869 ja huipentuu *Beröringerin* ilmestymiseen vuonna 1890. Sen jälkeen käsitykset näyttävät lähes vakiintuneen vuosikymmeniksi. Maailmansotien välisenä aikana erilaisten omaperäisten selitysten suosio alkaa kasvaa ja lainaetymologioitten kannatus vähetä. Tämä trendi jatkuu aina 1970-luvun vaihteeseen saakka, jolloin lainasanojen etsiminen saa uutta vauhtia. Hyväksytyjen lainaetymologioitten määrän kasvu kiihtyy aina vuosituhatosen vaihteeseen saakka. Muutokset käsityksissä ovat huomattavia, vaikka viimeisen puolen vuosisadan aikana on otettava huomioon balttologien esittämien konservatiivisten käsitysten hidastava vaikutus aineistosta saatavaan kuvaan.

Neljännessä pääkappaleessa pyrin seulomaan balttilaislainaetymologioitten puolesta ja niitä vastaan käydyn keskustelun kestävimät argumentit. Käsittely tarkentaa myös kuvaa tutkimustrendien taustalla vaikuttaneesta tiedon kumuloitumisesta ja metodien kehityksestä. Lainasanatutkimuksen alku liittyi historiallis-vertailevan metodin saapumiseen fennougristiikan kentälle ja aiemman omnikomparatistisen väistymiseen. Sen ensimmäinen kukoistus oli ennen kaikkea Thomsenin terävänäköisyyden ja nuogrammaattisen metodin ansiota.⁵⁸ *Beröringerin* jälkeisen ajan tutkimus tarkensi Thomsenin tuloksia samoin menetelmin mutta jatkuvasti kasvavan aineiston valossa. Tutkimustieto kumuloitui vakaasti, vaikka polemiikkia ei kaudelta puuttunut.

⁵⁷ *Itämerensuomen sana* merkitsee tässä laskentayksikkönä aivan eri asiaa kuin *itämerensuomalaisien kielten sana*: yksi itämerensuomen sana käsittää saman sanan kaikki vastineet itämerensuomalaisissa kielissä.

⁵⁸ Häkkisen (1983: 43) mukaan ”[s]uomen kielen järjestelmällisen etymologisen tutkimuksen aloitti Emil Nestor Setälä”, mutta tässä Häkkinen määrittelee järjestelmällisen etymologisen tutkimuksen ahtaasti pelkäksi sanakirjatyoiksi.

Lainasanatutkimuksen vähittäinen hiipuminen taas alkoi nuorgrammatiikkaa vastaan kohdistetusta arvostelusta, johon liittyi torjuva suhtautuminen oletuksiin vieraista vaikutteista muttei uutta kokonaisnäkemystä eikä metodista kehitystä. Positiivista kehitystä tällä ajanjaksolla olivat uralilaisten kielten sanastoa koskevan tiedon kumuloituminen ja suuret sanakirjahankkeet. Myös ekspressiivisen sanaston tutkimus pääsi alulle, mutta sen metodien kehittyminen oli hidasta. Deskriptiivisyyden mieltäminen alkuperänselitykseksi ajoi osan tutkijoista omnikomparatistimin partaalle.

Lainasanaetymologian uusi kukoistuskausi alkoi Koivulehdon tutkimuksista ja kehittyi pitkälti niitten tahdissa, vaikka mukaan tuli aiempaa suurempi joukko etymologeja. Liikkeellepanevana voimana oli taas uusi metodi, jota tässä olen kutsunut strukturalistiseksi lainasanatutkimukseksi. Ekspressiivisten kielenilmiöitten tutkimuskin saavutti lopulta 1980-luvun lopulla tason, jolla se tuottaa kestäväää etymologista tietoa. Sen metodologia kehittyi vähitellen useitten tutkijoiden työn (Koski, Veldi, Hahmo, Nikkilä, Kulonen, Jarva ja monet muut) kautta ja integroitui vähitellen osaksi koivulehtolaista strukturalismia. Toisaalta omaperäisiä ekspressiiviselityksiä suosinut traditio ei katkennut ennen sen edustajien (eritoten Koposen) konfliktia lainasanatutkijoiden kanssa vuosituhaten vaihteessa. Samaan aikaan balttilaislainojen tutkimus sai vielä oman sivujuonteensa Liukkosen monografiasta ja sen kohtaamasta arvostelusta. Koposen ja Liukkosen teosten kritiikki on onnistunut selkeyttämään etymologian ehtoja ja sanallistamaan sen metodeja ja argumentteja: saman käsitteellistämistyön jatkoa on tämäkin tutkimus.

Analyysini vahvistaa ja tarkentaa kirjallisuudessa esitettyjä arvioita etymologioiden käsitysten muuttumisesta fennougristiikassa Thomsenin ajasta eteenpäin. Kovin pitkältä ajalta tällaisia retrospektiivisiä arvioita ei ole, jos laskuista jätetään kritiikit yksittäisten tutkijain käsityksiä kohtaan. Varhaisin on yllä kohdassa 4.3.1.4. mainittu Mägisten (1932: 135–6) huomio, että useita lainoiksi arveltuja sanoja on alettu selittää suomalais-ugrilaisiksi. Tämä kehityssuunta vauhdittui vielä Mägisten ja hänen aikalaistensa oman työn tuloksena. Jälkikäteen sitä on kuvaillut vasta Häkkinen (1993: 29) artikkelisansa Suomen sisällissodan jälkeisestä ajasta kielentutkimuksessa: ”Suomalaisen suosiminen näkyy myös suhtautumisessa lainasanatutkimukseen, joka oli saatu hyvälle alulle 1800-luvun lopulla. Nyt sanastontutkijoiden huomio suuntautui ensisijaisesti vanhan omaperäisen sanaston kehitykseen, ja omina nähtiin mieluaisti monet sellaisetkin sanat, joita aiemmin oli epäilty lainoiksi.” Häkkinen kuvaava erityisesti Mikkolan ja Kaliman asenteita, mutta antaa jälkimmäisestä varsin oudoksuttavan kuvan kirjoittaessaan, että tämä oli jo ennen Mikkolaa ”kääntänyt näkökulmansa päinvastaiseksi ja valinnut aiheekseen suomalaiset lainasanat venäjän murteissa. Venäjästä suomeen päin

saatuun sanastoon hän paneutui vasta toisen maailmansodan jälkeen.” Toinen maailmansota ei kuitenkaan ollut minkäänlainen murroskohta suomalais-etymologiien suhtautumisessa lainaselityksiin, tutkijan Kalima balttilaislainoja jo 1930-luvulla ja kaavioitten 10 ja 11 valossa lainaetymologioitten suosio saavutti aallonpohjansa vasta 1960-luvulla.⁵⁹

Myös Liukkonen (BF 9–11) syytti balttilaislainojen tutkimuksen alennus-tilasta Kalimaa, jonka oppikirjasta hän juontaa suomalaistutkijain väheksyvät arviot balttilaisperäisten sanojen määrästä. Kuten johdantokappaleessa (1.2.3) totesin, Kalima jätti IBL:ssa maininnatta aivan onnistuneitakin balttilaislaina-etymologioita. Omien laskelmieni mukaan Kaliman sivuuttamia hyviä tai mahdollisia lainaselityksiä on 40. Toisaalta Kalima esitti kirjassaan 40 omaa balttilaisetymologiaansa ja kaiken kaikkiaan siinä on sekä varmoja että epävarmoja balttilaisetymologioita enemmän kuin *Beröringerissä*. BFB:ssä ”varmoja”, ”todennäköisiä” ja ”ilmeisiä” balttilaislainoja on 112, ”mahdollisia” ja ”vaihtoehtoisia” 71, eli kaikkiaan 183 lainaa. IBL:ssa taas on 119 ”varmaa” ja 87 ”epävarmaa” balttilaislainaa eli yhteensä 206 lainaa, joista 133 periytyy *Beröringeristä* ja 73 on uudempia löytöjä (ml. Kaliman omat 40 etymologiaa). Myös SKES hyväksyi vähemmän balttilaislainoja kuin Kalima: IBL antaa balttilaiselityksen 188:lle suomen sanalle (112 varmaa ja 76 epävarmaa), SKES 182:lle. IBL ei myöskään ole asettanut balttilaisetymologioitten kaanonin, jota sen jälkeen ilmestyneet teokset olisivat orjallisesti seuranneet, kuten Liukkonen antaa ymmärtää: SKES:ssa on 29 IBL:sta puuttuvaa balttilaislainaa, joista peräti 21 on julkaistu jo ennen Kaliman kirjaa.

Tästä huolimatta Liukkonen on varmaankin oikeassa siinä, että monet kirjallisuudessa esitetyt matalat arviot balttilaislainojen määrästä periytyvät Kalimalta. Liukkonen tuo esimerkiksi Korhosen (1981: 30) ”alun toistasataa”. Joki (1989: 18) esittää saman määrän ja myös Häkkinen (1983: 236) kirjoittaa balttilaislainoja olevan ”yli sata”. Plögerin (1982: 92) arvio on suorastaan ”etwa 100”. 1980-luvun mittaan alkoi kirjallisuudessa kuitenkin esiintyä suurempia lukuja, mikä sopii hyvin kaaviossa (10) näkyvään kehitykseen. Suhonen (1980) laski itämerensuomessa olevan ”pääasiassa varmoina pidettäviä” balttilaislainoja 144, neljä vuotta myöhemmin (Suhonen 1984) 142 ”mahdollisimman varmaa” ja 37 ”epävarmaa” balttilaislainaa ja taas neljän vuoden kuluttua (Suhonen 1988) 152 ”varmaa” ja 52 ”epävarmaa”. 1990-luvulla Häkkisen (1990: 243) arvio oli ”pitkälti toistasataa”, Straden (1992: 569) ”noin 200” ja Lehtimäen (1999: 28) ”etwa 180”. Vaba (1990a) luetteli 188 varman balttilaislainan ohella peräti 186 epävarmaa, joitten poiminnassa hän ei kuitenkaan käyttänyt mitään kriittistä metodia.

⁵⁹ Vielä pahemmin eksyksissä on Nilsson (2001: 181), joka juontaa suomalaisten kielentutkijain lainasanavastaisuuden 1900-luvun alusta ja säilyttää syyn Setälän harteille. (Vrt. Junttila 2014)

Lainaselitysten rehabilitaation edetessä useille itämerensuomen sanoille muualta uralilaisesta kielikunnasta esitetyt vastineet onnistuttiin osoittamaan näennäisiksi. Jo Joki (1955: 276) havaitsi tällaista kehitystä: ”Lähinnä prof. Erkki Itkosen perustavanlaatuaisten tutkimusten ansiosta on suomalais-ugrilaisen vokaaliston historia päässyt viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana varmalle pohjalle. Tämän johdosta usea kielikuntamme vertailevan äänneopin ongelma on selvinnyt ja vanhoja sanarinnastuksia on täytyntä tarkistaa. Moni varmanlaiseltakin näyttänyt etymologia on pitänyt juuri äännehistoriallisista syistä kokonaan hylätä tai ainakin osoittaa epävarmaksi.” Toisaalta Joki (mts. 279) myös uskoi etenkin mordvasta ja samojedista tutkijain käyttöön saatavan leksikaalisen aineiston lisäävän vanhan laajalevikkisen sanaston määrää. Niinpä Joen enteilemä käänne näyttää kaavion 11 perusteella (luvussa 3.4) ajoittuvan vasta strukturalistisen lainasana-tutkimuksen kauden alkupuolelle 1970-luvun vaihteeseen.

Noihin aikoihin uskottiin Koivulehdon (2001b: 42) mukaan ”ainakin tietyissä piireissä”, että lainasana-tutkimus on jo tullut tiensä päähän eikä uusia lainoja olisi enää helppo löytää. ”Vain suhteellisen vähäpätöisiä lisiä lienee sillä alalla odotettavissa vastaiselta tutkimukselta”, kuten Hakulinen (1970: 8) tuolloin käsityksensä ilmaisi.

Lainasana-tutkimuksen vilkkain kausi oli tosiasiaassa juuri alkamassa. Johtava rooli oli yli kolmenkymmenen vuoden ajan Koivulehdolla. Hän mainitsi edelläkävijänään Kylstran (Koivulehto 2001b: 43), jonka näkökulma kuitenkin oli sama kuin aikansa suomalaistutkijoillakin: lainasana-tutkimuksesta on tekemättä enää kokoava katsaus. Toisin kuin suomalaiset kollegat, Kylstra oli kuitenkin kiinnostunut itse ryhtymään tähän työhön ainakin germaanisten lainojen osalta (Kylstra 1961, LägLoS).

Germanistina aloittanut Koivulehto kehittyi lainasana-tutkijana ennen-näkemättömän monipuoliseksi. Hän innoitti muitakin strukturalistisen kauden etymologeja etsimään ja löytämään useisiin eri kerrostumiin kuuluvia lainasanoja. Pelkästään Koivulehdon vuosina 1970–99 ehdottamia balttilaislaina-etymologioita on yleisesti hyväksytyjen ja kiistanalaisten ryhmissä yhteensä 31. Niinpä Liukkosen (BF 118) Koivulehtoa ja muita suomalaisia kollegoitaan kohtaan esittämä syytös germaanisten lainaselitysten suosimisesta balttilaisten kustannuksella oli asiaton. Yleisesti päti ja pätee edelleen niin Liukkosen kuin Ritterinkin (1993a: 90–91) huomautus, että germaanisista lainoja on etsitty enemmän kuin balttilaisia, mutta tästä ei voi vielä logiikalla johtaa, että germaanisista lainalöytöjä kohdeltaisiin vähemmän kriittisesti kuin balttilaisia.

Anttila (1993, 2002, 2003) esitti yhtä poleemisen, mutta aivan päinvastaisen käsityksen Suomen etymologiaa harjoittavan tiedeyhteisön suhtautumisesta Koivulehdon työhön. Anttila esiintyi ulkopuolisena tarkkailijana päivi-

tellen patavanhoillisten suomalaistutkijain nationalistisen mustasukkaisuutta kiintymystä omina pitämiinsä mutta Koivulehdon lainoiksi osoittamiin sanoihin. Artikkeleista jää käsitys, että Koivulehtoa tukivat Suomessa vain nuoret tutkijat Kallio ja Aikio. Suomalaisten kielentutkijain 1970–90-lukujen teksteistä ei Anttilan piirtämää karikatyyriä kuitenkaan tunnista. Suomen tiedeyhteisö näyttää kunnioittaneen Koivulehtoa esikuvallisena tutkijana, eivätkä hänen etymologiansa kohdanneet kotimaassa epäasiallista vastustusta muitten kuin Liukkosen taholta, kun taas Unkarissa on Rédei (2002: 309) osapuulle Anttilan kuvaamalla tavalla tarttunut Koivulehdon ”turhiin” lainaselityksiin. Tutkijain yksityiseen kirjeenvaihtoon perehtyminen saattaisi muuttaa tätä kuvaa, mutta näin tuoreen historian suhteen se tuskin on mahdollista aivan lähivuosina.

”Lainasanoja hyväksyvä ja vastustava linja ovat fennistiikassa / fenno-ugristiikassa olleet olemassa alusta saakka”, mutta ”pitkällä aikavälillä tarkastellen vastustajat ovat kuitenkin joutuneet väitteissään jatkuvasti peräytymään”, kuten Koivulehto (2001e) itse kirjoittaa. Hän katsoi SSA:n ja Koposen (1998) väitöskirjan kuitenkin merkitsevän lainasanavastaisen linjan vahvistumista. Omassa aineistossani tällaista vahvistumista ei ole nähtävissä: kannatettujen balttilaislainojen määrä oli voimakkaassa kasvussa vielä vuosituhaten vaihteessa (kaavio 10) kun taas ekspressiivisten selitysten osuus balttilaislainoille esitetyistä vaihtoehdoista ei tuolloin kasvanut (kaavio 11).

Tainio (1995), Savolainen (1999), Mikone (2000, 2002) ja Jarva (2003: 21) nostivat vuosituhaten vaihteen tienoilla esiin itämerensuomen ekspressiivisten sanojen aiemmin vaietun tutkimushistorian. Kaikki esittävät saman emansipatorisen narratiivin: kuvailevia sanoja pidettiin nuorgrammatiikan kaudella lyhytikäisenä ja vähempiarvoisena aineksena, jonka käsittely ei välttämättä edes kuulu kielitieteen piiriin. Suomen itämurteitten kuvailevaa sanastoa 1930-luvulla tutkinut Rytönen joutui tiedeyhteisön halveksimaksi ja hyljeksimäksi ja vasta yli puolta vuosisataa myöhemmin on ekspressiivisanoista tullut kunniallinen tutkimuskohde.

Tähän narratiiviin ei ensi näkemältä lainkaan sovi Koivulehdon (2001b), Anttilan (2002) ja Aikion (2001b) samoihin aikoihin esittämä kritiikki, jonka mukaan deskriptiivisyyttä on pitkään ja laajalti väärinkäytetty alkuperänselityksenä, vaikka sen paikka on synkronisessa kielenkuvauksessa. Aineistoni (vrt. kaavio 11) tukee tätä kritiikkiä: aiemmin (balttilaisperäisinä) lainoina pidettyjä sanoja alettiin selittää ”omaperäisinä deskriptiivisanoina” jo 1950-luvulta lähtien ja erityisen suosittuja deskriptiiviselityksistä tuli 1960-luvulta alkaen, jolloin kuvailevien sanojen tutkimuksen piti vielä olla pannassa. Eräs deskriptiiviselityksiä eniten viljelleistä etymologeista oli Mägiste, jonka Tainio (1995: 443) mainitsee yhtenä Rytöksen ”teilaajista”. Anttila, yksi ”oma-

peräisten deskriptiivisanojen” kiivaimmista kriitikoista taas oli jo kahta vuosikymmentä aiemmin pyrkinyt rehabilitoimaan Rytkösen tutkijana (Anttila 1976).

Tutkimuskirjallisuudessa nämä kaksi narratiivia eivät vielä ole kohdanneet, mutta tosiasiallista ristiriitaa niiden välillä ei ole, sillä juuri deskriptiivisyyden suhteellinen tuntemattomuus ilmiönä mahdollisti sen mieltämisen alkuperänselitykseksi. ”Omaperäiset” selitykset saivat tilaisuutensa suurten etymologisten sanakirjahankkeitten yhteydessä: kun jonkin sanan lainaselitys ei syystä tai toisesta vakuuttanut Mägisteä, Itkosta, Jokea, Peltolaa tahi myöhemmin SSA:n toimituskuntaa,⁶⁰ saattoi helpon hätäratkaisun tarjota sanan lokeroiminen ”deskriptiivislähtöiseksi”, siis itse asiassa etymologisen tutkimuksen ulottumattomiin. Epäkohtaan kiinnitettiin huomiota vasta kun eskpressiivisyyttä alettiin laajemmin tutkia.

Joen havaitsema uralilaisina tai suomalais-ugrilaisina pidettyjen sanojen määrän väheneminen osoittautui pitkäaikaiseksi trendiksi, jota vahvasti 1970-luvulla uudelta pohjalta alkanut lainasanatutkimus. Saarikivi (2007b: 325) on katsonut Juha Janhusen (1981) artikkelin *Uralilaisen kantakielen sanastosta* ja Sammallahden (1988) katsauksen *Historical Phonology of the Uralic Languages* merkitsevän ”päätepidetty vuosikymmeniä jatkuneessa kehityksessä, jossa yhä tarkentuvat äännehistorialliset kriteerit ovat vähentäneet säännöllisiksi katsottujen suomalais-ugrilaisien ja uralilaisten sanarinnastusten määrää”. Taulukossa 11 näkyekin laajalevikkisinä pidettyjen sanojen jyrkkä väheneminen 1980-luvulla, mutta määrä väheni edelleen vuosituhannen vaihteeseen saakka.

Sekä Thomsenin että Koivulehdon työt ovat olleet niin mullistavia ja perustavanlaatuisia itämerensuomen lainasanojen tutkimuksen kannalta, että tutkimushistoria on luontevaa jakaa jaksoihin niiden muodostamista taitekohdista. Thomsenin Beröringerin ilmestymisvuosi 1890 ja Koivulehdon ensimmäisen lainasanoja käsittelevän artikkelin julkaisuvuosi 1970 ovat tällaisia taitekohtia (samoin jo LägLoS I: v). Tieteelliset kriteerit täyttävän lainasanatutkimuksen syntykausi päättyi edelliseen ja viimeinen, strukturalistisen lainasanatutkimuksen aika alkoi jälkimmäisestä. Väliin jäi kahdeksan vuosikymmenen mittainen hiljaisempi jakso, joka sekin jakautuu luontevasti kahtia suunnilleen puolestavälillä, sillä 1930-luvun alkuun sijoittui laajahko nuorgrammatiikan ja lainasanatutkimuksen kritiikki, jonka argumentit pysyivät osana tutkimusparadigmaa aina Koivulehdon aikaan saakka. Balttilaislainojen

⁶⁰ Vielä Toivosen suhtautuminen lainoihin oli vähemmän kielteistä. Nikkilän (1993: 279) mukaan Toivonen ehti valmistaa SKES:n käsikirjoitusta sanaan *napist* saakka. Sen mukaisesti laskettuna on Toivosen laatimassa osassa 21 IBL:sta puuttuvaa balttilaislainaa ja siitä puuttuu 17 IBL:n balttilaislainaa, kun taas Itkosen, Joen ja Peltolan osuudessa vastaavat luvut ovat 8 ja 20.

suhteen jyrkimmän kielteinen kannanotto oli Mikkolan latviankielinen artikkeli vuodelta 1930, jonka ilmestyminen jakaa hiljaisen kauden kauniisti kahdeksi 40 vuoden jaksoksi: ensimmäinen oli nuorgrammatiikan valtakautta, toinen lainasanavastaisuuden kautta. Tällaista jakoa olen soveltanut jo johdantokappaleessa (1.2).

5.2. Balttilaislainaetymologiat

Neljännän pääluvun katsauksessa lainasanatutkimuksen argumentteihin olen käsitellyt yksittäisiä balttilaislainaetymologioita lähinnä esimerkkeinä kriteerien soveltamisesta. Vain siellä täällä, kuten johdossuhdeargumenttien yhteydessä alaluvussa 4.5.4, olen soveltanut esittelemiäni argumentteja koko kannatettujen balttilaisetymologioiden joukkoon. Tästä huolimatta on pätevien argumenttien perusteella osoittautunut hylättäväksi varsin laaja joukko kolmannessa pääluvussa yleisesti hyväksytyinä tai kiistanalaisina (vuoden 2009 tasolla) listaamiani etymologioita.

Hylkäämäni kolmannen pääluvun ryhmien A, B ja C balttilaisetymologiat ovat *Kaleva* (4.3.1.3 ja 4.4.1), *karsina* ja *porsas* (4.3.1.3), *taivas* (4.3.1.6 ja 4.4.1), *aurinko*, *huoli* ja *puoli* (4.3.1.7), *haitta*, *kestää*, *vakahainen*, *va vonka* ja *vi vend* (4.3.1.8), *haukkua* ja *sapa* (4.3.1.9), *pirtti*, *seitti* ja *vi kärpima* (4.3.2), *juutas*, *karsi*, *talja* ja *väijy* (4.4.1), *ranget* (4.4.2), *kalpa* (4.4.2 ja 4.5.2), *karta* (4.4.2 ja 4.6.1), *leuka* (4.5.1), *kirstu* (4.5.2), *lyhyt* (4.5.3), *kipeä* ja *virtsa* (4.5.4.1), *ka kartta* (4.5.4.2), *haven* ja *kaljama* (4.5.4.3), *karta* ja *kutsua* (4.6.1) sekä *puusniekka* ja *li plaka* (4.7.2), yhteensä 36 näitten ryhmien kaikkiaan 402 etymologiasta.

Tässä työssä perustelluimmiksi osoittautuneitten argumenttien soveltaminen kriteereinä kaikkiin yleisesti hyväksytyihin ja kiistanalaisiin balttilaislainaetymologioihin saattaisi osoittaa niistä vielä paljon suuremman joukon hylättäväksi. Muutamien etymologioiden suhteen siihen kuitenkin riittää jo silmäys aikaisempaan tutkimukseen tämän työn liitteenä olevan tutkimushistoriallisen taulukon avulla. Ryhmien A, B ja C sanoista ovat paremman selityksen saaneet ainakin *sm paatsa* (Mikkola 1893: 389 ← *mru*) ja *vannas* (Karsten 1915: 84–85 ← *germ*), *vi tōug* 'rotu' (Mägiste 1936a: 185 = *tōug* 'sato') ja *varrud* (Talve 1959 ~ *sm varpahaiset* ← *varvas*), *sm kärväs* (Koivulehto 1971b: 585–92 ← *germ*), *Liettua* (EEW s.v. *Leedu* ← *ven*), *Häme* (Koivulehto 1997b: 161–2 ← *germ*), *Suomi* (Kallio 1998c ← *ieur*), *olut* (VA s.v. *ol* ← *esigerm*) ja *kuuja* (Aikio 2009: 259 ← *saa*). Uusimmassa kirjallisuudessa on germaanisiksi lainoiksi osoitettu *sm rahna* (LägLoS III) ja *aika* (Hyllested 2014: 161–5).

Näittenkin 13 poiston jälkeen jääneitten 353 etymologian joukossa on paljon karsittavaa. Jo yksin Nikkilän (1982) perusteleman äännerakenneargumentin,

vartalonsisäisen resonantin ja geminaattaklusiilin yhtymän myöhäsyntyisyyden (alaluvussa 4.3.2) pohjalta hylättäviksi osoittautuvat balttilaiselitykset sanoille *karppa*, *karppi*, *lorppi* ja *porkkana*. Kun samaa argumenttia sovelletaan johdonmukaisesti vielä puolivokaalin ja geminaattaklusiilin yhtymiin, myös sanojen sm *aitta*, *kaikki*, *kiittää*, *riitta*, *vaikka* ja *vaikku* sekä ka *nautti* balttilaisperäisyys osoittautuu vähintään kyseenalaiseksi.

Kaikkiaan ehkä noin kolme viidestä kautta aikojen esitetystä balttilaislainaselityksestä osoittautuu vääräksi. Ryhmän G 66:n arvioimattoman ja samassa yhteydessä (3.3.9) luettelemieni 29:n vuosina 2010–15 esitetyn balttilaislainaetymologian joukosta oikeaan osuneitten osuus on varmaankin samaa suuruusluokkaa.

Toisaalta käsittelemäni argumentit tukevat eräitä yleisesti hylättyjä, kolmannen pääluvun ryhmien D ja E etymologioita. Niitten perusteella pidän todennäköisenä tai vaihtoehtoisena balttilaista alkuperää sanoille *ruskea* (4.3.1.2 alav., ellei ← germ), *teeri* (4.3.1.3 ja 4.3.1.4), *huttu* (4.3.1.8), *rauta* (4.4.1, ellei ← germ), *sulhanen* (4.5.1), *puhdas* (4.5.3), *keinu* (4.5.4.3, ellei ← germ) ja *hauki* (4.7.4). Muutama muukin näitten ryhmien etymologia voi jatkotutkimuksen myötä osoittautua mahdolliseksi, vaikka tuskin kovin moni.

Aivan uudet balttilaislainaselitykset olen esittänyt sanoille *kylki* ja *leuka* (4.5.1), vi *ere* ~ vs *herre* (4.5.4.1 ja Junttila et al. 2015) sekä (4.5.4.1 alav.) *kalea* (ellei ← sl), *kopea*, *käreä*, *rapea* ja *äreä* (ellei ← as). Nämä etymologiat olen löytänyt kahdella toistaiseksi vähän kokeillulla tavalla: etsimällä slaavilaisissa kielissä säilyneitä lähtömuodon vastineita (*kylki*, *leuka*, *kalea*) ja hakemalla mahdollisia lainanlähteitä itämerensuomen *-etA*-adjektiiveille (*kalea*, *kopea*, *käreä*, *rapea*, *äreä* ja vi *ere*). Näillä ja perinteisemmillä menetelmillä on itämerensuomen sanastosta luultavasti löydettävissä vielä kymmeniä aiemmin tuntemattomia balttilaislainoja. Täysin varmojen kantasuomen balttilaislainojen määrää eivät nekään silti nostane yli kolmensadan.

Kirjallisuus⁶¹

- Aalto, Pentti 1987: *Modern language studies in Finland 1828–1918*. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Abercromby, John 1898: *The pre- and proto-historic Finns both Eastern and Western with the magic songs of the West Finns*. Vol. 1. David Nutt in the Strand, London.
- Agejeva, Ruf 1989 = Ageeva, P. A.: *Гидронимия Русского Северо-Запада как источник культурно-исторической информации*. Издательство "Наука", Москва.
- Ahlqvist, August 1871: *De vestfinska språkens kulturord. Ett lingvistiskt bidrag till Finnarnes äldsta kulturhistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsingfors.
- 1875: *Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen. Ein Beitrag zu der ältesten Kulturgeschichte der Finnen. Deutsche, umgearbeitete Ausgabe*. Verlag der Wassenius'schen Buchhandlung, Helsingfors.
- Aikio, Ante 2001b: Miten kuvaannollisuus selittää sanoja? – *Tieteessä tapahtuu* 4/2001, s. 61–63.
- 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio, Jarmo Korhonen (toim.): *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 63, s. 5–34. Helsinki.
- 2005: Kaisa Häkkinen (2004) Nykysuomen etymologinen sanakirja. – *SKY Journal of Linguistics* 18, s. 393–405.
- 2006: On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. – *SUSA* 91, s. 9–55.
- 2007b: Etymological nativization of loanwords: a case study of Saami and Finnish – Ida Toivonen & Diana Nelson (toim.): *Saami linguistics*. Current Issues in Linguistic Theory 288, s. 17–52. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia.
- 2009: *The Saami Loanwords in Finnish and Karelian*. Doctoral dissertation.
- 2012a = Luobbal Sammol Sammol Ante: An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. – Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266, s. 63–118. Helsinki.
- 2012b = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte: On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi, Erika Sandman (toim.): *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. SUST 264, s. 227–50.
- tulossa: The Finnic 'secondary e-stems' and Proto-Uralic vocalism. – *SUSA* 95.
- Algeo, John 1990: Semantic change – Edgar C. Polomé (toim.): *Research guide on language change*, s. 399–408. Mouton – De Gruyter, Berlin – New York.
- Alvre, Paul 1993: Mihkel Veske fennougristina. – *Keel ja Kirjandus* 36, s. 1–10.

---

⁶¹ Kirjallisuusluettelosta puuttuvat sanakirjalähteet on esitelty luvussa 1.4.

- 2000c: Kari Liukkonen, *Baltisches im Finnischen*, Helsinki 1999. – *Linguistica Uralica* 36, s. 223–6. Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn.
- Ancitis, Krišjānis & Jansons, Aleksandrs 1963: Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. – *Arheoloģija un etnogrāfija* 5. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, Rīga.
- Anderson, Nikolai 1879: *Studien zur Vergleichung der ugrofinnischen und indo-germanischen Sprachen*. Auf Verfügung der gelehrten estnischen Gesellschaft, Dorpat.
- 1893: *Wandlungen der anlautenden dentalen Spirans im Ostjakischen. Ein Beitrag zur ugrofinnischen Lautlehre*. Mémoires del'Académie Imperiale des Sciences de St-Pétersbourg, VIIe Série. Tome XL, No 2 et dernier. St-Pétersbourg.
- Anhava, Jaakko 1998: *Maailman kielet ja kielikunnat*. Gaudeamus, Helsinki.
- Anttila, Raimo 1976: Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeittis]ten sanojen asema kielen merkkisysteemissä. – *Virittäjä* 80, s. 126–33.
- 1977: Toward a semiotic analysis of expressive vocabulary. – *Semiosis* 5/1, s. 27–40.
- 1990: Finnish as a missing link in the Balto-Slavic lexicon. – *Uralo-Indogermanica. Балто-славянские языки и проблема урало-индоевропейских связей. Материалы 3-ей балто-славянской конференции, 18–22 июня 1990. г.* Часть I, s. 127–33. Институт славяноведения и балканистики АН СССР, Москва.
- 1993: The Finnish ice-box delivers again! – *FUF* 51, s. 236–44.
- 1995: Pattern explanation and etymology. – *Studi Finno-Ugrici* 1, s. 29–48.
- 1997a: Affective vocabulary and borrowing: Finnish *pirskottaa* 'sprinkle' and *patistaa* 'urge, prod'. – *Journal of Finnish Studies* 1:2, s. 111–4.
- 1997b = Анттила, Р.: Недостающие звенья в лексических цепочках: ПереГОНка балто-славянских цлов в прибалтийско-финский и их сКОЛки. – *Балто-славянские исследования 1988–1996. Сборник научных трудов*, s. 109–27. Издательство „Индрик“, Москва.
- 2000: *Greek and Indo-European etymology in action. Proto-Indo-European *ag-*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Series IV. Current issues in linguistic theory. Volume 200. John Benjamins publishing company, Amsterdam – Philadelphia.
- 2002: Crossing the Fin(n)ish Line. – *Journal of Finnish Studies* 6, s. 93–108.
- 2003: The Baltic-Finnic loanword scene after Eeva Uotila. – *Studi Finno-Ugrici 1999–2001*, s. 53–79. Annali Università degli Studi di Napoli «L'Orientale». Dipartimento di studi dell'Europa orientale U. N. O., Napoli.
- Anttila, Raimo & Nummenaho, Pirjo 2000: *Eeva Elina Uotila. Selected loans into Finnish and Baltic-Finnic (and some aspects of Finnish grammar). A memorial volume published on the 60th anniversary of her birth*. Napoli.
- Ariste, Paul 1952: Slaavlaste ja läänemerelaste vanimaist keelelisist kokkupuuteist. – *Looming* 1952, s. 698–706.
- 1953 = Аристе, П. А.: Примечания. – Л. Хакулинен: *Развитие и структура финского языка*. Часть I. Фонетика и морфология. Издательство иностранной литературы, Москва.
- 1954 = Аристе, П. А.: К вопросу о развитии ливского языка. – *Труды Института Языкознания* IV, s. 254–307.

- 1955a = Аристе, П. А.: Примечания. – Л. Хакулинен: *Развитие и структура финского языка*. Часть II. Лексикология и синтаксис. Издательство иностранной литературы, Москва.
- 1955b: Vanimast läänemereelaste põllundusest keeleteaduste põhjal. – *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*. Vihik N:o 38. Ajaloo-keeleteaduskonna töid, s. 193–203. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- 1956: Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. – *Eesti rahva etnilisest ajaloost*. Artiklite kogumik, s. 5–23. Toimetanud H. Moora. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- 1971a: The earliest substrata in the Baltic-Finnic languages. – *Néprajz és Nyelvtudomány XV*, s. 5–11.
- 1971b: Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen. – *Советское финно-угроведение VII*, s. 251–8.
- 1975c = Аристе, Пауль: Вопрос балтийских заимствований. – *Вопросы финно-угроведения* выпуск VI, s. 14–18. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- AS = Būga, Kazimieras 1908a: *Aistiški studijai. Tyrinėjimai lygintijo prūsų, latvių ir lietuvių kalbomokslų srityje: I-oji dalis*. Imperatoriškosjos Mokslo Akademijos Spaustuve. Peterburgas.
- Balodis, Francis 1944b: Förhistoria och språkforskning. – *Fornvännen* 39, s. 306–10.
- Bednarczuk, Leszek 1976: Zapożyczenia ugrofińskie w językach baltosłowiańskich. – *Acta Baltico-Slavica IX*, s. 39–64.
- 1977b: Finno-Ugric loans in Baltic. – *Journal of Baltic Studies* 8 s. 99–104.
- Bentlin, Mikko 2008: *Niederdeutsch-finnische Sprachkontakte. Der lexikalische Einfluß des Niederdeutschen auf die finnische Sprache während des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. SUST 256.
- 2010: T. E. Karstenin lainasanatutkimuksen vastaanotto. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen, Tanja Vaittinen (toim.): *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259, s. 151–68.
- BF = Liukkonen, Kari 1999: *Baltisches im Finnischen*. SUST 235.
- BFB = Thomsen, Vilhelm 1890: *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sproghistorisk undersøgelse*. Blanco Lunos, København.
- Bielenstein, August 1892: *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands*. Eggers, St. Petersburg.
- Blažek, Václav 2004: Balto-Fennic mythological names of Baltic origin. – *Baltistica XXXIX*, s. 189–94.
- Blesse, Ernst 1933: Laenusuhteist eesti ja läti keelte vahel. – *Eesti Kirjandus XXVII*, s. 378–82.
- 1958: Lettische Etymologien. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*. 75. Band, s. 91–121.
- Blevins, Juliette & Wedel, Andrew 2009: Inhibited sound change. An evolutionary approach to lexical competition. – *Diachronica* 26, s. 143–83.
- Breidaks, Antons 1975: Baltijas somu valodu dati baltu vokālisma vēsturei. – *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 1975, Nr. 4, s. 90–100.

- 1983 = Брейдак, А. Б.: Некоторые данные финно-угорских языков для истории балтийского вокализма. – *Baltistica* XIX, s. 46–51.
- Brugmann, Karl & Delbrück, Berthold 1886–1900: *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* I–V. Karl J. Trübner, Strassburg.
- Bubrih, Dmitri 1947 = Д. В. Бубрих: *Происхождение карельского народа*. Государственное издательство Карело-Финской ССР, Петрозаводск.
- Buck, Carl Darling 1949: *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages*. The University of Chicago Press, Chicago – London.
- Budenz, József 1869: A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések. – *Nyelvtudományi Közlemények* 7, s. 1–62. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- 1873: *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. I füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- 1875: *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. II füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Būga, Kazimieras 1908b: Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mytologijai. – *Lietuvių tauta* I, s. 208–29.
- 1909: Kalbos dalykai. – *Draugija* VIII, s. 43–49, 207–13.
- 1911: Baltica. – *Русский Филологический Вѣстникъ* LXVI, s. 218–55.
- 1912b: Lituania. – *Извѣстия Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наук* XVII, 1, s. 1–49.
- 1913a: Kalbų mokslas bei mūsų senovė. – *Draugija* XX, s. 80–98.
- 1913c = Буга, К: Славяно-балтійскіе этимологіи. – *Русский Филологический Вѣстникъ* LXX, s. 100–8, 248–56.
- 1914a = Буга, К: Славяно-балтійскіе этимологіи. – *Русский Филологический Вѣстникъ* LXXI, s. 50–60, 464–71.
- 1922a: *Kalba ir senovė*. I dalis. Švietimo Ministerijos leidyklis, Kaunas.
- 1925a: *Lietuvių kalbos žodynas*. II sąsiuvinis. Valstybės spaustuvė, Kaunas.
- Clyne, Michael 2003: *Dynamics of Language Contact*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Collinder, Björn 1928a: Kantasuomen s ~ h : kantalapin s ~ š toisen tavun vokaalin jäljessä. – *Virittäjä* 32, s. 237–51.
- 1928b: Die Wörter für fünf, sechs und sieben im Lappischen. – *Festskrift til rektor J. Qvigstad*. Tromsø museums skrifter, Vol II, s. 356–74. Oslo.
- 1932a: *Die urgermanischen lehnwörter im finnischen*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskap-Samfundet i Uppsala. 28: 1. Uppsala–Leipzig.
- 1932b: Wortgeschichtliches aus dem Bereich der germanisch-finnischen und germanisch-lappischen Lehnbeziehungen. – *Acta Philologica Scandinavica* VII, s. 193–225.
- Cravens, Thomas 2002: *Comparative historical dialectology. Italo-Romance clues to Ibero-Romance sound change*. John Benjamins, Amsterdam.
- Cruz, Isabel de la 1997: The conflict of homonyms revisited. – *Studia Anglica Posnaniensia* 32, s. 101–13.
- Derksen, Rick 2008: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European etymological dictionary series volume 4. Brill, Leiden – Boston.

- 2015: *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European etymological dictionary series volume 13. Brill, Leiden – Boston.
- Dini, Pietro Umberto 1997: *Le lingue baltiche*. Lingue d'Europa 5. La Nuova Italia Editrice, Scandicci (Firenze).
- Doerfer, Gerhard 1973: *Lautgesetz und Zufall. Betrachtungen zum Omnikomparatismus*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Innsbruck.
- Donner, Otto: 1884: Über den Einfluss des Litauischen auf die finnischen Sprachen. – *Teichmeyer's Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft*, I, s. 257–71.
- EES = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar (toim.) 2012: *Eesti etümolooiasõnaraamat*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- EEW = Mägiste, Julius 1982–83: *Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Eisen, Matthias Johann 1910a: *Kalewipoja esi-isad*. Hermann, Tartus.
- EKET = Raun, Alo 1982: *Eesti keele etümolooigiline teatmik*. Maarjamaa, Rooma–Toronto.
- Endzelins, Jānis 1912: Über die nationalität und sprache der kuren. – *FUF* 12, s. 59–72.
- 1913 = J. Endzelin: Zu den kurischen Bestandteilen des Lettischen. – *Indogermanische Forschungen* XXXIII, s. 96–104.
- 1924 = J. Endzelin: Germanisch-baltische Miscellen. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*. Band 52, s. 110–28.
- 1923–32: *K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca I–IV. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns*. Izglītības ministrija, Rīga.
- Europaëus, Daniel Emanuel David 1870: Tietoa suomalais-ungarilaisten kansainmuinaisista olopaikoista. (Jatkoa edelliseen Suomi-kirjan osaan). – *Suomi*, II jakso 8, s. 27–105.
- Fieandt, Nanna von 1907: *Kaksi konsonanttia sanan alussa suomen kielessä*. Vähäisiä kirjelmää XXXIX. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- FUF = Finnisch-Ugrische Forschungen. Helsinki.
- Gäters, Alfrēds 1977: *Die lettische Sprache und ihre Dialekte*. Trends in Linguistics. State-of-the-Art Reports 9. Mouton Publishers, The Hague – Paris – New York.
- Genetz, Arvid 1896b: Ensi tavuun vokaalit suomen, lapin ja mordvan kaksi- ja useampi-tavuisissa sanoissa. – *Suomi*, III jakso, 13. osa, 2–3.
- Gheno, Danilo 2004: La questione dell'Urheimat uralica e i primi contatti fra ugrofinni e balti (2). – *Res Balticae* 10, s. 7–34.
- Gliwa, Bernd 2009: Zu einigen baltisch-ostseefinnischen Kontakten. – *Studia Etymologica Cracoviensia* 14, s. 177–202.
- Gordejev, Fjodor 1985 = Гордеев, Ф. И.: *Историческое развитие лексики марийского языка*. Йошкар-Ола.
- Gordejev, Fjodor & Rimša, Vytautas 1985 = Гордеев, Ф. И. – Римша, В. П.: О контактах балтов с волжско-пермскими племенами – *Tarptautinė baltų konferencija*, Vilnius.
- Grünthal, Riho 1990: *Itämerensuomalaisten kielten ja kansojen nimitykset*. Pro gradu. Itämerensuomalaiset kielet, Helsingin yliopisto.

- 1997: *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki.
- 2012b: Baltic loanwords in Mordvin – Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266, s. 297–343.
- Grünthal, Villem 1910 = W. Grünthal: Aruanne murde uurimiste üle Saaremaal. – *Eesti Kirjandus* V, s. 277–88.
- 1913: Mõned jooned keele ajaloo. – *Eesti Kirjandus* VIII, s. 387–97.
- GSI = Thomsen, Vilhelm 1869: *Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske. En sproghistorisk undersøgelse*. Den Gyldendalske boghandel, København.
- Haabsaar, Enn 2009: *Soome-ugri saamine. Uurali kivi- ja metalliaegne tsivilisatsioon*. Argo, Tallinn.
- Haarmann, Harald 1990: “Basic” vocabulary and language contacts: the disillusion of glottochronology. – *Indogermanische Forschungen* 95, s. 1–37.
- Hahmo, Sirkka-Liisa 1981: Germanische Lehnwörter auf -e im Finnischen. – *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum. Turku 20. – 27. VIII. 1980*. Pars VII, s. 49–54. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1986: Zweisilbige ostseefinnische Nominalstämme auf -e im lichte der Lehnwörter. – *Советское финно-угроведение XXII*, s. 161–76. Академия Наук Эстонской ССР, Таллин.
- 1990: Itämerensuomen *-n: *-ne- -vartaloiset nominit. – *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Debrecen 27. VIII.–2. IX. 1990*. 3 B. Sessiones sectionum. Dissertationes. Linguistica, s. 209–14. Debrecen.
- 1994a: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte*. Studia Fennica Linguistica 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1996: Muutampia etymologointiperiaatteita. – *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum. Jyväskylä 10.–15. 8. 1995*. Pars IV. Sessiones sectionum. Lexicologia & Onomastica, s. 53–56. Jyväskylä.
- 1998: *Paukama ja pukama: deskriptiivisanoja vai lainoja?* – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.): *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*. SUST 228, s.121–6.
- 2001: Oliko kantasuomessa denominaalinen johdin *-eh < *-eš ? – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae habitus 7.–13. 8. 2000*. Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica I, s. 277–83. Tartu.
- 2002: Deskriptives Wort oder Lehnwort? – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (toim.): *Fino-Ugrians and Indo-Europeans: linguistic and literary contacts*. Proceedings of the Symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2, s. 92–99. Shaker, Maastricht.
- Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette 1998: Echoes from the early bilingualism round the Baltic Sea: Germanic influences on the Balto-Finnic lexicon. – Jussi Niemi, Terence Odlin, Janne Heikkinen (toim.): *Language contact, variation and change*. Studies in Languages 32, s. 48–69. University of Joensuu. Faculty of Humanities, Joensuu.
- Hajdú, Péter 1966: *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Tankönyviadó, Budapest.
- Hakulinen, Auli 1995: Olli Nuutinen 1939–95. – *Virittäjä* 99, s. 264–5.

- Hakulinen, Lauri 1934: *Über die semasiologische Entwicklung einiger meteorologisch-affektivischen Wortfamilien in den ostseefinnischen Sprachen*. Studia Fennica I: 2. Haavio–Penttilä, Helsinki.
- 1966b: Sees. – *Virittäjä* 70, s. 164–9.
- 1970: *Kielen näkymiä. Kirjoitelmia suomen kielen tutkimuksen ja opetuksen alalta*. Tietolipas 63. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hanusz, Jan 1886: O dobie litewsko-słowiańskiej w stosunku do prajęzyka indoeuropejskiego. – *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademii Umiejętności*. Tom XI, S. 249–71. Kraków, Nakładem Akademii Umiejętności.
- Harvilahti, Lauri 1990: Jumalat, tammet ja laulut. Piirteitä balttien kansankulttuurista. – Urpo Vento (toim.): *Dainojen henki. Latvian ja Liettuan kirjallisuudesta ja kulttuurista*. Tietolipas 120, s. 55–91. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Haspelmath, Martin 2009: Lexical borrowing: Concepts and issues. – Martin Haspelmath, Uri Tadmor (toim.): *Loanwords in the world's languages: a comparative handbook*, s. 35–54. De Gruyter Mouton; Berlin.
- Hasselblatt, Cornelius 2000–01: Liukkonen, Kari, Baltisches im Finnischen. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 24/25, s. 209–12.
- Hehn, Victor 1874: *Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa. Historisch-linguistische Skizzen*. Verlag von Gebrüder Borntraeger, Berlin.
- Heikkilä, Mikko 2012: On the innovations in Early Proto-Finnic vocalism and phonotactics and their dates. – *Fenno-Ugrica Suecana* 14, s. 1–30.
- 2013: Itämerensuomen ehdollisesta ääntenmuutoksesta /ai/ > /ei/. – *Virittäjä* 117, s. 583–92.
- 2014: *Bidrag till Fenno-skandians språkliga förhistoria i tid och rum*. Unigrafia, Helsinki.
- Helinski, Eugene 1985a = Хелимский, Е. А.: Fenno-ugrica в "ятвяжском" словаре? – *Tarptautinė baltistų konferencija 1985 m. spalio 9-12 d. Pranešimų tezės*, s. 234–5. Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, Vilnius.
- 1995 = Хелимский, Е. А.: Сверхдревние германизмы в прибалтийско-финских языках. – Vladimir Toporov & al. (toim.): *Этноязыковая и этнокультурная история Восточной Европы*, s. 3–37. Издательство «Индрик», Москва.
- 1997b = Хелимский, Е. А.: Uralo-indogermanica. Балто-славянские языки и проблема урало-индоевропейских связей. – *Балто-славянские исследования 1988–1996. Сборник научных трудов*, s. 224–49. Издательство «Индрик», Москва.
- 2001: Early Indo-Uralic linguistic relationships: Real kinship and imagined contacts. – Christian Carpelan, Asko Parpola, Petteri Koskikallio (toim.): *Early Contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and Archaeological Considerations. Papers presented at an international symposium held at the Träsmännen Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999*. SUST 242, s. 187–205.
- Hinderling, Robert 1981: *Die deutsch-estnischen Lehnwortbeziehungen im Rahmen einer europäischen Lehnwortgeographie*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Hint, Mati & Anttila, Raimo 2013: Hajamärkusi kauaoodatud etimoloogiate puhul. – *Keel ja Kirjandus* 56, s. 285–95.

- Hintikka, Jukka 2008: *Suomen lintujen nimet. Merkitys ja alkuperä*. Neirol-kustannus, Helsinki.
- Hofstra, Tette 1985: *Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961*. Drukkerij van Denderen B. V., Groningen.
- 1995a: Zur Frage der „westgermanischen“ Lehnwörter im Ostseefinnischen. – *Der Ginkgo Baum. Germanistisches Jahrbuch für Nordeuropa*. 13. Folge, s. 136–48.
- 1995b: Zu einer Insel der Vergessenheit: urfi. *laito und urfi. *lōto. – *Minor Uralic Languages: Grammar and Lexis*, s. 67–72. Tartu – Groningen.
- 1997b: = Хофстра, Т.: Германские заимствованные слова в прибалтийско-финском и дальнейшие отношения заимствования между германским и прибалтийско-финским. – *Балто-славянские исследования 1988–1996*. Сборник научных трудов, s. 128–40. Издательство «Индрик», Москва.
- Holst, Jan Henrik 2015: On the theory of a Uralic substratum in Baltic. – Santeri Junttila (toim.): *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. *Uralica Helsingensia* 7, s. 151–73. Helsinki.
- Holzer, Georg, 1989: *Entlehnungen aus einer bisher unbekanntem indogermanischen Sprache im Urslavischen und Urbaltischen*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Hovdhaugen, Even – Karlsson, Fred – Henriksen, Carol – Sigurd, Bengt 2000: *The History of Linguistics in the Nordic countries*. Societas Scientiarum Fennica, Jyväskylä.
- Hummelstedt, Christer 2001: Kommentti: Osmo Nikkilä, Lainat ja ekspressiivisyys ruotsalaisten lainasanojen valossa. – Juha Leskinen (toim.): *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 42, s. 124–30. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Hyllested, Adam 2014: *Word Exchange at the Gates of Europe. Five Millennia of Language Contact*. PhD thesis, University of Copenhagen.
- Häkkinen, Jaakko 2009: Kantaauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. – *SUSA* 92, s. 9–56.
- Häkkinen, Kaisa 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrialaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku.
- 1987: *Nykysuomen sanakirja 6. Etymologinen sanakirja*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo – Helsinki – Juva.
- 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1992c: Germaanisten lainasanojen ”Cullainen kiria”. – *Sananjalka* 34, s. 179–85.
- 1993: Suomen kielen tutkimus kansallisen diktatuurin kourissa. – Heikki Ylikangas (toim.): *Vaikea totuus: vuosi 1918 ja kansallinen tiede*, s. 18–45. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1996a: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. Tietolipas 147. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2000: Suomen kirjakielen sanaston vakiintuminen: esimerkkinä suomalaiset linnunnimet. – Matti Punttila, Raimo Jussila, Helena Suni (toim.): *Piipakielestä kirja-*

- kieleksi*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105, s. 254–78. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- 2004a: *Linnun nimi*. Teos, Helsinki.
- 2008: *Suomen kielen historia 2. Suomen kielen tutkimuksen historia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 78. Turku.
- IBL = Kalima, Jalo 1936a: *Itämerensuomalaisten kielten baltillaiset lainasanat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia XV. Helsinki.
- IECD = Mann, Stuart E. 1984–87: *An Indo-European comparative dictionary*. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- IEW = Pokorny, Julius 1959–65. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I–II*. Bern und München.
- Illič-Svityč, Vladislav 1964 = Иллич-Свитыч, В. М.: Следы исчезнувших балтийских акцентуационных систем. – *Славянская и балтийская акцентология*. Академия Наук СССР. Институт Славяноведения. Краткие сообщения Института Славяноведения 41, s. 18–26. Издательство «Наука», Москва.
- 1976 = Иллич-Свитыч, В. М.: *Опыт сравнения ностратических языков. Сравнительный словарь l – ž*. Издательство «Наука», Москва.
- Ingo, Rune 1978: *Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanat. Numeeris-semanttinen tutkimus I. Väenkokouksia ja teknisiä laitteita tarkoittavat sanat*. Åbo Akademi, Åbo.
- Itkonen, Erkki 1939: *Der ostlappische Vokalismus von qualitativen Standpunkt aus*. SUST LXXIX.
- 1946: Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere in Mordwinischen. – *FUF* 29, s. 222–337.
- 1961: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta*. Tietolipas 20. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Universitas 4. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- 1977: Die Umwandlung einiger a- und ä-Stämme zu e-Stämmen im Urfinnischen. – *SUSA* 75, s. 5–12.
- Itkonen, Terho 1982b: *Laaaja, lavea, lakea ja laakea*. Lisiä suomen *kj*-sanojen vaiheisiin. – *Virittäjä* 86, s. 121–39.
- 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87, s. 190–229 ja 349–86.
- 1987a: Die Bezeichnungen der Kiefer in den Sprachen Europas. – *FUF* 48, s. 1–25.
- 1987b: Erään vokaalivyyhden selvittelyä. Pitkän vokaalin lyhenemistä vai lyhyen pitenemistä *h*-loppuisessa ensi tavussa? – *Virittäjä* 91, s. 164–208.
- Jacobsohn, Hermann 1922: *Arier und Ugrofinnen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- 1925 = Iacobsohn, Hermann: Über die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen. – *Arkiv för Nordisk Filologi* 41, s. 246–76.
- 1933: Zu den ältesten arischen Lehnwörter in den finnisch-ugrischen Sprachen. – *Liber semisaecularis Societatis Fenno-Ugricae*. SUST LXVII, s. 136–47.
- Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperiäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 5. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

- Johansson, K. F. 1900: Anlautendes indogerman. *b-*. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen*. Band XXXVI, s. 342–90. Gütersloh.
- Joki, Aulis Johannes 1955: Etymologicum Fennicum. – *Virittäjä* 59, s. 270–83.
- 1973: *Uralier und Indogermanen. Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. SUST 151.
- 1989: Sanastomme perusainekset. – Jouko Vesikansa (toim.): *Nykysuomen sanavarat*, s. 7–27.
- Junttila, Santeri 2005: *Thomsenista Kalimaan. Vanhimpien itämerensuomalais-balttilaisten kielikontaktien tutkimushistoria vuoteen 1936*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- 2011: Collection of forgotten etymologies. Revisiting the most improbable Baltic loanwords in Finnic. – Cornelius Hasselblatt, Peter Houtzagers, Remco van Pareren (toim.): *Language Contact in Times of Globalization*. Studies in Slavic and General Linguistics 38, s. 77–132.
- 2012: The prehistoric context of the oldest contacts between Baltic and Finnic languages. – Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266, s. 261–96.
- 2014: E. N. Setälä – hämmästyttävän nykyaikainen etymologi. – *Virittäjä* 118, s. 249–56.
- 2015: Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages? An old hypothesis revisited. – Santeri Junttila (toim.): *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Uralica Helsingensia 7, s. 12–37. Helsinki.
- Junttila, Santeri – Kaivapalu, Annkatrin – Metslang, Helle – Pajusalu, Renate – Verschik, Anna – Zabrodskaja, Anastasia 2015: Kümnes Muutuva keele päev. – *Keel ja Kirjandus* 57, s. 147–50.
- Jõgever, Jaan 1910: Eesti muinasaajast. – *Eesti Kirjandus* V, s. 70–73, 121–31, 246–56.
- Kalima, Jalo 1920: Eräitä slaavilais-suomalaisia kosketuksia. – *Virittäjä* 24, s. 12–17.
- 1927a: Etymologische streifzüge. – *FUF* 18, s. 144–59.
- 1928a: Eräiden sanojen alkuperästä. – *Virittäjä* 32, s. 102–11.
- 1928c: Onko suomen *reuna* balttilainen lainasana? – *Festschrift til rektor J. Qvigstad. Tromsø museums skrifter*. Vol II, s. 173. Oslo.
- 1929: Etymologische streifzüge. – *FUF* 20, s. 128–36.
- 1930: Parista suomen *s*-alkuisesta sanasta. – *Virittäjä* 34, s. 346–48.
- 1933a: Virsi sanan alkuperästä. – *Juhlakirja professori Kaarle Krohnin seitsemenvuotis-päiväksi 10. V. 1933*. Suomi 5: 16, s. 165–8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1933b: Fi. *sammás* 'grenzstein'. – *FUF* 21, s. 128–37.
- 1935b: Neuere Forschungen über baltisch-finnische und finnisch-slavische Beziehungen. – *Zeitschrift für slavische Philologie* 12, s. 121–41.
- 1939–40a: Fi. *ativo*. – *FUF* 26, s. 211–4.
- 1941b: Balticofennica. – *Virittäjä* 45, s. 206–11.
- 1950b: Suomen *taivas* ja sen liettualainen vastine. – *Virittäjä* 54, s. 328–9.

- 1952a: *Slaavilaisperäinen sanastomme*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 243. Helsinki.
  - 1952b: Etymologia poimintoja. – *Virittäjä* 56, s. 30–34.
  - Kallio, Petri 1998a: Vanhojen balttilaisten lainasanojen ajoittamisesta – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.): *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*. SUST 228, s. 209–17.
  - 1998c: Suomi(ttavia etymologioita). – *Virittäjä* 102, s. 613–20.
  - 2001: Phonetic Uralisms in Indo European? – Christian Carpelan, Asko Parpola, Petteri Koskikallio (toim.): *Early contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and archaeological considerations*. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999. SUST 242, s. 221–34.
  - 2006a: On the earliest Slavic loanwords in Finnic. – Juhani Nuorluoto (toim.): *The Slavicization of the Russian North. Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27, s. 154–66. Helsinki.
  - 2007a: How Uralic is Stadin Slangi? – Rogier Blokland, Cornelius Hasselblatt (toim.): *Language and identity in the Finno-Ugric world. Proceedings of the Fourth International Symposium on Finno-Ugric Languages at the University of Groningen, May 17–19, 2006*. Studia Fenno-Ugrica Groningana 4, s. 176–91. Shaker Publishing, Maastricht.
  - 2007b: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Jussi Ylikoski, Ante Aikio (toim.): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtti miessemánu 21. beaivve 2007*. SUST 253. Helsinki, s. 229–49.
  - 2008: On the “Early Baltic” Loanwords in Common Finnic. – Alexander Lubotsky, Jos Schaecken, Jeroen Wiedenhof (toim.): *Evidence and counter-evidence: Essays in honour of Frederik Kortlandt 1. Balto-Slavic and Indo-European linguistics. Studies in Slavic and General Linguistics* 32, s. 265–77. Amsterdam – New York.
  - 2009: Stratigraphy of Indo-European loanwords in Saami. – Tiina Äikäs (toim.): *Máttut – máddagat: the roots of Saami ethnicities, societies and spaces*. Publications of the Giellagas Institute 12, s. 30–45. Oulun yliopisto, Oulu.
  - 2012a: The prehistoric Germanic loanword strata in Finnic. – Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266, s. 225–38
  - 2012b: The non-initial-syllable vowel reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi, Erika Sandman (toim.): *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue: Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. SUST 264, s. 163–175.
  - 2012c: Jälkitavujen diftongit kantasuomessa. – *Fenno-Ugrica Suecana* 14, s. 31–40.
  - 2015: The stratigraphy of Germanic loanwords in Finnic. – John Ole Askedal & Hans Frede Nielsen (toim.): *Early Germanic languages in contact*, s. 23–38. John Benjamins Publishing Company.
  - tulossa: Ensitavun diftongit kantasuomessa.
- Kapović, Mate 2008: *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Matica hrvatska, Zagreb.

- Karaliūnas, Simas 2004b: Finnish *terve* “sound, healthy”, Slavonic **sǫdorvъ* “id.”, and Lithuanian *tervėtis* “recover, mend, convalesce”. – Philip Baldi & Pietro U. Dini (toim.): *Studies in Baltic and Indo-European linguistics in honor of William R. Schmalstieg*, s. 103–12. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia.
- Karsten, Torsten Evert 1915: *Germanisch-finnische Lehnwortstudien. Ein Beitrag zu der ältesten Sprach- und Kulturgeschichte der Germanen*. Acta Societatis scientiarum Fennicae XLV, 2. Druckerei der Finnischen Litteraturgesellschaft, Helsingfors.
- 1922a: *Fragen aus dem Gebiete der germanisch-finnischen Berührungen*. Översikt av Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar LXIV. Afd. B. N:o 3. Helsingfors.
- 1922b: *Zum Anfangsterminus der germanisch-finnischen Berührungen*. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes humanarum litterarum I. 2. Helsingfors.
- 1925: *Germanerna. En inledning till studiet av deras språk och kultur*. Natur och Kultur 42. Söderström & C:o Förlagsaktiebolag, Helsingfors.
- 1926–27: Zur Kenntnis der ältesten germanischen Lehnwörter des Ostseefinnischen (unter Berücksichtigung der iranischen und baltisch-slavischen Wörter) – *Acta Philologica Scandinavica. Tidskrift for nordisk sprogforskning*. Første bind, s. 244–83. København.
- 1937c: Germanisch-finnische lehnwortforschung. – *FUF* 24, s. 33–42.
- Kelomäki, Tapani 2009: *Nuorgrammaattisuuden myytti suomen kielen tutkimuksessa*. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki.
- Keller, Rudi 1990: *Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. Francke, Tübingen.
- Kemke, Heinrich 1900: Die Bedeutung der ostbaltischen Altertümer für die Vorgeschichte der Provinz Ostpreussen. – *Centralblatt für Anthropologie, Ethnologie u. Urgeschichte*. 5. Jahrgang, s. 257–62. Verlag von Hermann Costenoble, Jena.
- Keresztes, László 2001: Wo sind die ungarischen Verwandten geblieben? – *FUF* 56, s. 448–56. Helsinki.
- Kettunen, Lauri 1927: Säännön mukaisuuden puutteesta kielenelämässä. – *Virittäjä* 31, s. 14–37.
- 1938: *Livisches Wörterbuch*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Kilian, Lothar 1986: Zur Frage eines westfinnischen Substrats in Litauen aus der Sicht von Archeologie und Hydronymie. – *Zeitschrift für Ostforschung* 35, s. 481–502.
- Kiparsky, Valentin 1932: Johdatusta fonologiaan. – *Virittäjä* 36, s. 230–50.
- 1936c: Yleiskatsaus balttilaisiin lainasanoihimme. – *Virittäjä* 40, s. 470–4.
- 1939a: *Die Kurenfrage*. AASF B XLII. Helsinki.
- 1939b: Die Ostseefinnen im Baltikum – *Baltische Lande*. 1. Band. Ostbaltische Frühzeit, s. 42–47. Verlag von S. Hirzel, Leipzig
- 1939c: Uusi teos itämerensuomalaisten kielten venäläisperäisistä sanoista. – *Virittäjä* 43, s. 274–8.
- 1944: Suomen jäärä balttilainenko vai slaavilainen laina? – *Virittäjä* 48, s. 383–91.
- 1948: Chronologie des relations slavobaltiques et slavofinnoises. – *Revue des Études Slaves* 24, s. 29–47.
- 1949: *Tuhkuri* ‘vesikko (mustela lutreola)’ ym. – *Virittäjä* 53, s. 58–68.
- 1956: Suomalais-slaavilaisten kontaktien ajoituksesta. – *Virittäjä* 60, s. 71–82.

- 1959b: Kielitieteen peruskysymyksiä. – *Virittäjä* 63, s. 421–5.
- 1968b: Ajatuksia balttilais-suomalaisista kielikosketuksista. – *Virittäjä* 72, s. 311–3.
- Kivinen, Ilona 2007 (= Rauhala, Ilona): *Värinimitysten synty suomalais-ugrilaisissa kielissä, lähtökohtana 'musta'*. Pro-gradu -työ, Helsingin yliopisto, Suomalais-ugrilainen laitos.
- Klimavičius, Jonas 1977: Aistės – Kalevalos šalies marčios. – *Žmonės ir kalba*, s. 102–19. Leidykla „Mokslas“, Vilnius.
- Koivulehto, Jorma 1970: Suomen *laiva*-sanasta. – *Virittäjä* 74, s. 178–83.
- 1971b: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I. – *Neuphilologische Mitteilungen* 72, s. 577–607.
- 1971c: Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista. Sm. *karsia* ~ germ. *skardian*. – *Virittäjä* 75, s. 380–8.
- 1972: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II. – *Neuphilologische Mitteilungen* 73, s. 575–628.
- 1974: Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin. – *Virittäjä* 78, s. 111–27.
- 1977b: Lainasanatutkimuksesta. – *Kielitieteen päivät Helsingissä 11.–12. helmikuuta 1977. Esitelmien ja raporttien tiivistelmät*, s. 22–25. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1979a: Phonotaktik als Wegweiser in der Lehnwortforschung: die osfi. *-str*-Wörter. – *FUF* 43, s. 67–79.
- 1979b: Lainoja ja lainakerrostumia. – *Virittäjä* 83, s. 267–301.
- 1979c: Baltisches und Germanisches im Finnischen: die finn. Stämme auf *-rte* und die finn. Sequenz *VrtV*. – Erhard Schiefer (toim.): *Explanationes et tractationes Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm*, s. 129–64. Wilhelm Fink Verlag, München.
- 1981c: *Paikan ja joukon* tulo kieleen. – *Virittäjä* 85, s. 195–213.
- 1981d: Zur Erforschung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. – *Советское финно-угроведение XVII*, s. 161–75. Академия Наук Эстонской ССР, Таллин.
- 1982b: *Rasia* ja *asia*. – *Virittäjä* 86, s. 257–76.
- 1983c: Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. – *SUSA* 78, s. 107–32.
- 1983d: Seit wann leben die Urfinnen im Ostseeraum? Zur relativen und absoluten Chronologie der alten idg. Lehnwortschichten im Ostseefinnischen. – *Symposium saeculare Societatis Fenno-Ugricae*. SUST 185, s. 135–57.
- 1984b: Germaaninen filologia ja kansalliset tieteet. – *Virittäjä* 88, s. 9–16.
- 1986a: Zur *ALE*-Karte "Belette": Die Etymologie von Harm und Hermelin. – Roberto Crespo, Bill Dotson Smith, H. Schultink (toim.): *Aspects of language. Studies in honour of Mario Alinei*. Volume I. Geolinguistics, s. 133–47. Rodopi, Amsterdam.
- 1986b: Die Sieverssche Regel im Lichte der germanisch-finnische Lehnbeziehungen. – Béla Brogyanyi & Thomas Krömmelbei (toim.): *Germanic dialects. Linguistic and philological investigations*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Series IV. Current Issues in Linguistic Theory. Volume 38, s. 249–94. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.

- 1986c: *Pinta ja rasva*. – *Virittäjä* 90, s. 164–77.
- 1987b: Zu den frühen Kontakten zwischen Indogermanisch und Finnisch-Ugrisch. – Ewald Lang (toim.): *Parallelismus und Etymologie. Studien zu Ehren von Wolfgang Steinitz anlässlich seines 80. Geburtstags am 28. Februar 1985*. Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 161/II, s. 195–218. Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, Berlin.
- 1988c: Alte indogermanische Lehnwörter im Finnisch-Ugrischen. – *Ural-Altäische Jahrbücher*. Neue Folge 8, s. 1–7.
- 1988d: Lapin ja itämerensuomen suhteesta. Ieur. -*Tr-yhtymän korvautumien lainoissa*. – *Virittäjä* 92, s. 26–51.
- 1989c: *Ehkä ja ehto, yskä ja ystävä*. – *SUSA* 82, s. 171–92.
- 1990a: Entlehnung und Lautgesetz. – *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Debrecen 27. VIII. – 2. IX. 1990*. 1 A. Sessiones plenes. Dissertationes, s. 7–26. Debrecen
- 1990b: Zu den ältesten Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch. Kommentar zum Vortrag von Tiit-Rein Viitso. – *Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8. – 1.9.1990*, s. 148–53. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.
- 1990d: Alte Lehnwörter meteorologischen Inhalts: lappisch *ár've* ‘Regen’. – *Nyelvtudományi Közlemények* 91, s. 127–31.
- 1991: *Uralische Evidenz für die Laryngalthorie*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 566. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung Nr. 24. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- 1992a: Direkte Kontakte des Lappischen mit dem Baltischen. – Deréky Pál, Marianne Sz. Bakró-Nagy, Timothy Riese, Péter Hajdú (toim.): *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*, s. 299–304. Wien – Budapest.
- 1992b: Der Typus *palje* ‘(Blase)balg’, *turve* ‘Torf’ unter den Lehnwörtern des Ostseefinnischen. – *SUSA* 84, s. 163–90.
- 1992c: Hieman *heidestä*. – *Virittäjä* 96, s. 185–211.
- 1993b: Zur Etymologie von fi. *susi*, *tosi* und *kesi* – eine Entgegnung. – *Linguistica Uralica* XXIX, s. 21–37.
- 1993d: *Suomi*. – *Virittäjä* 97, s. 400–8.
- 1994a: Ein zeitgemäßes Nachschlagewerk für germanische Lehnwörter. – *FUF* 52, s. 220–34.
- 1994b: Indo-European laryngeals in Uralic – a reply. – *Linguistica Uralica* XXX, s. 1–8.
- 1995a: Zur indogermanisch-germanischen Kontinuität in der Nachbarschaft der Finnougrier. – *Der Ginkgo Baum. Germanistisches Jahrbuch für Nordeuropa*, 13. Folge, s. 116–37.
- 1997a: Die Datierung der germanisch-finnischen Kontakte, revidiert. – Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, László Honti, Paul van Linde, Osmo Nikkilä (toim.): *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21. – 23. November 1996*, s. 11–33. Shaker, Maastricht.

- 1997b: Were the Baltic Finns “clubmen”? On the etymology of some ancient ethnonyms. – Ritva-Liisa Pitkänen & Kaija Mallat (toim.): *You name it. Perspectives on onomastic research*. Studia Fennica Linguistica 7, s. 151–69. Finnish Literature Society, Helsinki.
  - 1998a: *Kiire* ‘pääläki’ ja muuta etymologista rajankäyntiä. – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.): *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*. SUST 228, s. 235–46.
  - 1998b: *Puhdas* ja *Suomi*. – *Virittäjä* 102, s. 425–34.
  - 1999a: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.): *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk 153, s. 207–36. Helsinki.
  - 1999c: *Verba mutuata. Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis relinquerint*. SUST 237.
  - 2000a: Reflexe des urbaltischen *ā in baltischen Lehnwörtern des Ostseefinnischen. – *Linguistica Baltica* 8, s. 103–24.
  - 2001a: The earliest contacts between Indo-European and Uralic speakers in the light of lexical loans. – Christian Carpelan, Asko Parpola, Petteri Koskikallio (toim.): *Early Contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and Archaeological Considerations*. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999. SUST 242, s. 235–63.
  - 2001b: Etymologie und Lehnwortforschung: ein Überblick um 2000. – *FUF* 56, s. 42–78.
  - 2001c: Merkillistä sananselitystä. – *Tieteessä tapahtuu* 1/2001, s. 50–56.
  - 2001d: Juurihoitoa. – *Tieteessä tapahtuu* 3/2001, s. 58–64.
  - 2001e: Pärekö pärähtämisestä, turvako turisemisesta? – *Tieteessä tapahtuu* 5/2001, s. 48–51.
  - 2003a: Frühe Kontakte zwischen Uralisch und Indogermanisch im nordwest-indogermanischen Raum. – Alfred Bammesberger & Theo Vennemann (toim.): *Languages in Prehistoric Europe*, s. 279–317. Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
  - 2006b: Wie alt sind die Kontakte zwischen Finnisch-Ugrisch und Balto-Slavisch? – Juhani Nuorluoto (toim.): *The Slavification of the Russian North. Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27, s. 179–96. Helsinki.
  - 2008: Frühe slavisch-finnische Kontakte. – Alexander Lubotsky, Jos Schaecken, Jeroen Wiedenhof (toim.): *Evidence and counter-evidence: Essays in honour of Frederik Kortlandt 1. Balto-Slavic and Indo-European linguistics*. Studies in Slavic and General Linguistics 32, s. 309–21. Amsterdam – New York.
  - 2009: Etymologisesti hämääriä *-(is)tA*-johdosverbejä, lainoja ja omapohjaisia. – *SUSA* 92, s. 79–102.
- Kolari, Veli 1985: *Suomen slavistiikan vaiheita*. Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten laitoksen raportteja 2. Helsinki.
- Kont, Karl 1994: Gedanken zur Entwicklung der Etymologietheorie und -Praxis. – *Linguistica Uralica* XXX, s. 47–52.

- Koponen, Eino 1995: Sanapähkinöitä tutkijan kämmenellä. – *Sananjalka* 37, s. 213–24.
- 1998a: *Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa*. SUST 230.
- 1998c: Millaista oli suomalais-ugrilainen sananmuodostusoppi? – *Virittäjä* 102, s. 435–7.
- Korhonen, Mikko 1976: Suomen kantakielten kronologiaa. – *Virittäjä* 80, s. 3–18.
- 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1986: *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918*. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Korhonen, Teppo 1999: *Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa: kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kortlandt, Frederik 1989: Od praindoevropskog jezika do slovenskog (fonološki razvoj). – *Зборник за филологију и лингвистику* 32/2, s. 41–58.
- 2008: Balto-Slavic phonological developments. – *Baltistica* XLIII, s. 5–15.
- Koski, Mauno 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 391. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1986: Zur morphologischen Restrukturierung und zu semantisch-morphologischen Interdependenzen im ostseefinnischen Wortschatz. – *Советское финно-угроведение* XXII, s. 177–86.
- Kudzinowski, Czesław 1964: Fińsko-słowiańskie stosunki językowe. – Władysław Kowalenko, Gerard Labud, Tadeusz Lehr-Splawiński (toim.): *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*. Tom drugi F – K, s. 58–60. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Kulonen, Ulla-Maija 1988a: Ovatko reuna ja leuka sittenkin balttilaisia lainasanoja? – *Virittäjä* 92, s. 84–87.
- 1996a: *Sanojen alkuperä ja sen selittäminen. Etymologista leksikografiaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2000b: Balttilaisia lisiä suomen lainasanastossa. – *Sananjalka* 42, s. 246–52.
- 2001b: Etymologin älähdys. – *Tieteessä tapahtuu* 2/2001, s. 47–49.
- 2005b: Etymologisen tutkimuksen tuloksia ja haasteita. – *Sananjalka* 47, s. 247–53.
- 2006: Eläimet ja affekti – etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 110, s. 322–35.
- Kylstra, Andries Dirk 1961: *Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung*. Studia Germanica V. Van Gorcum & Comp. N. V. – Dr. H. J. Prakke & H. G. M. Prakke, Assen.
- 1965: Finoegrisc en samojeeds. – *Levende Talen* 230, s. 377–89.
- Laakso, Johanna 2001b: Native or borrowed, or both – is it possible to have many mothers? – *Word* 52: 2, s. 197–212.
- Larjavaara, Matti 1986a: *Itämerensuomen demonstratiivit I. Karjala, aunus, lyydi ja vepsä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 433. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2004: Linnun nimet kirjoissa. – *Virittäjä* 108, s. 470–9.

- Larsson, Lars-Gunnar 1981b: *Three Baltic loanwords in Fennic*. Acta Universitatis Upsaliensis. Acta Societatis Linguisticae Upsaliensis, Nova series 3: 2. Almqvist & Wiksell International, Uppsala.
- 1984b: Estnisch *piim* und finnisch *piimä* – ein baltisches Lehnwort? – *Fenno-Ugrica Suecana* 7, s. 129–40.
- Lass, Roger 1997: Arse longa, vita brevis: Last words on ‘harmful homophony’. – *Studia Anglica Posnaniensia* 32, s. 21–31.
- Lehr-Splawiński, Tadeusz 1946: *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*. Prace Instytutu Zachodniego nr 2. Poznań.
- Lehtimäki, Pekka 1999: Ausflug in die finnisch-ugrischen Sprachen und deren Vergangenheit. – Pekka Lehtimäki (toim.): *Sprachen in Finnland und Estland*, s. 23–30. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Lehtinen, Meri 1967: On the origin of the Balto-Finnic long vowels. – *Ural-Altäische Jahrbücher* 39, s. 147–52.
- Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhanet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leskien, August 1876: *Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*. Presschrift der Societas Jablonoviana, Leipzig.
- Leskinen, Heikki 2001: Ekspressiivisanaston asema itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa. – Juha Leskinen (toim.): *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42, s. 7–19.
- LEV = Karulis, Konstantīns 1992: *Latviešu etimoloģijas vārdnīca divos sējumos*. Avots, Rīga.
- LEW = Fraenkel, Ernst 1955–65: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Göttingen.
- Lidén, Evald 1897: *Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala; 6, 1. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- 1906: *Armenische Studien*. Göteborgs Högskolas Årsskrift Band XII. Göteborg.
- 1905–06: Altenglische Miscellen. – *Indogermanische Forschungen* XVIII, s. 407–16.
- 1911: Baltisch-slavisches wörterklärungen. – *Le Monde Oriental* V, s. 197–204.
- Linde, Paul van 1994: Zur Etymologie von *hanka, hanko*. – *Linguistica Uralica* XXX, s. 255–8.
- 2007: *The Finnic vocabulary against the background of interference*. Proefschrift ter verkrijging van het doctoraat in de Letteren aan de Rijksuniversiteit Groningen op gezag van de Rector Magnificus, dr. F. Zwarts, in het openbaar te verdedigen op donderdag 25 oktober 2007 om 14.45 uur. Groningen.
- Linnus, Ferdinand 1939: *Eesti vanem mesindus I. Metsamesindus*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XII–XIII. Tartu.
- Liukkonen, Kari 1973: Lisiä balttilais-suomalaisten lainanasuhteiden tutkimiseen. – *Virittäjä* 77, s. 17–32.
- 1987 = Лиукконен, Кари: *Восточнославянские отглагольные существительные на -м*. Том I. *Существительные на *мъ/*ма/*мо*. Slavica Helsingiensia 5. Helsinki.

- 1993: Albanisch-baltisch-slavische lexikalische Beziehungen und ihre Bedeutung für die historische Phonetik des Albanischen. – *Studia Slavica Finlandensia* 10, s. 55–60.
- 1994b: Baltų dalyviai suomių kalboje. – *Baltistica* IV priedas, s. 90–91.
- LIV 2001 = Helmut Rix, Martin Kümmel (toim.): *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Loja, Jānis 1958: *Valodniecības pamatjautājumi*. Latvijas Valsts Izdevniecība, Rīgā.
- Loorits, Oskar 1929: Mõningad läti laensõnad eestis. – *Eesti Keel* VIII, s. 168–89.
- LSBK = Ojansuu, Heikki 1921a: *Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin*. Vähäisiä kirjelmiä XLIX. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lõo, Jaan 1911: Meie koduloomade nimetused. – *Eesti Kirjandus* VI, s. 49–61 ja 81–89.
- Lõugas, Vello 1978: Kuidas Virumaa endale nime sai? – *Horisont* 7/1978, s. 8–11.
- LägLoS = A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä 1991–2012: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* 1–3. Rodopi, Amsterdam – Atlanta.
- Lönnrot, Elias 1874: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja*. Edellinen osa A–M. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsingissä.
- 1880: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja*. Jälkimäinen osa N–Ö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsingissä.
- Mailhammer, Robert 2010: Die etymologische Forschung und Lehre auf dem Gebiet des Germanischen in Deutschland am Beginn des 21. Jahrhunderts – *Studia Etymologica Cracoviensia* 15, s. 37–65.
- 2013: Towards a framework of contact etymology. – Robert Mailhammer (toim.): *Lexical and structural etymology: beyond word histories*, s. 9–32. Mouton – De Gruyter, Berlin.
- Malkiel, Yakov 1993: *Etymology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mańczak, Witold 1990: La communauté balto-slave a-t-elle existé? – *Baltistica* 26, s. 29–38.
- Manninen, Ilmari 1926: *Ethnographica – etymologica*. – *Eesti Keel* V, s. 13–19.
- 1933: *Die Sachkultur Estlands*. II Band. Opetatud Eesti Seltsi eritoimetused II. Tartu.
- Matasović, Ranko 2005a: Toward a relative chronology of the earliest Baltic and Slavic sound changes. – *Baltistica* XL, s. 147–57.
- 2005b: The Centum elements in Balto-Slavic. – Olav Hackstein (toim.): *Sprachkontakt und Sprachwandel*. Akten der XI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, 17. bis 23. September 2000, s. 363–74. Halle an der Saale.
- 2013: Substratum words in Balto-Slavic. – *Filologija* 60, s. 75–102.
- 2014: *Slavic nominal word-formation. Proto-Indo-European origins and historical development*. Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- Maziulis, Vytautas 1964: Linguistic Notes on Baltic Ethnogenesis. – *VII International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences. Moscow, August 1964*. Volume V, s. 653–7. Nauka, Moscow.

- Meri, Veijo 1985: *Sanojen synty. Etymologinen sanakirja*. 4. painos. Gummerus, Helsinki.
- Meringer, Rudolf 1904: Wörter und Sachen. – *Indogermanische Forschungen* 16, s. 101–96.
- Mikkola, Jooseppi Julius 1891: Finsk-ugrisk språkforskning. – *Finsk Tidskrift* XXX, s. 147–55. Föreningen Granskaren. Åbo.
- 1893: Etymologisches. – *Mémoires de la Société Néo-philologique à Helsingfors* I, s. 388–91.
- 1894: *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen*. SUST VIII. Helsingfors.
- 1903: *Baltisches und Slavisches*. – Öfversigt af Finska vetenskap-societetens förhandlingar XLV: 4. Helsingfors.
- 1906: Eräs baltilainen lainasana. – *Virittäjä* 10, s. 78.
- 1909a: Rongoteus. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat* 1, s. 17–18.
- 1910: Zwei Etymologien. – *Wörter und Sachen* II, s. 217–8.
- 1912: Über einige altgermanische Lehnwörter im Finnischen. – *Festschrift Vilhelm Thomsen zur Vollendung des siebenzigsten Lebensjahres am 25. Januar 1912 dargebracht von Freunden und Schülern*, s. 174–5. Otto Harrassowitz, Leipzig.
- 1925b: Kannel ja sen vastaava balttilainen nimitys. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 5, s. 89–91.
- 1930 = Mikola, Joz: Vecākie sakari somu un baltu valodu starpā. – *Izglītības Ministrijas Mēnesraksts* 1930. g. s. 436–46.
- 1938a: *Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch*. SUST LXXV.
- 1938b: Onko suomen *silta* balttilaista alkuperää? – *Virittäjä* 42, s. 454–5.
- Mikone, Eve 2000: Zur Erforschung deskriptiven Wortschatzes. – *Linguistica Uralica* XXXVI, s. 92–102.
- 2002: *Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mondon, Jean-Francois 2009: *The nature of homophony and its effects on diachrony and synchrony*. Umi Dissertation Publishing, Proquest.
- Moora, Harri 1935: Kiviaeg – Pronksiaeg ja varane raua-aeg – Rooma raua-aeg. – *Eesti ajalugu I. Esiajalugu ja muistne vabadusvõitlus*. Kirjutanud H. Moora, E. Laid, J. Mägiste, H. Kruus. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu.
- 1952a: *Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā*. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā.
- 1965: Maanviljelyn varhaishistoriaa virolaisilla ja heidän naapurikansoillaan. – *Kotiseutu* 1965, s. 135–43.
- 1968: Zur älteren Geschichte des Bodenbaus bei den Esten und ihren Nachbarvölkern. – *Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum Helsingiae habitus* 23. – 28. VIII. 1965 II, s. 239–57. Helsinki.
- Mosin, Mihail 1971 = Мосин, М. В.: *Мордовско-эстонские лексические отношения*. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук. Тартуский Государственный Университет, Тарту.

- Must, Mari 2000: *Vene laensõnad eesti murretes*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- Mägiste, Julius 1923: Etümológiseerimiskatseid. – *Eesti Keel* II, s. 33–39.
- 1925c: Albert Saareste, Leksikaalseist vahekordadest eesti murretest. – *Virittäjä* 29, s. 86–91.
- 1927: Lmsm. keelte kuradinimestikust. – *Eesti Keel* VI, s. 66–84.
- 1928: oi-, ei-*deminutiivid läänemeresoome keelis. Läänemeresoome nominaaltuletus* I. Tartu. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused B XII 2.
- 1932: Köhklemaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul. – *Eesti Keel* XI, s. 129–42.
- 1936a: Jalo Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. – *Eesti Keel* XV, s. 182–6.
- 1952: Eräistä suomen ja viron sanoista. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 32, s. 110–9.
- 1955a: Drei ostseefinnische Ortsnamen. – *Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis Aastaraamat* II, s. 71–87.
- 1955b: P. A. Ariste, K voprosu o razvitij livskogo jazyka (= Zur Frage der Entwicklung der livischen Sprache) in der Schriftenreihe der Wissenschaftlichen Akademie der USSR. – *Ural-Altäische Jahrbücher* 25, s. 118–22.
- 1957: Zu einigen fraglichen ostseefinnischen Lehnwörter aus dem Russischen. – *Språkliga Bidrag* Vol. 2. Nr: 8, s. 5–21.
- 1959: Gibt es im Tscheremissischen baltische Lehnwörter? – *Ural-Altäische Jahrbücher* 31, s. 169–76.
- 1960–61: *Ostseefinnische und wolgafinnische etymologische Betrachtungen* II. Commentationes Balticae VIII/IX,4. Baltisches Forschungsinstitut, Bonn.
- 1962a: *Äldre ryska länord i estniskan, särskilt i det gamla estniska skriftspråket*. Lunds Universitets Årsskrift. Avd. 1. Bd 55. Nr 1. CWK Gleerup, Lund.
- 1962c: Sm. *lunka, lunki* 'tuohi' ja mord. *leñge* 'niini'. – *Virittäjä* 66, s. 244–7.
- 1966b: Merjalaisten kansallisuusnimi ja merjalaisprobleemi. – *Virittäjä* 70, s. 114–20.
- 1970: Estn. (*h*)*õis* 'Blüte' und seine Sippe – ein balt. Lehnwort? – Velta Rūke-Drāviņa (toim.): *Donum Balticum. To Professor Christian S. Stang on the occasion of his seventieth birthday 15 March 1970*, s. 352–9. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- 1977: Zu einigen vermeintlichen baltischen Lehnwörtern in den ostseefinnischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.): *Studies in Finno-Ugric Languages In Honor of Alo Raun*. Indiana University Uralic and Altaic Series. Volume 131, s. 155–75. Bloomington.
- Mäkeläinen, Osmo 1978: Suomen *kerma*-sanan balttilaisuus. – *Virittäjä* 82, s. 370–4.
- Myers-Scotton, Carol 2002: *Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford University Press, Oxford.
- Napolskih, Vladimir 2001 = Napol'skikh, Vladimir Tocharisch-uralische Berührungen: Sprache und Archäologie. – Christian Carpelan, Asko Parpola, Petteri Koskikallio (toim.): *Early contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and archaeological considerations*. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999. SUST 242, s. 367–83.

- Napolskih, Vladimir & Engovatova, Asja 2000 = Напольских, В. В. & Энговатова, А. В.: Хроника. – *Российская Археология* 8, s. 224–32.
- NES = Häkkinen, Kaisa 2004b: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Juva.
- Nesheim, Asbjørn 1947: Lappisk fiske og fisketerminologi. – *Lapponica. Studia Septentrionalia* III, s. 69–210. H Aschehoug & Co, Oslo.
- Nieminen, Eino 1934: Der stammauslaut der ins urfinnische entlehnten baltischen ā-feminina und die herkunftsfrage. – *FUF* 22, s. 5–66.
- 1940: Itämerensuomalaisten ja balttilaisten kielten välisten kosketusten tutkimuksesta. – *Virittäjä* 44, s. 376–84.
- 1944a: Jäärä ja vuona sanojen oletetuista balttilaisista vastineista. – *Virittäjä* 48, s. 24–31.
- 1944b: Eräistä balttilaisista lainasanoistamme ja niiden vastineista. – *Virittäjä* 48, s. 238–50.
- 1945a: Reuna ja leuka. – *Virittäjä* 49, s. 40–55.
- 1945b: Orsi, aarto ja hirsi. – *Virittäjä* 49, s. 524–33.
- 1946: Südestnisch *kezv* und lettisch *ciezva*. – *FUF* XXIX, s. 69–75.
- 1949: Fińskie *hirs* 'belka'. – *Lingua Posnaniensis* I, s. 99–120.
- 1953: Ein Beitrag zu der ostslawischen und ostseefinnischen Badeterminologie. – *Lingua Posnaniensis* IV, s. 211–28.
- 1955a: Die Benennungen der Sense in den ostseefinnischen Sprachen. – *Lingua Posnaniensis* V, s. 79–84.
- 1955b: Die baltischen und ostseefinnischen Ausdrücke für Segel. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*. Neue Folge, 72. Band., s. 128–60.
- 1956c: Itämerensuomalaisten kielten vanhimmista balttilaisperäisistä lainasanoista kuvastuvia balttilaisen lähdekielen ominaisuuksia. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat* 1956, s. 190–209.
- 1957a = Эйно Ниeminen: К вопросу о влиянии праславянского языка на прибалтийско-финские языки. – *Beogradski međunarodni slavistički sastanak* (15–21. IX. 1955). *Izdanje organizacionog odbora*, s. 497–502. Beograd 1957.
- 1957c: Viikatteen ja sen hamaran nimityksistä. – *Virittäjä* 61, s. 23–34.
- 1958: Über ein vermeintliches urslawisches Lehnwort im Ostseefinnischen. – *Die Welt der Slaven*, Jahrgang III, s. 101–23. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- 1959: Beiträge zu den baltisch-ostseefinnischen Berührungen. – E. Sokols (toim.): *Rakstu krājums. Veltījums akadēmīķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei*, s. 201–10. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība. Rīgā.
- 1963a: *Finnisch Kantele und die damit verbundenen Namen baltischer Musikinstrumente*. Studia Fennica X2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1963b = E. Nieminenas: Finnisch sii. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* VI, s. 177–82.
- 1963c: Ausdrücke für Bau-, Arbeits- und Nutzholzer fremden Ursprungs im Finnischen. – *Zeitschrift für slavische Philologie* XXXI, s. s. 233–41
- Nikkilä, Osmo 1982: Wörter für 'Körper' germanischen Ursprungs im Ostseefinnischen. – *Советское финно-угроведение* XVIII, s. 251–60.

- 1993: Suomen sanojen alkuperä. – *Ural-Altäische Jahrbücher*. Neue Folge, Band 12, s. 279–84.
- 1997: Suomen sanojen alkuperät *laahaamisesta pööveliin*. – *Virittäjä* 101, s. 291–308.
- 1998a: *nop-ea* → *nop-sa*, *sel-keä* → *sel-vä*: suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologointi. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.): *Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista*. Folia Fennistica & Linguistica 21, s. 77–101. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, Tampere.
- 2001a: Fragwürdige Lehnwortforschung. – *FUF* 56, s. 394–403.
- 2001b: Eino Koponen, Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa, Helsinki 1998. – *Linguistica Uralica* XXXVII, s. 57–65.
- 2002: Suomen sanojen alkuperät päätökseen. – *Virittäjä* 106, s. 124–36.
- Nilsson, Torbjörn 1993b: The Indo-European Etymology of Finnish *maito* ‘milk’. – *Ural-Altäische Jahrbücher*. Neue Folge, Band 12, s. 58–73.
- 1994a: Etymology of Finnish *kirma* and *kerma*. – *Eurasian Studies Yearbook* 66, s. 63–76.
- 1995b: Ein urfinnisches Nasalassimilationsgesetz. – *Linguistica Uralica* XXXI, s. 242–9.
- 1996c: Is Balto-Finnic *kypärä* ‘helm, casque’ really a loanword from Baltic, or is it indigenous? – *Word*, volume 47, number 2, s. 185–91.
- 2001: A new treatise on Baltic loanwords in Finnish. – *Linguistica Baltica* 9, s. 177–94.
- Nirvi, Ruben 1944: Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielenilmiöitä itämerensuomalaisissa kielissä. Helsinki.
- 1964: *Sanoja ja käyttäytymistä. Sanahistoriallisia tutkimuksia* II. Suomi 111: 1.
- Nissilä, Viljo 1954: Syntymäpaikka ja -yhteisöä ilmaisevia sanoja nimistössämme. – *Virittäjä* 58, s. 246–87.
- Novotná, Petra & Blažek, Václav 2010: Fenno-Saamic – The Test of Glottocronology. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*. Band 32/33, s. 493–509. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Nuutinen, Olli 1984: *Hulas ja hulasvesi*. – *Virittäjä* 88, s. 176–90.
- 1987a: Balttilaisten lainojen substituuotapauksia. – *Virittäjä* 91, s. 52–63.
- 1987b: *Malo* – balttilainen lainasanarelikti. – *Virittäjä* 91, s. 514–30.
- 1987c: Kalannimi *seipi*. – *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*. Fennistica 9, s. 107–15. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- 1989a: Satakunnan synty ja Kainuun kato. – *Virittäjä* 93, s. 11–49.
- 1989b: *Järvi* – balttilainen laina. – *Virittäjä* 93, s. 497–503.
- 1991: Ukko utra, mullisaukon poika. – Lea Laitinen, Mirja Saari (toim.): *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä*, s. 272–84. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1992b: *Pälvi* – balttilainen laina. – *Virittäjä* 96, s. 403–6.
- Nyman, Martti 2002: Indoeurooppalaiset ajot – kreikkalainen viritys. – *Virittäjä* 106, s. 608–19.

- Oinas, Felix 1981: Jumi – a fertility divinity. – *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum. Turku 20 – 27. VIII. 1980*. Pars VIII, s. 256–61. Suomen Kielen Seura, Turku
- 1980: Jumi – eine Fruchtbarheitsgottheit. – *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum. Turku 20 – 27. VIII. 1980*. Pars II, s. 292. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Oja, Vilja & Metsmägi, Iris 2013: Laensõnade tähendussuhetest. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat 9*, s.181–94.
- Ojansuu, Heikki 1905a: Kaksi konsonanttia sanan alussa suomen kielessä. – *Virittäjä 9*, s. 21–27.
- 1907: Suomen suvun esihistoria. – *Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille*. I nidos. Tammikuu–helmikuu, s. 271–81. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoossa.
- 1915a: Eräs balttilainen (liettualainen) lainasana. – *Virittäjä 19*, s. 14–15.
- 1916: Suomalais-virolaiset kielelliset kosketukset. – Heikki Ojansuu: *Suomen kielen tutkimuksen työmaalta. Sarja esitelmiä I*, s. 98–202.
- 1921b: Suomen sanat “käräjät” ja “vanhoa”. – *Historiallinen Aikakauskirja 1921*, s. 20–30.
- 1922b: Suomen *veräjä* sana ja sen vastineet eri Itämeren-suomalaisissa kielissä. – *Virittäjä 26*, s. 90–96.
- Orrman, Jaakko 1993: Mahdollisia balttilaisia etymologioita: *haitta, huttu, rovio*. – *Virittäjä 97*, s. 99–101.
- Paasonen, Heikki 1896: Kielellisiä lisää suomalaisten sivistyshistoriaan. – *Suomi*, III jakso, 13. osa, 4.
- 1908: Ein vorarisches lehnwort im mordwinischen. – *FUF 8*, s. 75–77.
- 1909a: Eräs liettualaisperäinen sivistyssana. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1*, s. 16–17.
- 1909b: *Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten IV. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1909c: Über ein altes arisches lehnwort. – *FUF 9*, s. 120–2.
- 1917b: Eräs liettualaisperäinen sana länsisuomalaisissa kielissä. – *Virittäjä 21*, s. 11–13.
- 1918: *Die finnisch-ugrische s-laute*. SUST XLI.
- Paberžytė, Ieva & Costopoulos, Andre 2009: The evolution of current trends in Lithuanian archaeology. Soviet past and post-Soviet present. – *Lietuvos archaeologija 35*, s. 95–116.
- Pallasvirta, Elina 2009: *Paavo Ravila ja Leonard Bloomfield kielitieteen oppihistoriassa. Vertaileva tutkimus tutkijankuvasta ja tieteenfilosofiasta*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Pareren, Remco van 2006a: *Baltische leenwoorden in het Mordwiens*. MA scriptie.
- Paul, Hermann 1880: *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- 1886: *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Zweite Auflage. Max Niemeyer, Halle.
- Peltola, Reino 1953: Uusi teos suomalais-slaavilaisten kosketusten alalta. – *Virittäjä 57*, s. 218–24.

- 1954: Suomen *pirtti* ja *vasta* sanain lainalähde. – *Virittäjä* 58, s. 81–82.
- Penttilä, Aarni 1938: Suuri liivin sanakirja. – *Virittäjä* 42, s. 491–7.
- PEZ = Mažiulis, Vytautas 1988–97: *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius.
- Peterson, Aleksei 1980 = Петерсон, А. Ю.: Латышское *pirts* и вепское *pert'* в аспекте древнейших этнических связей. – Marta Rudzīte, Saulvedis Cimermanis, Mirdza Slava (toim.): *Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов*, s. 106–11. Издательство „Зинатне“, Рига.
- PJ = Toporov, Vladimir 1975 – 1979 – 1980a – 1984 – 1990a = Топоров, В. Н.: *Прусский язык. Словарь А–Л*. Издательство «Наука», Москва.
- Plöger, Angela 1973: *Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- 1982: Über die Entstehung des finnischen Stammtyps *CVC(C)a/ä*. – *FUF* 44, s. 66–98.
- Plötz, Oliver 2010: *Ein Beitrag des Finnischen zur Rekonstruktion des Urindogermanischen? Laryngalreflexe in frühen Lehnwörtern*. BA, Universität Wien.
- 2013: Ostseefinnisch, Germanisch, Baltisch: Zur Sekundärüberlieferung der germanischen und baltischen **i(̥_a)*-Adjektive und zur Etymologie von fi. *kallis* ‘teuer; lieb’, urgerm. **χaldiz* ‘eher; lieber’ und idg. **kol(H)_no_* ‘hoch’ – *International Journal of Diachronic Linguistics and Linguistic Reconstruction* 10, s. 137–79.
- Роров, Aleksandr 1972a = Попов, А. И.: Русские народные говоры и влияние иноязычных соседей (этимологические этюды). – *Вопросы изучения лексики русских народных говоров. Диалектная лексика*, s. 5–14. Издательство «Наука», Ленинград.
- Posti, Lauri 1936: Liivin kielen intonaatioista. – *Virittäjä* 40, 314–26.
- 1946: Etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 50, s. 385–6.
- 1953–54a: From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. – *FUF* 31, s. 1–91.
- 1953–54b: Jalo Kalima, Slaavilaisperäinen sanastomme. – *FUFA XXXI*, s. 1–14.
- 1960: Etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 64, s. 302–6.
- 1969: Siikanen sinun nimesi. – *Juhlakirja Paavo Siron täyttäessä 60 vuotta 2. 8. 1969*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 1. Acta Universitatis Tampereensis ser. A vol. 26, s. 146–8. Tampere.
- 1970: Reen *kausta*. – *Virittäjä* 74, s. 165–7.
- 1972: Vehmaro ja kysymys itämerensuomalaisen vetohärkäkulttuurin iästä. – *Kotiseutu* 1972, s. 153–6.
- 1977: Some new contributions to the stock of Baltic loanwords in Finnic languages. – *Baltistica* XIII, s. 263–70.
- Raag, Raimo 1984: *Ledum palustre* in Baltic Fennic. – *Советское финно-угроведение XX*, s. 258–69.
- Rauhala, Ilona 2014: Adaptation of loanwords of the suffix type **-eTA* in Finnish and Saami. – *FUF* 62, s. 283–326.
- Ravila, Paavo 1932: *Das Quantitätssystem des seelappischen Dialektes von Maattivuono*. SUSA 62 VI. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1952: Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä. – *Virittäjä* 56, s. 262–74.

- Rédei, Károly 2000b: Kari Liukkonen, Baltisches im Finnischen, Helsinki 1999. – *Linguistica Uralica* XXXVI, s. 226–29.
- 2002: Etymologie nach den großen Wörterbuchunternehmungen (mit besonderer Berücksichtigung der Erforschung der finnischen Lehnwörter). – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (toim.): *Fino-Ugrians and Indo-Europeans: linguistic and literary contacts*. Proceedings of the Symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001. *Studia Fenno-Ugrica Groningana* 2, s. 302–18. Shaker, Maastricht.
- REW = Vasmer, Max 1953–58: *Russisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Heidelberg.
- Ritter, Ralf-Peter 1977: Zur Frage der finnischen Evidenz für die Sievers'sche Regel im Germanischen. – *Die Sprache* 23, s. 171–9.
- 1986: Hofstra, T., 1985, Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961, Groningen. – *Ural-Altäische Jahrbücher*, Neue Folge 6, s. 241–4. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- 1990: Das Ostseefinnische "im Kreise der germanischen Sprachen". Zur neueren Konzeption in der germanisch-finnischen Lehnwortforschung. – Wolfgang Veenker (toim.): *Vorträge und Referate der Finnougrischen Arbeitstagung 9.–11. Mai 1989 in Hamburg*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 30, s. 35–40. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- 1993a: *Studien zu den ältesten germanischen Entlehnungen im Ostseefinnischen*. Opuscula Fenno-ugrica Gottingiensia V. Peter Lang, Frankfurt Am Main.
- 1998a: Die Rolle des Altpreußischen bei der Frage der baltischen Lehnwörter des Ostseefinnischen. – Wojciech Smoczyński (toim.): *Colloquium Pruthenicum secundum. Papers from the Second International Conference on Old Prussian held in Mogilany near Kraków, October 3rd–6th, 1996*, s. 147–51. Universitas, Kraków.
- 2002c: Zu einer baltistischen Reaktion auf fragwürdige germanisch-ostseefinnische Lehnwortforschung. – *Linguistica Baltica* 10, s. 147–52.
- 2005a: Zur Herkunft von estn. *mäger*, finn. *mäyrä* usw. 'Dachs'. – Cornelius Hasselblatt, Eino Koponen, Anna Widmer (toim.): *Lihkkun lehkos! Beiträge zur Finnougristik aus Anlaß des sechzigsten Geburtstages von Hans-Hermann Bartens*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 65, s. 273–6. Harrassowitz, Wiesbaden.
- Rozwadowski, Jan 1913: Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wod. – *Rocznik Slawistyczny* T. VI, s. 39–73.
- Ruoppila, Veikko 1943: *Kotieläinten nimitykset suomen murteissa* 1. Helsinki.
- Rätsep, Huno 2002: Eesti keel mäletab minevikku. – *Sõnaloo raamat*, s. 97–128. Ilmamaa, Tartu.
- Rytkönen, Ahti 1940: *Eräiden itämerensuomen tmsanojen historiaa. Kielentutkimuksen työmaalta* III. Gummerus, Helsinki.
- 1949: *Äänenjäljittely ja pikkulasten jokeltelu sanastoa luovana tekijänä eräiden esi-merkkien valossa*. Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulun julkaisuja V. Jyväskylä.

- Saareste, Albert 1922a: Etimoloogilised märkused I–II. – *Eesti Keel* I, s. 15–24 ja 140–50.
- 1923: Etimoloogilised märkused III. – *Eesti Keel* II, s. 10–15.
- 1924a: *Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes* I. Analüüs 60 kaardi ja 1 skeemiga. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused B VI 1. Tartu.
- 1924b: Etimoloogilised märkused IV. – *Eesti Keel* III, s. 83–85.
- 1928: Väitekiri läänemeresoome keelte vormiöppe alalt. – *Eesti Keel* VII, s. 35–55.
- Saareste, Andrus (= Saareste, Albert) 1952a: *Kaunis emakeel*. Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund.
- Saarikivi, Janne 2000: Kontaktlähtöinen kielenmuutos, substraatti ja substraattinimistö. – *Virittäjä* 104, s. 393–415.
- 2004c: Is there Palaeo-European substratum interference in western branches of Uralic? – *SUSA* 90, s. 187–214.
- 2006b: Vanhoja etymologioita uusissa kansissa. – *Virittäjä* 110, s. 111–23.
- 2007a: On the Uralic substrate toponymy of Arkhangelsk region: Problems of research methodology and ethnohistorical interpretation. – Ritva Liisa Pitkänen, Janne Saarikivi (toim.): *Borrowing of Place Names in the Uralian Languages*. *Onomastica Uralica* 4, s. 45–109. Debrecen – Helsinki.
- 2007b: Uusia vanhoja sanoja. – Jussi Ylikoski, Ante Aikio (toim.): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. SUST 253, s. 325–47.
- 2009a: Etymologisesti syömään! – *Parnasso* 4/2009.
- Sabaliauskas, Algirdas 1958 = A. Сабалияускас: *Происхождение названий сельскохозяйственных растений в балтийских языках*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Министерство высшего образования СССР. Вильнюсский гос. университет им. В. Капсукаса. Вильнюс.
- 1963: Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* VI, s. 109–36.
- 1990: *Lietuvių kalbos leksika*. Leidykla „Mokslas“, Vilnius.
- Salmela, Alfred 1965: Suomen muha ja muhi. – *Virittäjä* 69, s. 289–91.
- 1966: Kirpeä. – *Virittäjä* 70, s. 378–9.
- Salminen, Tapani 2010: Huomioita lintujen nimityksistä – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen, Tanja Vaittinen (toim.): *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259, s. 343–58. Helsinki.
- Salo, Unto 1997a: *Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa. Kulttuurimaiseman vuosituhannet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 677. Helsinki.
- Sammallahti, Pekka 1977: Suomalaisten esihistorian kysymyksiä. – *Virittäjä* 81, s. 119–36.
- 1984: Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa. – Jarl Gallén (toim.): *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Tvärminnen symposiumi 17. – 19.1.1980*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H. 131, s. 137–56. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- 1988: Historical Phonology of the Uralic Languages. – Denis Sinor (toim.): *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*, s. 478–554. E. J. Brill, Leiden – New York – København – Köln.

- 1998: *The Saami Languages. An introduction*. Davvi Girji, Kárášjohka.
- 2001: The Indo-European loanwords in Saami. – Christian Carpelan, Asko Parpola, Petteri Koskikallio (toim.): *Early contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and archaeological considerations*. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999. SUST 242, s. 397–415.
- Samuels, Michael 1987: The status of the functional approach. – Willem F. Koopman, Frederike van der Leek, Olga Fischer, Roger Eaton (toim.): *Explanation and linguistic change*. Current issues in Linguistic theory 45, s. 239–50. John Benjamins, Amsterdam.
- Sauvageot, Aurélien 1961: *Les anciens Finnois*. Klincksieck, Paris.
- 1973: *L'élaboration de la langue finnoise*. Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris. Librairie C. Klincksieck, Paris.
- Savolainen, Marjo 1999: *Ahti Rytkönen ekspressiivisanatutkijana – oppihistoriallinen katsaus ekspressiivisanatutkimukseen*. Suomen kielen pro gradu -työ Jyväskylän yliopistossa syyslukukaudella 1999.
- Saxén, Ralf 1895–98: *Finska lånord i östsvenska dialekter. Språkhistoriska studier*. Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv XI. 3. Stockholm.
- 1899: Kalpa sanasta. – *Virittäjä* 3, s. 43–44.
- Schmid, Wolfgang P. 1984: Alteuropa und das Baltikum. – *Baltistica* XX, s. 4–10.
- 1988: Noch einmal zur Frage eines westfinnischen Substrats in Litauen. – *Zeitschrift für Ostforschung* 37, s. 161–174.
- Schmidt, Peter 1930a: Sprachliche Zeugnisse über die Urheimat der Balten und ihre Kultur. – *Die Letten. Aufsätze über Geschichte, Sprache und Kultur der alten Letten*, s. 71–88. Walters & Rapa, Riga.
- Schmittlein, Raymond 1943: *Études sur la nationalité des Aestii*. Éditions Art et Science Bade.
- Schuchardt, Hugo 1885: *Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*. Verlag von Robert Oppenheim, Berlin.
- Sebestyén, Iréne N. 1951a: Zur Frage des alten Wohngebietes der uralischen Völker. – *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungariae* Tomus I, s. 273–346.
- 1951b: Az uráli népek régi lakóhelyeinek kérdéséhez. – *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. I kötet, s. 351–406. Budapest.
- Seebold, Elmar 1981: *Etymologie. Eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache*. München.
- SEJL = Smoczyński, Wojciech 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Wilno
- Senn, Alfred 1940: Ostpreußens Vorgeschichte sprachlich beleuchtet. – *The Germanic Review*, Volume XV, s. 3–19.
- 1949: Zu litauisch *diēvas* ‚Gott‘ und finnisch *taivas* ‚Himmel‘. – *Die Sprache* I, s. 1–10.
- SEO = Hellquist, Elof 1939: *Svensk etymologisk ordbok*. Ny, omarbetad och utvidgad upplaga. Gleerup, Lund.

- Serebrennikov, Boris 1957a: Mõningaid kaudseid andmeid kaasaegsete soome-ugri keelte üksikute rühmade kujunemise ajast. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* III, s. 153–58.
- 1957b = Серебренников, Б.А: О некоторых следах исчезнувшего индо-европейского языка в центре вроепейской части СССР, близкого к балтийским языкам. – *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, 1, 1957, s. 69–71.
- SES = Snoj, Marko 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Modrijan, Ljubljana.
- Setälä, Emil Nestor 1891a: *Yhteissuomalainen äännehistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1891b: Vilh. Thomsenin tutkimukset suomalaisen kielihistorian alalla. – *Valvoja* 11, s. 459–71.
- 1893: Thomsen Vilmos nyomozásai a finn nyelvtörténet terén. – *Nyelvtudományi Közlemények* 23, s.198–205.
- 1894a: Berührungen zwischen dem Finnischen und Baltischen – *Archiv für slavische Philologie* 16, s. 269–81.
- 1896a: *Über Quantitätswechsel im finnisch-ugrischen*. SUSA 14, 3.
- 1896b: Kielentutkimus ja Suomen kansan esihistoria. – *Valvoja* 14, s. 535–47.
- 1897: Suomalainen sana metu. – *Virittäjä* 1, s. 33–34.
- 1900: *I. N. Smirnows untersuchungen über die ostfinnen. Ein gutachten, an die Kaiserl. Akademie der Wissenschaften zu Petersburg angegeben*. SUSA 17, 4.
- 1902a: Zur etymologie von Sampo. – *FUF* 2, s. 141–64.
- 1902b: Zur finnisch-ugrischen lautlehre. Vorläufige mitteilungen aus einer grösseren arbeit. – *FUF* 2, s. 219–76.
- 1906: *Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen*. SUSA 23, 1.
- 1907: Kullervo-Hamlet. Ein sagenvergleichender versuch. III. Die finnischen Kullervolieder – *FUF* 7, s. 188–264.
- 1908: Ein altes arisches kulturwort im finnischen und lappischen. – *FUF* 8, s. 77–80.
- 1909b: Beiträge zur finnisch-ugrischen wortkunde. 9. Fi. kataja ‘wachholder’. – *FUF* 9, s. 126–8.
- 1912a: Aus dem gebiet der lehnbeziehungen. – *FUF* 12, s. 161–289.
- 1916: Suomensukuisten kansojen esihistoria. – *Maailmanhistoria* 2, s. 476–516. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki.
- 1920: O. E. Tudeerista. – *Valvoja* 38, s. 301–6.
- 1929: *Kysymyksiä ja tehtäviä. Esitelmiä Suomalais-Ugrilaisen Seuran vuosikokouksissa vv. 1914–1926*. SUSA 43.
- 1932c: Der älteste Germanenname im Finnischen – ein baltisches Wort? – *Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ series B*. XXVII, s. 396–408.
- Sivula, Jaakko 1989: *Lintu soidessa sokea. Suomen murteiden kiimatermistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SKES 1955–79 = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I – VII. Suomalais-Ugri-lainen Seura, Helsinki.
- SKRK 1941a/1946 – 1961 – 1968 – 1979 = Hakulinen, Lauri: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

- Sköld, Tryggve 1982: Finnish *valjaat* 'harness' a Baltic loanword – *Fenno-Ugrica Suecana* 5, s. 292–304.
- 1996: Finn. *meri* 'Meer' – *Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala*. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.–23. April 1994. *Studia Uralica Upsaliensia* 26, s. 311–6. Uppsala.
- Snellman, Artturi Heikki 1894: *Itämeren suomalaiset itsenäisyytensä aikana*. Yliopistolinen väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, Helsingissä.
- Solmsen, Felix 1904: Slavische etymologien. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* XXXVII, s. 575–601.
- Sommer, Ferdinand 1914: *Die indogermanischen iä- und io-Stämme im Baltischen*. Des XXX: Bandes der Abhandlungen der Philologisch-historischen Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften N:o IV. Bei B. G. Teubner, Leipzig.
- SSA 1992–2000 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Stang, Christian Schweigaard 1966: *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø.
- StEPH 2015 = Edward Zalta (toim.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Summer 2015 Edition. URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/>>
- Stipa, Günter 1953b: Jalo Kalima, Slaavilaisperäinen sanastomme. – *Ural-Altäische Jahrbücher* 25, s. 306–9.
- 1990: *Finnisch-ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neupositivismus*. SUST 206.
- Strade, Norbert 1992: Suomalainen etnogeneesi kielihistorian valossa. – Kyösti Julku (toim.): *Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.–16.6.1991. Esitelmät. Referaatit*. *Studia Historica Septentrionalia* 21, s. 568–76. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi.
- Suhonen, Seppo 1973: *Die jungen lettischen Lehnwörter im Livischen*. SUST 154.
- 1980: Balttilaisten lainasanojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä. – *Virittäjä* 84, s. 189–210.
- 1984 Lainasanat balttilais-itämerensuomalaisten kontaktien kuvastajina. Jarl Gallén (toim.): *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Tvärminnen symposiumi 17. – 19.1.1980*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H. 131, s. 207–25. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- 1988: Die baltischen Lehnwörter der finnisch-ugrischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.): *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*, s. 596–615. E. J. Brill, Leiden – New York – København
- 1989a: Baltische und slavische Etymologien. – *SUSA* 82, s. 211–21.
- 1989b: Lauri Kettusen etymologinen sanakirja. – *Virittäjä* 93, s. 380–8.
- 1992: An der Grenze zwischen Entlehnung und Onomatopoesie. – Deréký Pál, Marianne Sz. Bakró-Nagy, Timothy Riese, Péter Hajdú (toim.): *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*, s. 415–9. Wien – Budapest.
- 1998: Lättiläis-virolaisia kielisuhteita. – *Virittäjä* 102, s. 630–4.
- SUSA = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Tadmor, Uri 2009: Loanwords in the world's languages: findings and results. – Martin Haspelmath, Uri Tadmor (toim.): *Loanwords in the world's languages: a comparative handbook*, s. 55–75. De Gruyter Mouton, Berlin.
- Tainio, Liisa 1995: Ahti Rytönen kielentutkimuksen työmaalla. – *Virittäjä* 99, s. 437–45.
- Talve, Ilmar 1959: Suomen varpaiset ja sen taustaa. – Pertti Virtaranta, Terho Itkonen, Paavo Pulkkinen (toim.): *Verba docent. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959*, s. 560–79. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tammemägi, J. 1906: Murdesõnad kirjakeelde! – *Eesti Kirjandus* I, s. 273–82, 301–19.
- Tanner, Satu 2007: *Salaperäinen Suomen Suku. Tutkimuslaitos Suomen Suvun historiikki*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Tarvel, Enn 1979: Järvamaa alguloost. – *Keel ja Kirjandus* 22, s. 31–35.
- Terentjev, V. 1990 = Terentev, V. A.: Corrections to the "Suomen kielen etymologinen sanakirja" concerning the Germanic, Baltic and Slavic Loanwords. – *Uralo-Indo-germanica. Балто-славянские языки и проблема урало-индоевропейских связей. Материалы 3-ей балто-славянской конференции, 18–22 июня 1990. г. Часть II*, s. 30–32. Институт славяноведения и балканистики АН СССР, Москва.
- Thomason, Sarah Grey 2001: *Language contact. An introduction*. Edinburgh University Press.
- Thomason, Sarah Grey & Kaufman, Terrence 1988: *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. University of California Press.
- Thomsen, Vilhelm 1870: *Über den einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischen: eine sprachgeschichtliche untersuchung*. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, Halle.
- 1920: *Samlede Afhandlinger*. Andet bind. København.
- Thunmann, M. Johann 1772: *Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker*. Berlin.
- Toivonen, Yrjö Henrik 1917a: Etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 21, s. 81–87.
- 1917b: *Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta*. SUSA 34, 2.
- 1920: Etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 24, s. 86–90.
- 1922: Paar märkust. – *Eesti Keel* I, s. 42–44.
- 1923: Ihmisestä, haamuista y. m. – *Suomi*, V jakso, 2. osa, s. 368–79.
- 1923–24: Wortgeschichtliche streifzüge. – *FUF* 16, s. 213–27.
- 1931: Vaikku, vaikuttaa. – *Sanakirjasäätiön toimituksia* I, s. 31–36.
- 1939: Etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 43, s. 85–106.
- 1952a: *Zur Frage der finnisch-ugrischen Urheimat*. SUSA 56, 1.
- Tomášek, Vilém 1883 = Tomaschek, Wilhelm: Ethnologisch-linguistische Forschungen über den Osten Europa's. – *Das Ausland*, s. 701–6.
- 1889 = Tomaschek, Wilhelm: *Kritik der ältesten Nachrichten über den skythischen Norden. II. Die Nachrichten Herodot's über den skythischen Karawanenweg nach*

- Innerasien*. Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften CXVII, I. Wien.
- Торопов, Владимир – Трубаčov, Oleg 1962 = В. Н. Топоров и О. Н. Трубачев: *Лингвистический анализ гидронимов верхнего Поднепровья*. Издательство Академии Наук СССР, Москва.
- Tunkelo, Eemil Aukusti 1899: Mistä nimi *Häme*? – *Virittäjä* 3, s. 97–107.
- 1928: Pari balttilaisperäiseltä näyttävää suomen sanaa. – *Juhlakirja Yrjö Wichmannin kuusikymmenvuotispäiväksi*. SUST LVIII, s. 273–302.
- 1949: Sanoista *navetta* ja *tavast*. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 29, s. 288–95.
- Turunen, Aimo 1979: *Kalevalan sanat ja niiden taustat*. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, Lappeenranta.
- Uesson, Ants-Michael 2005: On the lexical similarities in the Finnic and Indo-European terms for (domestic) animals and agriculture, also birds, fishes etc. – Piret Klesment (toim.): *Foneetika, grammatika ja leksika*. Fenno-Ugristica 27, s. 141–75.
- UEW 1988 = *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Band I–II. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Uibo, Udo 2007: Etimoloogilisi märkmeid (III). – *Keel ja Kirjandus* 50, s. 571–5.
- 2009: Etimoloogilisi märkmeid (VII). – *Keel ja Kirjandus* 52, s. 274–81.
- 2010a: Etimoloogilisi märkmeid (VIII). – *Keel ja Kirjandus* 53, s. 45–52.
- Uotila, Eeva 1969: Suomen sanojen *mähkä*, *mähkiä* alkuperästä. – *Virittäjä* 73, s. 179–82.
- 1970a: *Finn*. *laukas e *valka- / *välkä-. Euroasiatica 1970: 7. Istituto Universario Orientale, Napoli.
- 1970b: *Baltofennica II*. (Finn. *kärhä / *kärpä-; finl. *perkele, länmys*). Euroasiatica 1970: 9. Istituto Universario Orientale, Napoli.
- 1983: *Baltofennica III: Finnish* viekas, veikeä, vaikku ~ *Baltic* *veika-. Euroasiatica IV - 6. Istituto Universario Orientale, Napoli.
- 1985: *Kohta* paikalleen. – *Virittäjä* 88, s. 310–8.
- 1986a: *Vihi*, another Finnish trapping term from Baltic. – *Baltistica* XXII, s. 62–68.
- 1986b: Baltic impetus on the Baltic Finnic diphthongs. – *FUF* 47, s. 206–22.
- 1987: Aikaisia lainasuhteita. – *Virittäjä* 91, s. 373–80.
- 1990a: More Baltic Loans from Ancient Everyday Contexts: Fi. suhta and hinta. – *Uralo-Indogermanica. Балто-славянские языки и проблема урало-индоевропейских связей. Материалы 3-ей балто-славянской конференции, 18–22 июня 1990. г.* Часть I, s. 134–40. Институт славяноведения и балканистики АН СССР, Москва.
- 1992: New loans from Germanic and Baltic – Finnish *kersa, nuutua, synkkä*. – *Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 25-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 13.-15. November 1991*, s. 167–73. Rodopi, Amsterdam.
- Vaba, Lembit 1977: *Läti laensõnad eesti keeles*. Kirjastus «Valgus», Tallinn.
- 1985: Leedu keelne teejuht balti filoloogiasse – *Keel ja Kirjandus* 28, s. 439–42.
- 1987: Mauno Koski, Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä. – *Советское финно-угроведение* XXIII, s. 219–26.

- 1988 = Ваба, Л.: О проблеме балтийских заимствований в волжско-финских языках – *Baltistica* XXIV, s. 178–84.
- 1989a: Balti laenud läänemeresoome maastikusõnavaras. – *Keel ja Kirjandus* 32, s. 138–41 ja 206–18.
- 1990a: Die baltischen Sonderentlehnungen in den ostseefinnischen Sprachen. – *Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8. – 1.9.1990*, s. 125–39. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.
- 1990b: Gibt es ein baltisches Fragment im estnischen Wortschatz der Waldimkerei? – *Linguistica Uralica* XXVI, s. 173–9.
- 1992b: Käälik on ahjulind! – *Keel ja Kirjandus* 35, s. 459–62.
- 1992c: Fennougristiline rännak läti nimekogumiku lehekülgedel. – *Keel ja Kirjandus* 35, s. 573–5.
- 1992d: Eesti kalatökkenimetus *näri* ja balti *ē läänemeresoome substituutidest. – *Keel ja Kirjandus* 35, s. 726–7.
- 1992e: Zum 6. internationalen Baltologenkongress. – *Linguistica Uralica* XXVIII, s. 152–5.
- 1992f: A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä, Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. – *Linguistica Uralica* XXVIII, s. 219–23.
- 1994: Zu den baltischen *m*-Deverbale in den ostseefinnischen Sprachen. – *Linguistica Uralica* XXX, s. 241–7.
- 1995a: On a Baltic plant name found in 17th-century Estonian dictionaries. – *Linguistica Baltica* 4, s. 211–6.
- 1995c: Über eine Wortgruppe baltischer Herkunft mit südestnischer Verbreitung. – *Linguistica Uralica* XXXI, s. 81–85.
- 1996c: Über die Herkunft von est. *keris*. – *Linguistica Uralica* XXXII, s. 33–35.
- 1996e: Über die baltische Herkunft von est. *ihne*, *ihnus* und die Substitution von balt. *kš. – *Linguistica Uralica* XXXII, s. 161–3.
- 1996f: Über die baltische Herkunft von est. *rühm* und seinen ostseefinnischen Entsprechungen. – *Linguistica Uralica* XXXII, s. 241–2.
- 1997a: *Uurimusi läti-eesti keelesuhetest*. Tallinn – Tampere.
- 1997b: Ostseefinnisches *meri* ‘Meer’ – doch ein baltisches Lehnwort. – Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, László Honti, Paul van Linde, Osmo Nikkilä (toim.): *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21. – 23. November 1996*, s. 225–31. Shaker, Maastricht.
- 1997c: Kas eesti keeles on läti maastikusõnu? – *Keel ja Kirjandus* 40, s. 152–6.
- 1997e: Über die baltische Herkunft von est. *hürn*. – *Linguistica Uralica* XXXIII, s. 1–3.
- 1997f: Über die baltische Herkunft von est. *singas*. – *Linguistica Uralica* XXXIII, s. 112–4.
- 1997g: Ergänzungen zur Substitution des baltischen wortanlautenden *st. – *Linguistica Uralica* XXXIII, s. 177–80.

- 1997h: Über die baltische Herkunft des ostseefinnischen *rampa*-Stammes. – *Linguistica Uralica* XXXIII, s. 281–3.
- 1997i: Balti laenudest ja nende uurimisest. – Mati Ereht, Meeli Sedrik, Ellen Uuspõld (toim.): *Pühendusteos Huno Rätsepale*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7, s. 231–43. Tartu.
- 1998: Die Rolle des altpreussischen Sprachmaterials in etymologischen Untersuchungen ostseefinnischer Baltismen. – Wojciech Smoczyński (toim.): *Colloquium Pruthenicum secundum. Papers from the Second International Conference on Old Prussian held in Mogilany near Kraków, October 3rd–6th, 1996*, s. 177–85. Universitas, Kraków.
- 2000a: Sabalugu. Märkmeid ühe sõnapere etimoloogiast ja tuletusseoseist. – Jüri Viikberg (toim.): *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti keele instituudi toimetised 7, s. 390–410. Tallinn.
- 2000b: Kahest sõnasisesest Cm-järgendiga lõunaeesti baltismist. – Karl Pajusalu, Sullöv Jüvä (toim.): *Õdagumeresoomõ piirisüümeq*. Võro Instituudi Toimõndusõq 10, s. 118–26. Võro.
- 2002a: Julius Mägiste ja balti etimoloogiad. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 47, s. 23–38.
- 2002b: Zur Substitution der anlautenden Konsonantenverbindungen im ostseefinnischen Lehnwortschatz. – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (toim.): *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: linguistic and literary contacts*. Proceedings of the symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2, s. 393–400. Shaker, Maastricht.
- 2003: Kust on tulnud meie langud? – *Keel ja Kirjandus* 46, s. 779–80.
- 2004a: Ein eventuelles baltisches Lehnverb in der Südgruppe der ostseefinnischen Sprachen. – Peter Anreiter, Marialuise Haslinger, Heinz Dieter Pohl (toim.): *Artes et scientiæ. Festschrift für Ralf-Peter Ritter zum 65. Geburtstag*, s. 547–53. Edition Praesens, Wien.
- 2004b: Zwei eventuelle baltische Lehnverben in der Südgruppe der ostseefinnischen Sprachen. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio, Jarmo Korhonen (toim.): *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 63, s. 417–22. Helsinki.
- 2009a: *Rend* ja *laud*. Kisklauast söögilauaks. – *Keel ja Kirjandus* 52, s. 779–84.
- 2009b: Sõna sõlmed. Etimoloogilisi märkmeid üsked jt 'tuulamata vili' kohta. – Marja Kallasmaa, Vilja Oja (toim.): *Kodukeel ja keele kodu. Pühendusteos Helmi Neetarile 75. sünnipäevaks 29. jaanuaril 2009*. Eesti Keele Instituudi Toimetised 13, s. 273–85. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- 2010a: Tuhandaastase keelekontakti lugu. – *Keel ja Kirjandus* 53, s. 548–52.
- 2011b: Language contacts between Baltic and Finnic languages – an exhausted issue in linguistic research? – *Congressus XI. Internationalis Fenno-Ugristarum Piliscsaba, 9–14. VIII. 2010. Pars VI. Dissertationes symposiorum ad linguisticam*, s. 44–52. Piliscsaba.
- 2011c: Kuidas läti-eesti keelekontakt on mõjutanud eesti murdekeele grammatikat ja sõnamoodustust. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 56, s. 204–46.

- 2012a: Balti laenude uurimine avab meie kauget minevikku. – *Keel ja Kirjandus* 54, s. 734–63.
- 2012b: Ühest intrigeerivast eesti linnunimetusest: *rahe*. – Cornelius Hasselblatt, Hans-Hermann Bartens, Eberhard Winkler (toim.): *Laponicae investigationes et uralicae. Festschrift zum 65. Geburtstag von Lars-Gunnar Larsson*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 82, s. 243–7. Harrassowitz Verlag in Kommission, Wiesbaden.
- 2012c: Kura kaja liivi keeles. – Reili Argus, Annika Hussar, Tiina Rüütmaa (toim.): *Pühendusteos emerüitprofessor Mati Hindi 75. sünnipäevaks*. Tallinna Ülikooli Eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 14, s. 177–202. Tallinn.
- 2013: Need tüütud putukad. – Tiina Söderman (toim.): *Keelemees Raimo Raag 60*. Eesti Keele Instituudi toimetised 15, s. 105–28. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- 2015: *Sõna sisse minek*. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr. 73. Tallinn.
- Walde, Alois – Hofmann, J. B. 1938: *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch. 3. neu-arbeitete Auflage*. Erster Band A – L. Carl Winter, Heidelberg.
- Vanagas, Aleksandras 1975 = Ванас, Александрас: К проблеме финно-угорского субстрата в литовской топонимии. – *Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae habitus 17.–23. VIII 1970*. Pars I. Acta linguistica, s. 404–5. Valgus, Tallinn.
- Waronen, Matti 1898: *Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 87. Helsingissä.
- Vasmer, Max 1913: Kritisches und Antikritisches zur neueren slavischen Etymologie. V. Hugo Schuchardt in verehrung gewidmet. – *Rocznik Slawistyczny* T. VI, s. 172–214.
- 1922: Mõned indo-euroopa laensõnad eesti keeles. – *Eesti Keel* I, s. 11–15.
- Veldi, Enn 1997: Some typological characteristics of Estonian onomatopoeic formations. – Mati Ereht (toim.): *Estonian. Typological studies* II. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetused 8, s. 220–38. Tartu.
- Venckutė, Regina 2001: Kari Liukkonen, Baltisches im Finnischen. – *Baltistica* XXXVI, s. 125–30.
- 2002: E. E. Uotila, *Selected Loans into Finnish and Baltic-Finnic*. – *Baltistica* XXXVII, s. 172–7.
- Weske, Mihkel 1890 = Веске, М. П.: *Славяно-Финскія культурныя отношенія по даннымъ языка*. Извѣстія Общества археологii, исторii и этнографii при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ. Томъ VIII, вып. 1. Типографія Императорскаго Университета. Казань.
- Wichmann, Yrjö 1911: Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden affrikaten, bes. im ungarischen und im finnischen. – *FUF* 11, s. 173–290.
- 1914a: Über die vertretung des urspr. fiugr. *-ńłš- ~ *-ńđž- im lappischen. – *FUF* 14, s. 11–17.
- 1928: Tetri. – *Virittäjä* 32, s. 99–102.
- Vihma, Helgi 1966: Homonüümide määramisest. – *Keel ja Kirjandus* 9, s. 89–96.
- Wiik, Kalevi 1996c: *Zeme – Häme – Saame – Suomi*. – *Virittäjä* 100, s. 244–52.

- Viitso, Tiit-Rein 1982: On early loanwords in Finnic. – *Symposiumi 82. Suomalais-neuvostoliittolainen itämerensuomalaisen filologian symposiumi 30.8.–2.9.1982*. Esitelmien referaatit, s. 78–79. Suomen ja Neuvostoliiton välinen tieteellisteknillinen yhteistoimintakomitea – Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- 1983: Läänemeresoome maahöive ja varaseimad kontaktid. – Juha Janhunen, Anneli Peräniitty, Seppo Suhonen (toim.): *Symposium Saeculare Societatis Fenno-Ugricae*. SUST 185, s. 265–81.
- 1990: On the earliest Finnic and Balto-Slavic contacts. – *Itämerensuomalaiset kieli-kontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8. – 1.9.1990*, s. 140–7. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.
- 1992a: Finnic and its prehistoric Indo-European neighbors. – *Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 25-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 13.-15. November 1991*, s. 185–96. Rodopi, Amsterdam.
- 1992b: Proto-Indo-European laryngeals in Uralic. – *Linguistica Uralica XXVIII*, s. 161–72.
- 1993a: Livonian *kõps* 'hare' and Finnic **korva* 'ear'. – *Linguistica Uralica XXIX*, s. 89–94.
- 1996a: The puzzle of the Proto-Finnic **h*. – Jocelyne Fernandez & Raimo Raag (toim.): *Contacts de langues et de cultures dans l'aire baltique. Mélanges offerts à Fanny de Sivers*. Uppsala Multiethnic Papers 39, s. 311–23. Centre for Multiethnic Research – Uppsala University, Uppsala.
- 2000: Finnic affinity. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae habitus 7.–13. 8. 2000*. Pars I. Orationes plenariae. Orationes publicae, s. 153–78. Tartu.
- Wiklund, Karl Bernhard 1894: *Kleine Lappische Chrestomathie mit Glossar*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten I. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1896: *Entwurf einer urlappischen lautlehre I. Einleitung, quantitätsgesetze, accent, geschichte der hauptbetonten vokale*. SUST X, 1.
- 1902: *I Kalevalafrågan: ett genmäle*. Wretman, Uppsala.
- 1904a: En finsk metates i länord. – *Nordiska studier tillagnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag den 13 mars 1904*, s. 153–67. K. W. Appelbergs Boktryckeri, Uppsala.
- 1911: Zur kenntnis der ältesten germanischen lehnwörter im finnischen und lappischen. – *Le Monde Oriental V*, s. 217–52.
- 1916: Om de västfinska folkens urhem och deras flyttning därifrån. – *Le Monde Oriental X*, s. 165–79.
- 1917: Die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen. – *Indogermanische Forschungen XXXVIII*, s. 48–115.
- 1927b: Tahtoa, tahdoin, moisio. – *Virittäjä 31*, s. 301–10.
- Vilkuna, Kustaa 1948: Vanhimmat suomalais-slaavilaiset kosketukset ja suomalaisten esihistoriaa Itämeren partailla. – *Kalevalaseuran vuosikirja 27–28*, s. 260–90.

- 1948–49: När kommo östersjöfinnarna till Baltikum? – *Folk-Liv* 12–13, s. 15–43.
- Windisch, Rudolf 1988: *Zum Sprachwandel. Von den Junggrammatikern zu Labov*. *Studia Romanica et Linguistica* 21. Peter Lang, Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris.
- Winford, Donald 2005: Contact-induced changes – classification and processes. – *Diachronica* 22.2, s. 129–50.
- Virtaranta, Pertti 1959: Suomen kielen tutkimuksen näköaloja. – *Virittäjä* 63, s. 441–9.
- Wälchli, Bernhard 2010: Similarity semantics and building probabilistic semantic maps from parallel texts – *Linguistic Discovery* 8, s. 331–71.
- VW 1874–88 = Donner, Otto: *Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen* I–III. Frenczell & Sons bokhandel, Helsingfors.
- Zenner, Eline & Kristiansen, Gitte 2014: Introduction: Onomasiological, methodological and phraseological perspectives on lexical borrowing. – Eline Zenner, Gitte Kristiansen (toim.): *New perspectives on lexical borrowing. Onomasiological, methodological and phraseological innovations*, s. 1–17. Mouton – De Gruyter, Boston – Berlin.
- Zinkevičius, Zigmas 1984: *Lietuvių kalbos istorija* I. *Lietuvių kalbos kilmė*. Leidykla „Mokslas“, Vilnius.
- 2005: *Lietuvių tautos kilmė*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
- Zsirai, Miklós 1937: *Finnugor rokonságunk*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Äimä, Frans 1918: *Äänneopillinen katsaus Sompion ja Kuolajärven lapinmurteisiin*. SUSA 30a.